

ภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร
ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2560
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

PHOTOGRAPHS AND MIDDLE-CLASS TEENAGERS' LIVES IN BANGKOK
FROM THE 1960s TO THE 1980s

Mr. Pongsakorn Chaoumdee

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in History

Department of History

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2017

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร
 ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530
 โดย นายพงศกร ชะอุ่มดี
 สาขาวิชา ประวัติศาสตร์
 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก อาจารย์ ดร.ตุลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
 ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์
 (รองศาสตราจารย์ ดร.กึ่งกาญจนา เทพกาญจนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
 (อาจารย์ ดร.ตุลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา)

.....กรรมการ
 (รองศาสตราจารย์สาวิตรี เจริญพงศ์)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิภาพร รัชตพัฒนากุล)

พงศกร ชะอุ่มดี : ภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 (PHOTOGRAPHS AND MIDDLE-CLASS TEENAGERS' LIVES IN BANGKOK FROM THE 1960s TO THE 1980s) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: อ. ดร.ตุลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา, 307 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาการใช้ภาพถ่ายในการให้ความหมายและการสร้างภาพแทนชีวิตของวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ผ่านชีวิตของวัยรุ่นระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และปริญญาตรีที่อยู่ในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย โดยใช้หนังสืออนุสรณ์กว่า 200 เล่มเป็นเอกสารชั้นต้น ร่วมกับเอกสารประเภทอื่นๆ อาทิ ตำรา โฆษณา ปกอัลบั้มเพลง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับสถาบันการศึกษา และวัยรุ่นกับสังคมภายนอกสถาบันการศึกษา ความสัมพันธ์ดังกล่าวเกี่ยวข้องกับทางเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นในประเด็นศึกษา 4 ประเด็น ได้แก่ ความหมายของความเป็นวัยรุ่น ความคิดสร้างสรรค์ ความเป็นนักอุดมคติ และความเป็นเพื่อน คำถามการวิจัยของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คือ การเลือกใช้ภาพถ่ายแสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับวัยรุ่น และวัยรุ่นกับสังคมอย่างไร ภาพถ่ายแสดงให้เห็นกระบวนการให้ความหมายและการสร้างภาพแทนชีวิตวัยรุ่นอย่างไร ปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อการเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นที่นำไปสู่กระบวนการให้ความหมายและการสร้างภาพแทนชีวิตวัยรุ่น

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่า การเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานครไม่เพียงแต่จะแสดงให้เห็นบทบาทและความสำคัญของภาพถ่ายในฐานะภาพแทนความหมายของชีวิตวัยรุ่นเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับวัยรุ่น และวัยรุ่นกับสังคม ที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองและสังคมวัยรุ่นในกรุงเทพฯ ใช้ภาพถ่ายในหลายลักษณะ ได้แก่ การบันทึกความทรงจำ การสร้างความหมายของความเป็นเพื่อน การปลอบประโลมและเยียวยาบาดแผลทางจิตใจจากผลกระทบของเหตุการณ์ทางการเมือง การชี้ให้เห็นอำนาจในการตัดสินใจด้วยตนเองและการต่อรองเชิงอำนาจ และการสร้างภาพเชิงอุดมคติและเสียดสีสังคม ปัจจัยสำคัญที่กำหนดแนวทางในการใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่น ได้แก่ ความคาดหวังและค่านิยมทางสังคมของวัยรุ่น ต้องการส่วนบุคคลในการนำเสนอตัวตนของวัยรุ่น และพัฒนาการของเทคโนโลยีการถ่ายภาพและกลยุทธ์ทางการตลาดของผลิตภัณฑ์การถ่ายภาพ

ภาควิชา ประวัติศาสตร์

ลายมือชื่อนิติ .....
.....

สาขาวิชา ประวัติศาสตร์

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....
.....

ปีการศึกษา 2560

5780149022 : MAJOR HISTORY

KEYWORDS: THE USES OF PHOTOGRAPHS / MEANING AND REPRESENTATION / YEARBOOKS / TEENAGERS' LIVES IN BANGKOK

PONGSAKORN CHAUMDEE: PHOTOGRAPHS AND MIDDLE-CLASS TEENAGERS' LIVES IN BANGKOK FROM THE 1960s TO THE 1980s. ADVISOR: TUL ISRANGURA NA AYUDHYA, Ph.D., 307 pp.

This thesis examines the meanings and representations of middle-class teenagers' lives in Bangkok from the 1960s to 1980s. It analyses photographs of high school and university students. The photographs investigated here are primarily drawn from over 200 high school and university yearbooks served as main primary sources of the thesis. Different sources are also included into its investigation: textbooks, advertisements and music album covers. This thesis aims to show that teenagers' lives were not separated from contemporary politics and society in which they lived.

At the centre of the thesis stands the relationships between teenagers and their educational institutions and the world outside. These relationships dominated how teenagers used their photographs to make sense of their lives in four connected themes: the meanings of adolescence, teenage creativity in yearbooks, teenage idealists, and friendship. This thesis asks: How did adolescents use photographs to reflect on the relationships among themselves and those between themselves and their society? How were photographs used to represent teenage lifestyles? What factors did play a key role in creating the meanings of adolescence and their representations?

This thesis argues that teenage photographs did not only show the role and significance of photographs in representing the meanings of adolescence, but also revealed the changing relationships among teenagers themselves and between teenagers and their society according to political and social contexts. The middle-class teenagers in Bangkok between the 1960s and 1980s used photographs in different ways. Most notably, they used them to construct their memories, create the meanings of friendship, console themselves after political traumas, negotiate their individual agency and power, and convey their political ideals and social satire. These photographic applications were governed by different factors, for example, social values and expectations of the time, individual desire for self-presentation, and technological developments and marketing strategies in the realm of photography.

Department: History

Student's Signature .....

Field of Study: History

Advisor's Signature .....

Academic Year: 2017

กิตติกรรมประกาศ

ขอให้ทุกท่านมั่นใจว่าเราเขียนกิตติกรรมประกาศในฐานะผู้วิจัยธรรมดาคนหนึ่ง มิใช่สาราณียกรใหญ่ที่เหนแต่อย่างใด ต่อจากนี้ขออนุญาตใช้คำว่า เรา สลับกับ ผู้วิจัย ตามแต่ความเหมาะสม

วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าไม่มีตุลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา เราเชื่อมั่นไม่ง่ายเลยกับการทำงานเป็นที่ปรึกษาครั้งแรกของตุลย์ที่ต้องดูแลนิสิตที่เข้าใจอะไรได้ยาก และทำอะไรได้ไม่ดั่งใจอย่างเรา ตุลย์ได้อุทิศร่างกาย แรงใจ และเวลาอย่างมหาศาลให้เราในฐานะนักเรียนประวัติศาสตร์ผู้อ่อนด้อยทางปัญญา การได้ทำวิทยานิพนธ์ร่วมกับตุลย์ไม่เพียงแต่เป็นประสบการณ์พิเศษสุดครั้งหนึ่งของชีวิตเท่านั้น แต่มันคือเปลี่ยนโลกการทำงานของเราทั้งใบอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ นอกจากนี้ขอขอบคุณคณาจารย์ที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์เล่มนี้ไม่ว่าจะเป็น รศ.ดร.สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมผู้ล่วงลับ ที่กรุณาได้รับเป็นที่ปรึกษาร่วมและให้หีบห่อเอกสารส่วนบุคคลที่หายากยิ่ง ผศ.ดร.วิลา วิลัยทอง ผู้ที่เปรียบเสมือนอาจารย์ที่ปรึกษาเงาในช่วงแรก ที่กรุณาอ่านและวิจารณ์งานชิ้นนี้ด้วยความตั้งใจและเต็มใจ อีกทั้งยังให้ความเมตตาแก่ผู้วิจัยเสมอมา ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ ผู้วิจารณ์รายงานความก้าวหน้า ที่ได้มอบคำวิจารณ์ 17 ประการซึ่งเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงงานชิ้นนี้ รศ.สาวิตรี เจริญพงศ์ ผู้กรุณาได้รับเป็นกรรมการภายใน และ ผศ.ดร.นิภาพร รัชตพัฒนากุล ผู้กรุณาได้รับเป็นกรรมการภายนอก (ในหน้าที่อุกฉิม) ทั้งสองท่านได้กรุณาให้คำวิจารณ์ คำแนะนำ และข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ในการแก้ไขวิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นอย่างยิ่ง และ ผศ.ดร. วาสนา วงศ์สุรวัฒน์ ที่กรุณาได้รับประธานกรรมการสอบ รวมไปถึงคุณวรารณ นิมนวล ที่อำนวยความสะดวกในการดำเนินการเรื่องเอกสารตลอดช่วงเวลาของการทำงานชิ้นนี้

อีกกลุ่มคนสำคัญที่หากขาดบรรดาท่านเหล่านี้ วิทยานิพนธ์เล่มนี้ก็คงไม่อาจเกิดขึ้นได้เลย ก็คือ คุณครู อาจารย์ เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ ภัณฑารักษ์ และนักจดหมายเหตุประจำหอสมุด หอสมุด หอจดหมายเหตุ หอประวัติ และพิพิธภัณฑ์ของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยทุกแห่งตั้งปรากฏในภาคผนวก ข ที่ให้ความกรุณาแก่ผู้วิจัยในการเข้าถึงข้อมูลของท่านอย่างไม่จำกัด ทั้งที่ช่วยค้น ให้เข้าไปสืบค้นด้วยตนเอง ตลอดจนให้หีบห่อเอกสารบางส่วนไปใช้เป็นการชั่วคราว ตลอดจนการตอบรับด้วยมิตรจิตและความยินดีต่อทุกคำร้องขอของผู้วิจัยในระหว่างการสืบค้นข้อมูลแม้ว่ามันจะเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ยากหรือมากเกินไปก็ตามที่ และต้องขออภัยต่อทุกท่านด้วยเช่นกันที่ไม่อาจที่จะกลับไปตามเก็บเอกสารบางส่วนให้ครบถ้วนได้ตามที่เคยได้ขออนุญาตไว้ตามกำหนดเวลาในแต่ละครั้ง

นอกจากนี้ขอบคุณโครงการ The Asian Graduate Student Fellowships 2016 ของสถาบันวิจัยแห่งเอเชีย มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ที่มอบทุนแก่ผู้วิจัย ทุนนี้ไม่เพียงแต่ให้โอกาสเป็นตัวเงินเท่านั้น แต่ยังช่วยเปิดโลกกว้างทางปัญญาให้แก่ผู้วิจัยอีกด้วย เพราะนอกจากที่เข้าถึงเอกสารหลายชิ้นได้แล้ว ก็ยังได้พบกับอาจารย์บรูซ (Assoc. Prof. Bruce Lockhart, Ph.D.) แม้เราจะมีโอกาสพบกันน้อยครั้งเนื่องด้วยภาระงานของอาจารย์ แต่ทุกครั้งที่ได้พบอาจารย์เพียง 15 นาที มักจะได้ข้อวิจารณ์และคำแนะนำที่มีประโยชน์ต่อการทำงานในอนาคตอย่างมาก รวมไปถึง Giuseppe Bolotta, Ph.D. ที่ได้วิจารณ์และให้คำแนะนำเพิ่มเติมในการนำเสนอผลงานใน The 11th Singapore Graduate Forum on Southeast Asian Studies ด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตามบนเส้นทางนี้ก็เพื่อนหลากหลายกลุ่มที่เคียงข้างกันมาโดยตลอด เริ่มต้นด้วยเพื่อนร่วมรุ่นประวัติศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นทิวาพร กฤตวิษณุ วุฒิชัย บริพัตร ขอขอบคุณมาจริงๆ ที่คอยให้คำแนะนำและช่วยเหลือกันมาโดยตลอด แม้แต่ละคนจะเป็นตัวของตัวเองกันอย่างสุดขีด แต่เราก็ดีใจมากที่ได้เจอคนเก่งๆ อย่างทุกคน และอีกหลายๆ คนในภาควิชาไม่ว่าจะเป็นพงศกรณ ปวีณา เกษราภรณ์ นิสารัตน์ จันทนา สุรเชษฐ์ ที่คอยให้ความช่วยเหลือเราเสมอมา อีกทั้งเพื่อนโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รุ่นที่ 11 ที่ยังได้พบเจอและยังคงอยู่เคียงข้างกันจนวันนี้ รวมไปถึงอีกหลายๆ ท่านมิได้เอ่ยนาม ณ ที่นี้ และสุดท้ายกราบขอพระคุณพ่อกับแม่ที่สนับสนุนเราให้เราทำในสิ่งเราสนใจมาโดยตลอด แม้จะทราบแต่เพียงว่าลูกของตนเองทำวิทยานิพนธ์เล่มหนึ่งเท่านั้น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ	ญ
สารบัญตาราง.....	ถ
ข้อตกลงของวิทยานิพนธ์	ท
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
1.3 สถานภาพขององค์ความรู้เกี่ยวกับวัยรุ่นและภาพถ่าย	5
1.3.1 สถานภาพขององค์ความรู้เกี่ยวกับวัยรุ่น	5
1.3.2 สถานภาพขององค์ความรู้เกี่ยวกับภาพถ่าย	19
1.4 ขอบเขตและวิธีการศึกษา.....	25
1.4.1 ขอบเขตของการศึกษา.....	25
1.4.2 เอกสารชั้นต้นและวิธีการศึกษา.....	30
1.4.2.1 ภาพถ่าย.....	30
1.4.2.2 หนังสืออนุสรณ์	36
1.4.2.3 ตัวอย่างการใช้ภาพถ่ายและหนังสืออนุสรณ์	41
1.5 คำโครงการศึกษา.....	43
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ	45
บทที่ 2 วัยรุ่นกับความเป็นวัยรุ่น	46

2.1	สังคมกับการประกอบสร้างนิยาม “วัยรุ่น”	50
2.2	ภาพถ่ายในตำราและโฆษณากับการอธิบายความเป็นวัยรุ่น.....	58
2.3	ภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์กับการอธิบายความเป็นวัยรุ่น	74
บทที่ 3	วัยรุ่นกับความคิดสร้างสรรค์	91
3.1	หนังสืออนุสรณ์กับวัยรุ่น	94
3.1.1	กำเนิดและพัฒนาการของหนังสืออนุสรณ์ในมหาวิทยาลัย	94
3.1.2	กำเนิดและพัฒนาการของหนังสืออนุสรณ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา	97
3.2	ภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่น	102
3.2.1	วัยรุ่นกับการใช้ภาพถ่ายแบบพิกโตเรียล	105
3.2.2	วัยรุ่นกับการใช้ภาพถ่ายเชิงสร้างสรรค์.....	116
บทที่ 4	วัยรุ่นกับความเป็นนักอุดมคติ.....	132
4.1	วัยรุ่นกับการเมืองในสมัยรัฐบาลเผด็จการทหาร	137
4.1.1	ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต และนักเรียนจงสามัคคีกัน!” ใน <i>นิตยสาร</i> <i>ฉบับรับศตวรรษใหม่: วัยรุ่นกับการเมืองใน พ.ศ. 2500</i>	138
4.1.2	ภาพถ่ายการประท้วงกรณีเขาพระวิหาร พ.ศ. 2505 ใน <i>เวชภัณฑ์</i> 2505 - 2506: วัยรุ่นกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ดำเนินการโดยรัฐ.....	147
4.1.3	ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน <i>ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512: วัยรุ่นกับ</i> <i>การเมืองในยุค “แสวงหา”</i>	153
4.2	วัยรุ่นมัธยมศึกษากับการเมืองปลายทศวรรษ 2510	162
4.2.1	ภาพถ่ายวีรชนกับความหมายที่เกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมือง	163
4.2.2	ภาพถ่ายกับความหมายทางการเมืองแบบซ้ายใหม่	168
4.2.3	ภาพถ่ายกับการปฏิเสธความหมายทางการเมือง	180
4.3	วัยรุ่นกับการเมืองในช่วงหลัง 6 ตุลาฯ.....	191
บทที่ 5	วัยรุ่นกับความเป็นเพื่อน	202

5.1 ความสามัคคีกับความเป็นเพื่อนในทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510	209
5.2 ความสนิทสนมกับความเป็นเพื่อนในปลายทศวรรษ 2510 ถึงต้นทศวรรษ 2520	223
5.3 ความผูกพันกับความเป็นเพื่อนในปลายทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2530	240
บทที่ 6 บทสรุป: วิทยุกับความหมายของชีวิตวิทยุ	266
รายการอ้างอิง	274
ภาคผนวก.....	293
ภาคผนวก ก นามานุกรมโรงเรียนและมหาวิทยาลัยที่เกี่ยวข้อง.....	294
ภาคผนวก ข รายนามแหล่งค้นคว้าหนังสืออนุสรณ์และเอกสารที่เกี่ยวข้องของวิทยานิพนธ์.....	305
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	307

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1.1	ภาพถ่ายชุด “จากกล้องถึงรูป” ของวัยรุ่นชั้น ม.6/2 ใน ราชนี 2529.....	1
ภาพที่ 1.2	นักศึกษาแพทย์ศิริราชเดินทางกันคนละฟาก (ปีการศึกษา 2503).....	35
ภาพที่ 1.3	ภาพนักเรียนหญิงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ใน บดินทรเดชา 2516	41
ภาพที่ 2.1	ภาพประกอบในส่วนที่ว่าด้วยวัยรุ่นในบทจิตเวชศาสตร์และสุขภาพจิต (พ.ศ. 2531)	46
ภาพที่ 2.2	หน้าปกหนังสือวันเด็กแห่งชาติ พ.ศ. 2503	60
ภาพที่ 2.3	ภาพประกอบเนื้อหาส่วนที่ว่าด้วย “วัยรุ่นตอนต้น” ในหนังสือ <i>พัฒนาการครอบครัว และเด็ก</i> (2509).....	61
ภาพที่ 2.4	ภาพประกอบในสารนิพนธ์เรื่อง “วัยรุ่นไทย”	62
ภาพที่ 2.5	ภาพประกอบในสารนิพนธ์เรื่อง “วัยรุ่นไทย”	62
ภาพที่ 2.6	ภาพประกอบในสารนิพนธ์เรื่อง “วัยรุ่นไทย”	62
ภาพที่ 2.7	ภาพหน้าปกหนังสือ <i>วัยรุ่นเรียนโลก</i> ของรพาทิมพ์.....	64
ภาพที่ 2.8	ภาพหน้าปกหนังสือ <i>วัยรุ่นเรียนโลก</i> ของรพาทิมพ์.....	64
ภาพที่ 2.9	ภาพประกอบใน <i>จิตวิทยาวัยรุ่น</i>	66
ภาพที่ 2.10	ภาพประกอบใน <i>จิตวิทยาวัยรุ่น</i>	66
ภาพที่ 2.11	ภาพประกอบใน <i>จิตวิทยาวัยรุ่น</i>	66
ภาพที่ 2.12	โฆษณาชุดชั้นในวาโก้ (2529)	68
ภาพที่ 2.13	โฆษณาชุดชั้นในวาโก้ (2529) และโฆษณาวิทยุเนชั่นแนล (2531).....	68
ภาพที่ 2.14	โฆษณานมยูเอชทีไทย-เดนมาร์ค รสสตรอว์เบอร์รี่ (2529).....	70
ภาพที่ 2.15	โฆษณาผลิตภัณฑ์ระงับกลิ่นกายเอเวอร์เซนท์ (2531).....	70
ภาพที่ 2.16	โฆษณาเครื่องดื่มอัดลมเป๊ปซี่ (2531).....	72
ภาพที่ 2.17	โฆษณาเครื่องดื่มอัดลมโค้ก (2532).....	72
ภาพที่ 2.18	หน้าปกหนังสือ <i>วัยรุ่นสร้างสรรค์เพื่อสังคมไทย</i>	74
ภาพที่ 2.19	ภาพงานต้อนรับนิสิตใหม่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2501.....	76

ภาพที่ 2.20 ภาพงานต้อนรับนิสิตใหม่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2501.....	76
ภาพที่ 2.21 การแสดงแฟชั่นโชว์และการแสดงรำวงของนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.....	77
ภาพที่ 2.22 งานเลี้ยงต้อนรับน้องใหม่ของนักศึกษาคณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล (2510).....	79
ภาพที่ 2.23 งานเลี้ยงต้อนรับน้องใหม่ของนักศึกษาคณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล (2510).....	79
ภาพที่ 2.24 ภาพบรรยากาศการประกวดมารยาทในการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัย ของนักเรียนหญิงระดับมัธยมศึกษา ในการประกวดมารยาทในปี พ.ศ. 2504.....	80
ภาพที่ 2.25 ภาพตัวอย่างการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัยที่ถูกวิธี ในหนังสือ <i>การลั้มนมา มารยาทและการประกวดมารยาทของสมาคมสตรีอาสาสมัครแห่งประเทศไทย</i>	80
ภาพที่ 2.26 ภาพถ่ายชุด “เด็กดีราชินี” ใน <i>ราชินี 2516</i>	81
ภาพที่ 2.27 ภาพถ่ายชุด “เด็กดีราชินี” ใน <i>ราชินี 2516</i>	81
ภาพที่ 2.28 ภาพถ่ายชุด “เด็กดีราชินี” ใน <i>ราชินี 2516</i>	81
ภาพที่ 2.29 ภาพถ่ายชุด “เด็กดีราชินี” ใน <i>ราชินี 2516</i>	81
ภาพที่ 2.30 ภาพถ่ายชุด “เด็กดีราชินี” ใน <i>ราชินี 2516</i>	81
ภาพที่ 2.31 ภาพถ่ายวัยรุ่นหญิง ใน <i>กฎแฉแห่งมหาทวาร</i> (ปีการศึกษา 2518)	83
ภาพที่ 2.32 ภาพถ่ายเด็กชายขายพวงมาลัย ใน <i>กฎแฉแห่งมหาทวาร</i> (ปีการศึกษา 2518)	83
ภาพที่ 2.33 ภาพของชั้น ม.ศ. 1 ใน <i>นิลุบล 20</i>	84
ภาพที่ 2.34 ภาพของชั้น ม.ศ. 2 ใน <i>นิลุบล 20</i>	84
ภาพที่ 2.35 ภาพของชั้น ม.ศ. 3 ใน <i>นิลุบล 20</i>	84
ภาพที่ 2.36 ภาพของชั้น ม.ศ. 4 ใน <i>นิลุบล 20</i>	84
ภาพที่ 2.37 ภาพของชั้น ม.ศ. 5 ใน <i>นิลุบล 20</i>	84
ภาพที่ 2.38 ภาพของชั้น ม.3 ใน <i>Fifteenth Bodindecha's Yearbook Vol.15</i> (ปีการศึกษา 2529).....	87

ภาพที่ 2.39 ภาพของชั้น ม.6 ใน <i>Fifteenth Bodindecha's Yearbook Vol.15</i> (ปีการศึกษา 2529).....	87
ภาพที่ 2.40 ภาพหน้าปก <i>สตรีวิทยา 2532</i>	89
ภาพที่ 2.41 ภาพใน <i>บดินทรเดชา รุ่นที่ 19</i>	89
ภาพที่ 3.1 ภาพถ่ายการถ่ายภาพปกหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2526	91
ภาพที่ 3.2 ภาพปกหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2526	91
ภาพที่ 3.3 กรอบรูปแสดงภาพนักเรียนของโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย	100
ภาพที่ 3.4 “มุมจากตึกหนึ่ง” ของนรินทร์ แก้วประโลม รางวัลชนะเลิศ ปีการศึกษา 2505.....	107
ภาพที่ 3.5 “science” ของวิภาพรรณ ตันติโชค รางวัลชนะเลิศ ปีการศึกษา 2506	107
ภาพที่ 3.6 “ระเปียงอรชร” ของพิสุทธิ์ อุ่อดมยิ่ง รางวัลชนะเลิศ ปีการศึกษา 2507	107
ภาพที่ 3.7 “แหงน” ของนิทัศน์ เจณณวาสิน (ภาพถ่ายประเภทความคิด) ปีการศึกษา 2508.....	108
ภาพที่ 3.8 “ความคิดคำนึง” ของวัชรภา จิตต์ประเสริฐ รางวัลชนะเลิศประเภทอารมณ์ ปีการศึกษา 2509	108
ภาพที่ 3.9 ภาพถ่ายประเภทภาพพระยะใกล้ ไม่มีชื่อผลงาน ของ เกตดารา วิริยศิริ ปีการศึกษา 2509.....	108
ภาพที่ 3.10 ภาพถ่ายอาคารวชิรมงกุฏ ใน <i>วชิราวุธ 40</i>	110
ภาพที่ 3.11 ตึกโดมใน <i>ศิลปศาสตร์แรกรุ่ง (2506)</i> ปีการศึกษา 2506	111
ภาพที่ 3.12 ตึกโดมใน <i>หยาดฝน</i> ปีการศึกษา 2519	111
ภาพที่ 3.13 กลุ่มภาพของนักเรียนในอิริยาบถต่าง ๆ ใน <i>กุหลาบบานเมื่อ ร.ศ. 194</i>	114
ภาพที่ 3.14 กลุ่มภาพของวัยรุ่นหญิงชั้น ม. 6.2 ใน <i>สตรีวิทยา 2533</i>	115
ภาพที่ 3.15 ปกหน้าของ <i>ก้าวที่ก้าวสิบแปด: หนังสือสมานมิตร หนังสือประจำปีของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย พุทธศักราช 2522</i>	117
ภาพที่ 3.16 ปกหลังของ <i>ก้าวที่ก้าวสิบแปด: หนังสือสมานมิตร หนังสือประจำปีของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย พุทธศักราช 2522</i>	117
ภาพที่ 3.17 หน้าปกหนังสือ <i>Fifteenth Bodindechas Yearbook Vol.15</i> (ปีการศึกษา 2529)	118

ภาพที่ 3.18	ภาพถ่ายชุด “สาวอนุสรณ์หนุ่มอนุสรณ์” ใน <i>Ramathibodi 1985</i>	119
ภาพที่ 3.19	ภาพถ่ายชุด “สาวอนุสรณ์หนุ่มอนุสรณ์” ใน <i>Ramathibodi 1985</i>	119
ภาพที่ 3.20	ภาพถ่ายชุด “สาวอนุสรณ์หนุ่มอนุสรณ์” ใน <i>Ramathibodi 1985</i>	119
ภาพที่ 3.21	ภาพถ่ายชุด “สาวอนุสรณ์หนุ่มอนุสรณ์” ใน <i>Ramathibodi 1985</i>	119
ภาพที่ 3.22	ภาพถ่ายแฟชั่นจากนิตยสาร <i>ลลนา</i> ปกซ์แรก เดือนเมษายน 2525.....	121
ภาพที่ 3.23	แฟชั่นเซทในกับ 3 หนุ่มในนิตยสาร <i>เปรี้ยว</i> ปกซ์แรก พฤษภาคม 2528.....	121
ภาพที่ 3.24	ภาพที่วัยรุ่นรามาริบัติถ่ายกันเอง ใน <i>Ramathibodi 1985</i>	123
ภาพที่ 3.25	ภาพที่วัยรุ่นรามาริบัติถ่ายกันเอง ใน <i>Ramathibodi 1985</i>	123
ภาพที่ 3.26	ภาพถ่ายชุด “fashion trend” ของวัยรุ่นรามาริบัติ ใน <i>รามาริบัติ 17</i>	124
ภาพที่ 3.27	ภาพหน้าปก “เรียว” ใน <i>สมานมิตร 104</i> (ปีการศึกษา 2528).....	126
ภาพที่ 3.28	ภาพหน้าปก <i>เปรี้ยว</i>	126
ภาพที่ 3.29	ภาพประกอบชุดภาพ “เรียว” ใน <i>สมานมิตร 104</i> (ปีการศึกษา 2528).....	127
ภาพที่ 3.30	ภาพประกอบชุดภาพ “เรียว” ใน <i>สมานมิตร 104</i> (ปีการศึกษา 2528).....	127
ภาพที่ 3.31	ภาพประกอบเรื่องการเดินทางของโต๊ะเรียน (1) ใน กรุงเทพมหานครคริสเตียนวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2530).....	128
ภาพที่ 3.32	ภาพประกอบเรื่องการเดินทางของโต๊ะเรียน (2)	129
ภาพที่ 3.33	ภาพประกอบเรื่องการเดินทางของโต๊ะเรียน (3)	129
ภาพที่ 3.34	ภาพประกอบเรื่องการเดินทางของโต๊ะเรียน (4)	130
ภาพที่ 4.1	หน้าปก <i>สมานมิตร'17</i>	132
ภาพที่ 4.2	ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต นักเรียนจงสามัคคีกัน!”	140
ภาพที่ 4.3	ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต นักเรียนจงสามัคคีกัน!”	140
ภาพที่ 4.4	ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต นักเรียนจงสามัคคีกัน!”	140
ภาพที่ 4.5	ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต นักเรียนจงสามัคคีกัน!”	142
ภาพที่ 4.6	ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต นักเรียนจงสามัคคีกัน!”	142
ภาพที่ 4.7	ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต นักเรียนจงสามัคคีกัน!”	144

ภาพที่ 4.8	ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต นักเรียนจงสามัคคีกัน!”	145
ภาพที่ 4.9	ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต นักเรียนจงสามัคคีกัน!”	145
ภาพที่ 4.10	ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต นักเรียนจงสามัคคีกัน!”	145
ภาพที่ 4.11	การประพวงกรณิปราสาทพระวิหารของนักศึกษาแพทย์ศิริราชในวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2505	148
ภาพที่ 4.12	ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน คิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512	157
ภาพที่ 4.13	ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน คิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512	159
ภาพที่ 4.14	ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน คิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512	159
ภาพที่ 4.15	ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน คิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512	159
ภาพที่ 4.16	ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน คิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512	160
ภาพที่ 4.17	ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน คิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512	161
ภาพที่ 4.18	ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน คิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512	161
ภาพที่ 4.19	หน้าสุดคตินายสมเด็จ วิรุฬผลในหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย ปีการศึกษา 2516	164
ภาพที่ 4.20	ภาพถ่ายนายสมเด็จ วิรุฬผลที่คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	166
ภาพที่ 4.21	ภาพถ่ายนายสมเด็จ วิรุฬผล ในหนังสือพระราชทานเพลิงศพ	166
ภาพที่ 4.22	ภาพชุด “แต่วีรชน” ในหนังสือ กุญแจแห่งมหาทวาร ปีการศึกษา 2518	168
ภาพที่ 4.23	ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 1 ใน สมานมิตร’17	171
ภาพที่ 4.24	ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 2 ใน สมานมิตร’17	173
ภาพที่ 4.25	ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 3 ใน สมานมิตร’17	174
ภาพที่ 4.26	ภาพหน้าปก สมานมิตรฉบับศึก	174
ภาพที่ 4.27	ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 4 ใน สมานมิตร’17	175
ภาพที่ 4.28	ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 5 ใน สมานมิตร’17	175
ภาพที่ 4.29	ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 1 ใน พฤษภาคม 18	177
ภาพที่ 4.30	ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 2 ใน พฤษภาคม 18	177

ภาพที่ 4.31	ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 3 ใน พงศาวดาร 18.....	178
ภาพที่ 4.32	ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 4 ใน พงศาวดาร 18.....	178
ภาพที่ 4.33	ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 5 ใน พงศาวดาร 18.....	180
ภาพที่ 4.34	ภาพปก พงศาวดาร 18.....	180
ภาพที่ 4.35	ภาพถ่ายตึกแตงบนดอกไม้ใน บดินทรเดชา 2517.....	183
ภาพที่ 4.36	ภาพถ่ายผีเสื้อบนดอกไม้ใน บดินทรเดชา 2517.....	183
ภาพที่ 4.37	ภาพถ่ายหน้าปก วชิราวุธ 48.....	186
ภาพที่ 4.38	ภาพถ่ายฐานพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 6 ใน วชิราวุธ 48.....	186
ภาพที่ 4.39	ภาพพระบรมฉายาลักษณ์สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ บรมปก ราชนิเวศน์ 18.....	187
ภาพที่ 4.40	ภาพถ่ายใน ราชนิเวศน์ 18.....	187
ภาพที่ 4.41	ภาพถ่ายใน ราชนิเวศน์ 18.....	187
ภาพที่ 4.42	ภาพถ่ายใน ราชนิเวศน์ 18.....	187
ภาพที่ 4.43	ภาพ “กลี้นกุหลาบ 2519” ใน สมานมิตร 2519.....	189
ภาพที่ 4.44	ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 1 ใน สมานมิตร 2519.....	190
ภาพที่ 4.45	ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 5 ใน สมานมิตร 2519.....	190
ภาพที่ 4.46	หน้าปก สมานมิตร’21 และภาพนำภาพถ่ายนักเรียนชั้น ม.ศ.3.....	192
ภาพที่ 4.47	ภาพนำภาพถ่ายนักเรียนชั้น ม.ศ.4 – 5 ใน สมานมิตร’ 21.....	193
ภาพที่ 4.48	ภาพนำภาพถ่ายนักเรียนชั้น ม.ศ.4 – 5 ใน สมานมิตร’ 21.....	194
ภาพที่ 4.49	ภาพโฆษณาเชิญชวนให้นักเรียนโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนฯ เข้าร่วมกิจกรรม (ปีการศึกษา 2524).....	196
ภาพที่ 4.50	ชุดภาพถ่ายบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่หน้าออกไปยังสถานที่ต่าง ๆ ใน ธรรมศาสตร์บัณฑิต 2532.....	197
ภาพที่ 4.51	ภาพถ่ายอนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์ และภาพถ่ายโครงการกระดูกในหลุมฝังศพ (ปีการศึกษา 2532).....	198
ภาพที่ 4.52	ภาพโฆษณาธนาคารธนาคารทหารไทย (ปลายทศวรรษ 2520).....	200
ภาพที่ 4.53	ภาพโฆษณาธนาคารไทยพาณิชย์ใน ธรรมศาสตร์บัณฑิต 2532.....	201

ภาพที่ 5.1	ภาพถ่ายหมู่ของวัยรุ่นชั้น ม.6/3 ใน <i>บดินทรเดชา รุ่น 18</i> (ปีการศึกษา 2532)	202
ภาพที่ 5.2	ภาพถ่ายวัยรุ่น “น้องใหม่ศิริราช” ปีการศึกษา 2509 ใน <i>ต้อนรับน้องใหม่ศิริราช 2509</i>	213
ภาพที่ 5.3	ภาพถ่ายหมู่วัยรุ่นนักศึกษาพยาบาลท่องเที่ยวหน้าตักวงค์ไคร้ ใน <i>เวชนิสสิต 2506 – 2507</i>	214
ภาพที่ 5.4	ภาพถ่ายหมู่ในทริปพัทยาของนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ห้องเอสิบห้า ปีการศึกษา 2509.....	216
ภาพที่ 5.5	ภาพถ่ายหมู่ในหนังสืออนุสรณ์นักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ชั้นปี 1 ห้องปีห้า ปีการศึกษา 2510	217
ภาพที่ 5.6	ภาพถ่ายหมู่ในหนังสืออนุสรณ์นักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ชั้นปี 1 ห้องปีห้า ปีการศึกษา 2510	217
ภาพที่ 5.7	ภาพถ่ายหมู่ในหนังสืออนุสรณ์นักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ชั้นปี 1 ห้องปีห้า ปีการศึกษา 2510	217
ภาพที่ 5.8	ภาพถ่ายนำภาพชุด “น้องพี” ใน <i>สมานมิตร 2515</i>	220
ภาพที่ 5.9	ภาพหน้ากระดาษที่ติดภาพของสมบุรณ์ วิจิเจริญโชติ ใน <i>สมุดเฟรนด์ชิพของไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม</i> ปีการศึกษา 2500 - 2501.....	222
ภาพที่ 5.10	ภาพถ่ายของประสิทธิ์ แก้วชัยเจริญ ใน <i>สมุดเฟรนด์ชิพของจันทนา (2513-2514)</i>	222
ภาพที่ 5.11	ภาพถ่ายของลีนา สิงฆวงค์ ใน <i>เวชขบัณชิตรุ่น 75 พ.ศ.2512-2513</i>	223
ภาพที่ 5.12	ภาพถ่ายหมู่เพียงภาพเดียวใน <i>ราม่า 7</i>	227
ภาพที่ 5.13	ภาพถ่ายใน <i>ราม่า 8</i>	229
ภาพที่ 5.14	ภาพถ่ายใน <i>ราม่า 8</i>	229
ภาพที่ 5.15	ภาพถ่ายใน <i>ราม่า 8</i>	230
ภาพที่ 5.16	ภาพถ่ายใน <i>ราม่า 8</i>	230
ภาพที่ 5.17	ภาพถ่ายฉากหลังข้อเขียน “โนมโน” ใน <i>ราม่า 8</i>	231
ภาพที่ 5.18	ภาพถ่ายฉากหลังข้อเขียน “โนมโน” ใน <i>ราม่า 8</i>	231
ภาพที่ 5.19	ภาพถ่ายฉากหลังข้อเขียน “โนมโน” ใน <i>ราม่า 8</i>	231

ภาพที่ 5.20	ภาพถ่ายรองปกหน้าหนังสืออนุสรณ์ รามา 8	233
ภาพที่ 5.21	ภาพถ่ายรองปกหลังหนังสืออนุสรณ์ รามา 8	233
ภาพที่ 5.22	ภาพกลุ่มเพื่อนวัยรุ่นนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ราว 2524-2528).....	236
ภาพที่ 5.23	ภาพของนักเรียนชั้น ม.ศ. 5/8 ใน บดินทร รุ่น 8 (ปีการศึกษา 2522)	237
ภาพที่ 5.24	ภาพของนักเรียนชั้น ม.ศ. 5/8 ใน บดินทร รุ่น 8 (ปีการศึกษา 2522)	237
ภาพที่ 5.25	กลุ่มภาพถ่ายเพื่อนของวัยรุ่นชั้น ม.ศ. 5 ใน ราชนี 2524	239
ภาพที่ 5.26	ภาพถ่ายของวิมลภูษา นิภาวณิช (ไอ) ใน ราชนี 2523	240
ภาพที่ 5.27	ภาพถ่ายหมู่แบบโปโนรามาของนักเรียนโรงเรียนสตรีวิทยาชั้น ม.6 ปีการศึกษา 2532	242
ภาพที่ 5.28	ภาพป้ายห้องเรียนใน ราชนี 2527	243
ภาพที่ 5.29	ภาพป้ายห้องเรียนใน ราชนี 2527	243
ภาพที่ 5.30	ภาพป้ายห้องเรียนใน ราชนี 2527	243
ภาพที่ 5.31	ภาพป้ายห้องเรียนใน สตรีวิทยา 2530	243
ภาพที่ 5.32	ภาพหมู่ นักเรียนชั้น ม.6 โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยปีการศึกษา 2527	245
ภาพที่ 5.33	ภาพถ่ายประกอบบทกวี “เพื่อนผู้ผ่านทาง” ใน ราชนี 2527	246
ภาพที่ 5.34	ภาพถ่ายเด็กใน ราชนี 2529	247
ภาพที่ 5.35	นักเรียนชายโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยรุ่นที่ 135 ในหน้า EN'TRANCE ติดก่อน (ปีการศึกษา 2530).....	249
ภาพที่ 5.36	ภาพหมู่ของนักเรียนชั้นม.6/6 โรงเรียนบดินทรเดชาฯ ปีการศึกษา 2531	249
ภาพที่ 5.37	ภาพนักเรียนรุ่นพี่ถ่ายภาพกับนักเรียนรุ่นน้อง ใน วชิราวุธ 57	250
ภาพที่ 5.38	ภาพนักเรียนรุ่นพี่ถ่ายภาพกับนักเรียนรุ่นน้อง ใน วชิราวุธ 55	250
ภาพที่ 5.39	ภาพกลุ่มเพื่อนวัยรุ่นนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ราว 2530-2532).....	251
ภาพที่ 5.40	ภาพชุด “คนแรกของรุ่น” ในหนังสืออนุสรณ์นักศึกษาแพทย์รามาริบัติรุ่นที่ 17	252

ภาพที่ 5.41 ภาพปกเทปคลาสเซทอัลบั้ม “ขวัญใจนักเรียน” ของวงดิอินโนเซนท์ ซึ่งวางจำหน่ายในปี พ.ศ. 2524	254
ภาพที่ 5.42 ภาพปกเทปอัลบั้ม “รักปักใจ” วงสาวสาวสาว (2525).....	255
ภาพที่ 5.43 ภาพปกเทปอัลบั้ม “อยู่หอ” วงดิอินโนเซนท์ (2525).....	256
ภาพที่ 5.44 ภาพปกเทปอัลบั้ม “ประตู่ใจ” วงสาวสาวสาว (256).....	256
ภาพที่ 5.45 ภาพปกเทปอัลบั้ม “หากคนร่วมฝัน” วงสาวสาวสาว (2527).....	257
ภาพที่ 5.46 กลุ่มเพื่อนวัยรุ่นผู้ชายของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2524.....	257
ภาพที่ 5.47 โปสเตอร์โฆษณากล่องโกดัก VR 35 (2525).....	258
ภาพที่ 5.48 โปสเตอร์โฆษณาฟิล์มสีฟูจิชุด “Graduation” (ต้น 2530).....	261
ภาพที่ 5.49 ภาพล้อชุด “เคล็ดลับของนายฮานามิ ทำอย่างไรจึงจะรวยเพื่อน???” ใน วัฒนา 112 (2529).....	263
ภาพที่ 5.50 ภาพถ่ายเลียนแบบภาพยนตร์โฆษณาทางโทรทัศน์ของฟิล์มสีฟูจิชุด “Graduation” ใน ราชนี 2532	264
ภาพที่ 6.1 กระแส ชนวงส์ สารานุกรม เวชนิสิต 2502-2503	266
ภาพที่ 6.2 ภาพถ่ายอาคารเรียนที่รองปกหลัง สตรีวิทยา 2531	272

สารบัญตาราง

ตารางที่ 2.1 ตารางแสดงสำมะโนประชากรตามอายุและเพศเฉพาะช่วงอายุ 0 - 24 ปี พ.ศ. 2480 พ.ศ. 2490 และ พ.ศ.2503	55
---	----

ข้อตกลงของวิทยานิพนธ์

การอ้างอิง

ทุกข้อความที่ยกมาจากเอกสารชั้นต้นจะยังคงรูปแบบไวยากรณ์ การสะกดคำ และการเน้นข้อความทั้งในรูปแบบอักษรตัวหนา ตัวเอียง และขีดเส้นใต้ ตามต้นฉบับทุกประการ แต่จะแก้ไขเพียงการย่อหน้าและวรรคตอนเพื่อป้องกันความสับสนและอำนวยความสะดวกให้เข้าใจได้ง่าย

ระบบเวลา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แบ่งระบบเวลาโดยยึดโรงเรียนและมหาวิทยาลัยเป็นแกนกลางของคำอธิบายดังนี้ ระบบเวลาแบบปีการศึกษาจะใช้กับบริบทภายในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยเพื่อสอดคล้องกับหนังสืออนุสรณ์ที่เอกสารชั้นต้นของงานชิ้นนี้ ส่วนบริบทที่เกิดภายนอกโรงเรียนและมหาวิทยาลัย หากเป็นบริบทในสังคมไทยจะใช้ระบบทศวรรษและพุทธศักราช และหากเป็นบริบทนอกสังคมไทยจะใช้ระบบคริสต์ทศวรรษและคริสต์ศักราช

การเรียกระดับชั้นเรียน

สำหรับการเรียกระดับชั้นเรียน ในระดับมัธยมศึกษา วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเรียกชื่อและใช้ตัวอักษรย่อตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เพื่อคงความถูกต้องตามเอกสารชั้นต้น ดังต่อไปนี้

- ม.ศ. มัธยมศึกษาปีที่ 1-5 สายสามัญตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 แบบ 4: 3: 3: 2 (พ.ศ. 2503 – 2520) นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 (ม.ศ.5) ปีการศึกษา 2525 เป็นนักเรียนรุ่นสุดท้าย
- ม. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 สายสามัญตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 แบบ 6: 3: 3 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (ม.1) ปีการศึกษา 2521 เป็นนักเรียนรุ่นแรก

ในระดับอุดมศึกษา วิทยานิพนธ์จะใช้การเรียกตามลำดับชั้นปีตั้งแต่ชั้นปีที่ 1-6 ตามด้วยชื่อคณะ และมหาวิทยาลัย ตามลำดับ ยกเว้นคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล และคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี ที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเรียกเพียงแต่ชื่อคณะเท่านั้น เนื่องด้วยกำเนิดและ

พัฒนาการที่สลับซับซ้อนจึงอาจสร้างความสับสนแก่ผู้อ่านได้ โดยเมื่อกล่าวซ้ำจะออกนามคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ว่า “ศิริราช” และคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี ว่า “รามาธิบดี” (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก ก.)

หนังสืออนุสรณ์

กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย	หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย
บดินทรเดชา	หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
พญา	หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒารามในพระบรมราชินีนาถ
รามา	หนังสืออนุสรณ์คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี
ราชินี	หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนราชินี
วชิราวุธ	หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย
วัฒนา	หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย
เวชนิสิต	หนังสืออนุสรณ์คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล
เวชบัณฑิต	หนังสืออนุสรณ์คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล
ศิริราชต้อนรับน้องใหม่	หนังสือต้อนรับน้องใหม่คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล
สมานมิตร	หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย
สตรีวิทยา	หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนสตรีวิทยา

หมายเหตุ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงรูปแบบการสะกดชื่อหนังสืออนุสรณ์ตามต้นฉบับของแต่ละปีการศึกษาเป็นสำคัญ หนังสืออนุสรณ์แต่ละปีการศึกษาอาจสะกดชื่อแตกต่างกันออกไปดังกรณีของ *เวชนิสิต* และ *เวชบัณฑิต* ขณะเดียวกันในกรณีที่หนังสืออนุสรณ์มีชื่อเป็นอื่นนอกจากชื่งานข้างต้นนี้ก็จะมีการให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องประกอบ และดูรายนามสถานที่ค้นคว้าเอกสารข้างต้นนี้ได้ ในภาคผนวก ข.

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ภาพที่ 1.1 ภาพถ่ายชุด “จากกล้องถึงรูป” ของวัยรุ่นชั้น ม.6/2 ใน ราชนี 2529
ที่มา: ราชนี (2529), เอกสารไม่มีเลขหน้า.

“จากกล้องถึงรูป” ชุดภาพถ่ายของวัยรุ่นหญิงชั้น ม.6/2 ใน ราชนี 2529 ไม่เพียงแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกล้องกับภาพถ่ายเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายกับวัยรุ่น ผ่านการนำภาพถ่ายในวาระต่างๆ มาจัดกลุ่มและใส่คำบรรยายประกอบซึ่งไม่เพียงแต่สร้างอารมณ์ขึ้นให้แก่ผู้ดูภาพเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะสร้างภาพแทนของชีวิตวัยรุ่นที่พวกเขาต่างก็กำลังจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตด้วยเช่นกัน (ภาพที่ 1.1) ดังความตอนหนึ่งว่า

ครั้งหนึ่งไม่นานนัก พวกเรายังเป็นเด็กรุ่น แต่ไม่ไร้เดียงสา และเมื่อวันเวลาผ่านไป ความเป็นผู้ใหญ่ก็เพิ่มขึ้น แม้จะเล็กน้อย ก็เป็นที่ยำเกรงแก่พวกเราเองนั่นแหละ! มาบัดนี้ เราเกือบจะเป็นผู้ใหญ่เต็ม

ตัวแล้ว เพราะซึกเริ่มกลัวตัวเอง (กลัวแก่) กลัวโลกภายนอก และที่ยิ่งไปกว่านี้ คือกลัวว่า ต่อจากนี้ เราจะ
เป็นยังไง¹

ความรู้สึกของวัยรุ่นที่เติบโตและหวาดกลัวความเปลี่ยนแปลงดังความข้างต้น แม้จะตรงข้ามกับ
ภาพถ่ายที่แวดล้อมด้วยคำบรรยายภาพที่สร้างความรู้สึกขบขัน ไม่เพียงแต่จะแสดงให้เห็นถึง
ความสำคัญของหนังสืออนุสรณ์ที่มีต่อวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานครเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็น
ความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายที่วัยรุ่นเป็นผู้เลือกกับการสร้างความหมายให้แก่ภาพถ่ายอันนำไปสู่การ
สร้างภาพแทนของชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลาง เพื่อส่งผ่านความรู้สึกแห่งยุคสมัยแก่เพื่อนวัยรุ่นที่กำลังจะ
เติบโตและเข้าสู่สังคมและช่วงวัยใหม่ในภายภาคหน้า ดังนั้นชุดภาพถ่ายดังกล่าวนี้จึงมีเพียงชี้ให้เห็น
ความสัมพันธ์ “จากกล้องถึงรูป” แต่ยังไม่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นชนชั้น
กลางในกรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน

ตัวอย่างดังกล่าวนี้ทำให้เราเห็นทัศนคติของวัยรุ่นที่วัยรุ่นมีต่อช่วงวัยของตนเองผ่านภาพถ่าย
ในหนังสืออนุสรณ์อันเป็นเอกสารที่วัยรุ่นเป็นผู้สร้างและเป็นเจ้าของ และนี่ก็คือเสียงที่ถูกนัก
ประวัติศาสตร์เพิกเฉยอย่างน่าเสียดาย นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญกับอิทธิพลของรัฐ
การเมือง และสังคม ที่ส่งผลกระทบต่อวัยรุ่น มากกว่าที่จะสนใจเสียงของวัยรุ่นที่สัมพันธ์กับบริบททาง
การเมืองและสังคม วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการเสนอว่า การเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นชนชั้นกลางใน
กรุงเทพมหานครไม่เพียงแต่จะแสดงให้เห็นบทบาทและความสำคัญของภาพถ่ายในฐานะภาพแทน
ความหมายของชีวิตวัยรุ่นเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับวัยรุ่น และวัยรุ่น
กับสังคม ที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองและสังคม วัยรุ่นในกรุงเทพฯ ใช้ภาพถ่ายในหลาย
ลักษณะ ได้แก่ การบันทึกความทรงจำ การสร้างความเป็นเพื่อน การปลอบประโลมและเยียวยา
บาดแผลทางจิตใจจากผลกระทบของเหตุการณ์ทางการเมือง การชี้ให้เห็นอำนาจในการตัดสินใจด้วย
ตนเองและการต่อรองเชิงอำนาจ และการสร้างภาพเชิงอุดมคติและเสียสละสังคม ปัจจัยสำคัญที่
กำหนดแนวทางการใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่น ได้แก่ ความคาดหวังและค่านิยมทางสังคมของวัยรุ่น ความ
ต้องการส่วนบุคคลในการนำเสนอตัวตนของวัยรุ่น และพัฒนาการของเทคโนโลยีการถ่ายภาพและ
กลยุทธ์ทางการตลาดของผลิตภัณฑ์การถ่ายภาพ อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้ได้พิจารณาชีวิตของวัยรุ่นใน
ทุกมิติ แต่พิจารณาเฉพาะชีวิตวัยรุ่นผู้เป็นนักเรียนและนักศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตในโรงเรียนและ
มหาวิทยาลัยซึ่งปรากฏในหนังสืออนุสรณ์เท่านั้น นอกจากนี้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาเฉพาะ
ความหมายและภาพแทนที่ปรากฏผ่านการใช้ภาพถ่ายเป็นหลัก ดังคำถามการวิจัยของงานชิ้นนี้ ได้แก่
การเลือกใช้ภาพถ่ายแสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับวัยรุ่น และวัยรุ่นกับสังคมอย่างไร
ภาพถ่ายแสดงให้เห็นกระบวนการให้ความหมายและการสร้างภาพแทนชีวิตวัยรุ่นอย่างไร ปัจจัย

¹ ราชนี 2529, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ใตบ้างที่มีผลต่อการเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นที่นำมาสู่กระบวนการให้ความหมายและการสร้างภาพแทนชีวิตวัยรุ่น

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาประวัติศาสตร์วัยรุ่นผ่านการใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นที่สัมพันธ์กับอายุในเชิงสังคมและวัฒนธรรมตามข้อเสนอของสตีเวน มินตซ์ (Steven Mintz) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันใน *Journal of the History of Childhood and Youth* ฉบับปฐมฤกษ์ ค.ศ. 2008 (พ.ศ. 2551) ที่ชี้ให้เห็นว่า กลุ่มช่วงอายุและสำนึกแห่งช่วงวัย (age categories and age consciousness) เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางประวัติศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน เนื่องจากช่วงอายุตามวัยมิใช่สิ่งที่สิ่งที่เป็นธรรมชาติ แต่กลับเป็นสิ่งประกอบสร้างจากความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างอายุ (age group) ตามวิธีคิดเรื่องการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม (social organization) ทำให้ความแตกต่างระหว่างช่วงอายุจึงเป็นเรื่องความสัมพันธ์ตามลำดับชั้นทางสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้²

แนวทางดังกล่าวสัมพันธ์กับความพยายามกระตุ้นให้นักประวัติศาสตร์ใช้หนังสืออนุสรณ์เพื่อทำความเข้าใจวัฒนธรรมของวัยรุ่นทั้งที่อยู่ในและนอกสถาบันการศึกษา ดังปรากฏผ่านบทความเรื่อง “The High School Yearbook” ของพามาเมลา ไรเนีย-เคเบอร์เกส (Pamela Riney-Kehrberg) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันที่ตีพิมพ์ในวารสาร *Journal of the History of Childhood and Youth* ฉบับฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. 2017 ได้ยืนยันว่า หนังสืออนุสรณ์ถือเป็นหลักฐานที่ช่วยให้เราเข้าใจวัฒนธรรมของวัยรุ่นได้เป็นอย่างดี เพราะเอกสารดังกล่าวนี้นอกเหนือจากที่วัยรุ่นจะเป็นผู้สร้างด้วยตนเองแล้ว ก็ยังเป็นเอกสารที่ชี้ให้เห็นถึงโลกทัศน์ของวัยรุ่นที่มีความสลับซับซ้อนเปรียบดังกระจกที่ไม่เพียงฉายให้เห็นถึงความเป็นนักเรียนนักศึกษา แต่ยังฉายให้เห็นถึงความรู้ของพวกเขาที่มีต่อสังคมโลกด้วยเช่นกัน³ ลักษณะดังกล่าวนี้ก็ปรากฏในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ ด้วยเช่นกันดังความตอนหนึ่งใน “ระบายนามณ์” บทสารานุกรมของหนังสือ *เวชบัณฑิต 2504 - 2505* ว่า

ถ้าจะถือเสียว่าหนังสือเล่มนี้เป็นเสมือนกระจกเงาบานใหญ่ที่กำลังสะท้อนภาพของเราอยู่ ข้าพเจ้าก็คงเป็นนายช่างผู้สร้างกระจกเงาบานนี้ [...] ถ้าภาพถ่ายของเราไม่สวยงามเท่าที่คิด ทำไมเราจึงไปรังเกียจโทรทัศน์นั้น ทำไมเราจึงไม่คิดว่ามันเป็นรูปธรรม นามธรรมของเราเอง หนังสือนี้ก็เหมือนกับ

² Steven Mintz, “Reflection on Age as a Category of Historical Analysis,” *Journal of the History of Childhood and Youth*, 1, 1 (Winter 2008): 93.

³ Pamela Riney-Kehrberg, “The High School Yearbook,” *Journal of the History of Childhood and Youth* 10, 2 (Spring 2017): 159-166.

ภาพถ่ายของเรา! แลละก็เชื่อว่าข้าพเจ้าจะพอใจแล้วในกระจกเงาธรรมดาดานนี้ ที่สามารถแต่เพียงสะท้อนภาพของพวกเราอย่างที่เห็นกันอยู่โดยทั่วไป⁴

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของวัยรุ่นที่พวกเขาไม่ได้มองหนังสืออนุสรณ์เป็นแต่เพียงหนังสือ แต่วัยรุ่นเปรียบหนังสืออนุสรณ์ดังภาพถ่ายที่สะท้อนเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตทัศน์และโลกทัศน์ของพวกเขาในช่วงเวลาหนึ่งๆ ดังนั้นหนังสืออนุสรณ์จึงเป็นดังกระจกที่สะท้อนความคิด ความรับรู้ ตลอดจนสำนึกทางสังคมในช่วงเวลาหนึ่งที่วัยรุ่นเป็นผู้เลือกสรรมาให้แก่เพื่อนร่วมรุ่นของพวกเขา แนวทางดังกล่าวก็ดำเนินไปในทิศทางเดียวกับข้อเสนอของเคเบิร์กส์ แต่บทความของเคเบิร์กส์นี้เป็นบทความที่เกิดขึ้นระหว่างที่เธอกำลังศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์สังคมว่าด้วยวิกฤตการณ์ทางการเกษตร (Farm Crisis) ที่รัฐไอโอวา สหรัฐอเมริกาในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 เพื่อชี้ให้เห็นถึงการรับรู้และประสบการณ์ของวัยรุ่นและผู้ใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าวซึ่งยังไม่แล้วเสร็จ แต่ ณ วันที่บทความชิ้นนี้ยังมีได้ตีพิมพ์ในระดับนานาชาติ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้เริ่มดำเนินการไปก่อนแล้ว และจะได้ชี้ให้เห็นตลอดทั้งงานชิ้นนี้ว่า หนังสืออนุสรณ์มิได้ให้แต่เพียงภาพแทนของวัฒนธรรมวัยรุ่นเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนระหว่างวัยรุ่นกับวัยรุ่น และวัยรุ่นกับสังคม อีกทั้งธรรมชาติของหนังสืออนุสรณ์ก็เป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง หากแต่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองและสังคม เช่นเดียวกับวัฒนธรรมของวัยรุ่น ทั้งหมดนี้จะแสดงให้เห็นผ่านการถ่ายภาพของวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ตลอดทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530

บทนำของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งทบทวนสถานภาพองค์ความรู้ และระบุขอบเขตของการศึกษา กระบวนการศึกษา ตลอดจนแนวทางในการใช้หลักฐานในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อันได้แก่ส่วนแรกเป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษา ถัดจากนั้นเป็นการทบทวนสถานภาพขององค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการศึกษาวัยรุ่นและการศึกษาภาพถ่าย เพื่อชี้ให้เห็นถึงปัญหาของการศึกษาโดยรวมว่างานศึกษาทั้งในทางประวัติศาสตร์และสาขาวิชาอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับวัยรุ่นยังจำกัดกรอบอยู่ที่บทบาทของรัฐและสังคมที่มีต่อวัยรุ่น หรือหากจะสนใจวัยรุ่นก็มักสนใจวัยรุ่นในฐานะกลุ่มคนชายขอบ หรือกลุ่มวัยรุ่นที่มีวัฒนธรรมพิเศษ ส่วนการศึกษาที่เกี่ยวเนื่องกับภาพถ่ายนั้นยังมีขอบข่ายความสนใจที่ค่อนข้างแคบ และประเด็นศึกษายังจำกัดอยู่เพียงชนชั้นนำเท่านั้น ลักษณะดังกล่าวนี้แตกต่างจากงานศึกษาในพื้นที่อื่นๆ ของโลกที่มีขอบข่ายและประเด็นศึกษาที่หลากหลาย ส่วนต่อมาเป็นการแสดงให้เห็นถึงขอบเขตและวิธีการศึกษา เพื่อชี้ให้เห็นขอบเขตของการศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงแนวทางและสารัตถะการใช้เอกสารของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็คือภาพถ่ายและหนังสืออนุสรณ์ ในส่วนสุดท้ายเป็นส่วนที่แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ในภาพรวม เพื่อชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของเนื้อหาตลอดจนแนวทางในการศึกษาในแต่ละบท

⁴ เวชบัณฑิต 2504-2505, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาบทบาทของภาพถ่ายกับการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับวัยรุ่น และวัยรุ่นกับสังคมของชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530
- 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่กำหนดการสร้างภาพแทนของชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530
- 3) เพื่อศึกษาลักษณะและรูปแบบการใช้ภาพถ่ายในชีวิตของวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530

1.3 สถานภาพขององค์ความรู้เกี่ยวกับวัยรุ่นและภาพถ่าย

การทบทวนสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัยรุ่นและภาพถ่ายจากนี้ไปมุ่งชี้ให้เห็นปัญหาของการศึกษาในประเด็นดังกล่าวที่ค่อนข้างคับแคบและยังไม่มีประเด็นศึกษาหลากหลายเท่าที่ควร ตลอดจนชี้ให้เห็นประเด็นร่วมที่น่าสนใจ เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงแนวทางในการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วย

1.3.1 สถานภาพขององค์ความรู้เกี่ยวกับวัยรุ่น

ประวัติศาสตร์วัยรุ่นเป็นประเด็นศึกษาที่มิใคร่ได้รับความสนใจศึกษาในพื้นที่ประวัติศาสตร์ไทยมากนัก แม้วัยรุ่นจะเป็นประเด็นศึกษาผ่านหัวข้อการศึกษาอื่นๆ ทั้งในทางประวัติศาสตร์และสาขาวิชาอื่นๆ ที่เกี่ยวกับสังคมไทยมาก่อนแต่เสียงของวัยรุ่นกลับมิได้รับความสำคัญอย่างที่ควรจะเป็น ในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ไทยอาจกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์วัยรุ่นไม่เคยได้รับการศึกษาแยกจากประวัติศาสตร์เด็ก ฉะนั้นการเข้าใจปัญหาของการศึกษาวัยรุ่นในทางประวัติศาสตร์ไทยจึงไม่อาจละทิ้งปัญหาของการศึกษาประวัติศาสตร์เด็กได้ ประเด็นข้างต้นนี้สัมพันธ์กับปัญหาสำคัญสองประการได้แก่ ประการแรก แม้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เด็กของไทยจะเริ่มต้นในปลายทศวรรษ 2540 ผ่านวิทยานิพนธ์ เรื่อง “เด็กกับความคาดหวังของรัฐบาล พ.ศ. 2500 - 2519” ของวิชณี คำน้ำปาด (ปีการศึกษา 2547)⁵ แต่เป้าหมายและข้อเสนอของวิทยานิพนธ์ของวิชณีมุ่งเน้นโต้ตอบกับงานศึกษาที่เกี่ยวข้องประวัติศาสตร์การศึกษา ตลอดจนงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของรัฐกับการใช้

⁵ วิชณี คำน้ำปาด, “เด็กกับความคาดหวังของรัฐบาล พ.ศ. 2502 - 2519,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547).

แบบเรียนในการควบคุมและกล่อมเกลาคเด็กและเยาวชน⁶ ผ่านการเลือกใช้ออกสารขั้นต้นที่เกี่ยวข้องกับงานวันเด็กแห่งชาติอันได้แก่ คำขวัญ สาสน์ และหนังสืองานวันเด็กแห่งชาติ⁷ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความคาดหวังของรัฐบาลที่มีต่อเด็กที่เปลี่ยนแปลงไปบริบททางการเมืองและสังคม เนื่องจากกลุ่มเอกสารขั้นต้นดังกล่าวเป็นเอกสารที่มีการผลิตและเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งต่างจากหนังสือแบบเรียนที่ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ ไม่ทันสมัยเท่าที่ควร⁸ ดังข้อเสนอของวัชนีที่ว่า ความคาดหวังของรัฐบาลที่มีต่อเด็กเปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายทางการเมืองและบริบททางสังคม อันได้แก่ รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ให้ความสำคัญกับเรื่องระเบียบวินัย รัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจรให้ความสำคัญกับเรื่องศีลธรรม และรัฐบาลประชาธิปไตยให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิและเสรีภาพ

ข้อเสนอที่เน้นบทบาทและความสำคัญของรัฐในการควบคุม ดูแล จัดการ และกล่อมเกลาคเด็กและเยาวชนถือเป็นประเด็นศึกษาที่ได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องและขยายขอบเขตและมุมมองของการพิจารณาที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา ตัวอย่างเช่น งานศึกษาของภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์ ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของรัฐและสังคมในการควบคุมเด็กและเยาวชน ดังข้อเสนอในบทความเรื่อง “กาละเทศะในวันเด็กแห่งชาติ และความเป็นเด็กในพลเมืองไทยยุคพัฒนา”⁹ ที่ว่า

เด็กและเยาวชนมีความสำคัญต่อรัฐไทยหลัง 2475 อย่างน้อย 2 ประการ นั่นคือ เด็กในฐานะอนาคตที่เป็นความหวังของชาติ กับอีกด้านคือ เด็กในฐานะปัจจุบันที่ยังเป็นผู้อ่อนแอ ยังไม่มีวิจารณญาณตัดสินใจถูกผิด ดังนั้นจึงต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ปกครองอยู่เสมอ รัฐเผด็จการโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้เราเห็นถึงทั้ง 2 กรณีนั้นอย่างชัดเจน แต่ที่เหนือไปกว่าการปกครอง ควบคุม ดูแลเด็กและ

⁶ งานศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบทบาทของรัฐที่มีต่อเด็กผ่านเอกสารประเภทแบบเรียนเพิ่มเติมใน วัชนีทร์ มัสเจริญ, “แบบเรียนสังคมศึกษากับการกล่อมเกลาคทางการเมืองในสมัยจอมพลสฤษดิ์ธนะรัชต์: ศึกษากรณีความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533). นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ชาติ และเมืองไทยในแบบเรียนประถมศึกษา,” ใน *ชาติ, เมืองไทย, แบบเรียน และอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก*, นิธิ เอียวศรีวงศ์ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538), หน้า 47 – 88. งานชิ้นนี้เดิมเป็นปาฐกถาแสดง ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2538 และได้รับการตีพิมพ์ในหนังสือรวมบทความในปีเดียวกัน. ลักษณ์ ปันวิชัย, “อุดมการณ์รัฐของไทยในแบบเรียนชั้นประถมศึกษา พ.ศ.2435 – 2533: ไม่มี “ชาติของประชาชนไทย” ในแบบเรียน” *รัฐศาสตร์สาร* 21, 3 (2542): 105 – 173. นุชจรี ใจแก้ว, “ระลึกชาติในแบบเรียนภาษาไทย” *อาน* 1, 2 (กรกฎาคม – กันยายน 2551): 21 – 54.

⁷ ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา การศึกษาหนังสืองานวันเด็กแห่งชาติถือเป็นหนึ่งในแนวทางที่ได้รับความนิยมในสาขาวิชาภาษาไทยเพิ่มมากขึ้นในฐานะเอกสารที่ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าในเชิงอุดมการณ์ ดูเพิ่มเติมใน วัลลภา วิทยารักษ์, “คุณลักษณะของเด็กไทยที่พึงประสงค์: วิเคราะห์จากหนังสือวันเด็กแห่งชาติ,” (รายงานการวิจัยทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548); อุมาวัลย์ ชีซ่าง, “ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในเรื่องเล่าสำหรับเด็กในหนังสือวันเด็กแห่งชาติ พ.ศ. 2523 - 2553,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555).

⁸ วัชนี คำนำปาด, “เด็กกับความคาดหวังของรัฐบาล พ.ศ. 2502 – 2519,” หน้า 24.

เยาวชนแล้ว รัฐบาลสฤชต์กลับทำให้ประชาชนพลเมืองกลายเป็นเด็กไปเสียด้วยนโยบายด้านเวลาและสถานที่เพื่อสร้างเสถียรภาพใหม่ในยุคสงครามเย็นอันสอดคล้องกับการกลับมาของอุดมการณ์ อนุรักษ์นิยม⁹

ข้อเสนอดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า รัฐมีอำนาจอย่างมหาศาลในการควบคุมและจัดการเด็กและเยาวชน เพราะเด็กและเยาวชนไม่อาจแสดงอำนาจในการต่อรองได้ด้วยตนเอง ข้อเสนอนี้สัมพันธ์กับข้อเสนอหลักของวิทยานิพนธ์ของภิญญพันธ์เรื่อง “การผลิตความหมาย พื้นที่ประเทศไทย ในยุคพัฒนา (พ.ศ.2500 – 2509)” ที่เสนอว่า รัฐบาลเผด็จการสร้างการรับรู้และสำนึกของความเป็นชาติของประชาชนเกี่ยวกับ “พื้นที่ประเทศไทย” ผ่านพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางความคิด และพื้นที่ทางสังคม¹⁰ ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้บทความดังกล่าวมุ่งชี้ให้เห็นว่า รัฐมีบทบาทสำคัญในการออกแบบพื้นที่ประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางความคิด และพื้นที่ทางสังคม เพื่อควบคุมและกล่อมเกล่าให้พลเมืองของชาติมีสถานะเป็นเด็กภายใต้ครอบครัวยุใหญ่ซึ่งก็คือรัฐ

มุมมองดังกล่าวได้รับการพัฒนามาสู่ความคิดเรื่อง “ศีลธรรมเชิงเผด็จการ” เพื่อชี้ให้เห็นว่ารัฐได้ใช้ระบบการศึกษาและระบบศีลธรรมในการควบคุมเด็กและเยาวชน ดังข้อเสนอหลักของบทความเรื่อง “จากกรรมมารดาสู่เชิงตะกอนแห่งเสรีภาพ: ชีวิตเด็กและเยาวชนภายใต้กรงศีลธรรมเชิงเผด็จการ ทศวรรษ 2500 – 2520” (พ.ศ. 2558) ว่า

รัฐสมัยใหม่ล้วนมีความต้องการที่จะควบคุมพลเมืองของตนอยู่ในระดับหนึ่ง เด็กและเยาวชนเป็นทรัพยากรล้ำค่าในการจะตอบสนองประสิทธิภาพการผลิตและความสงบเรียบร้อยในสังคม [...] ในทางกลับกัน ภายใต้รัฐบาลเผด็จการก็ได้สร้างสภาวะครอบงำระบบการศึกษาและชุดความคิดทางศีลธรรมไปด้วย ดังนั้นแม้ว่าระบบการปกครองของประเทศไทยจะเคลื่อนเข้าสู่ระบอบที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้นแล้วก็ตาม ความเป็นเผด็จการก็ยังแฝงฝังอยู่ในอำนาจของสถาบันและระบบคิดต่างๆ อยู่ด้วย ซึ่งในที่นี่ก็คือระบบการศึกษาและชุดความคิดทางศีลธรรมที่ใช้กล่อมเกล่าเด็กและเยาวชนภายใต้สภาวะที่เรียกว่า “ศีลธรรมเชิงเผด็จการ”¹¹

ข้อเสนอดังกล่าวชี้ให้เห็นอำนาจของสิ่งที่ภิญญพันธ์สถาปนาขึ้นในฐานะ “ศีลธรรมเชิงเผด็จการ” เพื่อชี้ให้เห็นอำนาจของรัฐผ่านระบบการศึกษาและศีลธรรมในการควบคุมเด็กและเยาวชน ผ่านแนวคิด

⁹ ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์, “กาลเทศะในวันเด็กแห่งชาติ และความเป็นเด็กในพลเมืองไทยยุคพัฒนา,” *ศิลปวัฒนธรรม* 34, 3 (มกราคม 2556): 157.

¹⁰ ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์, *กำเนิดประเทศไทยภายใต้เผด็จการ*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), หน้า 3-4. หนังสือเล่มดังกล่าวปรับปรุงมาจากวิทยานิพนธ์ปริญญาโทของเขาคือ ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์, “การผลิตความหมาย พื้นที่ประเทศไทย ในยุคพัฒนา (พ.ศ. 2500–2509)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552).

¹¹ ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์, “จากกรรมมารดาสู่เชิงตะกอนแห่งเสรีภาพ: ชีวิตเด็กและเยาวชนภายใต้กรงศีลธรรมเชิงเผด็จการ ทศวรรษ 2500 – 2520” *ชุมชนทางอินโดจีน : เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปริทัศน์* 4, 7 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2558): 397.

เรื่อง “ทุนทางวัฒนธรรม” ของปีแอร์ บูดีเยอร์ (Pierre Bourdier)¹² มาเป็นกรอบความคิดในการอธิบายบทบาทของศีลธรรมเชิงเผด็จการต่อการตีกรอบและควบคุมความคิดของเด็กและเยาวชนในสังคมตลอดทศวรรษ 2500 ถึงทศวรรษ 2520 เพื่อเสนอว่า ศีลธรรมเชิงเผด็จการที่ถูกบ่มเพาะและเติบโตมาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เมื่อครั้งสมัยรัฐบาลเผด็จการเป็นกลไกสำคัญในการต่อต้านระบอบประชาธิปไตยที่เชื่อมั่นในหลักสิทธิและเสรีภาพ ทำให้เด็กและเยาวชนสยบยอมต่ออำนาจเผด็จการทั้งในระดับรัฐและระดับสังคม ศีลธรรมเชิงเผด็จการถูกใช้เป็นกลไกขับเคลื่อนสังคมมากกว่ากลไกเสรีของระบบทางการเมืองและเศรษฐกิจ อีกทั้งยังถูกใช้เป็นภูมิคุ้มกันการเปลี่ยนแปลงและต่อสู้กับอิทธิพลจากโลกภายนอก ระบบการศึกษาถือเป็นกลไกสำคัญในการแสดงบทบาทของกรงขังทางศีลธรรมภายใต้การควบคุมของรัฐที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของพุทธศาสนาในการหล่อหลอมความคิดของเด็กและเยาวชน

อย่างไรก็ตามข้อเสนอในทำนองเดียวกับความคิดเรื่อง “ศีลธรรมเชิงเผด็จการ” ถือเป็นความคิดที่เติบโตมาพร้อมกับงานศึกษาบทบาทของรัฐต่อเด็กและเยาวชนตั้งแต่ทศวรรษ 2550 ด้วยเช่นกัน งานศึกษาเหล่านี้พยายามเน้นย้ำความเป็นเด็กในความหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสำคัญต่อรัฐ ตัวอย่างเช่น บทความเรื่อง “Policing The Imagined Family and Children in Thailand: From Family Name to Emotional Love” ของธเนศ วงศ์ยานนาวา (2551)¹³ ชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ในเชิงการเมืองของครอบครัวผ่านนามสกุลอันเป็นสำนึกที่ก่อตัวพร้อมสำนึกของรัฐชาติสมัยใหม่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ที่ค่อยๆ คลี่คลายไปสู่การให้ความสำคัญต่อเด็กผ่านความรักในเชิงอารมณ์และความรู้สึกมากขึ้น ผ่านแนวคิดเรื่องครอบครัวจินตกรรม (imagined family) ซึ่งถือเป็นคุณูปการที่สำคัญยิ่งที่ทำให้เราเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่คลี่คลายอย่างต่อเนื่องระหว่างความสัมพันธ์ของครอบครัวกับเด็ก แต่ปัญหาสำคัญในทางประวัติศาสตร์ของบทความนี้ก็คือ การใช้บริบทของสังคมยุโรปมาใช้ในการคลี่คลายประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับเด็ก โดยละเลยบริบทของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลให้เราอาจไม่เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้นจากบริบทภายในประเทศอย่างถ่องแท้ นอกจากนี้ยังเน้นย้ำมาตลอดว่า แม้คำว่า “เด็ก” จะเริ่มเป็นที่รับรู้มาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว แต่เด็กก็ยังอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์แบบมูลนาย ตลอดจนมีฐานะเป็นแรงงานในทางเศรษฐกิจของครอบครัว นอกจากนี้

¹² เรื่องเดียวกัน: 397.

¹³ Thanee Wongyannava, "Policing the Imagined Family and Children in Thailand: From Family Name to Emotional love," in *Imagining Communities in Thailand Ethnographic Approaches*. Tanabe, Shigeharu (ed.). Chiang Mai: Mekong Press, 2008, pp. 22-57.

อย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงก่อนการปฏิรูปประเทศในรัชกาลที่ 5 สังคมไทยเองก็ยังไม่มีส่วนแบ่งระหว่างความเป็นเด็กและผู้ใหญ่ที่ชัดเจน การเลื่อนชั้นจากความเป็นเด็กไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่จะเกิดขึ้นผ่านพิธีกรรมทางศาสนาและการแต่งงาน อย่างไรก็ตามแม้สยามจะเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ผ่านการส่งเสริมการศึกษาภาคบังคับและการจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน แต่จำนวนประชากรที่เป็นเด็กส่วนใหญ่ของชาติก็ยังคงมีสถานะเป็นแรงงานอยู่เช่นเดิม¹⁴

นอกจากการศึกษาผ่านความสัมพันธ์ของครอบครัวในเชิงการเมืองแล้วก็ยังมีการใช้กฎหมายในการอธิบายถึงความสนใจของรัฐที่มีต่อเด็ก ตัวอย่างเช่น บทความของอลิศรา พรหมโชคชัยเรื่อง “เด็ก รัฐ ประชาสังคม?: การก่อตัวและความเปลี่ยนแปลงของแนวนโยบายว่าด้วยเด็กในสังคมไทย ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546”¹⁵ แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของการให้ความหมายต่อเด็กผ่านกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐและองค์กรทางประชาสังคม งานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นถึงการคลี่คลายความหมายของคำว่าเด็กผ่านตัวบทกฎหมายและนโยบายทางสังคมเป็นหลัก เพื่อชี้ให้เห็นว่าภาครัฐและประชาสังคมใช้เวลายาวนานกว่า 20 ปีกว่าที่จะผลักดันนโยบายเด็กและเยาวชนอย่างเป็นรูปธรรมซึ่งปัญหาของการศึกษาผ่านกฎหมายและนโยบายภาคประชาสังคมก็คือ เรามักจะได้ภาพของเด็กเฉพาะกลุ่มซึ่งโดยมากมักจะเป็นเด็กที่ต้องได้รับการแก้ไขและเยียวยา อาทิ เด็กเร่ร่อน เด็กที่ถูกส่งไปค้าประเวณี และแรงงานเด็ก มากกว่าที่จะเห็นเด็ก “ปกติ” (อันเป็นคำที่งานศึกษาชิ้นนี้ใช้) แต่คุณูปการสำคัญของงานชิ้นนี้คือ การทำให้นักประวัติศาสตร์ได้ตระหนักและละเอียดอ่อนต่อคำว่า “เด็ก” มากขึ้น เพราะนิยามของคำว่าเด็กนี้ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองและสังคม ดังที่อลิศราได้แสดงให้เห็นผ่านนิยามของกฎหมายและนโยบายของภาคประชาสังคม

จะเห็นได้ว่ากลุ่มงานศึกษาที่แสดงข้างต้นนี้พยายามเน้นอธิบายบทบาทของรัฐที่มีต่อเด็กเป็นสำคัญ และแทบจะไม่แสดงให้เห็นถึงเสียงของเด็ก เยาวชน และวัยรุ่นเหล่านี้เท่าที่ควร ขณะเดียวกันคำว่า “เด็ก” ที่ปรากฏในงานศึกษาเหล่านี้ก็มิได้ตั้งต้นทบทวนว่า เด็กหรือวัยเด็กคืออะไร ทำให้มีขอบเขตช่วงอายุที่กว้างซึ่งในงานหลายชิ้นก็ครอบคลุมมาถึงวัยรุ่นด้วยเช่นกัน ดังเช่นในงานศึกษาของวัชณีและภิญญาพันธุ์ที่ต่างมีปัญหาร่วมกัน ได้แก่ ประการแรก การใช้คำว่า “เด็ก” ในงานศึกษาของทั้งสองคนไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน งานทั้งสองให้ความหมายช่วงวัยของเด็กที่กินความกว้างและทับซ้อนกับช่วงวัยของวัยรุ่น วัชณีนิยามคำว่าเด็กไว้ว่า “บุคคลทั่วไปที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปีขึ้นไปจนถึงอายุ 18 ปี”¹⁶

¹⁴ Ibid, pp. 38 - 41.

¹⁵ อลิศรา พรหมโชคชัย, “เด็ก รัฐ ประชาสังคม?: การก่อตัวและความเปลี่ยนแปลงของแนวนโยบายว่าด้วยเด็กในสังคมไทยก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546,” *รัฐศาสตร์สาร* 35, 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2557): 37-80.

¹⁶ วัชณี คำน้าปาด, “เด็กกับความคาดหวังของรัฐบาล พ.ศ. 2502 - 2519,” หน้า 4.

นิยามนี้มาจากเอกสารสามชุดได้แก่ พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 และเอกสารของคณะกรรมการจัดงานวันเด็กแห่งชาติ ซึ่งเอกสารทั้งหมดนี้นิยามขอบเขตของช่วงอายุที่ชัดเจนบนขอบเขตเฉพาะกรณีที่แตกต่างกันออกไป นิยามอายุดังกล่าวนี้หนึ่งก่อนข้างสวนทางกับอายุที่สัมพันธ์กับคุณค่าในเชิงสังคมและวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก และทำให้ขอบเขตของช่วงวัยเด็กคาบเกี่ยวกับช่วงอายุของวัยรุ่น ปัญหาดังกล่าวนี้ก็ปรากฏในงานศึกษาของภิญญพันธุ์ด้วยเช่นกัน เนื่องจากคำว่าเด็กของภิญญพันธุ์ คือ คนที่อยู่ในระดับชั้นตั้งแต่ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา¹⁷ ดังนั้นจะเห็นได้ว่างานทั้งของวัชนีและภิญญพันธุ์ใช้คำว่าเด็กที่กินความกว้างและไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน ตลอดจนกลุ่มศึกษาที่เป็นเด็กและอาจหมายรวมถึงวัยรุ่นของงานกลุ่มนี้มีลักษณะที่เหมือนกันไปเสียทั้งหมดไม่ปรากฏความแตกต่างแต่อย่างใดทั้งในแง่ของเพศ โลกทัศน์ ความรับรู้ ความรู้สึก และพฤติกรรม เป็นต้น

ประการต่อมา ชีวิตของวัยรุ่นมักถูกศึกษาและอธิบายผ่านงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับประวัติและเกียรติภูมิสถาบันการศึกษาโดยเฉพาะสังคมมหาวิทยาลัยที่อิงกับบริบททางการเมืองเป็นหลัก ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นด้วยเหตุผลสองประการสำคัญ ได้แก่ ประการแรก งานศึกษาเหล่านี้ต้องการชูปชีวิตประวัติศาสตร์การศึกษาที่ค่อนข้างแห้งแล้งให้มีชีวิตชีวาด้วยการพิจารณาบริบททางการเมืองและสังคมผ่านชีวิตของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของสถานศึกษา เนื่องจากที่ผ่านมาประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การศึกษามักสนใจแนวทางและปัญหาของการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับระบบโครงสร้างเสียมาก¹⁸ และอีกประการหนึ่งก็คือ บริบททางสังคมในราวปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา เป็นช่วงเวลาที่สถาบันการศึกษาทั้งโรงเรียนและมหาวิทยาลัยที่ก่อตั้งมาตั้งแต่ราวทศวรรษ 2400 มีอายุครบถึงศตวรรษไปจนถึงหนึ่งศตวรรษ ทำให้เกิดความตั้งใจที่จะชำระ

¹⁷ ภิญญพันธุ์ พจนานวณ, “จากครรภ์มารดาสู่เชิงตะกอนแห่งเสรีภาพ,”: 403 – 405.

¹⁸ งานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในมิติต่างๆ ถือว่ามีอยู่ค่อนข้างมาก ในที่นี้อาจจะยกตัวอย่างเพียงบางส่วนเท่านั้น อาทิ วารุณี โอสถารมย์, “การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411 – 2475,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523). ระลึก ธาณี, “นโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475 – 2503),” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2521). ลัดดา สุวรรณกุล, “พัฒนาการของหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต แผนกบริหารการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518). ยูพากรณ์ แจ่มเจนกิจ, “การศึกษาของสตรีไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีของโรงเรียนราชินี (พ.ศ. 2447 – 2503),” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530). วรณา วุฒทะกุล, “แนวคิดและบทบาททางการศึกษาของหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533); สมชาติ วีรภัทรเวธ, “พัฒนาการของมหาวิทยาลัยไทย พ.ศ. 2459 - 2500,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550). ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับภูมิทัศน์ความรู้ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการศึกษา ใน วารุณี โอสถารมย์, “การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เรื่องการศึกษาในสังคมไทย: บทสำรวจสถานะความรู้,” (รายงานการวิจัยโครงการประมวลความรู้เพื่อพัฒนาการวิจัยประวัติศาสตร์ไทย, 2541)

และบันทึกประวัติศาสตร์ของสถาบันการศึกษาเสียใหม่ ทั้งในรูปแบบของการจัดทำหนังสือที่ระลึกครบรอบวันสถาปนา ที่เป็นเอกสารรวบรวมข้อเขียนจากศิษย์เก่าและบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนและมหาวิทยาลัย¹⁹ และการจัดตั้งคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ของสถาบันขึ้นซึ่งในกรณีดังกล่าวนี้จะปรากฏชัดในกรณีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หนังสือ *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง* ถือเป็นประจักษ์พยานสำคัญของการยกระดับงานเขียนประวัติศาสตร์สถาบันการศึกษาให้กลายเป็นงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ งานศึกษาชิ้นนี้เป็นความพยายามของนักประวัติศาสตร์ที่ต้องการเชื่อมโยงสถาบันการศึกษาในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองไทย เพื่อเน้นย้ำว่า “สถาบันแห่งนี้ก็มีภาพลักษณ์ในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการเมืองเสมอมา”²⁰ อิทธิพลสำคัญของงานชิ้นนี้นอกจากที่จะทำให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่และนำมาสู่การเขียนงานศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในชั้นหลังแล้ว²¹ นิยามของยุคสมัยที่ถูกสร้างในงานชิ้นนี้ก็มีส่วนสำคัญในการกลบทับเสียงของวัยรุ่น

¹⁹ ตัวอย่างหนังสือครบรอบวันสถาปนาของสถาบันการศึกษาที่จัดทำขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว อาทิ *อนุสรณ์สาส์น 75 ปี ราชนิ* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์แอนด์, ม.ป.ป.); *80 ปี ราชนิ* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พลพันธ์การพิมพ์, 2528); *ราชนิ 84 ปี* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์แอนด์, 2531); *วชิราวุธวิทยาลัยครบ 80 ปี* (พ.ศ. 2453-2533) กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, ม.ป.ป.); *โรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์, 60 ปี เขมะสิริอนุสสรณ์* (ม.ป.ท.: ม.ป.ท., 2535); *สมหมาย วัฒนะศิริ (บรรณาธิการ), ตำนานสวนกุหลาบ: สวนกุหลาบวิทยาลัยใน 12 ทศวรรษ* (กรุงเทพฯ: บริษัทการพิมพ์, 2538); *โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา, 60 ปี เตรียมอุดมศึกษา 2480-2540* (ม.ป.ท., 2540?); *โรงเรียนสตรีวิทยา, 10 ทศวรรษ สตรีวิทยา* (ม.ป.ท., 2540); *สุนันท์ แก้วเก่า และดารุณี สุธีรงค์ (บรรณาธิการ), ประวัติวชิราวุธวิทยาลัย* (กรุงเทพฯ: วชิราวุธวิทยาลัย, 2543); *สิทธิ์พิษณุ อรรถภิญโญ, 150 ปี คบเพลิงปิชิซี* (กรุงเทพฯ: เบสส์ซิงการพิมพ์, 2544?); *โรงเรียนราชนิ, ศตวรรษราชนิสถาน: ที่ระลึกร้อยปีแห่งการพระราชทานกำเนิดโรงเรียนราชนิ* (กรุงเทพฯ: โรงเรียนราชนิ, 2547); *ประสงค์ สุขุม, 150 ปี จากภูมิเงินถึงประมวญ มัชฌิมนารีกับการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548); *โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา, 70 ปี เตรียมอุดมศึกษา* (กรุงเทพฯ: โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา, 2550?); *โรงเรียนสตรีวิทยา, สมุดภาพ 111 ปี สตรีวิทยา* (กรุงเทพฯ: ออมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชซิ่ง, 2555).

²⁰ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477 - 2511* (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2535), หน้า 16. งานชิ้นนี้เป็นงานที่พัฒนามาจาก ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, “รายงานการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” (รายงานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532) จัดทำขึ้นเนื่องในโอกาสครบรอบกึ่งศตวรรษของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2527

²¹ ตัวอย่างงานศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่หลังทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา อาทิ มารุต บุนนาคและคณะ, *ธรรมศาสตร์ประกาศนาม*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547); *อ้างศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, ธรรมศาสตร์การเมืองไทย จากปฏิวัติ 2475 ถึง 14 ตุลา 2516 - 6 ตุลา 2519* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547); *อ้างศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, “ธรรมศาสตร์ ‘ตลาดวิชา’ ท่าพระจันทร์.” จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ 13* (มิถุนายน 2552 - พฤษภาคม 2553): 9-25; *วีระศักดิ์ กිරิตวรนนท์, “ประชาคมธรรมศาสตร์ :อัตลักษณ์แห่งพื้นที่สาธารณะท่าพระจันทร์,” จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ 13* (มิถุนายน 2552 - พฤษภาคม 2553): 27-42; *จุฑามาศ ประมูลมาก และ นันทยา สุนทรปฏิภาค, “ประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ฉบับ ‘โรงอาหาร’,” จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ 14* (มิถุนายน 2553 - พฤษภาคม 2554): 51-65; *จุฑามาศ ประมูลมาก, “จาก ‘มอญูดาว’ ถึง ‘ยูงทอง’ ข้อสังเกตเกี่ยวกับความนิยมในบทเพลงประจํามหาวิทยาลัย,” จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนิยามยุค “สมัยสายลม แสงแดด และยูงทอง” เองก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้งานประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องวัยรุ่นในชั้นหลังดำเนินรอยตาม และเน้นย้ำว่าวัยรุ่นในช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 เฟื่องเฟอต่อสังคมและให้ความสนใจแต่เฉพาะชีวิตของตนเองเท่านั้น

นอกจากนี้งานศึกษาในกลุ่มนี้ยังสนใจรูปแบบของการใช้ชีวิตมากกว่าคุณค่าและความหมายของชีวิต ตัวอย่างเช่น *บัณฑิตสตรีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2470 - 2528* โดย นิตา ชูโต วนิดา พูนศิริวงศ์ และพิไล แยมงามเหลือ²² งานชิ้นนี้ต้องการแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความคิดต่อนิสิตหญิงที่เข้าศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตั้งแต่ช่วงเวลาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเริ่มเปิดรับสตรีเข้าศึกษา รวมถึงการใช้ชีวิตร่วมกันของนิสิตชายหญิงในมหาวิทยาลัยภายใต้ทัศนคติของสังคมในขณะนั้นที่ถือว่า “ชายและหญิงไม่ควรคบกันอย่างสนิทสนมในวัยเรียนหรือเกือบเรียกได้ว่า ‘เป็นของต้องห้าม’” จนถึงสมัยที่นิสิตหญิง “เป็นส่วนหนึ่งของชั้นเรียน”²³ อันเนื่องมาจากค่านิยมและการเปลี่ยนแปลงของบริบททางการเมืองและสังคมในแต่ละช่วงเวลา ตลอดจนการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของนิสิตหญิงภายในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และอัตราการเข้าศึกษาของนิสิตหญิงที่เพิ่มสูงขึ้นด้วยเช่นกัน แม้ว่ากลุ่มงานศึกษาประเภทประวัติศาสตร์การศึกษาไทยจะเติบโตและพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ในทางกลับกันงานเหล่านี้มุ่งเน้นศึกษาวิถีคิดในเชิงสังคมมากกว่าวิถีคิดในเชิงวัฒนธรรมที่ช่วยให้เราเข้าใจการให้คุณค่าและความหมายของชีวิต

ความคิดของวัยรุ่นในทางวัฒนธรรมจะได้รับความสนใจในช่วงปลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา เนื่องจากความสนใจต่อบทบาททางการเมืองของนักศึกษาจะถูกรื้อฟื้นกลับมาใหม่อีกครั้งในช่วงทศวรรษ 2540 เนื่องจากเหตุการณ์ความรุนแรงในเดือนตุลาคมทั้ง 14 ตุลาคม และ 6 ตุลาคม กลับมาเป็นที่น่าสนใจของผู้คนในสังคมอีกครั้ง²⁴ งานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่อธิบายบทบาทของนักศึกษาและปัญญาชนที่นำมาสู่ความเคลื่อนไหวในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม คือ *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาคม* ของประจักษ์ ก้องกีรติ (พ.ศ. 2545)²⁵ ประจักษ์ชี้ให้เห็นว่างานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม หลายชิ้นให้ความสำคัญกับ

13 (มิถุนายน 2552 – พฤษภาคม 2553): 43-58; ชาตรี ประทีปนทการ. “70 ปี โดมธรรมศาสตร์และการเมือง.” *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* 10 (มิถุนายน 2549 – พฤษภาคม 2550): 22-40; นันทิยา สุคนธปฏิภาค, “เรื่องเล่าคนเล็กคนน้อยว่าด้วยเรื่อง: ‘หญิงรักหญิง’ ในธรรมศาสตร์,” *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* 13 (มิถุนายน 2552 – พฤษภาคม 2553): 73-93.

²² นิตา ชูโต, วนิดา พูนศิริวงศ์ และพิไล แยมงามเหลือ, *บัณฑิตสตรีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2470 - 2528* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535).

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13, 97.

²⁴ ดูประเด็นนี้เพิ่มเติมใน ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาคม*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2556), หน้า 3-13.

²⁵ หนังสือเล่มนี้ปรับปรุงมาจากวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2545 เรื่อง “ก่อนจะถึง 14 ตุลาคม: ความเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษา

การประเมินค่าของเหตุการณ์ การไล่เรียงเรื่องราวตามลำดับเวลา และขาดการพิจารณาเหตุการณ์ในเชิงโครงสร้าง²⁶ ประจักษ์จึงได้แก้ปัญหานี้ด้วยการพิจารณาที่มาของความคิดทางการเมืองของนักศึกษาและปัญญาชนก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ผ่านแนวคิดเรื่องการเมืองวัฒนธรรม (cultural politics) เพื่ออธิบายการต่อสู้และการช่วงชิงความหมายทางการเมืองระหว่างรัฐบาลกับนักศึกษา และเพื่อชี้ให้เห็นถึงพลังของโครงสร้างทางสังคมที่กำหนดการแสดงออกทางการเมืองของนักศึกษา ในช่วงก่อนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ วิทยุร่มไม้ของกลุ่มที่เป็นเครื่องมือหรือภายใต้การบงการของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่พวกเขาคือกลุ่มคนที่มีอิสระในการตัดสินใจและการแสดงออกถึงตัวตนทางการเมืองในรูปแบบที่หลากหลาย

ในช่วงเวลาเดียวกับงานศึกษาของประจักษ์เป็นช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ครบ 25 ปี เหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ในปี พ.ศ. 2544 สุธาชัย ยิ้มประเสริฐได้เขียนบทความเรื่อง “6 ตุลาฯ เกิดขึ้นได้อย่างไร”²⁷ ล้อไปกับงานศึกษาของประจักษ์ที่ศึกษาความเคลื่อนไหวก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เพื่อเสนอว่า ความไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ทั้งการเคลื่อนไหวของกรรมกร ชาวนา และประชาชนกลุ่มต่างๆ และการเคลื่อนไหวต่อสู้ทางการเมืองของขบวนการนักศึกษา ที่เกิดขึ้นพร้อมกับความเฟื่องฟูของแนวคิดสังคมนิยม ได้นำมาสู่ความพยายามในการก่อตัวของกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่แสดงบทบาทในการต่อต้าน กวาดล้าง และปราบปรามการเคลื่อนไหวของนักศึกษาด้วยการใช้ความรุนแรงในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 สุธาชัยได้อธิบายและแสดงการเปรียบเทียบการเคลื่อนไหวของทั้งนักศึกษาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่ดำเนินไปพร้อมๆ กัน เพื่อชี้ให้เห็นว่า แนวคิดสังคมนิยมเป็นชุดความคิดที่มีอิทธิพลต่อนักศึกษาซึ่งเป็นผู้ดำเนินการเคลื่อนไหวต่อต้านจักรวรรดินิยมของสหรัฐอเมริกาและการเคลื่อนไหวอื่นๆ ทางสังคมในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เพื่อนำสังคมไปสู่ความวัฒนาดังที่พวกเขาใฝ่ฝัน ความรุนแรงต่อนักศึกษาในเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ มาจากการที่ชนชั้นนำไทยไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของกระแสความคิดทางการเมืองและสังคมของโลกร่วมสมัยได้

และปัญญาชนภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร (พ.ศ. 2506 – 2516)” ซึ่งสุธาชัย ยิ้มประเสริฐ หนึ่งในคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์เล่มนี้ยกย่องงานชิ้นนี้ว่าเป็น “งานวิชาการเกี่ยวกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่ดีที่สุดในภาษาไทยปัจจุบัน” [เน้นคำตามคำนำเสนอของเกษียร เตชะพีระ] (เรื่องเดียวกัน, หน้า (20).) ต่อมาได้รับการตีพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ* ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2548 โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2556 โดยสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน

²⁶ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 17, 21. ดูการทบทวนวรรณกรรมเพิ่มเติมในหนังสือเล่มเดียวกันนี้หน้า 13 – 22.

²⁷ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, “6 ตุลาฯ เกิดขึ้นได้อย่างไร,” ใน *อาชญากรรมรัฐในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง*, ใจ อึ๊งภากรณ์, สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรับรู้ข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519, 2544), หน้า 63 – 166.

คุณภาพของการงานศึกษาทั้งของปัจเจกและสุทธาชัยต่างทำให้ “วัยรุ่น” ในฐานะนักศึกษาได้มีพื้นที่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านการชี้ให้เห็นพลังทางการเมืองของวัยรุ่นในฐานะนักศึกษาผู้มีอิสระและแสดงออกทางความคิดทางการเมืองได้ด้วยตนเอง อย่างไรก็ตามวัยรุ่นก็ยังคงจำกัติดอยู่เฉพาะการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับการเมืองเท่านั้น

ประการต่อมา การศึกษาเกี่ยวกับวัยรุ่นบางส่วนมักสนใจชีวิตวัยรุ่นผ่านกรอบคิดหรือทฤษฎีที่จำเพาะ ดังงานศึกษาในสาขาวิชาภาษาไทย วรรณคดีเปรียบเทียบ และนิเทศศาสตร์ที่สนใจเกี่ยวกับชีวิตวัยรุ่นผ่านงานวรรณกรรมและภาพยนตร์²⁸ ทั้งในฐานะของช่วงวัยที่ดูว่ามาขาดการใช้วิจารณญาณอย่างถูกต้องเหมาะสม การช่วงชิงความหมายและการสร้างความชอบธรรมในหน้าประวัติศาสตร์ของเหตุการณ์สำคัญต่างๆ รวมไปถึงวัยรุ่นในฐานะผู้บริโภคและผู้สร้างวัฒนธรรมมวลชนรูปแบบต่างๆ ให้กับสังคม แต่งานเหล่านี้มีข้อจำกัดที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ขาดการเชื่อมโยงภาพแทนกับประสบการณ์ชีวิต (lived experiences) ในสังคมว่ามีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร²⁹

ขณะเดียวกันกลุ่มงานศึกษาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยากลับมองชีวิตทางสังคมของวัยรุ่นในฐานะวัฒนธรรมย่อย (subculture) ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์กับพื้นที่ เพื่อชี้ให้เห็นถึงการแสดงออกถึงความเป็นวัยรุ่นในบริบทแห่งกาลและเทศะต่างๆ งานเหล่านี้ให้ความสนใจต่อวัยรุ่นที่นอกจากจะเป็นกลุ่มที่ค่อนข้างมีปัญหาแล้ว ก็มักจะสนใจวัยรุ่นที่อยู่นอกสถานศึกษาเป็นสำคัญ³⁰ หรือหากสนใจวัยรุ่นในโรงเรียนก็มักจะสนใจประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการขัดเกลา การถ่ายทอดอุดมการณ์

²⁸ ตัวอย่างงานศึกษาในกลุ่มนี้ อาทิ รินรัตน์ นฤภัยพิทักษ์, “การศึกษาพฤติกรรมตัวละครวัยรุ่นในนวนิยาย “สีฟ้า” ตั้งแต่ พ.ศ. 2505 – พ.ศ. 2531,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534). ฉัตรกุล ทองเกตุ, การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาวัฒนธรรมวัยรุ่นที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทยปี พ.ศ.2535” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539). สิริวิทย์ สุขกันต์, “ขบวนการนักศึกษา ระหว่าง พ.ศ. 2511-2519 ภาพตัวแทนที่ปรากฏในนวนิยายไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขา วิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550).

²⁹ ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับการศึกษาประสบการณ์ในชีวิต (lived experience) ใน John Tosh, 'What Should Historians do with Masculinity? Reflections on Nineteenth-Century Britain?', *History Workshop Journal*, 38 (1994): 192-98.

³⁰ ตัวอย่างกลุ่มงานศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่ศึกษาวัฒนธรรมวัยรุ่นผ่านแนวคิดวัฒนธรรมย่อย อาทิ ธิติรัตน์โชติ, “วัยรุ่นหญิงกับการสูบบุหรี่: ศึกษาเฉพาะนักเรียนหญิงในโรงเรียนอาชีวศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539); จิราพร เขาวนประยูร, “วัยรุ่นกับดิสโก้: ทศนคติของกลุ่มผู้ปกครองและกลุ่มวิชาชีพ,” (วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530); น้อยนภา สินธุบดี, “อิทธิพลของดิสโก้แดนซ์ที่มีต่อเยาวชนวัยรุ่น: ศึกษากรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนมัธยมสังกัดของกรมมัธยม กรมสามัญศึกษา ในเขตกรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530); กุลภา วจนสาร, “เซ็นเตอร์พ้อยท์กับ "Preteen": การก่อตัวของวัฒนธรรมวัยแรกรุ่น,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544).

และการต่อรองเชิงอำนาจทางสังคมของนักเรียนในโรงเรียนโดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นหญิงในโรงเรียนสตรีเป็นสำคัญ³¹ แน่นนอนว่างานเหล่านี้มีส่วนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความพยายามในการแสวงหาอัตลักษณ์และต่อรองเชิงอำนาจกับผู้ใหญ่ที่มองพวกเขาว่าเป็นตัวปัญหา แต่งานเหล่านี้ก็มิได้ทำให้เราเข้าใจความรับรู้และการแสดงออกของวัยรุ่นโดยทั่วไปได้มากนัก

อย่างไรก็ตามหากเปรียบเทียบระหว่างงานศึกษาเกี่ยวกับวัยรุ่นในทางประวัติศาสตร์ในโลกภาษาไทยกับในภาษาต่างประเทศมีการนำเสนอเนื้อหาที่ค่อนข้างแตกต่างกันอยู่มาก ในขณะที่งานศึกษาของไทยเน้นวัยรุ่นในฐานะของผู้ถูกระทำและศึกษาวัยรุ่นในฐานะผู้กระทำทางการเมือง แต่งานศึกษาในต่างประเทศต่างเน้นวัยรุ่นในฐานะผู้กระทำผ่านประเด็นที่หลากหลาย งานศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับเด็กเป็นชิ้นแรกคือ *Centuries of Childhood* ของฟิลลิป อารีแยส (Philippe Ariès) ใน ค.ศ. 1960 อันเป็นช่วงเวลาเดียวกับความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์สังคม (social history) เกิดขึ้น³² อารีแยสเสนอว่า ไม่เคยมีความคิดเกี่ยวกับเรื่องเด็กมาก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 17 - 18 ข้อเสนอดังกล่าวนี้ได้นำมาสู่การถกเถียงเกี่ยวกับเด็กและวัยรุ่นในทางประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวาง และมีส่วนสำคัญในการเปิดโลกการศึกษาเกี่ยวกับเด็กและวัยรุ่นในแขนงต่างๆ อย่างแพร่หลาย³³ โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษ 1970 - 1980 การศึกษาเกี่ยวกับวัยรุ่นทั้งในทาง

³¹ ตัวอย่างงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นหญิงกับการถ่ายทอดอุดมการณ์และการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันการศึกษาในกลุ่มนี้ อาทิ จอมญาดา ชื่นประจักษ์กุล, “การถ่ายทอดอุดมการณ์ความเป็นหญิงผ่านระบบการศึกษาในโรงเรียนสตรี,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสตรีศึกษา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548); พิชญา ศศิธร, “การยอมรับและการปฏิเสธกระบวนการขัดเกลาความเป็นกุลสตรีของเยาวชนหญิงในสถาบันการศึกษาไทยปัจจุบัน: ศึกษากรณีโรงเรียนราชินีบน,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553).

³² Philip Ariès, *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, trans. Robert Baldick (New York: Alfred A. Knopf, 1962); Peter Burke, *What is Cultural History?* (2004; rept. Cambridge and Malden: Polity Press, 2007), pp. 17-18

³³ งานชิ้นสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการอ้างอิง การปริทัศน์ และการถกเถียงของนักประวัติศาสตร์และนักวิชาการแขนงต่างๆ ต่องานของอารีแยสคือ บทความของริชาร์ด ที วาน (Richard T. Vann) เรื่อง “The Youth of Centuries of Childhood” ใน ค.ศ. 1982 ซึ่งงานชิ้นนี้เขียนขึ้นเนื่องในวาระที่งานของอารีแยสมีอายุครบ 20 ปี (นับจากปีที่งานชิ้นนี้ถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษ) เพื่อแสดงให้เห็นถึงการอ้างอิง การปริทัศน์ และการถกเถียงต่องานชิ้นนี้ตั้งแต่วาน ค.ศ. 1960 ถึง ค.ศ. 1982 (ณ ปีที่วานเขียน) วานชี้ให้เห็นว่า ขณะที่เราเชื่อว่าไม่เคยมีงานศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เด็กก่อน ค.ศ. 1960 ทั้งในโลกภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส แต่ในความเป็นจริงแล้วในปี ค.ศ. 1916 มีงานศึกษาของจอร์จ เฮนรี เพนนี่ แต่ก็ยังไม่ถูกจัดว่าเป็นงานทางประวัติศาสตร์จนกระทั่งการถือกำเนิดของงานของอารีแยส แต่กว่างานของอารีแยสจะเป็นที่แพร่หลายและถกเถียงกันอย่างกว้างขวางก็ล่วงเข้าไปในปี ค.ศ. 1969 ในกลุ่มนักสังคมวิทยา ก่อนที่จะค่อยๆ เป็นที่ถกเถียงและอ้างอิงอย่างแพร่หลายในปี ค.ศ. 1970 เป็นต้นมา ตัวอย่างงานสำคัญที่ถูกกล่าวถึงในงานของวาน อาทิ บทความของอีริก อีริคสัน (Eric Erickson) เรื่อง “Archetypal Pattern of Youth” ในหนังสือ *The Challenge of Youth* ของเขาในปี ค.ศ. 1965 บทความของจอร์จ ดูบี (Georges Duby), “In Northwestern France: the ‘Youth’ of 12th Century Aristocratic Society” ในหนังสือ *Lordship*

ประวัติศาสตร์และวัยรุ่นศึกษา (youth studies) ซึ่งเป็นการศึกษาแบบสหวิทยาการเติบโตขึ้นมาก สิ่ง ที่การศึกษาทั้งในทางประวัติศาสตร์และสหวิทยาการให้ความสำคัญคือ บทบาทของวัยรุ่นในฐานะ ผู้กระทำที่เป็นปัจเจกบุคคล (individual agency)³⁴ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เริ่มเกิดงานศึกษาทาง ประวัติศาสตร์ที่สนใจเกี่ยวกับการก้าวข้ามผ่านช่วงวัยจากวัยเด็กสู่วัยรุ่น (rite of passage) ดังหนังสือ *Youth and History* ของจอห์น อาร์ กิลลิส (John R. Gillis) ซึ่งตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1974³⁵ หนังสือ เล่มนี้แสดงให้เห็นการพิจารณาการกำหนดช่วงวัยของวัยรุ่นที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละทศวรรษตลอด ช่วงเวลาสองร้อยปีในประวัติศาสตร์ยุโรป ตั้งแต่ ค.ศ. 1770 อันเป็นยุคเริ่มต้นของการปฏิวัติ อุตสาหกรรมจนถึงทศวรรษ 1960 ที่วัยรุ่นมีบทบาทนำในทางการเมือง กิลลิสเสนอว่า วัยรุ่นมีบทบาท สำคัญในการสร้างรูปแบบทางสังคมและวัฒนธรรมของตนเอง พวกเขาเชื่อมโยงตนเองเป็นส่วนหนึ่ง ของวงจรชีวิตที่ทอดข้ามระหว่างความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่ กิลลิสชี้ให้เห็นว่า ขอบเขตช่วงอายุ วัยรุ่นในแต่ละยุคสมัยถูกกำหนดแตกต่างกันออกไปตามบริบทของประวัติศาสตร์ โดยกิลลิสได้แบ่ง ความเข้าใจเกี่ยวกับการกำหนดช่วงอายุของวัยรุ่นออกเป็นห้ายุคตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์³⁶

---

and Community in Medieval Europe ในปี ค.ศ. 1968 และบทความของนาตาลี ซีมอน เดวิส (Natalie Zemon Devis) นัก ประวัติศาสตร์ยุโรปต้นสมัยใหม่ เรื่อง “The Reason of Misule: Youth Group and Charivaris in Sixteenth-Century France” ในปี ค.ศ. 1970. Richard T. Vann, “The Youth of Centuries of Childhood,” *History and Theory* 21, 2 (May 1982): 279-97. นอกจากนี้ยังมีงานในโลกภาษาไทยที่อธิบายเกี่ยวกับงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ศึกษาเกี่ยวกับเด็ก ดู เพิ่มเติมใน ภาคิน นิมมานนรงค์, “เด็กและวัยเด็ก: ทบทวนภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์,” *วารสารศิลปศาสตร์* 15,2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2558): 71-100. ภาคิน นิมมานนรงค์, “Childhood in World History,” *วารสารมนุษยศาสตร์* 22, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2558): 310 - 326.

³⁴ Andy Furlong, “Reconceptualizing youth and young adulthood,” in Andy Furlong, Eds., *Handbook of Youth and Young Adulthood New perspective and agenda* (New York: Routledge, 2009), p.1

³⁵ John R. Gillis, *Youth and History: Tradition and Change in Europe Age Relation 1770 – Presents* (New York: Academic Press, 1974). นอกจากงานของกิลลิสแล้ว ในงานประวัติศาสตร์อเมริกันยังมีงานศึกษาพัฒนาการการ ก้าวเข้าสู่วัยรุ่นของวัยรุ่นในสหรัฐอเมริกา ดังเช่นหนังสือ *Rites of passage: Adolescence in America, 1790 – present* ของโจเซฟ เอฟ เค็ต (Joseph F. Kett) ซึ่งตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1977 นอกจากนี้เค็ตยังมีงานศึกษาเกี่ยวประวัติศาสตร์วัยรุ่นในสหรัฐฯ ที่น่าสนใจ อาทิ บทความที่ศึกษาความคิดเกี่ยวกับการใช้คำว่า Adolescence และ Youth ในประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกา คริสต์ศตวรรษที่ 19 ใน Joseph F Kett, “Adolescence and Youth in Nineteenth-Century America,” *The Journal of Interdisciplinary History* 2, 2 (autumn 1971): 355 – 373. นอกจากนี้เขายังมีบทความที่อธิบายพัฒนาการของงาน ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในสหรัฐอเมริกาที่ถกเถียงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัยรุ่นของสหรัฐฯ ที่เริ่มมาตั้งแต่งานศึกษาของจี สแตนลีย์ ฮอลล์ (G. Stanley Hall) ที่เริ่มต้นมาตั้งแต่ 1890 – 1920 ใน Joseph F. Kett, “Reflection on the history of adolescence in America,” *History of Family* 8 (2003): 355 – 373.

³⁶ กิลลิสแบ่งวัยรุ่นออกเป็น 5 ช่วงเวลา ได้แก่ วัยรุ่นในช่วงก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Like a family and a Fraternity: Youth in Preindustrial Europe) วัยรุ่นในยุคสมัยใหม่ ค.ศ. 1770 - 1870 (Troubled Youth: The Consequence of Modernization, 1770 - 1870) การค้นหาความเป็นชายของวัยรุ่น ค.ศ. 1870 – 1900 (Boy will Be Boys: Discovery of Adolescence, 1870 – 1900) ยุคสมัยแห่งวัยรุ่น ค.ศ. 1900 – 1950 (Conformity and Delinquency: The

เพื่ออธิบายว่าช่วงอายุของกลุ่มคนที่เรียกว่า วัยรุ่น เกี่ยวข้องกับการให้คุณค่าและความหมายของสังคมที่มีต่อวัยรุ่นแตกต่างกันออกไป

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างงานประวัติศาสตร์ยุโรปที่น่าสนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมวัยรุ่น อาทิ งานศึกษาเรื่อง *Adolescence and Youth in Early Modern England* ของอิลานา ครัสแมน เบน-ออส (Ilana Krausman Ben-Amos; 1994)³⁷ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างของการก้าวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ของวัยรุ่นในประเทศอังกฤษก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรม โดยพิจารณาผ่านคนหนุ่มสาวทั้งที่เป็นชนชั้นกลางและชนชั้นล่าง เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้พวกเขาก้าวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ที่แตกต่างกันของคนทั้งสองชนชั้น งานศึกษาเรื่อง *Sex and Drugs before Rock 'n' Roll* ของเบนจามิน บี โรเบิร์ต (Benjamin B. Roberts; 2012)³⁸ งานชิ้นนี้ศึกษาบทบาทของวัยรุ่นที่เติบโตในช่วงทศวรรษ 1620 ถึงทศวรรษ 1630 เพื่อชี้ให้เห็นว่าวัยรุ่นเหล่านี้เติบโตมาในบริบทเฉพาะทางเศรษฐกิจและประชากรศาสตร์ในสมัยยุคทองของเนเธอร์แลนด์ ทำให้พวกเขากลายเป็นคนสำคัญในการสร้างสรรค์รูปแบบการใช้เวลาว่างตามแบบช่วงยุคทองของเนเธอร์แลนด์ คำว่าร็อกแอนด์โรล (rock 'n' roll) ในงานชิ้นนี้ได้หมายความถึงวัยรุ่นในสังคมตะวันตกช่วงทศวรรษ 1960 แต่ใช้เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นว่า วัยรุ่นชาวตะวันตกในช่วงทศวรรษ 1620 – 1630 มีรูปแบบทางวัฒนธรรมใกล้เคียงกับวัยรุ่นตะวันตกในช่วงทศวรรษ 1960 งานศึกษาทั้งสองชิ้นนี้ต่างแสดงให้เห็นถึงการศึกษเกี่ยวกับวัยรุ่นในทางประวัติศาสตร์ผ่านประเด็นที่หลากหลาย อาทิ ความเป็นเพื่อน ครอบครัว เพศสภาพ ความรุนแรง เป็นต้น

ในโลกของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกก็เริ่มให้ความสนใจกับวัยรุ่นในฐานะของผู้กระทำที่เป็นปัจเจกบุคคลในทางประวัติศาสตร์มากขึ้น (individual agency) ตัวอย่างเช่นกลุ่มงานศึกษาประวัติศาสตร์จักรวรรดินิยมญี่ปุ่น (ค.ศ.1895 – 1945) ที่รัฐบาลญี่ปุ่นให้ความสำคัญต่อวัยรุ่นในฐานะพลังของชาติ ตัวอย่างเช่น *Bad Youth* ของเดวิด อาร์ อัมบารัส (David R. Ambaras; 2006)³⁹ งานชิ้นนี้สนใจวัยรุ่นญี่ปุ่นในเขตเมืองหลวง โดยอัมบารัสเสนอว่า เงื่อนไข ความคาดหวัง และความกดดันทางสังคมส่งผลต่อการก่อรูปวัยรุ่นในเขตเมืองหลวงในแง่ความประพฤติและการต่อรองเชิงอำนาจที่หลากหลายต่อการแทรกแซงจากการปฏิรูปสังคมญี่ปุ่นไปสู่ความทันสมัย เขาชี้ให้เห็นว่าคำว่า การก่อ

Era of Adolescence, 1900 – 1950) และยุคสิ้นสุดความเป็นวัยรุ่นสู่วัยหนุ่มสาว ทศวรรษ 1950 – 1960 (End of Adolescence, Youth in the 1950s and 1960s)

³⁷ Ilana Krausman Ben-Amos, *Adolescence and youth in early modern England* (New Haven and London: Yale University Press, 1994)

³⁸ Benjamin B. Robert, *Sex and Drugs before Rock 'n' Roll: Youth Culture and Masculinity during Holland's Golden Age* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012).

³⁹ David R. Ambaras, *Bad Youth: Juvenile Delinquency and the Politics of Everyday Life in Modern Japan* (Berkley and Los Angeles: University of California Press, 2006.)

อาชญากรรมของวัยรุ่นมิใช่เป็นเรื่องของตัวบุคคล แต่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาสังคมญี่ปุ่นสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่ ที่สัมพันธ์กับการไหลบ่าของความรู้สมัยใหม่ การพัฒนาเชิงอุดมการณ์และสถาบันทางสังคม และกลยุทธ์การสร้างความเป็นพันธมิตรร่วมกัน ปัจจัยเหล่านี้กระตุ้นความพยายามในการใช้อำนาจต่อประชาชนญี่ปุ่นที่ไม่ได้มีเพียงแต่เด็กและวัยรุ่น แต่ยังรวมถึงเยาวชน พ่อแม่ สมาชิกในครอบครัวคนอื่น ๆ ตลอดจนผู้ใช้แรงงาน งานชิ้นนี้จึงเป็นตัวอย่างที่ดีในการพิจารณาถึงบทบาทร่วมกันของรัฐ สังคมและวัยรุ่นที่ต่างมีปฏิริยาต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

นอกจากงานศึกษาของอัมบาร์สแล้ว งานอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นบทบาทของวัยรุ่นในฐานะของผู้กระทำในช่วงจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น คือ งานวิทยานิพนธ์ของซาเยกะ ฉะทานิ (Sayaka Chatani; 2014) เรื่อง “Nation – Empire: Rural Youth Mobilization in Japan, Taiwan and Korea 1895 – 1945” ซึ่งได้ย้ายความสนใจจากวัยรุ่นในเขตเมืองหลวงไปสู่วัยรุ่นในเขตชนบท⁴⁰ เธอเสนอว่าในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 รัฐและวัยรุ่นในเขตชนบทมีความพยายามร่วมกันในการเร่งรัดระดมพลขนานใหญ่ วัยรุ่นในเขตชนบทใช้อุดมการณ์ชาตินิยมของญี่ปุ่นเป็นเครื่องมือทำหายความโดดเด่นของวัยรุ่นในเขตเมืองหลวง วัยรุ่นที่ได้รับการศึกษา และกลุ่มคนที่อาวุโสกว่า ขณะเดียวกันวัยรุ่นในเขตชนบทได้นำเอาคุณค่าของอุดมการณ์ชาตินิยมซึ่งเป็นอิทธิพลของรัฐบาลญี่ปุ่นมาเป็นคุณค่าของตน ทำให้พวกเขาสูญเสียความปรารถนาของพวกเขาแต่แรกเริ่ม และนำมาซึ่งความรู้สึกภายในที่ขัดแย้งกันซึ่งแม้พวกเขาจะอยู่ในพื้นที่เดียวกันแต่ก็มีความรู้สึกต่างกัน ระหว่างความเป็นผู้เกณฑ์พล (mobilizer) กับผู้ถูกเกณฑ์ (mobilized) ที่เป็นทั้งความรู้สึกโลเลและเป็นพลังต่อการเข้าประจำการ⁴¹ งานชิ้นนี้ช่วยให้เห็นมุมมองที่หลากหลายของอัตลักษณ์ของวัยรุ่นในชนบทซึ่งเป็นความซับซ้อนที่ผสมกันของความเชื่อมั่นในตนเองของวัยรุ่นในชนบทที่กระตุ้นให้พวกเขาเข้าร่วมการระดมพลของรัฐบาลญี่ปุ่น และการรับเอาคำโฆษณาของรัฐบาลญี่ปุ่นมาเป็นส่วนหนึ่งของตนเพื่อเป็นแนวทางไปสู่เป้าหมายอื่นๆ ทางสังคม⁴² อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่างานที่ศึกษาวัยรุ่นในประวัติศาสตร์เอเชียก็ยังคงให้ความสำคัญต่อบทบาทของวัยรุ่นในทางการเมืองมากกว่าในทางวัฒนธรรมเมื่อเปรียบเทียบกับประเด็นศึกษาที่หลากหลายกว่าในพื้นที่ของประวัติศาสตร์ยุโรป

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ต้องการแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างงานศึกษาเกี่ยวกับวัยรุ่นในโลกภาษาไทยและในโลกภาษาอังกฤษ เพื่อชี้ให้เห็นถึงปัญหาของงานศึกษาเกี่ยวกับวัยรุ่นทางประวัติศาสตร์ในโลกภาษาไทยที่ผ่านมาที่มักเน้นบทบาทของวัยรุ่นในฐานะของผู้ถูกกระทำ

⁴⁰ Sayaka Chatani, “Nation – Empire: Rural Youth Mobilization in Japan, Taiwan and Korea 1895 – 1945,” (Doctor of Philosophy in the Graduate School of Arts and Sciences, Columbia University, 2014).

⁴¹ Ibid, p.12.

⁴² Ibid, p.14.

จากรัฐ ผ่านการเปรียบเทียบกับการศึกษาวัยรุ่นทางประวัติศาสตร์ในโลกภาษาอังกฤษที่เน้นบทบาทของวัยรุ่นในฐานะของผู้กระทำที่เป็นปัจเจกบุคคล (individual agency) อีกทั้งยังช่วยชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายของประเด็นที่จะขยายพรมแดนขององค์ความรู้เกี่ยวกับวัยรุ่นในทางประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน

1.3.2 สถานภาพขององค์ความรู้เกี่ยวกับภาพถ่าย

ภาพถ่ายและการถ่ายภาพยังเป็นประเด็นศึกษาที่ไม่ค่อยได้รับความสนใจในวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทยเท่าใดนัก แม้ความสนใจดังกล่าวจะเกิดขึ้นช่วงทศวรรษ 2520 - 2530 ในกลุ่มคนทำงานด้านการถ่ายภาพและนักสะสมของเก่าเป็นหลัก เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวได้เกิดการผลักดันการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาและประวัติศาสตร์ของชาติ อันเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่วงการประวัติศาสตร์ไทยให้ความสนใจกับประวัติศาสตร์การเมืองและประเด็นศึกษาเกี่ยวกับชนชั้นนำเป็นหลัก แม้แต่เกรก เจ เรย์โนลด์สก็ได้ตั้งข้อสังเกตอย่างน่าสนใจในการบรรยายเรื่อง “ประวัติศาสตร์สังคมคืออะไร” ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ วันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2521 ว่า “คนไทยทั่วไปไม่มีความสนใจต่อประวัติศาสตร์สังคมก่อนนักวิชาการเสียอีก”⁴³ ความสนใจในช่วงแรกดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นมักมุ่งเน้นไปที่การอธิบายประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของการถ่ายภาพในประเทศไทยเป็นสำคัญ งานชิ้นแรกๆ ที่เริ่มเปิดความสนใจในประเด็นดังกล่าวก็คือ ข้อเขียนเรื่อง “วิวัฒนาการถ่ายภาพในเมืองไทย” ของพูน เกษจำรัส ช่างภาพและอาจารย์สอนถ่ายภาพยุคบุกเบิกของแผนกถ่ายภาพวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพ ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2521 ข้อเขียนดังกล่าวเน้นเล่าเรื่องพัฒนาการของการถ่ายภาพในประเทศไทยตามรัชสมัยตั้งแต่ราวปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9)⁴⁴ เพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการของการถ่ายภาพภายในประเทศอย่างสังเขป ต่อมางานชิ้นหลังช่วงปลายทศวรรษ 2520 เริ่มเน้นการเปิดหลักฐานกลุ่มภาพถ่ายเก่าหายากจากหอจดหมายเหตุทั้งในและนอกประเทศ แต่ก็ยังคงเน้นการอธิบายพัฒนาการตามรัชสมัยเป็นหลัก ซึ่งกลุ่มงานเขียนของเอนก นาวิกมูลถือเป็นงานที่มีชื่อเสียงอย่างมาก⁴⁵ แต่งานชิ้นสำคัญที่อธิบายพัฒนาการของการถ่ายภาพไทย

⁴³ เกรก เจ. เรย์โนลด์ส, *เจ้าลัว๋ ขุนศึก คักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ รวมบทความประวัติศาสตร์: แนวคิดและวิธีการศึกษาของเกรก เจ. เรย์โนลด์ส*, วารุณี โอสธารมย์ (บรรณาธิการแปล), พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556), หน้า 70.

⁴⁴ พูน เกษจำรัส, “วิวัฒนาการถ่ายภาพเมืองไทย” ใน *จากอดีตถึงปัจจุบัน การถ่ายภาพ*, สุมิตรา ชันตยาลงกต (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ: สารมวลชน, 2521), หน้า 65 - 70.

⁴⁵ *ถ่ายรูปเมืองไทยสมัยแรก* ถือเป็นหนังสือเล่มแรกๆ ที่เกี่ยวข้องกับประวัติการถ่ายภาพของไทยของเอนก นาวิกมูล หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือสรุปผลจากการศึกษาค้นคว้าของเอนก นาวิกมูลที่เริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 ก่อนที่ตีพิมพ์เผยแพร่เป็น

ได้สมบูรณ์ที่สุดคือ *กษัตริย์และกล้อง* ของศักดิ์ดา ศิริพันธุ์⁴⁶ แม้การอธิบายของงานชิ้นนี้ยังคงอิงกับเวลาตามกรอบรัชสมัยเป็นสำคัญ แต่การให้ความสำคัญต่อภาคส่วนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายภาพในแต่ละรัชสมัยไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคน ห้างร้าน และองค์กรต่างๆ ประกอบกับการแสดงเอกสารชิ้นต้นที่หลากหลายทั้งภาพถ่ายและบันทึกต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้ช่วยทำให้เราเห็นการเคลื่อนไหวของแต่ละภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในแต่ละช่วงเวลา ส่งผลต่อวงการการถ่ายภาพ แต่การเน้นลำดับและบอกเล่าเหตุการณ์ผ่านหลักฐานและพยานแวดล้อมของเหตุการณ์ที่ไม่เชื่อมโยงกับบริบททางประวัติศาสตร์ ส่งผลให้เราไม่เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของวงการการถ่ายภาพที่ชัดเจนนัก ซึ่งข้อจำกัดดังกล่าวนี้ไม่เคยได้รับการแก้ไขหรือศึกษาเพิ่มเติมจากงานในชั้นหลังเลย และอาจกล่าวได้เสียด้วยซ้ำว่าการถ่ายภาพและภาพถ่ายยังมีได้เป็นประเด็นศึกษาในวงการประวัติศาสตร์ไทยเลย

ในปลายทศวรรษ 2530 ต่อดันทศวรรษ 2540 วงการประวัติศาสตร์ไทยค่อนข้างให้ความสนใจต่อการถกเถียงเรื่องภาวะศิวิไลซ์ของราชสำนักสยามในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทำให้การถ่ายภาพและภาพถ่ายได้รับการอธิบายในฐานะเครื่องมือชิ้นหนึ่งที่ชนชั้นนำในขณะนั้นใช้เพื่อแสดงออกถึงความศิวิไลซ์ของราชสำนัก⁴⁷ ดังที่มาริโอ เปลเลกกี (Maurizio Peleggi) ได้ชี้ให้เห็นในส่วนหนึ่งของหนังสือ *Lords of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image* (พ.ศ. 2545/ค.ศ. 2002) ว่า การถ่ายภาพมิได้เป็นเพียงแต่สิ่งแสดงความทันสมัย

หนังสือเชิงสารคดีในปี พ.ศ. 2530 เอนกตั้งใจให้หนังสือเล่มนี้เป็น “เรื่องย่อที่แสนสั้นของต้นฉบับเล่มหนา *ประวัติการถ่ายภาพยุคแรกของไทย*” (ตีพิมพ์ พ.ศ. 2548) หลังจากออกหนังสือถ่ายรูปเมืองไทยสมัยแรกได้ราว 7 ปี เอนกก็ได้ออกหนังสือ *เล่าเรื่องถ่ายรูป* เป็นหนังสือรวบรวมข้อเขียนเกี่ยวกับการถ่ายภาพในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เคยตีพิมพ์ลงในนิตยสารต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2537 ดูเพิ่มเติมใน เอนก นาวิกมูล, *ถ่ายรูปเมืองไทยสมัยแรก* (กรุงเทพฯ: แสงแดด, 2530); เอนก นาวิกมูล, *เล่าเรื่องถ่ายรูป* (กรุงเทพฯ: แสงแดด, 2537).

⁴⁶ ศักดิ์ดา ศิริพันธุ์, *กษัตริย์และกล้อง วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388 - 2535* (กรุงเทพฯ: ด่านสุทธการพิมพ์, 2535). หนังสือเล่มนี้เริ่มต้นจากการที่ศักดิ์ดา ศิริพันธุ์พบภาพเก่าขณะที่ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาการเก็บรักษาและการบูรณะภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ” ซึ่งได้รับทุนรัชดาภิเษกสมโภชในปี พ.ศ. 2522 อันนำมาสู่การนำร่องวิจัยในปี พ.ศ. 2525 เพื่ออธิบายถึงวิวัฒนาการของเทคโนโลยีการถ่ายภาพและผลกระทบของการถ่ายภาพต่อสังคมไทยที่ยังเป็นองค์ความรู้ที่ขาดอยู่ในขณะนั้น ศักดิ์ดาได้ปรารภในคำนำของหนังสือเล่มนี้ไว้ว่า “[...] แม้ว่าจะมีนักค้นคว้าเพื่อเขียนสารคดีเกี่ยวกับ “ถ่ายรูปเมืองไทยสมัยแรก” หลายท่าน เนื้อหาของหนังสือเน้นประวัตินักถ่ายภาพของไทย ภาพเก่าๆ ของเมืองไทยที่น่าสนใจ แต่ก็ยังไม่มีผู้ใดสนใจค้นคว้าเรื่องวิวัฒนาการการถ่ายทอเทคโนโลยีการถ่ายภาพ ตลอดจนวิเคราะห์ผลกระทบต่อสังคมไทยแต่อย่างใด” (เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ).

⁴⁷ งานชิ้นสำคัญที่เริ่มอธิบายถึงปรากฏการณ์ในโลกประวัติศาสตร์ไทยคือ บทความเรื่อง “The Quest for “Siwiliat”: A Geographical Discourse of Civilizational Thinking in the Late Nineteenth and Early Twentieth-Century Siam” ของธงชัย วินิจจะกูล ในปี พ.ศ. 2543 ซึ่งต่อได้รับการแก้ไขและตีพิมพ์เป็นภาษาไทยอีกครั้งใน พ.ศ. 2546 ใน *รัฐศาสตร์สาร* ดูเพิ่มเติมใน ธงชัย วินิจจะกูล, “ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเองผ่านการเดินทางและพิธีกรรมทั้งในและนอกประเทศ,” *รัฐศาสตร์สาร* 24, 2 (2546): 1-66.

ของราชสำนักสยามเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือในการร่ำรบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของราชสำนักสยามให้ดำรงคงอยู่ได้ด้วยเช่นกัน วิธีคิดดังกล่าวนี้ได้รับผลิตซ้ำเรื่อยมาผ่านงานศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นนำสยามในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงการแสดงออกถึงความศิวิไลซ์และความทันสมัยของชนชั้นนำเอง⁴⁸ อย่างไรก็ตามในทศวรรษ 2550 ได้เกิดกลุ่มงานที่ต้องการโต้แย้งกับความคิดเรื่องความเป็นสมัยใหม่ (modernity) ที่ครอบงำการอธิบายประเด็นศึกษาทางประวัติศาสตร์ไทยในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ โดยงานเหล่านั้นนอกจากจะชี้ให้เห็นถึงพลังของภาพถ่ายในฐานะเครื่องมือแสดงปฏิบัติการเชิงอำนาจของชนชั้นนำไทยแล้วก็ยังชี้ให้เห็นว่าชนชั้นนำสยามไม่ได้ใช้ประโยชน์จากภาพถ่ายในฐานะสื่อแสดงความศิวิไลซ์ของราชสำนักอย่างเดียว แต่ยังใช้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตนเองผ่านการถ่ายภาพอีกด้วย ข้อเสนอทำนองดังกล่าวนี้ส่งผลให้ประเด็นเรื่องตัวตนและอำนาจของชนชั้นนำผ่านภาพถ่ายกลายเป็นประเด็นศึกษาที่ได้รับความนิยมอย่างมาก⁴⁹ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าการศึกษาภาพถ่ายและการถ่ายภาพในทางประวัติศาสตร์ค่อนข้างอยู่ในวังวนของข้อถกเถียงที่ค่อนข้างคับแคบดังจะเห็นได้จากการถกเถียงที่เน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับความเป็นสมัยใหม่ ตัวตน และอำนาจของชนชั้นนำเป็นสำคัญ แต่ในปลายทศวรรษ 2550 ได้เกิดความพยายามแนะนำการศึกษาภาพถ่ายในฐานะเอกสารหลักของการศึกษาเพื่อช่วยทำความเข้าใจประเด็นทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายมากขึ้น อาทิ ประวัติศาสตร์สุขภาพ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งก็ถือว่าอยู่ในขั้นของการแนะนำและทดลองนำเสนอเท่านั้น⁵⁰

⁴⁸ Maurizio Peleggi, *Lords of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image* (Hawaii: University of Hawai'i Press, 2002). ตัวอย่างกลุ่มงานศึกษาในโลกภาษาไทยที่อภิปรายในประเด็นดังกล่าว อาทิ จิรวัดน์ แสงทอง, “ชีวิตประจำวันของสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426 - 2475,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546); วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ, “การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2444 - 2475,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549).

⁴⁹ ตัวอย่างงานศึกษาที่ใช้หลักฐานประเภทภาพถ่ายเพื่อเข้าใจในประเด็นดังกล่าว อาทิ Rosalind C. Morris, “Photography and the power of images in the history of power : notes from Thailand,” in *Photographies East: the camera and its histories in East and Southeast Asia*, Rosalind C. Morris (eds.) (Durham: Duke University Press, 2009), pp. 121-160; Leslie Ann Woodhouse, “A ‘Foreign’ Princess in the Siamese Court: Princess Dara Rasami, the Politics of Gender and Ethnic Difference in Nineteenth-Siam,” (Doctor of Philosophy, History, Graduate Division of the University of California, Berkeley, 2009); Sing Suwannakij, “King and Eye: Visual Formation and Technology of the Siamese Monarchy,” (PhD Dissertation, Saxo Institute, University of Copenhagen, 2013); Clare Veal, “Thainess Framed: Photography and Thai Identity, 1946-2010,” (PhD Dissertation, University of Sydney, 2015).

⁵⁰ ตัวอย่างงานศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าว อาทิ นภาท อนุพงศ์พัฒน์, *ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์* (นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ, 2557); จิรวัดน์ แสงทอง, นฤมล กล้าทุกวัน, ทรรคนะ นวลสมศรี และเพ็ญศรี พาณิช, “บททดลองนำเสนอวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์สังคมจากอัลบั้มภาพถ่ายครอบครัวชุมชนบ้านทุ่งเกราะ โมคลาน

อย่างไรก็ตามก็ได้หมายความว่าไม่เคยปรากฏงานศึกษาที่ใช้ภาพถ่ายในฐานะเอกสารเพื่อเข้าใจประเด็นอื่นๆ ทางประวัติศาสตร์ ดังเช่นบทความสั้นๆ ที่นับได้ว่าเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับผู้ใช้ภาพถ่ายในการศึกษาทางประวัติศาสตร์คือ “ปริศนาข้างหลังภาพ “คณะสุภาพบุรุษ”” ของชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช (พ.ศ. 2547) ที่ใช้ภาพถ่ายหมู่ของคณะสุภาพบุรุษซึ่งเป็นกลุ่มนักเขียนที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อวงการวรรณกรรมไทยที่ได้ถือกำเนิดขึ้นในต้นทศวรรษ 2470 เพื่ออธิบายการก่อกำเนิดของ “นักเขียนอาชีพ” ดังข้อเสนอที่ว่า “ภาพถ่ายหมู่คณะสุภาพบุรุษสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ ในฐานะนักเขียนอาชีพอิสระตามความคิดความเชื่อของกรรมพี ซึ่งย้อนแย้งกับทัศนคติต่อการประพันธ์และวรรณกรรมของชนชั้นศักดินา”⁵¹ ชูศักดิ์ได้ใช้รายละเอียดที่ปรากฏในภาพถ่ายไม่ว่าจะเป็นการแต่งชุดราชปะแตนและการยืนอย่างเป็นระเบียบเป็นพื้นฐานในการอธิบายความพยายามของคณะสุภาพบุรุษในการสื่อสารภาพลักษณ์ใหม่ของนักเขียนในฐานะ “นักวิชาชีพอิสระอันทรงเกียรติ”⁵² และเป็นสมาคมวิชาชีพที่มั่นคง ผ่านการถอดรหัสความหมายของเสื้อผ้าในฐานะสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม รวมไปถึงการถ่ายภาพหมู่ด้วยการยืนตรงในฐานะสัญลักษณ์แห่งความมั่นคงและความสามัคคีของหมู่คณะ การให้ความสนใจในรายละเอียดที่นำไปสู่การตีความอย่างลึกซึ้งนี้จึงทำให้บทความชิ้นนี้ของชูศักดิ์ถือเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับผู้เริ่มต้นใช้ภาพถ่ายในการศึกษาประวัติศาสตร์

ขณะเดียวกันถ้าพิจารณางานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายภาพและภาพถ่ายทั้งในทางประวัติศาสตร์และศาสตร์แขนงอื่นๆ ของต่างประเทศจะพบว่า งานเหล่านี้มีประเด็นการศึกษาและข้อถกเถียงที่กว้างขวางกว่าในวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทยมาก จุดร่วมที่สำคัญของงานดังที่จะกล่าวต่อไปก็คือความสนใจต่อภาพถ่ายในฐานะหลักฐานที่ช่วยในการเข้าใจบทบาทของภาพถ่ายและการถ่ายภาพที่มีต่อสังคมหนึ่งๆ ในช่วงเวลาที่มีการถ่ายภาพได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่นั้น สำหรับงานทางประวัติศาสตร์นั้นก็มีประเด็นศึกษาที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเกี่ยวกับการใช้ภาพถ่ายของคนกลุ่มต่างๆ ตัวอย่างเช่น บทความเรื่อง “A Historical Approach to Family Photography: Class and Individuality in Manchester and Lille,

---

นครศรีธรรมราช” ใน *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยา ภาคใต้ ครั้งที่ 2 “ศาสตร์แห่งการจำ ศิลป์แห่งการลืม,”* ภาควิชาประวัติศาสตร์และแผนกวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี (ปัตตานี: ปัตตานีอินโฟร์เซอร์วิส, 2558), หน้า 411-422. หมายเหตุหน้า 422 อาจไม่ใช่หน้าสุดท้ายของบทความ แต่ในไฟล์เอกสารประกอบการประชุมสิ้นสุดที่อัฟโพลดปรากฏหน้าดังกล่าวเป็นหน้าสุดท้าย.

⁵¹ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, *อ่าน(ไม่)เอาเรื่อง: รวมบทความวรรณกรรมศึกษาและบทวิจารณ์วรรณกรรมไทยและเทศ* (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2547), หน้า 73.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

1850 – 1914” ของนิโคล ฮัดกินส์ (Nicole Hudgins) ที่ใช้ภาพถ่ายครอบครัวศึกษาครอบครัวของกลุ่มผู้ใช้แรงงานในเขตเมืองอุตสาหกรรมของเมืองแมนเชสเตอร์ (Manchester) ประเทศอังกฤษ และเมืองลิล (Lille) ประเทศฝรั่งเศส เพื่อเสนอว่าชนชั้นแรงงานเองก็มีการใช้ภาพถ่ายเพื่อสร้างภาพแทนสำนักแห่งอดีตไม่ต่างจากกลุ่มชนชั้นกลางเลยแม้แต่น้อย⁵³ หรือกลุ่มบทความของเจย์ วินเทอร์ (Jay Winter) นักประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาวอเมริกัน ที่ชี้ให้เห็นว่าภาพถ่ายนั้นมีพลังที่สร้างความสะท้อนอารมณ์แก่ผู้ดูภาพผ่านการเล่าเรื่องและการประกอบสร้างความทรงจำต่อเหตุการณ์หนึ่งๆ⁵⁴ รวมไปถึงวิทยานิพนธ์เรื่อง “Visualising Mental Illness: Gender, Medicine and Visual Media, c.1850-1910” ของแคทเธอรีน โดโรธี เบอร์รี่ รอว์ลิง (Katherine Dorothy Berry Rawling; 2011) อธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างภาวะจิตลึกลับกับภาพถ่ายในค.ศ. 1850 - 1910 เพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ป่วยที่มีอาการทางจิตนั้นมีภาพแทนที่หลากหลายตามแต่กลุ่มผู้ถ่ายและใช้ภาพถ่ายของคนเหล่านี้ในสิ่งพิมพ์ทางการแพทย์ประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นตำราเรียน วารสารทางแพทย์ และสมุดภาพ เป็นอาทิ⁵⁵ นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาเรื่อง *Photography for Everyone* ของเคอร์รี่ โรส (Kerry Ross; 2015) ศึกษาการบริโภคการถ่ายของชาวญี่ปุ่นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เพื่อชี้ให้เห็นถึงการถ่ายภาพที่ถูกทำให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของชาวญี่ปุ่นภายใต้บริบทของการขยายตัวของอุตสาหกรรมกล้องของโกดักและการขยายตัวของอุตสาหกรรมในประเทศญี่ปุ่น⁵⁶ ตัวอย่างงานทางประวัติศาสตร์ข้างต้นนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ภาพถ่ายสามารถเป็นหลักฐานที่ไขกุญแจไปสู่ความเข้าใจประเด็นใหม่ๆ ทางประวัติศาสตร์ได้อย่างมากมาย

นอกจากงานศึกษาทางประวัติศาสตร์แล้วก็ยังมีกลุ่มงานศึกษาในสาขาวิชาอื่น ๆ ที่น่าสนใจอีก ได้แก่ กลุ่มงานศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ตัวอย่างเช่น งานชิ้นสำคัญอย่างหนังสือ *The Burden of Representation* ของจอห์น แทค (John Tagg; 1988) ที่อธิบายถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของรัฐในการกำหนดความหมายของภาพถ่ายในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 คุณูปการสำคัญของงานชิ้นนี้ก็คือ เราสามารถเข้าถึงความจริงจากภาพถ่ายได้แค่ในระดับของภาพแทนเท่านั้น⁵⁷ รวมไปถึง

⁵³ Nicole Hudgins, “A Historical Approach to Family Photography: Class and Individuality in Manchester and Lille, 1850 – 1914,” *Journal of Social History* 43, 3 (Spring 2010): 559-86.

⁵⁴ Jay Winter, *Remembering War: The Great War between Memory and History in the 20th Century* (Yale University Press, 2006), Chapter 3; Jay Winter, *War Beyond Words: Language of Remembrance from the Great War to the Present* (Cambridge University Press, 2017), Part 1 Chapter 2.

⁵⁵ Katherine Dorothy Berry Rawling, “Visualising Mental Illness: Gender, Medicine and Visual media c.1850 - 1910,” (Doctor of Philosophy, University of London, 2011).

⁵⁶ Kerry Ross, *Photography Everyone: The Cultural Lives of Cameras and Consumers in Early Twentieth-Century Japan* (Stanford, California: Stanford University Press, 2015).

⁵⁷ John Tagg, *The burden of representation* (Amherst: The University of Massachusetts Press, 1988).

ถึงในส่วนของการศึกษาทางมานุษยวิทยาก็เช่นกัน งานศึกษาชิ้นสำคัญที่ได้รับการยอมรับในฐานะงานบุกเบิกการศึกษาภาพถ่ายเพื่อเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมคือ *Camera Indica* ของคริสโตเฟอร์ พินนีย์ (Christopher Pinney; 1997)⁵⁸ ที่ศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตทางสังคมผ่านภาพถ่ายในประเทศอินเดียผ่านมุมมองของคนสามกลุ่ม ได้แก่ ภาพถ่ายของเจ้าอาณานิคมอังกฤษ ภาพถ่ายของชนชั้นสูงในอินเดีย และภาพถ่ายของชาวเมืองนัคดา (Nagda) ซึ่งเป็นเมืองแห่งหนึ่งในรัฐมัธยประเทศของอินเดีย อันเป็นพื้นที่ศึกษาของงานชิ้นนี้ พินนีย์แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าจะเป็นคนที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน แต่ในความเป็นจริงแล้วคนแต่ละระดับต่างมีแนวทางในการบริโภคภาพถ่ายและการถ่ายภาพที่แตกต่างกัน ปัจจัยดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่การเสนออัตลักษณ์ของคนในแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกันตามระดับชั้นและสถานะทางสังคมด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีงานอีกชิ้นหนึ่งที่มีรูปแบบของการศึกษาที่ใกล้เคียงกันคืองานศึกษาเรื่อง *Refracted Vision* ของคาเรน สตรัสเลอร์ (Karen Strassler; 2010) ที่ต้องการชี้ให้เห็นว่า อาณาบริเวณของภาพถ่ายมิได้มีความหมายแค่พื้นที่ทางสังคมเท่านั้น แต่ยังมีมีความหมายที่เชื่อมโยงถึงสำนึกของความเป็นชาติในฐานะชุมชนจินตกรรมอีกด้วย⁵⁹ คุณูปการสำคัญของการศึกษานี้คือ ความพยายามชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างทั้งในแง่ของพื้นที่ กลุ่มคนระดับชั้นทางสังคม ต่างมีผลต่อการเลือกใช้และการนำเสนอภาพถ่ายเพื่อสื่อสารเรื่องราวและความหมายที่สัมพันธ์ต่อตนเองและสังคมรอบข้างแตกต่างกันออกไปตามแต่กาลเทศะ

จากทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า งานศึกษาในประวัติศาสตร์ไทยที่ใช้ภาพถ่ายเป็นหลักฐานของการศึกษายังมีประเด็นศึกษาที่ไม่หลากหลายเท่าที่ควรเมื่อเปรียบเทียบกับงานศึกษาในพื้นที่การศึกษาอื่น ๆ ทั้งในยุโรป เอเชีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่นอกจากจะมีประเด็นการศึกษาที่หลากหลายแล้ว งานเหล่านี้ก็ยังให้ความสนใจต่อกลุ่มตัวอย่าง พื้นที่ศึกษา ช่วงเวลาที่หลากหลายด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ดังที่ได้กล่าวไปในการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นแล้วว่า ปัญหาสำคัญประการหนึ่งของการศึกษาวัยรุ่นในวงวิชาการไทยทั้งในทางประวัติศาสตร์และศาสตร์แขนงอื่น เน้นให้ความสำคัญกับชีวิตวัยรุ่นในฐานะผู้คนในวัฒนธรรมย่อยผ่านชีวิตวัยรุ่นนอกสถาบันการศึกษา มากกว่าชีวิตในสถาบันการศึกษา ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการที่จะนำวัยรุ่นกลับ

⁵⁸ Christopher Pinney, *Camera Indica: The Social Life of Indian Photographs* (London: Reaktion Books, 1997).

⁵⁹ Karen Strassler, *Refracted visions: Popular Photography and National Modernity in Java* (Durham: Duke University Press, 2010) หนังสือเล่มนี้พัฒนามาจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของเธอ ดูเพิ่มเติมใน Karen Strassler, "Refracted Vision: Popular Photography and the Indonesian Culture of Documentation in Postcolonial Java," (Doctor of philosophy Anthropology in The University of Michigan, 2003) นอกจากงานชิ้นนี้แล้วสตรัสเลอร์ยังมีงานชิ้นอื่น ๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับภาพถ่ายในประเทศอินโดนีเซียชิ้นอื่น ๆ ที่น่าสนใจ อาทิ Karen Strassler, "Cosmopolitan Visions: Ethnic Chinese and the Photographic Imagining of Indonesia in Late Colonial and Early Postcolonial Periods," *Journal of Asian Studies* 67, 2 (May 2008): 395 - 432.

เข้ามาสู่พื้นที่สำคัญที่พวกเขาใช้เวลาส่วนใหญ่ของชีวิตมากที่สุดก็คือ โรงเรียนและมหาวิทยาลัย ผ่านภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์ที่พวกเขาเป็นผู้เลือกและจัดทำขึ้นด้วยตนเอง

1.4 ขอบเขตและวิธีการศึกษา

ในส่วนนี้ต้องการอธิบายขอบเขตการศึกษา กระบวนการวิจัย ตลอดจนอธิบายและสาธิตการใช้เอกสารประวัติศาสตร์ของวิทยานิพนธ์ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการนำวัยรุ่นกลับไปยังสถานที่ทางสังคมที่พวกเขาใช้เวลาตลอดช่วงวัยของพวกเขามากที่สุดนั่นก็คือ โรงเรียนและมหาวิทยาลัยผ่านประเด็นหลักสองประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับวัยรุ่นในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย และวัยรุ่นกับสังคมภายนอกโรงเรียนและมหาวิทยาลัย เพื่อชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกันของวัยรุ่นที่นำมาสู่การให้ความหมายและสร้างภาพแทนต่อชีวิตวัยรุ่น และเพื่อชี้ให้เห็นว่าวัยรุ่นในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยมิได้แยกขาดตนเองกับสังคมภายนอก แต่ในทางกลับกันอิทธิพลและความเปลี่ยนแปลงจากสังคมภายนอกอันเนื่องจากบริบททางการเมืองและสังคมมีส่วนสำคัญในการอธิบายความหมายและสร้างภาพแทนของชีวิตวัยรุ่น

1.4.1 ขอบเขตของการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานครตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 อันเป็นช่วงเวลาที่สังคมไทยไม่ว่าจะเป็นการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างผันผวนรวดเร็ว ขณะเดียวกันวัยรุ่นถือเป็นกลุ่มคนที่ทุกภาคส่วนให้ความสนใจมากขึ้นในฐานะของกลุ่มประชากรที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับที่กิจการด้านการถ่ายภาพเติบโตขึ้นอย่างมากในสังคมไทยทั้งจากความพยายามยกระดับการถ่ายภาพให้เป็นงานระดับวิชาชีพมากขึ้น ประกอบในช่วงเวลาดังกล่าวนี้เทคโนโลยีการถ่ายภาพก็พัฒนาไปอย่างก้าวไกลมากขึ้น นอกจากนี้ดังที่ได้แสดงผ่านการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้ไปข้างต้นแล้ว วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการที่จะทำทฤษฎีการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นที่ผ่านมาและชี้ให้เห็นมิติของการเปลี่ยนแปลงที่ลุ่มลึกยิ่งขึ้น

งานชิ้นนี้เริ่มต้นการศึกษาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เนื่องจากกลุ่มคนที่เรียกว่าวัยรุ่นเริ่มได้รับความสนใจจากสังคมมากขึ้น ขณะเดียวกันการทำหนังสืออนุสรณ์เป็นสิ่งที่เฟื่องฟูอย่างมากในสังคมของวัยรุ่นในมหาวิทยาลัย และในสังคมวัยรุ่นมัธยมการทำหนังสืออนุสรณ์ก็ได้เริ่มก่อตัวขึ้นอย่างเป็นทางการ นอกจากนี้ช่วงเวลาดังกล่าวยังถือเป็นช่วงเวลาที่กิจการการถ่ายภาพเริ่มหยั่งรากในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการยกระดับการถ่ายภาพให้กลายเป็นวิชาชีพผ่านการส่งเสริมการเรียนการสอนด้านการถ่ายภาพ การผลิตตำราสอนถ่ายภาพ การจัดตั้งสมาคมวิชาชีพ การนำเสนอเทคนิคในการสร้างภาพถ่ายที่หลากหลายของสมาคมวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายภาพ ซึ่งต่อมาในราวทศวรรษ 2520

กลุ่มธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีการถ่ายภาพจะกลายมาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้ผู้คนสนใจการถ่ายภาพมากยิ่งขึ้น และงานชิ้นนี้สิ้นสุดการศึกษาในช่วงต้นทศวรรษ 2530 เหตุที่เป็นเช่นนี้มีใจว่ากลุ่มคนที่เป็นวัยรุ่นได้รับความนิยมมากเท่าช่วงเวลาทำงานชิ้นนี้ศึกษา แต่วัยรุ่นได้กลายเป็นกลุ่มผู้บริโภคที่สำคัญต่อภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมบันเทิงมากยิ่งขึ้น และค่อย ๆ ลดบทบาทของตนเองในทางการเมืองลงตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 ก่อนที่จะถูกแทนที่ด้วยชนชั้นกลางวัยทำงานหลังเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535⁶⁰ ปรากฏการณ์นี้จะเห็นอย่างชัดเจนในช่วงรอยต่อระหว่างต้นกับปลายทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ดังที่มีศัพท์เรียกผู้เติบโตในช่วงเวลาดังกล่าวอย่างล้าลองว่า “วัยรุ่นยุคเก้าศูนย์”⁶¹ นอกจากนี้การทำหนังสืออนุสรณ์ในมหาวิทยาลัยเริ่มไม่ค่อยได้รับความนิยม ส่วนในโรงเรียนมัธยมแม้จะเป็นสิ่งที่เฟื่องฟูมากดังจะเห็นได้การนำเสนอเนื้อหาที่น่าตื่นตาตื่นใจมากขึ้น แต่ในทางกลับกันรูปแบบของเนื้อหาภายในเล่มเริ่มหยุดนิ่งและไม่ค่อยเห็นการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนเท่าในทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 อีกทั้งในปลายทศวรรษ 2530 ก็ถือเป็นช่วงเวลาที่ตลาดของผลิตภัณฑ์การถ่ายภาพที่เกี่ยวข้องกับฟิล์มสีเติบโตอย่างสูง ก่อนที่จะค่อย ๆ ชบเซาและถูกแทนที่อย่างช้า ๆ ด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลที่เริ่มเป็นที่แนะนำในสังคมไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา

ขอบเขตช่วงเวลาดังกล่าวสัมพันธ์กับกรอบการศึกษาชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานครดังต่อไปนี้ ประการแรก งานชิ้นนี้พิจารณาวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยที่โดดเด่นและแตกต่างจากวัยเด็กและวัยผู้ใหญ่ นิยามของคำว่า “วัยรุ่น” สำหรับวิทยานิพนธ์เล่มนี้คือ วัยที่สิ้นสุดความเป็นเด็กและเป็นวัยที่เป็นสะพานไปสู่ผู้ใหญ่ เป็นวัยที่เชื่อมั่นในตนเอง สามารถใช้ตรรกะและเหตุผลในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง มีการต่อรองเชิงอำนาจกับผู้ใหญ่ ตลอดจนเริ่มแสวงหาคุณค่าและความหมายของชีวิตและสังคมด้วยตนเอง นิยามดังกล่าวนี้นอกจากที่จะสัมพันธ์กับคำอธิบายที่วัยรุ่นได้แสดงไว้ในหนังสืออนุสรณ์ดังที่ได้แสดงให้เห็นไปในส่วนที่มาและความสำคัญของปัญหาแล้ว ก็ยังสัมพันธ์กับความพยายามของรัฐที่เน้นย้ำให้ผู้คนในสังคมรับรู้และตระหนักถึงบทบาทและความสำคัญของกลุ่มคนที่เป็นวัยรุ่นตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาผ่านองค์ความรู้ทางคหกรรมศาสตร์และจิตวิทยาที่เข้ามาพร้อมกับความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่

⁶⁰ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “สงคราม ความทรงจำกับปฏิบัติการทางการเมือง ขบวนการนักศึกษาไทยหลัง 6 ตุลา-ปัจจุบัน,” ใน *การเมืองวัฒนธรรมไทย*, หน้า 226 – 227; เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *มือมือถือ*, หน้า 61, 66-67.

⁶¹ คำว่า “วัยรุ่นยุคเก้าศูนย์” ยังที่ถกเถียงกันอยู่ในขณะที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ดำเนินการอยู่ และยังหาข้อสรุปไม่ได้ว่าเป็นช่วงเวลาของคนที่เติบโตในทศวรรษ 2530 ถึงราวต้นทศวรรษ 2540 หรือคนที่เกิดในทศวรรษนี้กันแน่ แต่ความหมายของวัยรุ่นยุคเก้าศูนย์จากเสียงของผู้เติบโตในช่วงเวลาดังกล่าวคือ ยุคสมัยที่วัฒนธรรมบันเทิงวัยรุ่นเติบโต และวัยรุ่นเองตัดขาดตนเองจากบริบททางการเมืองและสังคมอย่างชัดเจน. GMMTV, ‘ป้อมแป้ม’ ชวน ‘ก๊อตจิ’ กัน ‘เพียต’ กาย ‘เต อาร์ม’ เล่นทายเพลงใน ‘คูนหูหนูใหม่’ [ออนไลน์], 20 มกราคม 2560. แหล่งที่มา <https://www.youtube.com/watch?v=lxFhSwkHeoQ>.

สองในปลายทศวรรษ 2480 ดังปรากฏนิยามของคำว่าวัยรุ่นในหนังสือ *ตำราพัฒนาการครอบครัวและเด็ก* ที่ตีพิมพ์ในพ.ศ. 2509 ว่า “หมายถึง วัยที่ก้าวเข้าสู่ภาวะทางเพศอย่างสมบูรณ์แล้ว สามารถเป็นพ่อเป็นแม่ได้”⁶² นิยามดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สังคมในขณะนั้นมองวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยที่แตกต่างจากวัยเด็กแล้วอย่างแน่นอน ดังจะเห็นได้จากการนิยามว่าวัยรุ่นเป็นวัยที่เข้าสู่การมีวุฒิภาวะทางเพศแล้ว อย่างไรก็ตามเมื่อองค์ความรู้ทางจิตวิทยาเริ่มแพร่หลายและกลายเป็นองค์ความรู้หลักในการอธิบายเกี่ยวกับวัยรุ่นในราวปลายทศวรรษ 2510 ต่อต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ความหมายของคำว่าวัยรุ่นจะเริ่มไม่จำกัดตัวอยู่เพียงแค่วัยเจริญพันธุ์เพียงอย่างเดียว แต่ยังได้รับการเน้นย้ำในฐานะช่วงวัยที่แตกต่างจากวัยเด็กและวัยผู้ใหญ่ แม้นิยามของคำว่าวัยรุ่นในต้นกับปลายทศวรรษ 2520 จะใกล้เคียงกันมาก ดังที่สุชา จันทรเอน ได้นิยามไว้ว่า “วัยรุ่น คือ วัยที่สิ้นสุดความเป็นเด็ก เป็นวัยที่เป็นสะพานไปหาวัยผู้ใหญ่ ไม่มีเส้นขีดที่แน่นอนว่าเริ่มเมื่อใดและสิ้นสุดเมื่อวัยใด [...]”⁶³ ขณะเดียวกันในราวต้นทศวรรษ 2530 นิยามของคำว่าวัยรุ่นได้รับการเพิ่มเติมรายละเอียดมากขึ้น ดังที่ประยูรศรี มณีสรนิยามไว้ว่า

วัยรุ่นเป็นวัยแห่งการเปลี่ยนแปลง เป็นวัยแห่งการเสริมสร้าง เด็กวัยนี้จะมีความรู้สึกกำลังเปลี่ยนแปลง มีความคิดอยากเป็นอิสระ เริ่มคิดพึ่งพาตนเองช่วยเหลือตนเอง ต่อต้านผู้ใหญ่ อยากทดลองโต้เถียง ก้าวร้าว เป็นวัยที่ต้องเผชิญปัญหา หรือ เรียกว่าเป็นวัยที่ “วิกฤต” เกิดความขัดแย้งในใจเสมอ ดังนั้นการตัดสินใจจึงรวดเร็ว อารมณ์รุนแรง⁶⁴

นิยามดังกล่าวนี้สัมพันธ์กับชีวิตวัยรุ่นในสังคมไทยตลอดช่วงเวลาของงานศึกษาชิ้นนี้ เนื่องจากวัยรุ่นตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เริ่มแสดงบทบาทนำในทางสังคมเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงกลางทศวรรษ 2510 วัยรุ่นเริ่มแสดงบทบาทในฐานะผู้นำการเคลื่อนไหวทางการเมืองผ่านการตั้งคำถามกับคุณค่าของสังคมและสถาบันทางสังคมแบบดั้งเดิม อีกทั้งยังพยายามกระตุ้นให้เพื่อนวัยรุ่นทั้งหลายตั้งคำถามกับชีวิตของตนเองและสังคมรอบข้าง

ขณะเดียวกันสำหรับกลุ่มอายุที่วิทยาลัยนิพนธ์เล่มนี้สนใจและศึกษาคือวัยรุ่นในช่วงอายุ 15 - 25 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มวัยรุ่นชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายและปริญญาตรี และเป็นกลุ่มวัยรุ่นที่ในทางจิตวิทยาเรียกว่าเป็นวัยรุ่นตอนปลาย โดยพิจารณาตามข้อเสนอของสตีเวน มินซ์ (Steven Mintz) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันที่เสนอการพิจารณาอายุในทางประวัติศาสตร์เพื่อให้เข้าใจความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม ร่วมกับคำอธิบายทางจิตวิทยาวัยรุ่นที่ประยูรศรี มณีสรได้อธิบายว่าเป็นช่วงวัยที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง ตระหนักถึงบทบาทของตนในฐานะสมาชิกของสังคม ตลอดจนมีความสามารถในการใช้ความคิดและเหตุผลในการแก้ปัญหา เปิดรับกับสังคมและสภาพแวดล้อมใหม่

⁶² ทวีริทธิ์ ธนาคม, *พัฒนาการครอบครัวและเด็ก* (พระนคร: กรมการฝึกหัดครู, 2509), หน้า 239.

⁶³ สุชา จันทรเอน, *จิตวิทยาวัยรุ่น* (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2529), หน้า 2.

⁶⁴ ประยูรศรี มณีสร, *จิตวิทยาวัยรุ่น* (ม.ป.ท, 2532), หน้า 8.

ๆ ตลอดเวลา และยังเป็นช่วงวัยที่เริ่มแสดงบทบาทการต่อรองเชิงอำนาจกับผู้ใหญ่มากขึ้นด้วยเช่นกัน⁶⁵ อีกทั้งลักษณะดังกล่าวนี้สัมพันธ์กับการนำเสนอรูปแบบความสัมพันธ์ของวัยรุ่นผ่านหนังสืออนุสรณ์อันเป็นเอกสารที่วัยรุ่นกลุ่มดังกล่าวเป็นผู้สร้างด้วยเช่นกัน ดังปรากฏการนิยามเกี่ยวกับช่วงชีวิตของวัยรุ่นในหนังสือครบรอบ 40 ปี ของนิสิตคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รุ่นที่ 19 (ปีการศึกษา 2509 – 2512) ที่ชี้ให้เห็นว่า เมื่อวัยรุ่นเหล่านี้พ้นจากรั้วโรงเรียนเข้าสู่มหาวิทยาลัย พวกเขาจะมีชีวิตใหม่ที่ตัดขาดชีวิตในช่วงชั้นมัธยมฯ และเริ่มเข้าสู่ช่วงวัยใหม่ พวกเขากลับรู้สึกที่ตนเองมีความเป็นเด็กผู้อ่อนด้อยด้วยคุณวุฒิอีกครั้ง ดังความตอนหนึ่งว่า “พวกเราใช้ชีวิตในรัตติกาล [คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย] ในช่วงอายุเฉลี่ยประมาณ 18 – 22 ปี อายุวัยนี้นับเป็น “ช่วงเปลี่ยนผ่าน” ที่สำคัญของชีวิต เราอยู่ในช่วงปลายของ “วัยรุ่น” และอยู่ในช่วง “วัยหนุ่มสาว” ชีวิตของพวกเราบริสุทธิ์สดใส บางแง่มุมก็ยังมี “ไร้เดียงสา” และขาดประสบการณ์” [สะกดและเน้นคำตามต้นฉบับ]⁶⁶ ฉะนั้นขอบเขตอายุของวัยรุ่นสำหรับวิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงนิยามบนฐานความสัมพันธ์ระหว่างขอบเขตอายุของวัยรุ่นทั้งที่วัยรุ่นและผู้ที่ไม่ใช่วัยรุ่นเป็นผู้สร้างกับคำอธิบายทางจิตวิทยาที่ยืนยันให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของวัยรุ่นในช่วงอายุดังกล่าวนี้

กลุ่มวัยรุ่นที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาคือกลุ่มวัยรุ่นชนชั้นกลาง คำว่าวัยรุ่นชนชั้นกลางในที่นี้หมายความถึง กลุ่มคนอายุ 15 - 25 ปีที่ได้รับการศึกษาในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย เป็นผู้สร้าง ผู้รับและผู้ส่งต่อแบบแผนของการใช้ชีวิตและวิถีคิดทางการเมืองและสังคมผ่านการบริโภคและการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามนิยามดังกล่าวนี้เป็นนิยามที่สร้างจากความหมายในเชิงสังคมและวัฒนธรรมมิใช่ความหมายในเชิงโครงสร้างทางการเมือง ผู้วิจัยจึงสร้างนิยามที่สามารถครอบคลุมความหมายของคำว่าวัยรุ่นชนชั้นกลางในเชิงสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏผ่านภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์อันเป็นหลักฐานที่วัยรุ่นเป็นผู้สร้างด้วยตนเองเป็นสำคัญ ซึ่งนิยามดังกล่าวนี้ก็สัมพันธ์กับวัฒนธรรมของชนชั้นกลางที่สำคัญอันได้แก่ การให้ความสำคัญกับการศึกษาในฐานะเครื่องมือสืบทอดอำนาจ สร้างเกียรติยศ ตลอดจนเป็นบันไดไปสู่ชีวิตที่ดียิ่งขึ้น วิถีคิดดังกล่าวนี้ถือเป็นความรู้ที่สำคัญของครอบครัววัยรุ่นชนชั้นกลางเป็นอย่างมาก เนื่องจากการศึกษาในสังคมไทยเป็นไปเพื่อการประกอบสัมมาอาชีพมากกว่าที่จะเน้นผลในแง่ของความรู้และความคิด ขณะเดียวกันการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาก็ยังแฝงด้วยความหมายในฐานะของ “สัญลักษณ์ของคนชั้นสูงทางสังคม” ด้วยเช่นกัน⁶⁷ อีกทั้งวัยรุ่นยังเป็นกลุ่มคนที่เกิดขึ้นพร้อมกับวัฒนธรรมมวลชนที่เติบโตขึ้นใน

⁶⁵ ประยูรศรี มณีสร, *จิตวิทยาวัยรุ่น* (ม.ป.ท. :ม.ป.พ., 2532), หน้า 73, 77, 79.

⁶⁶ สุราลี เต็มโสภา, “ย้อนรำลึกถึงความหลัง” ใน *บทสรุป 40 ปี รัฐศาสตร์ จุฬาฯ: อนุสรณ์เนื่องในวาระครบรอบ 40 ปี นิสิตเก่ารุ่น 19 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2549* (ม.ป.ท. 2551), หน้า 81.

⁶⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทย,” *วารสารธรรมศาสตร์* 19, 1 (2536): 37-38; เบนดิกส์ แอนเดอร์สัน, “บ้านเมืองของเราลงแดง: แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม,” ใน *จาก 14 ถึง 6 ตุลา*, ชาญวิทย์

สังคมไทยในราวทศวรรษ 2500 ถึง 2510 เป็นต้นมาผ่านการแต่งกาย การเลือกหาสินค้าทั้งในเชิงวัตถุ และวัฒนธรรม อาทิ ดนตรี ภาพยนตร์ หนังสือ ที่หลากหลาย⁶⁸

กลุ่มวัยรุ่นชนชั้นกลางที่วิทยาลัยนิพนธ์เล่มนี้ศึกษาคือ กลุ่มคนที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร เพราะ กรุงเทพฯ มิได้เป็นเมืองหลวงของประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับการเติบโตของกระแสทุนนิยมระดับโลก อันมีส่วนสำคัญในการดึงดูดประชากรต่างถิ่นเข้ามาในเขตเมืองมากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา⁶⁹ อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ศูนย์กลางทางการศึกษาระดับสูงที่สำคัญของประเทศทั้งในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา การได้เข้ามาศึกษาในกรุงเทพฯ ถือเป็นเครื่องรับรองความสำเร็จในอนาคตและเป็นบันไดสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น⁷⁰ ขณะเดียวกันกรุงเทพฯ ก็ยังเป็นพื้นที่สำคัญและเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมและเทคโนโลยีการถ่ายภาพ เนื่องจากเป็นแหล่งรวมร้านถ่ายภาพและร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์การถ่ายภาพ ตลอดจนเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายภาพในโอกาสต่างๆ ด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้วิทยาลัยนิพนธ์ฉบับนี้สนใจศึกษาชีวิตวัยรุ่นในมิติทางวัฒนธรรมเพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการการให้ความหมายและการสร้างภาพแทนของวัยรุ่นผ่านภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์บนพื้นฐานสำคัญสองประการได้แก่ ประการแรก วิทยาลัยนิพนธ์ฉบับนี้นิยามว่าวัฒนธรรมคือความหมาย กล่าวคือ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความรับรู้และสำนึกทางสังคมของมนุษย์ มนุษย์มิได้เพียงแต่แสดงออกผ่านการกระทำเท่านั้น แต่มนุษย์ยังมีความรับรู้และความเข้าใจที่นำมาสู่การให้ความหมายต่อการกระทำนั้นๆ อีกด้วย และสิ่งที่ป็นรอยต่อระหว่างการกระทำกับความหมายก็คือ ความเข้าใจ อันจะต้องตีความเพื่อให้เข้าใจถึงเหตุและปัจจัยที่นำมาสู่ความเข้าใจระหว่าง การกระทำและความหมาย⁷¹ นิยามของคำว่าวัฒนธรรมเช่นนี้สัมพันธ์ลักษณะประการถัดมาที่เกี่ยวกับ นิยามของภาพแทนของงานชิ้นนี้ก็คือ สิ่งประกอบสร้างจากส่วนหนึ่งของความเป็นจริงที่ปรากฏ อันเป็นผลมาจากความรู้ ความรู้สึก ความประทับใจ ตลอดจนความเห็นชุดหนึ่งของผู้คนทั้งในวงกว้าง

เกษรศิริ และธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ), พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542), หน้า 112 - 113; ประยูรศรี มณีสร, *จิตวิทยาวัยรุ่น*, หน้า 80.

⁶⁸ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทย,” 38; ชिरยูท บัญมี, *พัฒนาการลัทธิบริโภคนิยมในสังคมไทย* (ม.ป.ท: ม.ป.ป.), หน้า 11 - 14.

⁶⁹ กนก วงษ์ตระหง่าน, *การเกิดและขยายเมืองกรุงเทพ: การศึกษาทางการเปลี่ยนแปลง* (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), หน้า 23.

⁷⁰ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 58.

⁷¹ Clifford Geertz, *The interpretation of cultures; selected essays* (New York: Basic Books, 1973) p. 89; กาญจนา แก้วเทพ, *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา* (กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์, 2544), หน้า 104 - 105.

และวงแคบ⁷² ลักษณะดังกล่าวนี้สัมพันธ์กับคุณสมบัติประการหนึ่งของภาพถ่ายที่ว่า ภาพถ่ายเป็นตัวแทนของโลกแห่งความจริงทั้งตัวแทนแห่งวัตถุหรือเหตุการณ์ที่ลดทอนตามขอบเขตแห่งกาลเทศะหรือบริบทนั้นๆ⁷³ ดังจะแสดงให้เห็นในส่วนถัดไป

1.4.2 เอกสารขั้นต้นและวิธีการศึกษา

ในส่วนนี้จะเป็นการอธิบายถึงธรรมชาติและข้อจำกัดของเอกสารขั้นต้น รวมไปถึงแสดงให้เห็นถึงแนวทางในการศึกษาและสาธิตการใช้เอกสารขั้นต้นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ซึ่งก็คือ ภาพถ่ายและหนังสืออนุสรณ์ ตามลำดับ

1.4.2.1 ภาพถ่าย

งานศึกษาชิ้นนี้เลือกใช้ “ภาพถ่าย” เป็นหลักฐานหลักในการศึกษาและทำความเข้าใจถึงคุณค่าและความหมายของชีวิตวัยรุ่นในกรุงเทพมหานครตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ภาพถ่ายเป็นภาพนิ่งที่บันทึกจากกล้องถ่ายภาพ ในทางประวัติศาสตร์ภาพถ่ายถือเป็นเอกสารที่เปิดโอกาสให้เราในฐานะนักประวัติศาสตร์ผู้ดูภาพจินตนาการภาพและเข้าใจความรู้สึกที่สั่งสมอย่างละเอียดอ่อนผ่านภาพถ่ายในอดีตได้ชัดเจนยิ่งขึ้น⁷⁴ การใช้ภาพถ่ายในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นที่ยอมรับมาตั้งแต่ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960 – 1970 อันเป็นช่วงเวลาที่การศึกษาประวัติศาสตร์สังคม (social history) เริ่มเติบโตขึ้น ดังที่ราฟาเอล ซามูเอล (Rafael Samuel) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษเป็นผู้เริ่มเสนอว่า ภาพ (images) และภาพถ่าย (photographs) สามารถอ่านและวิเคราะห์ได้เช่นเดียวกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทอื่นๆ⁷⁵ รวมไปถึงยังฉายภาพของความเป็นจริงมากกว่าความจริงที่ภาพๆ หนึ่งแสดงได้ เนื่องจากภาพถ่ายสามารถช่วงชิงความ

⁷² นิยามดังกล่าวรวบรวมจากข้อสรุปเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องภาพแทน อันได้แก่ จันทินี เจริญศรี, *โพสต์โมเดิร์นและสังคมวิทยา* (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2545), หน้า 7; เจริญวิทย์ ฐิตวราภิรักษ์, “การสร้างสารสนเทศและภาพตัวแทนของชายรักชายในเว็บไซต์ไทย,” (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวารสารสนเทศ ภาควิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 28-29; พรพรรณ สมบูรณ์บัติ, “หญิงชรา: ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน,” (วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549), หน้า 33 - 35.

⁷³ Allan Sekula, “On the Invention of Photographic Meaning,” in *Thinking Photography*, Victor Burgin (ed.) (London: Macmillan, 1982), p. 94.

⁷⁴ Peter Burke, *Eyewitnessing: The Uses of Images as Historical Evidence* (2001 rept; London: Reaktion, 2007) pp. 13, 31.

⁷⁵ ข้อมูลส่วนนี้อ้างอิงจาก Rawling, “Visualising Mental Illness, p.51.

จริงจากสิ่งที่ตาเห็นได้ เพราะภาพถ่ายไม่ได้เป็นเพียงภาพ (image) หรือการแปลความโดยตรงจากความจริงเท่านั้น แต่ยังเป็นร่องรอยจากความเป็ความจริงที่เกิดขึ้นในอดีต⁷⁶

อย่างไรก็ตามข้อควรระวังในการใช้ภาพถ่ายในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์คือ ภาพถ่ายมิได้แสดงความจริงเสียทั้งหมด เพราะความจริงที่ปรากฏผ่านภาพถ่ายอยู่บนพื้นฐานของการรับรู้ซึ่งผู้ถูกถ่ายภาพแสดงบทบาทใดบทบาทหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้ภาพถ่ายที่ได้รับการบันทึกในแต่ละยุคสมัยยังเกี่ยวเนื่องกับเทคโนโลยีการถ่ายภาพในแต่ละช่วงเวลา ตั้งแต่การเริ่มต้นกดชัตเตอร์เพื่อบันทึกภาพไปจนถึงกระบวนการผลิตและการเผยแพร่ภาพหนึ่งๆ⁷⁷ ดังนั้นธรรมชาติของภาพถ่ายในฐานะบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่ส่งผ่านมาถึงผู้ดูภาพ เป็นผลผลิตจากการเลือกบันทึกและนำเสนอมุมมองความเป็จริงชุดหนึ่งอันเป็นกระบวนการที่เริ่มต้นมาตั้งแต่ผู้บันทึกภาพและผู้ถูกบันทึกภาพ นอกจากนี้การปรากฏหรือไม่ปรากฏภาพหนึ่งๆ หรือมุมมองใดมุมมองหนึ่งยังสัมพันธ์กับพัฒนาการของเทคโนโลยีการถ่ายภาพในแต่ละยุคสมัยที่จะเข้ามามีส่วนในการจำกัดกรอบและมุมมองในการถ่ายภาพด้วยเช่นกัน

สำหรับแนวทางในการอ่านและพิจารณาภาพถ่ายนั้นปีเตอร์ เบิร์ก (Peter Burke) นักประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาวอังกฤษ ได้เตือนนักประวัติศาสตร์ทั้งหลายเกี่ยวกับการใช้ภาพและภาพถ่ายว่า ภาพเป็หลักฐานที่ไม่อาจไว้วางใจได้เพราะอาจมีมุมมองบางอย่างที่บิดเบือนไปจากความเป็จริง นอกจากนี้เบิร์กได้เสนอหลักการสำคัญในการพิจารณาความหมายของภาพถ่ายที่ว่า “ความหมายของภาพถ่ายขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม” แล้ว⁷⁸ เบิร์กก็ยังได้เสนอแนวทางเบื้องต้นในการอ่านและพิจารณาภาพถ่ายสี่ประการด้วยกัน ได้แก่ ประการแรก ภาพมิได้ให้ข้อมูลเกี่ยวสังคมโดยตรง แต่ภาพจะให้มุมมองของโลกร่วมสมัยที่คนกลุ่มหนึ่งมองคนอีกกลุ่มหนึ่ง ขณะเดียวกันนักประวัติศาสตร์ไม่ควรลืมนิวโน้มนำที่ตรงกันข้ามของผู้สร้างภาพ (image-maker) ที่ผลิตภาพหนึ่งๆ ภาพเหล่านี้อาจมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงภาพในเชิงอุดมคติหรือเสียดสีสังคม ประการที่สอง หลักฐานประเภทภาพต้องพิจารณาบนฐานของบริบท ซึ่งจะเป็นการดียิ่งถ้าหากเราพิจารณาบนฐานของบริบทที่หลากหลายอาทิ การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนธรรมเนียมของศิลปินที่แสดงออกในกาลเทศะเฉพาะ และบทบาทหน้าที่ที่เป็ความตั้งใจของภาพนั้นๆ ประการที่สาม ชุดภาพที่มีภาพหลายภาพย่อมน่าเชื่อถือกว่าภาพเพียงภาพเดียว หรือไม่เช่นนั้นนักประวัติศาสตร์อาจจะสนใจกลุ่มภาพจำนวนหนึ่งที่ตกทอดมาถึงมือของเราซึ่งเราจะต้องพิจารณาภาพเหล่านั้นบน

⁷⁶ Susan Sontag, *On Photography* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1977), p.154.

⁷⁷ Derek Sayer, “The photograph: the still image,” in *History Beyond the Text: A Student’s Guide to Approaching Alternative Sources* (Routledge Guides to Using Historical Sources), Sarah Barber and Corinna M. Peniston-Bird, eds. (London and New York: Routledge, 2009), pp. 52, 56.

⁷⁸ Peter Burke, *Eyewitnessing*, pp. 31, 178.

พื้นฐานของบริบทเฉพาะตามกาลเทศะ และประการสุดท้าย ในการพิจารณาภาพถ่ายก็เป็นเช่นเดียวกันกับการพิจารณาหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร กล่าวคือนักประวัติศาสตร์จะต้องพิจารณาความหมายอันเป็นรายละเอียดที่สำคัญอันเป็นความหมายที่ปรากฏระหว่างบรรทัด และใช้รายละเอียดนี้ไปสู่อะไรที่จริงที่ผู้สร้างภาพไม่ได้ตระหนักถึง⁷⁹

ในส่วนของการพิจารณารายละเอียดภาพในภาพถ่าย โรลันด์ บาร์ต (Roland Barthes) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง *studium* และ *punctum* โดย *studium* หมายถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่รายล้อมภาพถ่ายใบหนึ่งๆ ส่วน *punctum* หมายถึงปฏิกิริยาและมุมมองจากผู้ดูภาพที่มีต่อภาพถ่ายใบหนึ่งๆ ที่มีต่อสิ่งที่สะดุดตาของผู้มองภาพซึ่งสิ่งที่สะดุดตานี้เป็นรายละเอียดที่บ่อยครั้งผู้บันทึกภาพอาจไม่ได้ตั้งใจให้ผู้คนสนใจ⁸⁰ ดังที่เจย์ วินเทอร์ (Jay Winter) นักประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาวอเมริกัน ได้ประยุกต์แนวทางดังกล่าวนี้ในการศึกษาภาพถ่ายในทางประวัติศาสตร์ วินเทอร์ชี้ให้เห็นว่าแม้ *studium* คือสำนึกหรือความรู้โดยทั่วไปต่อเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งอยู่แล้ว ส่วน *punctum* คือสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากความรู้ของผู้คนต่อเหตุการณ์ซึ่งเป็นสิ่งที่เข้ามารบกวนและกลายเป็นจุดสนใจของภาพ ทำให้ความหมายและความรู้สึกของผู้ดูภาพที่มีต่อภาพถ่ายเปลี่ยนไป⁸¹ แต่ความสัมพันธ์ระหว่าง *studium* กับ *punctum* ก็เป็นสิ่งที่เปลี่ยนไปตามบริบททางการเมืองและสังคม กล่าวคือ *punctum* สามารถเปลี่ยนเป็น *studium* ได้ เพราะบริบททางการเมืองและสังคมมีส่วนสำคัญที่ทำให้บริบทในอดีตที่เคยเป็นจุดสนใจของภาพถ่ายกลายมาเป็นสิ่งที่พบเห็นจนเป็นความรู้โดยทั่วไปได้⁸² และอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่าง *studium* กับ *punctum* ก็คือคำบรรยายภาพที่เป็นเครื่องยืนยันถึงบริบททางการเมืองและสังคมที่เปลี่ยนแปลงและความแพร่หลายทางความคิดในช่วงเวลาหนึ่งๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคมในแต่ละทศวรรษ⁸³ แนวทางดังกล่าวนี้ถือเป็นแนวทางที่ดีที่ช่วยในการอ่านและพิจารณารายละเอียดของภาพถ่ายได้ถี่ถ้วนมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามภาพถ่ายที่ปรากฏในพื้นที่ทางสังคมทั่วไปนั้นมาจากการกำหนดของตัวผู้ถ่ายภาพและผู้ใช้ภาพถ่ายเป็นสำคัญ ดังที่จอห์น แทก (John Tagg) นักประวัติศาสตร์ศิลปะมองว่ากล้องมิได้เป็นกลางหรือแสดงความจริงอันเที่ยงธรรม ฉะนั้นการถ่ายภาพจึงเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป

⁷⁹ Ibid, pp. 187 - 188.

⁸⁰ Roland Barthes, *Camera Lucida: Reflection on Photography* (1980 rept; London: Vintage, 2000), pp. 40 - 45.

⁸¹ Jay Winter, *War Beyond Words: Language of Remembrance from the Great War to the Present* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), pp. 62-64.

⁸² Ibid, pp. 65-67.

⁸³ Ibid, pp. 66-68.

ตามผู้ถ่ายภาพที่มีสถานะของตนเป็นผู้ใช้ภาพถ่ายในสังคมนั้นๆ ทั้งในฐานะของผู้นิยามความหมาย และใช้งานในทางปฏิบัติ ปัจจัยดังกล่าวส่งผลต่อภาพแทนความหมายที่ถูกสร้างผ่านภาพถ่ายในวาระต่างๆ ซึ่งอำนาจดังกล่าวนี้มีไข่พลังของกล้องถ่ายภาพในการกำหนดความหมายของภาพถ่าย แต่เป็นอำนาจของกล้องในฐานะเครื่องมือในทางสังคมเพื่อการใช้งานและยืนยันอำนาจของภาพถ่ายเหล่านั้น ทั้งในฐานะเอกสารแวดล้อมและเป็นเครื่องกำหนดความจริง⁸⁴ แต่สิ่งที่แทกซ์พยายามจะเน้นย้ำโดยตลอดก็คือ ภาพถ่ายทุกภาพล้วนมาจากเหตุการณ์เฉพาะและถูกบิดเบือนอย่างมีนัยสำคัญ⁸⁵ คาเรน สตรัสเลอร์ (Karen Strassler) นักมานุษยวิทยาทัศนภาพ (visual anthropology) เรียกปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ว่าเป็น “ทัศนภาพหักเห” (refracted visions) เพื่อชี้ให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความหมายใหม่และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของภาพถ่ายซึ่งแสดงผ่านทั้งมุมมองต่อภาพถ่าย (ways of seeing) รูปแบบของปฏิสัมพันธ์และปฏิบัติการต่อภาพถ่ายต่อภาพถ่ายชุดหนึ่งๆ หรือรูปแบบของภาพแทนที่บิดเบือนของภาพถ่ายนั้นๆ⁸⁶ วิธีคิดดังกล่าวก็ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย ดังที่ลูดมิลลา จอร์ดาโนวาห์ (Ludmilla Jordanova) นักประวัติศาสตร์ด้านวัฒนธรรมวิจิตรศึกษา (visual culture historian) ได้ชี้ให้เห็นว่า ภาพถ่ายนั้นเป็นเอกสารที่ทรยศหักหลังนักประวัติศาสตร์ เนื่องจากนักประวัติศาสตร์ไม่อาจทราบได้อย่างแน่ชัดว่าสิ่งที่นักประวัติศาสตร์เห็นอยู่นั้นถูกต้องและเป็นจริงมากน้อยเพียงใด⁸⁷ แน่นนอนว่าวิธีคิดดังกล่าวข้างต้นนี้ถือเป็นพื้นฐานสำคัญของผู้ใช้ภาพถ่ายในฐานะเอกสารหลักสำหรับการศึกษาทั้งในทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ต่างๆ สำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยต้องการเสนอมุมมองที่พัฒนามาจากแนวคิดที่ว่า หากเรามองภาพถ่ายทั้งหมดที่ปรากฏทั้งในหนังสืออนุสรณ์และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเสียใหม่ว่า เป็นความตั้งใจจริงของทั้งผู้ถ่ายภาพและผู้ใช้ภาพที่ต้องการสร้างภาพแทนและความหมายของภาพแทนเหล่านี้เสียมากกว่าการบิดเบือนความหมายของการใช้ภาพถ่าย น่าจะช่วยให้เราเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายกับหนังสืออนุสรณ์อันสัมพันธ์กับชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ได้ดียิ่งขึ้น⁸⁸

เนื่องจากภาพถ่ายที่ปรากฏในพื้นที่เฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่งย่อมเกิดขึ้นจากความต้องการและความตั้งใจร่วมกันของผู้ถ่ายภาพและผู้ใช้ภาพถ่ายในการสื่อสารความหมายหนึ่งๆ แก่สังคม ดังที่จะพบได้บ่อยครั้งว่า แม้ภาพถ่ายหนึ่งๆ จะเป็นภาพถ่ายภาพเดียวกันหรือภาพถ่ายในทำนองเดียวกัน แต่

⁸⁴ John Tagg, *The burden of representation*, pp. 63 - 64.

⁸⁵ *Ibid*, p. 2-3.

⁸⁶ Karen Strassler, *Refracted Visions*, p. 26.

⁸⁷ Ludmilla Jordanova, *The Look of The Past: Visual and Material Evidence in Historical Practice* (New York: Cambridge University Press, 2012), p. 131.

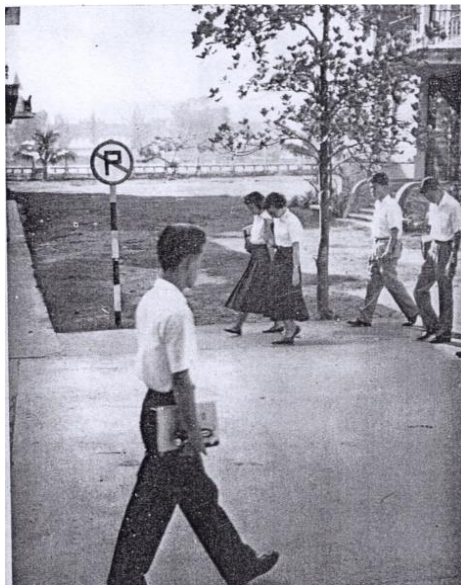
⁸⁸ ดูแนวทางดังกล่าวเพิ่มเติมใน Winter, *Remembering War*, Chapter 3.

ด้วยเหตุผลในเชิงบริบทของยุคสมัยรวมไปถึงความรู้และสำนึกทางสังคมของวัยรุ่นในแต่ละสังคมที่แตกต่างกันก็ย่อมมีส่วนทำให้ภาพถ่ายที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ย่อมแสดงออกแตกต่างกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งหมดนี้ส่วนหนึ่งเองอาจมิใช่ความต้องการของวัยรุ่นที่จะบิดเบือนมุมมองของภาพถ่าย แต่นี่คือความตั้งใจของวัยรุ่นที่ต้องการสื่อสารความหมายของชีวิตวัยรุ่นที่สัมพันธ์กับสำนึกทางสังคมระดับสถาบันการศึกษาและระดับชาติซึ่งความตั้งใจในการเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นเองนั้นมิได้เป็นแค่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับกล้องเท่านั้น แต่ยังเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ที่มีต่อกันและแสดงออกผ่านภาพถ่ายที่พวกเขาเลือกและกำหนดความหมายด้วยตัวของพวกเขาเอง โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เองก็เปลี่ยนแปลงไปตามพลวัตทางประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า “รู้สึกแห่งยุคสมัย”⁸⁹ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ขณะเดียวกัน ภาพถ่ายที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์มีทั้งภาพถ่ายที่วัยรุ่นบันทึกด้วยตนเองและภาพถ่ายที่นำมาจากคลังภาพหรือหยิบฉวยมาจากที่ต่างๆ ไม่ว่าจะหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร ฯลฯ และบ่อยครั้งภาพถ่ายเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ได้รับการคัดเลือกและจัดเรียงใหม่ เพื่อประกอบสร้างเป็นชุดภาพถ่ายที่บรรจุเรื่องราวและความหมายใหม่ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นจากตัวของผู้อำหนดความหมายที่ต้องการกำหนดทิศทางแก่ผู้ดูภาพให้พิจารณาและเข้าใจเรื่องราวและความหมายจากภาพถ่ายหรือชุดภาพถ่ายหนึ่งๆ ไปในทิศทางเดียวกัน ฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายและหนังสืออนุสรณ์จึงมิใช่แค่เพียงความสัมพันธ์ของผู้ถ่ายภาพกับผู้ใช้ภาพถ่ายเท่านั้น แต่ยังเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้ภาพถ่ายกับผู้ดูภาพถ่ายด้วยเช่นกัน และบางกรณีผู้ถ่ายภาพเองก็อาจจะมิได้อยู่ในชุดความสัมพันธ์ดังกล่าวด้วย เพราะผู้ใช้ภาพถ่ายซึ่งในที่นี้ก็คือสารานุกรมและคณะเป็นผู้เลือกภาพถ่ายมานำเสนอในหนังสืออนุสรณ์ด้วยตนเอง จอห์น เบร์เกอร์ (John Berker) นักวิจารณ์ศิลปะชาวอังกฤษ ได้อธิบายประเด็นดังกล่าวว่า ภาพถ่ายแทบจะทุกภาพนั้นกำกวมและไม่ชัดเจนโดยพื้นฐานมาแต่แรกเริ่ม เนื่องจากภาพถ่ายเหล่านี้มิได้ถูกถ่ายอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับแต่แรกเริ่ม ในขณะที่คำบรรยายภาพเป็นเครื่องมือให้ความหมายแก่ภาพถ่าย ทำให้ภาพถ่ายนั้นมีพลังและแสดงความหมายออกมาได้มากยิ่งขึ้น⁹⁰

⁸⁹ ผู้วิจัยหยิบยืมวลีดังกล่าวมาจาก เกษียร เตชะพีระ, *รู้สึกแห่งยุคสมัย* (กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2532). หนังสือเล่มดังกล่าวเป็นหนังสือรวมบทความของเกษียร เตชะพีระที่เกี่ยวข้องกับการเมืองไทยในปลายทศวรรษ 2510 ผ่านประสบการณ์ของเกษียรผสานกับบริบททางการเมืองและสังคม โดยแต่ละบทความนั้นเคยเขียนลงในหนังสือต้อนรับเพื่อนใหม่และหนังสืออนุสรณ์บัณฑิตของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในวาระต่างๆ ในปลายทศวรรษ 2520.

⁹⁰ John Berker, *Another way of telling* (New York: Vintage Books, 1995), pp. 91-92.

ภาพที่ 1.2 นักศึกษาแพทย์ศิริราชเดินทางกันคนละฟาก (ปีการศึกษา 2503)

ที่มา: ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2503, เอกสารไม่มีเลขหน้า

ภาพถ่ายใน *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ ปีการศึกษา 2503* ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราช-พยาบาลถือเป็นตัวอย่างที่จะช่วยให้เข้าใจแนวทางข้างต้นได้ดียิ่งขึ้น ภาพนี้เป็นภาพถ่ายนักศึกษา คณะแพทย์ศิริราชเดินสวนทางกันคนละฟาก ด้านริมขอบซ้ายของภาพเป็นภาพนักศึกษาแพทย์ชาย กำลังเดินตรงไปด้านหน้าในท่าทางปกติ ถัดไปจากนักศึกษาแพทย์ชายคนดังกล่าวเป็นกลุ่มนักศึกษา แพทย์ทั้งชายและหญิงต่างเดินก้มศีรษะ ภาพดังกล่าวมีคำบรรยายใต้ภาพว่า “ธรรมเนียมของเรา ชาวศิริราช” (ภาพที่ 1.2) ก่อนที่จะเข้าสู่การอธิบายภาพถ่ายนี้เราต้องเข้าใจเสียก่อนว่า หนังสือต้อนรับน้องใหม่ที่จัดทำโดยนักศึกษารุ่นพี่ถือเป็นเอกสารสำคัญยิ่งในการเน้นย้ำว่าระบบซีเนียร์ริตี้หรือระบบอาวุโสนี้เป็นระบบที่มีคุณค่า ดังนั้นภาพถ่ายและคำบรรยายภาพจึงแสดงให้เห็นสิ่งที่นักศึกษารุ่นพี่ต้องการจะสื่อให้กับนักศึกษารุ่นน้องที่เข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ก็คือความอาวุโสที่หมายถึงความไม่เท่ากันระหว่างผู้อยู่ก่อนกับผู้มาใหม่ ซึ่งภาพการเดินสวนทางกันของนักศึกษาแพทย์ ศิริราชได้แสดงให้เห็นถึงข้อนี้ได้เป็นอย่างดี เพราะการค้อมศีรษะของนักศึกษาแพทย์ในภาพพร้อมคำบรรยาย “ธรรมเนียมของชาวศิริราช” แสดงให้เห็นว่าระบบอาวุโสนี้คือหัวใจหลักของสังคมศิริราช ดังปรากฏในคำขวัญที่ตีพิมพ์ลงในหนังสือเล่มนี้ของนายแพทย์แดง กาญจนารัตน์ หนึ่งในผู้ให้กำเนิดพิธีต้อนรับน้องใหม่ครั้งแรกในประเทศไทย ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าแผนกจักษุวิทยาและวิทยาโสตนาสิกลาริงซ์ของศิริราชในขณะนั้น ความว่า

ข้าพเจ้ามีความเห็นว่าการต้อนรับนี้ นักศึกษาชั้นปีสูงกว่าควรจะทำด้วยความหวังดี เพื่อจะให้ นักศึกษาใหม่เข้าใจระเบียบและธรรมเนียม เช่นการประพุดตัวให้เหมาะสมกับสถานที่ เพราะศิริราช พยาบาลมีทั้งโรงเรียนและโรงพยาบาล เต็มไปด้วยผู้ป่วยและญาติของผู้ป่วย [...] ส่วนนักศึกษาใหม่ก็น้อม

รับแนะนำและนำเสนอของนักศึกษารุ่นอาวุโสกว่า เพื่อประพจน์ตัวให้เหมาะสม ซึ่งในการภายหน้าก็จะ
เป็นนักศึกษารุ่นอาวุโสต่อไปอีก [...]”⁹¹

ดังนั้นจากข้อความนี้จะเห็นได้ว่าระบบอาวุโสได้เป็นหลักการสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคมและได้
ถูกถ่ายทอดจากอาจารย์และนักศึกษาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวศิริราชภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะ
“ระบบอาวุโสห้องเคารพพี่ ศิษย์ให้ความเคารพครูบาอาจารย์ ถึงขั้นที่เมื่อเวลาศิษย์พบอาจารย์ก็มีการ
โค้งคำนับ มองดูสวยงามและเป็นที่ยืนชอบแก่ผู้พบเห็น”⁹² ระบบนี้นอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งเพื่อ
ต้อนรับน้องใหม่แล้วยังถือเป็นหลักสำคัญของการอยู่ร่วมกันภายในกลุ่มสังคมเดียวกันอย่างชัดเจน
และได้แสดงออกผ่านการเลือกใช้ภาพถ่ายของคณะผู้จัดทำเพื่อสื่อสาร “ธรรมเนียมของเราชาวศิริ
ราช” ให้แก่สมาชิกผู้มาใหม่ได้ทราบด้วยเช่นกัน

ตัวอย่างข้างต้นนี้เองทำให้เราไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่า วิทยุรุ่นในฐานะผู้กำหนดความหมายให้แก่
ภาพถ่ายมีบทบาทสำคัญยิ่งในการสร้างความหมายให้แก่ภาพถ่ายตามเจตนาที่อิงอยู่กับแหล่งที่
ภาพถ่ายปรากฏ การอธิบายภาพถ่ายที่ปรากฏแต่ละภาพจึงมิได้ใช้ในฐานะเครื่องยืนยันความถูกต้อง
ตามตัวอักษรแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นการบ่งชี้ความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายกับผู้ดูภาพ⁹³ ซึ่งก็
คือความสัมพันธ์ระหว่างวิทยุรุ่นกับบุคคลและสิ่งแวดล้อมรอบตัววิทยุรุ่นนั่นเอง

1.4.2.2 หนังสืออนุสรณ์

อาจกล่าวได้ว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้นับเป็นงานศึกษาชิ้นแรกที่ใช้หนังสืออนุสรณ์ของวิทยุรุ่นทั้ง
ในระดับชั้นมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาเป็นหลักฐานหลักในการศึกษา ซึ่งแตกต่างจากงานศึกษาก่อน
หน้านี้ที่ใช้หนังสืออนุสรณ์เป็นหลักฐานประกอบการอภิปรายเพียงบางส่วนเพื่อแสวงหามุมมอง ความ
รับรู้หรือโลกทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองเท่านั้น ที่ผ่านมามีการใช้หนังสืออนุสรณ์จึงเป็นไปเพื่อใช้เป็น
หลักฐานประกอบเพื่อแสวงหารอยรอยทางประวัติศาสตร์บางอย่างมากกว่าที่จะใช้เป็นหลักฐานหลัก
ทางการศึกษาเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ

การเข้าถึงเอกสารชิ้นต้นประเภทหนังสืออนุสรณ์มิได้เป็นเพียงการเปิดหลักฐานทาง
ประวัติศาสตร์ประเภทใหม่เท่านั้น เพราะการค้นพบหนังสืออนุสรณ์ได้นำไปสู่การค้นพบและเปิดแหล่ง
ค้นคว้าเอกสารแห่งใหม่ๆ (archives) ที่ไม่เป็นที่รู้จักและคุ้นเคยของนักประวัติศาสตร์จำนวนมาก
เนื่องจากเอกสารประเภทดังกล่าวมิได้อยู่ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติทั้งของส่วนกลางและส่วนภูมิภาค
แต่เอกสารเหล่านี้อยู่ภายใต้การดูแลของหอจดหมายเหตุ หอประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ หอสมุด

⁹¹ ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2503, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁹² สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ (บรรณาธิการ), *ปูมประวัติศาสตร์มหิดลเพื่อประชาธิปไตย ภาคที่ 1: ก่อเกิดขบวนการ* (กรุงเทพฯ: อัลฟา มิเลเนียม, 2546), หน้า 58.

⁹³ Christopher Pinney, *Camera Indica*, p. 42.

ห้องสมุด และคลังเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยดังได้แสดงไว้ในภาคผนวกแล้ว อย่างไรก็ตามการทำงานของผู้วิจัยกับเอกสารประเภทหนังสืออนุสรณ์ก็นับว่าประสบความสำเร็จอย่างมากหลายประการ เนื่องจากเอกสารเหล่านี้ในบางแห่งก็ได้รับการเก็บรักษาเป็นอย่างดี แต่ในบางแห่งเอกสารเหล่านี้บ้างถูกเพิกเฉย บ้างถูกจำหน่ายออกจากสารบบโดยเจ้าของเอกสาร หรือแม้แต่สารานุกรมไม่เคยส่งมอบต้นฉบับไว้ให้ นอกจากนี้จากการสำรวจและเก็บข้อมูลของผู้วิจัยก็พบว่าเอกสารประเภทหนังสืออนุสรณ์แม้จะได้รับการเก็บรักษาหรือมีมุมสำหรับเอกสารประเภทนี้โดยเฉพาะ แต่หนังสืออนุสรณ์กลับเป็นเอกสารที่แทบจะไม่มีระบบการจัดเก็บและทำฐานข้อมูลที่ดีพอหรือหากจะมีการจัดเก็บเป็นอย่างดีก็นับได้ว่ามีน้อยแห่งมาก ขณะเดียวกันในแง่ของเวลาในการสำรวจค้นคว้าและเก็บข้อมูลก็นับเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งโดยเฉพาะกับการทำงานในโรงเรียน บางแห่งผู้วิจัยสามารถเข้าไปสำรวจและเก็บข้อมูลได้ทุกเมื่อที่โรงเรียนเปิดทำการ แต่บางแห่งก็อนุญาตตามเวลาที่ทางโรงเรียนสะดวกและเห็นสมควร จึงทำให้การเก็บข้อมูลของผู้วิจัยไม่ต่อเนื่องเท่าที่ควร อย่างไรก็ตามจากการสำรวจเอกสารพบว่า สถาบันการศึกษาหลายแห่งให้ความสำคัญต่อการเก็บรักษาหนังสืออนุสรณ์เป็นอย่างมาก แต่ก็ยังใช้ประโยชน์จากเอกสารประเภทนี้ได้อย่างจำกัดและไม่หลากหลายเท่าที่ควร ผู้วิจัยจึงหวังว่าวิทยานิพนธ์เล่มนี้น่าจะเป็นงานศึกษาที่จุดประกายให้ทั้งนักประวัติศาสตร์ นักวิชาการแขนงต่างๆ ตลอดจนผู้สนใจทั่วไปได้ตระหนักถึงความสำคัญของหนังสืออนุสรณ์ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากยิ่งขึ้น

หากกลับไปพิจารณาแนวทางการทำหนังสืออนุสรณ์ในประเทศไทยจะพบว่าหนังสืออนุสรณ์ไม่เพียงแต่เกิดจากความต้องการทำสิ่งของเพื่อเป็นที่ระลึกของผู้ร่วมเรียนชั้นเดียวกันตามความหมายของคำว่า “อนุสรณ์” เท่านั้น แต่ยังเป็นสื่อแสดงความก้าวหน้าขององค์กรอีกด้วย หนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของไทยคือ *เวชนิสสิต 2473* จัดทำโดยกลุ่มนิสิตคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ใน พ.ศ. 2473 (ขณะนั้นสังกัดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจมาจากหนังสืออนุสรณ์ของ หลวงวาทจวิฑูรย์ที่สำเร็จการศึกษาวิชาการแพทย์ ณ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยซีราคิวส์ (Syracuse University) ประเทศสหรัฐอเมริกา⁹⁴ ทวน บุญนิยม สารานุกรมได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของหนังสือเล่มนี้ ความตอนหนึ่งว่า

หนังสือนี้เป็นพยานอยู่ตราบเท่าอวสานกาลว่า เราเคยอยู่ร่วมสถานศึกษา ร่วมกิจการมาครั้งหนึ่ง และนอกจากจะเป็นเครื่องระลึก ยังจะเป็นประโยชน์ในการเผยแผ่คณะแพทยศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เผยแผ่กิจการโรงเรียนนางพยาบาลและผดุงครรภ์ โรงเรียนปรุงยา ตลอดจนโรงพยาบาลศิริราชเท่าที่เป็นอยู่ในเวลานี้ [...] ⁹⁵

⁹⁴ คำนี้ถึงความหลัง แพทย์ปริญญารุ่น 3 (พ.ศ. 2473) 27 มีนาคม 2526, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁹⁵ *เวชนิสสิต 2473*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

นอกจากนี้หนังสืออนุสรณ์ยังเป็นสื่อช่วยจดจำอดีตร่วมกันของกลุ่มคนในสังคมหนึ่งๆ ให้เป็นแบบแผนเดียวกันบนพื้นฐานของการทำให้ปัจจุบันกลายเป็นอดีตที่ไปสู่ความทรงจำร่วมกันในอนาคต กล่าวคือสิ่งที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์คือสิ่งที่คณะผู้จัดทำเลือกให้สมาชิกในสังคมจดจำและระลึกถึงเมื่อพวกเขาได้เปิดอ่านหนังสือเล่มนี้ เพราะหนังสืออนุสรณ์ถือเป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนในสังคมของโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ขณะเดียวกันรูปแบบการนำเสนอและมุมมองของวัยรุ่นผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์ก็ปรับเปลี่ยน เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลาของบริบทประวัติศาสตร์ ธรรมชาติดังกล่าวนี้ก็ผลต่อการเลือกใช้ภาพถ่ายของคณะผู้จัดทำหนังสือซึ่งเป็นวัยรุ่นด้วยเช่นกัน ทั้งนี้หากหนังสืออนุสรณ์เล่มนั้นๆ ไม่ต้องด้วยค่านิยมของการทำหนังสือหรือไม่เป็นที่ยอมรับของสมาชิกร่วมสังคมเดียวกันก็ย่อมนำมาสู่การต่อต้านจากกลุ่มคนในสังคมนั้นๆ⁹⁶ เพราะหนังสืออนุสรณ์มิใช่หนังสือที่เป็นเพียงแต่เครื่องระลึกถึงของวัยรุ่นผู้เรียนร่วมกันเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงภาพลักษณ์ของกลุ่มสังคมด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้หนังสืออนุสรณ์ยังวางอยู่พื้นฐานของปัจจัยที่สัมพันธ์กันคือ เป้าหมายและกลุ่มคนผู้จัดทำหนังสือ อันจะนำไปสู่การนิยามความหมาย รูปแบบ และการใช้งานเอกสารแต่ละประเภทที่มีธรรมชาติและข้อจำกัดของหลักฐานที่แตกต่างกันสำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หนังสืออนุสรณ์สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ หนังสืออนุสรณ์ หนังสือต้อนรับน้องใหม่ และหนังสือครบรอบรุ่น แต่สำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเน้นใช้หนังสืออนุสรณ์สองประเภทเท่านั้น เนื่องจากหนังสือสองประเภทแรกถือเป็นหนังสือที่จัดทำในระหว่างที่วัยรุ่นศึกษาร่วมกัน แต่การจัดทำหนังสือทั้งสองประเภทนี้จะมีเป้าหมายและกลุ่มผู้จัดทำแตกต่างกันออกไป

⁹⁶ กรณีตัวอย่างที่โด่งดังที่สุดคือกรณีโยนบกจิตร ภูมิศักดิ์ สารานุกรมหนังสือ มหาวิทยาลัยฉบับ 23 ตุลาคม 2496 ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นหนังสือที่ออกในทุกวันปิยมหาราชของแต่ละปี ด้วยข้อกล่าวหาที่สำคัญคือ ไม่มีภาพพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) และในหนังสือเล่มดังกล่าวมีข้อเขียนสรรเสริญพระองค์เพียงบทความเดียวเท่านั้น ประจักษ์ ก้องกีรติ, “86 ปี หนังสือนักศึกษา ชิวประวัติหนุ่มสาวสยามฉบับลายลักษณ์,” ใน *การเมืองวัฒนธรรมไทย*, หน้า 143 – 214. บทความนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกใน *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* ฉบับที่ 5 (มิถุนายน 2543 – พฤษภาคม 2544) นอกจากนี้ยังมีกรณีตัวอย่างอื่นๆ ที่น่าสนใจซึ่งประจักษ์ได้ยกตัวอย่างในบทความเดียวกันนี้ อาทิ กรณีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (ดูเพิ่มเติมในเรื่องเดียวกัน).

ส่วนกรณีของโรงเรียนมัธยมศึกษา *สมานมิตรฉบับศึก* ของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ปีการศึกษา 2517 ถือเป็นกรณีที่ได้รับกล่าวถึงมากที่สุด ดูเพิ่มเติมใน “คุยกับคนเก่า ณ ที่เดิม,” ใน *สมานมิตร* 2527, หน้า 45 – 50; “ศึก: หนังสืออนุสรณ์ในอดีตกับแนวคิดทางการศึกษา,” ใน *สมานมิตร* 2528, หน้า 20 – 23; หลง ใสลายสื่อ, “ศึก สวนกุหลาบ,” *ศิลปวัฒนธรรม* 26, 8 (มิถุนายน 2548): 46 – 48; สมศักดิ์ ดำรงสุนทรชัย, *ศึก...หนังสือสมานมิตร 2517 “คบเพลิงที่ยังไม่มอด”* [ออนไลน์] 25 เมษายน 2559. แหล่งที่มา <http://info.gotomanager.com/news/details.aspx?id=2778>; ศูนย์ข้อมูลการเมืองไทย, *เหตุการณ์เผาหนังสือศึก* [ออนไลน์], 25 เมษายน 2559 แหล่งที่มา <http://www.politicalbase.in.th/index.php?title=เหตุการณ์เผาหนังสือศึก>; Suanboard, “ศึก” สวนกุหลาบ : จากหนังสือศิลปวัฒนธรรม ประจำเดือนมิถุนายน 2548 [ออนไลน์], 25 เมษายน 2559. แหล่งที่มา <http://www.suanboard.net/view.php?p=view&kid=26303>.

กล่าวคือ หนังสืออนุสรณ์ เป็นหนังสือที่จัดทำโดยวัยรุ่นผู้เป็นนักเรียนและนักศึกษาในชั้นปีสุดท้าย เพื่อเป็นที่ระลึกระหว่างผู้ร่วมเรียนในชั้นเดียวกันเป็นเวลานาน ทำให้เรื่องราวและภาพถ่ายที่ถูกเลือกมาเป็นไปเพื่อการประมวลเหตุการณ์ต่างๆ ที่ผ่านมา และเสนอมุมมองหรือเรื่องราวในรูปแบบต่างๆ อาทิ รำลึกถึงอดีต สร้างความขบขัน ฯลฯ หนังสือประเภทนี้แตกต่างจากหนังสือต้อนรับน้องใหม่ ที่กลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 3 - 4 จัดทำขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในโอกาสต้อนรับนิสิตนักศึกษาใหม่ ขณะเดียวกันก็เปรียบเสมือนเป็นคู่มือเบื้องต้นทั้งให้ข้อมูลและการส่งผ่านความคิด ธรรมเนียมปฏิบัติ และค่านิยมทางสังคมหนึ่ง ๆ แก่วัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาใหม่ ดังนั้นสิ่งที่ถูกนำเสนอในหนังสือประเภทนี้ จึงเป็นสิ่งที่ถูกนำเสนอผ่านมุมมองของนักศึกษารุ่นพี่ที่พยายามสร้างกรอบทางสังคมและความคิดให้แก่นักศึกษาใหม่ให้เป็นไปในทางเดียวกัน และกลายเป็นสื่อที่ยืนยันความถูกต้องเหมาะสมของบรรทัดฐานของสังคมนั้นๆ เอกสารประเภทนี้จะช่วยให้เราเห็นถึงการให้คุณค่าและค่านิยมในแต่ละสังคมต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่แตกต่างกันออกไป

อย่างไรก็ตามหนังสืออนุสรณ์ทั้งสองประเภทนี้ก็มีข้อจำกัดร่วมกันคือ เน้นนำเสนอเรื่องของสังคมของตนมากกว่าที่นำเสนอเรื่องราวของปัจเจกบุคคล รวมไปถึงสถาบันการศึกษาแต่ละแห่งต่างก็มีธรรมเนียมของการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ที่แตกต่างกันออกไป บางแห่งอาจนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวสังคมและชีวิตสมาชิกในสังคมนั้นอย่างละเอียด แต่บางแห่งอาจมีอาจมีเพียงแค่อารมณ์และข้อมูลที่สำคัญบางอย่างเท่านั้น ขณะเดียวกันหนังสืออนุสรณ์บางสถาบันจัดทำได้อย่างอิสระ แต่บางแห่งถูกตีกรอบและมีการตรวจสอบเพื่อคัดกรองเนื้อหาอย่างเข้มงวดก่อนตีพิมพ์เผยแพร่ เป็นต้น

คุณูปการที่สำคัญของหนังสืออนุสรณ์ต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือ เป็นหลักฐานที่ชี้ให้นักประวัติศาสตร์เล็งเห็นว่า วัยรุ่นในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่อยู่ร่วมสมัยเดียวกันย่อมมีมุมมองความเชื่อ และการให้คุณค่าต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งแตกต่างกันออกไป นอกจากที่มาจากตัวของวัยรุ่นเองแล้ว ส่วนหนึ่งยังมาจากสังคมที่พวกเขาเป็นสมาชิกอยู่ เพราะสังคมนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนและมหาวิทยาลัยมีส่วนสำคัญในการบ่มเพาะความคิด ทศนคติ และค่านิยม ตลอดจนสร้างความรับรู้แก่วัยรุ่นคนหนึ่งที่มีต่อตนเองและสังคมนั้นๆ นอกจากนี้หนังสืออนุสรณ์ยังเป็นพื้นที่สำคัญของการเผยแพร่ข้อมูล สื่อสารความคิด เสนอชุดมุมมองความรู้ของสังคมไปสู่สมาชิกในกลุ่มสังคมนั้นๆ คำบรรยายภาพของภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์แสดงให้เห็นถึงการให้คุณค่า ความหมาย และการแต่งเติมเรื่องราว เพื่อสื่อสารแนวคิดหรือมุมมองบางอย่างของวัยรุ่นในแต่ละยุคสมัยที่มีต่อเพื่อนร่วมสังคมนั้นๆ อันจะนำไปสู่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานครตลอดทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ของงานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

หนังสืออนุสรณ์ที่เลือกใช้ในงานศึกษานี้เลือกศึกษาจากหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานครที่เป็นที่นิยมของวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ในส่วนของหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียน งานศึกษาชั้นนี้แบ่งกลุ่มของหนังสือตามประเภทของโรงเรียนที่

หลากหลาย ได้แก่ โรงเรียนชาย โรงเรียนหญิง โรงเรียนสหศึกษา และโรงเรียนประจำ ทั้งสิ้น 9 แห่ง⁹⁷ เนื่องจากโรงเรียนเหล่านี้ถือเป็นโรงเรียนชั้นนำที่ก่อตั้งมาเป็นระยะเวลายาวนานและเป็นสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียงในกรุงเทพฯ วิทยาลัยที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเหล่านี้สามารถเข้ามหาวิทยาลัยชั้นนำของประเทศซึ่งเป็นกลุ่มมหาวิทยาลัยที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาได้เป็นจำนวนมาก อีกทั้งโรงเรียนที่เลือกมาทั้งหมดนี้นอกจากมีความหลากหลายในแง่ของเพศแล้ว ก็ยังมีรูปแบบทางสังคมที่หลากหลาย มีการจัดทำหนังสืออนุสรณ์อย่างต่อเนื่อง ส่วนมหาวิทยาลัย งานชิ้นนี้ศึกษามหาวิทยาลัย 3 แห่ง ได้แก่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหิดล⁹⁸ เพราะมหาวิทยาลัยเหล่านี้เป็นสถาบันการศึกษาชั้นนำที่มีอัตราการแข่งขันเพื่อเข้าศึกษาที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบของสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นแบบแผนของมหาวิทยาลัยที่เกิดขึ้นในภายหลัง อีกทั้งยังมีความโดดเด่นในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ในระดับอุดมศึกษามาเป็นเวลายาวนาน

ขณะเดียวกันการจำแนกกรณีศึกษาชิ้นนี้จะช่วยให้เราเข้าใจถึงชีวิตวัยรุ่นที่แม้จะอยู่ในพื้นที่เดียวกันในช่วงเวลาเดียวกัน แต่พวกเขาในแต่ละสังคมต่างรับรู้และมีมุมมองต่อชีวิตวัยรุ่นของพวกเขาที่เหมือนและแตกต่างกันซึ่งขึ้นอยู่กับสิ่งสำคัญประการหนึ่งคือ สังคมที่พวกเขาได้อาศัยอยู่ ซึ่งโรงเรียนและมหาวิทยาลัยคือสถานที่สำคัญที่วัยรุ่นใช้ชีวิตส่วนใหญ่มากกว่าชีวิตที่บ้าน ภาพถ่ายจากหนังสืออนุสรณ์จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่ช่วยให้เราเข้าใจชีวิตวัยรุ่นที่มาจากตัวของวัยรุ่นเองได้ดียิ่งขึ้น นอกจากหนังสืออนุสรณ์แล้ว งานชิ้นนี้ยังใช้ภาพถ่ายจากหลักฐานอื่นๆ อาทิ ภาพถ่ายจากคลังภาพจากหอจดหมายเหตุ โฆษณาจากนิตยสาร ปกอัลบั้มเทปเพลง รวมไปถึงหลักฐานชั้นต้นประเภทอื่นๆ อาทิ หนังสือ วารสาร นิตยสาร วิทยานิพนธ์ ฯลฯ เพื่อที่จะช่วยในการเปิดมุมมองและชี้ให้เห็นถึงการถ่ายภาพของกลุ่มคนที่มีใช้วัยรุ่นที่มีต่อกลุ่มวัยรุ่นได้ชัดเจนและจะช่วยให้เราทำความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตวัยรุ่นได้ดียิ่งขึ้นด้วย

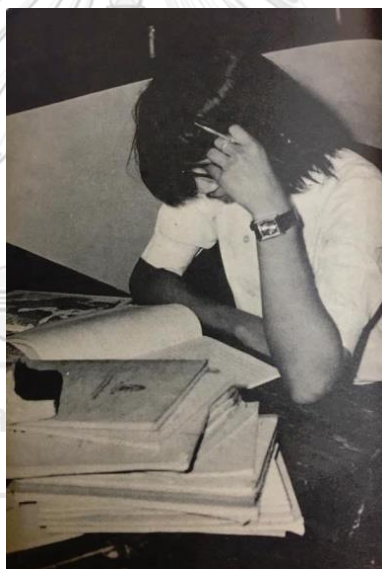
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁹⁷ โรงเรียน 9 แห่งข้างต้นประกอบด้วย โรงเรียนชาย ได้แก่ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และ โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย โรงเรียนหญิง ได้แก่ โรงเรียนราชินี โรงเรียนสตรีวิทยา และโรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒารามในพระบรมราชินูปถัมภ์ โรงเรียนสหศึกษา ได้แก่ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา และโรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) โรงเรียนประจำ ได้แก่ โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย และโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย

⁹⁸ สำหรับการศึกษาสังคมผ่านมหาวิทยาลัยทั้งสามแห่งนี้ งานชิ้นนี้เน้นศึกษาผ่านบางคณะของแต่ละมหาวิทยาลัยในฐานะตัวแทนของคณะทางสายวิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของผู้คนและสังคมเพื่อให้เข้าถึงมิติทางวัฒนธรรมเป็นสำคัญ ได้แก่ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะศิลปศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล

1.4.2.3 ตัวอย่างการใช้ภาพถ่ายและหนังสืออนุสรณ์

ต่อไปจะเป็นการแสดงตัวอย่างการใช้ภาพถ่ายของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่า วิทยุรุ่นมีแนวทางในการใช้ภาพถ่ายอย่างไร และภาพถ่ายช่วยให้เราเข้าใจชีวิตวิทยุรุ่นอย่างไรบ้าง ภาพนี้เป็นภาพของนักเรียนหญิงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายแสดงท่าคล้ายกำลังอ่านหนังสืออย่างขะมักเขม้น ภาพนี้ตีพิมพ์ใน *บดินทรเดชา 2516* จุดเด่นของภาพคือนักเรียนหญิงที่สวมแว่นตารอบหนา กำลังก้มศีรษะลง แขนข้างหนึ่งวางราบบนโต๊ะเรียน ส่วนแขนอีกข้างหนึ่งวางไว้บนศีรษะ มือของแขนข้างเดียวกันถือดินสอหรือปากกาอยู่ สายตาของเธอมองลอดผ่านแว่นตาทอดตรงยังหนังสือที่เปิดวางอยู่บนโต๊ะเรียน ถัดจากหนังสือที่ถูกเปิดอยู่มีกองหนังสือและเอกสารประกอบการเรียนจำนวนหนึ่ง ภาพนี้น่าจะถ่ายโดยนักเรียนโรงเรียนเดียวกัน ในช่วงปีการศึกษา 2516 ทั้งหมดนี้คือการพิจารณาในระดับของภาพถ่าย เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจภาพเบื้องต้นก่อนที่จะไปสู่ขั้นตอนของการพิจารณาวัตถุประสงค์และความหมายของภาพถ่ายไปนี้

ภาพที่ 1.3 ภาพนักเรียนหญิงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ใน *บดินทรเดชา 2516*

ที่มา: *บดินทรเดชา 2516*, เอกสารไม่มีเลขหน้า

เพื่อที่จะตอบคำถามว่า ภาพถ่ายนี้บันทึกอะไรและต้องการแสดงความหมายใด เราจะต้องกลับไปพิจารณาที่หนังสืออนุสรณ์ซึ่งเป็นแหล่งที่ภาพถ่ายไปนี้ปรากฏก็จะพบว่า ภาพนี้ปรากฏคู่กันกับบทกลอน “เป็นเพียงเครื่องจักร” อันเป็นบทกลอนที่ชวนให้ผู้อ่านซึ่งก็คือนักเรียนโรงเรียนบดินทรเดชาฯ ละทิ้งค่านิยมของการศึกษาที่ปฏิบัติต่อมนุษย์เสมือนเครื่องจักรกลและออกแสวงหาคุณค่าแห่งชีวิตบนเส้นทางใหม่ ดังความตอนหนึ่งว่า

เป็นได้เพียงเครื่องจักร	ใยรู้จักคิดเป็นไม่
สู่เจ้านมนุษย์หรือไร	ถึงซื้อได้ด้วยคะแนน
ปัญญากลับไม่มี	คงความมีวิชา
ชนอนารยะ	กักขะหิวคะแนน
ทำไมต้องเป็นเครื่องจักร	ใยไม่หัดเป็นมนุษย์บ้าง
ใยไม่เปลี่ยนเส้นทาง	ที่เคยฆ่าหลายชั่วคน ⁹⁹

เมื่อพิจารณาบทกลอนที่ประกอบภาพถ่ายจะเห็นได้ว่า บทกลอนที่ปรากฏนำเสนอเนื้อหาที่ตรงกันข้ามกับสิ่งที่ภาพถ่ายแสดงให้เห็นแก่ผู้ดูภาพ ดังนั้นบทกลอนนี้จึงมีส่วนสำคัญที่นำไปสู่การตีความภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์เล่มดังกล่าวได้ว่า คณะผู้จัดทำต้องการเสียดสีสภาพสังคมโรงเรียนที่ดำเนินไปในขณะนั้นโดยใช้บทกลอนและภาพถ่ายของวัยรุ่นหญิงที่เสนอมุมมองที่ขัดกัน เพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงคุณค่าบางประการที่ผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์ต้องการนำเสนอผ่านภาพถ่ายและกลอนบทนี้

เพื่อให้เราเข้าใจความหมายของภาพนี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เราต้องเข้าใจถึงวัตถุประสงค์และที่มาของภาพและบทกลอนดังกล่าวนี้ บทสารานุกรมเป็นส่วนสำคัญที่ให้ข้อมูลเบื้องหลังการทำหนังสือ อันมีผลต่อการออกแบบเค้าโครงและจัดวางเนื้อหาของหนังสืออนุสรณ์ เพราะเป็นบทที่ถ่ายทอดความคิด เรื่องราวและความรู้สึกของสารานุกรมผู้จัดทำหนังสือเล่มดังกล่าว ดังปรากฏข้อความของอมรรัตน์ ปิ่นเงิน อาจารย์ที่ปรึกษาในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ซึ่งได้ถ่ายทอดแนวคิดในการทำหนังสือเล่มดังกล่าว ความตอนหนึ่งว่า

ด้วยความประสงค์ของนักเรียนส่วนมาก โดยเฉพาะ ม.ศ.3 และ ม.ศ.5 มีส่วนทำให้หนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ ปรากฏออกมาในรูปเล่มและเนื้อหาข้างต้น ฉะนั้นความหวังที่จะหลีกเลี่ยงจากประเภทน้ำเน่าหรือขยะสิ่งพิมพ์ เหมือนกับนักวิจารณ์ส่วนมากกล่าวไว้ จึงยังคงทำไม่ได้เหมือนความต้องการ แต่หากเราจะพิจารณาดูเฉพาะส่วนเนื้อหาสาระ ก็อาจจะพอไปวัดไปวาได้จะเป็นตอนเช้า สาย บ่าย เย็น ก็ตามแต่¹⁰⁰ ข้อเขียนข้างต้นทำให้อนุমানได้ว่า มุมมองที่ถูกนำเสนอผ่านภาพถ่ายเป็นมุมมองที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปลายทศวรรษ 2510 ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางจิตของวัยรุ่นในชั้นมัธยมศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการอุทิศตนเพื่อรับใช้มวลชน¹⁰¹ ขณะเดียวกันข้อเขียนนี้ก็ชี้ให้เห็นอีกเช่นกันว่า คนในสังคมบดินทรเดชาฯ ซึ่งอาจเป็นไปได้ทั้งครูและนักเรียนคาดหวังให้หนังสืออนุสรณ์หลีกเลี่ยงจากการเป็นพื้นที่วรรณกรรม “น้ำเน่า” หรือ “ขยะสิ่งพิมพ์” ดังนั้นบริบทสังคมภายนอกที่เข้ามามีผลกระทบต่อบริบทของสังคมภายในโรงเรียนซึ่งส่งผลต่อการจัดทำหนังสืออนุสรณ์มีส่วนสำคัญยิ่ง

⁹⁹ บดินทรเดชา 2516, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

¹⁰¹ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, “6 ตุลาเกิดขึ้นได้อย่างไร,” หน้า 78.

มุมมองดังกล่าวนี้ทำให้เราเข้าใจแนวทางการใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นในห้วงเวลาทางการเมืองว่า วัยรุ่นใช้ภาพถ่ายที่มีนัยยะทางการเมืองเพื่อกระตุ้นให้เพื่อนร่วมสังคมตระหนักถึงคุณค่าของชีวิตที่แท้จริง มิใช่ทำตนเป็นเครื่องจักรที่ใช้ชีวิตอยู่กับการเรียนในห้องเรียน แต่ควรที่จะอุทิศตนเพื่อมวลชน และสังคม แน่แน่นอนว่า ภาพถ่ายเพียงภาพเดียวไม่อาจสื่อสารมุมมองและความหมายให้แก่ผู้ดูภาพได้ แต่เมื่อคณะผู้จัดทำได้วางภาพถ่ายใบนี้คู่กับบทกลอน ภาพถ่ายดังกล่าวก็มีพลังอย่างมากในการกระตุ้นให้วัยรุ่นบนดินทรที่ได้อ่านหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ได้ตระหนักถึงคุณค่าและบทบาทของตนที่มีใช้ การจำกัดตัวเองอยู่กับคุณค่าแบบเก่า ดังนั้นภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์จึงแสดงให้เห็นถึงทัศนคติและ มุมมองของวัยรุ่นที่แฝงผ่านการถ่ายภาพเพื่อนำเสนอความคิดของตนเองที่มีต่อสังคมในช่วงเวลา หนึ่งๆ เพราะภาพถ่ายในเอกสารประเภทดังกล่าวนี้ย่อมถูกใช้เพื่อส่งสารบางอย่างแก่ผู้ดูภาพโดย ตลอด

1.5 เค้าโครงการศึกษา

โครงสร้างการศึกษาของวิทยานิพนธ์เล่มนี้เน้นอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายกับชีวิต วัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ที่มีได้เพียงชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับภาพถ่ายเพียงอย่างเดียว แต่งานชิ้นนี้ยังต้องการที่จะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับวัยรุ่น และวัยรุ่นกับสังคมที่ปรากฏผ่านภาพถ่ายที่แสดงถึงแนวทางในการให้ความหมายและสร้างภาพแทนของชีวิตวัยรุ่น อย่างไรก็ตามวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มิได้สนใจชีวิตวัยรุ่นในทุกมิติ แต่สนใจเฉพาะชีวิตวัยรุ่นที่สัมพันธ์กับชีวิตในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยซึ่งปรากฏในหนังสืออนุสรณ์เป็นสำคัญผ่านคุณสมบัติของความเป็นวัยรุ่นสี่ประการได้แก่ วัยรุ่นกับความเป็นวัยรุ่น วัยรุ่นกับความคิดสร้างสรรค์ วัยรุ่นกับความเป็นนักอุดมคติ และวัยรุ่นกับความเป็นเพื่อน

บทแรกเป็นบทที่ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างของผู้กำหนดหมายที่ทำให้ความหมายและภาพแทนของชีวิตวัยรุ่นแตกต่างกันซึ่งในบทนี้จะใช้คำว่า “ความเป็นวัยรุ่น” เพื่อชี้ให้เห็นว่า ขณะทำงานศึกษาก่อนหน้ามองวัยรุ่นทั้งในฐานะส่วนหนึ่งของวัยเด็กและในฐานะคนชายขอบของสังคม แต่ทุกภาคส่วนต่างตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยที่โดดเด่นจากช่วงวัยอื่น ๆ นำมาสู่การแสวงหาแนวทางเพื่อที่ทุกช่วงวัยจะอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังปรากฏผ่านการผลิตตำราทั้งในทางคหกรรมศาสตร์และจิตวิทยาที่ให้ความรู้เกี่ยวกับวัยรุ่นแก่ผู้คนในสังคม ขณะเดียวกันในราวปลายทศวรรษ 2520 จำนวนประชากรวัยรุ่นเพิ่มมากขึ้นทำให้ภาครัฐกิจต่างๆ รวมไปถึงอุตสาหกรรมบันเทิงเริ่มมองวัยรุ่นในฐานะกลุ่มเป้าหมายทางการตลาดที่สำคัญ ปัจจัยดังกล่าวนำมาสู่การสร้างภาพแทนของวัยรุ่นในอีกรูปแบบหนึ่งที่แตกต่างจากภาพแทนที่ตำราที่เกี่ยวข้องวัยรุ่นได้สร้างขึ้น ทั้งหมดได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านการเลือกถ่ายภาพที่ชี้ให้เห็นถึง

ความเป็นวัยรุ่นบนฐานของความตั้งใจที่แตกต่างกัน แต่ทั้งหมดนี้เองกลับแตกต่างจากการนำเสนอภาพถ่ายของวัยรุ่นผ่านหนังสืออนุสรณ์ของพวกเขาโดยสิ้นเชิง ซึ่งในส่วนท้ายของบทนี้จะจะเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยให้เข้าใจทฤษฎีๆ ไปตามลำดับ

ถัดมาจะเป็นบทว่าด้วยวัยรุ่นกับความคิดสร้างสรรค์ บทนี้ต้องการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับเทคนิคและเทคโนโลยีการถ่ายภาพ เพื่อชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของเทคนิคและเทคโนโลยีการถ่ายภาพที่มีผลต่อการสร้างสรรค์และการเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ อีกทั้งต้องการแสดงให้เห็นว่าการกำเนิดและพัฒนาการของหนังสืออนุสรณ์สัมพันธ์ความต้องการของวัยรุ่นที่ต้องการออกจากกรอบของการทำหนังสือที่ซ้ำซากจำเจ ปรากฏการณ์ดังกล่าวก็มีผลต่อการสร้างสรรค์และการเลือกใช้ภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นด้วยเช่นกัน โดยผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นผ่านเทคนิคการถ่ายภาพสำคัญสองรูปแบบคือ การถ่ายภาพแบบพิกโทเรียล และการถ่ายภาพเชิงสร้างสรรค์ เพื่อแสดงให้เห็นว่ารูปแบบในการสร้างสรรค์ภาพถ่ายที่มีผลต่อการกำหนดความหมายและสร้างภาพแทนของชีวิตวัยรุ่นได้ดำเนินไปพร้อมบริบททางการเมืองและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งยังเป็นการชี้ให้เห็นว่า ชีวิตของวัยรุ่นที่อยู่ในสถาบันการศึกษามีได้แยกขาดจากภายนอกอย่างสิ้นเชิงดังที่งานศึกษาก่อนหน้าได้นำเสนอมา เพราะบริบทและบรรยากาศทางการเมืองและสังคมภายนอกต่างหากที่มีผลต่อการให้ความหมายและสร้างภาพแทนของชีวิตวัยรุ่นที่ปรากฏผ่านหนังสืออนุสรณ์ตลอดทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530

บทถัดมาเป็นบทว่าด้วยวัยรุ่นกับความเป็นนักอุดมคติ บทนี้เป็นบทที่จะแสดงให้เห็นถึงพลังของภาพแทนที่วัยรุ่นใช้ผ่านภาพถ่าย เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับบริบททางการเมืองที่เข้มข้นตลอดช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้เป็นช่วงเวลาที่ยุโรปได้แสดงบทบาทในฐานะของผู้นำทางสังคมอย่างเด่นชัด การศึกษาทั้งในทางประวัติศาสตร์และสาขาวิชาอื่นๆ เน้นความสำคัญของเอกสารลายลักษณ์ประเภทต่างๆ ในฐานะเอกสารขั้นต้นที่จะนำมาสู่การทำความเข้าใจถึงความรับรู้และการแสดงออกของวัยรุ่นต่อบริบททางการเมืองและสังคม แต่บทนี้ต้องการชี้ให้เห็นสองประเด็นสำคัญ ได้แก่ สำนักทางสังคมของวัยรุ่นเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ขณะที่สังคมมองความเป็นนักอุดมคติของวัยรุ่นในฐานะความรู้ที่เปราะบาง แต่ในทางกลับกันความเป็นนักอุดมคติของวัยรุ่นเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองและสังคมด้วยเช่นกัน ซึ่งทั้งหมดแสดงออกผ่านภาพถ่ายที่วัยรุ่นเลือกใช้ผ่านหนังสืออนุสรณ์ของพวกเขา

ในบทสุดท้ายเป็นบทว่าด้วยความสัมพันธ์เป็นเพื่อน บทนี้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นภายในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยผ่านความเป็นเพื่อนซึ่งนับว่าเป็นครั้งแรกของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยด้วยเช่นกัน เนื่องจากการศึกษาที่ผ่านมาสนใจศึกษาสังคมวัยรุ่นในสถานศึกษาในเชิงโครงสร้างโดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยผ่านระบบอาวุโสเป็นสำคัญ แต่แท้จริงแล้วคุณค่าในทาง

วัฒนธรรมที่สังคมวัยรุ่นในสถานศึกษาให้ความสำคัญก็คือความสามัคคี ซึ่งการศึกษาที่ผ่านมามักมองความสามัคคีในฐานะเครื่องแบ่งแยกกลุ่มพวก ในขณะที่วัยรุ่นกลับมองคำว่าความสามัคคีในฐานะของความสัมพันธ์ทางสังคมที่พวกเขาได้มีโอกาสรวมกลุ่มใช้ชีวิตด้วยกัน และความสามัคคีนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญของสังคมวัยรุ่นอย่างน้อยตั้งแต่ราวทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาก่อนที่จะพัฒนามาสู่การใช้คำว่าความสนิทสนมและความผูกพันในราวทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ขณะเดียวกันความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นนี้ก็กลายมาเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่กลุ่มธุรกิจต่างๆ ได้นำมาใช้เป็นแนวคิดในการสร้างภาพลักษณ์และสร้างโฆษณาเพื่อให้เข้าถึงกลุ่มวัยรุ่นมากขึ้นด้วยเช่นกัน

สุดท้ายในบทสรุปผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่น เพื่อชี้ให้เห็นว่าการเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นนอกจากจะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับภาพถ่ายแล้ว ก็ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ทั้งวัยรุ่นกับวัยรุ่นและวัยรุ่นกับสังคม ที่เกี่ยวกับปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ ที่มีผลต่อการเลือกใช้ภาพถ่ายที่นำมาสู่การให้ความหมายและสร้างภาพแทนของชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ ตลอดทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ

- 1) ทำให้เข้าใจถึงบทบาทของภาพถ่ายกับการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับวัยรุ่น และวัยรุ่นกับสังคมของชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530
- 2) ทำให้เข้าใจถึงปัจจัยที่กำหนดการสร้างภาพแทนของชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530
- 3) ทำให้เข้าใจถึงลักษณะและรูปแบบการใช้ภาพถ่ายในชีวิตของวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530

บทที่ 2

วัยรุ่นกับความเป็นวัยรุ่น

ภาพที่ 2.1 ภาพประกอบในส่วนที่ว่าด้วยวัยรุ่นในบทจิตเวชศาสตร์และสุขภาพจิต (พ.ศ. 2531)
ที่มา: สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 10

“บุคลิกภาพของวัยรุ่น” เป็นคำบรรยายประกอบภาพถ่ายวัยรุ่นหญิงกลุ่มหนึ่งที่กำลังชูป้ายที่พวกเธอน่าจะจัดทำขึ้นเองว่า “Love KELEEBOON ตลอดกาล” ท่ามกลางผู้คนจำนวนมากในการแสดงคอนเสิร์ตของวงคีรีบุณในรายการโลกดนตรีในราวปลายทศวรรษ 2520 ภาพนี้เป็นภาพถ่ายประกอบการอธิบายเนื้อหาส่วนที่ว่าด้วย “วัยรุ่น” ในบท “จิตเวชศาสตร์และสุขภาพจิต” ของสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 10 ซึ่งตีพิมพ์ใน พ.ศ.2531 (ภาพที่ 2.1) ภาพถ่ายและคำบรรยายดังกล่าวนี้อาจดูเหมือนเป็นการสร้างภาพแบบเหมารวม (stereotype) ต่อพฤติกรรมของวัยรุ่น แต่แท้จริงแล้วภาพนี้ถูกเลือกมาประกอบบทว่าด้วย “จิตเวชศาสตร์และสุขภาพจิต” ก็เพื่อแสดงให้เห็นผู้อ่านได้เข้าใจและยอมรับธรรมชาติของวัยรุ่นดังที่ปรากฏผ่านภาพถ่ายของวัยรุ่นหญิงในภาพดังกล่าวความตอนหนึ่งว่า

วัยรุ่นเริ่มสนใจเพศตรงข้าม ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติ เขาอาจมีความรู้สึกรุนแรงหรือเลื่อนลอยแบบเพื่อฝัน อาจหลงใหลหรือเทิดทูนคนเด่น หรือคนเก่ง เช่น ดาราภาพยนตร์ นักร้อง เขาอาจมีอารมณ์รุนแรงเหมือนพายุ แต่ผันแปรง่าย เคียดแค้น และขุ่นใจง่าย และอาจหมกมุ่นกังวลใจในรูปลักษณะภายนอก เช่น อ้วนเกินไป สูงเกินไป มีสิ่ว เป็นธรรมดา เขามักมีความคิดแปลกๆ หรือรุนแรงมีอุดมคติ และอุดมการณ์อันสูงส่งรุนแรง เพราะเขายังขาดประสบการณ์ของชีวิต เขาอาจมีความรู้สึกสับสนตัดสินใจ

ไม่ถูก ค้นหาเอกลักษณ์ส่วนตัวของเขา เขามักเออออไปกับหมู่คณะของเขา เขาจึงอาจถูกชักจูงได้ง่าย
บางคนหงุดหงิด ทำท่าย ยั่วแหย่ แต่บางคนก็กลับปลื้มตัวช่างฝัน¹

คำอธิบายดังกล่าวนอกจากที่จะสอดคล้องกับภาพถ่ายในฐานะภาพประกอบเพื่อบ่งชี้บุคลิกภาพของ
วัยรุ่นแล้ว ก็ยังชี้ให้เห็นว่า หากผู้อ่านได้พบเห็นพฤติกรรมดังกล่าวนี้ก็อย่าได้เป็นกังวลใจหรือต้อง
ควบคุมความประพฤติของบุตรหลานของท่านอย่างเข้มงวดแต่อย่างใด แต่ควรที่จะให้ความรัก ความ
เอาใจใส่ และความเข้าใจ เพื่อให้วัยรุ่นสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และควบคุมอารมณ์
และจิตใจของตนเองได้² ดังที่ผู้เขียนได้เน้นย้ำไว้ว่า “บิดามารดามีส่วนช่วยให้เขาผ่านวัยรุ่นไปได้
ด้วยดี”³ ดังนั้นภาพถ่ายนี้จึงมิได้เป็นเพียงภาพแทนของความเป็นวัยรุ่นเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นว่า
ภาครัฐและภาคประชาสังคมยอมรับวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยที่โดดเด่นและมีคุณค่า ความคิดเช่นนี้ยัง
ปรากฏในภาคธุรกิจ และตัวของวัยรุ่นเอง

ปัญหาสำคัญของงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่น ไม่เพียงแต่งานศึกษาที่ผ่านมามากให้
ความสำคัญต่อรัฐและสังคมมีบทบาทในการควบคุมและจัดการวัยรุ่นเท่านั้น⁴ แต่วงวิชาการ
ประวัติศาสตร์ไทยยังขาดกลุ่มงานศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงพลวัตทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับช่วงวัย
ลักษณะดังกล่าวนี้แตกต่างจากงานศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นในยุโรปและอเมริกา
เพราะงานศึกษาเหล่านี้ต่างมุ่งแสวงหาพลวัตที่น่าสนใจทั้งผ่านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ
ความเป็นเด็กและครอบครัว (a cultural history of childhood and family) และการศึกษาพลวัต
ทางประวัติศาสตร์ของวัยรุ่น (history of young people or youth) ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึง

¹ สุพัฒนา เดชาดิวงค์ ณ อยุธยา, “จิตเวชศาสตร์และสุขภาพจิต,” *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราช
ประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 10* (2531): 208.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 198.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 208.

⁴ Thanee Wongyannava, "Policing the Imagined Family and Children in Thailand: From Family Name to Emotional love," in *Imagining Communities in Thailand Ethnographic Approaches*. Tanabe, Shigeharu (ed.). Chiang Mai: Mekong Press, 2008, pp. 22-57; วัชนี คำน้ำปาด, “เด็กกับความคาดหวังของรัฐบาล พ.ศ. 2502 - 2519,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547); ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์, “กาละเทศะในวันเด็กแห่งชาติและความเป็นเด็กในพลเมืองไทยยุคพัฒนา,” *ศิลปวัฒนธรรม* 34, 3 (มกราคม 2556): 157 - 169; ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์, “จากกรรมมารดาสู่เชิงตะกอนแห่งเสรีภาพ: ชีวิตเด็กและเยาวชนภายใต้กรรมเชิงเผด็จการ,” *ชุมชนอินโดจีน: เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปริทัศน์* 4, 7 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2558): 397- 414; อลิศรา พรหมโชติชัย, “เด็ก รัฐ ประชาสังคม?: การก่อตัวและความเปลี่ยนแปลงของแนวนโยบายว่าด้วยเด็กในสังคมไทยก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546,” *รัฐศาสตร์สาร* 35, 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2557): 37 - 80; ภู ร้อยแก้ว, “การอบรมบ่มเพาะในความคิดของปัญญาชนฝ่ายปกครองของสยาม ทศวรรษ 1900 - 1920,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556).

สมัยใหม่⁵ ทำให้เราทราบถึงวิธีคิดในการอธิบายวัยรุ่นที่สัมพันธ์กับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางประวัติศาสตร์มากกว่าการมองวัยรุ่นผ่านนิยามที่เป็นสากลและหยุดนิ่ง

ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกันก็คือ การใช้ทฤษฎีมาเป็นกรอบในการสร้างคำอธิบายต่อวัยรุ่น ดังเช่นการศึกษาวัยรุ่นในฐานะกลุ่มวัฒนธรรมย่อย (subculture) ตลอดจนให้ความสนใจต่อวัยรุ่นกับพื้นที่ทางสังคมที่อยู่นอกโรงเรียนมากกว่าในโรงเรียน⁶ ปัญหาทั้งหมดสัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ตั้งแต่การนิยามความหมายของวัยรุ่น การใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์และเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงการใช้กรอบคิดหรือทฤษฎีที่ไม่เอื้อให้เห็นพลวัตของกลุ่มคนหรือช่วงวัยที่เรียกว่าวัยรุ่นอย่างชัดเจน และสิ่งสำคัญยิ่งที่ทำให้ทำให้เรามีภาพความรู้และความเข้าใจต่อวัยรุ่นที่หยุดนิ่ง ก็คือการไม่เข้าใจความเปลี่ยนแปลงและความหมายเกี่ยวกับสำนักความเป็นวัยรุ่นตามพลวัตทางประวัติศาสตร์อย่างถ่องแท้

ดังนั้นบทนี้จึงต้องการทบทวนภาพแทนความเป็นวัยรุ่นทั้งจากภาครัฐ ภาคธุรกิจ และตัววัยรุ่นเอง เพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความหมายและการนำเสนอภาพแทนของความเป็นวัยรุ่นผ่านภาพถ่ายทั้งที่วัยรุ่นเป็นผู้สร้างและไม่ได้เป็นผู้สร้างภาพถ่ายเหล่านั้น เพื่อแสดงให้เห็นการใช้ภาพถ่ายในการสื่อสารความเป็นวัยรุ่นไปยังผู้รับสารกลุ่มต่างๆ ในสังคม คำถามสำคัญของบทนี้คือ กลุ่มคนในภาครัฐ ภาคธุรกิจ และวัยรุ่นมีส่วนในการประกอบสร้างและนำเสนอภาพแทนความเป็นวัยรุ่นอย่างไร ทั้งสามส่วนมีปฏิสัมพันธ์กันหรือไม่อย่างไร กลุ่มคนในภาครัฐ ภาคเอกชน และวัยรุ่นใช้ภาพถ่ายเพื่อช่วยอธิบายและแสดงความเป็นวัยรุ่นที่เหมือนและแตกต่างกันอย่างไร ปัจจัยใดมีผลต่อ

⁵ ตัวอย่างกลุ่มงานศึกษาประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง อาทิ John R. Gillis, *Youth and History: Tradition and Change in Europe Age Relation 1770 – Presents* (New York: Academic Press, 1974); Giovanni Levi and Jean-Claude Schmitt, *A History of Young People in the West: Ancient and Medieval Rites of Passage*, Vol.1, translated by Camille Naish (Cambridge, Massachusetts, London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1997); Giovanni Levi and Jean-Claude Schmitt, *A History of Young People in the West: Ancient and Medieval Rites of Passage*, Vol.2, translated by Camille Naish (Cambridge, Massachusetts, London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1997).

⁶ ตัวอย่างกลุ่มงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง อาทิ ธิติ รัตนโชติ, “วัยรุ่นหญิงกับการสูบบุหรี่: ศึกษาเฉพาะนักเรียนหญิงในโรงเรียนอาชีวศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล สาขาสังคมวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539); จิราพร เขาวนประยูร, “วัยรุ่นกับดิสโก้: ทำตนคิดของกลุ่มผู้ปกครองและกลุ่มวิชาชีพ,” (วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530); น้อยนภา สีนุบตี, “อิทธิพลของดิสโก้ที่มีต่อเยาวชนวัยรุ่น: ศึกษากรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนมัธยมสังกัดของกรมสามัญศึกษา ในเขตกรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530); กุลภา วจนสาร, “เซ็นเตอร์พ้อยท์กับ "Preteen": การก่อตัวของวัฒนธรรมวัยแรกรุ่น,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544).

การเลือกใช้ภาพถ่ายผ่านตำรา โฆษณา และหนังสืออนุสรณ์เพื่ออธิบายความเป็นวัยรุ่น สำหรับนิยามของความเป็นวัยรุ่นในบทนี้อ้างอิงตามลักษณะของวัยรุ่นที่ควรทราบสี่ประการ ในหนังสือ *จิตวิทยาพัฒนาการ* ของสุชา จันทร์เอม ได้แก่ วัยแห่งการเสริมสร้าง (period of reconstruction) วัยแห่งการเปลี่ยนแปลง (period of transformation) วัยที่มีความคิดอยากเป็นอิสระ (period of independence) และวัยที่ต้องเผชิญปัญหา (period of problems)⁷ เนื่องจากคุณลักษณะทั้งสี่ประการนี้ได้สรุปคุณลักษณะของความเป็นวัยรุ่นได้กระชับและครบถ้วน และสัมพันธ์กับนิยามของคำว่าวัยรุ่นของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้แสดงไว้ในบทนำด้วยเช่นกัน

บทนี้ใช้เอกสารเพื่อชี้ให้เห็นความแตกต่างในการสร้างความหมายและการนำเสนอภาพแทนผ่านกลุ่มเอกสารที่กลุ่มคนที่มีใช้วัยรุ่นเป็นผู้สร้าง อันได้แก่ ตำราครอบครัวและเด็ก ตำราจิตวิทยา คู่มือแนะนำการใช้ชีวิต หนังสือที่ระลึกในงานวันเด็กแห่งชาติ โฆษณา และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ในฐานะตัวแทนของภาครัฐและภาคธุรกิจ กับกลุ่มคนผู้เป็นวัยรุ่นจัดทำขึ้นเองนั่นก็คือหนังสืออนุสรณ์ บทนี้แบ่งออกเป็นสามส่วนหลักได้แก่ ส่วนแรกว่าด้วยพัฒนาการของการอธิบายความหมายและนิยามของช่วงชีวิตวัยรุ่นโดยสังคม ส่วนนี้ต้องการแสดงให้เห็นการเปลี่ยนทางความคิดของช่วงชีวิตวัยรุ่นที่เป็นหนึ่งในช่วงชีวิตของมนุษย์ มาสู่แนวคิดเกี่ยวกับช่วงวัยที่สังคมต้องตระหนักถึงความสำคัญของช่วงชีวิตวัยรุ่นให้มากขึ้น ส่วนที่สองว่าด้วยภาพถ่ายกับการอธิบายความเป็นวัยรุ่นในตำราและโฆษณา ส่วนนี้ต้องการแสดงให้เห็นอิทธิพลขององค์ความรู้และโฆษณาที่มีส่วนสำคัญในการประกอบสร้างภาพแทนของความเป็นวัยรุ่นตามเป้าหมายและแนวทางในการสื่อสารเนื้อหาแก่กลุ่มผู้รับสารด้วยเจตนาที่แตกต่างกันออกไป ตลอดจนมีส่วนร่วมในการสร้างภาพแทนของสำนักแห่งช่วงอายุของกลุ่มคนผู้เป็นวัยรุ่นด้วยเช่นกัน ส่วนสุดท้ายคือภาพถ่ายกับการอธิบายความเป็นวัยรุ่นในหนังสืออนุสรณ์ เป็นส่วนที่แสดงให้เห็นแนวทางในการสร้างสำนักแห่งชีวิตวัยรุ่นที่วัยรุ่นเป็นผู้สร้างและนำเสนอให้แก่เพื่อนร่วมสังคมของพวกเขาผ่านหนังสือต้อนรับน้องใหม่และหนังสืออนุสรณ์

ข้อเสนอของบทนี้คือ ภาพถ่ายแสดงให้เห็นความพยายามในการประกอบสร้างสำนักต่อช่วงอายุที่เรียกว่าวัยรุ่นอันมีผลสืบเนื่องต่อการสร้างภาพแทนความเป็นวัยรุ่นจากทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ และวัยรุ่นทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน กล่าวคือ นอกจากภาพถ่ายเป็นสื่อที่ชี้ให้เห็นถึงการรับรู้และการช่วงชิงความหมายของความเป็นวัยรุ่นที่แตกต่างกันตามแต่ความเข้าใจและความต้องการของภาครัฐ ภาคธุรกิจ และวัยรุ่น ที่ตอบสนองกลุ่มผู้อ่านและผู้บริโภคที่แตกต่างกันแล้ว การใช้ภาพถ่ายของภาครัฐ ภาคธุรกิจ และวัยรุ่นก็อาจนับเป็นเครื่องยืนยันและเน้นย้ำถึงความหมายและความสำคัญของวัยรุ่นในฐานะช่วงชีวิตที่โดดเด่นและแตกต่างจากช่วงวัยอื่น

⁷ สุชา จันทร์เอม, *จิตวิทยาพัฒนาการ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 136.

2.1 สังคมกับการประกอบสร้างนิยาม “วัยรุ่น”

งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเด็กและวัยรุ่นต่างเชื่อว่า ในสังคมไทยก่อนสมัยใหม่ยังไม่น่าจะมีสำนึกของความเป็นวัยรุ่น เพราะการเปลี่ยนผ่านจากวัยเด็กสู่วัยผู้ใหญ่ค่อนข้างรวดเร็ว⁸ มุมมองเช่นนี้ไม่เป็นความจริงแต่อย่างใด เนื่องจากสังคมก่อนสมัยใหม่ก็มีความรับรู้ถึงช่วงชีวิต “วัยรุ่น” มาก่อนหน้านี้แล้ว อย่างน้อยที่สุดวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยของมนุษย์ได้ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาสมัยจารีต ที่ต่างก็มองช่วงอายุ 1 - 25 ปี ในฐานะช่วงวัยแห่งการเจริญเติบโตและช่วงวัยแห่งความสดใสทั้งสิ้น⁹ หรือแม้กระทั่งในพจนานุกรม *อักษราภิธานศรับท์* ของแดน บีช บรัดเลย์ (Dan Beach Bradley) (พ.ศ. 2416) ก็ปรากฏคำว่า “รุ่น” ที่หมายความว่า “คือกิ่งไม้ที่มันแตกเป่นหน่อขึ้นใหม่ อ้วนงามนั้น, ว่ารุ่นไม้แต่มีไซ่หน่อมัน.”¹⁰ และลูกคำของคำว่า “รุ่น” ได้แก่ “รุ่นหนุ่ม” ที่หมายถึง “เด็กชายอายุสิบหกสิบเจ็ดปี” และ “รุ่นสาว” ที่หมายถึง “เด็กหญิงอายุสิบสี่สิบห้าปี, แตกเนื้อสาวงามสรวยนั้น.”¹¹ รวมไปถึงคำว่า “หนุ่มสาว” ที่หมายความถึง “ชายหญิงอายุต่ำกว่าสามสิบปีลงมา นั้น.”¹² ย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าผู้คนในสังคมสยามสมัยจารีตอย่างน้อยในปลายทศวรรษ 2370 ต่างก็มีสำนึกของการเปลี่ยนผ่านช่วงวัยและวัยรุ่นอย่างชัดเจน¹³ รวมไปถึงพิธีโกนจุกที่นายแพทย์แซมมวล อาร์. เฮาส์ (Samuel R. House, M.D.) หนึ่งในคณะมิชชันนารีที่ได้เดินทางเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนา

⁸ Thanee Wongyannava, "Policing the Imagined Family and Children in Thailand: From Family Name to Emotional love," pp. 38 - 41; ภู ร้อยแก้ว, “การอบรมบ่มเพาะในความคิดของปัญญาชนฝ่ายปกครองของสยาม ทศวรรษ 1900 - 1920,” หน้า 46.

⁹ ตัวอย่างเช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กำหนดอายุสูงสุดของมนุษย์ที่ 100 ปี และแบ่งขอบเขตของมนุษย์เป็นช่วงละ 33 ปี โดยปฐมวัย คือช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 33 ปี มัชฌิมวัย คือช่วงอายุตั้งแต่ 33 - 67 ปี และปัจฉิมวัย คือช่วงอายุตั้งแต่ 67 ปี ถึงสิ้นชีวิต¹⁰ การแบ่งขอบเขตเช่นเองก็สัมพันธ์กับการอธิบายลักษณะของช่วงวัยของมนุษย์ในรอบสิบปีเพื่อบ่งชี้ให้เห็นคุณลักษณะของมนุษย์ตามขอบเขตอายุต่างๆ ตั้งแต่ต้นทศกะ (อายุ 1 - 10 ปี) เป็นวัยเด็กที่มักเล่นซุกซน จิตพาทศกะ (อายุ 10 - 20 ปี) เป็นช่วงวัยแห่งการเที่ยวสนุก วัฒนทศกะ (อายุ 20 - 30 ปี) เป็นช่วงวัยที่ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ผิวพรรณเปล่งปลั่ง พลทศกะ (อายุ 30 - 40 ปี) เป็นช่วงวัยฉกรรจ์ที่ต้องใช้แรงงานเพื่อการเลี้ยงชีพ เป็นอาทิ. (พระครูบรรพตพัฒนาภรณ์ (ครุโก), “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องวัยในศาสนาพุทธเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู,” (วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), หน้า 20.)

¹⁰ แดน บีช บรัดเลย์, *หนังสืออักษราภิธานศรับท์ (Dictionary of the Siamese Language)*, แปลโดย อาจารย์ทัต, พิมพ์ครั้งที่ใหม่ (พระนคร, โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514), หน้า 593.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 593.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 344.

¹³ ดังปรากฏคำเรียกขานคนหนุ่มสาวในแต่ละช่วงอายุที่หลากหลาย อาทิ หนุ่มตะกอก หนุ่มน้อย หนุ่มพ่อแม่ หนุ่มเน้า หมายถึงชายอายุราวสิบห้าถึงสิบหกปี หรือคำว่า หนุ่มแน่น ที่หมายความถึงชายอายุสิบเจ็ดถึงยี่สิบห้าปี รวมไปถึงคำว่าสาวก็ปรากฏคำศัพท์ที่ใช้เรียกผู้หญิงวัยรุ่นจำนวนมาก อาทิ สาวเด็ก หมายถึง ผู้หญิงอายุราวสิบสามถึงสิบสี่ปี สาวน้อย หมายถึง ผู้หญิงอายุราวสิบสี่ถึงสิบห้าปี สาวสะเทิน หมายถึง ผู้หญิงอายุราวสิบเจ็ดถึงสิบแปดปี สาวทันทิก หมายถึง ผู้หญิงอายุยี่สิบถึงยี่สิบห้าปี สาวใหญ่ หมายถึง ผู้หญิงอายุยี่สิบถึงสามสิบปี เป็นต้น (เรื่องเดียวกัน, หน้า 343 - 344, 742 - 743.)

ตั้งแต่พ.ศ. 2374 ได้ชี้ให้เห็นไว้ในบันทึกการเดินทางว่า “การโกนจุก” อันที่จริงแล้วคืองาน “เปิดตัวเพื่อเข้าสังคม” ของพวกเขา [เด็ก] เพราะภายหลังการเฉลิมฉลองการโกนจุกเสร็จสิ้นลงก็ถือว่า “บรรดาเด็ก ๆ เหล่านี้เป็นคนหนุ่มคนสาวแล้ว”¹⁴ นั้นย่อมแสดงให้เห็นด้วยอีกเช่นกันว่า สำนึกของความเป็นวัยรุ่นเป็นสิ่งที่ดีดำรงอยู่ในสังคมสยามมาตั้งแต่สมัยจารีต

ขณะเดียวกันแม้สยามจะเข้าสู่สมัยใหม่แล้ว แต่ความรู้ต่อสำนึกของความเป็นวัยรุ่นยังคงเกี่ยวข้องกับพัฒนาการและการเจริญเติบโตของร่างกาย ที่สัมพันธ์กับหลักสังสารวัฏคำอธิบายทางพุทธศาสนา ก็ยังคงมีอิทธิพลต่อความรู้ของผู้คนในช่วงเวลาดังกล่าว ดังปรากฏ “โคลงกำหนดอายุมนุษย์” พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ใน *วชิรญาณวิเศษ* เล่ม 5 แผ่น 53 วันอาทิตย์ที่ 19 ตุลาคม ร.ศ.109 (พ.ศ.2434) โคลงบทนี้อธิบายช่วงชีวิตมนุษย์ออกเป็นช่วงอายุหลักๆ ทรงเน้นถึงช่วงวัยเด็กและหนุ่มสาวมากเป็นพิเศษ ดังที่ทรงแสดงไว้ในโคลงบทนี้ถึงวัยเด็กในช่วงอายุสามปี หกปี และสิบปีนี้เป็นช่วงอายุที่เริ่มรู้ความ ใช้ชีวิตอยู่กับพ่อแม่ และเข้าโรงเรียนตามลำดับ และเมื่อเข้าสู่ช่วงวัยหนุ่มสาวในช่วงอายุสิบหกปี ยี่สิบปี ยี่สิบห้าปี ถือเป็นช่วงวัยที่รักในการแต่งตัว การสมาคมกับเพื่อนฝูง ก่อนที่หาคู่รักเพื่อครองเรือนร่วมกัน แต่ในท้ายที่สุดจุดมุ่งหมายสำคัญของโคลงกำหนดอายุมนุษย์นี้มุ่งอธิบายถึงความเสื่อมของสังขารและชีวิตที่เป็นอนิจจังเป็นสิ่งสำคัญ ดังความตอนหนึ่งของโคลงบทนี้ว่า

คงตายราวโลกดับ ธรรมดา
เกิดหนุ่มแก่ตายลา โลกร้าง
วนเวียนเปลี่ยนเกิดมา ใหม่อีก ก็ดี
สุดแต่ปัจจุปัจปัจ ใฝ่ให้ไป¹⁵

จะเห็นได้ว่า แม้สยามจะเข้าสู่สมัยใหม่ก็จริงแต่ความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านช่วงวัยของผู้คนสังคมในสยามสมัยใหม่เองก็แทบไม่แตกต่างจากผู้คนในสมัยจารีตเลย

วิธีคิดดังกล่าวนี้ดำรงเป็นเวลานานแม้จะเข้าสู่ช่วงการปฏิวัติ 2475 จนกระทั่งเข้าสู่ทศวรรษ 2480 ในรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยแรก ซึ่งเป็นช่วงคาบเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่สอง จอมพล ป. ได้ใช้อำนาจในทางเผด็จการและส่งเสริมแนวคิดแบบชาตินิยมไทยมากยิ่งขึ้น¹⁶ นำมาสู่

¹⁴ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, *สยามแลลาวในสายตามิชชันนารีชาวอเมริกัน* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2557), หน้า 151.

¹⁵ นราธิป, “โคลงกำหนดอายุมนุษย์,” *วชิรญาณวิเศษ* 5, 53 (19 ตุลาคม ร.ศ.109): 630.

¹⁶ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่สอง* (พ.ศ. 2491-2500), พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: 6 ตุลาคม, 2553), หน้า 22-33. ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้มีบริบทแวดล้อมหลายประการไม่ว่าจะเป็นชัยชนะของไทยในสงครามอินโดจีนใน พ.ศ.2484 ที่ทำให้จอมพล ป. ซึ่งมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงพิบูลสงครามขณะนั้นได้รับตำแหน่งจอมพลคนแรกหลังการปฏิวัติ 2475 และยังทำให้นโยบายทางการเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญเปลี่ยนไปสู่ลักษณะ

นโยบายการเพิ่มจำนวนประชากรโดยอาศัยแนวทางการแพทย์¹⁷ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นในบรรดากลุ่มประเทศเผด็จการต่างๆ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองต่างก็ให้ความสำคัญต่อเด็กในฐานะพลังและอนาคตของชาติ ดังเช่นในสังคมของรัสเซียในสมัยบอลเชวิคและเยอรมนีในสมัยนาซี¹⁸ ทำให้จอมพล ป. มีความคิดที่เชิดชู “ลูกไทย” ให้เป็นตัวอย่างของเด็กไทยในอนาคต โดยรัฐบาลจะให้การอุปการะเด็กที่เกิดในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2486 ซึ่งเป็นวันปีใหม่หลังจากที่รัฐบาลได้เข้าร่วมกับญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ เพื่อให้เป็นเด็กรุ่นตัวอย่างภายใต้การอุปการะของชาติ เด็กกลุ่มนี้จะต้องเป็นเด็กที่เกิดจากบิดาและมารดาผู้ถือสัญชาติไทยเท่านั้น กลุ่มเด็กที่เข้าข่ายดังกล่าวจะได้รับการอุปการะให้กินดีอยู่ดี เรียนดี และการอุปการะตามสมควร นอกจากนี้รัฐบาลไทยและญี่ปุ่นมุ่งหมายเชิดชูทารกหญิงชายที่เกิดในวันดังกล่าวในฐานะ “ทารกของเอเชียตะวันออกเฉียงใหญ่” และนำมาสู่การจัดตั้ง “สมาคมมารดาแห่งเอเชียอันยิ่งใหญ่” ตามลำดับ แม้ในท้ายที่สุดโครงการดังกล่าวจะสิ้นสุดลงพร้อมกับการสิ้นสุดของรัฐบาลจอมพล ป. สมัยแรก แต่ก็ถือเป็นโครงการขนาดใหญ่โครงการแรกที่รัฐบาลให้ความสำคัญต่อเด็กในฐานะอนาคตของชาติ¹⁹

นอกจากโครงการเชิดชูลูกไทยแล้ว ตั้งแต่ทศวรรษ 2480 รัฐบาลเริ่มให้ความสำคัญกับครอบครัวในฐานะสื่อกลางในการส่งผ่านอุดมการณ์ของรัฐ²⁰ ซึ่งส่งผลให้เด็กได้รับความสำคัญเพิ่มมากขึ้น และเมื่อรัฐบาลเริ่มรับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองในราวทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา นอกจากรัฐบาลไทยจะได้รับความช่วยเหลือทางการเงินแล้ว ยังได้รับความช่วยเหลือด้านองค์ความรู้และสถาบันทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเริ่มทวีความสำคัญมาก

เผด็จการแบบผู้นำนิยมตามแบบอิตาลี ญี่ปุ่น และเยอรมนี ซึ่งใน พ.ศ.2485 รัฐบาลจอมพล ป. เข้าร่วมสงครามมหาเอเชียบูรพา ร่วมกับญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ ด้วยความจำยอมประการหนึ่งและด้วยประจักษ์ในแสนยานุภาพของกองทัพญี่ปุ่นในขณะนั้น.

¹⁷ ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, “พลวัตนโยบายส่งเสริมการเพิ่มประชากรของไทย,” *วารสารประชากรศาสตร์* 8, 1 (มีนาคม 2535): 12-17. ก้องสกุล กวินวีรกุล, “การสร้างร่างกายของพลเมืองไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), หน้า 24-57; ศราวุฒิ วิสาพรม, *ราชกรสามัญหลังวันปฏิวัติ 2475* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2559), หน้า 131-138; ทวีศักดิ์ เผือกสม, *เชื้อโรค ร่างกาย และรัฐเวชกรรม: ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ในสังคมไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 171-196; ธันวา วงศ์เสงี่ยม, “รัฐไทยกับสุขภาพพลเมือง พ.ศ. 2475 - 2500,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553), หน้า 119-169.

¹⁸ Wongyannava, "Policing the Imagined Family and Children in Thailand," p. 26.

¹⁹ ก้องสกุล กวินวีรกุล, “การสร้างร่างกายของพลเมืองไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487,” หน้า 52-54, 56.

²⁰ สุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ, “ “ตัวเดียวเมียเดียว” ในสังคมไทยสมัยใหม่จากทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2480,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), หน้า 128-129.

ขึ้น ดังจะเห็นได้จากในด้านกฎหมาย ที่มีการออกพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ.2494 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 วิธีคิดดังกล่าวนี้มาจากแนวทางกฎหมายของสหรัฐอเมริกาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต่อดันคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่มีการจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน (juvenile courts) ด้วยหลักการของการแยกสิทธิเด็กและผู้ใหญ่ออกจากกัน และเด็กไม่ควรที่จะรับการพิจารณาตามกระบวนการยุติธรรมเช่นเดียวกับผู้ใหญ่²¹ ตลอดจนการส่งเสริมการศึกษา การแพทย์ และการสังคมสงเคราะห์ นอกจากนี้ยังมีการเชิญผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่างๆ จากสหรัฐอเมริกามาเป็นที่ปรึกษาและส่งผู้เชี่ยวชาญของไทยไปศึกษาต่อที่สหรัฐฯ

คหกรรมศาสตร์และจิตวิทยาถือเป็นองค์ความรู้ที่ไทยได้รับจากสหรัฐอเมริกาในการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับวัยรุ่น คหกรรมศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วย “การศึกษาเพื่อชีวิตในบ้านและครอบครัว” (Education for Home and Family Living)²² และเพื่อสร้างสมาชิกในครอบครัวตามวิถีประชาธิปไตยอันหมายถึงความถึงครอบครัวที่สามีและภรรยามีส่วนร่วมในการดูแลบุตรให้เติบโต และสนองความต้องการที่สัมพันธ์กับช่วงวัยได้เป็นอย่างดี เนื่องจากในสังคมประชาธิปไตยถือว่าครอบครัวคือสถาบันพื้นฐานที่สำคัญที่สุดและสถาบันทางสังคมอื่นไม่อาจทำหน้าที่แทนได้²³ ครอบครัวประชาธิปไตยนี้ตรงข้ามกับครอบครัวอัตตาธิปไตย (Autocracy) ในระบอบเผด็จการ ที่ให้ความสำคัญกับการกำหนดระเบียบวินัยภายใต้การ “มีผู้เผด็จการและคณะคอยควบคุม”²⁴ วิธีคิดดังกล่าวนี้เองมีส่วนสำคัญในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับวัยรุ่นที่สัมพันธ์กับครอบครัวเป็นหลัก เนื่องจากการที่เด็กและเยาวชนออกมาสร้างปัญหาสังคมส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจากบิดามารดาขาดความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของเด็ก²⁵

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

²¹ Joseph M. Hawes and N. Ray Hiner (eds.), *A Cultural History of Childhood and Family in The Modern Age* (London and New York, Bloomsbury, 2010) p.141. ดังความตอนหนึ่งในวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิตเรื่อง “The Role of Home Economics in Democratic Family Living with Reference to Child Well-Being and Proposals for Such Education in Thailand” ของทวีรัสมิ์ ธนาคม ที่มหาวิทยาลัยแห่งรัฐโอไฮโอ (The Ohio State University) สหรัฐอเมริกา ค.ศ.1954 (พ.ศ. 2497) ว่า “Thailand has been moving toward democracy and has joined the various services of the United Nations. Recent developments in juvenile court, maternal and child health, nutritional surveys and studies in Thailand are evidence of the concern the government has for the health and well-being of its people, especially children.”

²² Davirashmi Dhanagom, “The role of home economics in democratic family living with reference to child wellbeing proposals for such education in Thailand,” p.66.

²³ Ibid, p.105; ทวีรัสมิ์ ธนาคม, *พัฒนาการครอบครัวและเด็ก* (พระนคร: กรมการฝึกหัดครู, 2509), หน้า 10, 24.

²⁴ ทวีรัสมิ์ ธนาคม, *พัฒนาการครอบครัวและเด็ก* หน้า 17.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นนอกจากวิชาคหกรรมศาสตร์แล้ว วิชาจิตเวชศาสตร์และจิตวิทยา ก็เริ่มลงหลักปักฐานในสังคมไทยด้วยเช่นกัน แม้องค์ความรู้ทางจิตเวชศาสตร์และจิตวิทยาจะเริ่มต้นในราวทศวรรษ 2430 ถึงทศวรรษ 2440 ผ่านการจัดตั้งโรงพยาบาลคนเสียจริตใน พ.ศ. 2432 และการสอนวิชา “ไซโคโลยี” ในโรงเรียนฝึกหัดครูมาก่อนหน้านี้แล้ว แต่การส่งเสริมความรู้ทางด้านจิตเวชแก่เด็กเพิ่งเริ่มต้นอย่างจริงจังในทศวรรษ 2490 ภายหลังจากที่รัฐบาลได้ลงนามความร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาแล้วก็ได้มีการส่งแพทย์ไทยไปเรียนที่สหรัฐอเมริกา และในทศวรรษ 2500 รัฐบาลได้เชิญผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพจิตจากองค์การอนามัยโลกมาสำรวจและเป็นที่ปรึกษา อันนำมาสู่การจัดตั้งภาควิจิตเวชศาสตร์ในคณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล (พ.ศ. 2513) และในคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (พ.ศ. 2518)²⁶ ขณะเดียวกันก็มีการจัดตั้งสถาบันนานาชาติเพื่อการค้นคว้าวิจัยเรื่องเด็ก และกำหนดให้วันจันทร์แรกของเดือนตุลาคมของทุกปีเป็นวันเด็กแห่งชาติตามลำดับ²⁷ จิตวิทยาและจิตเวชศาสตร์เป็นวิชาที่อธิบายอาการผิดปกติและความบกพร่องทางด้านพฤติกรรมและพัฒนาการ เพื่อที่จะให้ผู้ปกครองได้ช่วยกันแก้ไขปัญหามิให้กลายเป็นอาการทางจิตและอาการทางประสาท²⁸ ฉะนั้นองค์ความรู้ทางจิตวิทยาและคหกรรมศาสตร์ในช่วงราวทศวรรษ 2500 จึงถูกใช้เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้ปกครองในการดูแลบุตรหลานผู้เป็นวัยรุ่นเป็นพิเศษ ขณะเดียวกันวัยรุ่นก็กลายเป็นประเด็นปัญหาใหญ่ของสังคม ส่วนหนึ่งก็เนื่องจากการนำเสนอข่าวในหนังสือพิมพ์รายวันที่เน้นนำเสนอภาพข่าวการก่ออาชญากรรมของวัยรุ่น ทำให้รัฐและสังคมเริ่มกังวลต่อคนในช่วงอายุดังกล่าวที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น²⁹ ปัญหาดังกล่าวส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากนโยบายประชากรที่ดำเนินการมาตั้งแต่ทศวรรษ 2480 ได้ส่งผลให้ประชากรไทยมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น รวมไปถึงกลุ่มประชากรที่จะพ้นจากวัยเด็กไปสู่ช่วงวัยรุ่นในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ต่อต้นทศวรรษ 2500 มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเป็นเท่าตัวตั้งแต่ในช่วง พ.ศ. 2480 พ.ศ. 2490 และ พ.ศ. 2503 ดังจะเห็นได้จากตารางต่อไปนี้

²⁶ ภาคิน นิมมานรวงศ์, “ประวัติศาสตร์เด็กและวัยเด็กช่วงต้นรัตนโกสินทร์ถึงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), หน้า 153-154; จำลอง ดิษยวัฒน์, “จิตเวชศาสตร์ไทยในอดีต,” *วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย* 54, ภาคผนวก 1 (ตุลาคม 2552): 5s-10s.

²⁷ วชิณี คำน้ำปาด, “เด็กกับความคาดหวังของรัฐบาล พ.ศ. 2502 - 2519,” หน้า 19-20.

²⁸ *เด็กของเรา: หนังสืองานวันเด็กแห่งชาติประจำพุทธศักราช 2502*, คำนำ.

²⁹ ภิญญพันธ์ พงนะลาวัณย์, “กาลเทศะในวันเด็กแห่งชาติ,” : 157 - 160.

ตารางที่ 2.1 ตารางแสดงสำมะโนประชากรตามอายุและเพศเฉพาะช่วงอายุ 0 - 24 ปี พ.ศ. 2480 พ.ศ. 2490 และ พ.ศ. 2503

	พ.ศ. 2480	พ.ศ. 2490	พ.ศ. 2503
จำนวนประชากรทั้งหมด	14,464,105	17,442,689	26,257,860
อายุต่ำกว่า 5 ปี	2,436,726	2,644,354	4,239,315
อายุ 5 - 9 ปี	2,026,726	2,470,949	3,992,141
อายุ 10 - 14 ปี	1,675,253	2,259,716	3,088,202
อายุ 15 - 19 ปี	1,406,207	1,944,654	2,498,977
อายุ 20 - 24 ปี	1,312,428	1,547,066	2,071,114

ที่มา: สมุดสถิติรายปีประเทศไทย บรรพ 32 2519-2523, หน้า 59.

ตารางดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า จำนวนประชากรในช่วงอายุตั้งแต่ 10-24 ปี เพิ่มขึ้นเท่าตัว ปัจจัยข้างต้นนี้น่าจะเป็นเหตุให้รัฐเริ่มทำการสำรวจความเห็นของผู้คนต่อกลุ่มคนผู้เป็น “วัยรุ่น” ในต้นทศวรรษ 2500 ดังปรากฏเอกสารรายงานการวิจัยของกองวิจัย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการใน พ.ศ. 2501 ชุด “เด็กวัยรุ่น” ที่สำรวจความคิดเห็นของประชาชนในปี พ.ศ. 2501 ในหัวข้อ “เยาวชนปัจจุบันกับรุ่นก่อน รุ่นไหนดีกว่ากัน”³⁰ เอกสารชุดนี้มีรูปแบบของการใช้คำระหว่างเยาวชนกับวัยรุ่นค่อนข้างน่าสนใจ ขณะที่หน้าปกของรายงานคำว่า “เด็กวัยรุ่น” ส่วนคำนำและคำอธิบายการดำเนินงานของรายงานใช้คำว่า “เยาวชน” ส่วนตารางแสดงผลร้อยละใช้คำว่า “เด็กรุ่นก่อน - เด็กรุ่นปัจจุบัน” และในบทบรรยายสรุปมีการใช้คำว่า “วัยรุ่น” การใช้คำที่สลับกันไปมาดังกล่าวน่าจะพอช่วยให้เราเห็นได้ว่า สังคมในช่วงทศวรรษ 2500 เริ่มให้ความสนใจกับเยาวชนหรือวัยรุ่นซึ่งเป็นคนกลุ่มใหม่มากขึ้น และพยายามแสวงหาคำศัพท์ใหม่ที่ชี้แยกระหว่างเด็กและวัยรุ่นที่เติบโตขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว

แต่สิ่งหนึ่งที่ควรพิจารณาร่วมกันก็คือ ความหมายของคำว่า “เด็ก” ในปลายทศวรรษ 2490 ต่อต้นทศวรรษ 2500 มีความหมายที่สัมพันธ์กับสถานะของผู้พูดเป็นหลักกล่าวคือ คำว่าเด็กนอกเหนือจากที่จะหมายความถึงช่วงวัยของมนุษย์แล้ว ก็ยังหมายความถึงช่วงวัยที่อ่อนอาวุโสกว่าวัยผู้ใหญ่ เพราะเด็กคือผู้ที่ต้องอยู่ภายใต้การดูแลของผู้ปกครองและครูอาจารย์เป็นสำคัญ ฉะนั้นเราจึง

³⁰ รายงานการวิจัยเด็กวัยรุ่น, หน้า 1.

พบการใช้คำว่า “เด็กวัยรุ่น” ในการเรียกกลุ่มคนที่เป็นวัยรุ่นด้วยเช่นกัน เนื่องด้วยสังคมในช่วงเวลาดังกล่าวยังคงมองการเปลี่ยนช่วงวัยระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ในฐานะของ “การเปลี่ยนสภาพ” เท่านั้น³¹ ดังข้อเขียนของไชยเจริญ สันติศิริ เรื่อง “ทำอย่างไรจึงจะเข้าใจเด็กของท่าน” ในหนังสือ *เด็กวัยรุ่นของเรา* หนังสืองานเด็กแห่งชาติประจำปีพุทธศักราช 2503 ว่า

ความหมายของ “วัยรุ่น” เมื่อพูดถึงเด็กวัยรุ่นนั้น ข้าพเจ้าหมายถึงเด็กที่ย่างเข้าวัยหนุ่มสาว ซึ่งโดยทั่วไปแล้วได้แก่ เด็กชายอายุย่างเข้าปีที่ ๑๕ และเด็กหญิงอายุย่างเข้าปีที่ ๑๓ [...] เด็กวัยรุ่นนั้นนับว่าได้ผ่านชีวิตมาไกลพอสมควร ถ้าคำนึงถึงเวลาที่ผู้ใหญ่จะต้องเลี้ยงดูต่อไป เขาได้ผ่านวาระที่สำคัญมาแล้ว ๒ คือ ขั้นต้นของชีวิตเด็กภายในอายุ ๖ ขวบ ซึ่งเรียนรู้สิ่งต่างๆ จากบ้านเป็นส่วนใหญ่ และขั้นกลางของชีวิตเด็กภายในอายุ ๑๒ ปี ซึ่งเรียนรู้สิ่งต่างๆ จากโรงเรียนมากขึ้น มาถึงขั้นเตรียมตัวเป็นผู้ใหญ่เมื่อเข้าวัยรุ่น ซึ่งเป็นวัยอันตรายหรือวัยคะนอง เด็กจะเรียนรู้สิ่งต่างๆ จากนอกบ้านและโรงเรียนมากขึ้น มีความคิดความอ่านของตนเองมากขึ้น มีความต้องการมากขึ้น แต่จะต้องฝึกหัดควบคุมอารมณ์ที่ยังไม่แน่นอนให้ได้ จึงจะดำรงตนในทางที่ถูกได้ตลอดไป และในวันนี้เองที่พ่อแม่จะต้องทำตัวเป็นมัคคุเทศก์ที่ดีของลูก³²

การอธิบายความหมายของคำว่าวัยรุ่นในข้อความข้างต้นนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า แม้ความคิดที่ว่าช่วงชีวิตวัยรุ่นถือเป็นช่วงวัยสำคัญที่ครอบครัวและสังคมควรให้ความสนใจในฐานะของ “วัยอันตรายหรือวัยคะนอง” แต่แท้จริงแล้วความเป็นวัยรุ่นในช่วงต้นทศวรรษ 2500 มีความหมายในฐานะของช่วงวัยที่เติบโตอย่างต่อเนื่องจากวัยเด็กที่สมาชิกในครอบครัวควรให้ความสนใจและชี้แนะแนวทางในฐานะ “มัคคุเทศก์ที่ดีของลูก” เพื่อให้บุตรหลานผู้เป็นวัยรุ่น “ดำรงตนในทางที่ถูกได้ตลอดไป” และ การใช้คำว่าเด็กแทนตัววัยรุ่นก็เป็นการมองวัยรุ่นทั้งในฐานะของช่วงวัยที่พ้นจากวัยเด็กและอ่อนอาวุโสกว่าผู้ใหญ่เท่านั้น

อย่างไรก็ตามการมองวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยหัวเลี้ยวหัวต่อจะเริ่มต้นอย่างจริงจังตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ภาพแทนของวัยรุ่นในเชิงความรุนแรงจะถูกเน้นย้ำมากขึ้น สังคมในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นิยมรับแล้วว่า “Adolescent Period เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ”³³ ในช่วงเวลาดังกล่าวจะเริ่มเกิดงานเขียนที่อธิบายความเป็นวัยรุ่นรวมถึงการบรรจุมหาวิทยาลัยเกี่ยวกับจิตวิทยา พัฒนาการและจิตวิทยาวัยรุ่นเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรวิชาชีพรู้อย่างแพร่หลาย งานเขียนด้านจิตวิทยาพัฒนาการอธิบายว่า วัยรุ่นเป็น “วัยพายุคุกคาม” (storm and stress period) ตามแนวคิดของจี สแตนเลย์ ฮอลล์ (G. Stanley Hall) นักจิตวิทยาที่มีชื่อเสียงของสหรัฐอเมริกาในต้น

³¹ อัมพร มีสุข, “การศึกษาและสุขภาพจิต,” *เด็กของเรา: หนังสือวันเด็กแห่งชาติประจำปีพุทธศักราช 2502*, หน้า 84

³² ไชยเจริญ สันติศิริ “ทำอย่างไรจึงจะเข้าใจเด็กของท่าน,” ใน *เด็กวัยรุ่นของเรา: หนังสืองานเด็กแห่งชาติประจำปีพุทธศักราช 2503*, หน้า 17-19.

³³ อาคม สรสุชาติ, “ระยะที่สำคัญของเยาวชน,” ใน *ทางสายใหม่: หนังสือวันเด็กแห่งชาติประจำปี พ.ศ. 2519*, หน้า

คริสต์ศตวรรษที่ 20 (ค.ศ. 1916) และ “วัยวิกฤตการณ์” (identity crisis) ตามแนวคิดของอีริก อีริคสัน (Eric Erikson) (ค.ศ. 1968)³⁴ ดังที่สุชา จันท์ธรม ได้แสดงไว้ในหนังสือ *จิตวิทยาพัฒนาการ* ความว่า

ปัจจุบันนี้ในสังคมทุกแห่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ชีวิตในระหว่างวัยรุ่นจัดเป็นระยะที่สำคัญที่สุด เป็นวัยที่เชื่อมต่อระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ระยะนี้เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต ชีวิตในบั้นปลายจะราบรื่นหรือไม่เพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับ การดำเนินชีวิตของระยะหัวเลี้ยวหัวต่ออยู่นั่นเองทีเดียว เพราะเหตุว่าเด็กวัยนี้ต้องประสบความยุ่งยากมีปัญหามาก ๆ มาก และความลำบากในการปรับตัว จึงมีผู้กล่าวว่าเป็น “วัยวิกฤตการณ์” (critical-period) บ้าง หรือ “วัยแห่งพายุบูแคม” (storm&stress) บ้าง ทั้งนี้เนื่องจากวัยเด็กเข้าสู่วัยรุ่นเป็นการเปลี่ยนทีละน้อย ๆ ยากที่จะสังเกตเห็นได้ [...] เด็กทุกคนจะต้องผ่านระยะแห่งความเปลี่ยนแปลงในวัยนี้ ช้าหรือเร็วแตกต่างกันออกไปในแต่ละบุคคล จนกระทั่งมีความรับผิดชอบหรือโตเป็นผู้ใหญ่³⁵

คำอธิบายดังกล่าวนี้กลายเป็นคำอธิบายที่มีอิทธิพลต่องานเขียนที่เกี่ยวกับวัยรุ่นในยุคหลังอย่างมากจนเป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางว่า “วัยรุ่นคือวัยพายุบูแคม” และกลายมาเป็นคำอธิบายหลักในการอธิบายความหมายของกลุ่มคนที่เป็นวัยรุ่นในท้ายที่สุด ดังที่สุชา จันท์ธรม ได้ปรารภไว้ในคำนำของหนังสือ *จิตวิทยาวัยรุ่น* ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2529 ว่า

เนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยที่สำคัญดังกล่าวแล้ว จึงปรากฏว่าวิทยาลัยครู มหาวิทยาลัยและสถาบันหลายแห่งได้บรรจุ วิชาจิตวิทยาวัยรุ่นไว้ในหลักสูตร ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรแก่การสนับสนุนอย่างยิ่ง เพราะเท่ากับเป็นการช่วยให้ผู้ที่ออกไปเป็นครูและประกอบอาชีพอย่างอื่น ตลอดจนผู้ที่ เป็นพ่อแม่ของเด็กได้เข้าใจและเห็นความสำคัญของวัยรุ่นยิ่งขึ้น ยินดีให้ความช่วยเหลือร่วมมือตามความรับผิดชอบและความสามารถของแต่ละคนเท่าที่จะทำได้ เพื่อช่วยให้วัยรุ่นเป็นเด็กดี มีความสุข มีอาชีพเป็นหลักฐาน มีชีวิตเป็นปกติสุขทั้งทางกายและจิตใจ มีความประพฤติเป็นที่พึงปรารถนาและเป็นประโยชน์ต่อสังคมมากที่สุด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาติเจริญ สมดังคำขวัญที่ว่า “วัยรุ่นของเราในวันนี้ คือผู้ใหญ่ที่ประกอบขึ้นเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อบ้านเมืองในอนาคต³⁶

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ผู้คนในสังคมตระหนักถึงความสำคัญของกลุ่มคนที่เป็นวัยรุ่นในฐานะของช่วงวัยที่แตกต่างจากวัยเด็กอย่างเห็นได้ชัดเจน ขณะเดียวกันบรรดานักการศึกษาและนักจิตวิทยาต่างพยายามเรียกร้องให้ผู้คนในสังคมได้ใส่ใจวัยรุ่นในฐานะกลุ่มคนที่จะเป็นอนาคตให้แก่ชาติ แต่ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ภาคธุรกิจก็เริ่มมองวัยรุ่นในฐานะผู้บริโภคกลุ่มใหม่ด้วยเช่นกัน ซึ่งปัจจัยดังกล่าว

³⁴ ประมวลวณ ดิคนสัน, *วัยพัฒนา จิตวิทยาพัฒนาการ วัยรุ่น วัยเร่ง* (กรุงเทพฯ: แพร์พิทยา, 2520), หน้า 135 - 143. หนังสือของประมวลวณจะเป็นตำราเล่มแรกที่ระบุถึงที่มาแนวคิดของนักจิตวิทยาที่ใช้ในการอธิบายพฤติกรรมของวัยรุ่นเป็นเล่มแรก เพราะถ้าหากสำรวจหนังสือจิตวิทยาพัฒนาการหรือจิตวิทยาวัยรุ่นที่ตีพิมพ์ในช่วงเวลาเดียวกันก็มักจะไม่มีคำอธิบายถึงที่มาของแนวคิดดังกล่าวที่มีอิทธิพลต่อการอธิบายวัยรุ่นเท่าใดนัก

³⁵ สุชา จันท์ธรม, *จิตวิทยาพัฒนาการ* (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 41.

³⁶ สุชา จันท์ธรม, *จิตวิทยาวัยรุ่น*, หน้า คำนำ.

นี้จะสัมพันธ์กับการสร้างองค์ความรู้และโฆษณาเพื่อสื่อสารความเป็นวัยรุ่นแก่ผู้คนในสังคม ดังจะแสดงให้เห็นผ่านการถ่ายภาพในส่วนถัดไป

2.2 ภาพถ่ายในตำราและโฆษณากับการอธิบายความเป็นวัยรุ่น

ส่วนที่ผ่านมาผู้วิจัยชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงการนิยามความเป็นวัยรุ่นในทางทฤษฎีแล้ว ในส่วนนี้จะแสดงให้เห็นการสร้างนิยามความเป็นวัยรุ่นในทางปฏิบัติผ่านการถ่ายภาพของกลุ่มคนในภาครัฐและภาคธุรกิจที่ปรากฏในตำราและโฆษณา เพื่อจะกระตุ้นให้ผู้คนเข้าใจและเข้าถึงกลุ่มคนผู้เป็นวัยรุ่นได้ดียิ่งขึ้น

ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ถึงราวต้นทศวรรษ 2510 วัยรุ่นได้รับการสร้างภาพแทนจากรัฐในฐานะช่วงวัยแห่งปัญหา หนังสือวันเด็กแห่งชาติถือเป็นเอกสารชิ้นแรกๆ ที่ทำหน้าที่ให้ความรู้และคำแนะนำแก่ผู้ปกครองในการอบรมดูแลบุตรหลานในช่วงต้นทศวรรษ 2500 โดยเริ่มจัดทำขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. 2502 ชื่อ “เด็กของเรา” ด้วยจุดประสงค์สำคัญคือ “ส่งเสริมให้ผู้ใหญ่ทุกคนเห็นความสำคัญของเด็ก และให้ความเมตตาปราณีแก่เด็ก ให้เด็กได้รู้ว่าผู้ใหญ่ได้ให้ความเมตตาอนุเคราะห์แก่เด็ก ทั้งต้องการให้เด็กทุกคนมีความกระตือรือร้นถึงวันงานอันสำคัญ จูงใจให้เด็กได้แสดงบางสิ่งบางอย่างเป็นอนุสรณ์ของงานให้รู้สึกซาบซึ้งและระลึกถึงความเอ็นดูที่ได้รับจากผู้ใหญ่”³⁷ อย่างไรก็ตามการที่หนังสืองานวันเด็กแห่งชาติได้รับการออกแบบให้มาทำหน้าที่ในฐานะเอกสารที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก นอกเหนือจากเพื่อให้ได้ “ซาบซึ้งและระลึกถึงความเอ็นดูจากผู้ใหญ่และมีความกตัญญูตเวที” แล้ว ครอบครัวยุคก่อนก็ทำหน้าที่ป้องกันเด็กซึ่งหมายถึงความถึงวัยเด็กและวัยรุ่น ไม่ให้ลุ่มหลงไปกับระบอบคอมมิวนิสต์ด้วยเช่นกัน ดังความตอนหนึ่งในสารสันวันเด็กประจำปี พ.ศ. 2502 ของจอมพลสฤษดิ์ ว่า

การปฏิวัตินั้น ไม่ได้หมายความว่าทำอะไรให้ผิดตรงข้ามกับของเก่าไปหมดทุกอย่าง การปฏิวัติสำหรับเด็กไม่ได้หมายความว่าเด็กจะไม่ต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่ ไม่ต้องอยู่ในโอวาทของครูอาจารย์ ไม่ได้หมายความว่าเด็กจะทำอะไรได้ตามชอบใจ ตรงกันข้ามงานปฏิวัติมุ่งหมายจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขแต่เรื่องที่ไม่ดี [...] งานปฏิวัติไม่ได้มุ่งหมายจะเปลี่ยนไปในทางร้าย เช่นการอวดดีถือดี ไม่ยำเกรงผู้ใหญ่ ไม่รู้คุณบิดามารดา ไม่เชื่อฟังครูบาอาจารย์ นั่นเป็นระบอบอันตราย ระบอบแห่งความเสื่อมเสีย ระบอบอันเลวร้าย เรียกว่า คอมมิวนิสต์ ซึ่งเรากำลังขจัดกวาดล้างให้หมดสิ้นไปจากบ้านเมืองของเรา ขอให้เด็กทั้งหลายอย่าได้หลงเชื่อระบอบเหล่านั้น เรื่องความรักครอบครัว เรื่องกตัญญูตเวที เรื่องเคารพเชื่อฟังครูบาอาจารย์ เรื่องรักษาระเบียบวินัยเป็นความต้องการอย่างสูงสำหรับประเทศชาติของเรา³⁸

³⁷ เรื่องเดียวกัน, คำนำ.

³⁸ “คำปราศรัยในงานวันเด็กแห่งชาติ 5 ตุลาคม 2502,” ใน *ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์* นายกรัฐมนตรี พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบรอบปีแห่งการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี 10 กุมภาพันธ์ 2503, หน้า 97-98.

ขณะที่งานศึกษาของภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์ได้ตั้งข้อสังเกตว่า “รัฐได้ให้ความหมายของงานปฏิวัติกับเด็ก ในความหมายที่สื่อถึงความก้าวหน้า แต่กระนั้นก็ระวังมิให้ความหมายของงานปฏิวัติ ซึ่งเป็นคำแฝงไว้ซึ่งความรุนแรงพลิกไปสู่ความหมายแบบคอมมิวนิสต์”³⁹ แต่หากพิจารณาข้อความทั้งหมดของย่อหน้าดังกล่าวก็จะพบว่า แท้จริงรัฐได้ใช้ครอบครัวเป็นฐานของการอ้างสังคมและต่อต้าน “ระบอบอันตราย ระบอบแห่งความเสื่อม ระบอบอันเลวร้าย ที่เรียกว่า คอมมิวนิสต์”

วิธีคิดดังกล่าวจะชัดเจนยิ่งขึ้นใน *เด็กวัยรุ่นของเรา* หนังสือวันเด็กแห่งชาติประจำพุทธศักราช 2503 หนังสือเล่มนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีซึ่งจะช่วยให้เราเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของภาพแทนที่เกี่ยวข้องกับความเป็นวัยรุ่น ภาพปกของหนังสือเล่มนี้เป็นภาพวาดของครอบครัวหนึ่งที่มีสมาชิกอยู่กันพร้อมหน้าพ่อแม่ลูก โดยมีวัยรุ่นชายและหญิงแต่งชุดนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ภาพที่ 2.2) ภาพวาดของวัยรุ่นชายและหญิงในชุดนักเรียนบนหน้าปกนอกจากที่จะแสดงให้เห็นถึงความรับรู้ของผู้คนที่มองวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยแห่งการศึกษาเล่าเรียนแล้ว ก็ยังชี้ให้เห็นถึงการใช้อยู่ภาพแทนของความ เป็นวัยรุ่นผู้เป็นนักเรียนในฐานะแบบอย่างของวัยรุ่นผู้ประพฤติอยู่ในกรอบแห่งศีลธรรมอันดีงาม เห็นได้จากการที่วัยรุ่นทั้งสองนั่งราบบนพื้น และด้านหลังของภาพปรากฏภาพผู้หญิงซึ่งน่าจะเป็นแม่ของวัยรุ่นทั้งสองกำลังฟังบทสนทนาระหว่างพ่อที่นั่งอยู่บนเก้าอี้กับลูกอยู่ ภาพวาดดังกล่าวต้องการสร้างภาพแทนของครอบครัวในอุดมคติเพื่อให้สังคมได้ตระหนักถึงบทบาทของครอบครัวกับการดูแลบุตรหลานที่เป็นวัยรุ่น

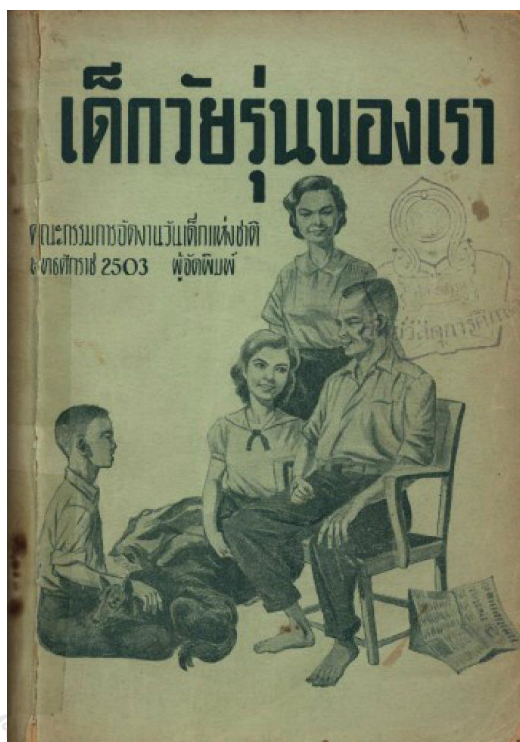
หน้าปกถือเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้อ่านได้เห็นภาพรวมของเนื้อหาและมุมของหนังสือ เพราะภาพปกของ *เด็กวัยรุ่นของเรา* ซึ่งเป็นวาดของครอบครัวที่ทุกคนต่างอยู่ร่วมกันอย่างพร้อมหน้าได้ถูกเลือกเป็นภาพแทนของคำถามที่ว่า “จะอย่างไรผู้ใหญ่จึงจะอยู่ร่วมกันกับเด็กวัยรุ่นได้อย่างเป็นสุข” เพราะภาพแทนของวัยรุ่นในนวนิยาย ภาพยนตร์ และหนังสือพิมพ์ต่างก็เน้นนำเสนอวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยแห่งปัญหา ภาพข่าววัยรุ่นที่ปรากฏตามหน้าหนังสือพิมพ์รายวันในต้นทศวรรษ 2500 ก็มักเป็นข่าวอาชญากรรม⁴⁰ แม้แต่ในนวนิยายที่ส่วนมากมักเน้นเรื่องราวของความรักและชีวิตที่รื่นรมย์ แม้

³⁹ ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์, *กำเนิด “ประเทศไทย” ภายใต้เผด็จการ*, หน้า 182. การตีความดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากการตีความของภิญญพันธ์ที่น่าจะคลาดเคลื่อนเพราะ ภิญญพันธ์ได้ยกความตอนหนึ่งในคำปราศรัยเดียวกันนี้ว่า “งานปฏิวัติไม่ได้มุ่งหมายจะเปลี่ยน แบบคอมมิวนิสต์ เนื่องด้วยการที่เด็กไม่มีความเคารพยำเกรงต่อผู้ใหญ่ถือเป็นอันตรายและนำไปสู่ความเสื่อมเสียตามระบบคอมมิวนิสต์ ดังความตอนหนึ่งในสารสนวันเด็กของจอมพลสฤษดิ์ว่า “งานปฏิวัติไม่ได้มุ่งหมายจะเปลี่ยนไปในทางร้าย เช่นการอวดดีถือดี ไม่ยำเกรงผู้ใหญ่ ไม่รู้คุณบิดามารดา ไม่เชื่อฟังครูบาอาจารย์ นั้นเป็นระบอบอันตราย ระบอบแห่งความเสื่อมเสีย ระบอบอันเลวร้าย เรียกว่า คอมมิวนิสต์”

⁴⁰ Samson W. Lim, “Murder! in Thailand’s Vernacular Press,” *The Journal of Asian Studies* (February 2014): 3-5, 8-11; คณะทำงานประวัติศาสตร์การพิมพ์ไทย, *สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 166-167; ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์, “กาลละหวั่นวันเด็กแห่งชาติและความเป็นเด็กในพลเมืองไทยยุค

ในช่วงเวลาดังกล่าวจะปรากฏนวนิยายชีวิตครอบครัวแล้ว แต่รูปแบบการนำเสนอกลับเน้นปัญหาความรักระหว่างบิดามารดาทั้งที่เป็นเรื่องราวของชีวิตคู่และปัญหาซึ่งส่งผลกระทบต่อบุตรหลานผู้เป็นวัยรุ่น⁴¹ ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลให้ผู้คนตระหนักความสัมพันธ์ทางศีลธรรมของวัยรุ่นเป็นอย่างมาก ดังนั้นภาพวาดบนปกที่แสดงถึงความรักและความอบอุ่นภายในครอบครัวจึงเป็นสื่อที่กระตุ้นให้ทั้งผู้ใหญ่และวัยรุ่นต้องปรับตัวเข้าหากันด้วยความรักและความเข้าใจซึ่งกันและกัน เพื่อที่ทุกคนต่างจะได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ภาพที่ 2.2 หน้าปกหนังสือวันเด็กแห่งชาติ พ.ศ. 2503

ที่มา: *เด็กวัยรุ่นของเรา*, ปก.

วิธีคิดดังกล่าวปรากฏในการเลือกนำเสนอภาพถ่ายของวัยรุ่นในหนังสือและตำราที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและเด็กที่ตีพิมพ์ในปลายทศวรรษ 2500 ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายของเด็กหญิงที่กำลังนั่งร้อยมาลัยกับสมาชิกผู้หญิงในบ้าน ใน *ตำราพัฒนาการครอบครัวและเด็ก* ของสมาคมทศวรรษศาสตร์แห่งประเทศไทย ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2509 (ภาพที่ 2.3) ภาพถ่ายนี้ปรากฏในบทว่าด้วย “วัยรุ่น

พัฒนา.”: 157 - 159; ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัฒน์, “จากกรรมมารดาสู่เชิงตะกอนแห่งเสรีภาพ: ชีวิตเด็กและเยาวชนภายใต้กรอบศีลธรรมเชิงเผด็จการ,”: 402.

⁴¹ บาหยัน อิมส์สารัญ, “นวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2501 - 2506,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 13-14, 29-31.

ตอนต้น” ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความสนใจของวัยรุ่น ภาพถ่ายนี้มีคำบรรยายว่า “เด็กหญิงวัยรุ่นสนใจงานประดิษฐ์ตกแต่ง” การเลือกภาพถ่ายของวัยรุ่นที่มีภาพลักษณะที่ค่อนข้างเยาว์วัยส่วนหนึ่งนอกจากที่จะแสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นชายและหญิงมีความสนใจที่แตกต่างกันตามเพศสภาพดังที่ปรากฏในหนังสือแล้ว ขณะเดียวกันหากพิจารณาพร้อมกับภาพถ่ายอื่นๆ ในหนังสือก็จะพบว่า สังคมสนใจวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยแห่งการเรียนรู้และการลองผิดลองถูก ฉะนั้นการเลือกภาพถ่ายเพื่อแสดงตัวอย่างของพัฒนาการของวัยรุ่นจึงสัมพันธ์กับพัฒนาการทางสติปัญญาและสังคมมากกว่าพัฒนาการทางด้านร่างกาย และการเลือกภาพถ่ายที่ผู้ใหญ่กำลังแสดงทำประดิษฐ์ดอกไม้แบบเดียวกับวัยรุ่นหญิงแทนที่จะเป็นภาพของผู้ใหญ่จับมือสอน ไม่เพียงแต่เป็นตัวอย่างที่ต้องการชี้ให้เห็นว่าผู้ใหญ่ในฐานะผู้ปกครองควรสนับสนุนให้วัยรุ่นผู้เป็นบุตรหลานได้ลองทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเองมากกว่าที่จะควบคุมพวกเขาแล้ว ยังชี้ให้เห็นอีกเช่นกันว่า ผู้ปกครองมีหน้าที่ต้องดูแลบุตรหลานผู้เป็นวัยรุ่นด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 2.3 ภาพประกอบเนื้อหาส่วนที่ว่าด้วย “วัยรุ่นตอนต้น”

ในหนังสือ *พัฒนาการครอบครัวและเด็ก* (2509)

ที่มา: *พัฒนาการครอบครัวและเด็ก*, หน้า 252.

เมื่อเข้าทศวรรษ 2510 ก็เริ่มปรากฏการนำเสนอวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยที่โดดเด่นมากยิ่งขึ้น รัฐบาลของจอมพลถนอมพยายามที่จะสร้างบรรยากาศประชาธิปไตยที่ซบเซาไปนานตั้งแต่การรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ขณะเดียวกันบรรยากาศทางการเมืองและสังคมที่ผ่อนคลายก็ส่งผลให้วัยรุ่นเริ่มมีเสรีภาพมากขึ้น วัยรุ่นเริ่มมีความคิดที่รุนแรงและเป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม ยิ่งปัญหาวัยรุ่นตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ก็ยิ่งทำให้ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับวัยรุ่นได้รับการเน้นย้ำมากขึ้นด้วย⁴² ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายบางส่วนที่ปรากฏในท้ายสารนิพนธ์เรื่อง “วัยรุ่นไทย” ของนิพนธ์

⁴² สุราษฎร์ ยัมประเสริฐ, *สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: พี.เพรส., 2551), หน้า 101 - 109; นิพนธ์ เจริญพันธ์, “วัยรุ่นไทย,” (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2513, หน้า 17.

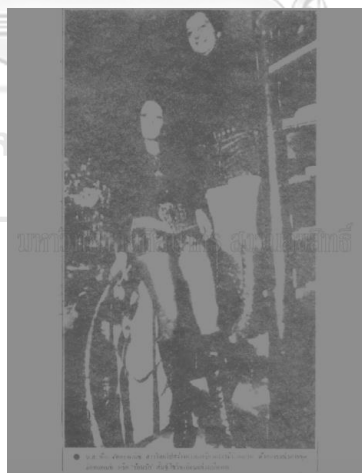
เจริญพจน์ นักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2513 ไม่ว่าจะ เป็นภาพของวัยรุ่นไทยที่กำลังสูบบุหรี่ ซึ่งมีคำบรรยายประกอบทางด้านบนขวาว่า “สูบบุหรี่แต่ยังเล็ก โตขึ้นจะได้ไปโลกพระจันทร์นะรีพ้อ? ไปให้จนโตขึ้นจนได้เดินขบวนสียะพ้อโก้ดี” ภาพของกลุ่มโจรสล้นรถที่มีคำอธิบายใต้ภาพว่า “แก๊งโจรสล้นรถซึ่งจมนุมเจ้าหน้าที่ตำรวจชลบุรี และมีเด็กอายุ 12 ขวบร่วมอยู่ด้วย” (ภาพที่ 2.4) ภาพข่าววัยรุ่นหญิงของไทยแต่งกายนุ่งน้อยห่มน้อยที่นครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา (ภาพที่ 2.5) หรือแม้กระทั่งภาพการประท้วงของนักศึกษาวิทยาเทคนิค และภาพการเข้าพบนักสังคมสงเคราะห์ เพื่อร่วมกันถกเถียงในรายการเด็กพบผู้ใหญ่ทางสถานีวิทยุ ททท. (ภาพที่ 2.6) ภาพถ่ายเหล่านี้ได้รับคัดเลือกมาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่นิพนธ์นิยามว่าเป็น “ภัยวัยรุ่น” ดังที่นิพนธ์ได้อธิบายไว้ว่า

สำหรับเรื่องราวของวัยรุ่นไทยนั้น ข้าพเจ้าขอเริ่มโดยประมาณตั้งแต่ 15 - 20 ปี ซึ่งเป็นวัยที่ก่อเหตุมากที่สุด และมีแบบแผนที่เป็นของตนเอง อันนี้รวมถึงการแต่งกาย คำพูด การแสดง การกระทำ ความผิด ความต้องการของตนเอง คือ เหตุที่ต้องแสดงด้วย และจะเริ่มตั้งแต่ที่มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด คือในปี 2506 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นปีที่ “ภัยวัยรุ่น” ระบาด มีการเปลี่ยนแปลงที่แปลกและใหม่⁴³

ข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นถึงความตั้งใจของนิพนธ์ที่ใช้ภาพถ่ายพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของวัยรุ่นไม่ว่าจะเป็น การแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม การรวมกลุ่มก่ออาชญากรรม การเลียนแบบวัฒนธรรมต่างชาติ การเดินขบวนประท้วง เพื่อสื่อให้เห็นว่า “ภัยวัยรุ่น” คือสิ่งที่ยืนยันความโดดเด่นของช่วงชีวิตวัยรุ่นที่แตกต่างจากช่วงวัยอื่นๆ

ภาพที่ 2.4

ภาพที่ 2.5

ภาพที่ 2.6

ภาพที่ 2.4 – 2.6 ภาพประกอบบางส่วนท้ายสารนิพนธ์เรื่อง “วัยรุ่นไทย”

ของนิพนธ์ เจริญพจน์ ปีการศึกษา 2513

ที่มา: นิพนธ์ เจริญพจน์, “วัยรุ่นไทย,” เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁴³ นิพนธ์ เจริญพจน์, “วัยรุ่นไทย,” หน้า 13.

ในช่วงปลายทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 ปัญหาวัยรุ่นที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น ทำให้ผู้ใหญ่ในสังคมไทยเริ่มตระหนักถึงบทบาทและความสำคัญของคนในช่วงวัยรุ่น นำมาสู่การตีพิมพ์คู่มือแนะนำและให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นมากขึ้น⁴⁴ คู่มือเหล่านี้พยายามจะสร้างทัศนคติของผู้คนที่มีความเข้าใจวัยรุ่นด้วยสายตาแบบใหม่ที่มองว่า ชีวิตวัยรุ่นนั้นเป็นชีวิตที่สวยงามและมีคุณค่า หนังสือเหล่านี้เปลี่ยนอธิบายประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นจากเดิมที่มักนิยมอธิบายผ่านมุมมองของผู้ใหญ่ซึ่งสื่อสารเรื่องของตัวเองเป็นหลัก เป็นผู้ใหญ่ที่เข้าใจวัยรุ่นและพยายามที่จะสื่อสารกับวัยรุ่น วิธีคิดดังกล่าวก็ปรากฏผ่านภาพปกของหนังสือที่ฉายให้เห็นรูปแบบของการนำเสนอภายในเล่ม และทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจความหมายของความเป็นวัยรุ่นที่สังคมประกอบสร้างได้ด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น หน้าปกหนังสือ *วัยรุ่นเรียนโลก* ของผู้เขียนนามปากกาว่า “รพาทิมพ์” ฉบับพิมพ์ครั้งที่สอง พ.ศ. 2516⁴⁵ เป็นภาพของผู้หญิงผมสั้นมีแวตารั้วเดียวสา เอียงหน้าของเธอให้กับกล้อง ที่ใบหน้าของเธอมีการวาดลวดลายเป็นเส้นสีส้มสวยงาม (ภาพที่ 2.7) กับอีกปกหนึ่งซึ่งเป็นฉบับพิมพ์ครั้งที่สาม พ.ศ. 2518 เป็นภาพของหญิงสาวที่นั่งอยู่ท่ามกลางทุ่งหญ้าอันเขียวขจี มีสีหน้าและดวงตาสดใสไร้เดียงสา (ภาพที่ 2.8) ภาพถ่ายทั้งสองถูกเลือกเพื่อนำมาให้เห็นว่า วัยรุ่นเป็นวัยที่หมกมุ่นและสนใจเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของตนเองแต่เพียงอย่างเดียว รพาทิมพ์เลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นหญิงที่ให้ความรู้สึกถึงความเป็นผู้ใหญ่ซึ่งมีความมั่นใจในตนเองและไร้เดียงสาในเวลาเดียวกัน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผู้ใหญ่ในสังคมไทยเริ่มตระหนักถึงบทบาทและความสำคัญของคนในช่วงวัยรุ่นมากขึ้น⁴⁶ ขณะเดียวกันก็มองว่าวัยรุ่นเองก็เป็นวัยที่สังคมไม่ค่อยเข้าใจตัวพวกเขาเท่าใดนัก ดังที่รพาทิมพ์บรรยายไว้ในคำนำของหนังสือ *วัยรุ่นเรียนโลก* ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2514 ว่า

ปัญหาของเด็กวัยรุ่นซึ่งหมายถึงวัยที่มีอายุระหว่าง 12-20 นั้น ใคร ๆ ก็ว่ามันทวีความสำคัญและเป็นปัญหาใหญ่ขึ้นทุกวัน เด็กวัยรุ่นมีปัญหายุ่งยากใจ เพราะเป็นวัยที่เขากำลังจะต้องทำตัวให้เข้ากับสังคมเข้ากับเพื่อนร่วมโรงเรียนและ เพื่อนต่างเพศ ปัญหาที่เกิดขึ้นจะประดังเข้ามาพร้อม ๆ กัน เขาจะสงสัยว่า

⁴⁴ ตัวอย่างหนังสือที่เกี่ยวข้องวัยรุ่นที่เผยแพร่ในปลายทศวรรษ 2500 ถึงทศวรรษ 2510 อาทิ รพาทิมพ์, *หลักการปฏิบัติเมื่อสู่วัยสาว และถ้าท่านเป็นหญิง* (พระนคร, แพร่พิทยา, 2506); รพาทิมพ์, *วิถีความอ่อนและชีวิตวัยรุ่น* (พระนคร, แพร่พิทยา, 2511); ผกาวัต อุตตโมทย์, *พ่อแม่และเด็กของเรา* (กรุงเทพฯ, รวมสาส์น, 2516).

⁴⁵ หนังสือเล่มนี้เป็นงานเขียนคู่มือแนะนำการใช้ชีวิตวัยรุ่นที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายโดยตีพิมพ์ครั้งแรกในพ.ศ. 2514 ก่อนที่จะมีตีพิมพ์ซ้ำอีกสองครั้งคือใน พ.ศ. 2516 และ พ.ศ. 2518 ตามลำดับ อย่างไรก็ตามจากการสืบค้นของผู้วิจัยกลับไม่ปรากฏข้อมูลที่บ่งชี้ได้ว่า ผู้ใช้นามปากกาว่า รพาทิมพ์ เป็นใคร ทราบแต่เพียงว่าเป็นผู้หญิงซึ่งได้แต่งงานและมีบุตรแล้ว ดังที่เธอลงชื่อไว้ในท้ายหนังสือเล่มนี้ว่า “ผู้ที่อยู่ในฐานะแม่คนหนึ่ง **“รพาทิมพ์”** (รพาทิมพ์, *วัยรุ่นเรียนโลก* (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2514), หน้า 142.)

⁴⁶ ตัวอย่างหนังสือที่เกี่ยวข้องวัยรุ่นที่เผยแพร่ในปลายทศวรรษ 2500 ถึงทศวรรษ 2510 อาทิ รพาทิมพ์, *หลักการปฏิบัติเมื่อสู่วัยสาว และถ้าท่านเป็นหญิง* (พระนคร, แพร่พิทยา, 2506); รพาทิมพ์, *วิถีความอ่อนและชีวิตวัยรุ่น* (พระนคร, แพร่พิทยา, 2511); ผกาวัต อุตตโมทย์, *พ่อแม่และเด็กของเรา* (กรุงเทพฯ, รวมสาส์น, 2516).

ควรจะทำอะไร? เมื่อใด? และอย่างไร? เช่น “ฉันควรจะมีนัดกับเพื่อนต่างเพศหรือยัง?” “เราจะบังคับจิตใจตนเองอย่างไร?” “เมื่อไม่พอใจจะบอกเลิกนัดกับเพื่อนต่างเพศอย่างไรจึงจะเหมาะสม?” “ทำอย่างไรจึงจะกว้างขวางในหมู่เพื่อนฝูง?” “ฉันพบรักแท้แล้วหรือยัง?” ปัญหาอันน่าฉงนฉงายเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะทำให้เด็กวัยรุ่นงงงวยเท่านั้น พ่อแม่และครูอาจารย์บางครั้งก็ยังไม่รู้จะให้คำตอบอย่างไรขอให้เรามาศึกษาและให้คำแนะนำแก่เด็กวัยรุ่นเป็นเรื่อง ๆ ไปเถิด⁴⁷ [เน้นคำตามต้นฉบับ]

คำนำข้างต้นก็สัมพันธ์กับภาพถ่ายของนางแบบหญิงวัยรุ่นที่ปรากฏบนหน้าปกซึ่งแสดงผ่านสีหน้าท่าทาง และแววตาของนางแบบหน้าที่ไร้เดียงสาต่อโลกภายนอก ขณะเดียวกันลวดลายเพนท์สีบนใบหน้าและการกำหนดให้นางแบบอยู่ท่ามกลางทุ่งหญ้าอันเขียวขจีก็แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของหนังสือเล่มนี้ที่พยายามชี้ให้ผู้อ่านได้เข้าใจแต่แรกว่า ชีวิตวัยรุ่นเป็นชีวิตที่สดใสและสวยงาม นอกจากนี้ภาพหน้าปกยังเป็นการระบุกลุ่มเป้าหมายของหนังสือว่า เหมาะสำหรับวัยรุ่นหญิงรวมถึงผู้สนใจทั่วไป เนื่องจากการอธิบายไม่ว่าจะในส่วนของคำนำหรือเนื้อหาตลอดทั้งเล่มสัมพันธ์กับความตั้งใจของรพพิมพ์ที่ต้องการสื่อสารกับวัยรุ่นหญิงเพื่อให้เข้าใจการวางตนในสังคมให้ถูกต้องเหมาะสม อีกทั้งแนะนำพ่อแม่ที่มีลูกอยู่ในช่วงวัยรุ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกสาว เพื่อให้พ่อแม่หรือผู้ปกครองเหล่านี้เข้าใจลูกที่เป็นวัยรุ่นมากยิ่งขึ้น ผู้ใหญ่ในฐานะที่เป็นพ่อแม่และผู้ปกครองควรเรียนรู้และเข้าใจเพื่อนำไปสู่การอยู่ร่วมกันกับวัยรุ่นอย่างมีความสุข

ภาพที่ 2.7 - 2.8 ภาพหน้าปกหนังสือ *วัยรุ่นเรียนโลก* ของรพพิมพ์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2516) และ ครั้งที่ 3 (พ.ศ. 2518)

ที่มา: รพพิมพ์, *วัยรุ่นเรียนโลก*, ปก.

⁴⁷ รพพิมพ์, *วัยรุ่นเรียนโลก*, หน้า 5-6.

ยิ่งในทศวรรษ 2520 อันเป็นช่วงเวลาที่ประเด็นเรื่องวัยรุ่นทวีความสำคัญขึ้นมา ทั้งในระดับชาติและระดับสากล ดังที่องค์การสหประชาชาติได้กำหนดให้ พ.ศ. 2522 เป็นปีเด็กสากล และ พ.ศ. 2528 เป็นปีเยาวชนสากลตามลำดับแล้ว แนวโน้มของโครงสร้างประชากรในช่วงต้นทศวรรษ 2520 เริ่มเปลี่ยนแปลงโดยอัตราการเกิดของประชากรในช่วงเวลาดังกล่าวนี้เริ่มลดลง แต่จำนวนประชากรสะสมในช่วงวัยรุ่นอย่างน้อยตั้งแต่ 15 ปีบริบูรณ์กลับมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน⁴⁸ ในช่วงเวลานี้ทางจิตวิทยาได้กลายเป็นองค์ความรู้หลักในการอธิบายเกี่ยวกับความเป็นวัยรุ่น เนื่องจากจิตวิทยาไม่ใช่องค์ความรู้ที่จำกัดเฉพาะผู้เรียนทางด้านจิตวิทยาเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมไปถึงผู้ปกครองและครูอาจารย์ผู้ดูแลวัยรุ่นโดยตรง

ภาพถ่ายที่ปรากฏในตำราทางจิตวิทยา นอกจากจะใช้เพื่ออธิบายลักษณะของความเป็นวัยรุ่นแล้ว ก็ยังทำหน้าที่ในการแนะแนวและบอกสอนในฐานะตัวอย่างแก่ผู้ปกครองด้วยเช่นกัน ดังปรากฏผ่านการแต่งคำบรรยายภาพเพื่อภาพถ่ายในหนังสือทำหน้าที่ในฐานะตัวอย่างที่ยืนยันลักษณะหรือธรรมชาติโดยรวมของสิ่งที่ถูกอ้างอิงตามแนวทางของผู้เขียน เพื่อนำไปสู่การสร้างคุณลักษณะที่มีความเป็นสากล⁴⁹ เนื้อหาที่ตำราทางจิตวิทยาเน้นย้ำมากที่สุดก็คือ ความสนใจของวัยรุ่น ตัวอย่างเช่น กลุ่มภาพถ่ายที่ปรากฏในบทว่าด้วย “ความสนใจของวัยรุ่น” ในหนังสือ *จิตวิทยาวัยรุ่น* ของสุชา จันทร์เอม (พ.ศ. 2526) ภาพถ่ายในส่วนนี้เน้นแสดงให้ผู้อ่านเห็นถึงความสนใจและพฤติกรรมทางสังคมของวัยรุ่น ดังที่คณะผู้จัดทำเลือกใช้ภาพถ่ายแต่ละภาพที่เป็นภาพพฤติกรรมวัยรุ่นที่ผู้อ่านพบเห็นได้โดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นความรักสวยรักงาม การแต่งกายตามแฟชั่น การคบหากันของเพื่อนต่างเพศ (ภาพที่ 2.9 – 2.11)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁴⁸ บุญเลิศ เลี้ยวประไพ, *ประชากรไทย อดีต-ปัจจุบัน-อนาคต* (นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2557), หน้า 21-28.

⁴⁹ ดูตัวอย่างการอภิปรายเกี่ยวกับธรรมชาติของภาพถ่ายในตำราทางการแพทย์ได้ใน Katherine D. B. Rawling, “Visualising Mental Illness: Gender, Medicine and Visual Media, c.1850 - 1910,” (Doctor of Philosophy, University of London, 2011), chapter 5.

ภาพที่ 2.9

ภาพที่ 2.10

ภาพที่ 2.11

ภาพที่ 2.9 -2.11 ภาพประกอบเนื้อหาในบทว่าด้วยความสนใจของวัยรุ่น

ในหนังสือ จิตวิทยาวัยรุ่น (พ.ศ.2527)

ที่มา: สุชา จันทรเอม, จิตวิทยาวัยรุ่น, หน้า 46-47, 49.

CHULALONGKORN UNIVERSITY

การเลือกแสดงภาพถ่ายเช่นนี้มีใช้การประจานหรือแสดงตัวอย่างที่ไม่ดี เพราะถ้าพิจารณาภาพถ่ายแต่ละภาพรวมกันกับเนื้อหาในเล่มก็จะพบว่า ความตั้งใจของการเลือกใช้ภาพถ่ายวัยรุ่นในส่วนนี้เป็นเพื่อชวนให้ผู้อ่านตำราได้คิดและทบทวนเนื้อหาควบคู่ไปกับการดูภาพถ่าย ดังที่สุชาได้อธิบายภาพถ่ายที่วัยรุ่นแต่งหน้าและแต่งกายตามแฟชั่นว่า พฤติกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่วัยรุ่นรู้สึกไม่มั่นใจตนเอง และต้องการให้เป็นที่สนใจและยอมรับจากกลุ่มเพื่อน⁵⁰ (ภาพที่ 2.9 – 2.10) หรือภาพวัยรุ่นชายและหญิงไปเที่ยวห้างสรรพสินค้า ที่อยู่ในเนื้อหาว่าด้วยการคบเพื่อนต่างเพศ สุชาก็ได้อธิบายไว้ว่าพฤติกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่วัยรุ่นต้องการอิสระในการคบทั้งเพื่อนเพศเดียวกัน

⁵⁰ สุชา จันทรเอม, จิตวิทยาวัยรุ่น, หน้า 47.

และเพื่อนต่างเพศ และเลือกแสดงพฤติกรรมที่ทำให้มีความสุขแตกต่างกันออกไปในแต่ละบุคคล⁵¹ (ภาพที่ 2.11) การเลือกใช้ภาพถ่ายที่สัมพันธ์กับความรับผิดชอบต่อความเป็นวัยรุ่นของผู้คนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการรักสวยรักงาม การแต่งกายตามแฟชั่น หรือแม้แต่การคบเพื่อนต่างเพศ ก็เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจและยอมรับธรรมชาติของความเป็นวัยรุ่นที่พวกเขาพบเห็น ขณะเดียวกันภาพถ่ายวัยรุ่นที่ปรากฏในตำรามิได้แสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นพึงจะสนใจหรือหมกมุ่นแต่เรื่องของตนเอง แต่เป็นการชี้ให้เห็นว่า ผู้คนในสังคมสนใจวัยรุ่นในรูปแบบใด

อย่างไรก็ตามในปลายทศวรรษ 2520 รัฐมิได้สร้างภาพแทนของความเป็นวัยรุ่นแต่เพียงฝ่ายเดียวดังเช่นที่ผ่านมา เพราะในช่วงเวลาเดียวกันนี้บรรดาผู้ประกอบการธุรกิจประเภทต่างๆ ต้องการขยายตลาดและสร้างภาพลักษณ์ของสินค้าให้กลายเป็นสินค้าที่จำเป็นต่อชีวิตประจำวัน ตลอดจนสร้างทัศนคติใหม่แก่ผู้บริโภคเพื่อช่วยให้ภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ดีขึ้น⁵² อีกทั้งบทบาทของการตลาดและการโฆษณาเริ่มกลายเป็นสิ่งสำคัญต่อการนำเสนอสินค้าสู่ผู้บริโภคตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา วัยรุ่นถือกลุ่มผู้บริโภคที่ภาคธุรกิจจับตามองและให้ความสนใจเป็นพิเศษ เนื่องจากเป็นกลุ่มประชากรที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น และเริ่มกลายมาเป็นผู้บริโภคกลุ่มใหม่ที่ทวีความสำคัญยิ่งขึ้น⁵³ แต่ภาคธุรกิจมิได้มองวัยรุ่นในลักษณะเช่นเดียวกับกันภาครัฐ เห็นได้จากการใช้ผู้นำเสนอสินค้า (presenter) ที่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ทันสมัย มีสีสดใส สะดุดตา และแสดงท่าทางที่บ่งบอกถึงความมั่นใจในตนเองเป็นสำคัญ รวมไปถึงใช้คำที่สื่อความหมายถึงวัยรุ่น อาทิ “วัยรุ่นนุก” “วัยรุ่นระ” “วัยรุ่นใส” “วัยรุ่นดนตรี” ตัวอย่างเช่น โฆษณาชุดชั้นในสตรีวาโก้ (Wacoal) ซึ่งตีพิมพ์บนปกหลังของนิตยสาร *ดิฉัน* ฉบับเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2529 แสดงภาพของวัยรุ่นหญิงสวมชุดชั้นใน แสดงท่าทางคล้ายกำลังโทรศัพท์ด้วยสีหน้าและท่าทางที่มั่นใจตนเอง ด้านบนของภาพถ่ายมีคำว่า “Young” และทางซ้ายของภาพถ่ายมีข้อความบรรยายว่า “นัดความน่ารัก นัด “ย้งวาโก้” นัดวัยรุ่นนุก นัดวัยรุ่นใส นัดวัยรุ่นใส นัดให้อิมเอมใจ กับความน่ารักของ “ย้งวาโก้” ย้งวาโก้ ชุดชั้นในเพื่อวัยรุ่นสาว” [เน้นคำตามต้นฉบับ] (ภาพที่ 2.12) หรือโฆษณาเครื่องเล่นวิทยุเนชั่นแนล ออดิโอ คอมโป ของบริษัทซิเวนชั่นแนล ที่ตีพิมพ์ลงในนิตยสาร *มีเดีย* ฉบับเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2531 แสดงภาพถ่ายของวัยรุ่นชาย

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

⁵² “ตลาด 200 ล้าน น้ำหอมระงับกลิ่นกาย หมดยุค “สร้าง” มุ่งสู่ยุค “สู้”, *มีเดีย* 55 (มกราคม 2532): 81-82; “เครื่องสำอางวัยรุ่นวันนี้ยังหวานอยู่อีกหรือ!”, *มีเดีย* 60 (มิถุนายน 2532): 130.

⁵³ วิลลา วิลัยทอง, “กำเนิดอาชีพนักโฆษณาไทย ระหว่างทศวรรษ 2490 ถึง 2510,” *ศิลปวัฒนธรรม* 30, 4 (กุมภาพันธ์ 2552): 131-132; Villa Vilaitong, “Marketing Business Knowledge and Consumer Culture before the Boom: The Case of *Khoo Khaeng Magazine*,” in *A Sarong for Clío: Essays on the Intellectual and Cultural History of Thailand*, Maurizio Peleggi (ed.) (United States of America: Cornell Southeast Asia Program Publications, 2015), p.174.

และหญิงที่นั่งอยู่ข้างวิทยุรุ่นดังกล่าว กำลังเพลิดเพลินกับการฟังดนตรีที่บรรเลงโดยวัยรุ่นชายสองคน ทางด้านซ้ายและขวา พร้อมคำโฆษณาใจความสำคัญว่า “ระบบเสียงกระหึ่มก้องกังวาน สร้างทุกสัมผัสสู่ความบันเทิงที่แสนสุข เพิ่มชีวิตชีวา ทันสมัย สดใสสมวัยสนุกๆ ของคุณ” (ภาพที่ 2.13) โฆษณาทั้งสองแสดงให้เห็นถึงความพยายามของบรรดาผู้ประกอบการในการสร้างภาพแทนของความเป็นวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยแห่งความสนุกสนานสนุกราน เป็นอิสระ และมั่นใจในตนเองผ่านภาพถ่ายโฆษณาสินค้าที่เน้นเจาะจงกลุ่มผู้บริโภคที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

ภาพที่ 2.12 – 2.13 โฆษณาชุดชั้นในวาโก้ (2529) และโฆษณาวีทยุเนชั่นแนล (2531)

ที่มา: ดิฉัน (มิถุนายน 2529): 53; มีเดีย (สิงหาคม 2531): 84.

นอกจากนี้ภาคธุรกิจเองก็ได้หยิบยกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความเป็นวัยรุ่นดังเช่นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนต่างเพศมาเป็นแกนหลักในการสร้างสรรค์โฆษณา เพื่อสร้างความน่าสนใจให้กับผลิตภัณฑ์ และทำให้สินค้ามีภาพลักษณ์ที่เข้ากับผู้บริโภคที่เป็นวัยรุ่นได้ด้วย ตัวอย่างเช่น โฆษณามปรุ่งแต่งยูเอชที รสสตรอว์เบอร์รี่ของไทย-เดนมาร์ค ในนิตยสาร ดิฉัน ฉบับเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2529 เป็นภาพถ่ายของผู้หญิงคนหนึ่งเปิดประตูและจ้องมองวัยรุ่นชายและหญิงที่กำลังแสดงท่าตีมนมรสสตรอว์เบอร์รี่จากแก้วและจากกล่องของตนเอง (ภาพที่ 2.14) ภาพโฆษณาชิ้นนี้ได้หยิบยกประเด็นของผู้ปกครองต่อความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนต่างเพศของบุตรหลานวัยรุ่นมาใช้เป็นแกนกลางในการถ่ายเรื่องราว ดังจะเห็นได้จากสีหน้าเขินอายจากความเข้าใจผิดของผู้หญิงคนเปิดประตูและจ้องมองไปยังวัยรุ่นชายหญิงทั้งสอง เพราะเข้าใจไปเองว่าวัยรุ่นทั้งสองกำลังหอมแก้มกันจากการได้ยินคำว่า “หอมไหม? หอมไหม?” ที่พาดหัวอยู่บนโฆษณา แต่แท้จริงแล้วทั้งคู่กำลังเฝ้าถามความรู้สึกที่ได้ตี

นมสตรสตรอร์เบอร์รี่ของไทย-เดนมาร์คที่มีสโลแกนว่า “หอม หวาน สด อร่อย” การเลือกนำเสนอสินค้าผ่านความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนต่างประเทศของวัยรุ่นแสดงให้เห็นความพยายามของบริษัทโคนมไทย-เดนมาร์คที่ต้องการสร้างภาพลักษณ์ของสินค้าให้เข้ากับผู้บริโภคที่เป็นวัยรุ่นโดยใช้กลิ่น สี และรสชาติมาเชื่อมโยงเข้ากับความเป็นวัยรุ่นซึ่งเป็นช่วงวัยที่เต็มไปด้วยความสดใสผ่านการแต่งกายที่ทันสมัยและใช้สีโทนอ่อนเป็นสำคัญ

ขณะเดียวกันในกลุ่มผลิตภัณฑ์ที่มีภาพลักษณ์ที่อิงกับกลุ่มผู้บริโภคที่เป็นผู้ใหญ่ก็พยายามปรับเปลี่ยนแนวทางในการนำเสนอโฆษณาสินค้าให้มีภาพลักษณ์ที่อ่อนวัยลง ตัวอย่างเช่น โฆษณาผลิตภัณฑ์ระงับกลิ่นกายที่ในช่วงก่อนต้นทศวรรษ 2530 เน้นให้การโฆษณาสินค้าในฐานะ “ยาระงับกลิ่น” สำหรับผู้มีปัญหาเรื่องกลิ่นตัว และเน้นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิง⁵⁴ แต่ราวปลายทศวรรษ 2520 ต่อต้นทศวรรษ 2530 บรรดาผลิตภัณฑ์เหล่านี้ก็พยายามขยายกลุ่มเป้าหมายให้กว้างขวางขึ้น ตัวอย่างเช่น “เอเวอร์เซนต์” ซึ่งเป็นแบรนด์เดียวในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ที่เน้นกลุ่มผู้บริโภคที่เป็นวัยรุ่น⁵⁵ ดังโฆษณาผลิตภัณฑ์ในนิตยสาร *ดิฉัน* ฉบับเดือนมกราคม พ.ศ. 2531 เป็นภาพถ่ายของวัยรุ่นชายคนหนึ่งที่แสดงท่าคล้ายกำลังจะตกท่ายวัยรุ่นหญิงที่นั่งเท้าแขนด้วยสีหน้ามั่นใจอยู่ริมหน้าต่าง (ภาพที่ 2.15) การแสดงท่าโชว์วงแขนด้วยความมั่นใจของนายแบบและนางแบบวัยรุ่นในโฆษณานั้นย้ำว่า ผลิตภัณฑ์ของเอเวอร์เซนต์ช่วยส่งเสริมให้ผู้ใช้ทั้งชายและหญิงมั่นใจในตนเองพร้อมที่จะออกไปพบปะกับผู้คนภายนอก ดังจะเห็นได้จากสายตาของนายแบบชายที่กำลังทอดสายตามองไปยังนางแบบหญิงในภาพถ่ายซึ่งสัมพันธ์กับคำโฆษณาที่ปรากฏบนภาพถ่ายว่า “สู่ความหอมซึ่งสดใส เกินกว่าจะซุกซ่อนไว้” จะเห็นได้ว่าการใช้ภาพถ่ายโฆษณาที่เน้นแสดงความเป็นวัยรุ่นนอกจากที่จะเป็นไปเพื่อขยายฐานของผู้บริโภคแล้ว นัยหนึ่งก็ยังทำให้ตัวผลิตภัณฑ์หรือสินค้าที่อยู่นอกเหนือจากความจำเป็นในชีวิตประจำวันกลายเป็นสิ่งที่สนับสนุนและส่งเสริมการใช้ชีวิตประจำวันได้ดียิ่งขึ้น รวมไปถึงยังเป็นการสร้างภาพลักษณ์ให้แก่สินค้าอีกด้วย

⁵⁴ “ตลาด 200 ล้าน น้ำหอมระงับกลิ่นกาย หมดยุค “สร้าง” มุ่งสู่ยุค “สู้””: 80-81.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน: 80-83.

ภาพที่ 2.14 โฆษณานมยูเอชทีไทย-เดนมาร์ค รสสตรอว์เบอร์รี่ (2529)

ภาพที่ 2.15 โฆษณาผลิตภัณฑ์ระงับกลิ่นกายเอเวอร์เซนท์ (2531)

ที่มา: ดิฉัน (มิถุนายน 2529): 103; ดิฉัน (มกราคม 2531): เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ยิ่งไปกว่านั้นในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ภาคธุรกิจต่างๆ เริ่มพยายามสร้างความหมายของความเป็นวัยรุ่นในฐานะ “คนรุ่นใหม่” ซึ่งแนวคิดเรื่อง “คนรุ่นใหม่” ได้กลายมาเป็นแนวคิดในการนำเสนอสินค้าที่เจาะจงผู้บริโภคที่เป็นวัยรุ่นที่ชัดเจนยิ่งขึ้น คำว่าคนรุ่นใหม่ในที่นี้อ้างอิงตามนิยามของนิตยสาร *มีเดีย* ที่ได้สำรวจความคิดเห็นของผู้บริโภคว่า “คำจำกัดความของคำว่า “คนรุ่นใหม่” ในที่นี้หมายถึง หนุ่มสาวและวัยรุ่นในยุคนี้ [ราวต้นทศวรรษ 2530] มีอายุระหว่าง 16-25 ปี”⁵⁶ [เน้นคำตามต้นฉบับ] แม้นิยามดังกล่าวจะจำกัดขอบเขตแค่เพียงช่วงอายุ แต่หากเราพิจารณาจากปีเกิดควบคู่กับช่วงอายุของคนรุ่นใหม่โดยตรวจสอบจากกลุ่มหนังสืออนุสรณ์ที่เผยแพร่ในต้นทศวรรษ 2530 ก็จะพบว่า “คนรุ่นใหม่” ตามนิยามดังกล่าวนี้คือกลุ่มคนที่เกิดในราวปลายทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 ฉะนั้นพวกเขาจึงค่อนข้างห่างไกลจากความเข้มข้นทางการเมืองในปลายทศวรรษ 2510 อยู่มาก หรือหากพวกเขาจำความได้ก็จริง แต่พลังของเหตุการณ์ในห้วงเวลาดังกล่าวถือเป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการกล่าวถึงมากนักในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ต่อต้นทศวรรษ 2530⁵⁷ อีกทั้งบริบททาง

⁵⁶ “490 ความคิดคนรุ่นใหม่ เผย “รายการทีวีชอบ ดู” “สินค้าชอบใช้” “โฆษณาเห็นบ่อย” ...ใครเด่น ใครดัง ในดวงทีวี,” *มีเดีย* 5, 51 (กันยายน 2531): 22.

⁵⁷ เหตุการณ์ 14 ตุลา และ 6 ตุลา จะได้รับการรื้อฟื้นและถกเถียงกันอย่างกว้างขวางอีกครั้งในปลายทศวรรษ 2530 ถึงทศวรรษ 2540 หลังจากที่ถูกทำให้เงียบงันมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2520 ดูประเด็นดังกล่าวเพิ่มเติมใน ธงชัย วินิจจะกูล, 6 ตุลา ลืมไม่ได้ จำไม่ลง (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2558), ภาค 1; ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมือง*

การเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างยุค “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” กับยุค “พฤษภา ประชาธรรม” การเมืองของวัยรุ่นอ่อนพลังลงไปพร้อมกับการเสื่อมพลังของขบวนการสังคมนิยม ที่ต่อมาจะถูกแทนที่ด้วยพลังประชาชนในแต่ละภาคส่วนและการเกิดขึ้นขององค์การพัฒนาเอกชนหรือเอ็นจีโอ (Non-Governmental Organizations; NGOs) รวมไปถึงการเติบโตของกลุ่มชนชั้นกลาง ภาคธุรกิจและความเฟื่องฟูของวัฒนธรรมบริโภค⁵⁸ บริบทเหล่านี้มีส่วนสำคัญที่สังคมสถาปนาคำว่า “คนรุ่นใหม่” เพื่อใช้เรียกวัยรุ่นที่เติบโตในช่วงเวลาดังกล่าว

ภาพแทนของ “คนรุ่นใหม่” มักเน้นนำเสนอคู่กับแนวคิดเรื่อง “ชีวิตที่ไม่มีใครตีกรอบ” โดยผูกกับความเป็นวัยรุ่นที่มีชีวิตที่สนุกสนานและเป็นอิสระ ผ่านการแสดงสีหน้าและท่าทางที่เต็มไปด้วยความสุขสนุกสนานในเครื่องแต่งกายที่ทันสมัย เพื่อเชื่อมโยงสโลแกนของสินค้าให้สัมพันธ์กับความเป็นวัยรุ่น ดังปรากฏในกลุ่มโฆษณาเครื่องดื่มน้ำอัดลม เช่น โฆษณาของเป๊ปซี่ในช่วงต้นทศวรรษ 2530 เป็นภาพถ่ายโฆษณาที่ประกอบด้วยวัยรุ่นชายและหญิงสิบสองคนแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ทันสมัยและต่างอยู่ในอิริยาบถผ่อนคลาย แต่แฝงไปด้วยแววตาแห่งความมั่นใจและความสนุกสนาน ในมือของวัยรุ่นแต่ละคนต่างถือผลิตภัณฑ์เป๊ปซี่ บางก็กำลังยกดื่มด้วยท่าทางที่มั่นใจ การแสดงท่าทางที่มั่นใจในตนเอง มีแววตาแห่งความสุขและความสนุกสนาน เพื่อเน้นย้ำสโลแกนของเป๊ปซี่ที่พาดอยู่ด้านบนของภาพถ่ายว่า “รสชาติของคนรุ่นใหม่” (ภาพที่ 2.16) หรือภาพถ่ายโฆษณาเครื่องดื่มโค้กเป็นภาพถ่ายของวัยรุ่นชายที่นั่งอยู่ในอิริยาบถผ่อนคลายมือข้างหนึ่งถือหนังสือ ส่วนอีกข้างหนึ่งถือกระป๋องเครื่องดื่มโค้กด้วยสีหน้าแห่งความสดชื่น พร้อมสโลแกนว่า “กับชีวิตที่ไม่มีใครตีกรอบ” (ภาพที่ 2.17) ก็แสดงให้เห็นว่าบรรดาผู้ประกอบการต่างใช้ภาพแทนของความเป็นวัยรุ่นในฐานะคนรุ่นใหม่เพื่อสร้างภาพแทนของวัยรุ่นในฐานะของช่วงวัยที่เต็มไปด้วยความสุขและความสนุกสนาน ขณะเดียวกันภาพแทนดังกล่าวนี้ก็มีส่วนสำคัญในการทำให้ความเป็นวัยรุ่นมีความหมายที่ออกห่างจากสังคม กลายเป็นช่วงวัยที่ไร้แก่นสาร ไม่มีชีวิตผูกติดกับพันธะใดๆ

วัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2556), บทนำ. ประจักษ์ ก้องกีรติ, การเมืองวัฒนธรรมไทยว่าด้วยความทรงจำ / วาทกรรม / อำนาจ (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2558), บทที่ 9.

⁵⁸ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, *สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตย*, หน้า 194 - 202; Villa Vilaitong, “Marketing Business Knowledge and Consumer Culture before the Boom: The Case of Khoo Khaeng Magazine,” pp. 165 - 167.

ภาพที่ 2.16 - 2.17 โฆษณาเครื่องดื่มอัดลมเป๊ปซี่และโค้ก (2531 - 2532)

ที่มา: *มีเดีย* (สิงหาคม 2531): เอกสารไม่มีเลขหน้า; *มีเดีย* (พฤษภาคม 2532), เอกสารไม่มีเลขหน้า.

อย่างไรก็ตามการแพร่หลายของโฆษณาที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นวัยรุ่นก็เป็นที่วิตกกังวลของผู้คนในสังคมมาอย่างน้อยตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 ที่โฆษณาประเภทดังกล่าวนี้แพร่หลาย ปราบกฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นไปเช่นเดียวกับในสังคมยุโรปและอเมริกาในช่วงทศวรรษ 1960 - 1970 ที่ภาคธุรกิจสนใจกลุ่มผู้บริโภคที่เป็นวัยรุ่นมากยิ่งขึ้น⁵⁹ ดังความตอนหนึ่งในคำบรรยายเรื่อง “เด็ก ความหวังสุดท้ายของชาติ” ของคุณหญิงเต็มศิริ บุญยสิงห์ นักการศึกษา นักเขียน และนักพูดที่มีชื่อเสียงในขณะนั้น ณ ห้องประชุมตึกพยาธิวิทยา โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ในวันเสาร์ที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2527 ว่า

โฆษณาที่มีอิทธิพลที่สุดนั่นคือ โฆษณาขายสินค้า และขายสินค้าในโทรทัศน์นั้นจะไม่มีอะไรเป็นสินค้าที่จำเป็นเลย สินค้าที่โฆษณาในโทรทัศน์ ถ้าเมื่อพิจารณาให้ดี วิเคราะห์ให้ดี จะเห็นว่าเป็นสินค้าที่ไม่กินก็ไม่ตาย ไม่ใช่ก็ไม่ตาย เพราะเขาจะไม่ประกาศขายถ่าน หรือข้าวสารอะไร ไม่ขายสิ่งที่จำเป็นแทบทั้งสิ้น แหะสิ่งที่ไม่จำเป็นนั้นจะมีวิธีการอันเรียกว่าแยบยล คนที่ไม่เคยรู้จักค่าของเงิน คือคนที่เกิดมาไม่เคยหาเงินเป็นรายได้เลย พวกนี้จะเห็นว่าเงินนั้นไม่ใช่หยาก แหะคนกลุ่มนี้คือเด็กวัยรุ่นคะ⁶⁰

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นทัศนคติของผู้ใหญ่ในสังคมที่นอกจากจะรู้สึกหวาดกลัวภัยของการโฆษณาแล้ว ก็ยังแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของโฆษณาที่มีผลต่อวัยรุ่นและผู้คนในสังคมด้วยเช่นกัน

⁵⁹ Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes: A History of the World, 1914 - 1991* (New York: Pantheon Books, 1994), pp. 336-329; Joseph M. Hawes and N. Ray Hiner (eds.), *A Cultural History of Childhood and Family in The Modern Age*, pp. 45, 71 - 73

⁶⁰ ออดเทปคำบรรยายเรื่อง เด็ก...ความหวังสุดท้ายของชาติ บรรยายโดย ศาสตราจารย์คุณหญิงเต็มศิริ บุญยสิงห์ ให้สมาชิกสมาคมสันติสุขทั้ง ณ ห้องประชุม ตึกพยาธิวิทยา โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า วันเสาร์ที่ 25 สิงหาคม 2527, หน้า 4.

โฆษณาถือเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แวดล้อมอยู่ในความรับรู้ของวัยรุ่นและมีได้เอื้อให้วัยรุ่นเติบโตไปเป็น “คนที่มีคุณสมบัติตามความต้องการของชาติเลย”⁶¹

อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าสู่ปลายทศวรรษ 2530 รัฐบาลได้เริ่มให้ความสำคัญและมองวัยรุ่นในฐานะทรัพยากรมนุษย์ เพราะในต้นทศวรรษ 2530 รัฐบาลเริ่มตระหนักว่าแม้เศรษฐกิจของประเทศจะเติบโตไปในทิศทางที่ดีขึ้น แต่ประเทศไทยก็ยังประสบกับปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างมาก นอกจากนี้พ่อแม่ต้องทำงานนอกบ้านมากขึ้น ทำให้ไม่มีเวลาเลี้ยงดูและอบรมบุตรหลาน ประกอบกับสภาพสังคมและสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยสิ่งมอมเมาเยาวชน ทำให้เยาวชนอาจหลงผิดไปสู่ทางเสื่อมได้ จึงนำมาสู่การออกคำสั่งที่ 251/2534 เพื่อแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาการศึกษา อบรม และดูแลเด็กวัยรุ่น (อายุ 13-18 ปี) ในปี พ.ศ. 2534⁶² และในปีถัดมาก็ได้มีการออกหนังสือ *วัยรุ่นวัยสร้างสรรค์เพื่อสังคมไทย* เพื่อเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายให้แก่ทุกภาคส่วนในสังคม ดังความตอนหนึ่งว่า

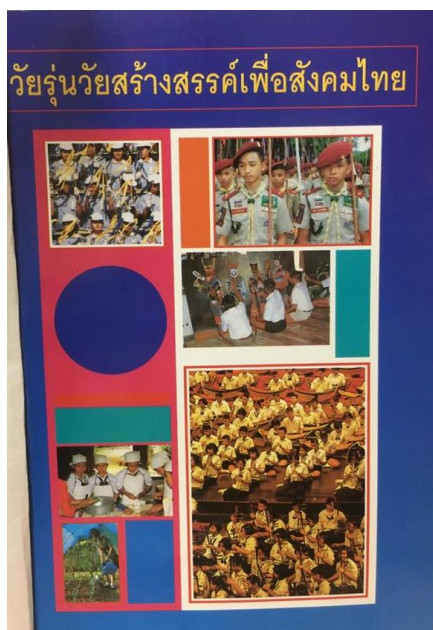
ในฐานะที่เด็กวัยรุ่นเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่าของประเทศ เพราะเด็กวัยรุ่นคือรอยเชื่อมต่อระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่เป็นผู้สืบต่อมรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาจากคนรุ่นก่อนถึงคนรุ่นใหม่ เป็นผู้ที่กำลังจะก้าวขึ้นมาเป็นบทบาททางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองอย่างมากในระยะเวลาอันใกล้ ดังนั้นการพัฒนาเด็กวัยรุ่นจึงนับได้ว่าเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศในอนาคต รัฐจำเป็นต้องให้ความสำคัญอย่างจริงจังเสียตั้งแต่ในปัจจุบัน เพื่อที่อนาคตทั้งของเด็กและของประเทศจะได้พัฒนาไปในแนวทางที่พึงประสงค์⁶³

ลักษณะดังกล่าวนี้ก็แสดงผ่านภาพถ่ายบนหน้าปกของหนังสือเล่มนี้ด้วยเช่นกัน ซึ่งประกอบไปด้วยภาพกิจกรรมลูกเสือ การเชิดหนังตะลุง การแสดงดนตรีไทย การประกอบอาหาร และการรดน้ำต้นไม้ (ภาพที่ 2.18) ภาพถ่ายเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงพลังแห่งความคิดสร้างสรรค์ของวัยรุ่นเพราะภาพถ่ายแต่ละภาพแสดงให้เห็นถึงความสามารถของวัยรุ่นผู้เป็นนักเรียนที่มีได้จำกัดตนเองอยู่แต่ในห้องเรียนเพียงอย่างเดียว แต่พวกเขายังมีความสามารถพิเศษในด้านต่าง ๆ ที่ยังคงรอคอยให้ผู้คนในสังคมผลักดันและสนับสนุน ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้ภาพของวัยรุ่นแต่ละคนที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุดนักเรียนและชุดลูกเสือ - เนตรนารี เพื่อกระตุ้นให้แต่ละภาคส่วนไม่มองข้ามและเพิกเฉยต่อศักยภาพอันเปี่ยมล้นของวัยรุ่นในฐานะที่พวกเขาเป็น “วัยรุ่นวัยสร้างสรรค์เพื่อสังคมไทย”

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ, 1-2.

⁶³ คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาอบรมและดูแลเด็กวัยรุ่น, *วัยรุ่นวัยสร้างสรรค์เพื่อสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้น-ติ้งกรุ๊ป, 2535), หน้า 2.

ภาพที่ 2.18 หน้าปกหนังสือวัยรุ่นสร้างสรรค์เพื่อสังคมไทย
ที่มา: วัยรุ่นสร้างสรรค์เพื่อสังคมไทย, ปก.

ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นให้เห็นแล้วว่า ความหมายของความเป็นวัยรุ่นที่เราเข้าใจกันในปัจจุบันนั้นเป็นนิยามที่ภาครัฐและภาคธุรกิจมีส่วนในการสร้างความหมายอันนำไปสู่ภาพแทนของความเป็นวัยรุ่นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเรื่องวัยพายุบูแคม วัยที่สนใจและหมกมุ่นแต่เรื่องราวของตนเอง วัยแห่งความสดใส หรือแม้กระทั่งวัยรุ่นในฐานะที่เป็นคนรุ่นใหม่ ก็ยังคงได้รับการนำเสนอและผลิตซ้ำผ่านตำราเรียน โฆษณา ตลอดจนสื่อประเภทต่าง ๆ ในฐานะความหมายและภาพแทนของความเป็นวัยรุ่นอยู่เสมอมีเสื่อมคล้าย แต่วัยรุ่นกลับมิได้มองตนเองเช่นนั้น ดังจะแสดงให้เห็นผ่านเอกสารที่พวกเขาเป็นผู้สร้างในส่วนถัดไป

2.3 ภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์กับการอธิบายความเป็นวัยรุ่น

ขณะที่งานศึกษาทางประวัติศาสตร์ทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษใช้หนังสืออนุสรณ์เพื่อศึกษาประเด็นที่ค่อนข้างจำกัดและไม่หลากหลายเท่าที่ควร⁶⁴ แต่แท้จริงแล้วหนังสืออนุสรณ์ยังแสดงให้เห็น

⁶⁴ ตัวอย่างงานกลุ่มดังกล่าว อาทิ ทักษ์ เฉลิมเกียรติ, *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*, แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์, ปรภายทอง สิริสุข, ม.ร.ว. และธำรงค์ศักดิ์ เทพเรลิตอนันต์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2548), หน้า 332 – 334; ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 64 – 65; สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, “6 ตุลาเกิดขึ้นได้อย่างไร,” หน้า 100 – 101; Sara Dwyer-McNulty, “Hems to Hairdos: Cultural Discourse and Philadelphia Catholic High Schools in the 1920s, a Case study,” *Journal of American Studies*

เห็นถึงสำนึกเกี่ยวกับช่วงอายุ (age consciousness) ของวัยรุ่นที่วัยรุ่นเป็นผู้สร้าง และเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองและสังคมที่แวดล้อมวัยรุ่นในแต่ละทศวรรษ ผ่านภาพถ่ายที่เป็นสื่อในการถ่ายทอดวิถีชีวิตเกี่ยวกับสำนึกดังกล่าวผ่านหนังสืออนุสรณ์ของพวกเขา เพราะหนังสืออนุสรณ์เป็นเอกสารสำคัญที่วัยรุ่นตั้งใจสร้างขึ้นมาเพื่อบันทึกความรู้สึกนึกคิดและทัศนคติแห่งยุคสมัยของพวกเขาอย่างแท้จริง

ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาเป็นช่วงเวลาที่หนังสืออนุสรณ์เริ่มเติบโตขึ้นในมหาวิทยาลัย ภาพถ่ายที่ปรากฏทั้งในหนังสือต้อนรับน้องใหม่และหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นในมหาวิทยาลัยทำหน้าที่สื่อความหมายของการเปลี่ยนผ่านและการเติบโตเป็นผู้ใหญ่เป็นสำคัญด้วยวิธีการที่แตกต่างกันออกไป เนื่องจากวัยรุ่นภายในสังคมมหาวิทยาลัยรับรู้ว่าการศึกษาในมหาวิทยาลัยเป็นการศึกษาขั้นสูงสุด เป็นสถานที่ของ “ชนชั้นปัญญาชน” ที่เข้าไปเพื่อการประกอบอาชีพในอนาคต⁶⁵ ประกอบกับสังคมมหาวิทยาลัยก็พยายามอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในสังคมผ่านระบบอาวุโส เพื่อให้วัยรุ่นผู้ซึ่งเปลี่ยนจากการเป็นนักเรียนมาสู่การเป็นนิสิตนักศึกษาได้ตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างวัยวุฒิและคุณวุฒิของผู้มาก่อนและมาทีหลัง ตลอดจนเป็นการสลายความแตกต่างของวัยรุ่นผู้มาใหม่ให้กลายเป็นสมาชิกที่กลมกลืนกับสังคมใหม่ เพื่อเน้นย้ำความหมายของความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

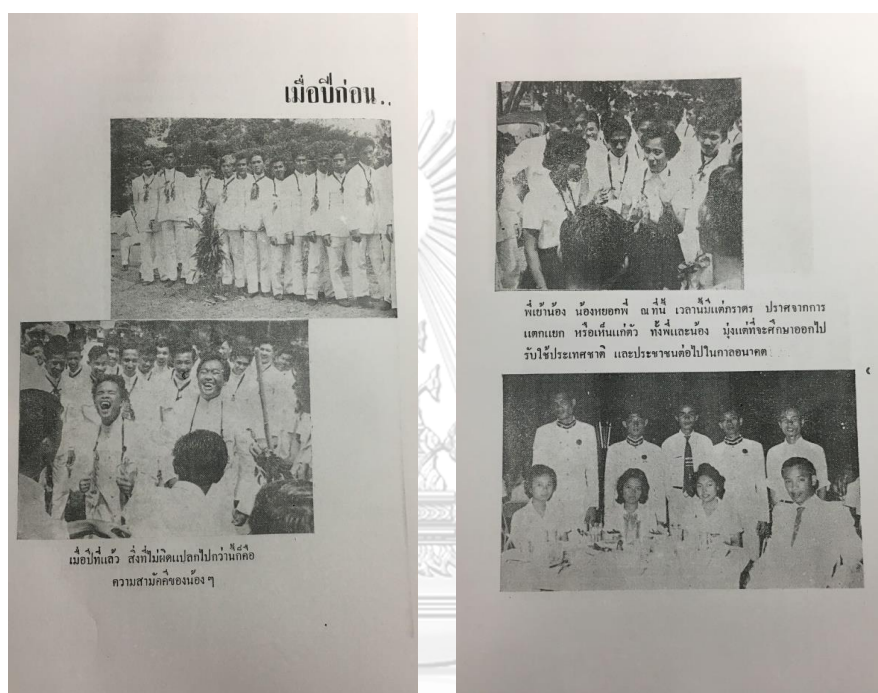
ตัวอย่างที่ช่วยให้เข้าใจคำอธิบายข้างต้น เช่น ภาพถ่ายบางส่วนในหนังสือต้อนรับน้องใหม่ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2501 หน้าแรกเป็นภาพถ่ายสองภาพแสดงภาพนิสิตชาย ส่วนอีกหน้าหนึ่งแสดงภาพนิสิตหญิงด้านบน และด้านล่างแสดงภาพของนิสิตหญิงกับนิสิตชายที่น่าจะเป็นนิสิตรุ่นพี่ในงานเลี้ยงงานหนึ่งที่น่าจะเป็นงานเลี้ยงต้อนรับน้องใหม่ (ภาพที่ 2.19 - 2.20) ภาพถ่ายทั้งสองหน้าแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ต้องการสื่อมุมมองของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาในสองประเด็นสำคัญ ได้แก่ ประการแรก สิ่งที่คณะผู้จัดทำต้องการเน้นคือ ความสามัคคี ดังจะเห็นได้จากคำบรรยายว่า “เมื่อปีที่แล้ว สิ่งที่ไม่ผิดแปลกไปกว่านี้คือความสามัคคี” ซึ่งสัมพันธ์กับภาพถ่ายของวัยรุ่นชายที่เข้าแถวเป็นระเบียบภายใต้ชุดนิสิตเหมือนกัน และภาพถ่ายระหว่างทำกิจกรรมต้อนรับน้องใหม่อีกสองภาพ อีกประการหนึ่งก็คือการเน้นย้ำความหมายของการเป็นปัญญาชนรับใช้ประเทศชาติ ดังจะเห็นได้จาก การเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นในชุดนิสิตและชุดพิธีการที่มีภารกิจต้อนรับน้องใหม่และการจัดงานเลี้ยงอันใหญ่โตก็เป็นการสร้างภาพแทนของวัยรุ่นผู้

37, 2 (August 2003): 179 - 200; Jon Hale, “ “THE FIGTH WAS INSTILLED IN US”: High School Activism and the Civil Rights Movement in Charleston,” *South Carolina Historical Magazine* 114, 1 (January 2013): 4 - 28.

⁶⁵ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 34-35; 4 4 (นามปากกา), “ชีวิตในมหาวิทยาลัย,” *ยูงทอง* (2507): 8.

เป็นนักศึกษาในฐานะปัญญาชนผู้ที่จะออกไปรับใช้ประเทศชาติและประชาชนในอนาคต เพราะบทบาทของมหาวิทยาลัยในทศวรรษ 2500 ถึงราวทศวรรษ 2510 ยังคงแสดงบทบาทของสถาบันสอนวิชาชีพชั้นสูง เพื่อผลิตคนออกสู่ระบบราชการเป็นสำคัญ⁶⁶ ดังนั้นการเลือกใช้ภาพถ่ายและคำบรรยายภาพเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ต้องการสื่อสารคุณค่าและความหมายของการเป็นนิสิตแก้ววัยรุ่นผู้เป็นนิสิตใหม่ อันสัมพันธ์กับธรรมชาติของหนังสือต้อนรับน้องใหม่ที่วัยรุ่นในมหาวิทยาลัยใช้เป็นเครื่องมือถ่ายทอดอุดมการณ์ทางสังคมแก่สมาชิกผู้มาใหม่ด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 2.19 - 2.20 ภาพงานต้อนรับนิสิตใหม่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2501
ที่มา: หนังสือต้อนรับน้องใหม่ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2501, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

นอกจากนี้ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา วัฒนธรรมและกิจกรรมทางสังคมของวัยรุ่นเฟื่องฟูอย่างมาก กระแสดังกล่าวนี้มิได้เกิดขึ้นเฉพาะแค่ในสังคมไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในสังคมโลกด้วยเช่นกัน⁶⁷ ในทศวรรษ 2500 อาจกล่าวได้ว่างานกุศลบันเทิงที่มีการแสดงแฟชั่นโชว์ควบรวมกับงานการกุศลถือเป็นกิจกรรมใหญ่โตทั้งเขตพระนครและต่างจังหวัดตั้งแต่ในกลุ่ม

⁶⁶ สุจิต บุญบงการ, “นิสิตนักศึกษากับพัฒนาทางการเมืองไทย” ใน *วรรณไวทยากร : ชุมชนบทความทางวิชาการถวายพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ประพินธ์ ในโอกาสที่พระชนม์มครบ 80 พรรษาบริบูรณ์ (รัฐศาสตร์)*, โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 20-21.

⁶⁷ Hobsbawm, *The Age of Extreme*, pp. 336-329; Joseph M. Hawes and N. Ray Hiner (eds.), *A Cultural History of Childhood and Family in The Modern Age*, pp. 45, 71 - 73

สังคมชั้นสูงไปจนถึงระดับชนชั้นกลางทั่วไป⁶⁸ แพชั่นได้เริ่มมีอิทธิพลในกลุ่มผู้บริโภครุ่นใหม่ที่เป็นวัยรุ่นมากขึ้น แม้ภาครัฐเองก็พยายามควบคุมการแต่งกายตามแฟชั่นของวัยรุ่นที่ไม่เหมาะสมกับขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย⁶⁹ แต่เราก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า วัยรุ่นก็เลียนแบบการจัดงานดังกล่าวนี้มาเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงเพื่อความบันเทิงในคณะและมหาวิทยาลัย ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายในหน้าหนึ่งของหนังสืออนุสรณ์คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2508 ด้านบนเป็นภาพถ่ายการแสดงแฟชั่นโชว์ ส่วนด้านล่างเป็นภาพการแสดงรำวง (ภาพที่ 2.21) การนำเสนอภาพถ่ายนี้มิได้เพียงแค่แสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นได้ประยุกต์เอากิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นภายนอกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมภายในมหาวิทยาลัยเท่านั้น แต่วัยรุ่นยังได้ใช้ภาพถ่ายกิจกรรมทางสังคมนี้ เพื่อเน้นย้ำสำนึกของช่วงวัยที่ว่าพวกเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว ดังความตอนต้นชุดภาพในหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ว่า “ปัจจุบันในอดีตเมื่อครั้งคณะศิลปศาสตร์จัดดนตรี รำวง แฟชั่นโชว์ ในหอประชุมที่มีคนดูมากที่สุด [...]”⁷⁰ ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นคณะศิลปศาสตร์ ธรรมศาสตร์ได้ตีพิมพ์ภาพถ่ายการแสดงบนเวทีเพื่อบันทึกความรู้สึกและความภาคภูมิใจในชีวิตของพวกเขาที่เคยเป็นนักศึกษาผู้สามารถจัดกิจกรรมทางสังคมที่ใหญ่โตได้เทียบเคียงกับผู้ใหญ่ “ในหอประชุมที่มีคนดูมากที่สุด” ได้

ภาพที่ 2.21 การแสดงแฟชั่นโชว์และการแสดงรำวงของนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ที่มา: อนุสรณ์ศิลปศาสตร์ 2508, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁶⁸ วิลลา วิลัยทอง, “แต่งตัวให้ผู้หญิงชนชั้นกลางไทย: “นักดีไซน์แบบ” และวัฒนธรรมความงามในสมัย “พัฒนา”,” รัฐศาสตร์สาร 38, 1 (มกราคม - เมษายน 2560): 131.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน: 131-141, 154-157.

⁷⁰ ศิลปศาสตร์ 2508, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

นอกจากนี้ขณะที่งานศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองมองว่ากิจกรรมทางสังคมขนาดใหญ่ของวัยรุ่นในทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 เป็นกิจกรรมที่ฟุ่มเฟือย แต่วัยรุ่นกลับมิได้คิดเช่นนั้น ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายงานเลี้ยงเนื่องในโอกาสต้อนรับน้องใหม่บางส่วนใน *เวชชนิสิต 2510 - 2511* ภาพแรกเป็นกลุ่มภาพถ่ายที่วัยรุ่นนักศึกษาใหม่กำลังนั่งพูดคุยกับวัยรุ่นนักศึกษาแพทย์รุ่นพี่ และภาพอีกกลุ่มหนึ่งเป็นภาพถ่ายบรรยากาศงานเลี้ยงโต๊ะจีน (ภาพที่ 2.22 - 2.23) คณะผู้จัดทำต้องการที่จะตอบโต้กับความคิดของอาจารย์ผู้ใหญ่ในคณะแพทยศิริราชขณะนั้นด้วยการใช้ภาพถ่ายประกอบข้อเขียนที่ล้อเลียนข้อเขียนของนายแพทย์อวย เกตุสิงห์ ผู้เป็นอาจารย์แพทย์ของพวกเขา และเป็นผู้ริเริ่มการจัดพิธีต้อนรับน้องใหม่ครั้งแรกของประเทศไทยใน พ.ศ. 2475⁷¹

จุดมุ่งหมายของข้อเขียนของนายแพทย์อวยเป็นไปเพื่อชี้ให้เห็นว่า พิธีต้อนรับน้องใหม่ของแพทยศิริราชที่เป็นอยู่ในขณะนี้ (ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา) แตกต่างจากการจัดกิจกรรมนี้ในครั้งแรก (พ.ศ. 2475) เป็นอย่างมาก เพราะจากกิจกรรมที่เรียบง่ายซึ่งมุ่งเน้นความสามัคคีของหมู่คณะได้เปลี่ยนมาเป็นงานเลี้ยงขนาดใหญ่โต เปลี่ยนจากกิน “ข้าวหม้อแกงหม้อ” มาเป็นการกินเลี้ยงโต๊ะจีน เปลี่ยนจากการดื่ม “น้ำประปา” มาเป็นการดื่มน้ำอัดลมและสุรา ทำให้มีค่าใช้จ่ายเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเหตุนี้เองนายแพทย์อวยจึงต้องการให้วัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาแพทยศิริราชได้ตระหนักว่า “ถ้าคิดกันเสียใหม่, จัดงานให้อยู่ในขอบเขตจุดประสงค์ที่จะปลูกความสามัคคีระหว่างนักเรียนใหม่กับนักเรียนเก่า, ทำอะไรๆ ให้แต่เพียงพอสมควร ก็ประหยัดเงินลงได้มากทีเดียว”⁷²

แต่ด้วยค่านิยมแห่งยุคสมัย ตลอดจนความไม่พอใจต่อความคิดของอาจารย์แพทย์ในฐานะผู้ใหญ่ จึงน่าจะเป็นเหตุให้คณะผู้จัดทำ *เวชชนิสิต 2510 - 2511* ใช้หนังสืออนุสรณ์ของพวกเขาในการตอบโต้ความคิดของอาจารย์ผู้ใหญ่ในคณะ ด้วยการถ่ายภาพงานเลี้ยงในกิจกรรมต้อนรับน้องใหม่ และข้อเขียนที่ล้อเลียนกับข้อเขียนของนายแพทย์อวยซึ่งเป็นข้อเขียนแพร่ในสังคมแพทยศิริราช โดยคณะผู้จัดทำได้เน้นย้ำในความตอนท้ายว่า “ดูก่อนท่านผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ภาพจากหน้านี้จะ เป็นพยานวัตถุที่ไม่ต้องมีคำบรรยาย⁷³” ภาพถ่ายที่ปรากฏในส่วนนี้ คณะผู้จัดทำได้เลือกใช้ภาพถ่ายบรรยากาศในช่วงแห่งความสุขที่วัยรุ่นแต่ละคนต่างยิ้มแย้มแจ่มใสและพูดคุยสนทนากันอย่างสนุกสนานในงานเลี้ยงขนาดใหญ่ เพื่อแสดงให้เห็นว่า ความคิดของอาจารย์แพทย์ในฐานะผู้ใหญ่ที่เห็น

⁷¹ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า คณะผู้จัดทำน่าจะกำลังตอบโต้กับข้อเขียนสองสองชิ้นด้วยกัน ได้แก่ ข้อเขียนเรื่อง “พิธีต้อนรับน้องใหม่ครั้งแรกในประเทศไทย” ที่ตีพิมพ์ในวารสาร *สารศิริราช* ในพ.ศ. 2494 และข้อเขียนเรื่อง “ยี่สิบห้าปีของงานต้อนรับน้องใหม่” ที่ตีพิมพ์ในวารสารฉบับเดียวกันใน พ.ศ. 2499 ดูบทความทั้งสองชิ้นเพิ่มเติมใน อวย เกตุสิงห์, “พิธีต้อนรับน้องใหม่ครั้งแรกในประเทศไทย,” *สารศิริราช* 3, 5 (2494): 267 - 271; อวย เกตุสิงห์, “ยี่สิบห้าปีของงานต้อนรับน้องใหม่,” *สารศิริราช* 8, 3 (มีนาคม 2499): 168 - 172.

⁷² อวย เกตุสิงห์, “ยี่สิบห้าปีของงานต้อนรับน้องใหม่,” *สารศิริราช* 8, 3 (มีนาคม 2499): 171.

⁷³ *เวชชนิสิต 2510 - 2511*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ว่าการจัดงานต้อนรับน้องใหม่ที่ใหญ่โตและใช้เงินเป็นจำนวนมากจนมีแต่ผู้เอือมระอา นั้นไม่เป็นความจริงแต่อย่างใด เพราะวัยรุ่นนศิริราชแต่ละคนทั้งนักศึกษาเก่าและใหม่ล้วนแต่มีความสุขและสนุกสนานกับกิจกรรมที่โอ้อ่าและใหญ่โตเช่นนี้ อย่างไรก็ตามแม้เราไม่อาจล่วงรู้ได้ผู้คนในศิริราชรู้สึกอย่างไรต่อกิจกรรมต้อนรับน้องใหม่นี้ แต่ภาพถ่ายในช่วงเวลาแห่งความสุขในงานเลี้ยงต้อนรับน้องใหม่ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงจุดยืนของวัยรุ่นนศิริราชว่า สิ่งที่ใหญ่โตในสังคมของพวกเขาคิดนั้นไม่สัมพันธ์กับบรรยากาศทางสังคมในขณะนั้นซึ่งงานสังสรรค์ทางสังคมภายในกรุงเทพฯ กำลังแบ่งบานผ่านหนังสือ *เวชนิสิต 2510 - 2511* ซึ่งเป็นเอกสารที่พวกเขาจัดทำขึ้นเอง

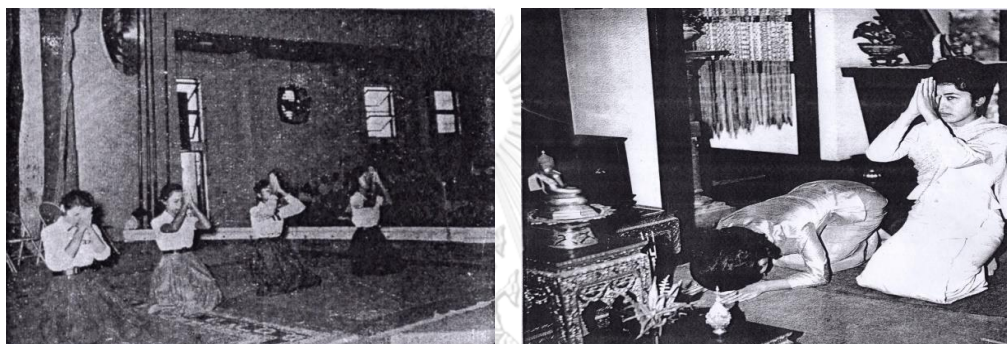

ภาพที่ 2.22 - 2.23 งานเลี้ยงต้อนรับน้องใหม่ของนักศึกษาคณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล (2510)

ที่มา: *เวชนิสิต 2510 - 2511*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ปรากฏการณ์ดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในสังคมมหาวิทยาลัยเท่านั้น แต่ในสังคมของวัยรุ่นมัธยมก็เช่นกัน วัยรุ่นเริ่มใช้หนังสืออนุสรณ์ในฐานะเครื่องมือของการแสดงการต่อต้านระเบียบและค่านิยมบางประการ ตลอดจนเป็นเครื่องชี้้นำให้วัยรุ่นได้ตระหนักถึงคุณค่าของตนเองและสังคม ภาพถ่ายได้กลายเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ใช้แสดงการปฏิเสธกฎระเบียบและข้อบังคับของนักเรียนภายในโรงเรียนอยู่มาก แพททริก โจรี (Patrick Jory) เสนอว่า ในช่วงทศวรรษ 2490 เป็นช่วงเวลาที่มีการขบคิดเกี่ยวกับกิจกรรมารยาทของวัยรุ่นว่ามีความอ่อนด้อยลงมาก จึงได้มีการเขียนตำราและเน้นการอบรมมารยาทที่เน้นการปฏิบัติทางกาย อาทิ การไหว้ การกราบ รวมไปถึงการจัดประกวดมารยาทไทยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2504 อันนำโดยท่านผู้หญิงดุขฎิ มาลากุล การอบรมและการประกวดมารยาทไทยนี้เน้นถึงการอ่อนน้อมถ่อมตนของผู้ที่มีต่อ

ผู้ใหญ่ ตลอดจนเป็นหลักการควบคุมร่างกายของวัยรุ่นให้เปลี่ยนแปลงตนไปสู่ทางที่ถูกต้องดีงาม⁷⁴ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมองว่า หลักการพื้นฐานของการประกวดมารยาทมิได้เฟ้นผู้ที่มีความงดงามทางกาย วาจา และใจ แต่เป็นการเฟ้นหาผู้ที่แสดงอิริยาบถทางกายได้งดงาม สมบูรณ์แบบ และถูกต้องตามหลักการเสียมากกว่า ตัวอย่างเช่น ถ้าเปรียบเทียบภาพถ่ายการประกวดการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัยของนักเรียนหญิงระดับมัธยมศึกษา ในการประกวดมารยาทในปี พ.ศ. 2504 ในหนังสือ *การสัมมนา มารยาทและการประกวดมารยาทของสมาคมสตรีอาสาสมัครแห่งประเทศไทย* กับภาพแบบอย่างการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัยที่ถูกต้องในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ ก็จะเห็นได้ว่า สิ่งที่ปรากฏผ่านภาพถ่ายทั้งสองก็คือการแสดงออกที่งดงามตามแบบแผนที่ถูกต้อง (ภาพที่ 2.24 - 2.25)

ภาพที่ 2.24 ภาพบรรยากาศการประกวดมารยาทในการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัยของนักเรียนหญิงระดับมัธยมศึกษา ในการประกวดมารยาทในปี พ.ศ. 2504

ภาพที่ 2.25 ภาพตัวอย่างการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัยที่ถูกวิธี

ในหนังสือ *การสัมมนา มารยาทและการประกวดมารยาทของสมาคมสตรีอาสาสมัครแห่งประเทศไทย*

(ที่มา: *การสัมมนา มารยาทและการประกวดมารยาทของสมาคมสตรีอาสาสมัครแห่งประเทศไทย*, เอกสารไม่มีเลขหน้า)

ขณะเดียวกันหากพิจารณาตามข้อเสนอของโจรีที่ว่า มารยาทจะมีส่วนสำคัญในการควบคุมความประพฤติของวัยรุ่นได้ แต่ภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์หลายภาพที่ปรากฏกลับมิได้แสดงให้เห็นลักษณะเช่นนั้นเลย ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายส่วนหนึ่งในชุด “เด็กดีราชินี” ใน *ราชินี 2516* ได้แก่ ภาพนักเรียนหญิงสองคนกำลังทานไอศกรีมด้านหลังป้าย “ห้ามรับประทานอาหารในบริเวณนี้” (ภาพที่ 2.26) ภาพนักเรียนหญิงสองคนเดินเข้าไปในทางที่มีป้าย “ไม่ใช่ทางนักเรียนผ่าน” (ภาพที่ 2.27) ภาพนักเรียนหญิงคนหนึ่งเดินข้ามรั้วที่มีป้ายว่า “ไม่มีกิจห้ามเข้า” (ภาพที่ 2.28) ภาพนักเรียนหญิงสองคนแสร้งคุยกันเสียงดังหลังป้าย “ห้ามส่งเสียงดัง” (ภาพที่ 2.29) และภาพปลายเท้าของนักเรียนหญิงคน

⁷⁴ Patrick Jory, “Thailand’s politics of politeness: Qualities of a Gentleman and the making of ‘Thai manners’,” *Southeast Asia Research* 23, 3 (September 2015): 12-16.

หนึ่งกำลังเหยียบบนทางขึ้นสระว่ายน้ำที่มีป้ายเขียนว่า “โปรดถอดรองเท้าก่อนขึ้นสระ” (ภาพที่ 2.30) ภาพถ่ายทั้งหมดเน้นให้วัยรุ่นหญิงในภาพแสดงท่าทางที่ตรงกันข้ามกับคำสั่งห้ามบนป้าย ประกาศในบริเวณเดียวกับป้ายประกาศนั้นๆ ประกอบกับการจัดกลุ่มภาพถ่ายเหล่านี้ให้อยู่ในชุด “เด็กดีราชินี” ก็ย่อมแสดงให้เห็นว่าคณะผู้จัดทำตั้งใจใช้ภาพถ่ายเหล่านี้ทั้งในเชิงขบขันและเสียดสีสังคมภายในโรงเรียนที่เต็มไปด้วยกฎระเบียบโดยสิ่งๆ ที่ช่วยให้ความหมายเหล่านี้ชัดเจนขึ้นก็คือป้ายที่ใช้เป็นฉากหน้าของภาพแต่ละภาพ แต่ก็ได้หมายความว่า วัยรุ่นหญิงในภาพเหล่านี้ไม่มีมารยาทหรือมิได้รับการอบรมสั่งสอนแต่อย่างใด เพราะลักษณะที่ปรากฏผ่านภาพถ่ายทั้งหมดนี้คือการจัดวางองค์ประกอบของภาพเพื่อแสดงออกถึงกิริยามารยาทที่ไม่งดงามและขัดต่อกฎระเบียบ อีกทั้งภาพถ่ายชุดนี้ก็เป็นกรรณิการที่หยิบยกเอาสิ่งที่เกิดขึ้นและอยู่ในความรับรู้โดยทั่วไปว่า แม้โรงเรียนพยายามควบคุมความประพฤติและกิริยามารยาทของนักเรียนเท่าไร แต่เมื่อคล้อยหลังครุหรือเมื่อพวกเขาอยู่ด้วยตนเองแล้วความซุกซนและความพยายามต่อต้านกฎระเบียบย่อมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น นอกจากนี้ภาพถ่ายชุดนี้ก็ยิ่งแสดงให้เห็นอีกว่า สำนึกความเป็นวัยรุ่นไม่ใช่ร่างกายภายใต้การบงการ (docile body) แต่เป็นการต่อต้านและท้าทายต่อกฎระเบียบและมารยาททางสังคมที่โรงเรียนเป็นผู้กำหนด ดังนั้นภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์จึงทำหน้าที่เน้นย้ำว่าพวกเขาคือวัยแห่งการขบถสังคม

ภาพที่ 2.26

ภาพที่ 2.27

ภาพที่ 2.28

ภาพที่ 2.29

ภาพที่ 2.30

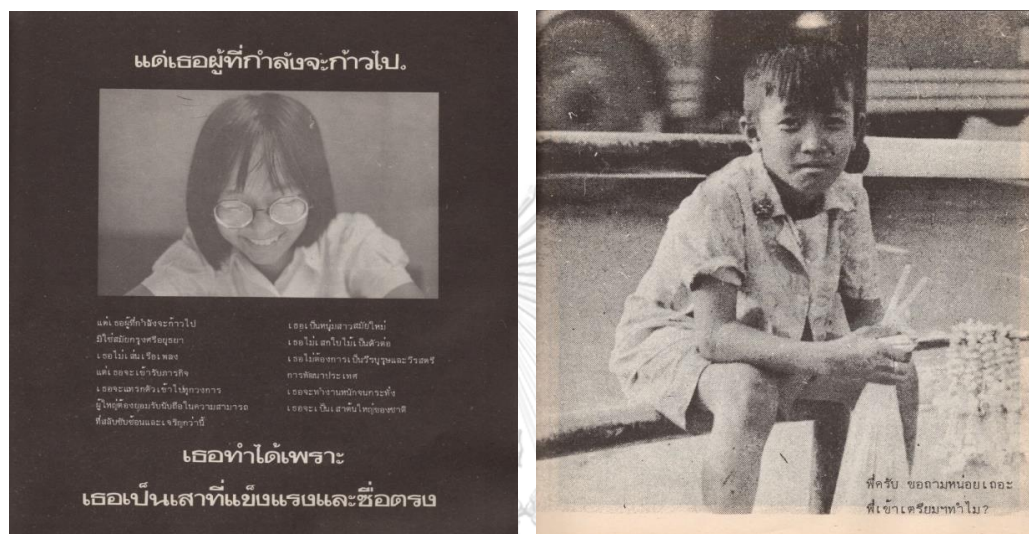
ภาพที่ 2.26 - 2.30 ภาพถ่ายชุด
“เด็กดีราชินี” (ปีการศึกษา 2516)
ที่มา: ราชินี 2516, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

นอกจากนี้ขณะที่สังคมพยายามเน้นย้ำว่าวัยรุ่นเป็นช่วงวัยแห่งการหมกมุ่นสนใจแต่เรื่องราวของตนเอง แต่วัยรุ่นเองก็พยายามที่จะสร้างสำนึกให้แก่เพื่อนร่วมสังคมได้ตระหนักถึงบทบาทของตนเองในฐานะผู้นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคม ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ก็สืบเนื่องมาจากแนวคิดเรื่อง “หนี้สังคม” ที่ไม่เพียงแต่แพร่หลายในสังคมมหาวิทยาลัย แต่ยังเป็นแนวคิดที่วัยรุ่นมัธยมใช้ในการกระตุ้นเพื่อนร่วมสังคมผ่านหนังสืออนุสรณ์ด้วยเช่นกัน วัยรุ่นใช้ภาพถ่ายและคุณค่าทางสุนทรียะของภาพถ่ายมาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความคิดทางการเมืองและสังคมด้วยการสร้างเรื่องราวผ่านภาพถ่ายเพื่อเร้าอารมณ์และความรู้สึกแก่ผู้ดูภาพ ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายใน *กุญแจแห่งมหาทวาร* หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ปีการศึกษา 2518 แสดงภาพถ่ายของวัยรุ่นหญิงร่างบางสวมแว่นตาคัลายเป็นผู้คงแก่เรียนมีสีหน้ายิ้มแย้ม (ภาพที่ 2.31) แต่ด้านบนและล่างของภาพถ่ายกลับมีข้อความตัวอักษรขนาดใหญ่ว่า “แต่เธอผู้ที่กำลังจะก้าวไป [...] เธอทำได้เพราะเธอเป็นเสาที่แข็งแรงและซื่อตรง”⁷⁵ ทั้งภาพถ่ายและคำบรรยายภาพไม่อาจแยกขาดจากกันได้เลย เพราะถ้าหากขาดภาพคำบรรยายภาพถ่ายดังกล่าวก็คงเป็นเพียงคำประพันธ์เพื่อปลุกสำนึกทางการเมืองทั่วไปที่แพร่หลายในปลายทศวรรษ 2510 แต่ถ้ามีแต่ภาพและไม่มีคำบรรยายภาพข้างต้น ภาพถ่ายนี้ก็คงเป็นเพียงภาพถ่ายของวัยรุ่นหญิงที่พบเห็นได้โดยทั่วไป ดังนั้นทั้งภาพถ่ายและคำบรรยายจึงทำหน้าที่ประสานกันเป็นอย่างดี กล่าวคือ พลังของภาพถ่ายของวัยรุ่นหญิงรูปร่างบอบบาง ใส่แว่นตาทนทานเตอะซึ่งเป็นภาพลักษณ์ของผู้คงแก่เรียน มีส่วนสำคัญที่เน้นย้ำว่า วัยรุ่นทุกคนเป็นบุคคลสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมและประเทศชาติได้ เพราะ “เธอเป็นเสาที่แข็งแรงและซื่อตรง” เช่นเดียวกับวัยรุ่นหญิงรูปร่างบอบบางและคงแก่เรียนผู้นี้

ขณะเดียวกันเพื่อที่จะให้วัยรุ่นโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาได้ตระหนักและขบคิดถึงบทบาทและหน้าที่ของตนเอง คณะผู้จัดทำได้ลงภาพถ่ายของเด็กชายพวงมาลัยบนท้องถนนที่กำลังนั่งพักด้วยสีหน้าเหนื่อยล้าพร้อมคำถามที่เขียนประกอบภาพว่า “พีครับ ขอถามหน่อยเถอะ พีเข้าเตรียมฯทำไม?” (ภาพที่ 2.32) ภาพถ่ายและคำถามที่มาพร้อมกันกับภาพนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามของวัยรุ่นที่ต้องการเรียกร้องให้เพื่อนร่วมสังคมได้ขบคิดและตั้งคำถามกับตนเอง ว่าแท้จริงแล้วพวกเขานั้นมีโอกาสมากกว่าผู้อื่นที่ด้อยโอกาสอีกมาก ขณะเดียวกันก็ยังเป็นการให้วัยรุ่นได้ตระหนักว่า พวกเขาเป็น “หนี้สังคม” อันมาจากภาษีของประชาชนที่มีส่วนให้พวกเขาได้รับโอกาสทางการศึกษามากกว่าคนอื่น ๆ ผ่านการเลือกใช้ภาพถ่ายของเด็กชายที่มีสีหน้าเหนื่อยล้าจากการตากแดดขายพวงมาลัยบนท้องถนน ด้วยคำถามที่ว่า พวกเขาเข้ารับการศึกษาในระดับสูงไปเพื่ออะไรกัน คำถามและภาพถ่ายนี้เป็นการสรุปประเด็นการนำเสนอทั้งหมดใน *กุญแจแห่งมหาทวาร* หนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาปีการศึกษา 2518 ที่มาจากชื่อชื่อเขียนของผู้ใช้นามปากกาว่า “สมชาย ปรีชาเจริญ” หรือ

⁷⁵ *กุญแจแห่งมหาทวาร*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

จิตร ภูมิศักดิ์⁷⁶ ที่มีใจความสำคัญว่า “ทำไม” ศัพท์อันเป็นแม่กุญแจแห่งมหาทวาร อันจักเบิกนำมวลมนุษยย์ไปสู่สังคมอันดีงามกว่า สดใสมาก และก้าวหน้ากว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน”⁷⁷ ภาพถ่ายทั้งภาพวัยรุ่นหญิงและภาพเด็กชายชายพวงมาลัยจึงแสดงให้เห็นถึงแนวทางในการใช้ภาพถ่ายผ่านหนังสืออนุสรณ์ที่มีได้เป็นไปเพื่อรวบรวมอดีตเพียงเท่านั้น แต่วัยรุ่นก็ยังใช้หนังสืออนุสรณ์ในฐานะเครื่องมือสื่อสารความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองให้แพร่หลายในสังคมของวัยรุ่นด้วยกัน

ภาพที่ 2.31 - 2.32 ภาพถ่ายวัยรุ่นหญิงและภาพถ่ายเด็กชายชายพวงมาลัย

ใน *กุญแจแห่งมหาทวาร* (ปีการศึกษา 2518)

ที่มา: *กุญแจแห่งมหาทวาร*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

อย่างไรก็ตามหนังสืออนุสรณ์การเมืองก็จัดทำได้เพียงในช่วงปีการศึกษา 2517 - 2518 เท่านั้น ประกอบกับการควบคุมการแสดงออกทางการเมืองอย่างเข้มข้นในทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาก็ส่งผลให้หนังสืออนุสรณ์กลับไปทำหน้าที่ในเชิงอนุสรณ์ที่เข้มข้นมากขึ้น ในขณะที่การทำหนังสืออนุสรณ์ในมหาวิทยาลัยเริ่มซบเซาและหยุดนิ่ง การทำหนังสืออนุสรณ์ในโรงเรียนมัธยมกลับเริ่มเฟื่องฟู ประกอบกับความแพร่หลายขององค์ความรู้ทางจิตวิทยาที่มีบทบาทเข้ามาอธิบายความแตกต่างของพัฒนาการของชีวิตมนุษย์มากขึ้น ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาจากคณะผู้จัดทำโดยมากก็มักจะเป็นนักเรียนชั้นสูงสุดของโรงเรียนซึ่งก็คือนักเรียน ม.ศ. 5 จึงทำให้ภาพแทนของความเป็นวัยรุ่นที่เน้นแสดงความเป็นเด็กกับความเป็นผู้ใหญ่ที่ชัดเจน ตัวอย่างเช่น ภาพนำภาพหมู่ของนักเรียนชั้น ม.ศ. 1 - ม.ศ. 5 ใน *นิลุบล'20* หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ปีการศึกษา 2520

⁷⁶ นามปากกาของจิตร ภูมิศักดิ์ [ออนไลน์], 9 กุมภาพันธ์ 2561. แหล่งที่มา

<http://www.reocities.com/thaifreeman/jit/pumisak2.html>

⁷⁷ สมชาย ปรีชาเจริญ, “กุญแจแห่งมหาทวาร,” ใน *กุญแจแห่งมหาทวาร*, เอกสารไม่มีเลขหน้า

ภาพถ่ายแต่ละภาพน่าจะเป็นความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ให้นักเรียนชายชั้น ม.ศ. 5 ถ่ายภาพร่วมกับเด็กในอิริยาบถตามสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอุ้มเด็ก จูงมือเด็ก เล่นกับกลุ่มเด็กๆ และทาสีเส้นสนามกีฬา (ภาพที่ 2.33-2.36) การไม่ปรากฏเด็กในภาพสุดท้ายของชุดภาพนี้ ทำให้เข้าใจได้ว่า วัลย์รุจน์เชื่อว่าพวกเขาคือคนที่เป็นผู้อาวุโสที่สุดในระดับชั้นความสัมพันธ์ตามวัยวุฒิ เพราะคณะผู้จัดทำได้เลือกใช้ภาพระหว่างที่กำลังเรียนหนังสือมาใช้เป็นภาพของชั้น ม.ศ. 5 (ภาพที่ 2.37) ฉะนั้นการปรากฏเด็กและกลุ่มเด็กร่วมกับนักเรียนรุ่นพี่ในแต่ละภาพ (ยกเว้นภาพของนักเรียน ม.ศ.2) จึงทำให้เข้าใจในเบื้องต้นได้ว่า วัลย์รุจน์เชื่อว่าคนที่อ่อนอาวุโสกว่าพวกเขาที่ผู้อาวุโสที่สุดในโรงเรียนล้วนเป็นเด็กหรือมีความเป็นเด็กและมีได้คุณวุฒิเทียบเท่ากับพวกเขา

ภาพที่ 2.33

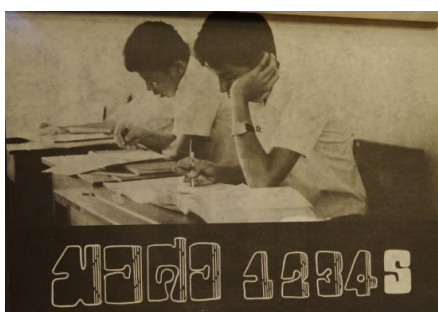
ภาพที่ 2.34

ภาพที่ 2.35

ภาพที่ 2.36

ภาพที่ 2.37

ภาพที่ 2.33 - 2.37 ภาพของชั้น ม.ศ. 1-5

ที่มา: นิลุบล'20, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

การพิจารณาภาพถ่ายชุดนี้นอกจากที่ต้องให้ความสนใจต่อวัยรุ่นชั้น ม.ศ. 5 ที่อยู่ในภาพแล้ว ก็ยังต้องสนใจอิริยาบถของเด็กที่อยู่ในภาพตั้งแต่เด็กที่ถูกอุ้มโดยวัยรุ่น เด็กที่ผู้ใหญ่จูงมือ กลุ่มเด็กที่เล่นซุกซน และเด็กที่ตั้งใจดูวัยรุ่นทาสี (ภาพที่ 2.33 - 2.36) เพราะเด็กๆ เหล่านี้ก็คือภาพแทนความรับรู้ทางสังคมที่วัยรุ่นชั้นม.ศ. 5 และอาจรวมถึงสมาชิกในโรงเรียนมองวัยรุ่นในแต่ละช่วงวัยที่แตกต่างกันออกไป วัยรุ่นชั้น ม.ศ. 1 ถือเป็นน้องเล็กสุดของโรงเรียนมีความเป็นเด็กไร้เดียงสา ต้องมีคนช่วยอุ้มชูดูแล (ภาพที่ 2.33) ชั้น ม.ศ.2 เป็นเด็กที่โตขึ้นมาเล็กน้อยและค่อนข้างที่จะอยู่ในโอวาท ดังจะเห็นได้จากภาพที่เด็กในภาพมิได้แสดงการต่อต้านหรือขัดขืนแต่อย่างใด (ภาพที่ 2.34) แตกต่างจากวัยรุ่นชั้น ม.ศ. 3 ที่ใช้ภาพวัยรุ่นที่กำลังเล่นสนุกกับกลุ่มเด็ก ๆ ทำให้เข้าใจได้ว่า ช่วงวัยนี้เป็นช่วงวัยที่ซุกซน อยู่ไม่สุข ควบคุมได้ค่อนข้างยาก ดังจะเห็นจากการที่วัยรุ่นแต่ละคนต่างต้องรับมือกับเด็กเป็นจำนวนมากที่กำลังเล่นสนุกสนานอยู่ (ภาพที่ 2.35) แต่พอวัยรุ่นเหล่านี้ขึ้นชั้น ม.ศ. 4 พวกเขา ก็เริ่มเติบโตและมีความเป็นผู้ใหญ่มากขึ้น ดังจะเห็นได้จากดังจะเห็นได้จากสายตาของเด็กทั้งสองคนในภาพที่จ้องมองวัยรุ่นชายในภาพที่กำลังทาสีอย่างตั้งใจ (ภาพที่ 2.36) และภาพสุดท้ายซึ่งเป็นภาพของชั้น ม.ศ. 5 เป็นภาพที่ชี้ให้เห็นถึงความเป็นผู้ใหญ่ที่ทำหน้าที่ของตนเองนั่นก็คือ การตั้งใจเรียนเพื่อเตรียมตนเองไปสู่อนาคตที่ดียิ่งขึ้น ฉะนั้นภาพที่ชี้ให้เห็นถึงความเป็นผู้ใหญ่หรือความเป็นวัยรุ่นที่แตกต่างจากความ เป็นเด็กอย่างชัดเจนก็คือ การเรียนหนังสือ (ภาพที่ 2.37)

ภาพถ่ายชุดนี้นอกจากที่จะแทนความคิดของวัยรุ่นชั้นสูงสุดต่อวัยรุ่นระดับชั้นอื่นๆ แล้ว ภาพถ่ายชุดนี้ก็มักจะแทนชีวิตของพวกเขาในแต่ละระดับชั้นด้วยเช่นกัน เพราะคณะผู้จัดทำอาจต้องการใช้ภาพถ่ายชุดนี้เพื่อย้อนวันวานโดยเริ่มต้นที่ภาพของชั้น ม.ศ. 5 ในฐานะตัวแทนชีวิตของพวกเขาที่กำลังคร่ำเคร่งกับการเรียน (ภาพที่ 2.37) และใช้ภาพถ่ายของชั้น ม.ศ. 1-4 เพื่อเป็นภาพแทนของชีวิตพวกเขาเมื่อสี่ปีที่ผ่านมา โดยเริ่มต้นด้วยเรื่องราวเมื่อครั้งที่พวกเขาเพิ่งเข้ามาเป็นนักเรียนใหม่ที่ได้รับการดูแลทั้งครูอาจารย์และวัยรุ่นผู้เป็นรุ่นพี่ในโรงเรียน ดังภาพของชั้น ม.ศ. 1 -2 ที่เป็นภาพวัยรุ่นกำลังอุ้มเด็กเล็กและภาพผู้ใหญ่กำลังจูงเด็ก (ภาพที่ 2.33 - 2.34) และเมื่อพวกเขาเติบโตขึ้นก็มีความซุกซน ไม่ค่อยอยู่ภายใต้กรอบแห่งกฎระเบียบมากนัก ดังภาพของชั้น ม.ศ.3 ที่เป็นภาพของวัยรุ่นที่สละวณอยู่กับเด็กๆ ที่ซุกซน (ภาพที่ 2.35) และเมื่อพวกเขาขึ้นชั้น ม.ศ. 4 พวกเขา ก็ต้องเริ่มสนใจเรียนมากยิ่งขึ้น เพื่ออนาคตของพวกเขาเอง ดังเช่นภาพถ่ายของเด็กที่กำลังมองวัยรุ่นชายทาสีอยู่ (ภาพที่ 2.36) ลักษณะเช่นนี้เองแสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นไม่เพียงแต่ใช้ภาพถ่ายในฐานะภาพแทนของความแตกต่างระหว่างวัยเท่านั้น แต่ยังหมายความถึงชีวิตในอดีตของพวกเขาด้วยเช่น

ความคิดที่เกี่ยวข้องกับความแตกต่างระหว่างอายุเช่นนี้จะได้รับเน้นย้ำให้เห็นอย่างเด่นชัดในภาพของชั้น ม.3 และ ม.6 ในหนังสืออนุสรณ์ที่จัดทำขึ้นตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ดังจะเห็นได้จากความแตกต่างของการนำเสนอเรื่องราวผ่านภาพถ่ายที่ประกอบขึ้นเป็นเรื่องราวใหม่ ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายส่วนหนึ่งในหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนบดินทรเดชาฯ ปีการศึกษา 2529 ในส่วน

ของชั้น ม.3 เป็นภาพของนักเรียนชายคนหนึ่งขณะที่เขากำลังอ่านหนังสือ ก็มีกลุ่มนักเรียนหญิงกำลังจะเดินผ่านหน้าของเขาไป และอีกภาพหนึ่งเป็นภาพของนักเรียนชายคนเดียวกำลังลดขาแว่นและทอดสายตาลอดผ่านแว่นตา ด้านบนของภาพนี้มีข้อความบอกเล่าเรื่องราวของภาพถ่ายชุดดังกล่าวว่า “แผล็บเดียว ม.3 แล้ว จะอยู่หรือไปก็รู้กันป็นีแหละ ต้องพิตกันหน่อย เอ๊ย ! นั้นสาวๆ กำลังมาพอดิหนังสือเอามาไว้ก่อนดีกว่า”⁷⁸ (ภาพที่ 2.38) ภาพดังกล่าวให้ความหมายต่างไปจากภาพของนักเรียนชั้น ม.6 ที่ประกอบด้วยภาพถ่ายทั้งสิ้นสามภาพ ภาพแรกเป็นภาพของนักเรียนชายคนหนึ่งกำลังตกตะลึงกับหนังสือกองใหญ่ที่อยู่ตรงหน้า ภาพต่อมาเป็นภาพที่เขาลองจะหยิบหนังสือเล่มจากกองหนังสือเล่มดังกล่าว แต่ท้ายที่สุดในภาพสุดท้ายเขาถูกหนังสือจากกองหนังสือดังกล่าวถล่มลงมาทับ ภาพชุดนี้มีข้อความบรรยายว่า “เปลอแผล็บเดียว เหลือเวลาอีกไม่เท่าไรก็จะ Ent แล้ว เห็นที่ต้องดูหนังสือซะหน่อย ยะฮู้ ทำไมมันสูงอย่างนี้ แต่เอาวะสูงเป็นสูง ใจมันสู้ซะอย่าง ต้องสำเร็จจนได้แหละ น่า จริงมัย”⁷⁹ (ภาพที่ 2.39) จะเห็นได้ว่า แม้ชุดภาพทั้งสองจะสร้างความรู้สึกขบขันให้แก่ผู้ดูภาพ แต่ในความเป็นจริงแล้วภาพทั้งสองต่างแฝงความหมายของความรู้สึกต่อวิถีชีวิตของความเป็นวัยรุ่นที่แตกต่างกัน กล่าวคือ วัยรุ่นชั้นมัธยมปลายที่จะต้องเตรียมตัวอ่านหนังสือเพื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัย จึงทำให้คณะผู้จัดทำเลือกนำเสนอภาพของวัยรุ่นชั้น ม.ต้น ที่มีความเป็นเด็กรักความสนุกสนาน มากกว่าที่จะจริงจังกับชีวิต ดังจะเห็นจากการเลือกใช้เรื่องราวของความรักเข้าไปแต่งเติมความหมายให้แก่ภาพถ่าย ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ตรงกันข้ามกับเรื่องราวของนักเรียนชั้น ม.6 ที่คณะผู้จัดทำพยายามที่จะอธิบายภาพของวัยรุ่นในช่วงดังกล่าวว่าเป็นช่วงที่ต้องแบกรับความคาดหวังทางสังคมและของตนเองค่อนข้างมาก การกำหนดความหมายในลักษณะดังกล่าวนี้ออกแบบบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมที่อิงกับวัยวุฒิและคุณวุฒิเป็นหลัก

⁷⁸ *Fifteenth Bodindecha's Yearbook Vol.15*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 2.38 - 2.39 ภาพของชั้น ม.3 และ ม.6 (ปีการศึกษา 2529)

ที่มา: *Fifteenth Bodindecha's Yearbook Vol.15*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ในช่วงราวต้นทศวรรษ 2530 หนังสืออนุสรณ์ยิ่งทวีบทบาทสำคัญในการบันทึกสำนึกแห่งช่วงวัยของวัยรุ่นในฐานะห้วงเวลาแห่งความรัก ความอบอุ่นและความสุขของวัยรุ่นเป็นสำคัญ ส่วนหนึ่งที่เป็นเช่นนี้ นอกจากที่จะมาจากความรู้สึกรักและผูกพันต่อเพื่อนและสถาบันการศึกษาแล้ว กระแสของการศึกษาค้นคว้าประวัติของโรงเรียนก็มีส่วนสำคัญด้วยเช่นกัน เพราะตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา สถาบันการศึกษาหลายแห่งที่ครบรอบวันสถาปนาตั้งแต่ระดับทศวรรษถึงศตวรรษก็ได้มีการจัดงานเฉลิมฉลองอย่างใหญ่โต รวมไปถึงเริ่มให้ความสนใจต่ออดีตของตนเองในฐานะสถาบันที่มีเกียรติประวัติอันยาวนานมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการตีพิมพ์หนังสือและเอกสารออกเผยแพร่เป็นจำนวนมากในราวปลายทศวรรษ 2520 ต่อต้นทศวรรษ 2530⁸⁰ ปราบฏการณ์ดังกล่าวนี้ส่วนหนึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลจากการจัดงานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี ที่มีการตีพิมพ์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ไทย⁸¹ รวมไปถึงบรรยากาศภายในโรงเรียนที่เริ่มให้ความสำคัญกับการจัดงานอำลาอาลัย การประพันธ์เพลงที่บ่งบอกถึงความรักและความผูกพันกับสถาบันการศึกษาก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ความเป็นวัยรุ่นเริ่มอิงกับสถาบันการศึกษามากขึ้นด้วยเช่นกัน

⁸⁰ ตัวอย่างเอกสารที่ตีพิมพ์ในช่วงเวลาดังกล่าว อาทิ *อนุสรณ์สาส์น 75 ปีราชินี* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, ม.ป.ป.); *80 ปี ราชินี* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พลพันธ์การพิมพ์, 2528); *ราชินี 84 ปี* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2531); *วชิราวุธวิทยาลัย ครบ 80 ปี* (พ.ศ. 2453-2533) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, ม.ป.ป.).

⁸¹ มรกต เจวจินดา, *ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์ กับการเมืองไทย พ.ศ. 2475 - 2526*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), หน้า 333 - 334.

ความเข้มข้นทางอารมณ์เช่นนี้ก็ได้รับการนำเสนอผ่านการสร้างและการเลือกใช้ภาพถ่ายเพื่อถ่ายทอดอารมณ์และความรู้สึกของความรักและความผูกพันต่อโรงเรียนมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายหน้าปกหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนสตรีวิทยา ปีการศึกษา 2532 ประกอบด้วยด้านซ้ายเป็นนาฬิกาทรายที่ด้านบนเป็นภาพอาคารเรียนของโรงเรียน ส่วนด้านล่างเป็นภาพของทรายที่กำลังไหลลงมา ด้านขวาเป็นเข็มตราประจำโรงเรียนวางพาดบนดินสอ และฉากหลังเป็นหนังสือ และกลุ่มภาพถ่ายอาคารต่างๆ (ภาพที่ 2.40) การเน้นนาฬิกาทรายให้เด่นชัดกว่าองค์ประกอบอื่นในภาพถ่าย อาจเข้าใจได้ว่าคณะผู้จัดทำต้องการเน้นย้ำว่าชีวิตของการวัยรุ่นผู้เป็นนักเรียนก็เปรียบดังผงทรายในนาฬิกาที่ค่อย ๆ ลดลงไป ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้ภาพถ่ายอาคารเรียนด้านบนของตัวเรือนและด้านล่างเป็นผงทรายที่กำลังไหลลงไปกองที่ก้นนาฬิกา ลักษณะดังกล่าวนี้เองก็สัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ ในภาพถ่ายที่ถูกทำให้เลือนรางเปรียบดังกาลเวลาที่ค่อยๆ ทำให้พวกเขาเติบโตขึ้นตามวัยและสำเร็จการศึกษาในท้ายที่สุด หรือภาพถ่ายในหนังสือ *บดินทรเดชา รุ่น 19* (ปีการศึกษา 2533) แสดงภาพถ่ายของวัยรุ่นหญิงชั้นมัธยมปลายคนหนึ่งผินหน้าออกจากกล้อง (ภาพที่ 2.41) การเลือกใช้ภาพถ่ายที่ไม่ให้เห็นแววตาของวัยรุ่นหญิงคนดังกล่าวก็เป็นไปเพื่อแสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นคนหนึ่งที่กำลังจะสำเร็จการศึกษานี้มีความรู้สึกต่อโรงเรียนที่แตกต่างระคนกันไป ดังข้อความที่ปรากฏทางด้านซ้ายของภาพว่า “ความรู้ ความรัก ความสนุก ความเศร้า บดินทรให้ทุกอย่างแก่ฉัน” ขณะเดียวกันการถ่ายภาพที่เน้นช่วงบนที่แสดงให้เห็นอักษรย่อและเข็มพระเกี้ยวสัญลักษณ์ของโรงเรียนก็ยังเป็นการระบุดีลักษณะและสำนักแห่งช่วงวัยของวัยรุ่นที่ผูกพันกับชีวิตในโรงเรียนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังข้อความประกอบทางขวาของภาพว่า

จะจดจำทุกสิ่งที่เป็นบดินทรไว้ตลอดไป

ฉันรักบดินทรมาก มันเป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่งที่ฉันได้เข้ามาพักอาศัย ตลอดเวลา 6 ปี บดินทรให้ความรู้ ความรัก ความสนุก ความเศร้าแก่ฉัน มันทำให้ฉันรู้สึกผูกพันกับมันมาก เมื่อถึงวันที่ฉันต้องจากบดินทรไป ฉันจะจดจำทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นบดินทรไว้ตลอดไป⁸²

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า วัยรุ่นในทศวรรษ 2530 พยายามเชื่อมโยงสำนักแห่งช่วงชีวิตวัยรุ่นเข้ากับชีวิตในสถานศึกษาในฐานะของสถานที่ที่ไม่เป็นเพียงอาคารสถานที่เท่านั้น แต่ยังเป็นความผูกพันทางจิตใจและเป็นชีวิตส่วนสำคัญของวัยรุ่นอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นในฐานะสื่อกลางในการแสดงอารมณ์และความรู้สึกที่หลากหลายที่วัยรุ่นมีต่อโรงเรียนของพวกเขา

⁸² *บดินทรเดชา รุ่น 19*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 2.40 - 2.41 ภาพหน้าปกหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนสตรีวิทยาปีการศึกษา 2532 และภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนบดินทรเดชาปีการศึกษา 2533
ที่มา: สตรีวิทย์ (2532), เอกสารไม่มีเลขหน้า; บดินทรเดชา รุ่น 19, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า การอธิบายความหมายของความเป็นวัยรุ่นเป็นสิ่งเปลี่ยนแปลงตามบริบททางการเมืองและสังคม ตั้งแต่สมัยจารีตที่อิงอยู่กับการเจริญเติบโตของมนุษย์ตามคติทางพุทธศาสนาเรื่องสังสารวัฏ มาสู่แนวคิดว่าสำนึกแห่งความเป็นวัยรุ่นที่ได้รับอิทธิพลจากองค์ความรู้ทางคหกรรมศาสตร์และจิตวิทยาในปลายทศวรรษ 2490 ต่อต้นทศวรรษ 2500 ปราบฏการณ์ดังกล่าวสัมพันธ์กับภาพแทนของความเป็นวัยรุ่นที่สังคมมองว่าพวกเขาเป็นช่วงวัยแห่งปัญหาในช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 ก่อนที่จะพัฒนาไปสู่แนวคิดเรื่องวัยพายุบูแคมตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ทั้งหมดนี้มีได้อยู่บนฐานการควบคุมและจัดการตั้งที่งานศึกษาก่อนหน้าพยายามเสนอแต่เพียงอย่างเดียว แต่เกิดความพยายามของรัฐและภาคส่วนต่างๆ ที่พยายามแสวงหาแนวทางที่จะอยู่ร่วมกับวัยรุ่นอย่างมีความสุข ดังนั้นแนวคิดที่ใช้ในการอธิบายความเป็นวัยรุ่นจึงเป็นไปเพื่อกระตุ้นให้ผู้คนในสังคมได้ตระหนักและเข้าใจถึงความสำคัญของช่วงชีวิตวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยที่แตกต่างจากช่วงวัยอื่น การเน้นย้ำถึงความแตกต่างเช่นนี้ส่วนหนึ่งก็เป็นผลให้ภาครัฐกิจเริ่มมองวัยรุ่นในฐานะผู้บริโภคกลุ่มใหม่ที่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการถ่ายภาพโฆษณาที่เน้นความหมายของวัยรุ่นในแงุ่มที่ตรงข้ามกับแนวคิดเรื่องพายุบูแคม เพื่อนำเสนอให้เข้าถึงวัยรุ่นได้มากยิ่งขึ้นผ่านแนวคิดที่มองว่าวัยรุ่นเป็นคนรุ่นใหม่ เป็นวัยแห่งความสดใส และไม่ยึดติดกรอบแบบเดิมๆ

อย่างไรก็ตามทั้งหมดนี้แตกต่างจากความหมายที่วัยรุ่นเป็นผู้สร้างผ่านหนังสืออนุสรณ์โดยสิ้นเชิง เพราะสิ่งที่วัยรุ่นต้องการนำเสนอผ่านหนังสืออนุสรณ์มิได้เป็นเพียงแค่ความผูกพันและความอาลัยในสถาบันการศึกษาเท่านั้น แต่ยังเป็นสำนึกแห่งช่วงวัยที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมือง

และสังคม ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนผ่านการใช้ภาพถ่ายและคำบรรยายภาพที่มีนัยยะของการต่อต้าน และท้าทายต่อกฎระเบียบและค่านิยมทางสังคม การแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการตัดสินใจด้วยตนเอง เป็นต้น นอกจากนี้หนังสืออนุสรณ์ก็ยังแสดงให้เห็นภาพแทนของความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนต่างอายุผ่านความคิดของวัยรุ่นชั้นสูงสุดที่มีต่อวัยรุ่นระดับชั้นที่อ่อนอาวุโสกว่า รวมไปถึงเน้นย้ำความหมายของช่วงชีวิตวัยรุ่นที่สถาบันการศึกษามีได้เป็นเพียงสถานที่ให้ความรู้ แต่ยังเป็นสถานที่อันมีคุณค่าและความหมายต่อวัยรุ่นเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้นการเลือกใช้ภาพถ่ายของทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ และวัยรุ่นแสดงให้เห็นการประกอบสร้างภาพแทนและช่วงชิงความหมายของความเป็นวัยรุ่นที่สัมพันธ์ต่อการรับรู้ต่อสำนึกของความเป็นวัยรุ่นที่แตกต่างกันออกไป ตามแต่ความตั้งใจและเจตนาในการสื่อสารความเป็นวัยรุ่นในประเด็นต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองและสังคม อีกทั้งยังชี้ให้เห็นว่าแม้ทั้งสามภาคส่วนจะมีความรับรู้อันนำมาสู่การสร้างภาพแทนของความเป็นวัยรุ่นผ่านภาพถ่ายที่แตกต่างกันก็จริง แต่ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ และวัยรุ่นต่างเชื่อไปในทิศทางเดียวกันว่า ช่วงชีวิตวัยรุ่นถือเป็นช่วงวัยที่แตกต่างจากวัยเด็กและวัยผู้ใหญ่ และเป็นช่วงวัยที่ทุกคนในสังคมควรที่จะเข้าใจและให้ความสนใจให้มาก เพราะวัยรุ่นเหล่านี้ก็คือผู้ที่จะเป็นอนาคตของสังคมและประเทศชาติ ในบทถัดไปจะเป็นบทที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายและหนังสืออนุสรณ์ในมิติที่ลุ่มลึกขึ้น เพื่อชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของเทคโนโลยีและแนวทางในการสร้างสรรค์ภาพถ่ายที่มีผลต่อการเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นผ่านคุณสมบัติประการหนึ่งของวัยรุ่นก็คือ “ความคิดสร้างสรรค์”

บทที่ 3 วัยรุ่นกับความคิดสร้างสรรค์

ภาพที่ 3.1 ภาพถ่ายเบื้องหลังการถ่ายภาพปกหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2526

ภาพที่ 3.2 ภาพปกหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2526

ที่มา: *ajaklimseon.com*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ชุดภาพในบทสารานุกรม “ปิดเล่ม” แสดงภาพถ่ายการเตรียมการถ่ายหน้าปกหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นวัฒนาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2526 ตั้งแต่การวางกระจกที่อยู่ตรงข้ามกับอาคารเรียน เพื่อให้เงาของอาคารปรากฏบนแผ่นกระจก ภาพการเตรียมกล่องนมและกล้วยสำหรับจัดวางบนโต๊ะสำหรับถ่ายภาพและภาพบรรยากาศการถ่ายจริงตามลำดับ เพื่อให้ได้ภาพถ่ายหน้าปกหนังสืออนุสรณ์ที่สื่อทั้งเรื่องราวที่เกี่ยวข้องชีวิตและความผูกพันกับโรงเรียนอันเป็นที่รักยิ่ง (ภาพที่ 3.1 - 3.2) ภาพถ่ายหน้าปกหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้เกิดจากความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ต้องการให้หนังสืออนุสรณ์เล่มนี้สื่อความหมายของความผูกพันระหว่างเพื่อนร่วมรุ่นและโรงเรียน¹ โดยนมและกล้วยทำหน้าที่แทนชีวิตประจำวันของวัยรุ่นวัฒนาที่เป็นนักเรียนประจำ เพราะทั้งนมและกล้วยนี้เป็นอาหารว่างที่พวกเขาได้รับประทานทุกวัน และภาพของอาคารที่เป็นเงาอันเลื่อนรางแทนชีวิตในโรงเรียนที่ได้

¹ *ajaklimseon.com* รุ่น 129, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

กลายเป็นอดีตและค่อยๆ เลือนหายไปตามกาลเวลา เพื่อเน้นย้ำคุณค่าและความหมายของชีวิตวัยรุ่น ตามชื่อของหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ว่า “ถ้าจกัลิมเลื่อนได้” ดังนั้นการใช้นม กล้วย และแผ่นกระจก เพื่อสร้างภาพแทนความหมายของชีวิตวัยรุ่นในสถาบันการศึกษาในฐานะชีวิตที่ไม่อาจลืมนั่นได้ แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะสำคัญของวัยรุ่นในฐานะผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ ดังจะเห็นได้จากการประยุกต์องค์ความรู้ทางเทคนิคและเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายภาพจากภายนอก มาสร้างสรรค์และก้าวให้พ้นจากขีดจำกัดของหนังสืออนุสรณ์

การใช้เอกสารชิ้นต้นที่วัยรุ่นเป็นผู้จัดทำเพื่อเข้าใจคุณค่าและความหมายของชีวิตวัยรุ่นในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยถือว่ามีมาก่อนหน้านี้แล้ว บทความเรื่อง “86 ปีหนังสือนักศึกษาชีวประวัติหนุ่มสาวสยามฉบับลายลักษณ์” ของประจักษ์ ก้องกีรติ (พ.ศ. 2544) ถือเป็นงานชิ้นแรกๆ ที่บุกเบิกการใช้เอกสารของวัยรุ่นเพื่อเข้าใจความคิดของวัยรุ่นผ่านกลุ่มเอกสารที่ประจักษ์เรียกว่า “หนังสือนักศึกษา” ที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเอกสารกลุ่มนี้ว่า

หนังสือนักศึกษาซึ่งถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับๆ กำเนิดนักศึกษา และคลี่คลายมาตามยุคสมัย ก็เปรียบเสมือนหนึ่งบทบันทึกเรื่องราวที่เป็นผลมาจากแรงบันดาลใจ ความคิด ความรู้สึก ความฝันของนักศึกษาในแต่ละยุคสมัยซึ่งช่วยสะท้อนตัวตนของพวกเขา/เธอให้คนอื่นได้สัมผัส การบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับหนังสือนักศึกษาจากอดีตถึงปัจจุบัน จึงเป็นความพยายามเล็ก ๆ ที่จะเล่าชีวประวัติของคนวัยหนุ่มสาว ผ่านหลักฐานที่เป็นผลผลิตของพวกเขา/เธอเอง²

ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความพยายามในการใช้หลักฐานประเภทใหม่ ๆ ในการเข้าใจชีวิตของวัยรุ่นที่ได้รับการศึกษาดังเช่นนักศึกษาในมหาวิทยาลัยดังที่ประจักษ์ให้ความสนใจ ลักษณะดังกล่าวนี้เองเป็นสิ่งที่พามาเลา ไรนีย์-เคเบอร์เกส (Pamela Riney-Kehrberg) ได้ชี้ให้เห็นเช่นกันเกี่ยวกับการศึกษาวัยรุ่นในทางประวัติศาสตร์ว่า เราไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่าการขาดแคลนหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นถือเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมวัยรุ่นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 อย่างมาก เพราะแทบจะไม่ปรากฏเอกสารประเภทที่เรียกว่า “อัตเอกสาร” (ego-documents) ใดๆ จะเป็นจดหมายหรือสมุดบันทึกประจำวันซึ่งจะช่วยให้เราให้เข้าใจชีวิตวัยรุ่นได้เลย³ ฉะนั้นมุมมองของการใช้เอกสารของประจักษ์ถือว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของการเลือกใช้อัตเอกสารที่วัยรุ่นเป็นผู้สร้างเพื่อเข้าใจชีวิตของวัยรุ่น

² ประจักษ์ ก้องกีรติ, “86 ปี หนังสือนักศึกษา ชิวประวัติหนุ่มสาวสยามฉบับลายลักษณ์,” ใน *การเมืองวัฒนธรรมไทย: ว่าด้วยความทรงจำ / วาทกรรม / อำนาจ* (นนทบุรี: ฟาติงกัน, 2558), หน้า 144. บทความนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกใน *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* ฉบับที่ 5 (มิถุนายน 2543 – พฤษภาคม 2544): 3-6, 27 – 50.

³ Pamela Riney-Kehrberg, “The High School Yearbook,” *Journal of the History of Childhood and Youth* 10, 2 (Spring 2017): 159. ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับธรรมชาติและข้อจำกัดของเอกสารประเภทอัตเอกสาร (ego-documents) ใน Mary Fullbrook and Ulinka Rublack, 'In Relation: The “Social Self” and Ego-Documents', *German History* 28, 3 (2010): 263 - 272.

แต่การเข้าใจหนังสืออนุสรณ์แค่เพียงเนื้อหาที่ปรากฏในตัวเล่มอาจไม่เพียงพอ เพราะภาพถ่ายที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ในแต่ละปีการศึกษานั้นล้วนถูกถ่ายทอดและคัดเลือกมาตีพิมพ์ นอกจากนี้จะสัมพันธ์กับความตั้งใจของสภานายกรและคณะแล้ว ก็ยังสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองและสังคมในแต่ละช่วงเวลาด้วยเช่นกัน ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจภาพถ่ายที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ได้ดียิ่งขึ้น การเข้าใจถึงเทคนิคและเทคโนโลยีการถ่ายภาพก็เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะภาพถ่ายที่ปรากฏในตัวเล่มล้วนเป็นผลมาจากมุมมองและการสร้างสรรค์ของผู้ถ่ายและผู้ใช้ภาพเป็นสำคัญ และมุมมองดังกล่าวก็สัมพันธ์กับรูปแบบการสร้างสรรค์ภาพถ่ายที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ทั้งหมดนี้นำมาสู่คำถามการวิจัยของบทนี้ว่า ภาพถ่ายแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับเทคนิคและเทคโนโลยีการถ่ายภาพได้อย่างไร อะไรคือความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับเทคนิคและเทคโนโลยีการถ่ายภาพและทั้งสองสิ่งนี้มีปฏิสัมพันธ์และนำมาซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวได้อย่างไร และวัยรุ่นใช้ความสัมพันธ์ดังกล่าวเพื่อนำมาสู่การกำหนดความหมายของชีวิตวัยรุ่นอย่างไร

บทนี้ใช้ภาพถ่ายเพื่อแสดงให้เห็นคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของวัยรุ่นก็คือ “ความคิดสร้างสรรค์” ที่มีผลต่อการประกอบสร้างความหมายและภาพแทนของชีวิตวัยรุ่น ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับเทคนิคและเทคโนโลยีการถ่ายภาพที่มีต่อการเลือกใช้และสร้างสรรค์ภาพถ่ายของวัยรุ่น อันมีพื้นฐานมาจากความต้องการหลีกเลี่ยงความซ้ำซากจำเจของธรรมเนียมในการทำหนังสืออนุสรณ์ที่ผ่านๆ มา บทนี้แบ่งการอภิปรายเป็นสองส่วนหลัก ได้แก่ ส่วนแรกว่าด้วยการสร้างสรรค์หนังสืออนุสรณ์ ส่วนนี้เป็นส่วนที่ต้องการอธิบายกำเนิดและพัฒนาการของหนังสืออนุสรณ์ในประเทศไทยทั้งในโรงเรียนมัธยมศึกษาและมหาวิทยาลัย ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างหนังสืออนุสรณ์ในฐานะบันทึกอดีตแห่งชีวิตวัยรุ่น และอีกส่วนหนึ่งคือภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่น ส่วนนี้เป็นส่วนที่ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของเทคนิคและเทคโนโลยีการถ่ายภาพที่มีผลต่อการสร้างสรรค์และการเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่น โดยพิจารณาผ่านรูปแบบของการสร้างสรรค์ภาพถ่ายสองรูปแบบหลัก ได้แก่ การถ่ายภาพแบบพิกโทเรียล (pictorial photography) และการถ่ายภาพเชิงสร้างสรรค์ (creative photography) ซึ่งวัยรุ่นได้ใช้ทั้งเทคนิคการถ่ายภาพทั้งสองประเภทนี้เพื่อสร้างภาพแทนของชีวิตวัยรุ่นในมิติที่หลากหลาย เพื่อแสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของพวกเขาในแต่ละช่วงเวลา

บทนี้ต้องการเสนอว่า หนังสืออนุสรณ์ไม่เพียงแต่เป็นเครื่องยืนยันว่าชีวิตวัยรุ่นภายในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยนั้นไม่ได้แปลกแยกหรือแยกขาดจากสังคมภายนอกรั้วโรงเรียนและมหาวิทยาลัย แต่ยังคงแสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นเป็นวัยที่เต็มไปด้วยความคิดสร้างสรรค์ ที่อยู่บนพื้นฐานของสัมพันธ์ระหว่างบริบททางการเมืองและสังคมกับเทคนิคและเทคโนโลยีการถ่ายภาพที่เปลี่ยนแปลงไป หนังสืออนุสรณ์จึงไม่เพียงทำหน้าที่ในเชิงอนุสรณ์เท่านั้น แต่ยังคงแสดงให้เห็นถึงพลังแห่งความคิดสร้างสรรค์ของวัยรุ่นที่ต้องการก้าวออกจากขีดจำกัดของหนังสืออนุสรณ์ผ่านการประยุกต์ใช้เทคนิค

และเทคโนโลยีการถ่ายภาพ เพื่อให้หนังสืออนุสรณ์ของพวกเขาเป็นที่ประทับใจแก่เพื่อนร่วมรุ่นที่สำเร็จการศึกษาในแต่ละช่วงเวลาด้วยเช่นกัน

3.1 หนังสืออนุสรณ์กับวัยรุ่น

ก่อนที่จะเข้าสู่การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายกับหนังสืออนุสรณ์ ผู้วิจัยต้องการปูพื้นฐานเบื้องต้นให้แก่ผู้อ่านด้วยการแนะนำหนังสืออนุสรณ์อันเป็นเอกสารหลักของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เพื่อนำไปสู่อธิบายความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนระหว่างภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นกรุงเทพฯ ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ทั้งในบทนี้และบทอื่นต่อไป

3.1.1 กำเนิดและพัฒนาการของหนังสืออนุสรณ์ในมหาวิทยาลัย

ขณะที่ประจักษ์ ก้องกีรติ ตั้งต้นกำเนิดของหนังสือนักศึกษาที่หนังสือพิมพ์ มหาวิทยาลัย ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่มีกำเนิดและพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาจาก หนังสือพิมพ์โรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนซึ่งถือกำเนิดขึ้นใน พ.ศ. 2457 แต่ปัญหาสำคัญของเอกสารดังกล่าวที่ประจักษ์เองก็ได้ตระหนักเช่นกันคือ วัยรุ่นมิใช่ผู้มีบทบาทหลักในการจัดทำเอกสารดังกล่าว⁴ แต่ผู้วิจัยได้ค้นพบว่า เวชชนิสิต 2473 ของนิสิตคณะแพทยศาสตร์ศิริราช (เดิมสังกัดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ที่ถือได้ว่าเป็นหนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของสยามซึ่งเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2473 เป็นเอกสารที่วัยรุ่นมีบทบาทหลักในการสร้างโดยแท้จริง ด้วยเหตุผลสำคัญสองประการได้แก่ ประการแรก แม้คณะผู้จัดทำที่มีทวน บุญนิยมเป็นสาราณียกร จะได้รับแรงบันดาลใจจากหนังสืออนุสรณ์ของหลวงวาทวิยาวัฒน์ อาจารย์แพทย์ของพวกเขาผู้มีโอกาสศึกษาวิชาแพทย์ ณ มหาวิทยาลัยชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกาก็ตามที่ แต่ความมุ่งหมายแรกเริ่มของหนังสืออนุสรณ์ก็แตกต่างจากหนังสือพิมพ์ที่เผยแพร่ทั้งโรงเรียนและมหาวิทยาลัยโดยสิ้นเชิง ดังจะเห็นได้จากความตั้งใจที่จะให้หนังสือเล่มนี้เป็นสิ่งอนุสรณ์แก่เพื่อนนิสิตแพทย์ผู้เคยร่วมเรียนกันมา ตลอดจนเพื่อแสดงความก้าวหน้าขององค์กรที่ตนสังกัด⁵ นอกจากนี้การจัดแบ่งเนื้อหาภายในเล่มที่น่าจะเลียนแบบหนังสืออนุสรณ์ของหลวงวาทวิยาวัฒน์ ก็บ่งชี้ให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ต้องการให้หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสืออนุสรณ์อย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากกลุ่มเนื้อหาในเล่มได้แก่ สถานที่ ผู้อุปการะ อาจารย์ เจ้าหน้าที่ประจำแผนก และกิจการ นักเรียนเก่าของคณะแพทยศาสตร์ นักเรียนแพทย์ พยาบาล รางวัล กีฬา และภาพล้อ

⁴ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “86 ปี หนังสือนักศึกษา ชีวิตประวัติหนุ่มสาวสยามฉบับลายลักษณ์,” ใน *การเมืองวัฒนธรรมไทย: ว่าด้วยความทรงจำ / วาทกรรม / อำนาจ* (นนทบุรี: ฟาติงกัน, 2558), หน้า 145-147. บทความนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกใน *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* ฉบับที่ 5 (มิถุนายน 2543 – พฤษภาคม 2544): 3-6, 27 – 50.

⁵ เวชชนิสิต 2473, หน้า คำนำ.

อย่างไรก็ตามหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ก็ยังคงเป็นสิ่งที่คนร่วมสมัยก็ไม่เข้าใจรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาภายในเล่มมากนัก แม้แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ผู้ทรงได้รับทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือเล่มดังกล่าวจากนิสิตก็ทรงตรัสว่า “นักเรียนพวกนี้เขียนของมันอย่างไร อ่านไม่เห็นเข้าใจ”⁶

ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะหนังสืออนุสรณ์เป็นหนังสือที่แตกต่างจากหนังสือประเภทอื่นๆ เนื่องจากวัฒนธรรมการอ่านของชนชั้นกลางในช่วงทศวรรษ 2460 เรื่อยมาจนถึงช่วงทศวรรษ 2480 ที่สมิทธ์ ถนอมศาสนะ ชี้ให้เห็นว่า คนชั้นกลางที่เติบโตในช่วงทศวรรษ 2450 ถึง 2460 ได้รับความรู้ผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่และรับวัฒนธรรมการอ่านแผนใหม่ผ่านงานเขียนประเภทเรื่องสั้นและวรรณกรรมในทางโลกผ่านงานเขียนในหนังสือพิมพ์ หนังสือนวนิยาย และนิตยสาร⁷ จึงไม่แปลกที่คณะผู้จัดทำหนังสือ *เวชนิสสิต* 2478 ซึ่งเป็นหนังสืออนุสรณ์เล่มที่สองถัดจาก *เวชนิสสิต* 2473 ต้องชี้แจงถึงรูปแบบและแนวทางในการนำเสนอเนื้อหาภายในเล่มว่า *เวชนิสสิต* ได้รับอิทธิพลมาจากหนังสืออนุสรณ์ในประเทศสหรัฐอเมริกา และขอภัยใน “สิ่งที่มากไปสำหรับเยียร์บุค” ไว้ในบทสารานุกรมแต่แรก เพราะคณะผู้จัดทำเองก็ตระหนักว่าหนังสืออนุสรณ์เป็นสิ่งใหม่ที่ผู้คนในขณะนั้นไม่คุ้นเคย และไม่อยากให้รูปแบบของการนำเสนอเนื้อหาในฐานะหนังสืออนุสรณ์ต้องผิดเพี้ยนจากรูปแบบที่รับมา ดังความตอนหนึ่งว่า

หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือสำหรับปี ทำขึ้นโดยคณะนักเรียนแพทย์ที่จะออกมารับปริญญาปลายศกนี้ [พ.ศ.2478] หนังสือเยียร์บุคเช่นนี้ในมหาวิทยาลัยต่างๆ ของ ส.ป.อเมริกา มีพิมพ์กันทุกๆ ปีในระหว่างผู้ที่ จะสำเร็จวิชาจากที่นั้นๆ และ บางแห่ง ในหนังสือไม่มีอะไรลงพิมพ์มากไปกว่ารูปสถานที่ อาจารย์และนักเรียน เพราะหนังสือจะแพร่หลายอยู่ที่แต่ในหมู่ นักเรียนเก่าและใหม่ของมหาวิทยาลัยนั้นๆ แต่หนังสือ *เวชนิสสิต* เล่มนี้ได้มีผู้ที่อยู่ภายนอกวงงานของโรงเรียนแพทย์ต้องการ เป็นจำนวนไม่น้อย ความจำเป็นที่ จะต้องตอบแทนความหวังดีของท่านเหล่านั้นบังคับให้หนังสือเล่มนี้ต้องลงเรื่องต่างๆ มากกว่าที่ควรจะเป็น ซึ่งเราต้องขอภัยใน “สิ่งที่มากไปสำหรับเยียร์บุค” ไว้ในที่นี้ด้วย⁸

อย่างไรก็ตามการทำหนังสืออนุสรณ์ในช่วงทศวรรษ 2470 ถึงทศวรรษ 2480 ก็ยังมีได้เป็นหนังสือรายปีดังที่เราเข้าใจกัน เพราะกว่าที่จะมีการจัดทำ *เวชนิสสิต* ขึ้นอีกครั้งหลังจากการตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2473 ก็ล่วงมาในปี พ.ศ.2478 ออก *เวชนิสสิต* 2478 พ.ศ.2482 ออก *เวชนิสสิต* 2482 *ฉลองครบรอบ 50 ปีศิริราช* และ พ.ศ.2490 ออก *เวชนิสสิต* 2490-2491 ในวาระสำคัญของคณะ

⁶ “พ.ศ.2473 กำเนิด ‘เวชนิสสิต’,” ใน *เวชนิสสิต* 2506 - 2507, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁷ สมิทธ์ ถนอมศาสนะ, “การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นกลางไทยกับ ‘เรื่องอ่านเล่น’ ไทยสมัยใหม่ ทศวรรษ 2460 - ทศวรรษ 2480,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558), หน้า 86 - 104.

⁸ *เวชนิสสิต* 2478, คำนำ.

แพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลตามลำดับ⁹ รวมไปถึงภาพถ่ายเองก็ยังมีใช้สื่อหลักที่วัยรุ่นในช่วงเวลาดังกล่าวใช้ในการนำเสนอตนเองผ่านหนังสืออนุสรณ์ เพราะภาพถ่ายที่ตีพิมพ์ส่วนมากมักเป็นภาพถ่ายของสถานที่มากกว่าภาพถ่ายผู้คนและเหตุการณ์ ซึ่งกว่าหนังสืออนุสรณ์จะกลายมาเป็นหนังสือรายปีดังที่เราเข้าใจกันก็เข้าสู่ช่วงราวทศวรรษ 2490 อันเป็นช่วงเวลาที่การพิมพ์หนังสือภายในประเทศค่อนข้างเฟื่องฟูอีกครั้งหลังจากที่ซบเซาไปในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง อันจะนำมาสู่การทำหนังสืออนุสรณ์รูปแบบอื่น ๆ อาทิ หนังสือต้อนรับน้องใหม่ และหนังสือครอบรอบรุ่น

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองในช่วงทศวรรษ 2490 สถานการณ์การพิมพ์ภายในประเทศเริ่มฟื้นตัวและเริ่มกลับมาคึกคักอีกครั้งหลังจากประสบกับ “ยุคพิมพ์ยากและกระดาษแพง” อันส่งผลให้กิจการการพิมพ์ภายในประเทศต้องหยุดชะงักในช่วงทศวรรษ 2480¹⁰ ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลการพิมพ์หนังสือในมหาวิทยาลัยกลับมาคึกคักอีกครั้ง โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ที่ตีพิมพ์ในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ก่อนที่จะค่อยๆ เปลี่ยนมาเป็น “หนังสือต้อนรับน้องใหม่” ในท้ายที่สุด อย่างไรก็ตามข้อสังเกตหนึ่งที่น่าสนใจในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ถึงต้นทศวรรษ 2510 ในสังคมวัยรุ่นของมหาวิทยาลัยอื่นๆ ที่มีใช้สังคมแพทย์ศิริราช จะพบว่าขณะที่หนังสือต้อนรับน้องใหม่เติบโตและแพร่หลายแต่หนังสืออนุสรณ์กลับเป็นสิ่งที่วัยรุ่นในสังคมมหาวิทยาลัยไม่ค่อยให้ความสำคัญนัก เพราะการออกหนังสืออนุสรณ์หรือที่วัยรุ่นในมหาวิทยาลัยเรียกอย่างลาลองว่า “หนังสืออนุสรณ์ซีเนียร์” มักเป็นการตีพิมพ์รายสะดวกหรือตามที่นักศึกษาชั้นปีสูงสุดต่างเห็นสมควรว่าควรจะมีการจัดทำขึ้น ส่วนหนึ่งด้วยเหตุผลสำคัญก็คือ การชื่นชมยินดีที่พวกเขาต่างรักษาความสัมพันธ์ของเพื่อนไว้ได้อย่างเหนียวแน่น อีกทั้งยังปรากฏรูปแบบการนำเสนอที่หลากหลาย ดังปรากฏในบทสัมภาษณ์ของอาจารย์เมธาสุดบรรทัด อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใน *รัฐศาสตร์'21* หนังสืออนุสรณ์นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2516 ความว่า

⁹ อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาทศวรรษ 2480 นักศึกษาแพทย์ศิริราชในแต่ละปีการศึกษาต่างก็ออกหนังสืออนุสรณ์ของชั้นปีของตนที่มีได้ใช้ชื่อว่า *เวชขนิสสิต* ด้วยเช่นกัน ได้แก่ ปีการศึกษา 2480 ออกหนังสือ *ปริญา 2480* ประสาน เภษสุ เป็นสารานุกรม ปีการศึกษา 2485 ออกหนังสือศิริราชอนุสรณ์ มีบุญทรวง อินทลักษณ์ เป็นสารานุกรม ปีการศึกษา 2486 มีการออกหนังสืออนุสรณ์เช่นกันแต่ไม่ปรากฏชื่อ มีไกรสิทธิ์ ทองเปล่งศรีเป็นสารานุกรม แต่ต่อมาตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ก็ได้มีการกำหนดให้มีการออกหนังสือเวชขนิสสิตทุก ๆ 4 ปี และหากแต่ละรุ่นต้องการทำหนังสืออนุสรณ์ของรุ่นตนเองก็จะทำเป็นหนังสือปกอ่อนและให้ชื่อว่า “เวชขบัณฑิต” ซึ่งมีการตีพิมพ์ครั้งแรกในปีพ.ศ. 2492 โดยมีสุจินต์ จารุจินดา เป็นสารานุกรม ดังนั้นจึงกลายเป็นธรรมเนียมของการทำหนังสืออนุสรณ์ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชฯ ที่เรียกหนังสืออนุสรณ์ที่ออกในแต่ละใหม่ว่า “เวชขบัณฑิต” และจะเรียกหนังสืออนุสรณ์ที่ออกในรอบ 4 ปีว่า “เวชขนิสสิต” สลับกันไป (“พ.ศ.2473 กำหนด ‘เวชขนิสสิต’,” ใน *เวชขนิสสิต 2506 - 2507*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.) แต่อย่างไรก็ตามการเรียกหนังสืออนุสรณ์ว่า “เวชขบัณฑิต” จะยกเลิกไปราวปี พ.ศ. 2520 และเหลือเพียงแต่หนังสือ “เวชขนิสสิต” อย่างเดียวเท่านั้น

¹⁰ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ และคณะ, *สยามพิมพ์การ* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547), หน้า 230-235.

นับว่าดีที่พวกคุณได้จัดทำหนังสือรุ่นขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกเนื่องจากจะต้องจากกันเมื่อจบการศึกษา การทำหนังสือรุ่น เห็นว่าแต่ละรุ่นมีแนวความคิดในการจัดทำต่าง ๆ กัน เช่น บางรุ่นก็ทำในรูปของวิชาการ เพื่อให้เพื่อน ๆ ได้นำไปใช้ประโยชน์ในภายหน้า บางรุ่นก็จัดพิมพ์เป็นรูปภาพหรือบันทึกเรื่องราวที่ได้ ประสพร่วมกันในระหว่างการศึกษา ซึ่งผมเห็นว่า ไม่ว่าจะทำในรูปใดย่อมขึ้นกับความต้องการของแต่ละรุ่น ไม่ใช่ของคณะผู้จัดทำอย่างที่บางรุ่นเคยคิด มีอยู่สิ่งหนึ่งที่ควรสังเกตก็คือ หนังสือรุ่นนั้นย่อความหมาย สำหรับทุกคนที่เป็นเพื่อนร่วมรุ่นเดียวกัน บางคนอาจต้องการบันทึกความทรงจำแต่หลังจากที่ว่าจะเป็น เครื่องเตือนใจระลึกถึงวันข้างหน้า บางคนอาจมองในแง่คุณประโยชน์ที่จะได้รับ ซึ่งย่อมมีผลดีทั้งนั้น ข้อสำคัญคือ ทำหนังสือรุ่นจะต้องให้ทุกคนได้รับประโยชน์ ไม่เดือดร้อน หรือเมื่อทำเป็นรูปเล่มเสร็จแล้ว เพื่อนร่วมรุ่นเอาไปเปิดดูเอาไปโยนทิ้งเช่นนี้ก็ไม่มีความค่า¹¹

ข้อความดังกล่าวนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของหนังสืออนุสรณ์ที่แพร่หลายในเวลาอย่างน้อย ในช่วงทศวรรษ 2510 และก่อนหน้านั้นแล้ว ก็ยังชี้ให้เห็นอีกด้วยว่า แม้แต่อาจารย์ในมหาวิทยาลัยก็ มองว่า หนังสืออนุสรณ์ควรเป็นเอกสารที่มีคุณค่าแก่ทุกคน วิธีคิดดังกล่าวมิได้สงวนเฉพาะในหมู่ นักศึกษาปีที่ 4 เท่านั้น เพราะในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่หนึ่ง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในช่วงปลายทศวรรษ 2500 ต่อดันทศวรรษ 2510 ก็เกิดการจัดทำหนังสือรุ่นในระดับห้องเรียนด้วย เช่นกัน¹² แต่ภายหลังเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 คลื่นของความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ระดับชาติก็ได้เข้าทำลายมนต์ขลังของระบบอาวุโสที่เป็นเครื่องธำรงสังคมมหาวิทยาลัยมาอย่าง ยาวนานตั้งแต่แรกตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และส่งผลให้การทำหนังสือต้อนรับน้องใหม่และ หนังสืออนุสรณ์ในมหาวิทยาลัยหลายแห่งค่อย ๆ เสื่อมลงตามลำดับ

3.1.2 กำเนิดและพัฒนาการของหนังสืออนุสรณ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา

ขณะที่หนังสืออนุสรณ์ในมหาวิทยาลัยมีรากฐานมาจากการพบเห็นตัวอย่างจากหนังสือ อนุสรณ์ของต่างประเทศ แต่การทำหนังสืออนุสรณ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาถือเป็นความพยายามของ วัยรุ่นในโรงเรียนมัธยมที่ต้องการจะแยกสิ่งอนุสรณ์ออกจากหนังสือพิมพ์โรงเรียนอย่างชัดเจน และ อาจกล่าวได้อีกด้วยซ้ำว่ารากฐานของการทำหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นในชั้นมัธยมศึกษาที่แยกตัวจาก การทำหนังสือพิมพ์โรงเรียนนั้นสัมพันธ์กับพัฒนาการการพิมพ์หนังสือของสยามในช่วงแรกเริ่มผ่าน กลุ่มมิชชันนารีด้วยกัน เนื่องจากการทำหนังสือพิมพ์ซึ่งมีลักษณะเป็นหนังสือปกอ่อนแบบสมุดฝรั่ง ที่เกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2400 ต่อดันทศวรรษ 2410 โดยหมอสมิท (Samuel John Smith)

¹¹ “คำสัมภาษณ์ของอาจารย์เมธา สุตบรรทัด,” *รัฐศาสตร์* 21, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

¹² ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาคม*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2556), หน้า 65.

หมอสอนศาสนาชาวอเมริกันคณะแบปติสต์ (Baptist)¹³ และการพิมพ์หนังสือพิมพ์โรงเรียนแรกเริ่มก็เกิดขึ้นในกลุ่มโรงเรียนของมิชชันนารีในช่วงราวทศวรรษ 2430¹⁴ ก่อนที่จะเริ่มแพร่หลายในกลุ่มโรงเรียนของรัฐบาลในราวทศวรรษ 2450 เป็นอย่างน้อย¹⁵ หนังสือพิมพ์โรงเรียนส่วนหนึ่งเป็นเพราะผู้ดำรงและผู้ดำเนินการมิใช่ช่วยผู้เป็นนักเรียน แต่เป็นครูในโรงเรียนเป็นหลัก จนกระทั่งในช่วงราวทศวรรษ 2460 ที่วัฒนธรรมการอ่านและการพิมพ์ในประเทศเพียงพอที่ได้ส่งผลให้การพิมพ์หนังสือพิมพ์โรงเรียนกลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง แต่ช่วยผู้มิได้รู้สึกว่าเป็นเจ้าของหรือเป็นกำลังหลักในการทำหนังสือพิมพ์โรงเรียน เพราะหนังสือพิมพ์โรงเรียนและมหาวิทยาลัยเองก็ตามักจัดทำโดยครูอาจารย์แม้นักเรียนจะมีส่วนร่วมด้วยก็จริง แต่โดยมากก็มักจะเป็นการทำตามคำสั่งครูเป็นหลัก ทำให้ความประทับใจของนักเรียนต่อหนังสือพิมพ์มีเฉพาะหน้ากระดาษที่ปรากฏชื่อและชื่อเขียนของตัวเองเท่านั้น¹⁶ นอกจากนี้ธรรมชาติหนังสือพิมพ์โรงเรียนเองก็มุ่งแต่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความก้าวหน้าของกิจการโรงเรียน นักเรียนปัจจุบันที่เรียนดีหรือได้รับทุนเล่าเรียน และชีวิตของนักเรียนเก่า เป็นอาทิ ดังความตอนหนึ่งของหรรษา บัณฑิตย์ นักเรียนเก่าโรงเรียนราชินีผู้มีโอกาสได้เป็นส่วนหนึ่งของการทำหนังสือ *ราชินีบารุง* ว่า

ต่อมาเมื่อข้าพเจ้าออกจากโรงเรียนแล้ว ได้ทราบว่าหนังสือพิมพ์ประจำโรงเรียนนี้เลิกไปเสียแล้ว ไม่ทราบว่าเหตุใด รู้สึกเสียดายมาก เพราะรู้สึกว่าเป็นประโยชน์ในทางให้เด็กได้แสดงความกล้าหาญในสิ่งที่

¹³ ชูศรี กาลวันตวานิช, “พัฒนาการของหนังสือปกอนในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 33-34, 53.

¹⁴ ตัวอย่างเช่น โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง (โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยในปัจจุบัน) มิสเอ็ดน่า เอส. โคล ครูใหญ่ของโรงเรียนในขณะนั้นได้นำหนังสือ “แสงอรุณ” (มีชื่อภาษาอังกฤษว่า *The Day Break*) ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของเจ.เอ.เอกิน มิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียน (Presbyterian) มาเป็นหนังสือพิมพ์ของโรงเรียนในปี พ.ศ. 2435 ต่อมาหนังสือ “แสงอรุณ” จะเปลี่ยนชื่อเป็น “แมคเคซิน วัฒนา” “วังหลัง” “วัฒนา” และ “วัฒนาวิทยาลัย” ตามที่ตั้งและชื่อของโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาตามลำดับ และส่วนหนึ่งเองทำให้คนในสังคมวัฒนาวิทยาลัยเรียกหนังสืออนุสรณ์ที่พวกเขาจัดทำขึ้นว่า “แมกกาซีน”. (สมาคมศิษย์วังหลัง-วัฒนา สมัยปี 2548 - 2549, *รำลึกพระคุณมิสเอ็ดน่า เอส. โคล 150 ปี ผู้ก่อตั้งโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย* (กรุงเทพฯ: ด้านสุธาการพิมพ์, 2548), หน้า 63.)

¹⁵ ตัวอย่างเช่น โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยได้พิมพ์หนังสือชื่อ “สวนกุหลาบ” ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2455 แต่ก็พิมพ์ได้เพียงสามฉบับก็ต้องยุติลง และกลับมาพิมพ์ใหม่อีกครั้งในนาม “สวนกุหลาบวิทยา” ในช่วงราวทศวรรษ 2460 หรือในกรณีของโรงเรียนราชินี หม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุล ครูใหญ่ของโรงเรียนในขณะนั้นทรงมีดำริให้ออกหนังสือพิมพ์ “สตรีพจน์” ในพ.ศ. 2456 ต่อมาหนังสือเล่มดังกล่าวได้รับพระราชทานนามใหม่จากสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถว่า “ราชินีบารุง” ก่อนที่จะเลิกไปใน พ.ศ. 2485 เนื่องด้วยปัญหาการขาดกระดาษที่แพงสูงขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2. (*หนังสือสวนมิตร* [ออนไลน์], 14 มิถุนายน 2560. แหล่งที่มา <http://library.sk.ac.th/osk/bs.html>; ยูพาทรณ์ แจ้งเจนกิจ, “การศึกษาของสตรีไทย: ศึกษากรณีเฉพาะของโรงเรียนราชินี (พ.ศ. 2477-2503),” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 191; “หนังสือประจำโรงเรียนราชินี,” ใน *อนุสรณ์สาส์น 75 ปี ราชินี* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิชญนคร, ม.ป.ป.) หน้า 271.)

¹⁶ หรรษา บัณฑิตย์, “ข้าพเจ้าตั้งใจเขียนเรื่องนี้จริง ๆ” ใน *ราชินี 2503*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ถูก ทำให้ได้รู้ข่าวคราวกันในระหว่างนักเรียนเก่า-ใหม่ เรื่องราวของโรงเรียนก้าวหน้าไปแค่ไหน ใครไปเป็นอะไร ใครสอบไล่ได้ที่หนึ่ง ใครได้รับทุนเล่าเรียนของใคร นักเรียนเก่าคนไหนถึงแก่กรรม นักเรียนใหม่คนไหนสอบชิงทุนได้ไปนอก ฯลฯ เรื่องเหล่านี้จะได้ในหนังสือประจำปีของโรงเรียนทั้งสิ้น นับเป็นโชยิตความรกระหว่างโรงเรียนกับนักเรียน นักเรียนกับครูได้เป็นอย่างดี¹⁷

จากข้อความข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า หนังสือพิมพ์โรงเรียนเป็นเอกสารที่ไม่มีพื้นที่สำหรับวัยรุ่นที่จะได้สื่อสารกันเองเลยแม้แต่น้อย เพราะความมุ่งหมายของเอกสารชนิดดังกล่าวเป็นการสื่อสารระหว่างโรงเรียนกับสมาชิกในโรงเรียนเท่านั้น

อย่างไรก็ตามไม่มีหลักฐานที่บ่งชี้อย่างชัดเจนว่าการทำหนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของสยามในสังคมวัยรุ่นมัธยมศึกษาชั้นเริ่มต้นขึ้นเมื่อใด เพราะในช่วงก่อนทศวรรษ 2470 อันเป็นช่วงเวลาก่อนที่สยามจะมีสิ่งที่เรียกว่าหนังสืออนุสรณ์เกิดขึ้น ก็ได้ปรากฏกลุ่มภาพถ่ายของผู้สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษาต่าง ๆ ของนักเรียน แม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานที่ระบุถึงต้นเค้าของการเกิดธรรมเนียมดังกล่าวนี้อย่างชัดเจน แต่เราก็พบภาพถ่ายลักษณะเช่นนี้ได้อย่างน้อยตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2460 เป็นต้นมา ตัวอย่างเช่นที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย ผู้วิจัยได้พบกรอบรูปซึ่งเป็นกรอบรูปรวมภาพถ่ายของนักเรียนชายของโรงเรียนที่สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2464 ในชุดสูทสากลภายในตรารูปคบเพลิงที่เป็นสัญลักษณ์ประจำโรงเรียน ในฐานะข้อมูลของสะสมของหอประวัติศาสตร์ของโรงเรียน (ภาพที่ 3.3) การจัดรูปแบบของภาพดังกล่าวนี้สันนิษฐานว่าน่าจะเลียนแบบมาจากวิธีการจัดภาพถ่ายจากต่างประเทศหรือวิธีการจัดภาพถ่ายร่วมสมัยในขณะนั้น เพื่อเป็นการประมวลภาพของนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษานั้นและอาจเพื่อเป็นอนุสรณ์ของโรงเรียนอีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้ในสังคมของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยเองก็ได้สันนิษฐานว่าหนังสือ *สวนกุหลาบวิทยาลัย ฉบับอนุสรณ์* ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2475 น่าจะเป็นหนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของโรงเรียน เนื่องจากปรากฏภาพถ่ายหมู่ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 สลับกับข้อเขียนในหนังสือเล่มดังกล่าว¹⁸ แต่เมื่อพิจารณาในเบื้องต้นก็เห็นได้ว่าวิถีคิดที่จะทำหนังสืออนุสรณ์ไม่ค่อยแพร่หลายมากนัก เพราะเมื่อพิจารณาจากรูปแบบของหนังสือที่เป็นที่นิยมในสังคมมัธยมหลายแห่งก็ยังคงเป็นหนังสือพิมพ์โรงเรียนเป็นหลัก¹⁹

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

¹⁸ *หนังสือสยามมิตร* [ออนไลน์], 14 มิถุนายน 2560. แหล่งข้อมูล <http://library.sk.ac.th/osk/bs.html>.

¹⁹ ดังเช่นกรณีของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา หนังสือเล่มแรกที่คนในโรงเรียน ได้ทำเพื่อเป็นอนุสรณ์ของโรงเรียนในวาระครบรอบ 12 ปีของโรงเรียนก็คือ “หนังสือพิมพ์ ต.อ.” ในชื่อ “ต.อ. ฉะบับปฐมฤกษ์” ออกเผยแพร่ครั้งแรกในวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2492 ด้วยต้องการให้หนังสือพิมพ์นี้เป็นสื่อกลางเพื่อประชาสัมพันธ์กิจการของโรงเรียน ตลอดจนบทบาทของการเป็นพื้นที่ในเชิงวรรณกรรมที่ใช้ในการเผยแพร่ผลงานการเขียนของนักเรียนในโรงเรียนทั้งที่เป็นนักเรียนเก่าและนักเรียนปัจจุบัน.

ภาพที่ 3.3 กรอบรูปแสดงภาพนักเรียนของโรงเรียนเทพศิรินทร์วิทยาลัย
ที่สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2464
ที่มา: ฐานข้อมูลหอประวัติศาสตร์โรงเรียนเทพศิรินทร์วิทยาลัย

วัฒนธรรมการทำหนังสืออนุสรณ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาเริ่มเกิดขึ้นและแพร่หลายตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้น ดังปรากฏผ่านบทสารานุกรมในหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนหลายแห่งที่นิยมที่ประกาศอย่างชัดเจนว่า หนังสือเล่มดังกล่าวนี้เป็นหนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของโรงเรียน แต่ก็ไม่มีหลักฐานที่บ่งชี้ได้อีกเช่นกันว่า ปัจจัยใดส่งผลให้เกิดการทำหนังสืออนุสรณ์ในสังคมวัยรุ่นมัธยมตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า อาจเป็นไปได้ด้วยว่าค่านิยมในการทำหนังสืออนุสรณ์ในมหาวิทยาลัยที่เฟื่องฟูอย่างมากตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2490 ต่อต้นทศวรรษ 2500 ได้ส่งอิทธิพลมาถึงสังคมของวัยรุ่นมัธยม อีกทั้งการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นมัธยมเองก็น่าจะมีเหตุมาจากความต้องการฟื้นฟูและก้าวให้พ้นจากการทำหนังสือพิมพ์โรงเรียนด้วยเช่นกัน ดังความตอนหนึ่งในบทสารานุกรม “ขอให้ดีขึ้น (ดิฉัน) พุดเถิดๆ” ของ ราชนี 2503 หนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของโรงเรียนราชนีนี้ ว่า

เนื่องจากดีขึ้นเป็นสุภาพสตรีหัวใหม่พอๆ กับรัฐบาลในขณะนี้เหมือนกัน อยากจะฟื้นฟูของเก่า “ราชนีบำรุง” แต่ตอนนี้ไม่เห็นใครบำรุง ดิฉันก็เลยตัดคำฟุ่มเฟือยไม่ประหยัดทิ้งไป คงไว้แต่ “ราชนี” โดยไม่ต้องนั่งคิดคำสมาส คำแสลง ตั้งชื่อให้ปวดสมองโดยใช้ลัทธิแบบฮิตเลอร์หน่อย ใครจะทำไม ใครจะจะปฏิเสธรว่า “ราชนี” ไม่เป็นค่าง่ายๆ มีความหมาย **รัตรังใจ จนรันจวนจิต!**²⁰

²⁰ “ขอให้ดีขึ้น (ดิฉัน) พุดเถิดๆ,” ราชนี 2503, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำ นอกจากต้องการฟื้นฟูวัฒนธรรมการทำหนังสือของโรงเรียนราชินีที่หายไปให้คืนมาอีกครั้ง ก็ยังต้องการสร้างวัฒนธรรมของการทำหนังสือเสียใหม่โดยเปลี่ยนจากการทำหนังสือพิมพ์โรงเรียนเป็นหนังสืออนุสรณ์ ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนชื่อหนังสือ “ราชินีบำรุง” ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของโรงเรียน เป็น “ราชินี” ในฐานะหนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของโรงเรียน ดังที่คณะผู้จัดทำได้เน้นย้ำไว้ในตอนท้ายถึงความหมายของการเหลือเพียงแต่ “ราชินี” ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นชื่อโรงเรียนเท่านั้น แต่ยังเป็นสถานที่ที่มีคุณค่าและความหมายต่อวัยรุ่นเป็นอย่างดี ดังนั้นการถือกำเนิดขึ้นของหนังสืออนุสรณ์ในสังคมวัยรุ่นมัธยมเองก็เกิดขึ้นจากความต้องการก้าวให้พ้นจากความจำเจของหนังสือพิมพ์ รวมไปถึงความคิดสร้างสรรค์ของวัยรุ่นที่ต้องการให้เพื่อนร่วมสังคมรู้สึกเป็นเจ้าของเอกสารประเภทนี้ร่วมกัน

อย่างไรก็ตามการนำเสนอเนื้อหาในหนังสืออนุสรณ์ของหลายโรงเรียนต้นทศวรรษ 2500 ยังคงอิงอยู่กับรูปแบบของการทำหนังสือพิมพ์โรงเรียนอยู่มาก กล่าวคือ นอกเหนือจากที่มีลงเรื่องราวและเหตุการณ์ในรอบปีการศึกษา ประวัติและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาแล้ว หนังสืออนุสรณ์เหล่านี้ก็มีการตีพิมพ์ข้อเขียนและบทความต่าง ๆ ทั้งที่เขียนโดยสมาชิกในโรงเรียน บอกรับจากนักเขียนภายนอก และที่คัดลอกมาจากหนังสือหรือนิตยสารวารสารต่าง ๆ อย่างไรก็ตามในบางโรงเรียน เช่น โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา โรงเรียนอัสสัมชัญ ก็ยังคงทำหนังสือพิมพ์อยู่เช่นเดิม ซึ่งกว่าที่ลักษณะของหนังสือพิมพ์โรงเรียนจะเริ่มหายไปจากหนังสืออนุสรณ์ก็เข้าช่วงปลายทศวรรษ 2510 ถึงทศวรรษ 2520 แล้ว

ขณะเดียวกันหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนมัธยมในช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 มีลักษณะเป็นหนังสือในเชิงวรรณกรรม เพราะหนังสืออนุสรณ์ไม่เพียงแต่จะนำเสนอภาพถ่ายของนักเรียนและกิจกรรมภายในโรงเรียนเท่านั้น แต่ก็ยังมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินผ่านข้อเขียนในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่บอกรับจากสมาชิกในโรงเรียนและนักคิดนักเขียนภายนอก รวมไปถึงการคัดลอกจากแหล่งต่างๆ ซึ่งวิธีคิดของการคัดลอกในช่วงเวลานี้รวมไปถึงในปลายทศวรรษ 2510 ประเด็นเรื่องลิขสิทธิ์มิใช่สาระสำคัญแต่อย่างใด เนื่องจากคณะผู้จัดทำมีจุดมุ่งหมายเพื่อการเผยแพร่ความรู้ต่าง ๆ ให้เข้าถึงผู้อ่านในวงกว้างมากยิ่งขึ้น²¹ นอกจากความสำเร็จของเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่เป็นผลมาจากความเคลื่อนไหวในช่วงต้นทศวรรษ 2510 ที่สุธาชัย ยิ้มประเสริฐเรียกว่า “วัฒนธรรมหนังสือ” หรือ “หนังสือเปลี่ยนแปลงโลก”²² เมื่อผนวกเข้ากับธรรมชาติของหนังสืออนุสรณ์ในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้หนังสืออนุสรณ์กลายเป็นหนึ่งในเครื่องมือ

²¹ 100 เล่มหนังสือดี 14 ตุลา: วัฒนชัย วินิจจะกุล & สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ [ออนไลน์], 1 พฤศจิกายน 2560. แหล่งที่มา <https://www.youtube.com/watch?v=ybjg0LTZMnE>.

²² เรื่องเดียวกัน.

สำคัญในการแสดงออกซึ่งมโนทัศน์ทางการเมือง และนำมาสู่การกำเนิดขึ้นของ “หนังสืออนุสรณ์การเมือง” ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่อมวลชน ความคิดเรื่องคุณค่าของชีวิต เป็นอาทิ แต่หนังสืออนุสรณ์การเมืองก็มีอายุสั้นมากเพียงแต่ราวปีการศึกษา 2517 – 2518 เท่านั้น

อย่างไรก็ตามตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา หนังสืออนุสรณ์ก็ค่อยๆ เริ่มลดบทบาททางวรรณกรรมลงอย่างต่อเนื่อง ดังจะเริ่มพบเห็นการปรากฏภาพถ่ายจำนวนมากในหนังสืออนุสรณ์ ตลอดจนความตั้งใจของสารานุกรมที่ต้องการก้าวให้พ้นจากธรรมเนียมของการทำหนังสือที่จำเจ ไปสู่การนำเสนอรูปแบบของหนังสืออนุสรณ์รูปแบบใหม่ๆ เพื่อสร้างความประทับใจให้แก่เพื่อนร่วมรุ่นที่สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษาต่างๆ ด้วยเช่นกัน ทั้งหมดนี้เองก็สัมพันธ์กับแนวทางของการสร้างสรรค์ภาพถ่ายที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ดังที่จะแสดงให้เห็นในลำดับถัดไป

3.2 ภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่น

อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมการถ่ายภาพของคนในสังคมช่วงทศวรรษ 2490 ถึงต้นทศวรรษ 2500 ยังมีอยู่ในวงจำกัด แม้แต่บรรดาชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ เองก็ตามที เนื่องจากการถ่ายภาพก็ยังเป็นสิ่งที่ผู้คนในช่วงเวลาดังกล่าวเองก็มองว่าฟุ่มเฟือย เพราะด้วยค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูง ประกอบกับขั้นตอนที่ยุ่งยากสลับซับซ้อน และต้องอาศัยความชำนาญค่อนข้างมาก²³ แต่เราก็ไม่อาจปฏิเสธได้อีกเช่นกันว่าวัฒนธรรมการถ่ายภาพและการใช้ภาพถ่ายก็ถือเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คนไปเสียแล้ว ดังที่सन ปัทมะทิน ผู้เขียนหนังสือ *ดาราอายุรูป* และเป็นหนึ่งในคณะผู้บุกเบิกและยกระดับการถ่ายภาพให้เป็นวิชาชีพชั้นสูง ได้แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการถ่ายภาพและการใช้ภาพถ่ายของผู้คนในช่วงเวลาดังกล่าวในหนังสือของเขา ความตอนหนึ่งว่า

คนทั่วไปต่างพากันเห็นว่า การถ่ายรูปเป็นสิ่งฟุ่มเฟือย ไม่จำเป็นแก่การดำรงชีพของเรา ถ้าเราคิดในแง่ความจำเป็นในการดำรงชีพของมนุษย์แล้ว การถ่ายรูปก็เป็นสิ่งที่ฟุ่มเฟือยจริงดังที่เข้าใจกัน เพราะถ้าเราไม่ถ่ายรูป เราก็ยังมีชีวิตอยู่ได้ แต่มนุษย์ในสังคมปัจจุบันได้สร้างสรรค์ประเพณี ระเบียบแบบแผน ความนิยมที่สลับซับซ้อน ให้คนอื่นต้องทำตามหรือนิยมอย่างมากมาย คนเราทุกวันนี้จึงเปลี่ยนวิธีการดำรงชีพให้ต้องตามสิ่งที่คนอื่นด้วยกันได้สร้างสรรค์ไว้ เรามีประเพณีแลกเปลี่ยนรูปถ่ายในระหว่างญาติและมิตรสหาย มีประเพณีติดรูปใส่กรอบแขวนไว้ข้างฝา ประดับประดับบ้านให้สวยงาม หรือตั้งไว้หน้าศพ ถ่ายรูปไว้เป็นที่ระลึกร่วมกับเพื่อนฝูงในการไปเที่ยวร่วมกัน หรือในพิธีต่างๆ ในวันสมรส เมื่อมีบุตร หรือ

²³ สุพรรณิ เมธสุทธิ, “บทบาทของศาสตราจารย์सन ปัทมะทิน ที่มีต่อการพัฒนาการถ่ายภาพและภาพยนตร์ในเมืองไทย,” (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 44-47.

เมื่อเดินทางไปต่างประเทศ มีกฎหมายและระเบียบบังคับให้ต้องติดรูปถ่ายที่บัตรประจำตัว ที่หนังสือเดินทาง ที่ใบอนุญาต ที่ใบขับขี่รถยนต์ ที่ใบอนุญาตนานาชาติ²⁴

ข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของการถ่ายภาพและการใช้ภาพถ่ายในฐานะส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันที่ค่อนข้างอยู่ในวงจำกัดและเน้นความสำคัญกับการบันทึกภาพถ่ายในโอกาสพิเศษเท่านั้น ลักษณะดังกล่าวนี้ก็ปรากฏในสังคมวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ ขณะนั้นเช่นกัน วัยรุ่นส่วนมากค่อนข้างจะห่างไกลจากเทคโนโลยีและวงการถ่ายภาพ แต่ก็มิได้หมายความว่าพวกเขาเหล่านั้นจะไม่รู้จักหรือคุ้นเคยกับการถ่ายภาพเลย เพราะในระดับสังคมของวัยรุ่นทั้งในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรุงเทพฯ แล้วการถ่ายภาพและภาพถ่ายล้วนเป็นสิ่งที่แวดล้อมในชีวิตทางสังคมของพวกเขาอยู่แล้ว และพวกเขาเองก็มีวิธีการใช้ภาพถ่ายที่น่าสนใจ

แม้ว่ากล้องจะมีใช้สิ่งที่วัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ ช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 มีไว้ในครอบครองในวงกว้าง แต่ในระดับสังคมของพวกเขาทั้งในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ การถ่ายภาพถือเป็นหนึ่งในกิจกรรมที่มีความสำคัญต่อสังคมวัยรุ่นเป็นอย่างยิ่ง อย่างน้อยที่สุดไม่ว่าจะในโรงเรียนหรือในมหาวิทยาลัย ทั้งในระดับคณะกรรมการนักเรียน สโมสรนักศึกษาของคณะ องค์การนักศึกษา หรือแม้แต่คณะผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์ต่างจะต้องมีคนทำงานด้านการถ่ายภาพประจำอย่างน้อยแห่งละ 1 - 2 คนเป็นอย่างน้อยซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ยิ่งปรากฏอย่างเด่นชัดในมหาวิทยาลัยที่คณะกรรมการนิสิตนักศึกษาทั้งของมหาวิทยาลัยและคณะแต่ละคณะต่างจะต้องมีแผนกถ่ายรูปหนึ่งแผนกในการทำหน้าที่บันทึกภาพตามแต่วาระและโอกาสสำคัญ ช่างภาพถือเป็นอีกหนึ่งบุคลิกที่โดดเด่นและได้รับการกล่าวถึงอยู่บ่อยครั้งในหนังสืออนุสรณ์ในฐานะของส่วนหนึ่งของความประทับใจต่อบุคคลผู้นั้นในฐานะ “ตากล้องประจำรุ่น” บุคคลเหล่านี้มีหน้าที่บันทึกภาพทั้งของโรงเรียน คณะ หรือมหาวิทยาลัยในวาระต่างๆ

อย่างไรก็ตามช่วงทศวรรษ 2520 ต่อต้นทศวรรษ 2530 นอกจากที่จะเป็นช่วงเวลาที่วัฒนธรรมวัยรุ่นได้เริ่มต้นและเติบโตแล้ว ก็ยังถือว่าเป็นเวลาที่สำคัญของวงการถ่ายภาพในหลาย

²⁴ สนั่น ปัทมะทิน, ตำราถ่ายรูป, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2504), หน้า 5. แม้ตำราของสนั่นอาจมิใช่ตำราสอนถ่ายภาพเล่มแรกในโลกภาษาไทย (ตำราถ่ายภาพเล่มแรกในโลกภาษาไทยเท่าที่มีการค้นพบล่าสุดคือหนังสือ*วิชาถ่ายรูป* ของ ส.ประเสริฐบุญย ติพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2482 โดยสำนักพิมพ์เขมมบรรณกิจ; ศักดา ศิริพันธุ์, *กษัตริย์และกล้อง*, หน้า 308.) แต่เป็นตำราที่มีการตีพิมพ์ซ้ำที่มากสุดในบรรดาตำราถ่ายภาพที่เผยแพร่ในนั้นถึง 4 ครั้ง โดยหนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ครั้งแรก 2,000 เล่ม ในปี พ.ศ. 2494 หนังสือเล่มนี้ในเบื้องต้นต้องการให้เป็นตำราสอนการใช้กล้องถ่ายภาพและการล้างฟิล์มเพื่อออดขยายภาพอย่างง่าย ซึ่งหนังสือเล่มดังกล่าวจำหน่ายหมดภายในเวลาเพียงสามเดือน และได้มีการปรับปรุงแก้ไขเรื่อยๆ ในการพิมพ์ครั้งที่ 2 และ 3 (พ.ศ. 2500) ก่อนที่จะมีการปรับปรุงครั้งใหญ่ในการพิมพ์ครั้งที่ 4 ในปี พ.ศ. 2504 อันเป็นช่วงเวลาที่สนั่นได้มาเป็นอาจารย์ที่วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ แล้ว หนังสือที่ตีพิมพ์ในฉบับนี้ได้มีการจัดทำภาพประกอบทุกขั้นตอนการทำงานและจัดทำเนื้อหาภายในเล่มอย่างครบถ้วน (สมิตรา ชันตยาภรณ์, ผลงานจิตรศิลป์ของครู (กรุงเทพฯ: สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเทคนิคกรุงเทพฯ, 2546), หน้า 9-10).

ประการ ประการแรก พฤติกรรมการบริโภคของผู้บริโภคต่อการถ่ายภาพเริ่มเปลี่ยนจากการใช้งานเฉพาะและการถ่ายภาพในช่วงท่องเที่ยวมาสู่การถ่ายภาพเพื่อความสนุกสนานในงานและเทศกาลต่างๆ มากขึ้น อันเป็นผลมาจากการที่กลุ่มบริษัทตัวแทนจำหน่ายผลิตภัณฑ์การถ่ายภาพเน้นการส่งเสริมการใช้กล้องและการถือครองกล้องถ่ายภาพในเขตต่างจังหวัดเพิ่มมากขึ้นผ่านการส่งเสริมการจำหน่ายกล้องขนาดเล็ก (compact camera) ที่มีราคาถูก²⁵ ดังที่ผู้บริหารของบริษัทโกดักได้ให้สัมภาษณ์ในนิตยสาร *มีเดีย* ซึ่งเป็นนิตยสารเกี่ยวกับการตลาด ประจำเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2528 ว่า

เมื่อสมัยก่อนนั้นคนที่มียี่ห้อถ่ายรูปต้องเป็นคนที่มีกินพอสมควร ในช่วงต่อมาโกดักได้นำกล้องถ่ายรูปราคาถูกเข้ามาจำหน่าย คนที่มีกินบ้างไม่มีกินบ้างก็มีโอกาสที่จะเป็นเจ้าของกล้องได้ เมื่อถึงตอนนี้ [ช่วงราวกลางทศวรรษ 2520] ผลการวิจัยได้พบว่า กลุ่มลูกค้าเปลี่ยนไปจากคนที่มียี่ห้ออาชีพ กลุ่มผู้บริโภคได้เปลี่ยนจากกลุ่มผู้มีฐานะมาเป็นกลุ่มวัยรุ่นช่วงอายุ 16 - 24 ปี เมื่อเป็นเช่นนั้นงานโปรโมชันและการโฆษณาของโกดักจึงต้องเปลี่ยนรูปไป รวมทั้งการตลาดก็หันมาจับกลุ่มวัยรุ่น ถึงตอนนี้บอกได้เต็มปากว่าเป็นกลุ่มเป้าหมายโดยตรงของโกดัก²⁶

คำให้สัมภาษณ์นั้นนอกจากจะชี้ให้เห็นถึงตลาดของผลิตภัณฑ์การถ่ายภาพที่เปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ยังแสดงให้เห็นถึงกลุ่มผู้บริโภควัยรุ่นที่ค่อยๆ ขึ้นมาเป็นผู้บริโภคกลุ่มหลักในสังคมด้วยเช่นกัน ประการต่อมา เทคโนโลยีของการถ่ายภาพเริ่มเน้นความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นภายใต้การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ฟิล์มสีของกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับอุปกรณ์การถ่ายภาพ ทำให้การถ่ายภาพสีเริ่มเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายมากในช่วงราวกลางถึงปลายทศวรรษ 2520 ดังจะเห็นได้จากแนวคิดของการนำเสนอโฆษณาฟิล์มสีในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ที่เริ่มนำเสนอภาพลักษณะของฟิล์มที่อิงกับการให้สีที่สดมากขึ้น อาทิ แคมเปญโกดักคือสี ในปี พ.ศ. 2529 ที่เน้นเสนอความรู้สึกของสีพื้นฐาน 4 สีที่ให้ความรู้สึกต่อกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน²⁷ นอกจากนี้กล้องระบบสะท้อนเลนส์เดี่ยวหรือกล้องแบบเอสแอลอาร์ (SLR; Single-Lens Reflex Camera) เริ่มแพร่หลายในหมู่ช่างภาพในช่วงทศวรรษ 2520 ต่อต้นทศวรรษ 2530 และทำให้เลนส์สำหรับกล้องถ่ายภาพเริ่มได้รับความสำคัญมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเลนส์มีผลต่อการสร้างและกำหนดมุมมองทั้งในแง่ของระยะและความชัดเจนของภาพถ่าย ส่วนกล้องสะท้อนภาพเลนส์คู่ (Twin-Lens Reflex Camera) ซึ่งเป็นกล้องยอดนิยมประเภทหนึ่งสำหรับช่างภาพหรือผู้สนใจการถ่ายภาพอย่างมืออาชีพ

²⁵ วิจิตร จรจางกุล, “การศึกษาความคิดเห็นของผู้บริโภคเกี่ยวกับการให้บริการล้างอัดขยายภาพสีด้วยเครื่องอัตโนมัติในเขตกรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาธุรกิจมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 10; “ธุรกิจการถ่ายภาพ,” *คนโฆษณา* 1, 6 (พฤศจิกายน, 2526): 10-11; บริษัทอีสท์แมนโกดัก, *มาถ่ายภาพกันเถิดด้วยกล้องแบบถ่ายง่ายและกล้องอัตโนมัติ*, แปลโดย ไพบูลย์ มุสิกโปดก (กรุงเทพฯ: บริษัทโกดัก (ประเทศไทย) จำกัด, 2522), เอกสารไม่มีเลขหน้า.

²⁶ “โกดักกับภารกิจที่ใหม่หยุดนิ่งในเมืองไทย,” *มีเดีย* 2, 13 (กรกฎาคม 2528): หน้า 86.

²⁷ “ธุรกิจการถ่ายภาพ,” หน้า 10; “สีคือโกดัก,” *เจาะเพราะมีเดีย* 3, 27 (2529), หน้า 56.

อย่างน้อยในช่วงทศวรรษ 2500 เริ่มเสื่อมความนิยมลง²⁸ แต่จากการสำรวจภาพถ่ายบางส่วนในหนังสืออนุสรณ์ก็ยังพบการใช้กล้องประเภทดังกล่าวอยู่ในกลุ่มวัยรุ่นในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ปัจจัยดังกล่าวนำมาสู่การถือกำเนิดของการถ่ายภาพเชิงสร้างสรรค์ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างสรรค์ภาพถ่ายที่มีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

เพื่อที่จะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการของเทคโนโลยีการถ่ายภาพกับรูปแบบของการใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่น ผู้วิจัยจึงเลือกใช้รูปแบบของการสร้างสรรค์ภาพถ่ายมาชี้ให้เห็นประเด็นดังกล่าวให้ชัดเจนขึ้นผ่านประเด็นศึกษาสองประเด็น ได้แก่ วัยรุ่นกับการใช้ภาพถ่ายแบบพิคโทเรียล และวัยรุ่นกับการใช้ภาพถ่ายเชิงสร้างสรรค์

3.2.1 วัยรุ่นกับการใช้ภาพถ่ายแบบพิคโทเรียล

การสร้างสรรค์ภาพถ่ายในเชิงสุนทรีย์ในกลุ่มช่างภาพทั้งมือสมัครเล่นและมีอาชีพต่างก็มีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างสรรค์ภาพถ่ายของวัยรุ่นภายในสังคมโรงเรียนและมหาวิทยาลัย แม้ว่าภาพถ่ายทั้งในหนังสือต้อนรับน้องใหม่และหนังสืออนุสรณ์ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ใช้เพื่อประมวลและบอกเล่าเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวในแต่ละปีการศึกษา ทำนองเดียวกับการรายงานข่าวในหนังสือพิมพ์ และอาจกล่าวได้เสียด้วยซ้ำว่าการถ่ายภาพในสังคมโรงเรียนและมหาวิทยาลัยมุ่งเน้นประโยชน์เพื่อการบริการและดำรงสังคมเป็นหลัก แต่ในปลายทศวรรษ 2500 ต่อต้นทศวรรษ 2510 การถ่ายภาพแบบ “พิคโทเรียล” (pictorial photography) เริ่มเป็นที่แนะนำกันผ่านบรรดาช่างภาพอาชีพโดยเชาว์ จงมันคง หนึ่งในกลุ่มผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมถ่ายภาพพิคเจอร์กรุุงเทพ (สมาคมถ่ายภาพกรุุงเทพในปัจจุบัน) และเป็นผู้บัญญัติศัพท์พิคโทเรียลว่า “ภาพถ่ายพิคเจอร์” ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “ถ่ายภาพแบบพิคโทเรียลนี้คือ ถ่ายภาพให้เหมือนภาพวาด มีคุณลักษณะเห็นจริง เห็นจัง สวย สะเทือนอารมณ์ ประทับใจนั่นเอง”²⁹ หลักสำคัญของภาพถ่ายประเภทนี้ก็คือ การเน้นองค์ประกอบ

²⁸ “มีเดียเอ็กคลูซีฟกล้อง-ฟิล์ม,” *มีเดีย* 2, 19 (มกราคม 2529): 58-59; เชาว์ จงมันคง, “ภาพถ่ายแนวสร้างสรรค์คืออะไร,” ใน *The first creative photo contest 1984*, หน้า 35.

²⁹ เชาว์ จงมันคง, “แนวทางสู่การถ่ายภาพพิคโทเรียล,” ใน *สูจิบัตรนิทรรศการภาพถ่ายระหว่างวิทยาลัยเอกชน ณ วิทยาลัยกรุงเทพระดับที่ 2*, เอกสารไม่มีเลขหน้า; ธรรมภาพ, ราลิก อาจารย์เชาว์ จงมันคง ผู้บัญญัติศัพท์ “พิคเจอร์” ต้นธารแห่ง “ธรรมภาพ” [ออนไลน์], 20 มิถุนายน 2560. แหล่งข้อมูล <https://www.facebook.com/dhammaparb/photos/a.406843232687393.87094.397012803670436/406843252687391/?type=1&theater>.

อย่างไรก็ตามคำว่า “พิคโทเรียล” นี้ได้รับการบัญญัติศัพท์เป็นภาษาไทยอยู่หลายคำ แต่คำสำคัญที่เป็นแพร่หลายคือคำว่า “ภาพถ่ายพิคเจอร์” ซึ่งบัญญัติโดยเชาว์ จงมันคง ในช่วงราวทศวรรษ 2510 แต่สำหรับวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะใช้คำว่าพิคโทเรียลตลอดทั้งเล่ม เพื่อป้องกันมิให้ผู้อ่านสับสนเนื่องด้วยการถ่ายภาพแบบพิคโทเรียลนั้นมีคำแปลในภาษาไทยค่อนข้างหลากหลายบ้าง ก็ใช้คำว่าภาพถ่ายพิคเจอร์ บ้างก็ใช้คำว่าภาพถ่ายจิตรศิลป์ เป็นต้น.

ของภาพที่มีจุดสนใจของภาพที่เด่นชัด เน้นสร้างอารมณ์และบรรยากาศเพื่อให้สะดุดตาและสร้างทั้งความประทับใจและสะท้อนอารมณ์แก่ผู้ดูภาพ³⁰ ซึ่งการถ่ายภาพลักษณะดังกล่าวนี้เองได้เข้ามามีอิทธิพลทั้งต่อการถ่ายภาพในระดับการประกวดภายในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ตลอดจนการสร้างสรรค์และการใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นอย่างน้อยตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา

ในส่วนของการถ่ายภาพเพื่อการประกวด เดิมทีภาพถ่ายเพื่อการประกวดในระดับโรงเรียนและคณะของมหาวิทยาลัย มักจะเริ่มต้นจากการประกวดผ่านหัวข้อหรือประเภทของภาพถ่ายในระดับพื้นฐาน อาทิ ภาพถ่ายประเภททิวทัศน์ ภาพถ่ายประเภทความคิด เป็นต้น แม้การประกวดจะอยู่ในวงจำกัดและปรากฏหลักฐานตกทอดมาถึงมือผู้วิจัยไม่มาก แต่จากหลักฐานเท่าที่ปรากฏก็น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า เพียงในช่วงเวลาสั้นๆ เท่าที่หลักฐานในมือของผู้วิจัยจะอำนวยนั้นกลับพบรูปแบบการนำเสนอภาพถ่ายที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ดังกรณีของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ได้เริ่มจัดประกวดภาพถ่ายเป็นการภายในครั้งแรกในปีการศึกษา 2505 โดยชุมนุมหนังสือพิมพ์ของโรงเรียนหากพิจารณาช่วงเวลาจัดประกวดแค่เพียงในระหว่างปีการศึกษา 2505 - 2509 ก็พบว่า รูปแบบและการนำเสนอภาพถ่ายในแต่ละปีการศึกษาได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง แม้ในระหว่างปีการศึกษา 2505 - 2507 จะเน้นการนำเสนอภาพถ่ายบรรยากาศของทิวทัศน์และสถานที่ภายในโรงเรียนเป็นหลัก³¹ แต่เมื่อพิจารณาแต่ละภาพอย่างถี่ถ้วนก็จะพบการจัดองค์ประกอบของภาพถ่ายแบบพิคโตเรียลที่เน้นสร้างสรรค์ภาพถ่ายดูจภาพวาดอย่างเห็นได้ชัด จากภาพถ่าย “มุมจากตึก 1” ของนรินทร์ แก้วประโลม ที่ชนะเลิศในการประกวดภาพถ่ายครั้งแรกเป็นเพียงภาพวิวทิวทัศน์ของอาคารหนึ่งซึ่งเป็นอาคารเรียนในโรงเรียนเท่านั้น (ภาพที่ 3.4) แต่เมื่อล่วงมาในปีการศึกษา 2506 ภาพ “science” ของวิภาพรรณ ตันติโชค เป็นภาพถ่ายที่เน้นการจัดองค์ประกอบของภาพและการใช้แสงเพิ่มมากขึ้น เห็นได้จากการใช้อุปกรณ์ทดลองทางวิทยาศาสตร์มาใช้เป็นจุดสนใจของภาพ และไล่ลำดับสีของภาพจากส่วนที่เข้มที่สุดไปยังส่วนที่สีอ่อนที่สุด (ภาพที่ 3.5) และภาพ “ระเบียงอรชร” ซึ่งเป็นภาพรางวัลชนะเลิศในปีการศึกษา 2507 ก็ให้เห็นถึงการใช้เส้นในฐานะสีนำสายตาและเป็นตัวแทนของลวดลาย (ภาพที่ 3.6) จะเห็นได้ว่า ภาพถ่ายทั้งสามภาพแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการนำเสนอภาพถ่ายจากภาพถ่ายที่เน้นนำเสนอความงามระดับพื้นฐานมาสู่การจัดองค์ประกอบและเทคนิคการถ่ายภาพแบบพิคโตเรียล เพื่อสร้างสรรค์ผลงานให้มีความสวยงามและสลับซับซ้อนขึ้นตามลำดับ

³⁰ เซาว์ จงมันคง, “แนวทางสู่การถ่ายภาพพิคโตเรียล,” เอกสารไม่มีเลขหน้า.

³¹ “ประกวดภาพถ่าย,” ใน *หนังสือ ต.อ. 2505*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 3.4 (บนซ้าย)

ภาพที่ 3.5 (บนขวา)

ภาพที่ 3.6 (ล่างซ้าย)

ภาพที่ 3.4 “มุมมองจากตึกหนึ่ง” ของนรินทร์ แก้วประโลม รางวัลชนะเลิศ ปีการศึกษา 2505

ภาพที่ 3.5 “science” ของวิภาพรรณ ตันติโชค รางวัลชนะเลิศ ปีการศึกษา 2506

ภาพที่ 3.6 “ระเบียบอรชร” ของพิสุทธิ์ อุ๋อู๋มยี่ง รางวัลชนะเลิศ ปีการศึกษา 2507

ที่มา: ต.อ. 2505, เอกสารไม่มีเลขหน้า; ต.อ. 2506, เอกสารไม่มีเลขหน้า; ต.อ. 2507, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ยิ่งเข้าสู่ช่วงปลายทศวรรษ 2500 ที่แผนกถ่ายภาพของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาได้เข้ามาเป็นผู้จัดการประกวดภาพถ่ายในโรงเรียนตั้งแต่ปีการศึกษา 2507 เป็นต้นมา แผนกถ่ายภาพได้เริ่มจำแนกประเภทของภาพถ่ายทั้งกลุ่มภาพถ่ายที่แผนกต้องรับผิดชอบและภาพถ่ายที่ส่งเข้าประกวดที่หลากหลายขึ้น และเริ่มแทนตนเองว่าเป็น “ช่างภาพสมัครเล่น” ดังความตอนหนึ่งของวิสุต เศรษฐบุตร์ ประธานถ่ายรูปปีการศึกษา 2508 ความว่า

ภาพต่างๆ ที่นำมาลงในหนังสือ ต.อ. เล่ม 17 นี้ เป็นผลงานของพวกเราซึ่งเป็นช่างภาพสมัครเล่นทั้งสิ้น มีทั้งภาพถ่ายในโรงเรียน และภาพกิจกรรมของคณะกรรมการห้อง 60 [ชื่อเรียกคณะกรรมการนักเรียนโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา] ที่ได้กระทำไป ภาพนอกโรงเรียน [...] ปีนี้เราได้จัดให้มีการประกวดภาพถ่ายขึ้นอีก เพื่อส่งเสริมนักถ่ายรูป ต.อ. ของพวกเรา ในครั้งนี้เราแบ่งภาพประกวดออกเป็นประเภทสวยงามและประเภทความคิด ได้มีเพื่อนนักเรียนส่งภาพเข้าประกวดเป็นจำนวนมาก ยกแก่การตัดสิน แต่คณะอาจารย์ซึ่งเป็นกรรมการตรวจเลือกได้คัดออกไว้ 6 ภาพ³²

³² “ประกวดภาพถ่าย,” ใน หนังสือ ต.อ. 2508, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

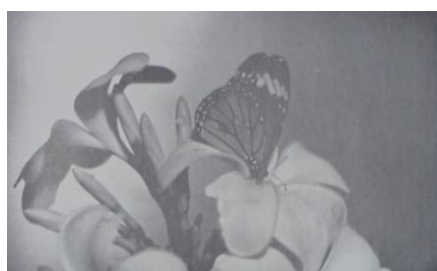
การจัดประเภทดังกล่าวส่วนหนึ่งสัมพันธ์กับกลุ่มภาพถ่ายที่ส่งเข้าประกวดที่เริ่มเป็นภาพที่นักเรียนถ่ายจากนอกโรงเรียนเพิ่มขึ้น และภาพที่ได้รับคัดเลือกตั้งแต่ปีการศึกษา 2508 เป็นต้นมาเป็นภาพถ่ายที่นักเรียนถ่ายมาจากนอกโรงเรียนแทบทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นภาพวิวทิวทัศน์หรือภาพถ่ายเชิงสร้างสรรค์ประเภทอื่นๆ ลักษณะภาพถ่ายดังกล่าวนี้เริ่มใกล้เคียงกับภาพถ่ายประกวดของช่างภาพมืออาชีพมากขึ้น ในช่วงเวลานั้นนอกจากจะเริ่มเห็นการใช้องค์ประกอบศิลป์ในการสร้างภาพถ่ายแล้ว ก็ยังเริ่มเห็นการใช้ความคิดสร้างสรรค์และภาพถ่ายที่เน้นอารมณ์และความรู้สึกมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ภาพ “แหงน” ซึ่งเป็นภาพถ่ายที่ได้รับคัดเลือกในฐานะภาพถ่ายดีเด่นประเภทความคิดในปีการศึกษา 2508 ภาพถ่ายนี้เกิดจากการนำแก้วน้ำ ถ้วย แวนดา และบุหรี่ปะทะมาประกอบเป็นใบหน้าของคนที่มึนหรือขาดคล้ายกำลังพักผ่อน เห็นได้จากการใช้แว่นตาสีดำและบุหรี่ปะทะที่จี่ปลายจนดำแล้วมาเป็นส่วนหนึ่งของภาพ (ภาพที่ 3.7) หรือภาพ “ความคิดคำนึง” ซึ่งเป็นภาพถ่ายชนะเลิศประเภทอารมณ์ในปีการศึกษา 2509 ภาพนี้เป็นภาพของผู้หญิงสี่คนนั่งบนท่อนไม้ที่ยื่นต้นตายในน้ำแสดงท่าทางคล้ายกำลังครุ่นคิดอะไรบางอย่างในอิริยาบถที่แตกต่างกันออกไป (ภาพที่ 3.8) หรือภาพถ่ายระยะใกล้ (macro photograph) ของเกดตารา วิริยศิริ ซึ่งเป็นภาพผีเสื้อกำลังเกาะอยู่บนดอกไม้ ในปีการศึกษา 2509 (ภาพที่ 3.9) ตัวอย่างภาพถ่ายเหล่านี้ช่วยให้เราเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของวัยรุ่นต่อการถ่ายภาพที่พวกเขาได้เรียนรู้และสร้างสรรค์เทคนิคใหม่ๆ ผ่านการนำเสนอภาพถ่ายเพื่อส่งเข้าประกวด ซึ่งบรรยากาศเช่นนี้เองก็สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงในระดับวงการถ่ายภาพของช่างภาพมืออาชีพที่พยายามนำเสนอภาพลักษณะของการถ่ายภาพในฐานะเครื่องมือทางศิลปะชนิดหนึ่ง

ภาพที่ 3.7

ภาพที่ 3.8

ภาพที่ 3.9

ภาพที่ 3.7 “แหงน” ของนิทัศน์ เจณณวาสิน (ภาพถ่ายประเภทความคิด) ปีการศึกษา 2508

ภาพที่ 3.8 “ความคิดคำนึง” ของวัชรภา จิตต์ประเสริฐ รางวัลชนะเลิศประเภทอารมณ์ ปีการศึกษา 2509

ภาพที่ 3.9 ภาพถ่ายประเภทภาพระยะใกล้ ไม่มีชื่อผลงาน ของ เกดตารา วิริยศิริ ปีการศึกษา 2509

ที่มา: ต.อ. 2508, เอกสารไม่มีเลขหน้า; ต.อ. 2509, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

นอกจากการประกวดภาพถ่ายแล้ว ก็นับได้ว่าวัยรุ่นได้นำการถ่ายภาพแบบฟิคโทเรียลมาประยุกต์ใช้ในการถ่ายภาพและใช้ภาพถ่ายเพื่อสื่อสารความคิดของวัยรุ่นผ่านพลังของภาพด้วยเช่นกัน ลักษณะแรกที่จะพบเห็นมากในหนังสืออนุสรณ์ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2500 ต่อต้นทศวรรษ 2510 คือ การใช้การถ่ายภาพแบบฟิคโทเรียลเพื่อถ่ายทอดความงามของตึกอาคารและบรรยากาศภายในโรงเรียน ดังเช่น ภาพถ่ายอาคารวชิรมงกุฏใน *วชิราวุธ 40* (ปีการศึกษา 2510) ที่ถ่ายจากด้านข้างอาคารหลังนี้โดยใช้หน้าต่างของอาคารเป็นกรอบของภาพถ่ายเพื่อแสดงให้เห็นความงามของอาคารวชิรมงกุฏ (ภาพที่ 3.10) ดังปรากฏผ่านวสันตดิถีฉันท 14 ประพันธ์โดยดาวฤกษ์ สิ้นธุณิษฐ์ ความว่า

เรื่องรองพิลาสุจริจรัส	สุประภัสสรประภาพรง
ไพจิตรนิมิตวชิรมง-	กฎดั่งพิมานกาญจน์
อันไพชยนต์วิษณุกรรม	ศิริสวรรค์โรพาร
ดาวดั่งสัสดิพระมขวาน	ถจะเทียบจะเทียบกัน
ข้อฟ้าประจจุประลุนภา	และระฟ้ามหาสวรรค์
แหววับระยับกลจะหยัน	รวีร์ศมมือลงกรณ์
บัญชรสลักศุภพิจิตร	ภิเคราะห์พิศสุศิลป์ธร
งามเกินพระมนทริบวร	นภแคว้น ณ แดนสรวง ³³

ความงามของอาคารวชิรมงกุฏที่งดงามยิ่งกว่าทิพย์วิมานของเทพยดาบนสรวงสวรรค์แสดงผ่านฉันทบทดังกล่าวได้ประพันธ์ขึ้น เพื่อให้สัมพันธ์กับภาพถ่ายที่ฉายให้เห็นถึงความงามอันวิจิตรของข้อฟ้าและหน้าต่างตามแบบแผนของสถาปัตยกรรมไทยผ่านกรอบหน้าต่างอันโค้งมนของอาคารที่เป็นกรอบของภาพถ่าย ขณะเดียวกันภาพถ่ายนี้นอกจากที่จะแสดงให้เห็นถึงความสามารถของวัยรุ่นในการสร้างสรรค์ภาพถ่ายด้วยเทคนิคและวิธีการใหม่ๆ แล้ว การใช้ภาพถ่ายแบบฟิคโทเรียลก็ยังคงแสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างวัยรุ่นกับโรงเรียนอันเป็นสถานที่ที่พวกเขาใช้เวลาามากที่สุดในชีวิตด้วยเช่นกัน ดังที่คณะผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ได้ประพันธ์กลอนชมความงามของอาคารในหน้าถัดไปว่า

วชิรมงกุฏเรียกชื่อหรือ “ตึกขาว”	พอยามเข้าเรียนเพียรศึกษา
ศิลปศาสตร์ประสิทธิ์วิทยา	รจนาวางามแสนงามนักรหา ³⁴

บทกลอนและภาพถ่ายแสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นได้ประยุกต์ใช้ความสามารถทางวรรณศิลป์ผ่านการแต่งคำประพันธ์และการใช้ภาพถ่ายแบบฟิคโทเรียลเพื่อถ่ายทอดความงามของตึกอาคารที่สัมพันธ์กับชีวิตของพวกเขาในฐานะอนุสรณ์แห่งชีวิตวัยรุ่นผู้เป็นนักเรียน

³³ *วชิราวุธ 40*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

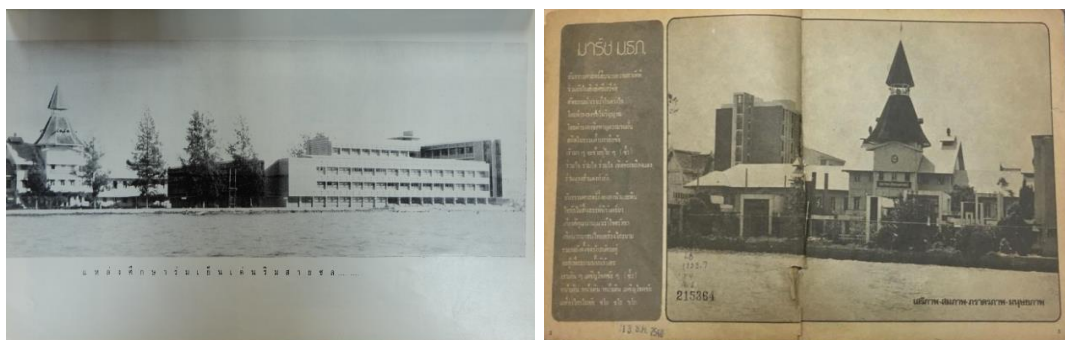
³⁴ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 3.10 ภาพถ่ายอาคารวชิระมณฑล ใน วชิระวาท 40
 ที่มา: วชิระวาท 40, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ขณะเดียวกันวัยรุ่นก็ได้ประยุกต์ใช้นิยามและหลักในการถ่ายภาพแบบฟิคโทเรียลต่อสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เพื่อสื่อสารคุณค่าในเชิงสัญลักษณ์แก่เพื่อนร่วมสังคมตามพลวัตทางประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายตึกโดมริมแม่น้ำเจ้าพระยาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภาพแรกเป็นภาพถ่ายตึกโดมที่ตีพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์คณะศิลปศาสตร์ปีการศึกษา 2506 (ภาพที่ 3.11) ส่วนอีกภาพหนึ่งเป็นภาพถ่ายตึกโดมใน *หยาดฝน* หนังสือต้อนรับเพื่อนใหม่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ปีการศึกษา 2519 (ภาพที่ 3.12) เราคงจะทราบว่า ตึกโดมไม่ได้เป็นเพียงอาคารสัญลักษณ์เด่นของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นคำที่นักศึกษาธรรมศาสตร์ใช้เรียกแทนคำว่า “ลูกแม่โดม” ด้วย³⁵ แน่นนอนว่าตัวภาพถ่ายที่เน้นคุณค่าในเชิงอารมณ์และความรู้สึกเองมิได้ให้ข้อมูลโดยตรงแก่เราในฐานะนักประวัติศาสตร์ แต่สิ่งที่ช่วยให้เราเข้าใจความหมายของภาพถ่ายที่สัมพันธ์กับบริบทมากที่สุที่สุดก็คือ คำบรรยายประกอบภาพ

³⁵ ชำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, *ธรรมศาสตร์การเมืองไทย จากปฏิวัติ 2475 ถึง 14 ตุลา 2516 - 6 ตุลา 2519* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547), หน้า 41, 53.

ภาพที่ 3.11 ตึกโดมโน ศิลปศาสตร์แรกรุ่น (2506) ปีการศึกษา 2506

ภาพที่ 3.12 ตึกโดมโน หยาตผน ปีการศึกษา 2519

ที่มา: ศิลปศาสตร์แรกรุ่น (2506), เอกสารไม่มีเลขหน้า; หยาตผน, หน้า 2-3.

คำบรรยายประกอบภาพถ่ายทั้งสองภาพแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ใช้คุณค่าทางสุนทรียะเพื่อสร้างภาพแทนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองและสังคมผ่านความแตกต่างในการจัดวางองค์ประกอบของภาพถ่าย “แหล่งศึกษาร่มเย็นเด่นริมสายชล” คำบรรยายใต้ภาพแรกจากท่อนแรกของเพลงพระราชนิพนธ์ “ยูงทอง” สัมพันธ์กับการเลือกใช้ภาพถ่ายมุมกว้างที่ตึกโดมอยู่ริมขอบซ้ายสุดของภาพ และมีขนาดเท่ากับทุกองค์ประกอบในภาพ (ภาพที่ 3.11) การจัดวางองค์ประกอบเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า วิทยุธรรมศาสตร์มองว่าตึกโดมก็เป็นเพียงสิ่งหนึ่งที่ตั้งเคียงคู่กับสัญลักษณ์อื่นของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดังเช่นแม่น้ำเจ้าพระยา ที่คณะผู้จัดทำได้แสดงผ่านการเลือกใช้ท่อนแรกของเพลงพระราชนิพนธ์ “ยูงทอง” เป็นคำบรรยายภาพถ่ายนี้ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการสร้างภาพแทนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่มีได้เป็นสำนักหมายชูประเทศชาติ แต่เป็นเพียงสถานศึกษาที่ตั้งเด่นอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่มอบความร่มเย็นให้แก่ผู้ศึกษาเท่านั้น ลักษณะดังกล่าวสัมพันธ์กับคำอธิบายของกลุ่มนักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ต่างเห็นพ้องกันว่า “ยูงทอง” ถือเป็นตัวแทนของการเปลี่ยนเข้าสู่ยุคสายลมแสงแดดของธรรมศาสตร์อย่างเต็มรูปแบบทั้งในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยกับสถาบันกษัตริย์และการเป็นการผสานระหว่างสัญลักษณ์ดั้งเดิมของมหาวิทยาลัย ได้แก่ โดม ธรรมจักร สีเหลืองแดง และแม่น้ำเจ้าพระยา กับต้นหางนกยูงฝรั่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ทรงปลูกไว้เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2506 ผ่านเพลงพระราชนิพนธ์ยูงทอง³⁶ ที่เน้นย้ำว่า “สัญลักษณ์ดีเด่นเห็นกระจ่าง อย่าจิตจางรักร่วมทางกันไป”

³⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ, *สำนักนั้น ธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477-2511* (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2535), หน้า 322-325; จุฑามาศ ประมูลมาก, “จาก ‘มอญดูดาว’ ถึง ‘ยูงทอง’ ข้อสังเกตเกี่ยวกับความนิยมในบทเพลงประจํามหาวิทยาลัย,” *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* 13 (มิถุนายน 2552 - พฤษภาคม 2553): 47-53.

ภาพถ่ายตึกโดมจากเดิมที่เน้นสื่อภาพแทนของ “แหล่งศึกษาร่วมเย็นเด่นริมสายชล” ก็เปลี่ยนเป็น “เสรีภาพ-สมภาพ-ภราดรภาพ-มนุษยภาพ” ผ่านการจัดวางองค์ประกอบของภาพที่ตึกโดมมีขนาดใหญ่ และอยู่กึ่งกลางของภาพถ่าย เคียงข้างเพลง “มาร์ช ม.ธ.ก.” ที่ประพันธ์โดยทวีป วรดิลก ซึ่งปรากฏผ่านภาพที่สอง (ภาพที่ 3.12) การจัดวางองค์ประกอบของภาพเช่นนี้ก็เกินไปเพื่อเน้นความหมายของตึกโดมที่ไม่ได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เท่านั้น แต่ตึกโดมยังเป็นเครื่องเตือนใจให้ผู้เป็นนักศึกษาต้องต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม ดังท่อนหนึ่งของเพลงนี้ที่ว่า “[...] อันธรรมศาสตร์ยืนยงคงฟ้าและดิน ให้รักไม่สิ้นสรรพ นิรันดรมา เกียรติคุณนานเนาเราใจศรัทธา เทิดนามมาสมไทยเกรียงไกรนาม รวมพลังตั้งจิตรักสมัครอยู่ จะสู้เพื่อธรรมนั้นนิรันดร [...]”³⁷ และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ทั้งภาพถ่ายตึกโดมและบทเพลง “มาร์ช ม.ธ.ก.” ไม่อาจแยกขาดจากกันได้เลย เพราะถ้าหากขาดภาพถ่ายตึกโดม เพลง “มาร์ช ม.ธ.ก.” และคำบรรยายภาพ ก็คงไม่อาจจะสื่อสารความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ต้องการใช้ตึกโดมในฐานะสัญลักษณ์แทนตัวของวัยรุ่นนธรรมศาสตร์ผู้เป็นเพื่อนใหม่ได้เลย เพราะทั้งบทเพลงและคำบรรยายภาพนี้ตีพิมพ์ลงใน *หยาดฝน* หนังสือต้อนรับเพื่อนใหม่ของธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2519 ที่คณะผู้จัดทำต้องการกระตุ้นให้วัยรุ่นผู้เป็นเพื่อนใหม่ธรรมศาสตร์ตื่นตัวในการอุทิศตนเพื่อรับใช้มวลชน³⁸ ขณะเดียวกันถ้าภาพถ่ายตึกโดมขาดทั้งบทเพลงและคำบรรยายภาพ ก็อาจทำให้ผู้ดูภาพตึกโดมในหนังสือต้อนรับเพื่อนใหม่เล่มนี้ มิได้นึกถึง “เสรีภาพ-สมภาพ-ภราดรภาพ-มนุษยภาพ” แต่เป็น “แหล่งศึกษาร่วมเย็นเด่นริมสายชล” ก็เป็นไปได้ ภาพถ่ายตึกโดมที่ถูกใช้ต่างกรรมต่างวาระทั้งในหนังสืออนุสรณ์และหนังสือต้อนรับเพื่อนใหม่แสดงให้เห็นถึงการถ่ายภาพแบบพิศโทเรียลที่มีบทบาทในฐานะเครื่องมือสื่อสารความหมายและคุณค่าในเชิงสัญลักษณ์ในสังคมวัยรุ่นตามจุดประสงค์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย

นอกจากนี้วัยรุ่นก็ยังใช้ภาพถ่ายของมนุษย์ในอิริยาบถต่างๆ เพื่อสื่อความหมายในเชิงสัญลักษณ์เช่นกัน ในขณะที่เราเข้าใจว่าอิทธิพลของอุดมการณ์ทางการเมืองในปลายทศวรรษ 2510 นั้นจำกัดวงอยู่แต่ในกลุ่มนักศึกษาเป็นหลัก แต่ในความเป็นจริงแล้วอุดมการณ์ทางการเมืองก็แพร่หลายในสังคมวัยรุ่นมัธยมด้วยเช่นกัน เห็นได้จากการถือกำเนิดขึ้นของหนังสืออนุสรณ์การเมืองในโรงเรียนมัธยมศึกษาหลายแห่ง หนังสืออนุสรณ์ประเภทนี้เน้นใช้ภาพถ่ายเพื่อแสดงความหมายของชีวิตวัยรุ่นที่สัมพันธ์กับอุดมการณ์ทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดในเรื่องการอุทิศตนเพื่อรับใช้ประชาชน อันเป็นผลมาจากความแพร่หลายของแนวคิดเรื่อง “หนี้สังคม” ที่เกิดขึ้นในช่วงต้น

³⁷ วิจิธอร์ช, *มาร์ช ม.ธ.ก.* [ออนไลน์] 4 พฤษภาคม 2561. แหล่งที่มา https://th.wikisource.org/wiki/มาร์ช_ม.ธ.ก.

³⁸ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “86 ปี หนังสือนักศึกษา ชีวิตประวัตินุ่มสาวสยามฉบับลายลักษณ์,” หน้า 199 - 201. ประจักษ์ ได้อธิบายเกี่ยวกับหนังสือหยาดฝนไว้ในบทความดังกล่าวว่าเป็น “การปฏิวัติเล็กๆ” ในการจัดทำหนังสือต้อนรับเพื่อนใหม่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และได้ส่งผลอิทธิพลต่อหนังสือต้อนรับน้องใหม่ในสถาบันการศึกษาอื่นๆ ด้วยเช่นกัน.

ทศวรรษ 2510 เป็นอย่างน้อย³⁹ วัยรุ่นในชั้นมัธยมศึกษาได้ใช้ภาพถ่ายแบบฟิโคล-เรียลเพื่อเน้นสร้างความสะท้อนอารมณ์ให้แก่ผู้ดูภาพให้ตระหนักถึงพันธกิจดังกล่าว ดังตัวอย่างในกลุ่มภาพชุดหนึ่งในหนังสือ*กุหลาบบานเมื่อ ร.ศ. 194* หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ปีการศึกษา 2518 (ภาพที่ 3.13) แต่ละภาพเป็นภาพถ่ายของวัยรุ่นชายในโรงเรียนที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ คละกับภาพถ่ายของเด็กที่ใส่เสื้อผ้าค่อนข้างเก่า และภาพถ่ายของวัยรุ่นที่เดินมาพบภาพกรรมกรหญิงที่กำลังก้มหน้าก้มตาทำงานอยู่ แน่นนอนว่าภาพถ่ายที่กล่าวมานี้ช่วยให้เห็นถึงความพยายามนำเสนอให้ผู้ดูภาพได้ตระหนักถึงความแตกต่างของผู้คนในสังคมว่า ในขณะที่วัยรุ่นผู้เป็นนักเรียนได้มีโอกาสรับการศึกษาในระดับสูงก็ยังมีผู้ที่ทุกข์ยากอยู่อีกมากเช่นกัน ฉะนั้นวัยรุ่นผู้เป็นหนี้แห่งมวลประชาจึงมีหน้าที่ต้องออกไปช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากเหล่านั้นอย่างไม่รีรอ

ภาพถ่ายที่เน้นย้ำคำอธิบายดังกล่าวนี้ก็คือภาพถ่ายที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดาภาพถ่ายทั้งหมด อันเป็นภาพถ่ายของนักเรียนชายที่กำลังแสดงท่าคล้ายกำลังวิ่งอย่างรวดเร็วไปยังประตูโรงเรียน ด้านล่างของภาพดังกล่าวมีกลอนที่ประพันธ์โดยผู้ใช้นามปากกาว่า “หนูผี 5/8” ว่า

พวกเรา	ต่อไป	ภายนอก
ต้องมี	กิจจา	สร้างสรรค์
รับใช้	สังคม	ช่วยกัน
ก่อไทย	ให้มัน	รุ่งเรือง
ละชั่ว	ตัวผิด	คิดชอบ
หมั่นกอบปร	กรรมดี	ฟังเพื่อ
สังคม	ทุกขณะ	ประเทือง
นาม ‘ไทย’	กระเดื่อง	เลื่อนลือ ⁴⁰

เมื่อพิจารณาทกลอนร่วมกับภาพถ่ายของวัยรุ่นที่กำลังวิ่งและภาพถ่ายที่ปรากฏในชุดภาพทั้งหมดจะพบว่า คณะผู้จัดทำต้องการเน้นย้ำให้สมาชิก “ชาวสวนกุหลาบ” ได้ตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตนเองในภายภาคหน้าในฐานะผู้รับใช้ประชาชนและผู้พัฒนาชาติให้รุ่งเรือง เพื่อกระตุ้นให้ “ชาวสวนกุหลาบ” ทั้งที่ยังศึกษาอยู่และกำลังจะสำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2518 อย่านำได้เพิกเฉยหรือเชื่อนเชื่อต่อปัญหาสังคมในขณะนั้น ผ่านการใช้ภาพถ่ายแบบฟิโคลเรียลที่เน้นคุณค่าในทางสุนทรียะเพื่อเน้นย้ำให้วัยรุ่นได้ให้เห็นถึงความแตกต่างของสถานะทางสังคมระหว่างนักเรียนกับผู้ทุกข์ยาก และใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นที่กำลังวิ่งตรงไปข้างหน้าเพื่อเน้นย้ำคุณค่าและความหมายของชีวิต

³⁹ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 79-81; สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ, “6 ตุลาฯ เกิดขึ้นได้อย่างไร,” ใน *อาชญากรรมรัฐในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง*, ใจ อึ้งภากรณ์, สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรับรู้ข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519, 2544), หน้า 78.

⁴⁰ *กุหลาบบานเมื่อ ร.ศ. 194*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

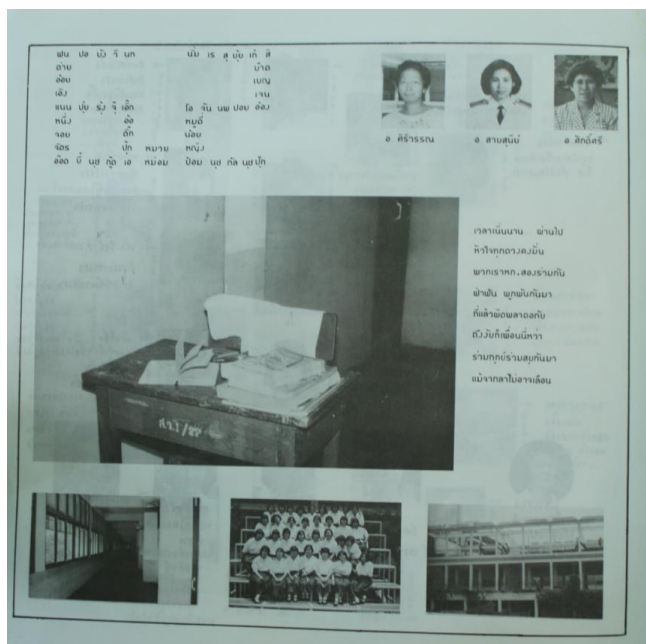
วัยรุ่นที่มีใจเพื่อความสวยงามทางศิลปะแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเน้นกระตุ้นให้ผู้ดูภาพถ่ายได้ฉุกคิด และปฏิบัติตาม ฉะนั้นภาพถ่ายแบบพิคโตเรียลจึงมิใช่สิ่งที่วัยรุ่นใช้เพื่อสื่อสารคุณค่าทางสุนทรียะแต่เพียงอย่างเดียว แต่พวกเขายังใช้เพื่อสื่อสารเรื่องราวและความหมายที่สัมพันธ์กับนิยามที่พวกเขาต้องการส่งผ่านไปยังเพื่อนวัยรุ่นผู้อยู่ร่วมสังคมเดียวกับพวกเขาด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 3.13 กลุ่มภาพของนักเรียนในอิริยาบถต่าง ๆ ใน *กุหลาบบานเมื่อ ร.ศ. 194* (ปีการศึกษา 2518)

ที่มา: *กุหลาบบานเมื่อ ร.ศ. 194*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

อย่างไรก็ตามแม้ในทศวรรษ 2520 การถ่ายภาพเชิงสร้างสรรค์จะเริ่มมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นมากขึ้น แต่ก็ได้หมายความว่า การใช้ภาพถ่ายแบบพิคโตเรียลจะสิ้นสุดลง เพราะแนวทางของการถ่ายภาพแบบพิคโตเรียลได้กลายเป็นพื้นฐานในการจัดองค์ประกอบเพื่อนำเสนอภาพถ่ายของวัยรุ่นแล้ว เพราะวัยรุ่นได้นำการถ่ายภาพแบบพิคโตเรียลมาใช้ในการสร้างสรรค์เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งห้องเรียนของพวกเขา ตัวอย่างเช่น ชุดภาพถ่ายชุดหนึ่งของนักเรียนชั้น ม. 6.2 ใน *สตรีวิทยา 2533* ภาพถ่ายชุดนี้แบ่งออกเป็นสามส่วน ได้แก่ ด้านบนเป็นการแปรอักษรคำว่า “6.2” คู่กับภาพถ่ายครูประจำชั้นแต่ละท่าน ตั้งแต่ ม.4 - ม.6 ส่วนตรงกลางเป็นภาพของโต๊ะเรียนที่เต็มไปด้วยหนังสือ และด้านล่างประกอบด้วยภาพถ่ายสามภาพ ได้แก่ ภาพถ่ายทางเดินบริเวณหน้าห้องเรียน ภาพถ่ายหมู่ของเพื่อนร่วมห้องเรียน และภาพถ่ายอาคารเรียนหลังหนึ่งที่กำลังก่อสร้าง (ภาพที่ 3.14)

ภาพที่ 3.14 กลุ่มภาพของวัยรุ่นหญิงชั้น ม. 6.2 ใน สตรีวิทยา 2533
ที่มา: สตรีวิทยา 2533 , เอกสารไม่มีเลขหน้า

ภาพทั้งหมดต้องการแสดงให้เห็นถึงชีวิตและความผูกพันของเพื่อนร่วมชั้นเรียนที่อยู่ร่วมกันมาเป็นเวลากว่าสามปี โดยใช้ภาพถ่ายโต๊ะเรียน ห้องเรียน และอาคารเรียนอันเป็นสถานที่ที่พวกเขาได้ใช้เวลาด้วยกันมาใช้เป็นภาพแทนเพื่อสื่อความหมายของชีวิตวัยรุ่นที่นอกจากจะอยู่ในฐานะของนักเรียนแล้ว เพื่อนเองก็เป็นส่วนหนึ่งที่เติมเต็มชีวิตวัยรุ่นของพวกเขาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังข้อความที่ปรากฏในชุดภาพว่า “เวลาเนิ่นนาน ผ่านไป หัวใจทุกดวงคงมัน พวกเราหก.สองร่วมกัน ฝ่าฟัน ผูกพันกันมา ที่แล้วผิดพลาดอภัย ถึงจัญก็เพื่อนี่หว่า ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมา แม้จากลาไม่อาจเลื่อน”⁴¹ ข้อความดังกล่าวได้แสดงให้เห็นการใช้ภาพถ่ายแบบพิคโตเรียลที่เน้นการจัดองค์ประกอบของภาพเพื่อสื่อความหมายให้แก่ผู้ดูภาพซึ่งก็คือเพื่อนร่วมชั้นม.6.2 โรงเรียนสตรีวิทยาได้หวนระลึกถึงชีวิตเมื่อครั้งที่พวกเขาได้ศึกษาและเป็นร่วมชั้นเรียนที่สตรีวิทยา ทั้งในฐานะของนักเรียนและเพื่อนวัยรุ่น ผู้เรียนร่วมกันเป็นเวลานาน

จากทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าวัยรุ่นได้ประยุกต์ใช้แนวทางของการถ่ายภาพและภาพถ่ายแบบพิคโตเรียลจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนอภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์เพื่อแสดงให้เห็นภาพแทนความหมายของชีวิตวัยรุ่นผ่านคุณค่าทางสุนทรียะของภาพถ่ายประเภทดังกล่าว ซึ่งต่อมากจะ

⁴¹ สตรีวิทยา 2533, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ได้รับการพัฒนาไปสู่แนวทางในเชิงสร้างสรรค์ที่เน้นการสร้างภาพถ่ายที่แปลกใหม่และทันสมัยมากยิ่งขึ้น

3.2.2 วยรุ่นกับการใช้ภาพถ่ายเชิงสร้างสรรค์

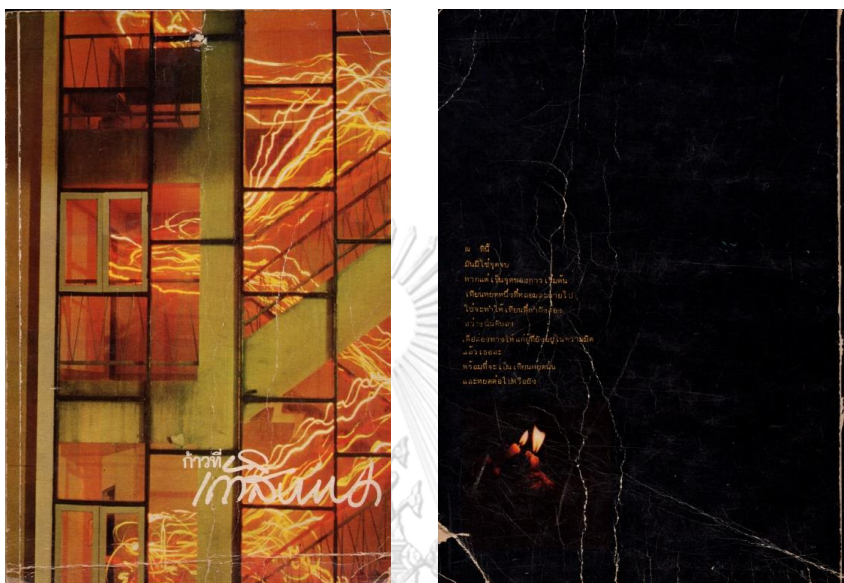
การถ่ายภาพเชิงสร้างสรรค์ถือเป็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของการถ่ายภาพแบบพิคโตเรียลที่นอกจากเน้นให้ความสำคัญต่อคุณค่าในเชิงทัศนศิลป์แล้ว ก็ยังให้ความสำคัญต่อการใช้แสง สี และอุปกรณ์ประกอบการถ่ายภาพเพื่อสร้างสรรค์ภาพถ่ายที่มีความแปลกใหม่มากขึ้น อีกทั้งไม่เน้นการผูกขาดความหมายจากช่างภาพแต่เพียงผู้เดียว แต่เน้นการทิ้งปริศนาให้แก่ผู้ดูภาพได้ขบคิดและตีความด้วยวิจารณญาณของตนเอง⁴² และการถ่ายภาพเชิงสร้างสรรค์นี้เองได้กลายเป็นต้นแบบและแรงบันดาลใจให้แก่การสร้างสรรค์ภาพถ่ายของวยรุ่นในรูปแบบที่แปลกใหม่และแตกต่างจากสร้างสรรค์ภาพถ่ายในรูปแบบที่แตกต่างจากในช่วงทศวรรษ 2500 - 2510 ด้วยเช่นกัน

ภาพถ่ายที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาเริ่มประยุกต์ใช้เทคนิคและวิธีการถ่ายภาพขั้นสูงมาสร้างสรรค์และนำเสนอภาพถ่ายรูปแบบใหม่ๆ ผ่านการใช้อุปกรณ์และรูปแบบการสร้างผลงานที่มีความสลับซับซ้อนยิ่งมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ภาพหน้าปก *ก๊วท์ที่เก้าสิบแปด: หนังสือสมานมิตร หนังสือประจำปีของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย พุทธศักราช 2522* ภาพถ่ายนี้เป็นภาพด้านข้างแนวนอนโตของอาคารเรียนหลังหนึ่งในโรงเรียนสวนกุหลาบฯ ที่ถ่ายในเวลากลางคืนดังจะเห็นได้เส้นแสงที่ทอดไปตามแนวนอนโตของอาคารเรียน เส้นแสงดังกล่าวน่าจะเกิดจากการเปิดชัตเตอร์ของกล้อง และให้คนถือไฟฉายวิ่งขึ้นลงตามแนวนอนโตของอาคาร เพื่อให้เกิดภาพของเส้นแสงซึ่งเคลื่อนไหวในลักษณะดังกล่าว (ภาพที่ 3.15) ภาพของเส้นแสงที่ปรากฏบนหน้าปกหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้มีได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถเชิงเทคนิคในการถ่ายภาพขั้นสูงของวยรุ่นเท่านั้น แต่ภาพหน้าปกหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ยังแฝงข้อคิดดังปรากฏที่ปกหลังสีดำ ซึ่งมีภาพถ่ายเทียนที่หลอมละลายอยู่ทางด้านล่างซ้ายของเล่ม และมีข้อความกำกับว่า “ณ ที่นี้ มันมิใช่จุดจบ หากแต่เป็นจุดของการเริ่มต้น เทียนหยดหนึ่งที่หลอมละลายไป ไซ้จะทำหน้าที่ให้เทียนที่กำลังส่องสว่างนั้นดับลง เพื่อส่องทางให้แก่ผู้ที่ยังอยู่ในความมืด แล้วเธอละ พร้อมทั้งจะเป็นเทียนหยดนั้น และหยดต่อไปหรือยัง”⁴³ (ภาพที่ 3.16) ทั้งแสงไฟและแสงเทียนที่ปรากฏบนปกหน้าและปกหลังของหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของสาราณียกรที่สัมพันธ์กัน กล่าวคือ การเลือกใช้ภาพถ่ายอาคารเรียนที่เต็มไปด้วย

⁴² ประหยัด พงษ์ดำ, “การถ่ายภาพในแนวสร้างสรรค์,”; เซาว์ จงมันคง, “ภาพถ่ายแนวสร้างสรรค์คืออะไร,”; สน สิมาดริง, “องค์ประกอบของการถ่ายภาพแนวสร้างสรรค์,” ใน *The first creative photo contest 1984*, หน้า 6-7, 35-36.

⁴³ *ก๊วท์ที่เก้าสิบแปด: หนังสือสมานมิตร หนังสือประจำปีของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย พุทธศักราช 2522*, ปกหลัง.

ด้วยเส้นแสงเป็นภาพหน้าปก ก็เพื่อแทนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยในฐานะของสถานที่ซึ่งมอบแสงสว่างแห่งปัญญาให้แก่วัยรุ่นผู้เข้ามาศึกษา ส่วนภาพถ่ายเทียนที่หลอมละลายก็ได้รับการเลือกเพื่อแทนตัววัยรุ่นสวนกุหลาบฯ ชั้น ม.ศ. 5 ที่แม้จะสำเร็จการศึกษาจากที่แห่งนี้ไปแล้วก็จงทำตนให้เป็นดังแสงสว่างที่ส่องนำทางผู้คนที่ยังอยู่ในความมืดมิดให้มีโอกาสและมีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น

ภาพที่ 3.15 - 3.16 ปกหน้าและปกหลังของ *ก้าวที่ก้าวสลับแปด*:

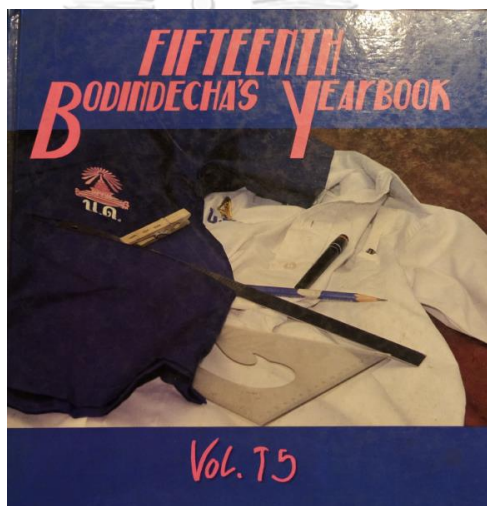
หนังสือสमानมิตร หนังสือประจำปีของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย พุทธศักราช 2522

ที่มา: *ก้าวที่ก้าวสลับแปด*, ปกหน้าและปกหลัง

ความหมายดังกล่าวสัมพันธ์ความตั้งใจของสารานุกรมที่ว่า “ถึงเวลาแล้วที่ควรจะเปลี่ยนค่านิยมของหนังสืออนุสรณ์ จากความสวยหรูฟุ้งเฟ้อ มาสู่ความมีสาระเป็นประโยชน์ และเลิกการทิ้งอนาคตไว้กับอดีต หันกลับมาคิดเพื่อก้าวไปสู่อนาคตอย่างมั่นคง เพื่อสร้างสรรค์สังคม”⁴⁴ คำปรารภของสารานุกรมสอดคล้องกับภาพถ่ายปกหน้าและปกหลังของหนังสืออนุสรณ์เป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการที่คณะผู้จัดทำได้ถ่ายภาพปกที่เน้นความสวยหรู แต่กลับแฝงด้วยความหมายที่ลึกซึ้งเพื่อกระตุ้นให้เพื่อนที่สำเร็จการศึกษาไม่ลืมที่จะอุทิศตนเพื่อสร้างประโยชน์แก่สังคม อย่างไรก็ตามการถ่ายภาพลักษณะนี้มักนิยมในกลุ่มช่างภาพที่ใช้ถ่ายเพื่อความสวยงามและเพื่อส่งเข้าประกวดมากกว่าที่จะเป็นการถ่ายภาพในชีวิตประจำวันของผู้คนในขณะนั้น ดังนั้นการใช้ภาพถ่ายที่เล่นเทคนิคแสงสีจึงมักใช้ในการถ่ายภาพสถานที่สำคัญภายในสถานศึกษามากกว่าที่จะนำมาใช้ถ่ายรูปกลุ่มเพื่อน

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ขณะเดียวกันก็ยังแสดงให้เห็นอีกเช่นกันว่าวัยรุ่นเริ่มให้ความสำคัญกับสัญลักษณ์ในฐานะสื่อที่นำไปสู่การระลึกถึงเรื่องราวทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับชีวิตวัยรุ่น ดังที่ได้ชี้ให้เห็นผ่านการใช้นมและกล้วยของวัยรุ่นหญิงวัฒนาฯ ปีการศึกษา 2527 เพื่อแทนความหมายของช่วงเวลาที่พักผ่อนที่ได้ใช้ชีวิตร่วมกันอยู่ในโรงเรียนไปแล้วในตอนต้น (ภาพที่ 3.1 – 3.2) อีกตัวอย่างหนึ่งที่จะช่วยชี้ให้เห็นลักษณะดังกล่าวได้ชัดเจนขึ้น ก็คือภาพหน้าปกหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนบดินทรเดชาฯ ปีการศึกษา 2529 (ภาพที่ 3.17) ภาพถ่ายนี้เป็นภาพอุปกรณ์การเรียนวางอยู่บนชุดนักเรียนและชุดพลศึกษาของโรงเรียน การจัดวางองค์ประกอบในลักษณะดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ต้องการสร้างความรู้สึกให้แก่ผู้ดูภาพถ่ายหน้าปกนี้ให้นึกถึงช่วงเวลาในอดีตมากกว่าปัจจุบัน เพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติของหนังสืออนุสรณ์ที่คณะผู้จัดทำมองว่าเป็น “เป็นสิ่งดี ดี ในชีวิตที่ผ่านมาและผ่านไป แต่ยังทรงคุณค่าแห่งการจดจำเอาไว้ ก้อแค่นั้น”⁴⁵

ภาพที่ 3.17 หน้าปกหนังสือ *Fifteenth Bodindechas Yearbook Vol. 15* (ปีการศึกษา 2529)

ที่มา: *Fifteenth Bodindechas Yearbook Vol. 15*, ปกหน้า

อย่างไรก็ตามนอกเหนือจากความคิดสร้างสรรค์ในเชิงเทคนิคแล้ว การเติบโตและความแพร่หลายของนิตยสารวัยรุ่นที่เติบโตในช่วงต้นทศวรรษ 2520 โดยเฉพาะในกลุ่มนิตยสารแฟชั่น ดังเช่น *ลลนา แพรว เปรี๊ยะ* ก็ได้กลายเป็นหนึ่งในหนึ่งแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ภาพถ่ายของวัยรุ่นด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น กลุ่มภาพชุด “สาวอนุสรณ์หนุ่มอนุสรณ์” ของนักศึกษาแพทย์รามธิบดีรุ่นที่ 15 (ปีการศึกษา 2527) ภาพชุดนี้ประกอบด้วยภาพถ่ายทั้งสีและขาว ภาพแรกเป็นภาพของนักศึกษาแพทย์ชายและหญิงแต่งกายในชุดลำลองสำหรับไปเที่ยว ภาพที่สองเป็นภาพของนักศึกษาแพทย์ชายสี่คนกำลังแสดงท่าคล้ายกำลังจะแต่งตัวเพื่อเตรียมไปทำกิจกรรมข้างนอก ภาพที่สามเป็นภาพของนักศึกษาแพทย์ชายและหญิงกำลังแสดงท่าสวดทักันคล้ายการมองตากันของคู่รัก

⁴⁵ *Fifteenth Bodindechas Yearbook Vol. 15*, รองปกหลัง

และภาพที่สี่ ด้านหน้าของภาพเป็นนักศึกษาแพทย์ชายหญิงสามคน แสดงท่าทางในทำนองคล้าย เรื่องราวรักสามเส้า (ภาพที่ 3.18 - 3.21) ภาพทั้งหมดนี้นักศึกษาแพทย์รามธิบดีรุ่นที่ 15 ล้วนเป็นผู้แสดงแบบและถ่ายเองทั้งสิ้น ส่วนชื่อของชุดภาพถ่ายนั้นเลียนแบบมาจากการประกวดหนุ่มแพรวสาวแพรวที่เป็นที่รู้จักในขณะนั้น เนื่องจากเพื่อนร่วมชั้นปีคนหนึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากการอ่านนิยายสารแพชชั่นในช่วงเวลาปฏิบัติหน้าที่ในโรงพยาบาล และเธอได้ลองเสนอความคิดดังกล่าวนี้ให้กับเพื่อนร่วมชั้นปีซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเพื่อนๆ อย่างล้นหลาม⁴⁶

ภาพที่ 3.18

ภาพที่ 3.19

ภาพที่ 3.20

ภาพที่ 3.21

ภาพที่ 3.18 – 3.21 ภาพถ่ายชุด “สาวอนุสรณ์หนุ่มอนุสรณ์” ของนักศึกษาแพทย์รามธิบดีรุ่นที่ 15

ที่มา: Ramathibodi 1985, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁴⁶ Ramathibodi 1985, เอกสารไม่มีเลขหน้า. ดังความตอนหนึ่งในข้อเขียนเรื่อง “เบื้องหลังภาพของคนสวยคนหล่อ” ว่า “กำลังจะบอกว่าทำไมถึงทำหน้าที่ขึ้นมา เผอิญตอนอยู่ X-RAY ว่างจัด อ่านนิยายสารมากไปหน่อย เลยเพื่อเจ้อคิดไปว่า ถ้าทำขึ้นมามันน่าจะช่วยให้หนังสือดู (แปลก) ดีขึ้นบ้าง พอมีหลายๆ คนยุให้ลองทำ เก๊าะเลยทำ ทำแล้วก็ออกมาเป็นอย่างที่เห็นนี้แหละ ดูไปดูมาก็รู้สึกว่ตลกดี รีเพื่อนว่าไง” (เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.)

ความน่าสนใจของภาพถ่ายทั้งสี่ภาพอยู่ที่การเลียนแบบทั้งการจัดองค์ประกอบของภาพและการเขียนคำบรรยายภาพตามนิตยสารแฟชั่นในช่วงกลางถึงปลายทศวรรษ 2520 แม้คณะผู้จัดทำไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับภาพตัวอย่างไว้ แต่หากเราได้เปรียบเทียบระหว่างภาพถ่ายของนักศึกษาแพทย์รามาศิลป์กับภาพถ่ายจากนิตยสารแฟชั่นฉบับต่างๆ ในช่วงก่อนหน้าที่ภาพถ่ายชุดนี้จะเกิดขึ้น ก็พบว่าภาพที่เห็นการจัดองค์ประกอบตามแบบอย่างนิตยสารแฟชั่นที่ใกล้เคียงและชัดเจนที่สุดมีสองภาพคือ ภาพแรกซึ่งเป็นภาพกลุ่มของวัยรุ่นชายสามคนกำลังมองไปยังวัยรุ่นหญิงคนหนึ่ง ด้านขวาของภาพมีคำบรรยายประกอบว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างเธอกับฉัน เป็นสิ่งที่งดงามที่สุดในชีวิตฉัน มันเป็นเรื่องที่น่ามหัศจรรย์ที่สุดในบรรดาชีวิตทั้งปวงที่ฉันได้เรียนรู้ มันเป็นนิรันดร์” (ภาพที่ 3.18) และอีกภาพหนึ่งคือภาพของวัยรุ่นชายที่แสดงท่าคล้ายกำลังเตรียมตัวออกไปเที่ยว ซึ่งมีคำบรรยายประกอบว่า “หนุ่มเอ๋ยหนุ่มน้อย ความหล่อแม้จะด้อยค้อยแต่ส่งเสริม พร่องไปนิดพร่องไปหน่อยค้อยต่อเติม คงจะเพิ่มความหล่อได้จนเต็ม” (ภาพที่ 3.19)

หากเทียบภาพถ่ายของนักศึกษาแพทย์รามาศิลป์ทั้งสองภาพกับภาพถ่ายในนิตยสารแฟชั่นในขณะนั้น ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายแฟชั่นชายทะเลของนิตยสาร *สสน* ประจำเดือนเดือนเมษายน พ.ศ. 2525 ที่เป็นภาพของนายแบบชายสี่คนที่คนหนึ่งกำลังแสดงท่าคล้ายพูดคุยกับหญิงสาว คนหนึ่งกำลังชำเลื่องมอง ส่วนอีกสองคนที่เหลือแสดงท่าคล้ายสนใจสิ่งอื่นอยู่ ด้านซ้ายล่างของภาพมีบทกลอนสั้น ๆ ว่า “สัญจรด้วยหัวใจ มีหรือใครช่วยหาบคอน ลมแรงหรือแดดร้อน ก็ฝันรวมกำลังแรง” (ภาพที่ 3.22) และภาพถ่ายแฟชั่นชุด “สามหนุ่ม” ในนิตยสาร *เปรี้ยว* ปักษ์แรกประจำเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2528 ที่นายแบบวางมาดของผู้ชายที่สังสรรค์กับเพื่อนตามสถานที่ที่เที่ยวยอดนิยมของวัยรุ่น (ภาพที่ 3.23) จะเห็นได้ว่าภาพถ่ายทั้งสองกลุ่มนี้ใกล้เคียงกันอย่างมากทั้งในแง่การจัดองค์ประกอบของภาพและการสื่อสารความหมายของภาพทั้งสองกลุ่มนี้ที่ภาพหนึ่งเน้นนำเสนอเรื่องราวของชายหนุ่มที่มีความรักแบบวัยรุ่น และอีกภาพหนึ่งที่เน้นเสนอภาพแทนของวัยรุ่นชายที่ใช้ชีวิตสังสรรค์ตามประสากลุ่มเพื่อนชาย ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้เห็นว่านอกเหนือจากที่วัยรุ่นจะสร้างสรรค์แนวทางในการถ่ายภาพของตนเองแล้ว วัยรุ่นเองก็รับวัฒนธรรมแฟชั่นสมัยใหม่มาเป็นเครื่องมือในการนำเสนอตนเองที่มีความทันสมัยผ่านประสบการณ์ที่ได้รับจากการอ่านนิตยสารในรูปแบบใหม่ที่เริ่มเจาะจงกลุ่มผู้บริโภค โดยเฉพาะวัยรุ่นและวัยทำงานที่เริ่มเกิดขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2520 ด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 3.22 ภาพถ่ายแพชั่นจากนิตยสาร *ลونا* ปักซ์แรก เดือนเมษายน 2525

ภาพที่ 3.23 แพชั่นเซทในกับ 3 หนุ่มในนิตยสาร *เปรียว* ปักซ์แรก พฤษภาคม 2528

ที่มา: *ลونا* (เมษายน 2525): 80; *เปรียว* (พฤษภาคม 2528): 138.

อย่างไรก็ตามข้อสรุปดังกล่าวก็เป็นเพียงข้อสันนิษฐานที่ได้จากการเปรียบเทียบภาพถ่ายเท่านั้น เพราะถ้าพิจารณาจากข้อเขียนที่บอกเล่า “เบื้องหลังภาพของคนสวยคนหล่อ” ซึ่งมีทั้งข้อเขียนและภาพถ่ายเบื้องหลังการทำงานบางส่วนที่น่าจะเลียนแบบมาจากนิตยสารแพชั่นในขณะนั้น จะพบว่า กว่าจะได้ภาพถ่ายทั้งสี่ที่ภาพนี้ก็ถือว่ามีความสนุกสนานพอสมควร ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะวัยรุ่นเมื่อมาเป็นแบบให้ถ่ายภาพแพชั่น แม้จะเป็นการถ่ายกันเองภายในกลุ่มเพื่อน แต่พวกเขาก็รู้สึกไม่คุ้นเคยและไม่ค่อยเป็นตัวของตัวเองเท่าใดนัก เพราะเพื่อนหลายคนที่มาเป็นแบบให้มาจากการขอร้องอ้อนวอนเสียมาก ดังความตอนหนึ่งในข้อเขียน “เบื้องหลังภาพของคนสวยคนหล่อ” ว่า

สาวอนุสรณ์หนุ่มอนุสรณ์ (ก็เลียนแบบมาจากสาวแพรวหนุ่มแพรวมั่งสิ จะได้รู้สึกหะ-รุ-หะ-รา) ทั้งหลายที่มาเป็นแบบให้ ล้วนแล้วแต่ไม่ได้ผ่านการคัดเลือกเลย เพราะกว่าจะอ้อนวอนให้มาเป็นแบบได้ก็ต้องขี้อ้อนอย่างละเอียดยิบว่าจะทำอะไรบ้าง ต้องรับรองว่าจะไม่ขาย ไม่เผา ถึงจะยอม แต่ก็มีเหมือนกันนะ ที่พอบอกปุ๊บรีบตกลงปั๊บ แลมันจะเป็นแบบเพิ่มให้อีกด้วย ต้องรีบปฏิเสธเป็นพัลวัน กลัวใจเพื่อนจริงๆ⁴⁷

ความสนุกสนานดังกล่าวนี้จะช่วยให้เราเห็นถึงความรับรู้และความรู้สึกของวัยรุ่นต่อการถ่ายภาพได้เป็นอย่างดี แม้พวกเขาจะเป็นกลุ่มวัยรุ่นชนชั้นกลางที่คุ้นเคยการถ่ายภาพก็จริง แต่ก็มีบางส่วนที่รู้สึกว่า การจับพวกเขามาถ่ายภาพแนวแพชั่นซึ่งเป็นการถ่ายภาพที่พันวิสัยของวัยรุ่นในขณะนั้น ทำให้บางคนรู้สึกอึดอัดและไม่ค่อยสบายใจเท่าไรนัก รวมไปถึงพวกเขาก็กลัวจะถูกเพื่อนร่วมชั้นปีล้อเลียนด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของภาพถ่ายสองภาพที่ได้ยกตัวอย่างไปเมื่อสักครู่ (ภาพที่ 3.18 - 3.19) เพราะกว่าจะได้ภาพถ่ายที่สวยงามและตรงตามความประสงค์ของคณะผู้จัด พวกเขาเองก็ต้อง

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 3.24 - 3.25

ภาพที่วัยรุ่นรามาริบัติถ่ายกันเอง ใน Ramathibodi 1985

ที่มา: Ramathibodi 1985, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

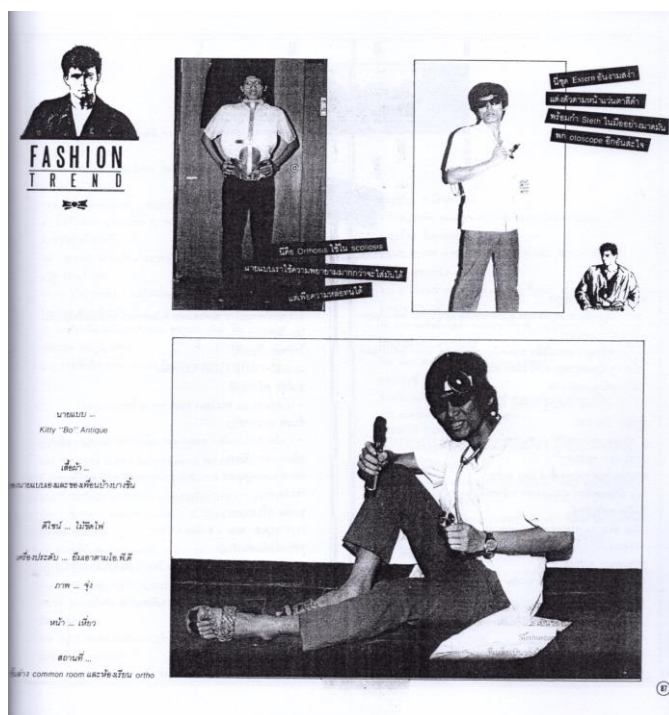
อย่างไรก็ตามนอกจากการเลียนแบบการถ่ายภาพในแนวแฟชั่น วัยรุ่นยังใช้การถ่ายภาพและการบรรยายภาพแฟชั่นเป็นเครื่องมือในการล้อเลียนเพื่อสร้างความขบขันให้แก่เพื่อนร่วมรุ่น การถ่ายภาพลักษณะดังกล่าวนี้เกิดจากการนำเรื่องราวหรือสิ่งของใกล้ตัวที่เกี่ยวข้องกับชีวิตเพื่อเสนอเป็นแฟชั่นเฉพาะกลุ่ม ลักษณะดังกล่าวนี้ส่วนหนึ่งนอกจากมุมมองของแฟชั่นในฐานะเรื่องขบขันแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่วัยรุ่นรวมถึงคนในช่วงทศวรรษ 2520 มองแฟชั่นสมัยใหม่ก็คือความประหลาด เนื่องจากชุดที่บรรดาดีไซเนอร์ออกแบบในวาระต่าง ๆ หลายชุดมักไม่ใช่ชุดที่สวมใส่ได้จริงในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ได้เกิดการส่งเสริมดีไซเนอร์รุ่นเยาว์ดังที่นิตยสาร *เปรียว* ได้มีการจัดกิจกรรม “Young Designer” ขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2526 โดยเปิดให้เยาวชนอายุ 18 - 25 ปี ในกรุงเทพฯ ที่สนใจส่งผลงานการออกแบบเข้าประกวด⁴⁹

บริบทดังกล่าวนี้จึงมีส่วนให้วัยรุ่นได้ประยุกต์แนวทางดังกล่าวมาใช้ในการสร้างสรรค์ภาพถ่ายของตน ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายชุด “fashion trend” ในหนังสืออนุสรณ์นักศึกษาแพทย์รามาริบัติรุ่นที่ 17 (ปีการศึกษา 2529) ภาพชุดนี้ประกอบด้วยภาพถ่ายจำนวนสามภาพที่แสดงภาพแฟชั่นของนักศึกษาแพทย์ในแต่ละโอกาสที่น่าจะบันทึกในช่วงราว พ.ศ. 2529 - 2530 ภาพแรกเป็นภาพของนักศึกษาแพทย์ชายในชุดที่ประกอบด้วยเครื่องกายอุปกรณ์ (Orthosis) สำหรับผู้ป่วยโรคกระดูกสันหลังคด (scoliosis) มีคำบรรยายประกอบว่า “นี่คือ Orthosis ใช้ใน scoliosis นายแบบเราใช้ความพยายามมากกว่าที่จะใส่มันได้ แต่เพื่อความหล่อทนได้” ภาพที่สองเป็นภาพนักศึกษาแพทย์ชายแสดงแบบในชุดนักศึกษาเอ็กซ์เทิร์น (extern) สวมแว่นตาสีดำ ที่มีมือของเขามีชุดตรวจหู

⁴⁹ วิลาสินี โฉมเฉลา, “บทบาทของนิตยสารเปรียวต่อความคิดสร้างสรรค์ของวัยรุ่น ศึกษาเฉพาะกรณีงาน Young Designer’1985,” (สารนิพนธ์ปริญญาวารสารศาสตร์บัณฑิต สาขาหนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), หน้า 10-13.

(otoscope) อันหนึ่ง และกล้องเครื่องฟังตรวจสำหรับแพทย์ (stethoscope) ด้านข้างของภาพมีคำบรรยายว่า “นี่คือชุด Extern อันงามสง่า แต่งตัวตามหน้าแว่นตาสีดำ พร้อมกำ Steth ในมืออย่างมาดมั่น พก Otoscope อีกอันสะใจ” และภาพสุดท้ายเป็นภาพลักษณะที่คล้ายกับภาพที่สองแต่ถ่ายในระยะที่ใกล้ขึ้น ส่วนทางด้านซ้ายของหน้าให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแฟชั่นชุดดังกล่าวนี้ (ภาพที่ 3.26)

ภาพที่ 3.26 ภาพถ่ายชุด “fashion trend” ของวัยรุ่นรามาริบัติ ใน รามาริบัติ 17

ที่มา: รามาริบัติ 17, หน้า 87

แม้จะไม่มีข้อเขียนที่บอกเล่าเบื้องหลังการถ่ายภาพชุดนี้ในหนังสืออนุสรณ์ แต่หากพิจารณาจากการนำเสนอภาพถ่ายก็จะพบว่าวัยรุ่นในรามาริบัติรุ่นที่ 17 น่าจะมีการออกแบบงานอย่างละเอียด ตั้งแต่การคิดโจทย์ในการถ่ายภาพและการนำเสนอล้อเลียนรูปแบบการนำเสนอของดีไซน์เนอร์ตามนิตยสารแฟชั่นวัยรุ่นในช่วงปลายทศวรรษ 2520 โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิตยสาร *เปรียว* เนื่องจากทางนิตยสารเปรียวขณะนั้นมีการประกวดเพื่อค้นหาดีไซน์เนอร์รุ่นเยาว์ซึ่งน่าจะเป็นที่รู้จักในสังคมกรุงเทพฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มวัยรุ่นชนชั้นกลางด้วยเช่นกัน จึงทำให้วัยรุ่นนำรูปแบบการนำเสนอภาพในลักษณะดังกล่าวมาเพื่อนำมาล้อเลียนและสร้างความขบขันให้แก่สมาชิกในสังคม ซึ่งความขบขันดังกล่าวนี้ไม่ได้มาจากความรู้สึกแปลกแยกจากความรับรู้ที่แวดล้อมพวกเขาตั่งเช่นกรณีชุดภาพถ่ายแฟชั่นของนักศึกษาแพทย์รามาริบัติรุ่นที่ 15 (ปีการศึกษา 2527) แต่มาจากการนำเอาสิ่งที่อยู่ในวิสัยของการเป็นนักศึกษาแพทย์มาเป็นเครื่องมือในการสร้างให้ภาพจินตนาการในลักษณะของนามธรรมเป็นภาพที่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงทำให้การล้อเลียนให้ความรู้สึกที่

ชัดเจนและเข้าถึงผู้คนได้ง่าย เพราะการล้อเลียนเกิดจากนำสิ่งที่อยู่ในวิสัยของพวกเขามาสร่างเป็นภาพถ่ายที่ให้ความรู้สึกที่ขบขัน โดยใช้สิ่งที่อยู่รอบตัวในชีวิตของการเป็นนักศึกษาแพทย์และการปฏิบัติงานจริงในโรงพยาบาลนำเสนอในรูปแบบของแพชั่น ไม่ว่าจะ เป็นเสื้อที่เป็นของนายแบบในภาพ และของเพื่อนร่วมรุ่น เครื่องประดับที่มาจากแผนกผู้ป่วยนอก (Out Patient Department; OPD)⁵⁰ ขณะเดียวกันเมื่อผู้วิจัยพิจารณาในฐานะของผู้ดูภาพทั่วไปเมื่อเปรียบเทียบบริบทร่วมสมัยก็จะพบว่า วิทยาลัยพยาบาลใช้รูปแบบการนำเสนอที่ล้อเลียนการถ่ายภาพและภาพถ่ายแพชั่นตามแบบนิตยสาร เพื่อเป็นเครื่องมือเพื่อจะทำให้เพื่อนร่วมรุ่นสามารถนึกหรือย้อนคิดถึงชีวิตในช่วงเวลาที่พวกเขาเป็นนักศึกษาแพทย์ได้ง่ายและรวดเร็ว ผ่านการนำเสนอการถ่ายภาพและภาพถ่ายตามกระแสนิยมในขณะนั้น

ลักษณะดังกล่าวนี้จะค่อนข้างพบมากในการนำเสนอภาพถ่ายของวัยรุ่นในที่อื่นๆ ด้วยเช่นกัน ตัวอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้เราเข้าใจประเด็นที่กล่าวมาได้ดีขึ้นคือ ภาพล้อชุด “ไม้เปือไม้ ‘เรียว’” ใน *สรวนมิตร 104* (ปีการศึกษา 2528) ภาพชุดดังกล่าวแบ่งกลุ่มภาพออกเป็นหมวดหมู่ตามคอลัมน์ในนิตยสาร *เปรี้ยว* วิธีการใช้ภาพถ่ายเพื่อแสดงการล้อเลียนของนักเรียนสวนกุหลาบฯ รุ่นที่ 104 ในภาพล้อชุดนี้ถือว่าแตกต่างจากในกรณีของนักศึกษาแพทย์รามธิบดีรุ่นที่ 15 กับ 17 อย่างมาก เพราะขณะที่นักศึกษาแพทย์รุ่นดังกล่าวล้อเลียนและเลียนแบบภาพถ่ายผ่านการถ่ายภาพ แต่สำหรับวัยรุ่นที่พวกเขาเลือกใช้ภาพถ่ายเท่าที่มีอยู่มาสร่างเป็นเรื่องราวเพื่อล้อเลียนครูอาจารย์ให้เข้ากับแนวทางของนิตยสาร *เปรี้ยว* โดยในส่วนของหน้าแรกเป็นหน้าปกของภาพชุดนี้ซึ่งเป็นภาพของอาจารย์ชายท่านหนึ่งที่สวมแว่นตาสีดำ กำลังยื่นกอดอก ด้านข้างของภาพมีข้อความว่า “ลูบคมไม้เรียว” หากสังเกตให้ดีจะเห็นว่าภาพถ่ายใบนี้ถูกตัดส่วนอื่นที่แวดล้อมออกไป และเหลือเพียงภาพของอาจารย์ท่านนี้ซึ่งถูกทำให้เป็นภาพคล้ายภาพวาด (ภาพที่ 3.27) ลักษณะของภาพหน้าปกที่ปรากฏคล้ายคลึงกับปกของนิตยสารเปรี้ยวปกซ์หลังของเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2527 ซึ่งเป็นภาพของบดินทร์ ติ๊ก ที่วาดโดยโหน่ง ปริญา (ภาพที่ 3.28) และชื่อที่ปรากฏบนหน้าปกก็ล้อจากนิตยสาร “เปรี้ยว” เป็น “เรียว” ที่น่าเป็นการเล่นคำระหว่าง “นิตยสารเปรี้ยว” และ “ไม้เรียว” หน้าสองคือคอลัมน์ “เกร็ดกระจุบกระจ้อย” ซึ่งเป็นคอลัมน์ที่รวมภาพถ่ายมุขแผลของอาจารย์ชายของโรงเรียนในอิริยาบถต่างๆ พร้อมบทสนทนาที่ถูกเขียนเพื่อล้อเลียนภาพนั้นๆ

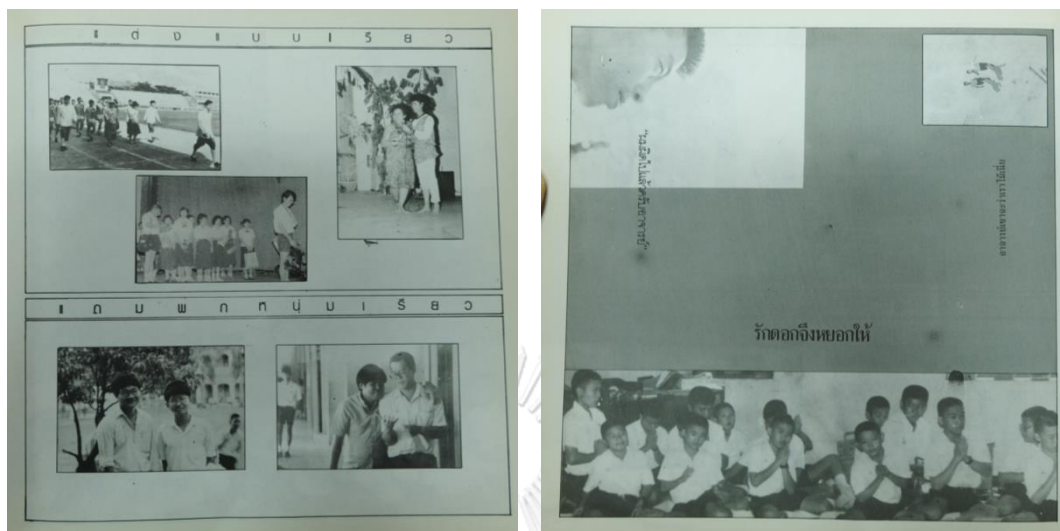
⁵⁰ รามาธิบดี 17, หน้า 87.

ภาพที่ 3.27 - 3.28 ภาพเปรียบเทียบระหว่างหน้าปก “เรียว” ใน *สมานมิตร 104* (ปีการศึกษา 2528) กับหน้าปกนิตยสาร *เรียว* ปักษ์หลังของเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2527
ที่มา: *สมานมิตร 104*, เอกสารไม่มีเลขหน้า; *เรียว* (มิถุนายน 2527): ปกหน้า.

ส่วนในหน้าสามมีสองคอลัมน์ด้วยกัน ได้แก่ “แต่งแบบเรียว” และ “แถมพกหนุ่มเรียว” (ภาพที่ 3.29) แม้คอลัมน์ทั้งสองจะเลียนแบบมาจากคอลัมน์ในนิตยสาร *เรียว* แต่วิธีการนำเสนอในหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ได้ประยุกต์ใช้เพื่อล้อเลียนครูอาจารย์ในโรงเรียน กล่าวคือ ในขณะที่คอลัมน์ “แต่งแบบเรียว” เน้นนำเสนอแฟชั่นต่างประเทศสำหรับผู้หญิง แต่ในคอลัมน์ “แต่งแบบเรียว” ในหนังสืออนุสรณ์นำเสนอภาพถ่ายการแต่งตัวแฟนตาซีของอาจารย์ของโรงเรียนในโอกาสต่าง ๆ หรือคอลัมน์ “แถมพกหนุ่มเรียว” นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับแฟชั่นของผู้ชาย แต่ “แถมพกหนุ่มเรียว” กลับนำเสนอภาพของอาจารย์และนักเรียนชายซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับแฟชั่นในทำนองเดียวกับ “แถมพกหนุ่มเรียว” แต่อย่างใด และในหน้าสุดท้ายเป็นหน้าแสดงการขอภัยต่อครูอาจารย์ที่พวกเขาได้นำครุมาล้อเลียนประกอบด้วยภาพถ่ายสามภาพ ภาพแรกเป็นภาพของนักเรียนชายคนหนึ่งกำลังแหงนหน้าขึ้น มีข้อความว่า “ผมผิดไปแล้วครับอาจารย์” อีกภาพหนึ่งเป็นภาพนักเรียนชายสองคนถ่ายจากมุมสูง มีข้อความว่า “อาจารย์เขาจะว่าเราไม่เนี่ย” และภาพสุดท้ายเป็นภาพของนักเรียนหลายคนกำลังนั่งพนมมือซึ่งน่าจะเป็นภาพถ่ายจากชุดภาพถ่ายอื่น มีข้อความว่า “รักดอกจึงหยอกให้” (ภาพที่ 3.30) ลักษณะดังกล่าวนี้เองแสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นเลื่อมใสและปรับใช้อิทธิพลจากสื่อภายนอกให้เหมาะสมกับสังคมของพวกเขาตามที่พวกเขาเข้าใจ มิใช่การยึดสารัตถะตามอย่างการนำเสนอในนิตยสารเสียทั้งหมด ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้ภาพถ่ายให้เข้ากับชื่อคอลัมน์ในแต่ละส่วนอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งแตกต่างจากการล้อเลียนในหนังสืออนุสรณ์ของนักศึกษาแพทย์รามธิบดีรุ่นที่ 15 กับ 17 ที่ใช้การถ่ายภาพเพื่อแสดงภาพให้ใกล้เคียงกับรูปแบบของนิตยสารให้ได้มากที่สุด ลักษณะ

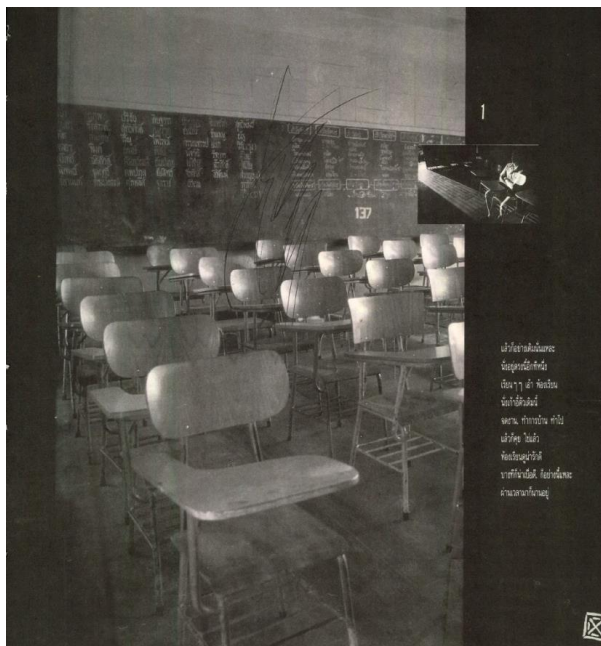
ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นระดับความแตกต่างของการใช้ภาพถ่ายและการถ่ายภาพในสังคมวัยรุ่นแต่ละแห่งที่ไม่เหมือนกันด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 3.29 - 3.30 ภาพประกอบชุดภาพ “เรียว” ใน *สมานมิตร 104* (ปีการศึกษา 2528)
ที่มา: *สมานมิตร 104*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

นอกจากนี้วัยรุ่นก็ได้ใช้การถ่ายภาพเชิงสร้างสรรค์มาผนวกกับความคิดต่อชีวิตของพวกเขา เกิดเป็นเรื่องราวของชีวิตวัยรุ่นที่น่าสนใจ ตัวอย่างเช่น กลุ่มภาพถ่ายที่บอกเล่าเรื่องราวของการเดินทางของไต่ะเรียน ในหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย ปีการศึกษา 2530 ภาพถ่ายกลุ่มนี้ประกอบด้วยภาพถ่ายทั้งสิ้น 4 ภาพ ที่บอกเล่าความรู้สึกของวัยรุ่นที่เบื่อหน่ายชีวิตในห้องเรียนและปรารถนาชีวิตที่เป็นอิสระ โดยคณะผู้จัดทำใช้ไต่ะเรียนตัวหนึ่งที่อยู่นอกห้องเรียนเป็นตัวดำเนินเรื่อง ภาพแรกเป็นภาพของไต่ะที่อยู่ในห้องเรียนแคบๆ และด้านบนขวาของภาพมีภาพถ่ายของวัยรุ่นชายขนาดเล็กที่นั่งบนเก้าอี้ในห้องแคบๆ นั้น (ภาพที่ 3.31) ภาพนี้มีคำบรรยายว่า “แล้วก็อย่างเดิมนั้นแหละ นั่งอยู่ตรงนี้อีกทีหนึ่ง เรียนๆ เข้า ห้องเรียน นั่งเก้าอี้ตัวเดิมนี่ จดงาน, ทำการบ้าน ทำไป แล้วก็คุย ไซ้แล้ว ห้องเรียนก็ดูน่ารักดี บางทีก็เบื่อดี, ก็อย่างนี้แหละ ผ่านเวลามาก็นานอยู่”⁵¹ ภาพถ่ายและข้อความนี้ชี้ให้เห็นถึงบรรยากาศของห้องเรียนที่จำเจและน่าเบื่อหน่าย ไต่ะตัวนี้จึงถูกย้ายออกมาอยู่ข้างนอก เพื่อเปลี่ยนบรรยากาศการเรียนให้ไม่น่าเบื่อหน่ายจนเกินไป

⁵¹ กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2530), เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 3.31 ภาพประกอบเรื่องการเดินทางของโตะเรียน (1) ใน กรุงเทพมหานครคริสเตียนวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2530)
ที่มา: กรุงเทพมหานครคริสเตียนวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2530), เอกสารไม่มีเลข

ภาพที่สองและภาพที่สามจะบอกเล่าเรื่องราวของโตะเรียนที่ได้ออกไปอยู่นอกห้องเรียน (ภาพที่ 3.32-3.33) ดังภาพที่สองซึ่งภาพนี้มีข้อเขียนประกอบว่า “เหมือนเดิม ห้องเรียนคงจะแคบเกินไป ออกมาเรียนข้างนอกซะบ้าง แปลกดีเหมือนกัน ห้องเรียนดูกว้างเหลือเกิน เพดานก็สูงกว่าเดิม ตั้งเยอะ กระดานดำก็ไม่มี ออกมาเรียนข้างนอกแล้ว ในห้องคงแคบไป”⁵² ข้อความดังกล่าวสัมพันธ์กับภาพถ่ายโตะเรียนที่มีฉากหลังเป็นท้องฟ้าที่ไม่มีขอบเขตสิ้นสุด และภาพถ่ายขนาดเล็กที่ถ่ายจากด้านบนเพื่อแสดงให้เห็นมุมมองที่กว้างไกล เปรียบเสมือนวัยรุ่นที่มีชีวิตอิสระ ส่วนภาพที่สามบอกเล่าเรื่องราวของโตะเรียนตัวเดิมที่ต้องตากแดดตากลม เปรียบเสมือนชีวิตวัยรุ่นที่ต้องเผชิญโลกภายนอกที่มีประสบการณ์ชีวิตเป็นดั่งแบบเรียนและการบ้านที่ไม่มีวันสิ้นสุด ดังข้อความประกอบภาพถ่ายที่ว่า “ห้องเรียนใหม่ กว้างขวาง กว้างไกล มีทั้งแดด ทั้งลม ร้อน มีหลายสิ่งหลายอย่าง จดงาน ทำการบ้าน ไม่มีสมุด มีประสบการณ์ใหม่ๆ เป็นแบบเรียน การบ้านยาก บางทีก็ยากเกินไป ทำไม่ได้ เรียนรู้ชีวิต ต้องใช้ชีวิตเรียน”⁵³ ข้อความนี้ก็สัมพันธ์กับภาพถ่ายขนาดเล็กทางขวา ซึ่งเป็นภาพโตะเรียนล้มและสิ่งของที่อยู่บนโตะกระจัดกระจาย อีกทั้งโตะตัวนี้อยู่บนวงกลมที่หมุนวนก็เปรียบเสมือนชีวิตโลกภายนอกที่ทุกคนต่างต้องเอาตัวรอดภายใต้ความกดดันและการแข่งขัน อันเป็นบริบทของสังคมในช่วง

⁵² เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ปลายทศวรรษ 2520 ต่อดันทศวรรษ 2530 และภาพถ่ายภาพสุดท้ายจะเป็นภาพเฉลยเรื่องราวทั้งหมด

ภาพที่ 3.32 - 3.33 ภาพประกอบเรื่องการเดินทางของโต๊ะเรียน (2-3)
ที่มา: กรุงเทพมหานครคริสเตียนวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2530), เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพถ่ายสุดท้ายแม้จะเป็นภาพของโต๊ะเรียนที่ตั้งอยู่กลางสนามหญ้าก็จริง แต่ภาพนี้ถือเป็นภาพที่หักมุมเรื่องราวทั้งหมด (ภาพที่ 3.34) ดังข้อเขียนประกอบภาพที่ว่า

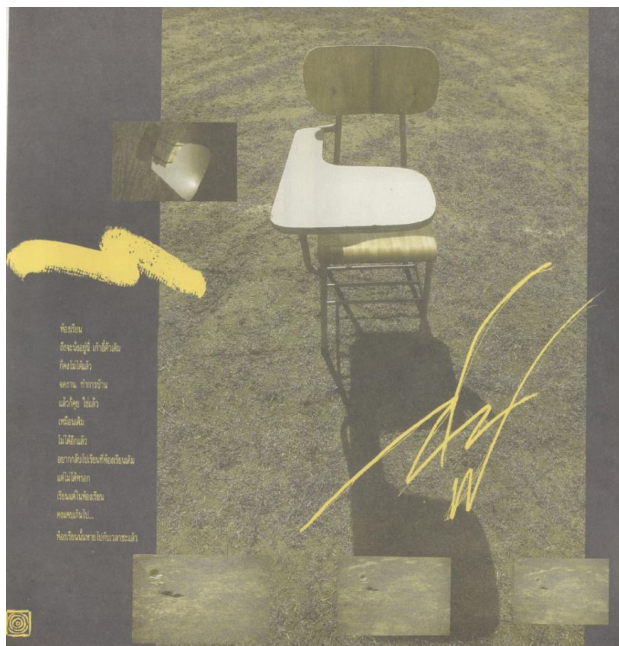
ห้องเรียน ถึงจะนั่งอยู่ที่นี้ เก้าอี้ตัวเดิม ก็คงไม่ได้อีกแล้ว จดงาน ทำการบ้าน แล้วก็คุย

ใช้แล้ว เหมือนไม่ได้อีกแล้ว อยากกลับไปเรียนที่ห้องเรียนเดิม แต่ไม่ได้หรอก เรียนแต่ใน

ห้องเรียน คงแคบเกินไป ห้องเรียนนั้นหายไปกับเวลาซะแล้ว⁵⁴

ข้อความนี้เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า วัยรุ่นไม่อาจจะที่ย้อนคืนวันเวลาที่พวกเขาใช้ชีวิตร่วมในโรงเรียนได้ ขณะที่วัยรุ่นผู้เป็นนักเรียนต่างอยากมีชีวิตที่เป็นอิสระจากห้องเรียนเพื่อออกไปเผชิญโลก แต่เวลานั้นเดินทางไปเรื่อยๆ และไม่เคยหยุดรอพวกเขา แม้พวกเขาจะได้กลับมานั่งโต๊ะเรียนตัวเดิมในห้องเรียนเดิมก็จริง แต่พวกเขาก็ไม่อาจเรียกคืนชีวิตวัยรุ่นผู้เป็นนักเรียนที่ผ่านพ้นไปแล้วได้เลย ดังข้อความตอนสุดท้ายของภาพถ่ายนี้ที่ว่า “ห้องเรียนนั้นได้หายไปกับเวลาซะแล้ว” ซึ่งแสดงผ่านภาพถ่ายขนาดเล็กสามภาพที่อยู่ด้านล่างของสุดของภาพนี้แสดงให้เห็นโต๊ะเรียนดังกล่าวที่ค่อยๆ เลื่อนรางและจางหายไปที่สุดในที่สุด

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 3.34 ภาพประกอบเรื่องการเดินทางของโต๊ะเรียน (4)

ที่มา: กรุงเทพมหานครคริสเตียนวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2530), เอกสารไม่มีเลขหน้า.

จะเห็นได้ว่าวัยรุ่นได้ประยุกต์ใช้การถ่ายภาพในเชิงสร้างสรรค์เพื่อนำเสนอชีวิตวัยรุ่นในมุมมองใหม่ที่เน้นชีวิตวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยแห่งความสดใส ชีวิตแห่งความสุขและความสนุกสนาน ตลอดจนการให้ความสำคัญต่อสังคมขนาดเล็กลงนั่นก็คือการให้ความสำคัญเฉพาะแต่ชีวิตที่สัมพันธ์กับโรงเรียนและมหาวิทยาลัย แต่ก็ได้หมายความว่าพวกเขาจะตัดขาดชีวิตของตนเองกับประสบการณ์จากภายนอก เพราะแท้จริงแล้วพวกเขานำอิทธิพลจากสังคมภายนอกเข้ามาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารเรื่องราวและความหมายของชีวิตวัยรุ่นผ่านบริบททางสังคมที่แวดล้อมพวกเขาในขณะนั้น ฉะนั้นเองชีวิตของวัยรุ่นภายในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยจึงเป็นชีวิตที่สัมพันธ์กับสังคมภายนอกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และภาพถ่ายในเชิงสร้างสรรค์นี้เองก็ได้แสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

ทั้งหมดนี้ได้แสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นในฐานะช่วงวัยแห่งความคิดสร้างสรรค์ ไม่เคยตัดขาดตนเองจากสังคมภายนอกทั้งโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ภาพถ่ายที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์แสดงให้เห็นถึงพลังแห่งความคิดสร้างสรรค์ของวัยรุ่นที่พวกเขาพยายามก้าวให้พ้นกรอบของหนังสืออนุสรณ์ผ่านการนำเสนอภาพถ่ายที่ใช้เทคนิคและเทคโนโลยีการถ่ายภาพที่หลากหลาย เพื่อสร้างความประทับใจให้แก่เพื่อนร่วมรุ่นที่เป็นเจ้าของหนังสืออนุสรณ์ร่วมกัน ขณะเดียวกันพลังแห่งความคิดสร้างสรรค์ที่ปรากฏผ่านภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์นั้นไม่เพียงแต่ใช้เพื่อนำคุณค่าและความหมายของชีวิตในสถาบันการศึกษาที่พวกเขาต่างมีความผูกพันกับเพื่อนและแหล่งที่เรียนเท่านั้น แต่ยังสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองและสังคมด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ข้อสำคัญประการหนึ่งที่ควรพิจารณา

ร่วมกันด้วยก็คือ ในช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 สังคมกรุงเทพฯ และอาจรวมไปถึงสังคมไทยโดยรวมมีพื้นที่สาธารณะที่ให้วัยรุ่นได้แสดงผลงานและความสามารถอย่างจำกัด หนังสืออนุสรณ์จึงเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นพื้นที่สำคัญที่เปิดโอกาสให้วัยรุ่นได้แสดงฝีมือและพลังแห่งความคิดสร้างสรรค์ด้วยเช่นกัน ในบทถัดไปจะเป็นบทที่ไม่เพียงแต่จะแสดงให้เห็นถึงพลังแห่งความคิดสร้างสรรค์ที่สัมพันธ์กับความคิดในเชิงอุดมคติของวัยรุ่นเท่านั้น แต่ยังสัมพันธ์กับคุณลักษณะของความเป็นวัยรุ่นอีกประการหนึ่งก็คือ “ความเป็นนักอุดมคติ”

บทที่ 4
วัยรุ่นกับความเป็นนักอุดมคติ

ภาพที่ 4.1 หน้าปก *สมานมิตร'17*
ที่มา: *สมานมิตร'17*, ปก.

ภาพดอกกุหลาบสีแดงสดที่ปรากฏบนหน้าปก *สมานมิตร'17* ของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย อาจดูเหมือนเป็นเพียงดอกกุหลาบทั่วไป แต่ความจริงแล้วไม่ได้เป็นเช่นนั้นเลย เพราะกุหลาบบนหน้าปกดอกนี้มีได้เป็นเพียงภาพแทนของโรงเรียนสวนกุหลาบฯ เท่านั้น เนื่องจากที่ปกหลังของหนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์บทกวี “ดอกไม้จะบาน” ของจิระนันท์ พิตรปรีชา หนึ่งในผู้นำนักศึกษาในการเคลื่อนไหวทางการเมืองวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 อันแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ได้เลือกใช้ภาพดอกกุหลาบเป็นภาพหน้าปกของหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ในฐานะของการกระตุ้นให้เพื่อนที่กำลังจะสำเร็จการศึกษาไม่ลืมเจตนารมณ์ที่จะอุทิศตนเพื่อมวลชน (ภาพที่ 4.1) ดังความตอนหนึ่งในตอนท้ายของหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ ว่า

สมานมิตร 17 ปีนี้ไม่ใช่ปีที่แล้ว สมานมิตรปีที่ผ่านมา เรามีเพียงแต่สมานฉันทิในระหว่างสวนกุหลาบ มิตรของเราคือเพื่อนนักเรียนสวนกุหลาบ แต่ปีนี้ สมานมิตร 17 ไม่เหมือนเก่าอีกต่อไปแล้ว มิตรของเราคือเพื่อนเยาวชนทั้งมวล ผู้อยู่ด้วยความยากไร้ และขมขื่นในความหวัง ด้อยซึ่งการศึกษา ยากจนและไร้ค่า เषชัญภัยในสังคมยุติธรรมที่เราไม่เคยพบพาน สมานมิตร 17 ไม่เหมือนเก่าอีกต่อไปแล้ว เรา

จะต้องลุกขึ้นฝ่าฟันอุปสรรคทั้งหมด เพื่อเพื่อนเยาวชนที่รักของเรา ไม่ใช่เพียงแค่เพื่อนนักเรียนสวนกุหลาบ หรือเพื่อสังคมยุคธรรม สมานมิตร 17 สมานมิตรเพื่อนเยาวชนไทยเพื่อการปลดปล่อย¹

ข้อความดังกล่าวไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ต้องการกระตุ้นให้เพื่อนร่วมสังคมของเขาได้ออกมาแสดงพลังทางการเมืองในฐานะของผู้นำความเปลี่ยนแปลงเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะอีกข้อหนึ่งของความเป็นวัยรุ่นที่สำคัญก็คือ “ความเป็นนักอุดมคติ” ผู้มีความฝันที่จะลุกเปลี่ยนแปลงสังคมของพวกเขาให้ดีขึ้น วิธีคิดดังกล่าวก็สัมพันธ์กับการใช้พลังของภาพถ่ายเป็นจุดเริ่มต้นเพื่อไปนำสู่การขบคิดและตั้งคำถามต่อคุณค่าของชีวิต

แม้ความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับการเมืองไทยจะเป็นกลุ่มงานศึกษาที่มีปริมาณมากทั้งในวงวิชาการประวัติศาสตร์และสาขาวิชาอื่นๆ แต่งานศึกษาเหล่านี้กลับมีข้อเสนอและประเด็นศึกษาไม่หลากหลายเท่าที่ควร เพราะงานศึกษาในประเด็นดังกล่าวมักให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้นำนักศึกษาที่มีบทบาทนำในการเคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นหลัก อีกทั้งการถกเถียงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับการเมืองก็ยังให้ความสนใจต่อเหตุการณ์ในปลายทศวรรษ 2510 เป็นหลัก ปัญหาข้างต้นนี้ก็สัมพันธ์ปัญหาทางประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ซับซ้อนกว่านั้นมาก ได้แก่ ประการแรก งานศึกษาจำนวนมากทั้งที่เขียนก่อนและหลังทศวรรษ 2540 เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่มีการรื้อฟื้นเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และ 6 ตุลาฯ ให้กลับมามีชีวิตใหม่อีกครั้ง โดยงานเหล่านี้ใช้กลุ่มนักศึกษาและปัญญาชนเป็นแกนกลางของการอธิบายการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่² ปัญหานี้สัมพันธ์กับการสร้างคำอธิบายต่อเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่ประจักษ์ ก้องกีรติ ใช้เรียกว่า “การอธิบายสาเหตุเชิงประวัติศาสตร์นิยม” ที่มุ่งเน้นอธิบายการเกิดเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จากปัญหาและความขัดแย้งที่สั่งสมมาตั้งแต่รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์³ ประการต่อมา การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับการเมืองนิยมใช้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

¹ สมานมิตร' 17, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

² บทความชิ้นแรกที่เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และได้กลายเป็นต้นแบบของงานชิ้นหลังในทศวรรษ 2520 - 2530 คือ เสน่ห์ จามริก, “การเมืองไทยหลังปฏิวัติตุลาคม,” ธรรมศาสตร์ 3, 3 (พฤษภาคม 2517): 160 - 180. บทความนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นบทความที่ดีที่สุดเรื่องหนึ่งของการอภิปรายเรื่อง 14 ตุลาฯ และถูกตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และจรัสศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, บรรณาธิการ, *จาก 14 ถึง 6 ตุลาฯ*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 160 - 180. ตัวอย่างงานที่ได้รับอิทธิพลของเสน่ห์ จามริก อาทิ David Morell and Chai-Anan Samudavanija, *Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction, Revolution* (Cambridge, Massachusetts: Oelgeschlager, Gun & Hain, 1981); ลิขิต ธีรเวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย* (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529). Benedict Anderson, “Withdrawal Symptoms: Social and Cultural Aspects of the October 6 Coup,” *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 9, 3 (July - September, 1977): 13 - 30.

³ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี: ฟ้ายาวกั้น, 2556), หน้า 20-21. งานศึกษาที่ประจักษ์อ้างถึงในกลุ่มนี้ได้แก่ อนันต์ เสนาจันทร์, *ดับ เทวดา* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์แอมส, 2516); ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, *วีรชนกล้าหาญ* (กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2518); ถนอมฤทธิ์ (นามปากกา), “บันทึกเชิงวิเคราะห์: การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของขบวนการ

เค้าโครง “สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง” ของชาลวิทย์ เกษตรศิริและคณะ ที่ต้องการเชื่อมโยงบทบาทของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เข้ากับประวัติศาสตร์การเมืองและสังคมไทยตั้งแต่หลังการปฏิวัติ 2475 ถึง พ.ศ.2511 เพื่อเน้นย้ำว่าพัฒนาการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สัมพันธ์กับพลวัตของประวัติศาสตร์การเมืองและสังคมไทย⁴ ทำให้ประวัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กลายเป็นแกนกลางของการอธิบายยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ไทยด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้อิทธิพลสำคัญของเค้าโครง “สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง” ที่มีต่อการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับการเมืองไทยคือ การจำกัดการศึกษาบทบาทของวัยรุ่นไว้แค่เพียงเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และ 6 ตุลาฯ เท่านั้น ปัจจุบันดังกล่าวนี้นำมาสู่การลดทอนพลังทางการเมืองของวัยรุ่นในช่วงเวลาอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็น “สายลมแสงแดด” ที่ชาลวิทย์ใช้ในการอธิบายสังคมวัยรุ่นในช่วง พ.ศ. 2502 - 2510 โดยชี้ให้เห็นว่าวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้มี “รูปแบบวัฒนธรรมที่ไม่ผูกพันกับสภาพสังคมและการเมืองตามที่เป็นจริง การจำกัดความสนใจหรือมีกิจกรรมอยู่เพียงแค่อรอบๆ ตัวเอง และมีแนวโน้มไปในด้านบันเทิงเรีงรมย์มากกว่าการแสดงความสามารถทางด้านสติปัญญา”⁵ และมองการเปลี่ยนแปลงภายในขบวนการวัฒนธรรมศิลปะของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในฐานะจุดเปลี่ยนสำคัญที่จะนำพาวัยรุ่นออกจากยุคสายลมแสงแดด⁶ หรือที่ชาลวิทย์นิยามความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับการเมืองในต้นทศวรรษ 2520 ว่าเป็น “สมัยนักศึกษาหายไปไหน” โดยเปรียบเทียบกับพลังทางการเมืองของวัยรุ่นในช่วงเวลา “จาก 14 ถึง 6 ตุลา”⁷ วิธีคิดดังกล่าวนี้นี้แม้จะช่วยให้เราเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับการเมืองได้ดีขึ้น แต่ในทางกลับกันวิธีคิดเช่นนี้ทำให้เราไม่อาจเข้าใจอิทธิพลของการเมืองต่อชีวิตวัยรุ่นในช่วงเวลาอื่นได้มากเท่าใดนัก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นักศึกษาไทย,” *สังคมศาสตร์ (มช.)* 6: 1 (เมษายน-กันยายน 2525): 89-105; อานนท์ ภักดีวงศ์, “ความสำเร็จและความล้มเหลวของขบวนการนักศึกษาไทย: พิจารณาจากปัจจัยด้านองค์กร,” ใน อโณทัย วัฒนาพร (บรรณาธิการ), *การเมืองไทยยุคใหม่* (กรุงเทพฯ: แพร์พิทยา, 2527); พุทธิสถาน ชุมพล, “ย้อนระลึกถึง ‘คนรุ่นใหม่’: กำเนิดขบวนการนักศึกษา 14 ตุลาคม 2516 ในบริบทการเมืองไทย,” *ปวารณสาร* 12: 5 (กันยายน-ตุลาคม 2528): 56-67 และ 12: 6 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2528): 60-67; คณินันต์ ตั้งใจตรง, “ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2516-2519: ศึกษากรณีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530).

⁴ ชาลวิทย์ เกษตรศิริและคณะ, *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477 - 2511* (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2535), หน้า 16.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 327.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 341 - 345.

⁷ กรกฎ, “นักศึกษาไปกับสายลมแสงแดด,” *ยูงทอง* (กุมภาพันธ์ 2526): 7-9. ผู้วิจัยใช้คำนี้ตามหนังสือรวมบทความที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 - 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ชื่อ “จาก 14 ถึง 6 ตุลา” ของมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่ชาลวิทย์ เกษตรศิริและอัครศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์เป็นบรรณาธิการ.

ปัญหาดังกล่าวสัมพันธ์กับปัญหาประการถัดมาคือ งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นและการเมืองที่ได้แสดงไปเกือบทั้งหมดนั้นให้ความสนใจต่อบทบาทของวัยรุ่นผู้เป็นนักเรียนและนักศึกษา กับการเคลื่อนไหวทางการเมืองภายนอกมากกว่าภายในสถาบันการศึกษา ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการให้ความสำคัญต่อเสียงของวัยรุ่นที่มีปฏิสัมพันธ์กับการประท้วงทางการเมืองโดยตรงมากกว่าที่จะสนใจต่อเสียงของวัยรุ่นและสังคมของวัยรุ่นโดยรวม และงานศึกษาเหล่านี้มักลดทอนคุณค่าของคู่ตรงข้ามที่ไม่เห็นด้วยต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองในฐานะของกลุ่มอนุรักษ์นิยมหรือผู้ที่ไม่ฝักใฝ่การเมือง โดยมิได้สนใจเหตุปัจจัยหรือบริบทที่มีผลต่อการแสดงออกต่อความไม่เห็นด้วยหรือความเพิกเฉยทางการเมืองดังกล่าวแม้แต่น้อย

นอกจากนี้งานศึกษาที่ผ่านมาเน้นใช้เอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่จะช่วยให้เราเข้าใจความคิดและพลังของวัยรุ่นในทางการเมือง งานศึกษาชิ้นสำคัญที่กลับไปทบทวนตัวบทที่ปรากฏในเอกสารก็คือ *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ* ของประจักษ์ ก้องกีรติ งานชิ้นนี้ให้ความสนใจต่อพลังองค์ความรู้หรือ ที่ประจักษ์ใช้เรียกว่า “เครือข่ายวาทกรรม” ซึ่งมีผลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงเวลาปลายทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 แต่ในทางกลับกันภาพถ่ายเองก็เป็นสิ่งที่วัยรุ่นใช้ในฐานะเครื่องมือเพื่อแสดงความคิดในเชิงอุดมคติที่อิงกับกระแสภูมิปัญญาทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน แม้จะมีงานศึกษาการใช้ภาพถ่ายในฐานะเครื่องมือทางการเมืองในงานประวัติศาสตร์บ้างแล้ว แต่ก็ยังเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับการเมืองเป็นหลัก⁸

อย่างไรก็ตามบทนี้มีได้มีเป้าหมายที่จะมุ่งแสวงหาคำอธิบายเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับการเมืองโดยตรง แต่ต้องการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับการเมืองผ่านการใช้ภาพถ่ายในฐานะผู้กระทำทางประวัติศาสตร์ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับการแสดงอัตลักษณ์ทางการเมืองตามความเข้าใจและความรับรู้ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสภูมิปัญญาทางการเมือง ในบทนี้ผู้วิจัยใช้ชื่อว่า “วัยรุ่นกับความเป็นนักอุดมคติ” เพื่อช่วยให้เข้าใจความหมายของวัยรุ่นที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ปรากฏผ่านการใช้ภาพถ่ายได้ดียิ่งขึ้น “ความเป็นนักอุดมคติ” ถือเป็นคุณลักษณะหนึ่งของการอธิบายพฤติกรรมทางสังคมของวัยรุ่นตอนปลายว่า วัยรุ่นตอนปลายมักแสดง “ความคิดเห็นที่แปลกแหวกแนว ไม้ความสำเร็จโดยเฉพาะเรื่องรัก ขอบวิจารณ์

⁸ Karin Zackari, “Writing Rights into Thailand’s History with Photography,” *Thammasat Journal of History* 2, 1 (April 2015 – December 2016): 201 – 247.

พยายามปฏิรูปคนอื่น ต่อจากนั้นจึงค่อยเบาลง”⁹ ดังที่สมจิต ธนสุกาญจน์ ได้อธิบายเกี่ยวกับ
พฤติกรรมดังกล่าวว่า

เด็กวัยรุ่นเป็นนักอุดมคติ วางมาตรฐานของสิ่งต่างๆ ไว้สูง บางครั้งสูงจนเกือบจะขึ้นไปไม่ถึง หรือ
ขึ้นไม่ถึงเลยก็มีชอบสรุพอ่างๆ ถ้าเห็นใครทำอะไรบกพร่องเพียงครั้งเดียวก็ทักท้วงว่าเขาเป็นเช่นนั้น ถ้าพบ
เห็นคนที่มีความบกพร่องมักอดทนไม่ไหวได้ ถ้าไม่ว่ากล่าวก็หลบไปเสีย พยายามไม่คบหาสมาคมด้วย
อุดมคติของเด็กวัยรุ่นเกิดจากพ่อแม่ ครู ผู้สูงอายุกว่า ที่ประสบความสำเร็จ การอ่านเรื่องราวของวีรบุรุษ
บุคคลที่น่าสนใจในวงอาชีพต่าง ๆ เช่น ทหาร นักกีฬา ดาราภาพยนตร์ หรือเกิดจากความสำเร็จของเพื่อน
รุ่นราวคราวเดียวกันก็ได้¹⁰

คำอธิบายดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าวัยรุ่นถือเป็นกลุ่มคนที่มีความฝันและมีจินตนาการ
ทั้งต่อตนเองและสังคมรอบข้าง ฉะนั้นจึงเหมาะสมที่จะใช้คำอธิบายดังกล่าวนี้เป็นนิยามของ “ความ
เป็นนักอุดมคติ” ของวัยรุ่น เพื่อใช้อธิบายประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับการเมือง
บทนี้ต้องการแสดงให้เห็นถึงการให้ความหมายต่อชีวิตทางสังคมของวัยรุ่นผ่านภาพแทนความหมายที่
เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นสำคัญ คำถามประจำบทนี้คือ วัยรุ่นใช้ภาพถ่ายในฐานะ
ผู้กระทำในเชิงอุดมการณ์เพื่อแสดงอัตลักษณ์และวิถีคิดของวัยรุ่นในทางการเมืองอย่างไร อุดมการณ์
ทางการเมืองมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของวัยรุ่นในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย
อย่างไรบ้าง และปัจจัยใดมีผลต่อการเลือกใช้ภาพถ่ายเพื่อแสดงอุดมคติทางสังคมและอัตลักษณ์ทาง
การเมืองของวัยรุ่น

บทนี้แบ่งการศึกษาออกเป็นสามส่วนตามพลวัตของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญใน
สามทศวรรษ ได้แก่ ส่วนแรกว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับการเมืองในสมัยรัฐบาลเผด็จ
การทหาร ส่วนนี้อธิบายผ่านกรณีศึกษาที่น่าสนใจสามกรณีด้วยกัน ได้แก่ ภาพถ่ายชุด “เยาวชน
นักศึกษา นิสิต และนักเรียนจงสามัคคีกัน!” ในหนังสือ*นิตยสารรับศตวรรษใหม่* ของนักศึกษาคณะ
นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2500 ภาพถ่ายการประท้วงกรณีเขาพระวิหาร พ.ศ.
2505 ในหนังสือ*เวชภัณฑ์ 2505-2506* ของนักศึกษาแพทย์ศิริราช และภาพถ่ายใน*ศิริราชต้อนรับ
น้องใหม่ 2512* เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ตั้งแต่ช่วง
ก่อนขึ้นสู่อำนาจของรัฐบาลเผด็จการทหาร รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ และรัฐบาลจอมพลถนอม
ตามลำดับ ส่วนถัดมา วัยรุ่นมัธยมศึกษากับการเมืองปลายทศวรรษ 2510 ส่วนนี้อธิบายถึงอิทธิพล
ความคิดการเมืองต่อสังคมของวัยรุ่นผ่านบรรยากาศทางสังคมของโรงเรียนมัธยมศึกษาในปลาย
ทศวรรษ 2510 เพื่อชี้ให้เห็นอิทธิพลของการเมืองที่มีต่อการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางสังคมของ

⁹ สมจิต ธนสุกาญจน์, “วัยรุ่น” ใน *อนุสารจรรยาศึกษาฉบับที่ 5*, กองเผยแพร่การศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวง
ศึกษาธิการ (พระนคร: กองเผยแพร่การศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2504), หน้า 25.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

โรงเรียนมัธยมอย่างมาก และส่วนสุดท้าย วิจารณ์กับการเมืองในช่วงหลัง 6 ตุลาฯ ส่วนนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของอุดมการณ์ทางการเมืองที่ได้สืบสืบทอดไปพร้อมกับความรุนแรงในเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ วิจารณ์ได้ประยุกต์ความคิดทางอุดมคติเพื่อกระตุ้นสำนึกทางการเมืองของวัยรุ่นในเชิงปัจเจกมากขึ้น

บทนี้เสนอว่า วิจารณ์ใช้พลังของภาพถ่ายที่เน้นความแตกต่างระหว่างมวลชนผู้ทุกข์ยากกับวัยรุ่น เพื่อเป็นสื่อกระตุ้นให้เพื่อนร่วมสังคมได้ถูกคิดและตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตน ในฐานะผู้ขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงสังคม วิธีคิดดังกล่าวนี้สัมพันธ์กับแนวทางในการใช้ภาพถ่ายที่เปลี่ยนจากการใช้ภาพถ่ายที่อิงตามความหมายนัยตรงไปสู่การใช้ความหมายนัยประวิติเพื่อสร้างภาพแทนความหมายในเชิงอุดมคติ และเพื่อให้เข้าถึงเพื่อนร่วมสังคมได้มากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันการสื่อสารความหมายแม้ว่าจะเน้นกระตุ้นสำนึกทางการเมืองก็จริง แต่ความหมายดังกล่าวก็ค่อยๆ เปลี่ยนจุดเน้นจากการรวมกลุ่มและการเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเป็นพลังทางสังคมไปสู่การเน้นความหมายที่สัมพันธ์กับตัวบุคคลในเชิงปัจเจกมากยิ่งขึ้น

4.1 วิจารณ์กับการเมืองในสมัยรัฐบาลเผด็จการทหาร

การเมืองไทยในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ มักถูกสร้างคำอธิบายในฐานะ “ยุคสายลม แสงแดด” ที่มองว่าวัยรุ่นนั้นเพิกเฉยต่อการเมืองและให้ความสำคัญต่อกิจกรรมทางสังคมของตนเอง เป็นสำคัญ แต่แท้จริงแล้วในทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 ถือเป็นช่วงเวลาพลังทางการเมืองของวัยรุ่นเริ่มก่อตัวขึ้นและนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงปลายทศวรรษ 2510 แม้ปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเป็นการเคลื่อนไหวในวงแคบและดำรงอยู่ในระยะเวลาอันสั้น แต่พลังของเหตุการณ์ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ก็ได้กลายมาเป็นแรงบันดาลใจให้แก่วัยรุ่นในปลายทศวรรษ 2510 ดังที่จะได้แสดงให้เห็นผ่านสามกรณีศึกษาที่น่าสนใจในฐานะตัวแทนของการเคลื่อนไหวทางการเมืองในแต่ละระยะในระหว่างทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 ได้แก่ ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต และนักเรียนจงสามัคคีกัน!” ในหนังสือ *นิตินาสตรร์รับศตวรรษใหม่* ของนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2500 ภาพถ่ายการประท้วงกรณีเขาพระวิหาร พ.ศ. 2505 ใน *เวชภัณฑ์ 2505-2506* ของนักศึกษาแพทย์ศิริราช และภาพถ่ายใน *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512* ตามลำดับ

4.1.1 ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต และนักเรียนจงสามัคคีกัน!” ใน *นิตินิตศาสตร์ฉบับปรับปรุงฉบับใหม่*: วิทยุกับการเมืองใน พ.ศ. 2500

ปลายทศวรรษ 2490 ถือเป็นช่วงเวลาที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองและสังคมของมวลชนแบ่งบานมากที่สุดช่วงหนึ่ง ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นผลมาจากการรื้อฟื้นประชาธิปไตยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใน พ.ศ.2498 และการประท้วง “การเลือกตั้งสกปรก” ในวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2500 ของนักศึกษาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย¹¹ ขณะเดียวกันพลังของการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้มิได้เกิดขึ้นในสังคมไทยแต่เพียงแห่งเดียว เพราะในช่วงเวลาเดียวกันนี้วิทยุในแต่ละภูมิภาคของโลกกลายเป็นพลังของการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สำคัญ¹² ด้วยเหตุนี้เองภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต และนักเรียนจงสามัคคีกัน!” ในหนังสือ *นิตินิตศาสตร์ฉบับปรับปรุงฉบับใหม่* ของคณะนิตินิตศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2500 จึงเป็นกรณีศึกษาที่ดียิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงการสร้างอุดมคติทางการเมืองวิทยุในช่วงต้นทศวรรษ 2500

ขณะที่ประจักษ์ ก้องกีรติ ได้ยกย่องหนังสือ *นิตินิตศาสตร์ฉบับปรับปรุงฉบับใหม่* ในฐานะ “บันทึกรวบรวมของการต่อสู้ทางการเมืองวัฒนธรรมของความคิดอุดมการณ์ฝ่ายซ้ายในทศวรรษ 2490 เพราะเอกสารชิ้นนี้ได้รวบรวมทุกประเด็นหลักที่ปัญญาชนฝ่ายซ้ายได้เพียรพยายามต่อสู้ช่วงชิงความหมายกับฝ่ายอื่นในสังคมตลอดช่วงหลังปี 2490”¹³ แต่ถ้าพิจารณาจากสารบัญญัตินิตินิตศาสตร์ ภาพถ่ายที่นำเสนอนี้ก็พบว่า สิ่งที่คณะผู้จัดทำต้องการเน้นย้ำคือ วิทยุเป็นขุมพลังแห่งการต่อสู้ “เพื่อสันติภาพ อีสรภาพ เสรีภาพ และความก้าวหน้า” ดังที่พวกเขาอ้างอิงชื่อของสมาพันธ์นักเรียนสากล หรือไอยูเอส (International Union of Students; IUS)¹⁴ และวิธีคิดดังกล่าวนี้ก็ปรากฏใน

¹¹ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยการรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่ 2* (พ.ศ. 2491-2500), พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2553), หน้า 327 - 329, 366 - 370.

¹² ตัวอย่างงานศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของวิทยุในต่างประเทศ เช่น William I. Hitchcock, *The Struggle for Europe: The Turbulent History of a Divided Continent 1945-2002* (New York: Anchor Books, 2004); Susanne Rinner, *The German Student Movement and the Literary Imagination: Transnational Memories of Protest and Dissent* (New York: Berghahn, 2013); Matthew Levin, *Cold War University: Madison and the New Left in the Sixties* (Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2013)

¹³ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “86 ปี หนังสือนักศึกษา ชีวิตประวัติหนุ่มสาวสยามฉบับลายลักษณ์,” ใน *การเมืองวัฒนธรรมไทย: ว่าด้วยความทรงจำ / วาทกรรม / อำนาจ* (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2558), หน้า 166.

¹⁴ *นิตินิตศาสตร์ฉบับปรับปรุงฉบับใหม่*, หน้า 5. ไอยูเอสเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเนื่องในวาระการประชุมนักเรียนนักศึกษาโลกครั้งแรกในวันที่ 27 กรกฎาคม ค.ศ. 1946 ณ กรุงปราก สาธารณรัฐเช็ก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิและความสนใจของนักเรียนนักศึกษาในการสนับสนุนเรื่องสวัสดิการและมาตรฐานการศึกษา ภายใต้แนวคิดที่ว่า “การศึกษาคือสิทธิ มิใช่อภิสิทธิ์” (Education is a right, not a privilege!). UIA, *International Union of Students (IUS)* [online], 23 November 2017. Source <https://uia.org/s/or/en/1100000693>; Wikipedia, *International Union of Students* [online], 23 November 2017. Source https://en.wikipedia.org/wiki/International_Union_of_Students

บทแถลงการณ์ของนิത്യ โชตินุชิต รักษาหัวหน้าคณะนิติศาสตร์ขณะนั้นว่า “เรา, นักศึกษาก็
ปรารถนาที่จะให้ศตวรรษใหม่เป็นนิมิตหมายแห่งชีวิตใหม่ของเยาวชน ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่”¹⁵

ภาพถ่ายในชุดภาพแบ่งออกได้เป็นสองส่วนหลัก ได้แก่ ส่วนของวัยรุ่น และส่วนของวัยรุ่นใน
ต่างประเทศ ในส่วนของวัยรุ่นไทย คณะผู้จัดทำใช้ภาพถ่ายบรรยากาศการประท้วงของวัยรุ่นในชุด
นักศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นถึงพลังทางการเมืองของวัยรุ่น โดยเริ่มต้นด้วยภาพถ่ายป้ายประกาศที่ติดอยู่
บนต้นไม้ว่า “ประชาธิปไตยจะสมบูรณ์ อยู่ที่การต่อสู้ของนิสิต นักศึกษา ประชาชน” ภาพถ่าย
ดังกล่าวอยู่เคียงข้างชื่อชุดภาพที่ว่า “เยาวชนนักศึกษา นิสิต และนักเรียนจงสามัคคีกัน!” ทั้งหมดนี้ถือ
เป็นแก่นของการนำเสนอภาพถ่ายในส่วนของวัยรุ่นไทยเพื่อเน้นย้ำว่าวัยรุ่นคือพลังแห่งการต่อสู้ ดังจะ
เห็นได้จากข้อความว่า “อนาคตและการศึกษาของเยาวชนย่อมต้องการเอกราชและประชาธิปไตย”
ด้านล่างของข้อความนี้เป็นภาพถ่ายของกลุ่มวัยรุ่นมีคำบรรยายว่า “นิสิตนักศึกษาชุมนุมหน้า
กระทรวงมหาดไทย เมื่อ 2 มี.ค. 2500 เพื่อเรียกร้องประชาธิปไตย และคัดค้านการแทรกแซงการ
เลือกตั้งของอเมริกา” (ภาพที่ 4.2) คำบรรยายภาพแสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นได้ใช้ภาพถ่ายในฐานะ
เครื่องมือกระตุ้นสำนึกทางการเมืองผ่านการใช้ภาพถ่ายการชุมนุมประท้วงที่พวกเขามีบทบาทนำ และ
คำบรรยายภาพนี้ก็ยิ่งแสดงให้เห็นอีกว่า วัยรุ่นไม่ได้มองว่าพวกเขา กำลังเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อ
ประชาธิปไตยเพียงอย่างเดียว แต่พวกเขากำลังทำหน้าที่เคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องเอกราชที่การเมือง
ของไทยจะต้องไม่ถูกแทรกแซงจากต่างชาติด้วยเช่นกัน

วิธีคิดเช่นนี้แสดงให้เห็นผ่านการเลือกใช้ภาพถ่ายในหน้าถัดมาที่แสดงให้เห็นพลังทาง
การเมืองของวัยรุ่นในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการเลือกภาพถ่ายในขณะที่
วัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษา กำลังเดินขบวนประท้วง และภาพถ่ายที่พวกเขา กำลังล่าถอยจากการประชิดของ
ทหาร ดังคำบรรยายประกอบภาพว่า “นิสิตนักศึกษาเดินขบวนสู่ทำเนียบเมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2500”
และ “เมื่อเผชิญกับกำลังทหาร” (ภาพที่ 4.3) ถ้าสังเกตในภาพถ่ายทั้งสองภาพในหน้านี้จะพบว่า
วัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาต่างปราศจากอาวุธ และต้องล่าถอยให้กับกำลังทหารที่ใช้อาวุธข่มขู่พวกเขา
ภาพถ่ายทั้งสองสัมพันธ์กับภาพถ่ายในหน้าถัดไปซึ่งเป็นภาพถ่ายของวัยรุ่นคนหนึ่งกำลังนำปราศรัยอยู่
และมีข้อความประกอบว่า “เยาวชนคืออนาคตของชาติ อนาคตของเยาวชนอยู่ที่การศึกษา เรา
ต้องการการศึกษาที่สมบูรณ์และกว้างขวาง เราไม่ต้องการสงคราม!” (ภาพที่ 4.4) อย่างไรก็ตามด้วย
พลังทางการเมืองของวัยรุ่นไทยเพิ่งจะเริ่มต้นได้ไม่นานนัก ดังนั้นเพื่อยืนยันความตั้งใจที่ว่าวัยรุ่นคือ
ผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คณะผู้จัดทำก็ได้เลือกใช้ภาพถ่ายการเคลื่อนไหวที่แสดงพลังทาง
การเมืองของวัยรุ่นในสังคมอื่นทั่วโลก เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวทางการเมืองของวัยรุ่นไทย
ที่กำลังดำเนินไปนั้นก็เป็นเช่นเดียวกับวัยรุ่นในพื้นที่อื่นๆ ของโลก

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

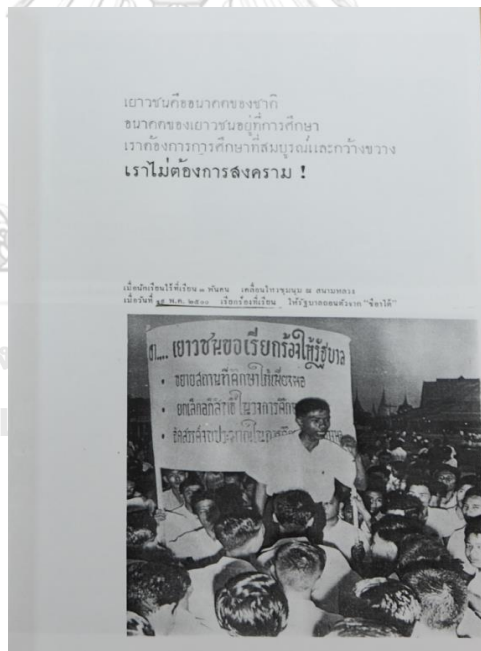

ภาพที่ 4.2

ภาพที่ 4.3

ภาพที่ 4.4

ภาพที่ 4.2 – 4.4 ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต นักเรียนจงสามัคคีกัน!”

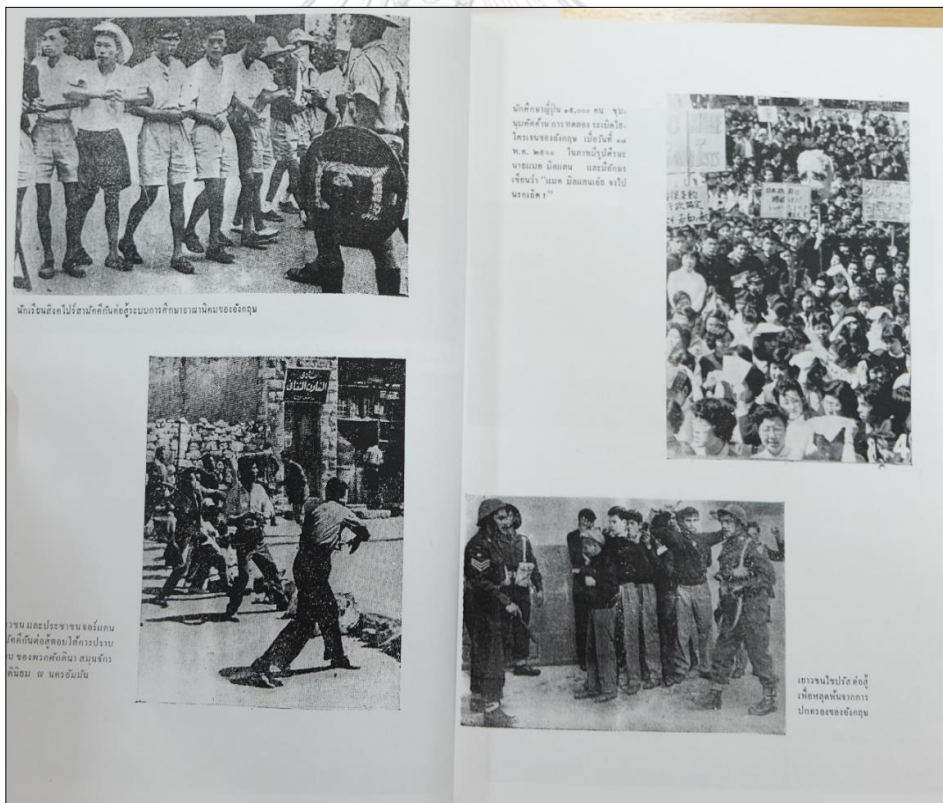
ที่มา: นิติศาสตร์ต้อนรับศตวรรษใหม่, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพถ่ายการเคลื่อนไหวทางการเมืองในต่างประเทศที่คณะผู้จัดทำเลือกมานั้น เป็นไปเพื่อ ยืนยันถึงคุณค่าของวัยรุ่นในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ตลอดจนแสดงจุดยืนทาง การเมืองของวัยรุ่นไทยที่ต้องการให้ประเทศไทยมีเอกราชที่สมบูรณ์ปราศจากคุกคามและแทรกแซง จากต่างชาติ¹⁶ ทำให้ภาพถ่ายที่ได้รับเลือกมานั้นหากไม่เป็นประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมของ ประเทศมหาอำนาจต่างๆ ก็จะเป็นประเทศที่ปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมดังเช่นสาธารณรัฐ ประชาชนจีนและสหภาพโซเวียต เพื่อย้ำว่า “เยาวชนคัดค้านลัทธิอาณานิคมและสงคราม” ภาพถ่าย ในส่วนนี้ประกอบด้วยภาพถ่ายในหลายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการต่อสู้เรียกร้องเอกราชจากเจ้า อาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศส โดยเริ่มต้นจากภาพถ่ายแสดงความสุขเสียของประเทศอียิปต์จากการ รุกรานของอังกฤษกับฝรั่งเศสในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2499 คู่กันกับภาพถ่ายการประท้วงของวัยรุ่นที่ กรุงปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งชุมนุมประท้วงใหญ่ที่หน้าสถานทูตอังกฤษและบริเวณจัตุรัส เทียนอันเหมิน (ภาพที่ 4.5) เพื่อแสดงให้เห็นถึงความปรารถนาของวัยรุ่นที่ไม่ต้องการระบอบอาณานิคม สงคราม และความรุนแรง ลักษณะดังกล่าวก็เป็นเช่นเดียวกับที่ปรากฏผ่านการเลือกใช้ภาพถ่าย ที่วัยรุ่นออกมาแสดงพลังต่อต้านชาติมหาอำนาจในประเทศอื่นๆ ของคณะผู้จัดทำ ไม่ว่าจะเป็นใน สิงคโปร์ จอร์แดน ญี่ปุ่น และไซปรัส (ภาพที่ 4.6)¹⁷ การเลือกใช้ภาพถ่ายที่เน้นตัวของวัยรุ่นในฐานะผู้ แสดงบทบาทหลัก (active role) แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ต้องการเน้นย้ำว่าการ เคลื่อนไหวทางการเมืองบนท้องถนนที่พวกเขากำลังทำอยู่ในประเทศไทยนี้ก็จะเป็นไปเช่นเดียวกับวัยรุ่น ในสังคมโลก

¹⁶ สมโชติ วีรภัทรเวช, “พัฒนาการของมหาวิทยาลัยไทย พ.ศ. 2459 - 2500,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 328.

¹⁷ แต่ละภาพในส่วนนี้ได้แก่ ภาพถ่าย “นักเรียนสิงคโปร์สามัคคีกันต่อสู้ระบบการศึกษาอาณานิคมของอังกฤษ” ภาพถ่าย “เยาวชนและประชาชนจอร์แดนสามัคคีกันต่อสู้ตอบโต้การปราบปรามของพวกศักดินา สมุนจักรพรรดินิยม ณ นคร อัมมัน” ภาพถ่าย “นักศึกษาญี่ปุ่น ๑๕,๐๐๐ คน ชุมนุมคัดค้านการทดลองระเบิดไฮโดรเจนของอังกฤษ ในภาพมีรูปศีรษะของนาย แมค มิลแลน และมีอักษรเขียนว่า ‘แมค มิลแลนเอ๋ย จงไปรกรเกิด!’” ภาพถ่าย “เยาวชนไซปรัสต่อสู้เพื่อหลุดพ้นจากการปกครอง ของอังกฤษ”.

ภาพที่ 4.5 - 4.6 ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต นักเรียนจงสามัคคีกัน!”
ที่มา: นิติศาสตร์ต้อนรับศตวรรษใหม่, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

นอกจากนี้เพื่อเน้นย้ำว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองของวัยรุ่นไทยก็เป็นดังเช่นวัยรุ่นทั่วโลกที่รวมพลังกันเพื่อสร้างสันติภาพให้แก่โลกซึ่งเต็มไปด้วยสงครามและความขัดแย้ง คณะผู้จัดทำจึงเลือกใช้ภาพถ่ายที่แสดงให้เห็นถึงพลังความสามัคคีที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากภาพถ่ายในหน้าถัดไปที่พาดหัวว่า “**ความสามัคคีของเยาวชนนักศึกษาทั่วโลกจงเจริญ!**” ภาพถ่ายในหน้านี้มีจำนวนสองภาพ ภาพแรกเป็นภาพถ่ายของคนหลากหลายเชื้อชาติในต่างประเทศที่คล้องแขนกันเป็นแถวหน้ากระดาน พร้อมคำบรรยายว่า “**เพื่อสันติภาพและความผาสุกของมนุษยชาติเราจะสามัคคีกันตลอดไป!**” และอีกภาพหนึ่งเป็นภาพถ่าย “การประชุมเยาวชนสากลในปี 1945 ณ กรุงลอนดอน” (ภาพที่ 4.7) การใช้ภาพถ่ายทั้งสองนี้เข้าใจได้ว่าคณะผู้จัดทำต้องการสร้างแรงบันดาลใจผ่านภาพถ่ายจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในอีกฟากหนึ่งของโลก เพื่อสร้างภาพจินตนาการแก่วัยรุ่นไทย ในช่วงสงครามโลกที่สอง บรรดาประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงในภูมิภาคอื่นๆ ต่างเริ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อเรียกร้องเอกราชจากเจ้าอาณานิคม พลังของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาในประเทศอาณานิคมถือเป็นพลังสำคัญในขบวนการชาตินิยม นอกจากนี้ในประเทศกลุ่มสัมพันธมิตรของอังกฤษ (allied countries) ขณะนั้นก็ได้มีการจัดประชุมใหญ่ของนักศึกษาที่กรุงลอนดอนและกรุงปรากใน ค.ศ.1945 อันนำมาสู่การจัดตั้งสมาพันธ์นักศึกษาสากลหรือไอยูเอส (International Union of Students; IUS) โดยมีสำนักงานอยู่ที่กรุงปราก สาธารณรัฐเช็ก¹⁸ ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงน่าจะกลายเป็นแรงบันดาลใจของวัยรุ่นในมหาวิทยาลัยของไทยในการเชื่อมโยงการเคลื่อนไหวของตนเองเข้าสู่สังคมโลกภายหลังการรื้อฟื้นประชาธิปไตยในปลายทศวรรษ 2490 เพื่อเน้นย้ำว่าสิ่งที่พวกเขากำลังจะทำอยู่นั้นมิใช่เรื่องเล่นสนุก แต่นี่คือภารกิจที่พวกเขาจะต้องทำให้สำเร็จให้จงได้ เพราะพวกเขาคือพลังในการเปลี่ยนแปลง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

¹⁸ Philip G. Altbach, “The International Student Movement,” *Journal of Contemporary History* 5, 1 (1970): 160-161.

ภาพที่ 4.7 ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต นักเรียนจงสามัคคีกัน!”

ที่มา: นิติศาสตร์ต้อนรับศตวรรษใหม่, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

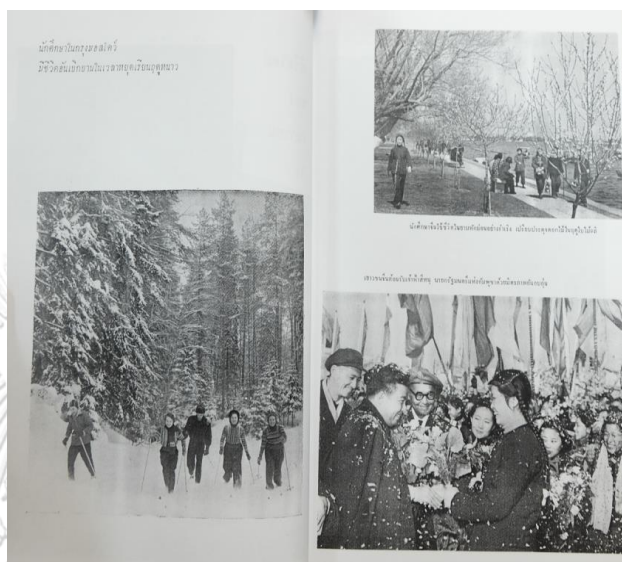
ขณะเดียวกันคณะผู้จัดทำก็ตระหนักถึงปัญหาสำคัญในปลายทศวรรษ 2490 นั่นคือปัญหาการศึกษาอันเป็นปัญหาสากลของประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมมาก่อน¹⁹ ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้ภาพถ่ายวัยรุ่นที่กำลังปราศรัยเรื่องการศึกษาในส่วนของชุดภาพถ่ายวัยรุ่นไทย (ภาพที่ 4.4) แต่เพื่อจะให้ผู้ดูชุดภาพถ่ายนี้เข้าใจเป้าหมายนี้ได้ดียิ่งขึ้น คณะผู้จัดทำได้เลือกใช้ภาพถ่ายชีวิตวัยรุ่นในประเทศสังคมนิยมซึ่งก็คือสาธารณรัฐประชาชนจีนและสหภาพโซเวียต เพื่อชี้ให้เห็นว่าวัยรุ่นในสองประเทศนี้มีชีวิตที่อบอุ่นและเป็นสุขเพราะได้รับโอกาสทางการศึกษาและมีโอกาสแสดงออกในพื้นที่สาธารณะ ดังชุดภาพ “ต่างประเทศ” ที่เลือกใช้ภาพถ่ายผู้หญิงแสดงยิมนาสติกลีลา ภาพถ่ายวัยรุ่นกำลังเล่นสกี ภาพถ่ายผู้คนกำลังเดินเล่นในสวนสาธารณะ และภาพถ่ายวัยรุ่นจีนต้อนรับสมเด็จจิตรมลีหุ ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำในการใช้ภาพถ่ายของกิจกรรมทางสังคมเพื่อชี้ให้เห็นว่า หากวัยรุ่นไทยได้รับการศึกษาและมีสิทธิในชีวิตแล้วนั้นพวกเขาก็จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความสุขดังเช่นวัยรุ่นในประเทศทั้งสองนี้ (ภาพที่ 4.8 – 4.9) และในภาพสุดท้ายของชุดภาพนี้

¹⁹ มิลตัน ออสบอร์น, *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สังคมประวัติศาสตร์*, แปลโดย มีทนา เกษกมล, พรรณงาม เถาธรรมสาร, ธนาลัย (สุขพัฒน์อี) ลิมปรัตน์ศิริ (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2544), หน้า 253 - 254.

เป็นภาพถ่าย “คณะบาสเกตบอลแดง-เหลือง เดินแถวลงสนามเพื่อการแข่งขัน ณ นครกวางโจว” โดยมีคำบรรยายขนาดใหญ่ว่า “เมื่อเยาวชนไทยนำมิตรภาพของเยาวชนและประชาชนไทยสู่สาธารณรัฐประชาชนจีน” (ภาพที่ 4.10) ซึ่งเป็นประกาศจุดยืนของวัยรุ่นว่า พวกเขาเองก็เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางสังคมนิยมที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงในขณะนั้น

ภาพที่ 4.8

ภาพที่ 4.9

ภาพที่ 4.10

ภาพที่ 4.8 – 4.10 ภาพถ่ายชุด “เยาวชนนักศึกษา นิสิต นักเรียนจงสามัคคีกัน!”²⁰

²⁰ แต่ละภาพในส่วนนี้ได้แก่ ภาพ “ชีวิตของเยาวชนจีนในสังคมใหม่ไม่เพียงจะได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง พวกเขายังมีโอกาสแสดงความสามารถและมีชีวิตอันร่าเริงด้วย (ภาพขวามือ) เยาวชนจีนแสดงยิมนาสติก และ (ล่าง) การแสดงกรีฑา” (ภาพที่ 4.9) ภาพวัยรุ่นโซเวียตที่กำลังเล่นสกีมีคำบรรยายว่า “นักศึกษาในกรุงมอสโก มีชีวิตอันเบิกบานในเวลาหยุดเรียนฤดูหนาว” ภาพผู้คนเดินเล่นในสวนสาธารณะมีคำบรรยายว่า “นักศึกษาจีนใช้ชีวิตยามพักผ่อนอย่างร่าเริง เปรียบประดุกดอกไม้ในฤดูใบไม้ผลิ”

ที่มา: นิติศาสตร์ต้อนรับศตวรรษใหม่, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

การที่คณะผู้จัดทำสรุปชุดภาพด้วยการโน้มน้าวไปยังหาแนวทางสังคมนิยมนั้นเป็นการตอบโต้กระแสการฉลองกิ่งพุทธกาลตามความเชื่อทางพุทธศาสนา และแสดงความตื่นตัวต่อการเข้าสู่ศตวรรษใหม่ด้วยความหวังในการเข้าสู่สังคมใหม่ที่มีแต่ความเสมอภาคตามที่งานศึกษาส่วนหนึ่งเสนอแล้ว²¹ นอกจากนี้การสรุปดังกล่าวยังแสดงให้เห็นถึงความพยายามของวัยรุ่นในการสร้างอุดมคติทางการเมืองและโน้มน้าวใจให้เพื่อนร่วมสังคมได้ตระหนักว่า พวกเขาคือพลังของการเปลี่ยนแปลงสังคม เนื่องจากบริบททางการเมืองและสังคมในปลายทศวรรษ 2490 นั้นเต็มไปด้วยเกมการเมืองของนักการเมืองในสภาผู้แทนราษฎร บ้านเมืองเต็มไปด้วยปัญหาสังคมและมีอัตราอาชญากรรมที่เพิ่มสูงขึ้น²² ประกอบกับอิทธิพลความคิดแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่แพร่หลายไปทั่วโลก ทำให้พวกเขาเริ่มตระหนักถึงมวลชนผู้ทุกข์ยาก และตระหนักว่าพวกเขาควรจะใช้การศึกษาเพื่อรับใช้สังคมอันเป็นชุดความคิดทางการเมืองที่เฟื่องฟูในต้นทศวรรษ 2490 เพราะพวกเขาจะต้องเติบโตขึ้นไปเป็นผู้พัฒนาประเทศชาติด้วยความตอนหนึ่งว่า

ในศตวรรษใหม่คงจะเป็นศตวรรษที่เรานักศึกษาได้หวังกันเป็นอย่างยิ่งว่า การศึกษาในมหาวิทยาลัยของเราคงจะมี สภาพดีขึ้น มีห้องบรรยาย, มีคำสอนและอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการศึกษาดีขึ้น และเพียงพอกับจำนวนนักศึกษา และเปลี่ยนจาก ท่วงทำนองของการศึกษาอย่างเห็นแก่ตัวไปเป็นการศึกษาเพื่อรับใช้สังคมและส่วนรวม ยิ่งกว่านั้น นักศึกษาควรสนใจกิจการบ้านเมือง ในเมื่อเราเองก็ได้ชื่อว่าจะไปเป็นผู้บริหารประเทศชาติในภายหน้าในเมื่อเราเป็นผู้ใหญ่ขึ้น²³

ข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงวิถีคิดของวัยรุ่นที่เชื่อมโยงตัวเองเข้ากับสังคมโดยมองผ่านสถานะทางสังคมของตนเองในฐานะผู้ที่จะมีบทบาทในอนาคตในการขับเคลื่อนสังคม ฉะนั้นชุดภาพถ่ายดังกล่าวนี้จึงมุ่งหมายที่จะชี้ให้เห็นว่าสมควรแก่เวลาแล้วที่วัยรุ่นของไทยจะลุกขึ้นมาแสดงบทบาทและพลังทางการเมืองเฉกเช่นวัยรุ่นในสังคมอื่นทั่วโลกที่ได้ออกมาเคลื่อนไหวต่อต้านอาณานิคมอย่างสันติ ขณะเดียวกันความสูญเสียจากเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่สองก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้วัยรุ่นได้ตระหนักว่า พวกเขาไม่ต้องการสงคราม พวกเขาต้องการสันติภาพและความเสมอภาค และประเทศชาติอันเป็นแผ่นดินเกิดของพวกเขาก็ไม่ควรจะถูกเป็นของใคร การยกตัวอย่างความสำเร็จผ่านสังคมของ

ภาพพิธีการต้อนรับสมเด็จพระนโรดมสีหนุมีคำบรรยายว่า “เยาวชนจีนต้อนรับเจ้าฟ้าสีหนุ นายกรัฐมนตรีด้วยมิตรภาพอันอบอุ่น” (ภาพที่ 4.10).

²¹ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 166-167; ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, *สำนักนั้น ธรรมศาสตร์และการเมือง*, หน้า 222-223.

²² Chalong Soontravanich, “Small Arms, Romance, and Crime and Violence in Post WW II Thai Society,” *Southeast Asian Studies* 43, 1 (June 2005): 38.

²³ *นิติศาสตร์ฉบับต้อนรับศตวรรษใหม่*, หน้า 4.

ประเทศคอมมิวนิสต์อย่างจีนและสหภาพโซเวียต นอกจากนี้ที่จะเป็นผลมาจากความสำเร็จในการใช้ระบบสังคมนิยมในการปกครองประเทศแล้ว นายหนึ่งพวกเขาเองก็ใช้เพื่อเป็นเครื่องแสดงการต่อต้านรัฐบาลของจอมพล ป. ที่สนับสนุนให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในประเทศในฐานะ “จักรพรรดิ” และ “ศักดินา” เช่นกัน ฉะนั้นการที่คณะผู้จัดทำสรุปชุดภาพถ่ายด้วยกลุ่มภาพถ่ายชีวิตวัยรุ่นในประเทศสังคมนิยมจึงถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการกระตุ้นให้ผู้คนได้ประจักษ์ว่า สังคมในศตวรรษใหม่ควรจะเป็นสังคมแห่งความเสมอภาคเท่าเทียมกัน แต่ภาพแห่งความฝันดังกล่าวจะเป็นจริงขึ้นได้ก็ด้วยพลังแห่งวัยรุ่นผู้เป็นอนาคตของชาตินั้นเอง

4.1.2 ภาพถ่ายการประท้วงกรณีเขาพระวิหาร พ.ศ. 2505 ใน *เวชบันทึก 2505 - 2506*: วัยรุ่นกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ดำเนินการโดยรัฐ

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เกี่ยวกับการเมืองในทศวรรษ 2500 - 2510 มักให้ความสนใจกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในฐานะขบวนการต่อต้านรัฐเป็นสำคัญ แต่ในอีกด้านหนึ่งสุธาชัย ยิ้มประเสริฐได้ชี้ให้เห็นว่า เหตุการณ์การประท้วงศาลโลกในกรณีเขาพระวิหารใน พ.ศ. 2505 ถือเป็น การเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งสำคัญที่มีผู้เข้าร่วมจำนวนมาก แต่ก็ไม่ได้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เพราะรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ใช้กลไกอำนาจรัฐในการจัดตั้งมวลชนเพื่อเคลื่อนไหวประท้วงในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ²⁴ เหตุการณ์ในครั้งนี้ถือเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งใหญ่ครั้งเดียวในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ซึ่งเป็นรัฐบาลเผด็จการ แม้เหตุการณ์นี้จะผ่านไปได้ไม่นาน แต่กลับไม่เป็นที่จดจำและไม่มีการกล่าวอ้างถึงอีกเลย หรือหากถูกกล่าวถึงก็มักจะได้รับเกียรติความในฐานะของ “ประวัติศาสตร์แผลเก่า - บาดแผล - ด้านเดียว - ตัดตอน”²⁵

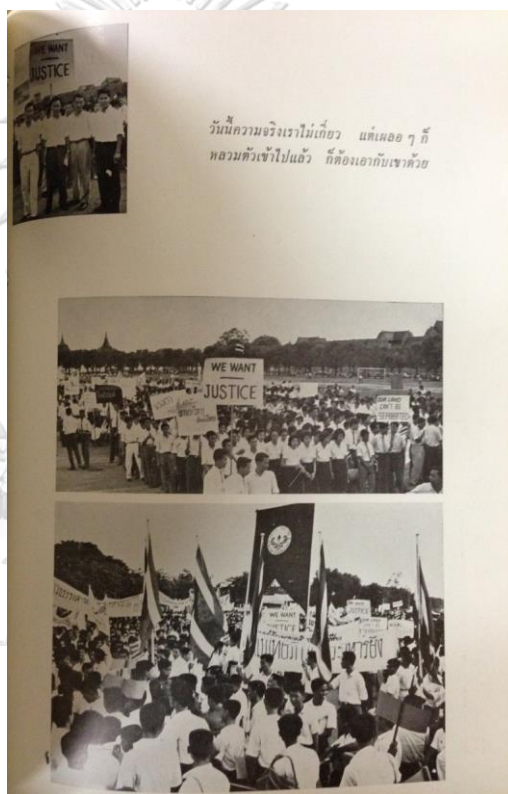
อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้ค้นพบชุดภาพถ่ายเพียงหน้าเดียวใน *เวชบันทึก 2505 - 2506* ของนักศึกษาแพทย์ศิริราช ที่ตีพิมพ์ในราว พ.ศ.2506 การค้นพบนี้ก็นำไปสู่การตั้งข้อสังเกตต่อการใช้ความหมายของวัยรุ่นต่อเหตุการณ์ในครั้งดังกล่าวอย่างน่าสนใจยิ่ง จึงทำให้ผู้วิจัยเลือกที่จะใช้กรณีศึกษาดังกล่าวในการทำความเข้าใจการสื่อสารความรู้และมุมมองต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคเผด็จการที่สัมพันธ์กับวัยรุ่นในช่วงต้นทศวรรษ 2500

²⁴ ศิลป์เสวนาเรื่อง "ประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคมของนักศึกษาในประเทศไทยและระดับโลก" 1/3 [ออนไลน์], 15 พฤศจิกายน 2560. แหล่งที่มา https://www.youtube.com/watch?v=lxuULGkj_Y

²⁵ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *ลัทธิชาตินิยมไทย/กัมพูชา: กรณีศึกษาปราสาทเขาพระวิหาร* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552), หน้า 84.

ภาพถ่ายการประท้วงกรณีเขาพระวิหาร พ.ศ. 2505 ใน *เวชบันทึก 2505-2506* ประกอบด้วยภาพถ่ายจำนวนสามภาพ ภาพแรกเป็นภาพถ่ายของนักศึกษาแพทย์ชายสี่คนในชุดนักศึกษาอื่นเรียงแถวอยู่ในขบวนประท้วง ดังจะเห็นได้จากด้านหลังที่มีป้ายประท้วงว่า “We want justice.” ส่วนอีกสองภาพเป็นภาพถ่ายขบวนประท้วงของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษา ดังจะเห็นได้จากป้ายประท้วงทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และธงไตรรงค์ (ภาพที่ 4.11) ภาพถ่ายทั้งสามภาพแสดงให้เห็นบรรยากาศของการประท้วงที่เต็มไปด้วยพลังของมวลชนจำนวนมาก แต่คำบรรยายชุดภาพดังกล่าวกลับเป็น “วันนี้ความจริงเราไม่เกี่ยว แต่ผลอะไรก็หลวมตัวเข้าไปแล้ว ก็ต้องเอาอกกับเขาด้วย”²⁶ ความขัดกันระหว่างภาพถ่ายกับคำบรรยายภาพเช่นนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจถึงการประกอบสร้างความหมายผ่านภาพถ่ายดังกล่าวนี้ที่ลุ่มลึกขึ้น

ภาพที่ 4.11 การประท้วงกรณีปราสาทพระวิหารของนักศึกษาแพทย์ศิริราชในวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2505

ที่มา: *เวชบันทึก 2505 - 2506*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภายหลังการขึ้นสู่อำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จากการรัฐประหารในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 จอมพลสฤษดิ์ใช้อำนาจแบบเผด็จการเบ็ดเสร็จในการบริหารประเทศ ส่งผลให้สถานการณ์ทางการเมืองก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก นอกจากการออกคำสั่งห้ามจัดตั้งพรรคการเมืองและการยกเลิก

²⁶ *เวชบันทึก 2505-2506*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

รัฐธรรมนูญแล้ว ภายใต้กระแสสงครามเย็นที่ไทยยืนอยู่ข้างฝ่ายเสรีนิยมได้ส่งผลให้ไทยมองประเทศเพื่อนบ้านไม่ว่าจะเป็นเวียดนาม ลาว และกัมพูชา เป็นศัตรูทางการเมือง เพราะประเทศเหล่านี้ดำเนินนโยบายการปกครองแบบสังคมนิยม²⁷ อย่างไรก็ตามนอกจากวิกฤตการณ์ลาว (พ.ศ. 2496 - 2518) แล้ว ปัญหาข้อพิพาทระหว่างไทยกับกัมพูชาก็ถือเป็นปัญหาทางการเมืองที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน ใน พ.ศ. 2502²⁸ รัฐบาลกัมพูชาของสมเด็จพระนโรดมสีหนุได้เรียกร้องให้ทางการไทยถอนทหารและเจ้าหน้าที่ออกจากบริเวณปราสาทพระวิหาร แต่ทั้งรัฐบาลไทยและกัมพูชาไม่อาจไกล่เกลี่ยความขัดแย้งนี้ได้ ต่อมาเจ้านโรดมสีหนุยื่นฟ้องไทยต่อศาลยุติธรรมระหว่างประเทศหรือศาลโลก (The International Court of Justice) โดยทางรัฐบาลไทยเองก็รับทราบและพร้อมที่จะสู้คดีปรากฏการณ์ดังกล่าวได้นำมาสู่การเชิญชวนให้ประชาชนร่วมสมทบทุนเพื่อสนับสนุนรัฐบาลในการต่อสู้คดีปราสาทพระวิหารในเวลาต่อมา²⁹

ภายหลังการเถลิงอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ การแสดงออกทางการเมืองของวัยรุ่นจำกัดตัว เฉพาะกิจกรรมที่รัฐบาลอนุญาตและสนับสนุนอันได้แก่ กิจกรรมทางสังคมและการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ที่ไม่ข้องเกี่ยวกับการเมือง และเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของรัฐ อันเป็นหนึ่งในนโยบาย “การปฏิวัติทางจิตใจ” ไม่ให้ฝักใฝ่คอมมิวนิสต์ รวมไปถึงช่วยในการเยียวยาและแก้ไขปัญหาวัยรุ่น และเพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชาติ ไม่ว่าจะเป็นการขุดลอกคูคลอง รวมไปถึงการ

²⁷ ทักษิณ เจริญธรรม, แบลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์, ประกายทอง สิริสุข, ม.ร.ว., ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, *การเมืองระบอบชุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 186 - 188; วรธิดา ตันติรัตน์ไพศาล, “กระบวนการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 65-68; ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 121 - 122.

²⁸ ช่วงเวลาดังกล่าวนี้สำหรับทางฝั่งกัมพูชาถือว่าเป็นยุคของการสร้างชาติ เนื่องจากช่วงปลายทศวรรษ 2490 ต่อต้นทศวรรษ 2500 เป็นช่วงเวลาที่กัมพูชาเพิ่งจะได้รับเอกราชจากฝรั่งเศส รัฐบาลของสมเด็จพระนโรดมสีหนุใช้รูปแบบการปกครองแบบกษัตริย์นิยมที่เรียกว่า “สังคมนิยม” ทำให้ปราสาทพระวิหารจึงมีไม่เพียงแต่มีความสำคัญในฐานะเขตแดนของชาติเท่านั้น แต่ในทางกลับกันยังหมายความว่าความถึงอารยธรรมเขมรที่สืบเนื่องมาอย่างยาวนาน โดยมีปราสาทหินและหลักฐานทางโบราณคดีต่างๆ ที่แสดงถึงอาณาเขตแห่งอารยธรรมกัมพูชาที่กว้างขวาง. (พงษ์พันธ์ พึ่งตน, “ปราสาทพระวิหาร: การเมืองวัฒนธรรมในกัมพูชายุคสังคมนิยม ค.ศ. 1955 - 1970,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 110.)

²⁹ พวงทอง ภาวิครพันธ์ุ, *รัฐและขบวนการอารยธรรมสังคมนิยมไทยในกรณีปราสาทพระวิหาร* (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2556), หน้า 2; ดนัย ทองใหญ่, “ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 217-218; คำปราศรัยในวันชาติ 24 มิถุนายน 2502,” ใน *ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบรอบปีแห่งการตั้งคณะรัฐมนตรี 10 กุมภาพันธ์ 2503*, หน้า 54.

สำรวจและบูรณะปราสาทพระวิหารของนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร³⁰ รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ียินดียิ่งหากวัยรุ่นจะอุทิศตนเพื่อพัฒนาชาติตามแนวทางที่ตอบสนองและไม่ขัดต่ออุดมการณ์ของคณะปฏิวัติ เห็นได้จากการเปรียบเทียบระหว่างการประท้วงการเลือกตั้งสกปรกใน พ.ศ. 2500 กับการสำรวจและบูรณะปราสาทพระวิหารของนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2502 ว่าการออกมาประท้วงตามท้องถนนใน พ.ศ.2500 เพื่อเรียกร้องสิทธิทางการเมืองนั้นจอมพลสฤษดิ์มองว่า เป็นพฤติกรรมของวัยรุ่นที่ไร้สาระและเป็นแบบอย่างที่ไม่ดี³¹ แต่หากวัยรุ่นจะทำกิจกรรมทางสังคมที่ตอบสนองและส่งเสริมงานของรัฐบาล รวมไปถึงไม่ข้องแวะกับกิจกรรมทางการเมืองดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วใน พ.ศ. 2498 - 2500 ก็ถือว่าควรค่าแก่การสนับสนุน³² ปราบกฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า กิจกรรมทางการเมืองและสังคมของวัยรุ่นนี้จะเกิดขึ้นและเป็นที่ยอมรับได้ก็เนื่องด้วยความประสงค์ของรัฐเป็นสำคัญ ฉะนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเลยที่การเคลื่อนไหวต่อต้านครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2505 จะเกิดขึ้นได้

ภายหลังการตัดสินใจของศาลโลกในวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2505 ที่ให้ปราสาทพระวิหารตกเป็นของกัมพูชาก็ปรากฏ “การเคลื่อนไหวแสดงประชามติโดยการเดินขบวนคัดค้าน”³³ ทั้งในพระนครและต่างจังหวัด³⁴ และหลังจากนั้นเพียงไม่กี่วันก็เริ่มปรากฏการใช้พลังของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาไปสมทบกับประชาชนในวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2505 ดังปรากฏข้อมูลทั้งในหนังสือพิมพ์ *สยามรัฐ*

³⁰ คำปราศรัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี กล่าวในโอกาสวันครบรอบปีแห่งการปฏิวัติ 10 ตุลาคม 2502, หน้า 8-9. ดังความตอนหนึ่งในคำปราศรัยนี้ ความว่า

“เมื่อพูดถึงผลของการปฏิวัติทางจิตใจ ข้าพเจ้าก็อดไม่ได้ที่จะระลึกถึงเรื่องบางเรื่องที่เกิดขึ้นในเร็ว ๆ นี้ ซึ่งแสดงว่าจิตใจของยูวชนเราได้ก้าวไปในทางที่ดี [...] เมื่อเร็ว ๆ นี้ เป็นเรื่องที่ซาบซึ้งตรึงใจข้าพเจ้า เรื่องคล้ายคลึงกันนี้ได้เกิดขึ้นอีกหลายแห่ง หลายสำนักศึกษา อนึ่ง เมื่อ ๒-๓ วันมานี้เอง นักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๒๐ คน ลงชื่อทำหนังสือเสนอมายังข้าพเจ้า ขออุทิศแรงขอมโบราณสถานที่เขาพระ วิหารในระหว่างเวลาปิดภาคเรียน ๑ เดือน ตั้งแต่ปลายตุลาคมนี้เป็นต้นไป โดยไม่ขอรับสินจ้างรางวัล เป็นอีกหนึ่งเรื่องที่ประทับใจข้าพเจ้า อย่างลึกซึ้ง และข้าพเจ้าได้สั่งอนุมัติไปทันที ด้วยความปลาบปลื้มใจในความตั้งใจดี เสียสละแรงงานเพื่อประเทศชาติ เป็นนิมิตหมายอันดีของงานปฏิวัติที่มีผลไปถึงจิตใจของนักศึกษา แต่ก่อนมาข้าพเจ้าได้เคยเห็นเรื่องนี้นักศึกษามหาวิทยาลัยรวมพวก เพื่อเรียกร้องสิ่งนั้นสิ่งนี้ หรือแข็งข้อขัดคำสั่งครูอาจารย์อย่างสิทธินักศึกษาตลอดถึงการจับกลุ่มแข็งสิทธิ เดินขบวน กรีดเลือด ในท้องสนามหลวงซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องไร้สาระ เมื่อได้มาเห็นพฤติกรรมตรงข้าม คือการรวมพวกเสียสละ เพื่ออุทิศแรงงาน เพื่อทำประโยชน์แก่ประเทศอย่างในกรณีที่กำลังมาข้างต้นนี้ ก็เป็นความปลาบปลื้มปิติยินดีอย่างสูงของข้าพเจ้า”

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8-9.

³² ดังความตอนหนึ่งในคำปราศรัยข้างต้นว่า “ยูวชนของเราได้ตั้งต้นเดินก้าวไปในทางที่ถูก งานที่อาสาทำจะได้ผลมากน้อยสักเท่าใดก็ตามที แต่การที่จิตใจแห่งยูวชนของเราได้คล้อยตามแนวทางปฏิวัติไปในทางดีงามเช่นนี้ เป็นเรื่องที่น่าพอใจต้องขอให้พี่น้องร่วมชาติและมิตรร่วมชีวิตทั้งหลาย มีส่วนในความปิติยินดีและภาคภูมิใจ เช่นเดียวกับข้าพเจ้า” (เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.)

³³ “ราษฎร ๗ จังหวัด เดินขบวนคัดค้าน กรณีเขาพระวิหาร,” *สยามรัฐ* (21 มิถุนายน 2505): 1.

³⁴ เรื่องเดียวกัน: 1.

ฉบับวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2505 และในอนุทินสุรปกิจกรรมสโมสรนักศึกษาแพทย์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล (ขณะนั้นสังกัดมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์) ประจำปีการศึกษา 2505 - 2506 ได้ระบุไว้ว่า เวลา 11.00 น. ของวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2505 ได้มีการเรียกประชุมผู้แทนนักศึกษาห้ามมหาวิทยาลัย ในวาระ “การสนับสนุนประชามติในกรณีเขาพระวิหาร” ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลได้รับมอบหมายให้ดูแลเรื่องการปฐมพยาบาล³⁵ ข้อมูลดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวในกรณีเขาพระวิหารใน พ.ศ. 2505 นี้คือพลังมวลชนที่รัฐน่าจะมีส่วนสำคัญในการเตรียมการจัดตั้งภายหลังคำตัดสินของศาลโลกในเวลาเพียงไม่กี่วันเท่านั้น

อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวทางการเมืองถือเป็นสิ่งต้องห้ามในรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์³⁶ ดังปรากฏข่าวในหนังสือ *สยามรัฐ* ฉบับวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2505 ที่อ้างประกาศกระทรวงมหาดไทยซึ่งไม่อนุญาตให้กลุ่มผู้ประท้วงจัดตั้งกลุ่มอิสระเพื่อประท้วงโดยไม่ได้รับอนุญาตจากทางตำรวจหรือทางจังหวัดออก เพราะ “เป็นการฝ่าฝืนคำสั่งของทางราชการอันจะกระทบกระเทือนถึงความสงบเรียบร้อยก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นได้”³⁷ ดังนั้นภาพถ่ายการประท้วงเขาพระวิหารใน *เวชบัณฑิต* 2505 - 2506 ย่อมแสดงให้เห็นให้เราเข้าใจได้ว่า วิทยุผู้เป็นนักศึกษาในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ถือเป็นหนึ่งในกลุ่มคนที่รัฐอาศัยประโยชน์ทางการเมืองเพื่อตอบสนองต่อกิจกรรมทางการเมืองและสังคมอันพึงประสงค์ของรัฐ นอกจากนี้หากพิจารณาภาพถ่ายด้านบนซ้ายก็ทำให้เข้าใจได้ว่า วิทยุศิริราชเองก็รู้สึกว่ พวกเขาเองก็เป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางคตินปราสาทพระวิหารของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอภาพถ่ายของเพื่อนบางส่วนในชุดนักศึกษาและภาพบรรยากาศการประท้วงที่บริเวณท้องสนามหลวง

นอกจากนี้ขณะที่ภาพถ่ายแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกร่วมของวิทยุศิริราชในการประท้วงกรณีปราสาทพระวิหารในวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2505 แต่จากคำบรรยายภาพซึ่งตรงข้ามกับบรรยากาศการประท้วงก็เป็นผลจากท่าทีของรัฐที่เปลี่ยนแปลงและนำไปสู่ภาวะเงิบงั้นจนทำให้การประท้วงในครั้งนี้ค่อยๆ ถูกลิ้มเลียน ดังจะเห็นได้จากคำปราศรัยของจอมพลสฤษดิ์ในวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2505 ที่แม้รัฐบาลจะไม่ยอมรับคำตัดสินของศาลโลก แต่ก็ต้องออกแถลงการณ์เพื่อแสดงจุดยืนว่า ไทยจะปฏิบัติตามกฎบัตรสหประชาชาติ ส่วนหนึ่งก็อาจเป็นเพราะรัฐบาลไทยเองก็ถูกกดดันจากนานาชาติต่อท่าทีที่ไม่เห็นด้วยต่อคำตัดสินของศาลโลกด้วยเช่นกัน³⁸ ประกอบกับวิกฤตการณ์ลาวและปัญหา

³⁵ *เวชบัณฑิต* 68 2505-2506, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

³⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *ลัทธิชาตินิยมไทย/กัมพูชา: กรณีศึกษาปราสาทเขาพระวิหาร*, หน้า 82.

³⁷ “มหาดไทยเตือนผู้เดินขบวน ให้ปฏิบัติตาม ก.ม.,” *สยามรัฐ* (24 มิถุนายน 2505): 1, 7.

³⁸ “คำปราศรัยคดีปราสาทพระวิหาร” *ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ในปี 2505*, 195 - 196; “ถนัดว่าแม้ไทยไม่เห็นชอบกับคำพิพากษาศาลโลกแต่ก็จะรับพันธกรณีตามกฎหมายบัตรสหประชาชาติ,” *สยามรัฐ* (30

สงครามเวียดนามก็น่าจะมีส่วนทำให้ประเด็นเรื่องปราสาทพระวิหารค่อยๆ เลือนหายไปตามกาลเวลา อีกทั้งภายในสังคมศิริราชเองก็มีกิจกรรมทางสังคมภายในคณะมากมาย ดังนั้นเมื่อถึงคราวที่วัยรุ่นศิริราชที่สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2505 จะต้องจัดทำหนังสืออนุสรณ์ เหตุการณ์ดังกล่าวนี้จึงไม่ได้มีความสำคัญหรือถูกกล่าวถึงมากเท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จากการให้พื้นที่สำหรับลงภาพถ่ายในการประท้วงปราสาทพระวิหารเพียงหน้าเดียวและการกล่าวถึงอย่างพอสังเขปในอนุทินของสโมสรนักศึกษาแพทย์ศิริราช พ.ศ. 2505 - 2506 ทำให้เข้าใจได้ว่าภาพถ่ายชุดนี้น่าจะตีพิมพ์ในฐานะกิจกรรมหนึ่งในรอบปีการศึกษาของวัยรุ่นศิริราชเท่านั้น เพราะคำบรรยายภาพที่ว่า “วันนี้ความจริงเราไม่เกี่ยว แต่เปลว ๆ ก็หลวมตัวเข้าไปแล้ว ก็ต้องเอากับเขาด้วย” ได้แสดงให้เห็นว่า ในความรับรู้ของวัยรุ่นเอง แม้เหตุการณ์ในครั้งนี้จะผ่านไปไม่นาน แต่กลับห่างไกลจากความรับรู้ของพวกเขาเหลือเกิน ทั้งนี้ข้อความดังกล่าวอาจเป็นได้ทั้งการแก้ต่างให้กับการกระทำที่ผ่านหรือความตั้งใจที่จะลดทอนหรือลบล้างอารมณ์และความรู้สึกที่เกิดในการประท้วงครั้งนั้น ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับการแสดงออกของรัฐ หรือถ้าใช้กรอบแนวคิดเรื่องสายลมแสงแดดของชาณุวิทย์ เกษตรศิริ มาช่วยในการอธิบายภาพถ่ายก็อาจเข้าใจได้ว่า วัยรุ่นไม่สนใจการเมือง เนื่องจากเป็นสิ่งที่ไกลตัวของพวกเขา ก็อาจเป็นไปได้ด้วยเช่นกัน

ดังนั้นสำหรับวัยรุ่นในต้นทศวรรษ 2500 การประท้วงในกรณีปราสาทพระวิหารนี้เป็นเพียงเหตุการณ์หนึ่งของยุคสมัยที่พวกเขาก็ได้มีส่วนร่วมด้วยเท่านั้นเอง เพราะความขัดกันระหว่างภาพถ่ายกับคำบรรยายภาพ นอกจากจะชี้ให้เห็นถึงท่าทีของวัยรุ่นต่อการประท้วงครั้งนี้ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วแล้ว ก็ยังสัมพันธ์กับท่าทีของรัฐต่อเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเช่นกัน ดังความตอนหนึ่งในคำปราศรัยกรณีปราสาทพระวิหารในวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2505 ว่า “สมัยนี้ไม่มีชาติใดจะอยู่โดดเดี่ยวได้ [...] ถ้าชาติของเราต้องเสียศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิไป เนื่องจากซากปราสาทพระวิหารนี้แล้ว อีกก็สิบก็ร้อยปี เราจึงจะสามารถสร้างเกียรติภูมิที่สูญเสียไปคราวนี้กลับคืนมาได้”³⁹

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า การเมืองที่รัฐได้อิงอาศัยประโยชน์จากพลังมวลชนแม้จะเป็นสามารถสร้างพลังการเคลื่อนไหวทางสังคมจากมวลชนทั่วประเทศได้ก็จริง แต่ในทางกลับกันเมื่อรัฐยุติการเคลื่อนไหวหรือเลิกให้ความสนใจต่อการเคลื่อนไหวแล้ว พลังของมวลชนเหล่านี้ก็สิ้นสุดลงไปพร้อมกับพลังของรัฐด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้ความลักลั่นระหว่างชุดภาพถ่ายกับคำบรรยายชุดภาพใน *เวช*

มิถุนายน 2505): 1, 7; “ตกลงยอมรับคำพิพากษาศาลโลก เพื่อเกียรติภูมิของประเทศชาติ แต่ยังไม่ถือว่ากรณีพิพาทสิ้นสุด,” *สยามรัฐ* (4 กรกฎาคม 2505): 1.

³⁹ “คำปราศรัยคดีปราสาทพระวิหาร” *ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ในปี 2505*, หน้า 197.

บันทึก 2505-2506 ที่ได้แสดงให้เห็นไปข้างต้นแล้ว อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่าในช่วงเวลาก่อนและหลังสมัยรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์จะไม่มีปรากฏพลังทางการเมืองของวัยรุ่นเลย เพราะแท้จริงแล้วพวกเขาได้ใช้ภาพถ่ายเพื่อสร้างความรับรู้ในเชิงอุดมคติเพื่อกระตุ้นให้เพื่อนร่วมสังคมได้ออกมาแสดงพลังทางการเมืองดังจะได้แสดงในลำดับถัดไป

4.1.3 ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512*: วัยรุ่นกับการเมืองในยุค “แสงหา”⁴⁰

ประจักษ์ ก้องกีรติได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ* ว่า ภายหลังจากการถึงแก่อสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์ในปลายทศวรรษ 2500 ได้เกิดการก่อตัวของเครือข่ายวาทกรรม การรื้อฟื้นวาทกรรมในอดีตทั้งของฝ่ายอนุรักษ์นิยมและฝ่ายก้าวหน้า รวมไปถึงการเติบโตของวัฒนธรรมหนังสือไม่ว่าจะเป็นการจัดทำหนังสือเล่มละบาท การออกนิตยสารและวารสาร การแปลผลงานวรรณกรรมฝ่ายก้าวหน้าจากต่างประเทศ⁴¹ แต่เอกสารอีกประเภทหนึ่งที่แสดงบทบาทในการส่งผ่านอุดมคติทางการเมืองก็คือ หนังสือต้อนรับน้องใหม่ ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ แม้ว่าหนังสือต้อนรับน้องใหม่ในมหาวิทยาลัยจะทำหน้าที่คล้ายคู่มือแนะนำการใช้ชีวิตให้แก่วัยรุ่นผู้มาใหม่ในสังคมมหาวิทยาลัย แต่ในต้นทศวรรษ 2510 ก็เกิดการทำหนังสือต้อนรับน้องใหม่ที่เน้นการสื่อสารเนื้อหาและเรื่องราวในเชิงการเมืองโดยเฉพาะการใช้ภาพถ่าย ดังเช่นที่เคยเกิดใน พ.ศ. 2500 เช่นกัน อาทิ *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512* กรณีดังกล่าวนี้กลับแตกต่างออกไป กล่าวคือขณะที่ *นิติศาสตร์ฉบับต้อนรับศตวรรษใหม่* เน้นการใช้ภาพถ่ายที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์จริงมาสร้างภาพแทนในเชิงอุดมคติ แต่ในกรณีศึกษานี้เราจะพบการใช้ภาพถ่ายแบบพิคโทเรียล เพื่อประกอบสร้างความหมายที่สัมพันธ์กับบริบทใหม่ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

ช่วงต้นทศวรรษ 2510 ถือเป็นช่วงเวลาของการเข้าสู่การรื้อฟื้นบรรยากาศประชาธิปไตยที่หายไปจากสังคมเป็นเวลากว่าทศวรรษ อันจะเป็นเหตุไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ในท้ายที่สุด ดังมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรในวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2511 หลังจากที่ใช้เวลาร่างยาวนานกว่า

⁴⁰ คำว่า “ยุคแสงหา” หมายถึง ช่วงเวลาที่วัยรุ่นแสวงหาคูณค่าและความหมายของชีวิตที่ไม่เพียงแต่ความรู้ที่อยู่ในสถาบันการศึกษาเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการเข้าใจถึงชีวิตของผู้คนอีกจำนวนมากที่ไม่เข้าถึงการศึกษาระดับสูงได้ นิยามดังกล่าวนี้สัมพันธ์กับคำอธิบายทางประวัติศาสตร์นิพนธ์ใน *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง* ของชาวลัทธิต เกษตรศิริและคณะที่ใช้การเปลี่ยนแปลงการนำเสนอบทวิพนธ์ของชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปลายทศวรรษ 2500 ต่อต้นทศวรรษ 2510 จากงานที่เน้นพรรณนาถึงความงามของธรรมชาติ ความงามของชนบท และความรักอันบริสุทธิ์ มาสู่การพรรณนาถึงปัญหาความไม่เป็นธรรมทางสังคมและปัญหาชนบท โดยบทกวี “เพลงเถื่อนแห่งสถาบัน” หรือที่รู้จักกันในนาม “ฉันทน์จึงมาความหมาย” ของวิทยากร เชียงกูล ที่ประพันธ์ในปี พ.ศ. 2511 เป็นหมุดหมายสำคัญ.

⁴¹ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*.

9 ปี 4 เดือน อันนำมาสู่การจัดการเลือกตั้งในระหว่าง พ.ศ. 2511 - 2512 และจอมพลถนอม กิตติขจร ในนามหัวหน้าพรรคสหประชาไทย ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีในวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2512⁴² บริบททางการเมืองเช่นนี้มีส่วนสำคัญที่ทำให้บรรยากาศประชาธิปไตยที่หายไปค่อยๆ ฟื้นตัว หลังการอสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์ได้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง สำหรับบรรยากาศสังคมวัยรุ่นศิริราช ขณะนั้นยังคงเน้นการจัดกิจกรรมทางสังคมขนาดใหญ่ และให้ความสำคัญกับระบบอาวุโสเป็นสำคัญ ทั้งหนังสืออนุสรณ์และหนังสือต้อนรับน้องใหม่เป็นพื้นที่สำหรับแสดงภาพถ่ายกิจกรรมต่างๆ ที่เน้นสร้างความรู้สึกรักและหวงแหนธรรมเนียมปฏิบัติทางสังคมที่สืบเนื่องมาเป็นเวลายาวนาน แต่ขณะเดียวกันก็มีผู้ที่เบื่อหน่ายบรรยากาศเช่นนี้และได้ออกไปรวมกลุ่มกับปัญญาชนนอกศิริราช ดังเช่นวิชัย โชควิวัฒน์ วัยรุ่นศิริราชที่ได้มีโอกาสร่วมงานกับสุลักษณ์ ศิวรักษ์ และได้ร่วมทำหนังสือ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับนิสิตนักศึกษา* ตลอดจนได้ร่วมชมรมปริทัศน์เสวนา ทำให้วิชัยได้รับอิทธิพล กระแสความคิดในกลุ่มนักศึกษาและปัญญาชนหัวก้าวหน้าในต้นทศวรรษ 2510 จนกระทั่งในปีการศึกษา 2512 วิชัยได้สมัครและได้รับตำแหน่งเป็นสาราณียกรหนังสือต้อนรับน้องใหม่ประจำปี การศึกษานั้น⁴³ และนี่เองคือที่มาของ *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512* ที่แตกต่างจากหนังสือต้อนรับน้องใหม่ศิริราชเล่มอื่นๆ ที่เคยมีมา

ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512 เล่มนี้ไม่ปรากฏภาพถ่ายกิจกรรมต้อนรับน้องใหม่และข้อเขียนที่เกี่ยวกับธรรมเนียมทางสังคมของชาวศิริราชดังเช่นที่ปรากฏในหนังสือต้อนรับน้องใหม่ที่ผ่าน แต่กลับเริ่มต้นหนังสือด้วยบทกลอน “เป้าหมายการศึกษา” ว่า “เพียงหวังจะเฟื่องฟู หรือจิ่งมุงมา ศึกษา เพียงเพื่อปริญญา เอาตัวรอดเท่านั้นเถา แท้ควรสหายคิด และตั้งจิตร่วมยึดถือ รับใช้ประชาคือ ปลายทางเราที่เล่าเรียน”⁴⁴ ถัดมาเป็นภาพพระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก หรือสมเด็จพระราชาธิบดีฯ พร้อมพระดำรัสที่ว่า “I don’t want you to be only a doctor but I also want you to be a man” และภาพพระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์เท่านั้น ส่วนภาพกิจกรรมต้อนรับน้องใหม่ถูกแทนที่ด้วยภาพถ่ายความวุ่นวายในโรงพยาบาลศิริราช อีกส่วนหนึ่งเป็นภาพถ่ายชาวนา เด็กน้อยผู้ทุกข์ยาก ชุมชนแออัดบริเวณทางรถไฟบางกอกน้อย และบรรยากาศบนท้องถนนของกรุงเทพมหานครที่เต็มไปด้วย

⁴² สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, *สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย* (กรุงเทพฯ: พีเพรส, 2551) หน้า 106-107. ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับจอมพลถนอม กิตติขจรกับการเมืองผ่านมุมมองทางประวัติศาสตร์ใน ชำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, “บทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร พ.ศ. 2506 - 2516,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550).

⁴³ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ (บรรณาธิการ), *ปูมประวัติศาสตร์มหิดลเพื่อประชาธิปไตย ภาคที่ 1 ก่อเกิดขบวนการ* (กรุงเทพฯ: อัลฟ่า มิเลเนียม, 2546), หน้า 146-150.

⁴⁴ *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ด้วยรถและผู้คนจำนวนมาก การปรากฏและไม่ปรากฏภาพถ่ายข้างต้นนี้สัมพันธ์กับแนวทางในการนำเสนอเนื้อหาในหนังสือต้อนรับน้องใหม่เล่มนี้อย่างมาก ดังวลีเปิดชุดภาพถ่ายว่า “ภาระหน้าที่ของเรา”⁴⁵

การเริ่มต้นเนื้อหาของหนังสือด้วยบทกลอน “เป้าหมายการศึกษา” และพระดำรัสของสมเด็จพระราชาธิบดี นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความคิดเรื่อง “หนี้สังคม” ที่แพร่หลายในสังคมของวัยรุ่นแล้ว ก็ยังแสดงให้เห็นถึงความคิดของวัยรุ่นในต้นทศวรรษ 2510 ที่เริ่มแสวงหาคคุณค่าของชีวิตที่มีได้จำกัดกรอบอยู่แค่เพียงในสถาบันการศึกษาเท่านั้น แต่ยังคงแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของวัยรุ่นที่ต้องการทำอะไรใหม่ๆ ด้วยเช่นกัน ดังที่วิชัย โชควิวัฒน์ ผู้เป็นสาราณียกร ได้อธิบายไว้ว่า

หนังสือเล่มนี้เป็นความพยายามที่จะก้าวออกมาจากความซ้ำซากจำเจ ดังที่ทุกคนจะเห็นได้ มากน้อยตามแต่สติปัญญาของแต่ละคนอยู่แล้ว [...] ยุคสมัยของเรา เป็นสมัยของเหตุผล เราจะต้องพยายามตั้งคำถาม และพยายามตอบคำถามทุกอย่างให้ได้ด้วยเหตุผล เราควรประหยัดทุกอย่าง นอกจากความคิดและสติปัญญา เพราะนี่คือสิ่งเดียวที่เราควรระวังใจได้ ในฐานะผู้ที่ได้รับการศึกษาระดับสูง⁴⁶

ข้อความดังกล่าวนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความหมายของ “ยุคแสวงหา” ในทัศนะของวัยรุ่นที่นำไปสู่การจัดทำ *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่* ในรูปแบบใหม่แล้ว ก็ยังแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของสาราณียกรในการเลือกนำเสนอภาพถ่ายในทั้งหมดในหนังสือต้อนรับน้องใหม่เล่มดังกล่าวนี้โดยให้ความสำคัญต่อความหมายที่แสดงผ่านภาพถ่ายพร้อมข้อเขียน เพื่อกระตุ้นให้เพื่อนร่วมสังคมได้ตระหนักถึงชีวิตของผู้คนอีกจำนวนมากที่อยู่ภายนอกอาณาเขตของศิริราช ขณะเดียวกันถ้าพิจารณาหนังสือเล่มนี้ในฐานะของหนังสือต้อนรับน้องใหม่เองก็จะพบว่า วิชัยในฐานะสาราณียกรมีความตั้งใจกระตุ้นเตือนให้แก่ นักศึกษาแพทย์ที่เพิ่งข้ามฟากมายังฝั่งศิริราชได้ตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตนในฐานะแพทย์ผู้มิได้มีชีวิตอยู่แค่เพียงในเขตโรงพยาบาลเท่านั้น แต่ยังคงมีชีวิตที่สัมพันธ์กับสังคมภายนอกที่เต็มไปด้วยผู้ทุกข์ยากและขาดโอกาสอีกเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้วิชัยผู้เป็นสาราณียกรยังมีความมุ่งหวังว่าธรรมเนียมการทำหนังสือต้อนรับน้องใหม่จะเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต อย่างน้อยที่สุด *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512* ก็ถือเป็นหมุดหมายสำคัญถึงความตอนท้ายในบทสาราณียกรว่า

การทำอะไรที่แปลกไปจากของดั้งเดิม ถ้ามีผู้เห็นดีเห็นงาม ก็อาจจะกระทำสืบเนื่องต่อไป ซึ่งนั่นก็อาจจะถือเป็นสัญลักษณ์ของความสำเร็จ สำหรับหนังสือนี้ ถ้าหากสาราณียกรปีต่อไปจะกลับไปทำอย่างไรแบบเดิม ข้าพเจ้าก็ไม่ถือว่า การกระทำครั้งนี้ประสบความสำเร็จแล้ว ข้าพเจ้าต้องการการพิสูจน์ที่นานกว่านั้น กว้างกว่านั้น แต่ถ้าหากมีการยอมรับแนวทางใหม่นี้ แล้วพยายามที่จะก้าวต่อไป

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ให้นำหน้ายุคสมัยยิ่งขึ้นไปอีก ข้าพเจ้ายอมรับว่า มิได้วางแนวทางไว้ให้ มิได้ คิดไว้ว่าปีต่อไปหนังสือควรจะเป็นเช่นไร ทั้งนี้เพราะหน้าที่อันนี้ น่าจะเป็นของสาราณียกรคนต่อไปทั้งหมดมิใช่หรือ⁴⁷

ภายหลังจากที่หนังสือต้อนรับน้องใหม่เล่มนี้เผยแพร่ในสังคมศิริราช หนังสือเล่มนี้ถูกกล่าวหาว่าเป็นหนังสือคอมมิวนิสต์ วิชาผู้เป็นสาราณียกรก็ถูกต่อต้านและกลั่นแกล้งจากสมาชิกในสังคมศิริราชอย่างหนัก⁴⁸ แต่ท้ายที่สุดหนังสือต้อนรับน้องใหม่ศิริราชที่จัดทำขึ้นหลังปีการศึกษา 2513 ถึงปีการศึกษา 2516 ต่างก็อิงแนวทางของวิชาทั้งสิ้น ดังนั้นกรณี *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512* นี้จะช่วยให้เข้าถึงพลังของภาพถ่ายแบบฟิสิกโทเรียลผ่านการใช้ภาพถ่ายต่างแหล่งที่มาในการสร้างภาพความคิดทางการเมืองในอุดมคติเพื่อกระตุ้นให้วัยรุ่นที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกันได้ตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตนเองที่มีได้จำกัดเฉพาะแต่ชีวิตที่ผูกกับการศึกษาเท่านั้น แต่พวกเขาเหล่านี้มีหน้าที่ในการอุทิศตนเพื่อประชาชนผู้เป็นเจ้าของภาษีที่เสียให้พวกเขาได้มีโอกาสศึกษาในระดับสูง ซึ่งวิธีคิดดังกล่าวนี้จะทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้นภายหลังความสำเร็จในการเคลื่อนไหวทางการเมืองในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ

ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512* วางอยู่บนฐานของการสร้างคำอธิบายในสองระดับคือ การเน้นย้ำบทบาทของแพทย์ต่อประชาชนในฐานะภารกิจหลัก และการเน้นย้ำว่า “ภาระหน้าที่ของเรามีได้สิ้นสุดเฉพาะงานในโรงพยาบาลเท่านั้น หากเราจะต้องมีจินตนาการแผ่ไพศาล กว้างไกลออกไป”⁴⁹ เรื่องราวทั้งหมดเริ่มต้นด้วย ภาพถ่ายภาพแรกเป็นภาพของผู้คนทั้งประชาชนและสมณะต่างกำลังยืนรออยู่บริเวณโรงพยาบาลเป็นจำนวนมาก (ภาพที่ 4.12) อันสัมพันธ์กับข้อเขียนนำเรื่องว่า

ประชาชนที่เจ็บป่วย จากทุกหนทุกแห่ง ทั้งในพระนคร ธนบุรี และต่างจังหวัดที่แสนไกล บางคนมาจากอีสาน บางคนมาจากปักกิ่งได้ และบางคนมาจากเหนือสุดของประเทศ ตั้งแต่เด็กเล็กที่เพิ่งเกิดจนถึงผู้เฒ่าที่สุด ไม่ว่าจะคนไทย จีน แขก ฝรั่งเศสหรือชาติอื่นๆ ต่างทนมาเบียดเสียด ยัดเยียดรอคอยพวกเรา ศรัทธาของประชาชนมีต่อพวกเราถึงปานนี้⁵⁰

คำบรรยายภาพนี้มีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้ภาพถ่ายได้เน้นย้ำว่า ประชาชนที่เจ็บป่วยจากทั่วทุกสารทิศต่างเชื่อมั่นและไว้วางใจในอาชีพแพทย์ และเพื่อเน้นย้ำว่า “เรา [แพทย์] คือที่พึ่งสุดท้ายของพวกเขา”⁵¹ แต่คำอธิบายเช่นนี้อาจไม่เพียงพอ เพราะความตั้งใจของหนังสือต้อนรับน้องใหม่ต้องการเน้นย้ำว่า วัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาล้วนเป็น “หนี้สังคม” ทั้งสิ้น แนวคิดเรื่องหนี้สังคมถือเป็นความคิดที่แพร่หลายอย่างมากในสังคมวัยรุ่นช่วงต้นทศวรรษ 2510 ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากที่

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁴⁸ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ (บรรณาธิการ), *ปุมประวัติศาสตร์มหิดลเพื่อประชาธิปไตย ภาคที่ 1 ก่อเกิดขบวนการ*, หน้า 151-152.

⁴⁹ *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

กิจกรรมทางสังคมในมหาวิทยาลัยมีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมพวกเขาให้มีสถานะพิเศษแตกต่างจากกลุ่มคนอื่น ๆ ในสังคม วิทยาลัยผู้เป็นนักศึกษาเชื่อว่าพวกเขาได้รับความรู้และโอกาสดีกว่าเพื่อนร่วมชาติ จึงควรใช้ประโยชน์ดังกล่าวเพื่อช่วยเหลือเพื่อนร่วมชาติที่ยังทุกข์ยากและถูกเอารัดเอาเปรียบ⁵² มุมมองดังกล่าวถือเป็นสาระสำคัญที่ทำให้วิทยาลัยสร้างความหมายใหม่ให้แก่ภาพถ่าย เพื่อเน้นย้ำถึงความแตกต่างทางสังคมระหว่างตัววิทยาลัยที่ได้รับการศึกษาระดับสูง กับมวลชนผู้ทุกข์ยากและขาดแคลนโอกาส

ภาพที่ 4.12 ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512*

ที่มา: *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

วิธีคิดเช่นนี้แสดงผ่านการนำเสนอภาพคู่ตรงข้าม เพื่อเริ่มต้นชี้ให้เห็นปัญหาว่าวิทยาลัยศิริราชผู้มีโอกาสได้รับการศึกษาระดับสูงต่างก็เป็นหนึ่งของมวลชนผู้ทุกข์ยากเหล่านี้ ด้วยภาพถ่ายชานาที่กำลังเก็บเกี่ยวข้าว มีบทกลอน “เป็ปข้าว” ของจิตร ภูมิศักดิ์ และการยกพระดำรัสของสมเด็จพระราชาธิบดีที่อยู่ในกรอบดังกล่าวว่า “เงินของฉันทันนี้มีค่า เพราะรวบรวมได้มาจากตาสีตาสา ชาวสวน ชาวนาซึ่ง

⁵² ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 79-81.

ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำ เพื่อจะหามาส่ง สมเด็จพระราชบิดาทรงกล่าวไว้เช่นนั้น และนี่แหละคือสิ่งที่เกี่ยวข้องอันหนึ่งระหว่างเราและกสิกรซึ่งมีอยู่ถึง 80% ของพลเมืองทั้งหมด”⁵³ (ภาพที่ 4.13) เท่านั้นยังไม่พอคณะผู้จัดทำยังได้แสดงภาพถ่ายของชุมชนแออัดบริเวณท่าเรือคลองเตยจำนวนหกภาพ เพื่อชี้ให้เห็น “อีกด้านหนึ่งของกรุงเทพฯ” ดังข้อเขียนประกอบภาพถ่าย (ภาพที่ 4.14 – 4.15) ว่า

ภาพของกรุงเทพฯ มิได้มีเพียงลักษณะของย่านธุรกิจอันจอแจ การคับคั่งของการจราจร และตึกงามที่สว่างดงาม และนี่คือภาพจริงอีกด้านหนึ่งของกรุงเทพฯ ที่เห็นลับๆ กลางภาพนั้นคือท่าเรือคลองเตย สถานที่ซึ่งสินค้าราคาอันนับหมื่นล้านส่งผ่านมาในปีหนึ่งๆ และสินค้าบางอย่างก็กระเด็นกระสายเข้ามาในบ้านโกโรโกโสเหล่านั้นได้ เป็นต้นว่า รถมอเตอร์ไซด์และโทรทัศน์ การขาดการศึกษาและขาดการพิจารณาโดยรอบคอบ ทำให้คนเหล่านี้รับเอาสิ่งฟุ่มเฟือยบางอย่างเข้ามาโดยเต็มใจ ทั้งที่สิ่งเหล่านั้นเหมาะสมก็แต่กับคนที่มีเงินเหลือใช้ ซึ่งมีอยู่ในประเทศเราเพียงไม่กี่เปอร์เซ็นต์⁵⁴

ความน่าสนใจของข้อเขียนประกอบภาพถ่ายนี้ก็คือการสร้างภาพแทนความหมายของกรุงเทพฯ ที่ก็มีใช้เมืองหลวงที่สวยงามดังที่เราเข้าใจกัน ด้วยการสร้างภาพแทนของผู้ทุกชั้นในฐานะของผู้ที่ขาดความรู้และวิจรรย์ญาณ อันเนื่องมาจากการใช้ชีวิตและการถูกหล่อหลอมความประพฤติกจากสภาพแวดล้อมที่ย่ำแย่ เป็นต้นว่าพวกเขา มองว่าผู้ทุกชั้นยากเหล่านี้ครอบครองสิ่งของฟุ่มเฟือยอย่างรถจักรยานยนต์และโทรทัศน์ เพราะขาดความรู้และถูกหลอกให้ซื้อหาของเหล่านี้มาครอบครอง นอกจากนี้ภาพถ่ายในหน้าถัดไปที่เป็นภาพของผู้คนในชุมชนบริเวณริมทางรถไฟก็ถูกนำมาใช้ตีความว่า ชีวิตที่ลำบากยากเข็ญ ขาดการศึกษาส่งผลให้พวกเขาคุณภาพชีวิตที่ย่ำแย่ มีอุปนิสัยที่ก้าวร้าว แข็งกระด้าง⁵⁵ ความขัดกันระหว่างภาพถ่ายกับข้อเขียนดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความคิดเรื่อง “หนี้สังคม” ที่มีผลต่อการสร้างความหมายและภาพแทนมวลชนผู้ทุกชั้นยากในอุดมคติผ่านการใช้มุมมองเพียงด้านเดียว เพื่อขับเน้นความทุกข์ยากแร้นแค้น อันจะส่งผลให้ผู้ดูภาพรู้สึกสะเทือนใจผ่านภาพถ่าย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

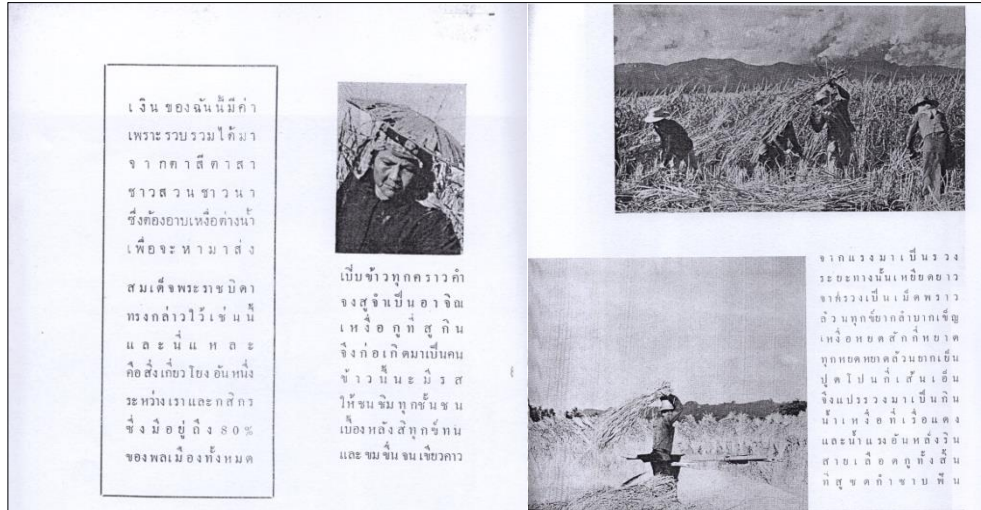
⁵³ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁵⁵ ดังปรากฏคำบรรยายใต้ภาพนี้ว่า

ความยากจนเหล่านี้ต่างหาก ที่เราควรคำนึงให้มาก เพราะมีพักต้องพูดถึงความสุขสบาย หรุหรวา และฟุ้งเฟ้อต่าง ๆ เพียงเพื่อการอยู่รอดเท่านั้น เขาก็จะต้องต่อสู้จนแทบสุดปัญญา บนพื้นหินที่คมและขรุขระ จนแม้สวมรองเท้าก็เดินไปได้ไม่สะดวก แต่ความเคยชินกับความยากลำบาก ทำให้เขาเหยียบย่ำไปได้โดยไม่รู้สึกทุกขร้อน แต่ทว่า ไม่แต่ความเข้มแข็งเท่านั้นหรอก ที่สภาพแวดล้อมเช่นนั้นหล่อหลอมให้บังเกิดขึ้น หากจะก่อให้เกิดทั้ง ความกร้าว หยาบ กักขะ ไร้เหตุผล ฯลฯ ขึ้นด้วย เด็กเล็ก ๆ ที่มีใบหน้าครุ่นคิด และเด็กวัยรุ่นที่มีใบหน้าส่อว่า พร้อมจะก่อเรื่องร้ายได้ทุกขณะ เป็นภาพที่จะพบได้เกลื่อนตา ความด้อยการศึกษา ย่อมจะกดให้เขาต้องอยู่ในสภาพเช่นนี้นานไปโดยแน่นอน ปีการศึกษา 2512 นี้ในกรุงเทพฯ มีเด็กเข้าเกณฑ์เล่าเรียนชั้นประถมปีที่ 1 ถึง 35,000 คน แต่โรงเรียนเทศบาลรับได้เพียง 14,000 คน ที่เหลือคงเข้าโรงเรียนราษฎร์และอื่น ๆ ได้บ้าง แต่มีที่ไม่สามารถเข้าเรียนที่ไหน ๆ ได้อย่างน้อย 10,000 คน ใครบ้างเล่าอยู่ในจำนวน 10,000 คนเหล่านี้.

ที่ถูกสร้างความหมายใหม่ด้วยแนวทางแบบพิคโตเรียล⁵⁶ และใช้ข้อเขียนเพื่อเป็นเครื่องกำกับอารมณ์ รวมไปถึงการสร้างความหมายและเรื่องราวใหม่ให้แก่ภาพถ่าย

ภาพที่ 4.13

ภาพของกรุงเทพฯ มีเดิมทีเชิงลักษณะของบ้านชุกชีจนยิ่งๆ การ
กับสิ่งของการจรรยา และค่านิยมที่สง่างาม และนี่คือภาพจริงอีก
ด้านหนึ่งของกรุงเทพฯ ที่เห็นได้ชัดจากภาพนี้คือที่หรือสองเคย
สถานที่ซึ่งมีการค้าขายบนถนนสายต่างๆ ในบาง ๆ และสันคานาง
อย่างก็กระแสนักจะเข้ามาในย่านโกโรโกโสเหล่านี้ได้ เป็นต้น
ว่า รถยนต์โซ่และโทรทัศน์ การขาดการศึกษาระดับประถมศึกษา
พิจารณาโดยรอบคอบ ทำให้คนเหล่านี้มีอาชีพเพียงอย่างเดียวซึ่งเข้า
มาโดยเต็มใจ ทั้งที่เสียเวลานับหมื่นนับแสนกับที่เงินเหลือใช้ ซึ่ง
มีอยู่ในประเทศเราเพียงไม่กี่เปอร์เซ็นต์

ภาพที่ 4.14

ความยากจนเหล่านี้ต่างหาก ที่เราควรจะคำนึงถึงไม่มาก เพราะมีหลักสองหลักคือความสุจริต ความซื่อสัตย์
และซื่อสัตย์ เพื่อเป็นการอยู่รอดเท่านั้น เขาก็จะต้องสู้จนแทบสุดบุญญา ขนพันทั้งปวง
และซื่อสัตย์ จนแม้สวมรองเท้าเดินไปก็ไม่สะดุด แต่ความยากจนกับความยากลำบาก ทำให้เขา
เหนื่อยเข้าไปโดยไม่รู้ตัวทุกชีวิต แต่ว่า ไม่แต่ความเข้มแข็งเท่านั้นหรอก ที่สภาพแวดล้อม
เช่นนี้เหลือหลอมให้มันเกิดขึ้น หากจะเอาใจคิดก็ ความกลัว หอบ กังขระ ไร้เหตุผล ฯลฯ
ซึ่งด้วย เค็ดเล็ก ๆ ที่มีบนหน้าคนคิด และเล็ก ๆ บนหน้าคนอื่นว่า พร้อมจะกัดจี้ร่ายร้ายใส่ทุก
ขณะ เป็น ภาพ ที่ จะ พบ ได้ เกือบ อื่น คือ
ความศรัทธา ความศรัทธา ชื่อนี้จะลดให้ เขา คือ อยู่ใน สภาพ เช่น นั้น เขา ไม่ ใฝ่ ฝัน
ไปการศึกษา 2512 นี้ ในกรุงเทพฯ มีเด็กชายคนหนึ่งเรียนชั้นประถมศึกษา 4 ถึง 35,000 คน
แต่โรงเรียนเทศบาลมีเพียง 14,000 คน ที่เหลือจึงเข้าโรงเรียนราษฎร์และอื่น ๆ ได้บ้าง
แต่นักที่ไม่สามารถเข้าเรียนที่ใดเลยก็ได้อีกอย่างน้อย 10,000 คน
ใครบ้างเล่า อยู่ ใน จำนวน 10,000 คนนี้

ภาพที่ 4.15

ภาพที่ 4.13 – 4.15 ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน คิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512
ที่มา: คิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁵⁶ ดูคำอธิบายเกี่ยวกับการถ่ายภาพพิคโตเรียล (Pictoria photography) ในบทความด้วยวัยรุ่นกับความคิดสร้างสรรค์

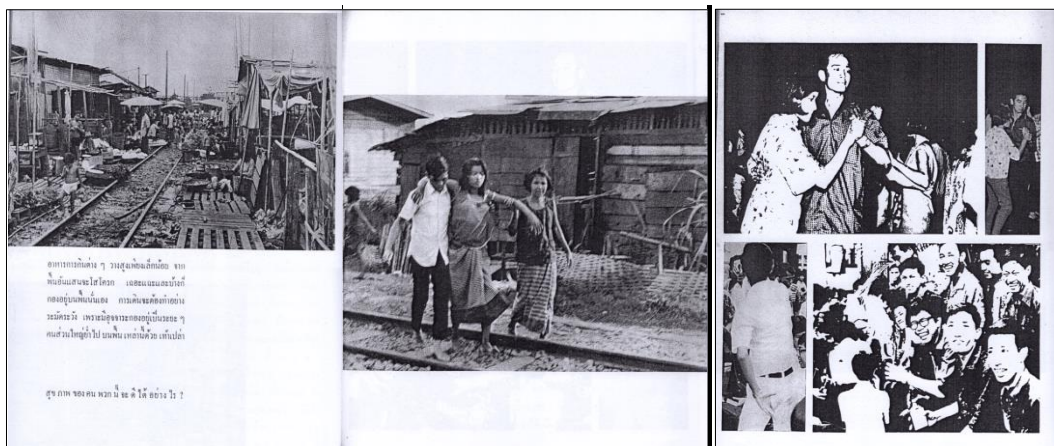
นอกจากนี้คณะผู้จัดทำยังประเมินผู้ทุกข์ยากว่า คนเหล่านี้มีชีวิตอยู่อย่างเลื่อนลอย เนื่องจากพวกเขาอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่ดีและไม่เอื้อต่อการขบคิดแก้ปัญหา ดังจะเห็นได้จากการใช้ภาพถ่ายของเด็กในชุมชนแออัดที่กำลังเล่นกันอย่างสนุกสนาน แต่ภาพถ่ายดังกล่าวกลับถูกบรรยายว่า “การเล่นอันสนุกสนาน ทำให้ลืมทุกสิ่งทุกอย่างไปได้ชั่วขณะ แต่เด็กเหล่านี้ย่อมจะต้องกลับไปบ้าน ไปเผชิญกับสิ่งต่างๆ หลากหลาย เขาอาจจะพอใจในสภาพเช่นนั้น เพราะไม่เห็นทางออกอย่างอื่น เขาอาจไม่รู้สีกว่านั่นเป็นปัญหาที่เรียวร้อง และทำทนายของมนุษย์” พร้อมแสดงภาพถ่ายของบ้านหลังหนึ่งในชุมชนแออัดพร้อมคำบรรยายว่า “ที่พำนักอาศัยอันอยู่ในที่แสนจะสกปรกโสมม” (ภาพที่ 4.16) การประเมินผู้ทุกข์ด้วยทัศนคติเช่นนี้ก็สัมพันธ์กับการจบเรื่องราวของชุดภาพทั้งหมดนี้ด้วยการเปรียบเทียบระหว่างภาพถ่ายตลาดสดแบบกะดินริมทางรถไฟและภาพถ่ายของผู้คนที่กำลังช่วยพยุงร่างของหญิงคนหนึ่งด้วยการตั้งคำถามว่า “สุขภาพของคนพวกนี้จะดีได้อย่างไร?”⁵⁷ (ภาพที่ 4.17) กับภาพถ่ายอีกชุดหนึ่งเป็นภาพกิจกรรมงานเลี้ยงและงานรับน้องของนักศึกษาแพทย์ศิริราช (ภาพที่ 4.18)

ภาพที่ 4.16 ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512*

ที่มา: *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 4.17

ภาพที่ 4.18

ภาพที่ 4.17 – 4.18 ภาพถ่ายชุด “ภาระหน้าที่ของเรา” ใน *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512*

ที่มา: *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

การจับชุดภาพด้วยภาพถ่ายที่แตกต่างกันเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ต้องการฉายภาพความแตกต่างระหว่างชีวิตของผู้ทุกข์ยากกับชีวิตของวัยรุ่นในศิริราช เพื่อชี้ให้วัยรุ่นศิริราชได้เห็นว่ ขณะที่เราเขาผู้เป็นนักศึกษาแพทย์ที่มีชีวิตแวดล้อมด้วยกิจกรรมทางสังคมที่ใหญ่โต แต่สังคมภายนอกนั้นกลับเต็มไปด้วยผู้ทุกข์ยากและขาดโอกาสทางการศึกษา ฉะนั้นการเลือกใช้ภาพถ่ายและสร้างข้อเขียนที่เน้นถ่ายทอดชีวิตของผู้ทุกข์ยากด้วยมุมมอง “โง่ จน เจ็บ” จึงเป็นวิธีการที่ดียิ่งในการกระตุ้นให้ชาวศิริราชได้ตระหนักถึงสังคมภายนอกที่ยังคงเต็มไปด้วยปัญหา และพวกเขามีหน้าที่ในการเข้าใจความเป็นมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้นเพื่อพวกเขาจะได้ออกเป็นแพทย์ที่มีได้เข้าใจเฉพาะความเจ็บป่วยทางกาย แต่ยังต้องเข้าใจความเป็นมนุษย์ที่ไม่เท่าเทียมกันอีกด้วย

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512* นั้นมีคุณูปการสำคัญยิ่งต่อประวัติศาสตร์การเมืองในต้นทศวรรษ 2510 ได้แก่ ประการแรก ยุคแสงงามาได้เป็นปรากฏการณ์ที่จำกัดวงอยู่แต่เฉพาะพื้นที่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพียงที่เดียว แต่ถือเป็นความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในกลุ่มวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาในวงกว้าง โดยเฉพาะกับวัยรุ่นที่มีโอกาสร่วมงานกับกลุ่มปัญญาชนในช่วงทศวรรษ 2510 ดังเช่นวิชัย โชควิวัฒน์ ผู้ได้มีโอกาสเป็นส่วนหนึ่งในการจัดทำหนังสือ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับนิสิตนักศึกษา* และร่วมกลุ่มเสวนาปริทัศน์ และได้กลับมาทำ *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512* ประการต่อมา ขณะที่ประจักษ์และนักประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าวให้ความสำคัญต่อหนังสือนักศึกษาในฐานะพื้นที่แสดงออกซึ่งความคิดทางการเมืองและสังคมของวัยรุ่น แต่สิ่งที่ส่วนนี้ต้องการชี้ให้เห็นก็คือ หนังสือต้อนรับน้องใหม่ก็เป็นเอกสารอีกประเภทหนึ่งที่วัยรุ่นใช้ในการสื่อสารและเผยแพร่แนวคิดทางการเมืองให้แก่เพื่อนร่วมสังคม ได้ในวงกว้างหนังสือนักศึกษาที่สงวนอยู่ใน

ผู้สนใจเท่านั้น เพราะหนังสือต้อนรับน้องใหม่เป็นเอกสารที่แจกไม่เพียงแต่แจกให้กับวัยรุ่นผู้เป็นสมาชิกใหม่ในมหาวิทยาลัยเท่านั้น แต่ยังแจกจ่ายแก่วัยรุ่นที่ศึกษาในคณะเดียวกันด้วย และที่สำคัญยิ่งคือ วัยรุ่นใช้ภาพถ่ายในฐานะสื่อกลางของการเผยแพร่ความคิดทางการเมืองและสังคมในรูปแบบเดียวกับข้อเขียนที่ปรากฏในหนังสือนักศึกษาผ่านการใช้พลังในเชิงสุนทรียะของภาพถ่ายแบบพิกโตเรียล และวิธีคิดดังกล่าวนี้จะเป็นแนวทางที่แพร่หลายในการทำหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นมัธยมในปลายทศวรรษ 2510

4.2 วัยรุ่นมัธยมศึกษากับการเมืองปลายทศวรรษ 2510⁵⁸

เราไม่อาจปฏิเสธพลังของการเคลื่อนไหวและความรุนแรงทางการเมืองในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ในฐานะจุดเปลี่ยนสำคัญของบริบททางการเมืองและสังคมไทยได้เลย แต่การศึกษาที่ผ่านมามองการเปลี่ยนแปลงในช่วง “จาก 14 ถึง 6 ตุลา” ผ่านการต่อสู้ของพลังทางการเมืองที่แบ่งเป็นฝ่ายซ้ายที่นำโดยขบวนการนักศึกษาและฝ่ายขวาที่นำโดยกลุ่มอนุรักษ์นิยม และนำไปสู่ปรากฏการณ์ที่เบนเนติกส์ แอนเดอร์สันเรียกว่า “บ้านเมืองของเราลงแดง” (Withdrawal Symptoms)⁵⁹ และ “การเมืองภายในบ้าน”⁶⁰ ที่หมายความว่าถึงบริบททางการเมืองที่เกิดขึ้นในสถาบันการศึกษา ยังเป็นสิ่งที่ถูกละเลยจากการศึกษา และเพื่อที่จะเข้าใจประเด็นดังกล่าวได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในส่วนนี้จะอธิบายบรรยากาศทางการเมืองของวัยรุ่นในโรงเรียนมัธยมศึกษาอันเป็นพื้นที่มีผู้ศึกษาในประเด็นว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับการเมืองค่อนข้างน้อย เหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะสังคมวัยรุ่นมัธยมเนื่องจากการศึกษาที่ผ่านมาให้น้ำหนักกับบทบาททางการเมืองของวัยรุ่นในมหาวิทยาลัย

⁵⁸ เนื้อหาในส่วนนี้ไม่อาจสมบูรณ์ได้เลยหากขาดความเอื้อเฟื้อจาก รศ.ดร.สุรชัย ยิ้มประเสริฐ อดีตอาจารย์ที่ปรึกษา ร่วมวิทยานิพนธ์ผู้ล่วงลับ ที่ให้ผู้วิจัยหยิบยืมหนังสืออนุสรณ์การเมืองหายากอันเป็นเอกสารส่วนตัวของอาจารย์ ตลอดจน Assoc. Prof. Bruce Lockhart, Ph.D. แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ ที่ได้วิจารณ์และให้คำแนะนำเพิ่มเติมในระหว่างที่ผู้วิจัยเข้าร่วมโปรแกรม The Asian Graduate Student Fellowships 2016 และ Giuseppe Bolotta, Ph.D. ที่ได้วิจารณ์และให้คำแนะนำเพิ่มเติมในการนำเสนอผลงานใน The 11th Singapore Graduate Forum on Southeast Asian Studies (12-14 July 2016) ตลอดจน ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ ที่ได้วิจารณ์และให้คำแนะนำเพิ่มเติมในการสัมภาษณ์ความก้าวหน้าวิทยานิพนธ์ บัณฑิตศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปีภาคปลาย ปีการศึกษา 2559.

⁵⁹ เบนเนติก แอนเดอร์สัน, “บ้านเมืองของเราลงแดง: แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม,” แปลโดย เกษียร เตชะพีระ, ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ และชาญวิทย์ เกษตรศิริ ใน *จาก 14 ถึง 6 ตุลา*, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ), พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2544), หน้า 97-164.

⁶⁰ ผู้วิจัยใช้คำนี้ตามสุรชาติ บำรุงสุข ใน “เล่าเรื่อง 6 ตุลา 2519” เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2557 ที่ *คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* [ออนไลน์], 17 พฤศจิกายน 2560. แหล่งที่มา <https://www.youtube.com/watch?v=1TlnQ2WFoX4>.

เพียงอย่างเดียว ผู้วิจัยจึงต้องการที่จะเปิดพื้นที่การศึกษาประวัติศาสตร์ใหม่โดยใช้สังคมของวัยรุ่นนมัธยมเพื่อชี้ให้เห็นถึงการตอบรับและปฏิเสธรกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปลายทศวรรษ 2510

4.2.1 ภาพถ่ายวีรชนกับความหมายที่เกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมือง

ผู้เสียชีวิตภายหลังความรุนแรงในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้รับการยกย่องในฐานะของ “วีรชน” ผู้พิทักษ์สถาบันหลักของชาติใน “วันมหาวิปโยค” ตามกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ที่ออกอากาศทางโทรทัศน์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เวลา 19.15 น.⁶¹ แต่ภายหลังเหตุการณ์ครั้งนี้ผ่านพ้นไปไม่นาน ความหมายของ “วีรชน” กลับเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วผ่านการให้ความหมายและสร้างภาพแทนทั้งจากวัยรุ่นและผู้คนในสังคม ตัวอย่างเช่น กรณีของนายสมเด็จ วิรุฬผล หนึ่งในวีรชนผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์ดังกล่าว เหตุที่เลือกสมเด็จเป็นตัวอย่างเนื่องจากการเสียชีวิตของเขาได้รับการยกย่องสรรเสริญและมีสิ่งอนุสรณ์เป็นประจักษ์พยานที่ชัดเจน ประวัติโดยสังเขปของนายสมเด็จ วิรุฬผล ในช่วงปลายทศวรรษ 2510 คือ ปีการศึกษา 2515 สมเด็จสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย และเข้าศึกษาต่อที่คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปีการศึกษา 2516 ก่อนที่จะเสียชีวิตในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ จากการถูกยิงทางด้านหลังจากทหารและตำรวจที่อยู่ในกองบัญชาการตำรวจนครบาลผ่านฟ้าขณะที่เขากำลังจะมุ่งหน้าไปยังมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์⁶² ภายหลังการเสียชีวิตของเขาทั้งโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนและคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ประกาศสดุดีวีรกรรมของเขาในฐานะของ “วีรชน”

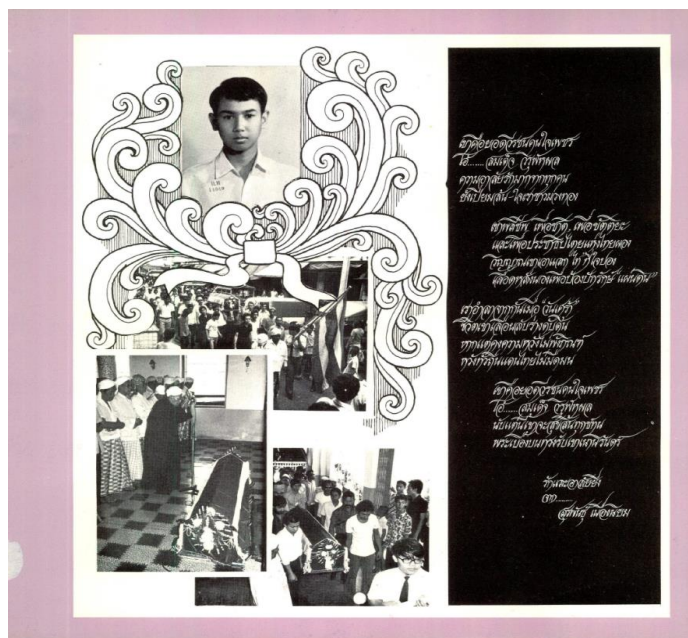
โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยได้อุทิศหน้ากระดาดเพื่อสดุดีนายสมเด็จผู้เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนในหนังสืออนุสรณ์ปีการศึกษา 2516 ในหน้ากระดาดนี้แบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วนหลัก ได้แก่ ทางด้านซ้ายเป็นภาพถ่ายของนายสมเด็จในชุดนักเรียนภาพหนึ่ง และอีกสามภาพเป็นภาพพิธีศพของเขาตามศาสนพิธีของศาสนาอิสลาม ส่วนด้านขวาเป็นบทกลอนที่ประพันธ์โดยสุรพันธ์ เนื่องนิยม เพื่อเชิดชูสมเด็จในฐานะ “ยอดวีรชนคนใจเพชร” (ภาพที่ 4.19) แต่ละภาพที่คัดเลือกมาตีพิมพ์ในหน้าดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงมุมมองของสังคมต่อผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ผูกกับความ เป็นนักเรียน ดังจะเห็นได้จากภาพบนสุดของหน้ากระดาดเป็นภาพของนายสมเด็จในเครื่องแบบนักเรียน เหตุผลที่คณะผู้จัดทำหนังสือเลือกภาพนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะคณะผู้จัดทำต้องการให้ผู้อ่านรำลึกถึงสมเด็จในฐานะวีรชนที่สละชีพเพื่อชาติและประชาธิปไตย ผู้เป็นที่รักยิ่งของชาว

⁶¹ วันมหาวิปโยค 14 ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ, อักษรบัณฑิต, ม.ป.ป), หน้า 118.

⁶² พิธีพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุท้องสนามหลวง 14 ตุลาคม 2517, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

กรุงเทพฯคริสเตียนฯ ดังปรากฏในกลอนบทแรกว่า “เขาคือยอดวีรชนคนใจเพชร ไอ้สมเด็จ วิรุฬหผล
ความอาลัยรักมาจากทุกคน ยิ่งเปี่ยมล้น-ใจเราชาวม่วงทอง [นักเรียนโรงเรียนกรุงเทพฯคริสเตียน
วิทยาลัย]”⁶³

ภาพที่ 4.19 หน้าสดุดีนายสมเด็จ วิรุฬหผลในหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนกรุงเทพฯคริสเตียนวิทยาลัย ปีการศึกษา 2516
ที่มา: กรุงเทพฯคริสเตียนวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2516), เอกสารไม่มีเลขหน้า.

อีกประการหนึ่งคือ ธงชาติที่ปรากฏตลอดภาพงานศพของสมเด็จทั้งสามภาพทั้งที่นำหน้า
ขบวนแห่ศพ และที่คลุมบนหีบศพ เป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงมุมมองของผู้คนในสังคมกรุงเทพฯคริส-
เตียนฯ ดังบทกลอนตอนหนึ่งว่า “เขาสละชีพเพื่อชาติเพื่อชาติดียะ และเพื่อประชาธิปไตยแห่งประเทศไทยผอง
วิญญาณของเขาแล “ไท” ที่ใจปอง เลือดหลั่งนองเพื่อป้องปักษ์ “แผ่นดิน””⁶⁴ ทำให้เห็นได้ว่า
สำหรับ “ชาวม่วงทอง” สมเด็จคือตัวอย่างของผู้จงรักภักดีต่อแผ่นดินโดยเขาได้เอาชีวิตปกป้องชาติ
พระมหากษัตริย์ และประชาธิปไตยไว้ สมควรแก่การยกย่องให้เป็นที่ประจักษ์และเป็นตัวอย่างแก่ชาว
กรุงเทพฯคริสเตียนฯ ได้ดำเนินรอยตามและสานฝันของสมเด็จให้เป็นจริง ดังกลอนตอนหนึ่งว่า “...ชีวิต
เขา เลื่อนลับร่างดับดิน หากแต่ความหวังไม่พังภินท์ หวังทั่วถิ่นแดนไทยไม่มีดมน” นอกจากนี้การใช้
ธงชาตินำขบวนแห่ศพและคลุมบนศพของสมเด็จก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับงานพิธีพระราชทานเพลิง
ศพวีรชนในปี พ.ศ. 2517 ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้สัมพันธ์กับความหมายของธงชาติต่อเหตุการณ์

⁶³ หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนกรุงเทพฯคริสเตียนวิทยาลัย ปีการศึกษา 2516, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

14 ตุลาคม ในฐานะของเครื่องยืนยันความเป็นคนไทยที่เป็นคู่ตรงข้ามกับรัฐบาลเผด็จการ⁶⁵ และอิงตามสัญลักษณ์ “วาทกรรมราชาชาตินิยมประชาธิปไตย”⁶⁶ ที่เป็นผลมาจาก “การรื้อฟื้นวาทกรรมอดีต” แนวคิดดังกล่าวเป็นความคิดที่อธิบายว่า พระมหากษัตริย์มีบทบาทสำคัญในฐานะ “ผู้สนับสนุนและค้ำจุนระบอบประชาธิปไตยมาตั้งแต่อดีต”⁶⁷ เพราะ “เหตุการณ์ 14 ตุลาคม คือ การที่ “ราษฎร” โดยการนำของนักศึกษาไปชิงเอาพระราชอำนาจนั้นคืนมา “ถวายคืน” ได้สำเร็จ”⁶⁸ ฉะนั้นหน้าอภิลักษณ์สมเด็จพระสังฆราชในหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนฯ ได้แสดงให้เห็นว่าสารานุกรมได้เชื่อมโยงวีรกรรมของนายสมเด็จเข้ากับความคิดว่าด้วยราชาชาตินิยมประชาธิปไตย ด้วยมองว่าสมเด็จพระสังฆราชเพื่อปกป้องชาติ พระมหากษัตริย์ และประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตามฝั่งคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกลับเชิดชูนายสมเด็จในความหมายที่แตกต่างออกไป ดังจะเห็นได้จากการตีความภาพถ่ายของนายสมเด็จในชุดนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเคียงคู่กับป้ายจารึกข้อความว่า “นายสมเด็จ วิรุฬผล นิสิตชั้นปีที่ 1 คณะเศรษฐศาสตร์ ได้สละชีวิตในการเรียกร้องรัฐธรรมนูญเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ขอให้อนุชนรุ่นหลังจงจดจำและพิทักษ์ รัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยด้วยชีวิตเยี่ยงวีรชนที่ได้สละชีวิตของตนมาแล้ว” (ภาพที่ 4.20) สันนิษฐานว่าน่าจะจัดทำขึ้นในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2516 - 2517 ในแง่นี้ นายสมเด็จได้รับการยกย่องในฐานะวีรชนผู้ “สละชีวิตในการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ” นอกจากนี้ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือภาพถ่ายดังกล่าวนี้เป็นภาพถ่ายใบเดียวกับที่ปรากฏในหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพวีรชน ณ เมรุท้องสนามหลวง ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2517 ด้วยเช่นกัน (ภาพที่ 4.21) การใช้ภาพถ่ายของนายสมเด็จในชุดนิสิตอาจมิใช่แค่เพียงต้องการระบุอัตลักษณ์ของเขาให้ใกล้เคียงสถานะทางสังคมของเขาในตอนนั้นแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับอัตลักษณ์ของวัยรุ่นในขณะนั้นที่เชื่อมโยงกับความ

⁶⁵ ชินดา พรหมพยัคฆ์, “ธงไตรรงค์กับการสร้างอุดมการณ์รัฐไทย พ.ศ. 2459 - 2520,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 244 - 252.

⁶⁶ คำดังกล่าวมาจากการสร้างคำของประจักษ์ ก้องกีรติระหว่างความคิดว่าด้วย “ราชาชาตินิยม” อันเป็นศัพท์บัญญัติของธงชัย วินิจจะกุล ที่ได้นิยามไว้ว่า “เป็นลัทธิชาตินิยมที่มีผู้นำเป็นพระมหากษัตริย์และผู้ปกครองนิยมเจ้าของระบอบเก่า [สมบูรณาญาสิทธิราชย์]” (ธงชัย วินิจจะกุล, *โฉมหน้าราชาชาตินิยม* (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2559), หน้า 52) กับ “กษัตริย์ประชาธิปไตย” ซึ่งประจักษ์แสดงเป็น “สมการอย่างง่าย” ว่า “ ‘ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย’ = วาทกรรม ‘ราชาชาตินิยม’ + ‘กษัตริย์ประชาธิปไตย’.” (ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 457 - 458).

⁶⁷ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 457 - 458.

⁶⁸ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง: รวมบทความเกี่ยวกับกรณี 14 ตุลา และ 6 ตุลา* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลารำลึก, 2544), หน้า 10. ดูคำอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับการรื้อฟื้นความคิดกษัตริย์นิยมในทศวรรษ 2510 เพิ่มเติมใน *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 9-30. ในบทความเรื่อง “ร.7 สละราชย์: ราชสำนัก, การแอนตี้คอมมิวนิสต์ และ 14 ตุลาคม,” หน้า 9 - 19 และ “พระราชหัตถเลขาสละราชย์ ร.7: ชีวิตประวัติของเอกสารฉบับหนึ่ง,” หน้า 20 - 30 และ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 330 - 444.

เป็นนักเรียนนักศึกษาในฐานะของผู้ปฏิบัติทางการเมือง ดังนั้นภาพถ่ายในชุดนักเรียน ชุดนิสิต และภาพถ่ายพิธีศพจึงสัมพันธ์กับการชื่นชมกับความสำเร็จของการได้ประชาธิปไตยกลับคืนมาอย่างสมบูรณ์ภายใต้ความสำเร็จของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของวัยรุ่นผู้เป็นนักเรียนและนักศึกษา นั่นเอง

ภาพที่ 4.20 - 4.21 ภาพถ่ายนายสมเด็จ วิรุฬหผลที่คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และในหนังสือที่ระลึก พิธีพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุท้องสนามหลวง 14 ตุลาคม 2517

ที่มา: ผู้วิจัยถ่ายเอง; พิธีพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุท้องสนามหลวง 14 ตุลาคม 2517, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

อย่างไรก็ตามความคิดดังกล่าวนี้จะค่อยๆ เสื่อมความนิยมลงภายในเวลาไม่นานนักโดยสถาบันกษัตริย์และรัฐบาลของสัญญา ธรรมศักดิ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา ผู้ที่เคยได้รับการยกย่องในฐานะ “วีรชน” ถูกกล่าวถึงในฐานะของ “ผู้เสียชีวิตเนื่องจากเหตุการณ์ไม่สงบ” เท่านั้น⁶⁹ ปัจจัยดังกล่าวนอกจากที่จะเกิดจากความขัดแย้งและความแตกต่างทางความคิดระหว่างรัฐบาลกับผู้นำนักศึกษาในขณะนั้นแล้ว ความคิดทางเมืองของวัยรุ่นที่โน้มเข้าหาความคิดแบบสังคมนิยมก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ความหมายของเหตุการณ์ 14 ตุลา และวีรชนเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน เพราะวัยรุ่นได้ใช้ภาพถ่ายการเคลื่อนไหวและความรุนแรงในเหตุการณ์ 14 ตุลา เพื่อให้เพื่อนวัยรุ่นผู้อยู่ร่วมสังคมนิยมด้วยกันได้ตระหนักถึงคุณค่าของวีรกรรมในครั้งนั้นในฐานะของเครื่องเตือนใจและคำมั่นสัญญาในการอุทิศตนเพื่อการพัฒนาประเทศ ตัวอย่างเช่น ชุดภาพถ่าย “แต่วีรชน” ในหนังสือกุญแจแห่งมหาทวาร หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ปีการศึกษา 2518 ประกอบด้วยภาพการเคลื่อนไหวและความรุนแรงในเหตุการณ์ 14 ตุลา (ภาพที่ 4.22) ภาพชุดดังกล่าวนี้มีได้เลือกมาเพื่อ

⁶⁹ สมิต์ ถนอมศาสนะ, “วีรชน 14 ตุลา” ในสายตารัฐ: ว่าด้วยงานพระราชทานเพลิงศพ 14 ตุลาคม 2517,” ในหมายเหตุเดือนตุลาลำดับที่ 1 ว่าด้วย 14 ตุลารำลึก, สมิต์ ถนอมศาสนะ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552), หน้า 50 - 52.

แสดงในฐานะประมวลภาพเหตุการณ์ครั้งนั้นเพียงอย่างเดียว แต่ยังใช้เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจและกระตุ้นให้วัยรุ่นในโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาได้เอาวีรชนผู้สละชีพในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เป็นแบบอย่างในฐานะของผู้ที่ต่อสู้เพื่อชาติ ภาพถ่ายสำคัญที่คณะผู้จัดทำต้องการให้เป็นที่สะดุดตาแก่ผู้ดูภาพ นอกจากภาพถ่ายการชุมนุมของมวลชนบริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยแล้ว ก็คือภาพถ่ายของศพวีรชนที่แวดล้อมด้วยผู้คนที่กำลังแสดงความเคารพด้วยการไหว้และการกราบ และพิจารณากлонที่ซ่อนอยู่ในกรอบสีขาวขนาดเล็กใน *กุญแจแห่งมหาวิทยาลัย* ปีการศึกษา 2518 เราจะเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการนำเสนอความหมายของภาพถ่ายวีรชนอย่างชัดเจน ดังความว่า

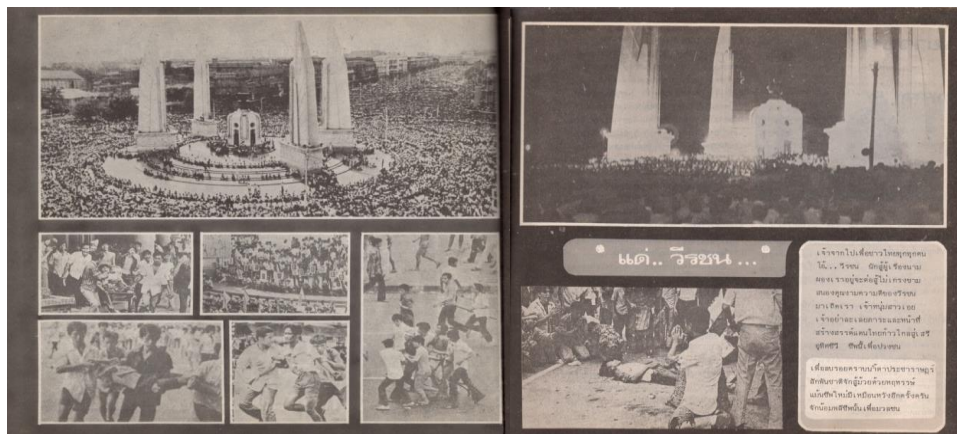
เพื่อลบรอยคราบน้ำตาประชาราษฎร์ สักพันชาติจักสู้ม้วยด้วยทศวรรษ
 แม่นชีพใหม่มีเหมือนหวังอีกครั้งครั้น จักน้อมพลีชีพนั้นเพื่อมวลชน⁷⁰

ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ต้องการกระตุ้นให้เพื่อนวัยรุ่นได้ตระหนักถึงการสละชีพของวีรชนในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ในฐานะตัวแทนของการต่อสู้ทางการเมืองและเป็นแบบอย่างของการสละชีพเพื่อมวลชนทั้งหลายตามแนวทางของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ที่เริ่มมีอิทธิพลต่อวัยรุ่นทั่วถ้วนหน้ามากขึ้น เนื่องจากวีรชนในความหมายของ พคท. มิใช่ตัวของผู้เสียชีวิตแต่เป็นมวลชนที่ยังมีชีวิตอยู่ และวีรชนเป็นเพียงผู้ตัวแทนเจตนารมณ์ของมวลชนในการต่อสู้เท่านั้น⁷¹ นอกจากนี้ภาพถ่ายและบทประพันธ์ข้างต้นยังชี้ให้เห็นถึงภาพแทนความหมายของวีรชนที่เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่วีรชนได้รับกล่าวถึงผ่านความอาลัยรักในฐานะตัวแทนของความสำเร็จในการเรียกร้องประชาธิปไตย เป็นการเรียกร้องให้วัยรุ่นผู้ยังมีชีวิตอยู่ได้ปฏิบัติตามด้วยศรัทธาอันแรงกล้าและอุทิศตนเพื่อรับใช้มวลประชาเอกเช่นเดียวกับวีรชนในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่ได้สละชีพของเขามาแล้ว และส่วนหนึ่งก็อาจหมายความว่า ความหมายของวีรชนก็เปลี่ยนแปลงไปตามแนวทางของการนำเสนอความหมายของวัยรุ่นด้วยเช่นกัน

CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁷¹ เกษียร เตชะพีระ, “ข้อเขียนเพื่อการวิวาทะ: เส้นทางความคิดของขบวนการนักศึกษาไทยในรอบทศวรรษ 14 ตุลาฯ: การปฏิวัติกระบวนทัศน์ 2 ครั้ง,” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 3, 2 (มกราคม - มีนาคม 2527): 49.

ภาพที่ 4.22 ภาพชุด “แต่..วีรชน” ในหนังสือ *กฎแห่งมหาทวาร* ปีการศึกษา 2518
ที่มา: *กฎแห่งมหาทวาร*, เอกสารไม่มีเลขหน้า

การเปลี่ยนแปลงของภาพแทนความหมายของอุดมคติทางการเมืองผ่านภาพถ่ายวีรชนถือเป็นพื้นฐานที่ดีที่ชี้ให้เห็นว่า พลวัตทางการเมืองและสังคมของไทยภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่เปลี่ยนแปลงอย่างผันผวนและรวดเร็ว ตลอดจนดำเนินไปบนฐานของความหลากหลายทางความคิดซึ่งมีผลต่อการประเมินค่าและการสร้างความหมายของอุดมคติทางการเมืองในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ที่แม้จะเป็นเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ แต่กลับมีบริบททางการเมืองและสังคมที่ซับซ้อน อันจะช่วยให้เราเข้าใจการเมืองของวัยรุ่นมัธยมที่นำเสนอผ่านภาพถ่ายได้ดียิ่งขึ้น

4.2.2 ภาพถ่ายกับความหมายทางการเมืองแบบซ้ำใหม่

ปลายทศวรรษ 2510 ถือเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงบรรยากาศทางการเมืองและสังคมภายในโรงเรียนมัธยมครั้งใหญ่ เนื่องจากสารานุกรมและคณะผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์ในโรงเรียนหลายแห่งเป็นนักเรียนที่มีความคิดหัวก้าวหน้า เพราะพวกเขาได้เข้าร่วมกับศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย⁷² ทำให้ได้รับอิทธิพลความคิดทางการเมืองจากการอ่านและการทำกิจกรรมทางสังคมอยู่

⁷² ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทยกำเนิดขึ้นจากกลุ่มยุวชนสยามที่ก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2515 จากกลุ่มนักเรียนชั้น ม.ศ.3 - ม.ศ.5 จำนวน 60 คน กว่า 20 โรงเรียน อาทิ สวนกุหลาบฯ เจริญอุดมศึกษา สตรีวิทยา ศึกษานารี เทพศิรินทร์ ซึ่งสนใจในปัญหาของบ้านเมืองและสังคมในขณะนั้น และต่อมาได้ยกระดับขึ้นเป็นศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย (ศรท.) ตามลำดับการรวมกลุ่มของวัยรุ่นกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากการถูกลอบสังหารของโกมล คีมทอง ใน พ.ศ. 2514 นักกิจกรรมผู้ริเริ่มการจัดค่ายพัฒนาการศึกษาในชนบท ปัจจัยดังกล่าวจึงทำให้ศูนย์กลางนักเรียนฯ เน้นให้ความสำคัญกับ “การปฏิวัติระบบการศึกษา และระบบโรงเรียน ควบคู่ไปกับการสนับสนุนความร่วมมือกับขบวนการนิสิตนักศึกษาปฏิรูปสังคม.” ชัยอนันท์ สมุทวณิช, สมบูรณ์ สุขสำราญ, กนก วงษ์ตระหง่าน และสุชมพันธ์ บริพัตร, ม.ร.ว., *จากป่าสู่เมือง: การศึกษาการเปลี่ยนในอุดมการณ์ของนักศึกษาไทยจากปี 2519*, หน้า 56-57; วสันต์ ติမ်ปเฉลิม, “ประวัติชีวิตและจังหวะเวลาทางประวัติศาสตร์: พัฒนาการสู่ความ

มาก นอกจากนี้ความสำเร็จในการเคลื่อนไหวทางการเมืองได้ทำให้พวกเขาเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง จึงทำให้พวกเขาต้องการที่จะกระตุ้นเพื่อนร่วมโรงเรียนให้เกิดสำนึกของการอุทิศตนเพื่อมวลชน ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในกลุ่มหนังสืออนุสรณ์ประจำปีการศึกษา 2517 - 2518 จำนวนหนึ่งได้ลดการนำเสนอเรื่องราวของความเป็นเพื่อนลงและแทนที่ด้วยความคิดทางการเมืองและสังคมแบบก้าวหน้า ภาพถ่ายที่ปรากฏในหนังสือจากเดิมที่มักเป็นภาพที่เน้นความหมายที่เกี่ยวข้องกับเพื่อนและโรงเรียนก็เปลี่ยนเป็นภาพถ่ายที่สื่อความหมายถึงอุดมคติทางการเมือง เพื่อกระตุ้นให้วัยรุ่นในโรงเรียนได้ตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตน ในฐานะ “ผู้ปลดปล่อย” ความทุกข์ยากของมวลชน ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ เป็นสำคัญ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะกระแสความเคลื่อนไหวของภูมิปัญญาทางการเมืองและกลุ่มองค์กรของวัยรุ่นที่มีบทบาททางการเมืองไม่ว่าจะเป็นศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย หรือแม้แต่ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทยก็ล้วนมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพฯ ซึ่งองค์กรเหล่านี้ก็เกิดขึ้นได้จากการรวมกลุ่มของวัยรุ่นผู้เป็นนักเรียนและนักศึกษาที่ศึกษาอยู่ในพื้นที่กรุงเทพฯ และวัยรุ่นที่ได้เข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมทางการเมืองก็ได้้นำแนวคิดดังกล่าวไปขยายผลในรูปแบบต่างๆ ในสถาบันการศึกษาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการจัดกิจกรรมทางการเมือง รวมไปถึงการจัดทำหนังสืออนุสรณ์การเมืองดังที่ได้อธิบายไปข้างต้นแล้ว

แนวคิดซ้ายใหม่ถือเป็นแนวคิดสำคัญที่ค่อนข้างมีอิทธิพลในหมู่วัยรุ่นมัธยมหัวก้าวหน้า ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากกระแสความเคลื่อนไหวของภูมิปัญญาทางการเมืองในต้นทศวรรษ 2510 ของทั้งกลุ่มอนุรักษนิยมและหัวก้าวหน้าผ่านหนังสือพิมพ์ วารสารสำคัญอย่าง *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* และ *วิทยาสารปริทัศน์* ตลอดจนหนังสือเล่มละบาท ตัวอย่างเช่น *คัมภีร์* หรือกลุ่มข้อเขียนของอนุช อภาภิรมย์ ดังปรากฏการตีพิมพ์หนังสือรวมบทความของอนุชในนามศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทยในปี พ.ศ. 2517⁷³ จึงทำให้ความคิดทางการเมืองที่ปรากฏผ่านภาพถ่ายและเนื้อหาในหนังสืออนุสรณ์การเมืองในช่วงแรกของปลายทศวรรษ 2510 มีแนวโน้มเข้าหาการเมืองแบบซ้ายใหม่เป็นสำคัญ

แนวคิดซ้ายใหม่เป็นความคิดที่ก่อตัวพร้อมกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาในมหาลัยตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1960 ในกลุ่มนักศึกษาในสหรัฐอเมริกา เยอรมนี ฝรั่งเศส

เป็นนักเคลื่อนไหวฝ่ายซ้ายของนักเรียนมัธยมกลุ่มหนึ่งในบริบทการเมืองไทยระหว่างปี 2516 - 2519,” (สารนิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), หน้า 56 - 58. แคน สาริกา, *คนดูดาตาแล้ว* (นนทบุรี: สาริกา, 2550), หน้า 14; วีรศักดิ์ กิตติวรนนท์, *ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย (ศรท.)* [ออนไลน์] 1 พฤศจิกายน 2560. แหล่งที่มา <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย>; ศูนย์ข้อมูลการเมืองไทย, *ยุวชนสยาม* [ออนไลน์] 1 พฤศจิกายน 2560. แหล่งที่มา <http://www.politicalbase.in.th/index.php?title=ยุวชนสยาม>.

⁷³ ดูการถกเถียงเกี่ยวกับแนวคิดซ้ายใหม่ในสังคมไทยในช่วงต้นทศวรรษ 2510 ใน ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, บทที่ 4 ในส่วนที่ว่าด้วย ““ซ้ายใหม่”: การต่อต้านสงคราม สังคมนิยม-ประชาธิปไตย และพลังนักศึกษา.

และอิตาลี แนวคิดซ้ายใหม่เป็นแนวคิดด้านทุนนิยมและคอมมิวนิสต์ ด้วยเชื่อว่าความคิดแบบคอมมิวนิสต์ที่อยู่บนฐานคิดเรื่องความสัมพันธ์ทางการผลิต ตลอดจนขจัดความแตกต่างของปัจเจก ไม่ควรจะเป็นแนวคิดที่กำหนดแนวทางการปฏิวัติทางสังคมและวัฒนธรรม การยึดอำนาจ และการสร้างชาติ ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้แนวคิดซ้ายใหม่เป็นความคิดที่ต่อต้านอำนาจเผด็จการและระดับชั้นทางสังคม ด้วยเชื่อว่ามนุษย์ควรมีอิสระและไม่ควรตกเป็นรองของกลุ่มบุคคลหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง แนวคิดดังกล่าวจึงเน้นการให้ความสำคัญต่อการสร้างวัฒนธรรมใหม่ผ่านการให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อไปสู่การสร้างสถาบันทางสังคมใหม่เพื่อเป็นทางออกของสังคม ดังนั้นแนวคิดแบบซ้ายใหม่จึงมีลักษณะเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีใช้พรรคในลักษณะของกลุ่มองค์กรหรือสถาบันทางการเมือง แต่เป็นการเน้นการปฏิวัติจากล่างขึ้นบน (bottom up)⁷⁴ บุคคลสำคัญผู้ถือว่าเป็นผู้นำแห่งแนวคิดซ้ายใหม่ก็คือ แฮร์เบิร์ต มาร์คูเซ (Herbert Marcuse) นักปรัชญาชาวเยอรมัน มองว่าทั้งระบบทุนนิยมและสังคมนิยมโซเวียตของเลนินนั้นสร้างความเป็นอื่น (alienation) และการลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ (dehumanization) ดังจะเห็นได้จากที่เขาวิพากษ์แนวคิดสังคมนิยมโซเวียตว่าเป็นลัทธิที่กีดกันผู้คนออกจากเสรีภาพ เทคโนโลยีทำให้มนุษย์กลายเป็นสิ่งมีชีวิตที่ไร้ความรู้สึก สินค้าและการบริการทำให้มนุษย์ชาติไร้ประโยชน์และไม่สามารถเข้าครุ่นคิดถึงความเป็นจริงได้ และการปฏิวัติก็อาจเป็นแนวทางหนึ่งที่น่ามนุษย์ไปสู่เสรีภาพที่แท้จริง⁷⁵

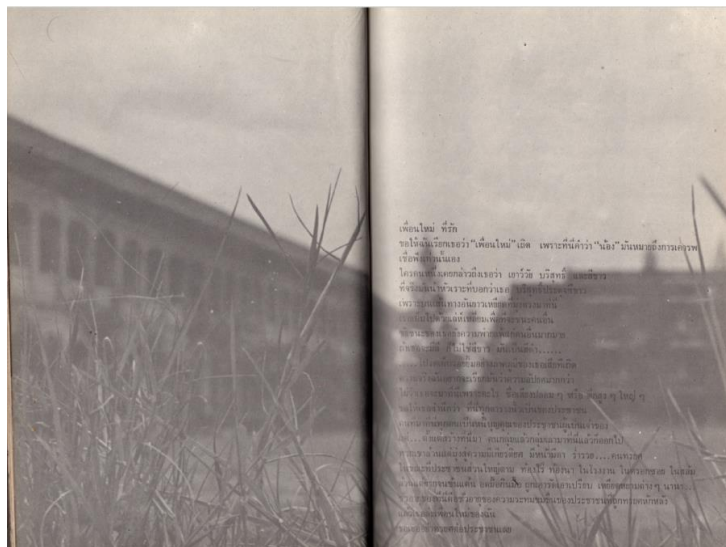
ตัวอย่างที่จะชี้ให้เห็นประเด็นดังกล่าวนี้ คือ ชุดภาพถ่ายในหนังสือ *สมานมิตร'17* ภาพถ่ายชุดนี้เป็นภาพปกของภาพถ่ายหมู่ของนักเรียนชั้น ม.ศ. 1 - ม.ศ. 5 ที่บอกเล่าพัฒนาการทางความคิดของวัยรุ่นผู้เป็นนักเรียนคนหนึ่งที้อยๆ เติบโตขึ้นตามระดับชั้นเรียน เรื่องราวทั้งหมดเริ่มจากภาพถ่ายแรกที่เป็นภาพถ่ายของชั้น ม.ศ. 1 ที่เน้นภาพของต้นหญ้าในสนามฟุตบอลด้านหน้าและเบลอฉากหลังที่เป็นภาพตึกยาวอันเป็นอาคารสัญลักษณ์ของโรงเรียน (ภาพที่ 4.23) เพื่อเน้นย้ำว่า “ไม่ว่าเธอจะมาที่นี่เพราะอะไร ชื่อเสียงปลอมๆ หรือ ตึกสูงๆ ใหญ่ๆ ขอให้เธอสำนึกว่า ที่นี่ทุกตารางนิ้วเป็นของประชาชน”⁷⁶ ความหมายดังกล่าวแสดงผ่านต้นหญ้าที่เป็นฉากหน้าของภาพเพื่อสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ถึงมวลชนรากหญ้าผู้ทุกข์ยาก ส่วนภาพตึกอาคารที่พรางมัวนั้นแทนความหมายว่าอาคาร

⁷⁴ Ingrid Gilcher-Holtey (ed.), *A Revolution of Perception?: Consequences and Echoes of 1968* (New York : Berghahn Books, 2014), pp. 3-4.

⁷⁵ Mark Kurlansky, *1968 The Year that Rocked The World* (New York: Ballantine Books, 2004), pp. 107-108; Douglas Kellner, *Herbert Marcuse: The New Left and the 1960s*, (London and New York: Routledge, 2005), pp. 1-5; Sterffen Bruendel, “Global Dimensions of Conflict and Cooperation: Public Protest and the Quest for Transnational Solidarity in Britain, 1968 - 1973,” in *A Revolution of Perception?: Consequences and Echoes of 1968*, Ingrid Gilcher-Holtey (ed.), p.45.

⁷⁶ *สมานมิตร'17*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ต่างๆ ที่อยู่ในพื้นที่ของสวนกุหลาบนั้นเป็นเพียงภาพลวงตา เพื่อย้ำเตือนวัยรุ่นชั้น ม.ศ.1 ผู้เป็นสมาชิกใหม่ว่า จงอย่าได้หลงภาคภูมิใจกับการเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียนแห่งนี้ เพราะ “ชัยชนะของเธอยังความพ่ายแพ้ให้แก่คนอื่นอีกมากมาย ถ้าเธอจะมีสี ก็ไม่ใช่สีขาว มันเป็นสีดำ โปรดเก็บรอยยิ้มอย่างภาคภูมิใจของเธอเสียเถิด”⁷⁷ และเรื่องราวต่อจากนี้จะเป็นเรื่องราวที่เล่าผ่านเสียงของวัยรุ่นคนหนึ่งผู้ตัวแทนของชาวสวนกุหลาบฯ ทั้งหมด

ภาพที่ 4.23 ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 1 ใน *สมานมิตร*¹⁷
ที่มา: *สมานมิตร*¹⁷, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ.2 - ม.ศ. 5 ทำหน้าที่ถ่ายทอดเสียงวัยรุ่นสวนกุหลาบคนหนึ่ง ผู้เบื่อหน่ายและสิ้นหวังกับบรรยากาศภายในโรงเรียนที่มีได้ส่งเสริมให้เขาได้ตระหนักถึงสังคมภายนอกที่เต็มไปด้วยผู้ทุกข์ยากผ่านการบอกเล่าความคิดของวัยรุ่นคนหนึ่งที่เคยเปรียบเทียบชีวิตของนักเรียนในโรงเรียนที่สวนทางกับสำนักของการรับใช้ประชาชน ภาพถ่ายของชั้น ม.ศ.2 ถือเป็นจุดเริ่มต้นเรื่องราวดังกล่าว ภาพนี้เป็นภาพถ่ายบรรยากาศการเชียร์กีฬาของนักเรียน และมีนักเรียนคนหนึ่งกระโดดแสดงความดีใจอย่างเห็นได้ชัด (ภาพที่ 4.24) แน่ใจว่าภาพถ่ายดังกล่าวน่าจะเป็นเรื่องราวของความชื่นชมยินดีในชัยชนะและความสำเร็จของโรงเรียน แต่ข้อความประกอบภาพถ่ายดังกล่าวกลับมิได้เป็นเช่นนั้นเลย เนื่องจากข้อเขียนนี้เริ่มต้นเรื่องราวด้วยประโยคที่ว่า “ที่นี่ทำให้ฉันผิดหวังมากนัก” อันเป็นการทบทวนสภาพสังคมของชาวสวนกุหลาบผ่านภาพถ่ายของนักเรียนที่เชียร์กีฬาอยู่

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

เพื่อชี้ให้เห็นว่าพวกเขาได้รับการส่งผ่านความรู้เรื่อง “สวนกุหลาบต้องไว้อย่างไร”⁷⁸ ทำให้พวกเขาต้องทำทุกอย่างเพื่อ “รักษาชื่อเสียงของสวนกุหลาบ” ซึ่งตรงกันข้ามความเข้าใจที่ว่า พวกเขาควรจะต้องได้รับการบ่มเพาะให้ออกไปรับใช้ประชาชนในภายภาคหน้า ดังความว่า

ฉันเคยฝันว่าที่นี่จะสอนให้ฉันรักการใช้แรงงานในการสร้างสรรค์ ให้รักชานาผู้ปลูกข้าว และกรรมกรผู้สร้างโลก และให้รักที่จะต่อสู้เพื่อความชอบธรรม ทำลายล้างการกดขี่เอารัดเอาเปรียบ เขาเคยยอมให้เราใช้เวลาเรียนเพื่อไปเชียร์กีฬา แต่เขาจะไม่ยอมให้เราเดินขบวนต่อสู้เพื่อความชอบธรรมเป็นอันขาด ออ...ที่นี่สอนให้ฉันรักสวนกุหลาบอย่างหลงใหล แต่ไม่เคยสอนให้ฉันรักความเป็นธรรม และรักประชาชนคนทำงานเลย ฉันไม่ท้อถอย ฉันจะทำความฝันให้เป็นจริง⁷⁹

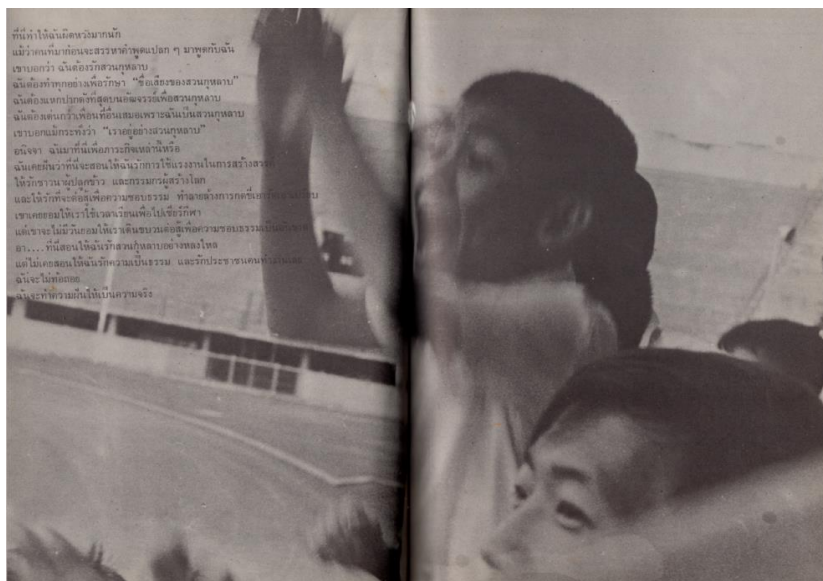
ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงเหตุที่ทำให้วัยรุ่นคนดังกล่าวรู้สึกผิดหวังกับบรรยากาศภายในโรงเรียนที่ “สอนให้ฉันรักสวนกุหลาบอย่างหลงใหล แต่ไม่เคยสอนให้ฉันรักความเป็นธรรม และรักประชาชนคนทำงานเลย” เนื่องจากเขามีความตั้งใจที่จะได้รับความรู้เกี่ยวกับปัญหาทางสังคมเพื่อที่จะได้ออกไปช่วยเหลือมวลชนผู้สร้างโลก แต่ความตั้งใจดังกล่าวก็คงเป็นไม่ได้ เพราะเขาก็คงได้รับคำสั่งห้ามจาก “เขา” ซึ่งในข้อเขียนดังกล่าวน่าจะหมายถึงครูภายในโรงเรียนผู้ไม่เห็นด้วยกับการที่วัยรุ่นจะออกไปร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2517 ฉะนั้นภาพถ่ายของนักเรียนที่เชียร์ด้วยสีหน้ามุ่งมั่นจริงจังจึงแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่เป็นที่ยอมรับได้ในสังคมโรงเรียนก็คงเป็นได้แค่เพียงการเชียร์กีฬาที่สัมพันธ์กับชื่อเสียงของโรงเรียนเท่านั้น แต่วัยรุ่นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวดังกล่าวก็สัญญากับตัวเองว่า “ฉันจะไม่ท้อถอย ฉันจะทำให้ความฝันเป็นจริง”

⁷⁸ ประโยคดังกล่าวเป็นพระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระราชปฏิสันถารกับนักเรียนสวนกุหลาบที่แสดงการประดิษฐ์พานดอกไม้ในงานศิลปหัตถกรรมนักเรียนพ.ศ. 2508 ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะมาที่ทรงได้ฟังเพลงเชียร์ของสวนกุหลาบที่ว่า “สวนกุหลาบ สู้สู้...สวนกุหลาบ สู้ตาย...สวนกุหลาบไว้อย่างไร...สวนกุหลาบ สู้สู้” เมื่อครั้งเสด็จทอดพระเนตรกีฬาฟุตบอล เมื่อโรงเรียนสวนกุหลาบแข่งกับโรงเรียนปานะพันธ์ (ไม่ปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับเวลาของการแข่งขันครั้งดังกล่าว) และประโยคดังกล่าวได้กลายเป็นหนึ่งในประโยคอมตะที่ชาวสวนกุหลาบฯ ใช้เพื่อระลึกถึงพระองค์ (ตำนานบรรดาเรา, **สวนกุหลาบต้องไว้อย่างไร** [ออนไลน์], 15 พฤศจิกายน 2560. แหล่งที่มา

https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1786358318248898&id=1526437537574312&substory_index=0.)

⁷⁹ *สมานมิตร* 17, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 4.24 ภาพถ่ายของนักเรียนชั้นม.ศ. 2 ใน *สมานมิตร'17*

ที่มา: *สมานมิตร'17*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

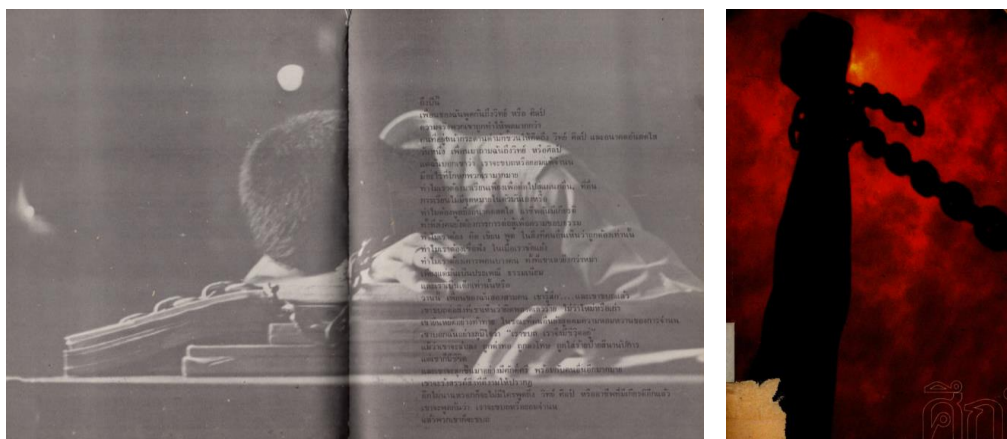
แน่นอนว่าวัยรุ่นคนดังกล่าวเองก็ยังคงใช้ชีวิตในฐานะนักเรียนสวนกุหลาบต่อไปและในปีนี้ได้เป็นนักเรียน ม.ศ. 3 แล้ว ปีนี้เป็นปีที่เพื่อนร่วมชั้นเรียนต่างพูดคุยกันว่าพวกเขาจะเลือกเรียนแผนการเรียนใดดีเมื่อขึ้นชั้น ม.ศ.4 แต่วัยรุ่นคนดังกล่าวกลับตั้งคำถามต่อบรรยากาศทางสังคมที่เป็นอยู่ว่า “เราจะขบถหรือยอมแพ้อำนาจ” ภาพถ่ายของชั้น ม.ศ.3 น่าจะอธิบายคำถามดังกล่าวนี้ได้เป็นอย่างดี เพราะภาพถ่ายนี้เป็นภาพของนักเรียนชายใส่แว่นตากำลังฟุบอยู่บนกองตำราเรียน และที่มือของเขาถูกพันธนาการด้วยโซ่เส้นโต (ภาพที่ 4.25) พร้อมข้อเขียนประกอบว่า

ทำไมเราต้องมาเรียนเพียงเพื่อต่อไปสู้กับแผนกอื่น, ที่อื่น ทำไมต้องพูดถึงอนาคตที่สดใส อาชีพอันมีเกียรติ ทั้งที่สังคมยังต้องการการต่อสู้เพื่อความชอบธรรม ทำไมเราต้อง คิด เขียน พูด ในสิ่งที่คนอื่นเห็นว่าถูกต้องเท่านั้น ทำไมเราต้องเชื่อฟัง ในเมื่อเราขัดแย้ง ทำไมเราต้องเคารพคนบางคน ทั้งที่เขาเลวยิ่งกว่าหมา เพียงแต่มันเป็นประเพณี ธรรมเนียม และเราเป็นเด็กเท่านั้นหรือ [...] อีกไม่นานหรอกก็จะมีใครพูดถึง วิทย์ ศิลป์ หรืออาชีพที่มีเกียรติอีกแล้ว เราจะขบถหรือยอมจำนน แล้วพวกเขาก็จะขบถ⁸⁰

คำอธิบายดังกล่าวจะได้รับการเน้นย้ำและขยายความต่อในหนังสืออนุสรณ์อีกเล่มคือ *ศึก* ที่มีภาพปกเป็นกำปັນที่ถูกพันธนาการด้วยโซ่ตรวน และชูขึ้นเหนือท้องฟ้าสีแดงฉานคล้ายกำลังจะประกาศชัยชนะจากการที่พวกเขาถูกพันธนาการไว้ (ภาพที่ 4.26) จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายของชั้น ม.ศ.3 ที่เป็นภาพของวัยรุ่นชายที่ถูกพันธนาการ กับภาพหน้าปกหนังสือ *ศึก* ว่าพวกเขาในฐานะ

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ของวัยรุ่นไม่มีทางเลือกอื่นใดอีกนอกจากที่จะต้องแสดงตนเป็นขบถยื่นหยัดต่อสู้กับความอยุติธรรม เพื่อปกป้องมวลชนผู้ตกเป็นรองจากระบบเก่า คำอธิบายข้างต้นนี้เองจะเห็นได้ว่าวิถีคิดแบบซ้ายใหม่ที่ผู้วิจัยได้อธิบายข้างต้นได้มีอิทธิพลต่อการสร้างคำอธิบายคุณค่าและพลังแห่งการต่อสู้เพื่อสร้างสังคมใหม่ที่เป็นธรรมให้ปรากฏ

ภาพที่ 4.25 - 4.26 ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 3 ใน *สมานมิตร'17* กับหน้าปก *สมานมิตรฉบับศึก* ที่มา: *สมานมิตร'17*, เอกสารไม่มีเลขหน้า; *ศึก*, ปก.

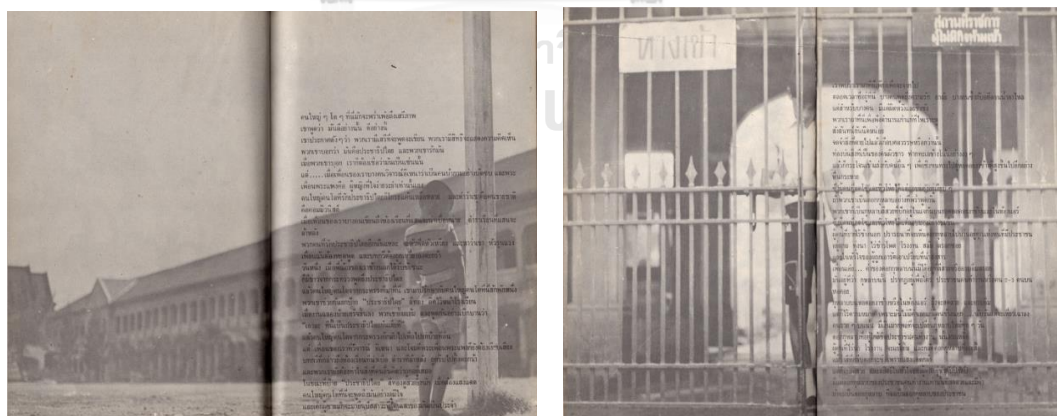
สองภาพสุดท้ายซึ่งเป็นภาพของนักเรียนชั้น ม.ศ.4 และ ม.ศ.5 ถือเป็นบทสรุปของเรื่องราวของชุดภาพดังกล่าว ภาพของนักเรียนชั้น ม.ศ.4 เป็นภาพถ่ายของเด็กที่กำลังปัสสาวะรดเสาต้นหนึ่งในสนามฟุตบอลของโรงเรียน (ภาพที่ 4.27) และข้อเขียนที่ปรากฏบนภาพถ่ายใบนี้ก็ไม่จำเป็นต้องใช้ภาพถ่ายนี้แต่อย่างใด เพราะเรื่องราวของข้อเขียนประกอบภาพถ่ายเป็นเรื่องราวที่บอกเล่าถึงความกล้ากล้าของครูในโรงเรียน ที่แต่เดิมไม่พอใจต่อการแสดงออกของวัยรุ่นหัวก้าวหน้า แต่เมื่อวัยรุ่นประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหวทางการเมือง บรรดาข้าราชการระดับใหญ่โตรวมถึงครูในโรงเรียนก็ต่างสรรสร้างทำเป็นชื่นชมยินดี แต่การแสดงออกของวัยรุ่นหัวก้าวหน้าก็ยังคงถูกควบคุมอยู่เช่นเดิม ดังนั้นการเลือกใช้ภาพถ่ายของเด็กปัสสาวะรดเสาจึงเป็นไปเพื่อเสียดสีสังคมโรงเรียนที่มีลักษณะเป็นผักชีโรยหน้า แสดงให้เห็นถึงการไม่เคารพครูบาอาจารย์ ตลอดจนท้าทายต่อวิถีคิดและคุณค่าทางสังคมแบบเก่า เพราะการปัสสาวะรดเสาของเด็กชายในภาพก็ไม่ได้ต่างจากการปัสสาวะรดเสาของสุนัขที่หมายความถึงการแสดงอำนาจด้วยเช่นกัน และในภาพสุดท้ายซึ่งเป็นภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ.5 แสดงท่าคล้ายกำลังจะเดินออกจากโรงเรียน ด้วยสีหน้าและท่าทางที่สิ้นหวัง (ภาพที่ 4.28) ดังที่วัยรุ่นเจ้าของเรื่องพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่า แท้จริงแล้ว “เรามาที่นี่เพียงเพื่อจากไป”⁸¹ เท่านั้น ขณะเดียวกันการที่คณะผู้จัดทำเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นที่แสดงท่าคล้ายกำลังจะเปิดประตู

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

โรงเรียนก็เสมือนเป็นสัญลักษณ์ของการครุ่นคิดทบทวนตนเองก่อนที่จะสำเร็จการศึกษาว่า “ถ้าพวกเขาเป็นดอกกุหลาบอย่างที่พำพุดกัน พวกเขาก็เป็นกุหลาบที่สวยงามที่ปักอยู่ในแจกันบนยอดหอคอยงาช้างและในห้องแอร์”⁸² ดอกกุหลาบที่ถูกกล่าวถึงในที่นี้นอกจากที่จะเป็นสัญลักษณ์แทนตัวของวัยรุ่นสวนกุหลาบฯ แล้ว ก็ยังสื่อถึงความเป็นวัยรุ่นผู้ตั้งใจอุทิศตนเพื่อมวลชนอีกด้วยเช่นกัน ดังความว่า

เพื่อนเอ๋ย... ค่าของดอกกุหลาบนั้นมีได้อยู่ที่ที่สวยงามหรืออวบอิมหรือหอม มันอยู่ที่ว่า กุหลาบนั้นปรากฏอยู่เพื่อใคร ประชาชนคนทำงานหรือคน 2-3 คนบนหอคอย กุหลาบบนหอคอยงาช้างหรือในห้องแอร์ ถึงจะสดสวย และอวบอิม แต่ก็ไร้ ความหมาย เพราะมันไม่มีค่าเลยแก่ผู้คนข้างนอก...นับวันแต่จะเหี่ยวเฉาลง คนรวย ๆ บนนั้น มีเงินมากพอที่จะเปลี่ยนกุหลาบใหม่ทุก ๆ วัน ผู้คนที่ไร้รนา โรงงาน จะแย้มยิ้ม และกลัดดอกกุหลาบที่อกเสื้อ แม้ว่าสีที่กลัดดอกจะซีดเพราะแสงแดดกล้า แต่ก็สดสวย และสถิตย์ในหัวใจของผู้คนอยู่ชั่วมกับปีก็กลับ มีแต่ดอกกุหลาบของประชาชนคนทำงานเท่านั้นที่จะสดสวยและมีค่า ถ้าจะเป็นดอกกุหลาบ ก็จงเป็นดอกกุหลาบของประชาชน⁸³

ข้อความดังกล่าวนอกจากจะสัมพันธ์กับภาพถ่ายของชั้น ม.ศ. 5 แล้ว ก็ยังสัมพันธ์กับภาพถ่ายดอกกุหลาบที่ปรากฏบนปกของหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ซึ่งผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นในบทนำของบทนี้ด้วยเช่นกัน ดอกกุหลาบที่สวยงามที่ถูกเน้นให้เด่นชัดบนหน้าปก และฉากหลังที่พำพุ่มแสดงภาพของวัยรุ่นคนหนึ่งที่มีมองดอกกุหลาบอยู่ไกล ๆ (ภาพที่ 4.1) แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ต้องการชี้ให้เห็นแก่ผู้ดูภาพและผู้อ่านหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ได้ตระหนักว่า ความงามของดอกกุหลาบใบที่อยู่ดอกที่เบ่งบานที่สวยงามแค่ภายนอกและเป็นกุหลาบที่ชาวสวนกุหลาบชื่นชมความงามกันเอง แต่จะต้องเป็นกุหลาบของประชาชนทั้งปวง

ภาพที่ 4.27 - 4.28 ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 4 - 5 ใน *สมานมิตร*'17

ที่มา: *สมานมิตร*'17, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁸² เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

อย่างไรก็ตามการนำเสนอแนวคิดแบบซ้ายใหม่ในหนังสืออนุสรณ์ยังคงดำเนินต่อไป ภายใต้บริบททางการเมืองและสังคมที่เข้มข้นขึ้น และเริ่มเปลี่ยนไปสู่การกระตุ้นให้เพื่อนร่วมสังคมเดียวกันละทิ้งการเรียนในห้องเรียนไปสู่พื้นที่นอกห้องเรียนอันเป็นพื้นที่ของมวลชนผู้ทุกข์ยาก เนื่องจากการเรียนในชั้นเรียนไม่อาจตอบโจทย์การศึกษาเพื่อชีวิตได้อีกต่อไป ปรัชญาการณดังกล่าวส่วนหนึ่งมาจากแนวคิดสังคมนิยมลัทธิเหมาที่เริ่มแพร่หลายในสังคมไทยมากขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2517⁸⁴ ตัวอย่างเช่นกรณีของ *พฤษภา 18* คณะผู้จัดทำได้เลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นหญิงของโรงเรียนที่แสดงอิริยาบถต่าง ๆ ระหว่างที่เธออยู่ในโรงเรียน ได้แก่ ภาพที่แสดงท่าทางรำเริงแจ่มใส ภาพที่แสดงสีหน้าเบื่อหน่าย ภาพที่แสดงท่าคล้ายจะตี่มน้ำ และภาพที่แสดงท่าคล้ายกำลังจะเดินออกจากรั้วโรงเรียน แต่คณะผู้จัดทำได้แต่งเรื่องราวที่แฝงนัยยะทางการเมืองประกอบภาพแต่ละภาพ เพื่อแสดงให้เห็นพัฒนาการของความคิดทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงตามวัย ชั้นปี และประสบการณ์ชีวิตของวัยรุ่นหญิงคนหนึ่งในห้องเรียน เรียงตามลำดับตั้งแต่ชั้น ม.ศ. 1 ถึง ม.ศ. 5

เรื่องราวทั้งหมดเป็นการเล่าย้อนความกลับไปเมื่อครั้งเธอเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ของโรงเรียนด้วยความภาคภูมิใจเมื่อห้าปีที่ผ่านมา ภาพถ่ายแรกเป็นภาพนักเรียนหญิงชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นแสดงท่าทางสดใสรำเริงปราศจากความกังวลใด ๆ (ภาพที่ 4.29) ภาพนี้มีคำบรรยายตอนหนึ่งว่า “... ด้วยวัยเยาว์ เมื่อแรกที่ฉันย่างก้าวเข้ามาสู่ที่นี่ ความรู้สึกตื่นตา ตื่นใจในความแปลกใหม่ ทำให้ฉันทิ้งฉันหลง ฉันภาคภูมิใจในสถาบันนี้”⁸⁵ จากนั้นเมื่อขึ้นชั้น ม.ศ. 2 เธอเริ่มรู้สึกผิดหวังกับการศึกษาที่เน้นการท่องจำ การใช้เวลาส่วนมากกับการทำบ้านและอ่านหนังสือจำนวนมาก ประกอบกับความรู้อันที่ได้รับก็มิได้ช่วยพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตและจิตใจให้ดีขึ้นแต่อย่างใด ภาพถ่ายในส่วนนี้เป็นภาพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นอีกคนหนึ่งแสดงสีหน้าเบื่อหน่าย (ภาพที่ 4.30) สัมพันธ์กับคำบรรยายภาพที่แสดงความรู้สึกท้อแท้ของเธอว่า “ก่อนนั้น ฉันเคยชื่นชมกับความแปลกใหม่ แต่มาบัดนี้ ฉันเริ่มเบื่อหน่าย”⁸⁶

⁸⁴ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, “6 ตุลา เกิดขึ้นได้อย่างไร,” หน้า 68 - 81.

⁸⁵ *พฤษภา 18*, หน้า 18

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

ภาพที่ 4.29 - 4.30 ภาพถ่ายของนักเรียนชั้นม.ศ. 1 - 2 ใน พทพมา 18

ที่มา: พทพมา 18, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

แม้คณะผู้จัดทำ พทพมา 18 จะดำเนินเรื่องราวในทำนองเดียวกับ *สมานมิตร*'17 ของโรงเรียนสวนกุหลาบฯ แต่สิ่งที่ทำให้การนำเสนอในหนังสืออนุสรณ์ของสตรีมหาพทพมารามแตกต่างออกไปก็คือ การเลือกที่จะปฏิเสธคุณค่าของการเรียนในห้องเรียนดังที่คณะผู้จัดทำเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นหญิงที่แสดงสีหน้ากรุ้มกริมเพื่อสร้างภาพแทนเรื่องราวความคิดในชั้น ม.ศ.3 (ภาพที่ 4.31) เพื่อแสดงให้เห็นว่า “นอกห้องเรียน ฉันมองเห็นชีวิตที่แตกต่างกัน [...] แน่นนอน มันแตกต่างกับฉันอย่างสิ้นเชิง ดูเหมือนว่า ฉันยังเรียนยังไม่ ฉันเรียนรู้อะไรมามากมาย แต่ทำไมฉันจึงไม่รู้ว่ามีชีวิตอยู่อย่างไร”⁸⁷ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เองนำมาสู่เรื่องราวในภาพถ่ายของชั้น ม.ศ.4 ซึ่งเป็นภาพของวัยรุ่นหญิงที่แสดงสีหน้าคล้ายกำลังครุ่นคิดและตัดสินใจบางอย่าง (ภาพที่ 4.32) ภาพดังกล่าวถูกเลือกเพื่อให้สอดคล้องกับเรื่องราวที่วัยรุ่นหญิงเจ้าของเรื่องที่ได้ค้นพบว่า ภาพแทนชนบทที่ว่า “โง่ จน เจ็บ” นั้นเป็นเพียงมายาคติที่บดบังความเข้าใจของเธอต่อมวลชนผู้ทุกข์ยาก จึงทำให้เธอตัดสินใจได้ว่า “หนทางเดียวเท่านั้นที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมได้ก็คือการต่อสู้ และฉันก็จะเข้าร่วมต่อสู้”⁸⁸ การสร้างเรื่องราวของการตัดสินใจที่เด็ดขาดเช่นนี้ส่วนหนึ่งสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองและสังคมในช่วงปลายทศวรรษ 2510 อย่างมาก เนื่องจากรัฐบาลประชาธิปไตยไม่สามารถแก้ปัญหาที่สังคมมาตั้งแต่รัฐบาลเผด็จการได้อย่างทันทั่วทั้งที่ ประกอบกับปัญหาเงินเฟ้อ ความเดือดร้อนของชาวนา ความยากจนของประชาชน และยังถูกซ้ำเติมด้วยวิกฤตการณ์น้ำมันอันเป็นปัญหาระดับสากลที่ส่งผลกระทบต่อการค้าระหว่างประชาชนในวงกว้าง แต่รัฐบาลก็ยังคงดำเนินการแก้ปัญหาภายใต้ระบอบราชการแบบเดิมซึ่ง

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

ไม่ทันการณ์ต่อการเยียวยาและแก้ไขปัญหา บริบทดังกล่าวนี้เองได้ส่งผลให้วัยรุ่นหันไปหาแนวคิดทางสังคมแบบฟายซายมากยิ่งขึ้น⁸⁹ เพราะคณะผู้จัดทำเชื่อมั่นในเรื่องการปลดปล่อยผู้ทุกข์ยากและสร้างสังคมที่ปราศจากชนชั้น จึงทำให้เรื่องราวที่สื่อสารผ่านภาพถ่ายจึงเป็นเรื่องราวที่เน้นการตัดสินใจที่เด็ดเดี่ยวด้วยตนเองโดยไม่ต้องยกตัวอย่างหรืออ้างอิงผ่านประสบการณ์ของผู้อื่นดังเช่นใน *สมานมิตร*'17

ภาพที่ 4.31 - 4.32 ภาพถ่ายของนักเรียนชั้นม.ศ. 3 - 4 ใน *พฤษภาคม 18*

ที่มา: *พฤษภาคม 18*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ทั้งหมดนี้นำมาสู่บทสรุปของเรื่องราวที่ผ่านการตกตะกอนทางความคิดตลอดห้าปีที่เธอได้ศึกษาในโรงเรียนแห่งนี้ปรากฏผ่านภาพถ่ายใบสุดท้ายซึ่งเป็นภาพของนักเรียนหญิงที่หันหลังให้กล้องและแสดงท่าคล้ายจะเดินออกจากประตูโรงเรียน (ภาพที่ 4.33) เธอได้ตั้งคำถามสำคัญให้แก่เพื่อนร่วมชั้นเรียนที่สำเร็จการศึกษาถึงเป้าหมายของชีวิตในภายภาคหน้าว่า

มาถึงปีนี้ ฉันตั้งใจที่ฉันใช้ชีวิตของฉันอย่างถูกต้อง ฉันเลือกเดินแนวทางที่ฉันเลือก ในเส้นทางนี้ฉันมีเพื่อนร่วมเดินทางมากมาย ร่วมเดินเคียงไปกับผู้ทุกข์ยาก หนทางนั้นสว่างไสว ฉันจึงไม่ลังเลใจเลยที่จะก้าวต่อไป เพื่อนักมาถึงปีนี้ฉันมีเพียงคำถามที่จะถามเธอเท่านั้นว่าเธอจะก้าวไปทางไหนและเธอจะใช้ชีวิตของเธออย่างไร⁹⁰

ข้อความและภาพถ่ายดังกล่าวนี้แตกต่างจากภาพถ่ายสุดท้ายของนักเรียนชั้น ม.ศ.5 ใน *สมานมิตร*'17 ที่ถ่ายภาพจากด้านหน้า กล่าวคือการใช้ภาพถ่ายวัยรุ่นผู้ชายเดินออกจากโรงเรียนของคณะผู้จัดทำของสวนกุหลาบฯ ปีการศึกษา 2517 เน้นแสดงนัยยะของการครุ่นคิดและชี้ชวนให้สมาชิกสวนกุหลาบฯ “จงเป็นดอกกุหลาบของประชาชน” (ภาพที่ 4.28) แต่หากพิจารณาจากประตูที่ยังคงปิดอยู่ก็อาจ

⁸⁹ เบเนดิกต์ แอนเตอร์สัน, *บ้านเมืองของเราลงแดง: แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2559), หน้า 94-98; สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ, “6 ตุลาคม เกิดขึ้นได้อย่างไร,” หน้า 66-67; *สวนกุหลาบวิรัช 40 ปี 14 ตุลาคม 16* [ออนไลน์], 17 พฤศจิกายน 2560. แหล่งที่มา <https://www.youtube.com/watch?v=vmKwCbianaBO>

⁹⁰ *พฤษภาคม 18*, หน้า 55.

เข้าใจได้ว่า นี่คงเป็นความต้องการของคณะผู้จัดทำที่ต้องการกระตุ้นให้ชาวสวนกุหลาบฯ ได้ตระหนักถึงบทบาทของตนที่จะต้องออกไปปรับใช้ประชาชนในสภาพภาคหน้าก่อนที่จะก้าวออกจากประตูโรงเรียนที่แทนความหมายของการสำเร็จการศึกษา ซึ่งแตกต่างจากภาพถ่ายใบนี้ใน *พดฺมา 18* ที่เป็นภาพของวัยรุ่นที่หันหลังให้กล้อง และแสดงท่าคล้ายกำลังไปทางประตูโรงเรียนที่เปิดคอคยไว้อยู่แล้ว (ภาพที่ 4.33) ภาพถ่ายใบนี้ได้แสดงนัยยะของการไม่อาลัยอาวรณ์ต่อโรงเรียนที่เป็นถิ่นศึกษาและความเด็ดขาดในการตัดสินใจที่จะออกไปช่วยเหลือมวลชนผู้ทุกข์ยาก พร้อมทั้งคำถามแก่เพื่อนที่จะสำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2518 ว่า “เธอจะก้าวไปทางไหนและ เธอจะใช้ชีวิตของเธออย่างไร”

การสร้างคำอธิบายต่อชุดภาพดังกล่าวนี้สัมพันธ์กับการเลือกใช้ภาพนักเรียนหญิงที่มีสีหน้าเศร้าหมองเป็นภาพปกของหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ (ภาพที่ 4.34) เนื่องด้วยปัญหาทางการเมืองและสังคมประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งก็คือ สังคมไทยยังเต็มไปด้วยความเหลื่อมล้ำและความไม่เที่ยมกันทางสังคม รวมไปถึงยังมีคนที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ อีกเป็นจำนวนมาก วัยรุ่นในฐานะนักเรียนผู้รับการอุดหนุนจากภาษีของประชาชนจึงต้องตอบแทนบุญคุณของบุคคลเหล่านี้ด้วยการใช้อิทธิทธิเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและเข้าร่วมการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงสังคม⁹¹ ดังความว่า

ด้วยชีวิตของประชาชนที่ทุกข์ยาก ไม่ได้ได้รับความเป็นธรรมจากสังคมทำให้หนังสืออนุสรณ์นี้ต้องเปลี่ยนแปลง เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคม หนังสืออนุสรณ์เล่มนี้จึงไม่เป็นเพียงอนุสรณ์สำหรับการระลึกถึงกันระหว่างเพื่อนเท่านั้น หากยังเป็นการระลึกถึงประชาชนคนทุกข์ยากในสังคมอยู่ดีธรรมนี้อีกด้วย และด้วยจุดประสงค์ของหนังสือเล่มนี้ก็เพื่อที่จะทำให้ หนังสืออนุสรณ์เป็นสิ่งพิมพ์ที่มีคุณค่าและสาระ สะท้อนความเป็นจริงในสังคม เพื่อชี้แนะเพื่อนให้มีโลกทรรศน์และชีวิตทรรศน์ที่กว้างไกล มีใจเป็นธรรมและรักเพื่อนมนุษย์⁹²

ฉะนั้นการเลือกภาพถ่ายของวัยรุ่นผู้มีสีหน้าเศร้าหมองเป็นภาพปกของหนังสืออนุสรณ์ของสตรีมหาพดฺมารามประจำปีการศึกษา 2518 จึงเป็นการใช้พลังแห่งภาพถ่ายเพื่อกระตุ้นเตือนให้เพื่อนร่วมชั้นเรียนร่วมถึงสมาชิกชาวมหาพดฺมารามได้ตระหนักถึงปัญหาและความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคมด้วยเช่นกัน สีหน้าที่เศร้าหมองของวัยรุ่นหญิงบนภาพปกหนังสืออนุสรณ์จึงถูกใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อ “สะท้อนความเป็นจริงในสังคม” และแสดงจุดยืนทางการเมืองของวัยรุ่นที่ชัดเจนอันเกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ อย่างไรก็ตามทั้ง *สมานมิตร'17* และ *พดฺมา'18* เองก็ประสบชะตากรรมเดียวกันก็คือการถูกเผาทำลายและสั่งริบในท้ายที่สุด

⁹¹ สุธาชัย อิ่มประเสริฐ, “6 ตุลาเกิดขึ้นได้อย่างไร,” หน้า 68 – 70, 78; ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 450 – 452.

⁹² *พดฺมา' 18*, หน้า 99.

ภาพที่ 4.33 - 4.34 ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 5 และภาพปก พฤษภา 18

ที่มา: พฤษภา 18, เอกสารไม่มีเลขหน้า; เรื่องเดียวกัน, ปก.

การเกิดขึ้นของหนังสืออนุสรณ์การเมืองนอกจากที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของแนวคิดทางการเมืองแบบซ้ายใหม่และแบบสังคมนิยมต่อวัยรุ่นมัธยมในปลายทศวรรษ 2510 แล้ว ก็ยังแสดงให้เห็นถึงสำนึกความเป็นวัยรุ่นในแง่ของความเป็นนักอุดมคติ ผ่านการใช้พลังของภาพถ่ายในการประกอบสร้างเรื่องราวเพื่อนกระตุ้นให้เพื่อนที่สำเร็จการศึกษาได้ตระหนักถึงคุณค่าและความหมายของชีวิต และอุทิศตนเพื่อรับใช้ประชาชน อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาเดียวกันก็ไม่ได้มีแต่หนังสืออนุสรณ์การเมืองเพียงอย่างเดียว เพราะหนังสืออนุสรณ์ก็ถือเป็นเครื่องมืออีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิเสธความหมายทางการเมืองด้วยเช่นกัน

4.2.3 ภาพถ่ายกับการปฏิเสธความหมายทางการเมือง

ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับที่ประชาธิปไตยกำลังเบงบานก็คือ “ประชาธิปไตยเพื่อ” อันเป็นผลมาจากความตื่นตัวทางการเมืองสวนทางกับพัฒนาการทางการเมืองในขณะนั้น⁹³ ปราบปรามการเช่นนี้ส่งผลให้เกิดความพยายามในการควบคุมการเคลื่อนไหวทางการเมืองของวัยรุ่นในโรงเรียนผ่านการใช้อำนาจของครูที่เข้มงวดและเคร่งครัดมากยิ่งขึ้น เพราะวัยรุ่นในโรงเรียนต่างไม่ยอมรับในกฎระเบียบและค่านิยมทางสังคมในโรงเรียน⁹⁴ นอกจากนี้ขณะที่แนวคิดสังคมนิยมกำลัง

⁹³ ลิขิต ธีระเวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย-ธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 207-208.

⁹⁴ ดั่งที่คุณหญิงสุซาดา ธีรวัฒน์ ผู้อำนวยการโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาในพ.ศ. 2518 - 2522 ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ในข้อเขียนเรื่อง “แรงสะเทือนจากโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาต้องมรสุม” ตีพิมพ์หนังสือ 70 ปีเตรียมอุดมศึกษา ว่า

เฟื่องฟูในหมู่วัยรุ่นมัธยมหัวก้าวหน้าอยู่นั้น กิจกรรมในโรงเรียนก็เริ่มเปลี่ยนไป ดังจะเห็นได้จากการที่โรงเรียนเริ่มสนับสนุนกิจกรรมทางสังคมของหน่วยงานราชการมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือทหารบริเวณที่สู้รบบริเวณตะเข็บชายแดนร่วมกับมูลนิธิสายใจไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2519 รวมไปถึงการอนุญาตให้กลุ่มพลังฝ่ายขวาเข้ามาปราศรัยและทำกิจกรรมภายในโรงเรียน⁹⁵ ปรากฏการณ์เช่นนี้ก็ส่งผลต่อการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นด้วยเช่นกัน

แม้วัยรุ่นจะเป็นผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์ แต่หนังสืออนุสรณ์ของพวกเขาก็ต้องผ่านกระบวนการคัดกรองและตรวจสอบจากครูที่ปรึกษาก่อนที่จะตีพิมพ์ และยังในสภาวะปั่นป่วนทางอุดมการณ์เช่นนี้ก็ยิ่งทำให้หนังสืออนุสรณ์ถูกตรวจสอบอย่างเข้มงวดขึ้นไปอีก ในโรงเรียนบางแห่งมีการเปลี่ยนตัววัยรุ่นผู้เป็นสาราณียกร หรือในโรงเรียนบางแห่งเองครูก็เป็นผู้เลือกสาราณียกรและคณะผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์ด้วยตนเอง ดังนั้นขณะที่หนังสืออนุสรณ์การเมืองเติบโตขึ้นในโรงเรียนหลายแห่ง หนังสืออนุสรณ์ในโรงเรียนอีกหลายแห่งก็เริ่มมีแนวโน้มที่จะเป็นพื้นที่ของการแสดงออกซึ่งความรักและความอาลัยอาวรณ์ในโรงเรียนอย่างเปี่ยมล้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวดำเนินไปพร้อมๆ กันนั้น แสดงให้เห็นถึงการปฏิเสธการเมือง (depoliticisation) ของโรงเรียนในปลายทศวรรษ 2510 ผ่านกระบวนการในสองลักษณะได้แก่ การกอบกู้ภาพลักษณ์ และการรักษาภาพลักษณ์ อันเป็นทั้งกระบวนการการช่วงชิงความหมายทางการเมือง ตลอดจนธำรงความหมายและคุณค่าของสังคมโรงเรียนในฐานะสถานที่อันอบอุ่นของวัยรุ่น

ในแง่ของการกอบกู้และสร้างภาพแทนความหมายแบบใหม่ กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นจากการไม่ยอมรับหนังสืออนุสรณ์การเมืองที่เคยเผยแพร่ในปีการศึกษาก่อนหน้านี้ อันนำไปสู่การต่อต้าน

“ปัญหาประชาธิปไตยเพื่อ ถ้อยคำติดปากประชาชนโดยเฉพาะเยาวชนในสมัยนั้น คือนายทุน ขุนศึก ศักดินา ทหารราชย์ โดยเฉพาะคำ ศักดินา เยาวชนต่างเข้าใจว่า การที่โรงเรียนกวัดขั้นเรื่องระเบียบวินัย กิริยามารยาท สัมมาคารวะตามวัฒนธรรมไทย กลายเป็นเรื่องของการกดขี่ ละเมิดสิทธิมนุษยชน แม้เจ้ากระทรวงฯ ยังพลอยหัวนไหว คล้อยตามโดยดำหนิและดักเตือนให้โรงเรียนผ่อนปรนเพื่อขจัดความขัดแย้ง [...] สิ่งสำคัญอันเป็นปัญหาด้านการปกครองอีกประการหนึ่งคือ เยาวชนตื่นตัวในเรื่องความเป็นอิสระเสรี มิใช่นักเรียนที่พร้อมจะอยู่ในอ้อมอกของครูตั้งแต่ก่อน” (สุชาติ ธีระวัฒน์, “แรงสะเทือนจากโรงเรียนเตรียมอุดมต้องมรสุม” ใน 70 ปี เตรียมอุดมศึกษา, โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา (กรุงเทพฯ: โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา, 2551?), หน้า 145.)

⁹⁵ ตัวอย่างเหตุการณ์ของการเข้ามาปราศรัยภายในโรงเรียนของกลุ่มพลังฝ่ายขวา เช่น ที่โรงเรียนราชินี วันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2518 “กลุ่มพิทักษ์ชาติไทยมาอภิปรายเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างประชาธิปไตย สังคมนิยม และเสรีนิยม” ถัดจากนั้นอีกไม่ถึงสัปดาห์ วันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2518 “กลุ่มพิทักษ์ชาติไทยมาอภิปรายอีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งฉายสไลด์” หรือที่โรงเรียนสวนกุหลาบฯ วันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2519 มีการแสดงจากลูกเสือชาวบ้านเขตพระนคร กรุงเทพฯ ณ หอประชุมอาคารพระเสด็จ ถัดจากนั้นเพียงไม่นาน วันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2519 ศูนย์สงครามพิเศษลพบุรีได้รับอนุญาตให้จัดแสดงละครสั้นเพื่อสร้างสำนึกรักต่อสถาบันหลักของชาติ และทำให้วัยรุ่นชาวสวนกุหลาบฯ ได้ตระหนักถึง “ภัยอันตรายร้ายแรงจากศัตรูทั้งภายในและภายนอกประเทศ” ณ หอประชุมสวนกุหลาบวิทยาลัย. (ราชินี 2518, เอกสารไม่มีเลขหน้า; *สรวนมิตร* 19, เอกสารไม่มีเลขหน้า).

และทำลายภาพแทนความหมายที่เกี่ยวข้องกับความคิดทางการเมืองด้วยการใช้รูปแบบการนำเสนอ เช่นเดียวกับหนังสืออนุสรณ์การเมือง แต่แทนที่ด้วยความหมายใหม่ ตัวอย่างเช่น กรณีของโรงเรียน บดินทรเดชา แม้ว่าวัยรุ่นในโรงเรียนจะมีการจัดทำหนังสืออนุสรณ์การเมืองในปีการศึกษา 2516 แต่ *บดินทรเดชา 2517* กลับเป็นการชี้ให้เห็นว่าสังคมภายนอกโรงเรียนที่วัยรุ่นใช้ชีวิตอยู่นั้นเต็มไปด้วย ความวุ่นวาย และไม่มีที่ใดที่อบอุ่นและปลอดภัยเท่าโรงเรียนอีกแล้ว⁹⁶ ดังจะเห็นจากการใช้ภาพถ่าย เปรียบเทียบในตอนต้นและตอนท้ายของภาพถ่ายนักเรียนในแต่ละระดับชั้น ภาพแรกเป็นภาพถ่าย ของตึกแตงเกาะอยู่บนดอกไม้ และอีกภาพหนึ่งเป็นภาพถ่ายผีเสื้อเกาะบนดอกไม้ (ภาพที่ 4.35 – 4.36) หากพิจารณาเฉพาะแต่ภาพถ่ายใบนี้เราคงไม่อาจเข้าถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำได้อย่าง ชัดเจน แต่ถ้าพิจารณาร่วมกับบทกลอนที่แนบมากับภาพถ่ายทั้งสองก็น่าจะช่วยให้เราเข้าใจ ความหมายที่แฝงมากับภาพถ่ายดังกล่าวชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะหน้าถัดไปของภาพถ่ายตึกแตงซึ่งเป็น ภาพเปิดของชุดภาพถ่ายนักเรียน มีบทกลอน “เดือนศิษย์” แต่งโดยคุณหญิงพรพรรณ ชื่น รื่นศิริ อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนในขณะนั้น ใจความสำคัญของกลอนบทนี้คือ วัยรุ่นควรเลือกคบคนดีและมี สถานะทางสังคมที่เท่าเทียมกัน เนื่องด้วยสังคมภายนอกนั้นเต็มไปด้วยผู้คนหลากหลายระดับชั้นหลาย อัจฉริยะ

บทกลอนดังกล่าวสัมพันธ์กับการเลือกใช้ภาพถ่ายตึกแตงเกาะบนดอกไม้โดยตรง โดยดอกไม้ เป็นสัญลักษณ์แทนตัวของวัยรุ่นและสัตว์ที่เกาะอยู่บนดอกไม้ นั้นแทนสังคมภายนอกโรงเรียน ดังจะ เห็นได้จากการเลือกใช้ภาพถ่ายที่เน้นสัตว์ให้มีขนาดใหญ่กว่าดอกไม้ ดังนั้นการเลือกใช้ภาพถ่าย ตึกแตงเป็นภาพนำจึงสัมพันธ์กับบทกลอนของคุณหญิงพรพรรณชื่นเป็นอย่างดี เนื่องจากตึกแตงถือเป็น ศัตรูพืชที่ทำลายพืชผลทางการเกษตร⁹⁷ จึงน่าจะทำให้คณะผู้จัดทำจึงเลือกใช้ตึกแตงแทน ความหมายของ “คนชั่ว” เพราะหากเราปล่อยให้ตึกแตงมาเกาะที่ต้นไม้ออกไม้โดยไม่สนใจใยดี ตึกแตงก็จะกัดกินใบและดอกของพืชจนสร้างความเสียหายได้ ก็เปรียบได้กับการเลือกคบ “คนชั่ว” ตามในกลอนว่า “ปะที่ชั่วแม้มีวระเริงจิต กลับเป็นพิษทำลายร้ายหนักหนา เราหวังดีเขาชั่วมีดมีดา

⁹⁶ ภาวดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากในปีการศึกษา 2517 โรงเรียนบดินทรเดชา ประสบปัญหาในการการจัดทำหนังสือ อนุสรณ์อย่างมาก เพราะนอกเหนือจากปัญหาเรื่องทุนทรัพย์ในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ตามได้รับการกล่าวถึงในบทสารณียกร ทั้งของวิชัย ตั้งทรงเจริญ (สารณียกรนักเรียน) และอาจารย์ศุภกิจ แก้วผสม (อาจารย์ที่ปรึกษา) ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งคือ วัยรุ่นผู้เป็นสารณียกรคนเก่าก่อนวิชัยลาออก ซึ่งประเด็นดังกล่าวกลับไม่ถูกพูดถึงอย่างไม่เต็มใจที่อาจารย์ที่ปรึกษาได้ปรารภว่า “จะด้วยเหตุผลใดก็ช่างเถอะ.” (*บดินทรเดชา 2517*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.)

⁹⁷ ความรับรู้ที่ว่าตึกแตงเป็นแมลงศัตรูพืชนั้นเริ่มปรากฏมาอย่างน้อยตั้งแต่ปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) แล้ว เนื่องด้วยรัฐสยามได้ให้กับการปลูกข้าวเพื่อการส่งออกและการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกขนาดใหญ่ ทำให้ประเด็นเรื่องศัตรูพืชกลายเป็นปัญหาที่ทวีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น. ดูประเด็นเกี่ยวกับองค์ความรู้เรื่องศัตรูพืชเพิ่มเติมใน ทิวพร ใจก้อน, “แนวคิดและความรู้เรื่องศัตรูพืชในสังคมไทย พ.ศ. 2435 - 2487,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555).

ย่อมจะพาเราถลำค่อมาลง” การใช้ภาพถ่ายตึกแตนนอกจากเพื่อจะเตือนสติให้วัยรุ่นบัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2517 ให้รู้จักประดับประดาตนให้อยู่รอดภายใต้สังคมที่เต็มไปด้วยผู้คนหลากหลายระดับชั้นและอุปนิสัยแล้ว ก็น่าจะเป็นการสั่งสอนเป็นนัยว่า อย่าได้หลงไปกับคำชวนเชื่อของแนวคิดและการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เนื่องจากคำชวนเชื่อเหล่านั้นก็เหมือนดั่งตึกแตนที่กำลังเกาะกุมวัยรุ่นผู้เปรียบดั่งดอกไม้ที่ผลิบาน ดังปรากฏในบทสุดท้ายของกลอนบทนี้ว่า “ฉะนั้นจะสังคมให้สมศักดิ์ พึงประจักษ์ชัดช่วยยามัวหลง คุณสติคุณใจไว้ให้ตรง เลือกแต่หงส์หลีกกาอย่าคบเอย”

ภาพที่ 4.35 - 4.36 ภาพถ่ายตึกแตนกับภาพผีเสื้อบนดอกไม้ใน *บัณฑิตเดชา 2517*

ที่มา: *บัณฑิตเดชา 2517*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ลักษณะดังกล่าวนี้ตรงข้ามกับภาพถ่ายผีเสื้อซึ่งเป็นภาพปิดของชุดภาพนักเรียนแต่ละชั้นเรียน (ภาพที่ 4.36) ภาพนี้มีบทกลอนชื่อ “ใจจำจาก” แต่งโดยวัยรุ่นผู้ใช้นามปากกาว่า “หล่อ’510” ที่เน้นถ่ายทอดความหมายของชีวิตวัยรุ่นที่ได้ศึกษาและใช้ชีวิตที่มีความสุขกับหมู่เพื่อนในโรงเรียน ทำให้พวกเขาไม่อยากจะจากเพื่อนอันเป็นที่รักของเขาไป ดังนั้นภาพถ่ายผีเสื้อบนดอกไม้จึงใช้เพื่อแทนความรู้สึกที่ไม่อยากลาจากหมู่เพื่อนอันเป็นที่รักยิ่งของพวกเขา เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างผีเสื้อกับดอกไม้ในระบบนิเวศนี้คือความสัมพันธ์ที่ไม่อาจแยกขาดจากกันได้ ซึ่งตรงกันข้ามกับความสัมพันธ์ระหว่างตึกแตนกับดอกไม้ที่เป็นความสัมพันธ์แบบภาวะการล่าเหยื่อ ดังนั้นการเลือกใช้ภาพผีเสื้อจึงเป็นการเน้นย้ำว่า เพื่อนที่ดีของวัยรุ่นนั้นก็คือเพื่อนที่เรียนและใช้ชีวิตร่วมกันในโรงเรียนอันเป็นสถานที่อบอุ่น ซึ่งสัมพันธ์กับการเลือกใช้ภาพถ่ายตึกแตน (ภาพที่ 4.35) ที่ต้องการสื่อสารว่า “เลือกแต่หงส์หลีกกาอย่าคบเอย” วิธีการนำเสนอภาพถ่ายในลักษณะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการช่วงชิงความหมายของการต่อสู้และนิยามของอุดมคติทางการเมือง เพื่อเน้นย้ำให้วัยรุ่นได้ตระหนักว่าไม่มีสถานที่แห่งไหนจะมอบความสุขและความอบอุ่นได้เท่าโรงเรียนอีกแล้ว

อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าปีการศึกษา 2518 กระบวนการกอบกู้และรักษาภาพลักษณ์ของโรงเรียนผ่านหนังสืออนุสรณ์ก็ทวีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ถือเป็นช่วงที่พลังของกลุ่มอนุรักษ์นิยมได้ก่อตัวและเข้มแข็งอย่างยิ่งเพื่อต่อต้านพลังของฝ่ายซ้ายที่นำโดยวัยรุ่นหัวก้าวหน้าในขณะนั้น แนวคิด “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” เริ่มเลือนรางและเหลือเพียงแต่ “ราชาชาตินิยม” ที่ใช้เป็นโล่กำบังภัยจากภายนอกเท่านั้น⁹⁸ หนังสืออนุสรณ์ได้กลายเป็นหนึ่งในเครื่องแสดงจุดยืนทางการเมืองที่ชัดเจนยิ่งขึ้นทั้งในกลุ่มคณะผู้จัดทำหัวก้าวหน้าและอนุรักษ์นิยม ในกรณีของหนังสืออนุสรณ์ที่ถูกควบคุมอย่างเข้มงวด ปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ก็คือการเชิญภาพพระบรมฉายาลักษณ์และภาพพระบรมราชานุสาวรีย์ขององค์พระผู้พระราชทานกำเนิดโรงเรียนมาขึ้นปกหนังสืออนุสรณ์ ตัวอย่างเช่น กรณี *วชิราวุธ 48* (ปีการศึกษา 2518) ซึ่งอัญเชิญภาพถ่ายพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) เป็นภาพปก (ภาพที่ 4.37) และ *ราชินี'18* ที่อัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง เป็นภาพปกบนพื้นหลังสีน้ำตาล (ภาพที่ 4.39) การอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์และพระบรมราชานุสาวรีย์ขึ้นปกหนังสืออนุสรณ์ของทั้งโรงเรียนทั้งสองแห่งนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏก่อน ส่วนหนึ่งอาจเป็นไปได้เพื่อปฏิเสธกระแสการเมืองที่ดำเนินไปอย่างเข้มข้นในขณะนั้น ประกอบกับชื่อของโรงเรียนทั้งสองแห่งนี้สัมพันธ์กับองค์ผู้พระราชทานกำเนิดโรงเรียน จึงทำให้คณะผู้จัดทำอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์ของทั้งสองพระองค์มาเป็นภาพหน้าปกหนังสืออนุสรณ์ได้โดยตรง แต่ความคิดดังกล่าวนี้ก็ดำเนินไปบนวิธีคิดที่ซับซ้อนกว่านั้น

ในกรณีของโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยนั้นเมื่อพิจารณาร่วมกับคำปฏิญาณตนที่ปรากฏบนปกหลังและภาพถ่ายกับข้อเขียนที่แวดล้อมในหนังสือก็อธิบายได้ในเบื้องต้นว่า คณะผู้จัดทำตั้งใจเชิญภาพถ่ายพระบรมราชานุสาวรีย์เพื่อแทนการปฏิญาณตนของวัยรุ่นวชิราวุธผู้สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2518 ความว่า

ขอเดชะพระบารมีแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ประดุจดั่งบิดาของลูกวชิราวุธทั้งปวง บัดนี้ถึงเวลาแล้วที่ลูกจะต้องจากสถานศึกษาอันทรงเกียรติแห่งนี้ไปด้วยความรักและอาลัย แม้ว่าลูกจะจากไปอยู่ใกล้หรือไกลแห่งหนใดก็ตาม พระมหากรุณาธิคุณของพระองค์จะคงอยู่ในหัวใจของลูกตลอดไปชั่วกาลนาน และลูกขอปฏิญาณต่อเบื้องพระพักตร์ของพระองค์ว่า ลูกจะนำเอาวิชาความรู้ความสามารถที่ได้รับการอบรมสั่งสอนจากวชิราวุธ ไปใช้ในทางที่ถูกต้อง เพื่อสร้างชื่อเสียงและเผยแพร่เกียรติคุณของวชิราวุธ อีกทั้งลูกจะประพฤติปฏิบัติตนให้ดำรงอยู่ในสังคมที่ดีงาม และพร้อมที่จะเสียสละ

⁹⁸ ดูคำอธิบายเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “ราชาชาตินิยม” กับ “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” เพิ่มเติมในเชิงอรรถที่ 66 ของบทนี้

ทั้งกายและใจทุกเมื่อเพื่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อันเป็นที่รักและเทอดทูนของลูกวชิราวุธทั้งปวง⁹⁹

ข้อเขียนดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความรักและความอาลัยของวัยรุ่นต่อชีวิตในโรงเรียน เนื่องจากโรงเรียนนั้นถือเป็นพื้นที่แห่งความอบอุ่นที่ไม่อาจจะแสวงหาได้จากสังคมภายนอกที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งและความโกลาหล และยังชี้ให้เห็นด้วยอีกเช่นกันว่า ภายใต้บริบททางการเมืองและสังคมที่เปราะบางเช่นนี้ วัยรุ่นได้ใช้ภาพถ่ายขององค์พระผู้พระราชทานกำเนิดโรงเรียนในฐานะเป็นสัญลักษณ์และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของสมาชิกในโรงเรียนในการที่จะดำรงตนภายใต้บริบทแห่งความวุ่นวายดังกล่าวนี้ ลักษณะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับการเลือกใช้ภาพถ่ายพระบรมราโชวาทของรัชกาลที่ 6 ที่ปรากฏบนฐานพระบรมราชานุสาวรีย์นำหน้าภาพถ่ายชุด “เรา” อันเป็นชุดภาพถ่ายของวัยรุ่นวชิราวุธรุ่นที่ 48 ที่สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2518 (ภาพที่ 4.38) ความว่า

เจ้าเหล่านี้ ข้าถือเหมือนลูกของข้า ส่วนตัวเจ้า เจ้าก็ต้องรู้สึกรู้ว่าข้าเป็นพ่อเจ้า ธรรมดาพอกับลูกพ่อย่อมอยากให้ลูกดีเสมอ ถ้าลูกประพฤติตัวดีสมใจพ่อ พ่อก็มีใจยินดี ถ้าลูกเหลวไหลประพฤติแต่ความเสื่อมเสีย พ่อก็โหม่นส ลูกคนใดที่ประพฤติตนเลวทรามด่าข้า เป็นเหตุให้พ่อได้รับความโหม่นส ลูกคนนั้นเป็นลูกเนรคุณพ่อ¹⁰⁰

การขึ้นภาพถ่ายนำเช่นนี้ถือเสมือนเป็นการเตือนใจวัยรุ่นวชิราวุธรุ่นที่ 48 ที่สำเร็จการศึกษาว่า อยู่ในโรงเรียนจะประพฤติตนเช่นใดก็ไม่สำคัญเท่าเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว เพราะหากประพฤติตนผิดทำนองคลองธรรมก็นับได้ว่าทำให้โรงเรียนอันเนื่องด้วยพระนามหมั่นหมอง ดังพระบรมราโชวาทของรัชกาลที่ 6 ที่ได้รับการจารึกบนฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ เหตุที่กล่าวได้เช่นนี้เพราะเมื่อพิจารณาภาพถ่ายในชุดภาพ “เรา” ในหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ก็จะพบว่า ภาพถ่ายที่ปรากฏเป็นภาพทั้งที่เป็นภาพทางการที่ถ่ายร่วมกับผู้กำกับคณะและภาพถ่ายที่ถ่ายในช่วงเวลาส่วนตัว จึงทำให้เข้าใจได้ว่า การแทรกภาพถ่ายพระบรมราโชวาทดังกล่าวจึงเป็นไปเพื่อให้สติและย้ำเตือนวัยรุ่นวชิราวุธให้รักษาชื่อเสียงของโรงเรียนและเน้นย้ำว่า ไม่มีสถานที่แห่งใดจะอบอุ่นและเป็นสุขได้เท่าวชิราวุธวิทยาลัยแห่งนี้ อีกแล้ว ดังความตอนหนึ่งในบทสารานุกรมว่า “เราต้องการให้หนังสือเล่มนี้เป็นสิ่งเตือนใจและเป็นอนุสรณ์แห่งความหลังสำหรับพวกเราทุกคนที่ได้ฝากไว้ในวชิราวุธ...ในเสี้ยวหนึ่งของชีวิตที่พวกเราได้อยู่ร่วมกันท่ามกลางความสุขและความเป็น “เพื่อนรัก” กัน”¹⁰¹

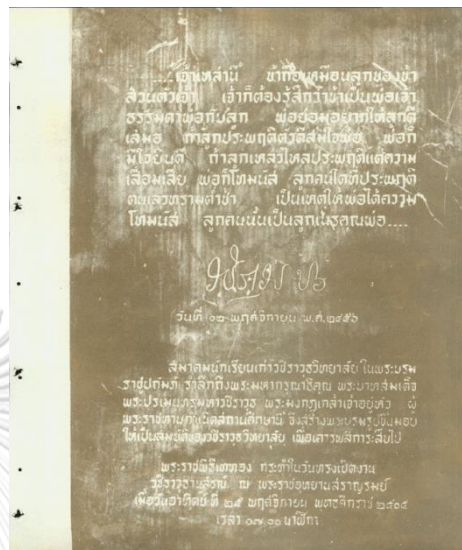
ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเลือกใช้ภาพถ่ายพระบรมราชานุสาวรีย์นั้นนอกเหนือที่จะเป็นการยืนยันว่าชาววชิราวุธนอกจากที่จะปฏิเสธการเมืองที่เกิดขึ้นในสังคมภายนอกแล้ว ก็ยังแสดงให้เห็น

⁹⁹ วชิราวุธ 48, ปกหลัง.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของการใช้แนวคิดราชาชาตินิยมในความหมายใหม่ที่แยกออกจกนัยยะทางการเมืองแบบ 14 ตุลาฯ อย่างเห็นได้ชัด

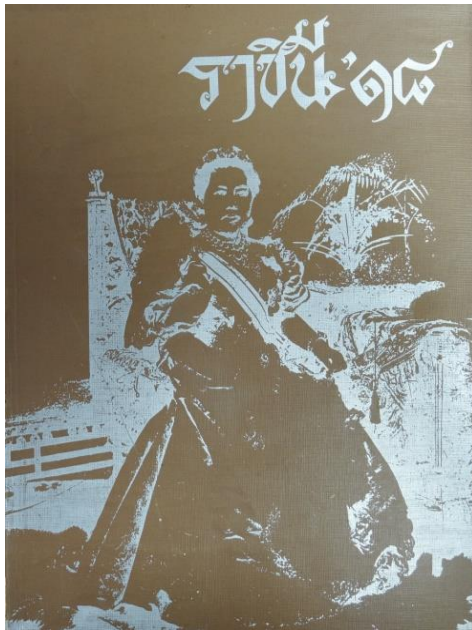

ภาพที่ 4.37 - 4.38 ภาพถ่ายหน้าปกและภาพถ่ายฐานพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 6 ใน วชิรวุธ 48

ที่มา: วชิรวุธ 48, ปก, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ส่วนกรณีของโรงเรียนราชินี แม่คณะผู้จัดทำ ราชินี'18 จะอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถโดยตรง แต่ภายในเล่มกลับมิได้เน้นย้ำความหมายของชีวิตวัยรุ่นเชื่อมโยงกับพระองค์มากเช่น วชิรวุธ 48 แต่สิ่งสำคัญที่คณะผู้จัดทำต้องการเน้นย้ำก็คือ ความสำคัญ of ครู ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอภาพถ่ายของครูที่กำลังปฏิบัติหน้าที่ในโรงเรียนทั้งการสอนและการดูแลนักเรียน (ภาพที่ 4.39 - 4.42) ครูแต่ละท่านที่ปรากฏในภาพถ่ายอยู่ในอิริยาบถที่อ่อนโยน มีแววตาที่แสดงความเมตตาต่อศิษย์ การนำเสนอภาพถ่ายในลักษณะดังกล่าวค่อนข้างแตกต่างจากการนำเสนอภาพแทนของครูที่เคยปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนที่ผ่านมา ซึ่งมักเน้นการเขียนล้อเลียนครูเป็นหลัก ลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะคณะผู้จัดทำต้องการเน้นคุณค่าของชีวิตวัยรุ่นในโรงเรียนราชินีที่ “ชาวราชินี” อยู่ในโรงเรียนด้วยความร่มเย็นเป็นสุขเสมือนบ้านของตนเอง ราวกับว่าพวกเราเป็นครอบครัวใหญ่ครอบครัวหนึ่งที่มีความสุขมาก”¹⁰²

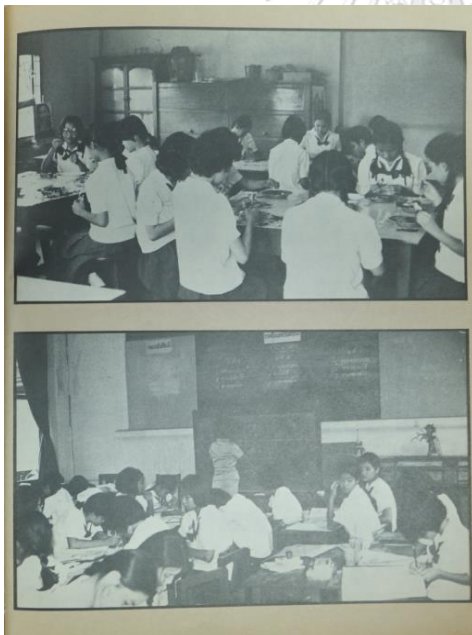
¹⁰² ศศิพันธ์ ตรงยางกูร, “ลาก่อน...ราชินีที่รัก,” ใน ราชินี'18, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

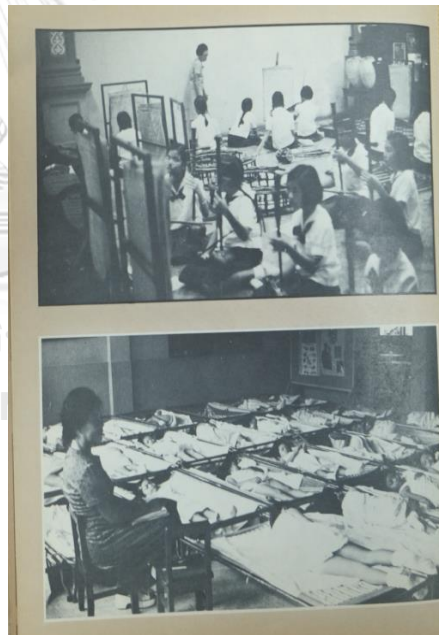
ภาพที่ 4.39

ภาพที่ 4.40

ภาพที่ 4.41

ภาพที่ 4.42

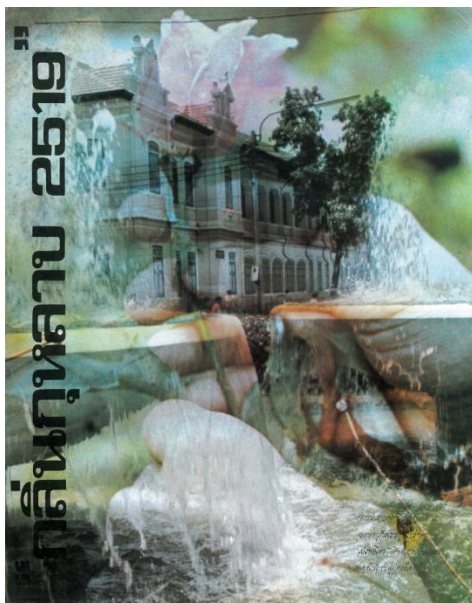
ภาพที่ 4.39 – 4.42 ภาพถ่ายหน้าปกหนังสือและภาพถ่ายครูขณะปฏิบัติหน้าที่โรงเรียนใน ราชินี'18
ที่มา: ราชินี'18, ปก, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

การเลือกใช้ภาพถ่ายของครูที่มีแววตาที่อบอุ่นและเมตตาเป็นไปเพื่อชี้ให้เห็นว่าโรงเรียนนั้น แวดล้อมไปด้วยความอบอุ่นและความสุขโดยมีครูที่เป็นเสมือน “แม่” ที่นอกจากจะให้ความรู้แล้วก็ ยังให้ความรักและความเมตตาแก่ศิษย์ผู้เสมือนดังลูกในครอบครัวใหญ่ ซึ่งตรงกันข้ามกับหนังสือ อนุสรณ์การเมืองในช่วงเวลาเดียวกันที่พยายามนำเสนอภาพแทนของโรงเรียนในฐานะสถานที่ที่ไม่เอื้อ ต่อการเรียนรู้ การพัฒนาตนเอง และการรับใช้สังคมภายนอก เพราะสิ่งที่ *ราชินี'18* ต้องการเน้นย้ำว่า “พวกเราที่กำลังจะจากโรงเรียนไป ก็เปรียบเสมือนถูกตัดออกมาเผชิญกับคนแปลกหน้าในโลก ภายนอกตามลำพัง ซึ่งเราไม่คุ้นเคย พวกเราทุกคนทราบดีว่า เราต้องยอมรับความจริงอันขมขื่นนี้ด้วยความจำใจ เพื่อเกียรติและชื่อเสียงของโรงเรียนอันเป็นที่รักยิ่ง เราจักกระทำหน้าที่นี้ต่อไปอย่างดีที่สุด ให้สมกับความเป็นนักเรียนราชินี”¹⁰³ ความคิดดังกล่าวนี้เองจึงส่งผลให้คณะผู้จัดทำเลือกใช้พระบรม ฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถเป็นเครื่องย้ำเตือนให้วัยรุ่นราชินีที่สำเร็จ การศึกษาต้องรักษาชื่อเสียงของโรงเรียนแล้ว ก็ยังเป็นสัญลักษณ์ของการปฏิเสธอัตลักษณ์ทาง การเมืองของวัยรุ่นที่แพร่หลายในสังคมไทยในปลายทศวรรษ 2510 ด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตามภายหลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ บรรยากาศทางการเมืองที่เคยคึกคักก็ถูกทำให้ เงียบงัน ในกลุ่มโรงเรียนที่เคยจัดทำหนังสืออนุสรณ์การเมืองก็เริ่มเปลี่ยนแปลงรูปแบบการนำเสนอ ภาพแทนในหนังสืออนุสรณ์เสีย ตัวอย่างเช่น *สมานมิตร 2519* ภาพถ่ายดอกกุหลาบที่เดิมเคยสื่อ ความถึง “กุหลาบของประชาชน” ก็กลายเป็นกุหลาบสำหรับชาวสวนกุหลาบเท่านั้น ดังภาพถ่ายรอง ปกของหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ที่เป็นภาพมือของวัยรุ่นคนหนึ่งที่กำลังถือกุหลาบซ้อนทับบนภาพถ่ายตึก ยาวอันเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของโรงเรียนกับมวณน้ำที่ไหลริน พร้อมบทกลอนว่า “ดอกกุหลาบนี้สีชมพู จะงามหรูก็เพราะช่วยกันรักษา “สมานมิตร” ศิษย์สวนทั้งมวลมา ชมพู่ฟ้าฟ้าชมพูคู่ดวงใจ” (ภาพที่ 4.43) เมื่อเปรียบเทียบภาพถ่ายนี้กับภาพถ่ายดอกกุหลาบบนหน้าปก *สมานมิตร'17* (ภาพที่ 4.1) ก็ จะพบว่าคณะผู้จัดทำ *สมานมิตร 2519* จงใจระบุว่าเจ้าของดอกกุหลาบต้องชาวสวนกุหลาบเท่านั้น ดังจะเห็นจากวงภาพถ่ายดอกกุหลาบซ้อนบนภาพถ่ายตึกยาวที่เป็นอาคารสัญลักษณ์ของโรงเรียน และ มวณน้ำที่ไหลรินภาพเองก็สื่อถึงมิตรไมตรีแห่งชาวสวนกุหลาบทั้งในฐานะเจ้าของและผู้อ้างให้ “ชมพู ฟ้าฟ้าชมพูคู่ดวงใจ”

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 4.43 ภาพ “กลิ้งกุหลาบ 2519” ใน *สมานมิตร 2519*

ที่มา: *สมานมิตร 2519*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

คำอธิบายดังกล่าวนี้ก็ได้กลายมาเป็นแนวคิดสำคัญในการถ่ายทอดเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางความคิดของวัยรุ่นผ่านภาพถ่ายจากชั้น ม.ศ. 1 ถึง ม.ศ. 5 ในหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ จากเดิมที่ภาพถ่ายของวัยรุ่นที่ยิ้มแย้มแจ่มใสสวนทางกับเริ่มต้นเรื่องราวบนฐานของการแข่งขันแย่งชิงเพื่อมาเป็นสมาชิกของสังคมใหม่ ก็กลายมาเป็นความภาคภูมิใจในฐานะสมาชิกใหม่ของสังคม เห็นได้จากการเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นชั้นมัธยมต้นหนึ่งที่กำลังคุยเล่นกับเพื่อนอย่างสนุกสนาน (ภาพที่ 4.44) ดังความว่า “ฉันภูมิใจที่ได้เข้ามาเป็นกุหลาบดอกหนึ่ง ให้ความสวยงามแก่รั้วชมพู-ฟ้าแห่งนี้ ฉันฝ่าฟันอุปสรรคมากมาย จะมีอีกไหมหนอ แต่ไม่เป็นไร ฉันจะเป็นดอกกุหลาบที่พึงรักษากลิ่นอันหอมหวาน พึงรักษาสีอันสวยงาม และหนามอันแหลมคมของฉัน”¹⁰⁴ ความสอดคล้องกันระหว่างภาพถ่ายกับคำบรรยายภาพชี้ให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ต้องการเน้นย้ำคุณค่าและความหมายของความเป็นวัยรุ่นที่อิงอยู่กับโรงเรียนมากกว่าบริบททางการเมืองและสังคมภายนอก ดังจะเห็นได้จากภาพถ่ายตั้งแต่ชั้น ม.ศ. 2 ถึง ม.ศ. 5 ที่มีได้ใช้ภาพถ่ายคน แต่กลับเป็นภาพถ่ายอาคารสถานที่ภายในโรงเรียน (ภาพที่ 4.45) เพื่อเน้นย้ำว่า โรงเรียนนั้นเป็นสถานที่ซึ่งมอบความรักและความอบอุ่นให้แก่วัยรุ่น ดังข้อเขียนประกอบภาพถ่ายของชั้น ม.ศ.5 ว่า

จากวันนั้น....ถึงวันนี้ ฉันยังจำได้ ถึงการเป็นดอกกุหลาบดอกหนึ่งในสวนกุหลาบตลอดเกือบ ๕ ปีที่ผ่านมา ๕ ปีแห่งความอบอุ่น ๕ ปีแห่งประสบการณ์ชีวิต ที่ฉันจะหาอีกที่ไหนไม่ได้แล้ว มันเป็นครั้งหนึ่ง

¹⁰⁴ *สมานมิตร 2519* , เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ในชีวิต เป็นชีวิตหนึ่งเหมือนฝันที่ฉันจะไม่ลืมมันเลย คงจะไม่มีอีกแล้วที่เหมือนวันนั้นในวันนี้ คงจะไม่มีอีกแล้วเช่นวันนี้ในวันนั้น แต่ถึงฉันจะจากไป ใจฉันก็จะอยู่คู่แดนสวนฯ เสมอ เหมือนดอกกุหลาบที่ไม่มีวันโรย¹⁰⁵

ภาพถ่ายและข้อความดังกล่าวได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ชีวิตของดอกกุหลาบที่แท้จริงก็คือกุหลาบที่อยู่บนหอคอยางาซ่าง ซึ่งก็คือชีวิตของวัยรุ่นที่อยู่ในโรงเรียนอันสถานที่ที่มอบประสบการณ์อันแสนพิเศษที่ไม่จำเป็นที่จะต้องออกไปไขว่คว้าจากไหน ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้ภาพถ่ายของอาคารเรียนเป็นหลัก ซึ่งแตกต่างจากการนำเสนอใน *สมานมิตร*'17 และ *พฤษภา*'18 ที่เน้นภาพถ่ายของคนเพื่อแสดงอารมณ์และความรู้สึก ปรากฏการณ์เช่นนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นไปได้ว่า นอกจากที่คณะผู้จัดทำต้องการสร้างภาพแทนความหมายของอุดมคติของวัยรุ่นที่ปราศจากการเมืองแล้ว คณะผู้จัดทำก็ถูกคาดหวังจากครูในโรงเรียนที่ให้พวกเขาต้องกอบกู้ภาพพจน์ของโรงเรียนที่เคยถูกทำลายไปในช่วงเวลาที่ผ่านมา หนังสืออนุสรณ์การเมืองเติบโตในโรงเรียนสวนกุหลาบฯ ในปีการศึกษา 2517 - 2518 ด้วยเช่นกัน¹⁰⁶

ภาพที่ 4.44 - 4.45 ภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ. 1 และ ม.ศ. 5 ใน *สมานมิตร* 2519

ที่มา: *สมานมิตร* 2519, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

การใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นมัธยมในปลายทศวรรษ 2510 ทั้งในหนังสืออนุสรณ์การเมืองและหนังสืออนุสรณ์ที่ปฏิเสธความหมายทางการเมือง นอกจากที่จะแสดงให้เห็นถึงพลังแห่งความคิดสร้างสรรค์ของวัยรุ่นแล้ว ก็ยังแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของความเป็นนักอุดมคติผ่านการกำหนดความหมายแก่ภาพถ่ายให้เป็นตรงตามความต้องการที่คณะผู้จัดทำต้องการสื่อสารอย่างรอบคอบและ

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

¹⁰⁶ ดังความในบททสารณียกรเรื่อง “ความในใจ.....มิใช่ปลุกระดม” ที่ต้องการเน้นย้ำว่า

“ตลอดระยะเวลา ๒-๓ ปีที่ผ่านมา ได้มีนักเรียนกลุ่มหนึ่งพยายามที่จะทำให้ประชาชนทั่วไป มองภาพพจน์ของโรงเรียนไปในทางที่จะเป็นภัยต่อประเทศชาติ แต่ในปีนี้ก็กิจกรรมหลายสิ่งหลายอย่างที่จบสิ้นไป โดยความร่วมมือและความสามัคคี ของคณาจารย์และนักเรียนที่ได้แสดงออกนั้น คงจะทำให้สายตาที่มองโรงเรียนสวนกุหลาบฯ อยู่บนเห็นภาพพจน์ที่แท้จริง ได้แน่ใจ เข้าใจ และมั่นใจ ในสวนกุหลาบฯ ตียิ่งขึ้น เรามีได้ต้องการให้ใครมาใช้หนังสือนี้ เป็นที่ระบายความใคร่ทางความคิดหรือตามอุดมการณ์ของผู้ใด แต่หนังสือสมานมิตรปีนี้ ถูกผลักดันออกมาจากจิตใจของคณาจารย์และนักเรียนสวนกุหลาบฯ ทุกคน เราหวังใจว่า มันจะช่วยปิดเป่าหมอกควันที่บดบังดอกกุหลาบดอกนี้มานาน และมันจะสดชื่นขึ้นใหม่ ถ้าเราช่วยกัน” (เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.)

ระมัดระวัง เพื่อมิให้ภาพถ่ายนั้นๆ ถูกแปลหรือตีความเป็นอื่นได้ อย่างไรก็ตามแม้บรรยากาศทางการเมืองที่เข้มข้นเช่นนี้จะสิ้นสุดลงในเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ แต่ความเป็นนักอุดมคติของวัยรุ่นก็มีได้เจือจางลงเลยแม้แต่น้อยดังจะแสดงให้เห็นในส่วนถัดไป

4.3 วัยรุ่นกับการเมืองในช่วงหลัง 6 ตุลาฯ

ภาวะ “บ้านเมืองของเราลงแดง” ในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ถือเป็นกาปิดฉากการเคลื่อนไหวทางการเมืองของวัยรุ่นที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลากว่าทศวรรษ การเคลื่อนไหวทางการเมืองของวัยรุ่นก็ถูกประณามโดยนักจิตวิทยาในปลายทศวรรษ 2520 ว่ามาจากหลายสาเหตุไม่ว่าจะเป็นความต้องการมีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของหมู่เพื่อน ความต้องการแสดงตัวตนในฐานะปัญญาชน การเรียนรู้เกี่ยวกับความคิดในเชิงนามธรรม การรวมกลุ่มเป็นหมู่คณะ การมีกำลังวังชา และการมีปมด้อย¹⁰⁷ ดังที่สมชาย ธีธฤณกุล อาจารย์ด้านจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก (มหาวิทยาลัยนเรศวรในปัจจุบัน) ได้อธิบายไว้ในบทความด้วย “วัยรุ่นกับการเมือง” ใน *จิตวิทยาวัยรุ่น* ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2526 ความตอนหนึ่งว่า

เด็กเหล่านี้อยู่ในวัยศึกษาจึงอาจถูกมอมเมาทางจิตใจได้ง่ายมาก เพราะตนเองก็ประสบปัญหา แร้นแค้นอยู่แล้ว ประกอบกับได้ไปศึกษาในชั้นสูง ได้เรียนรู้วิถีการเมืองต่างๆ อย่างเสรี เมื่อเจอลัทธิสังคมนิยมซึ่งกล่าวถึงระบบเศรษฐกิจที่มีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงอยู่มาก ระหว่างนายทุนกับคนยากคนจนเข้าอีกเลยทำให้เกิดแรงผลักดันทางความคิดให้หมกมุ่นอยู่กับพวกนี้อย่างฝังหัวคล้ายกับพวกบ้าคลั่ง มีความเห็นเข้าข้างตนเองอยู่ตลอดเวลา หาได้ใช้เหตุผลพิจารณาให้ถ่องแท้เสียก่อนว่า ทำไม่ต้องเป็นอย่างนี้ ดังนั้นจึงเป็นเครื่องมือของนักการเมืองจิตทรามได้อย่างง่ายดาย¹⁰⁸

ข้อความดังกล่าวนี้เองแสดงให้เห็นถึงความคิดของผู้ใหญ่ในสังคมที่ประณามการเคลื่อนไหวทางการเมืองของวัยรุ่นว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความลุ่มหลงในภาพอุดมคติจากความคิดทางการเมืองฝ่ายซ้ายที่แพร่หลายในปลายทศวรรษ 2510 โดยการอิงภาวะความเป็นวัยรุ่นที่มีต้องการแสดงตนเป็นผู้ใหญ่และความเป็นนักอุดมคติเข้าไว้ด้วยกัน แต่มรดกทางวัฒนธรรมของการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ทศวรรษ 2510 ก็ยังคงดำรงอยู่เรื่อยมาจนถึงต้นทศวรรษ 2520¹⁰⁹ นอกจากนี้แม้วัยรุ่นจะถูกมองเป็นช่วง “วัยพายุบูแคม” แต่ขณะเดียวกันสังคมก็เริ่มให้ความสำคัญต่อวัยรุ่นในฐานะ “กำลังสำคัญของทุกสังคม” ด้วยเช่นกัน¹¹⁰

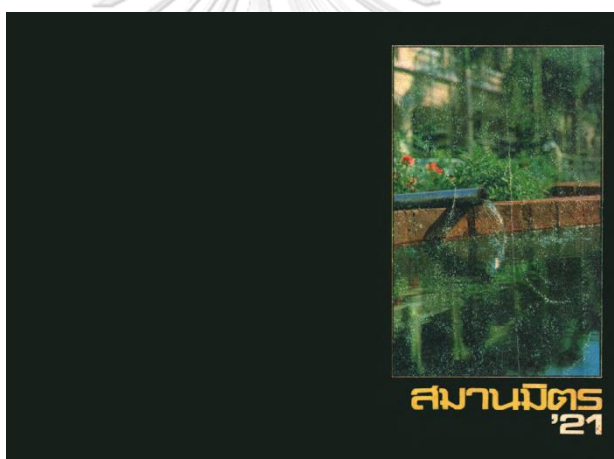
¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 146 - 148.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

¹⁰⁹ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “86 ปี หนังสือนักศึกษา ชีวิตประวัติหนุ่มสาวสยามฉบับลายลักษณ์”, หน้า 204.

¹¹⁰ สมชาย ธีธฤณกุล, *จิตวิทยาวัยรุ่น* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิฆเนศ, 2526), หน้า 145.

การนำเสนออุดมคติทางการเมืองในช่วงเวลานี้เน้นการสื่อความหมายที่เกี่ยวกับการครุ่นคิดถึงคุณค่าของชีวิตในเชิงปัจเจกมากกว่าการเน้นการอุทิศตนเพื่อนมวลชนดังเช่นในปลายทศวรรษ 2510 ผ่านการใช้ภาพถ่ายเชิงสร้างสรรค์ที่เน้นเทคนิคผ่านการจัดวางองค์ประกอบศิลป์และใช้แสงสีเพิ่มมากขึ้น ตัวอย่างเช่น *สมานมิตร' 21* คณะผู้จัดทำเลือกใช้ภาพทอระบายน้ำเป็นภาพปก เพื่อเน้นย้ำว่า วิทยุสุนทรภูหาลาบจงทำให้เป็นดั่งน้ำที่ไม่ว่าจะไปอยู่ ณ แห่งหนใดก็มีคุณค่าในตนเองเสมอ ดังความในปกหลังว่า “ในโลกนี้ไม่มีอะไรอ่อนไปกว่าน้ำ แต่ถ้าจะใช้กระทบกระแทกกับของแข็งแกร่ง ก็ไม่มีอะไรดีไปกว่าน้ำ และไม่มีอะไรแทนน้ำได้ ความดีอันสูงสุด คล้ายกับน้ำ น้ำให้คุณกับสรรพสิ่ง แต่มิได้แย่งชิงสิ่งใด แม่น้ำจะตั้งตนอยู่ในที่ต่ำ อันเป็นที่ที่ทุกคนรังเกียจเหยียดหยาม”¹¹¹ (ภาพที่ 4.46) การใช้ภาพทอน้ำนี้สัมพันธ์กับภาพถ่ายส่วนหนึ่งที่แทรกระหว่างภาพถ่ายของนักเรียนแต่ละระดับชั้น แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำในการกระตุ้นให้วิทยุสุนทรภูหาลาบได้ครุ่นคิดเกี่ยวกับคุณค่าชีวิตของตนเองให้มากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 4.46 หน้าปก *สมานมิตร' 21* และภาพนำภาพถ่ายนักเรียนชั้น ม.ศ.3

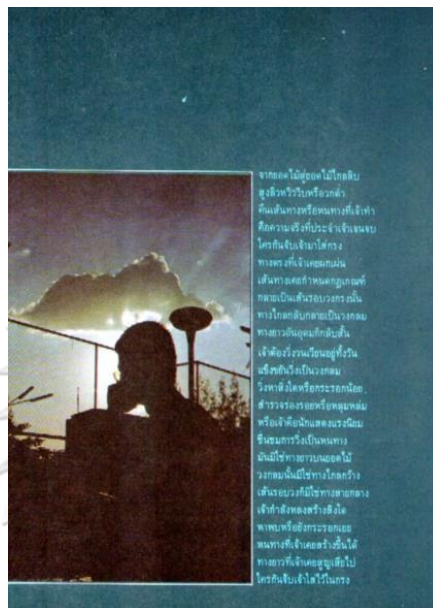
ที่มา: *สมานมิตร' 21*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

วิธีคิดดังกล่าวนี้ได้ปรากฏผ่านภาพถ่ายของวัยรุ่นชายที่แสดงท่าคล้ายกำลังครุ่นคิดถึงอะไรบางอย่าง ซึ่งเป็นภาพถ่ายนำภาพของนักเรียนชั้น ม.ศ.4 (ภาพที่ 4.47) ภาพถ่ายนี้มีข้อเขียนประกอบที่ตั้งคำถามสำคัญคือ “ใครกันจับเจ้าใส่ไว้ในกรง” โดยอธิบายผ่านการบอกเล่าเรื่องราวของกระรอกน้อยที่ต้องวิ่งวนในกรง ความตอนหนึ่งว่า “วงกลมนั้นมีไซ่ทางไกลกว้าง เส้นรอบวงก็มีไซ่ทางสายกลาง เจ้ากำลังหลงสร้างสิ่งใด หาพบหรือยังกระรอกเอ๋ย หนทางที่เจ้าเคยสร้างขึ้นมาได้ ทางยาวที่เจ้าเคยสูญเสียไป ใครกันจับเจ้าใส่ไว้ในกรง”¹¹² การเปรียบเปรยดังกล่าวนี้เมื่อพิจารณาร่วมกับภาพถ่ายย่อ

¹¹¹ *สมานมิตร' 21*, ปกหลัง.

¹¹² เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

หมายความว่า การอธิบายว่า ชีวิตวัยรุ่นผู้เป็นนักเรียนในโรงเรียนก็มีได้ต่างไปจากกระรอกน้อยที่ถูกขังไว้ในกรง ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นที่กำลังแสดงท่าคล้ายครุ่นคิดและฉากหลังที่เป็นแผงเหล็กสูงใหญ่แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ต้องการชี้ให้เห็นว่า ชีวิตวัยรุ่นนี้เป็นชีวิตที่ไม่มีอิสระ ต้องอยู่ภายใต้การกอบกอบแห่งกฎระเบียบ และเดินทางที่ถูกขังไว้ในกรงคล้ายสัตว์เลี้ยงที่ถูกจับใส่กรงขัง

ภาพที่ 4.47 ภาพนำภาพถ่ายนักเรียนชั้น ม.ศ.4 – 5 ใน *สมานมิตร*' 21

ที่มา: *สมานมิตร*' 21, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพดังกล่าวเองก็สัมพันธ์กับภาพสุดท้ายในชุดภาพนี้ที่เป็นภาพถ่ายของวัยรุ่นที่แสดงท่าตั้งใจอ่านหนังสืออย่างขะมักเขม้น (ภาพ 4.48) ด้านข้างของภาพมีข้อความของ “ศรีบูรพา” ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *เดลิเมล์วันจันทร์* ฉบับวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2493 ที่มีใจความโดยสรุปคือ “การที่เราเข้ามหาวิทยาลัยเพื่อจะศึกษาให้มีวิชาความรู้นั้น จะต้องมีความมุ่งหมายที่อยู่เหนือไปกว่าเพียงมาขอเอาวิชาไปทำมากินเลี้ยงชีพเพื่อตัวเราเท่านั้น เราควรจะมี ความมุ่งหมายเพื่อจะได้ช่วยผู้คนที่ช่วยตัวเองไม่ได้ เพื่อจะได้รับใช้ประโยชน์ต่อผู้อื่น นอกไปจากครอบครัวของเรา”¹¹³ ภาพถ่ายนี้เป็นภาพถ่ายนำกลุ่มภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.ศ.5 เมื่อพิจารณาภาพถ่ายร่วมกับข้อความของ “ศรีบูรพา” ก็จะพบว่าคณะผู้จัดทำเองก็ได้ปฏิเสธคุณค่าของโรงเรียนและการศึกษา เพียงแต่เพิ่มเติมคุณค่าของการศึกษาเพื่อมวลชนเพื่อให้เพื่อนที่กำลังจะสำเร็จการศึกษาได้ตระหนักว่า จงใช้การศึกษา

¹¹³ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

มิใช่เพียงเพื่อประโยชน์ของตนเองเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของผู้คนในสังคมด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 4.48 ภาพนำภาพถ่ายนักเรียนชั้น ม.ศ.4 – 5 ใน *สมานมิตร' 21*

ที่มา: *สมานมิตร' 21*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ขณะเดียวกันการเลือกใช้ภาพถ่ายวัยรุ่นที่แสดงท่าครุ่นคิดและอ่านหนังสืออย่างขะมักเขม้น ด้วยการใช้เทคนิคแสงธรรมชาติและแสงไฟสำหรับภาพนำชุดภาพถ่ายของวัยรุ่นชั้นมัธยมปลายก็สัมพันธ์กับความตั้งใจของคณะผู้จัดทำ นอกจากนี้ที่สัมพันธ์กับความคิดที่มองว่าวัยรุ่นชั้นมัธยมปลาย ถือเป็นผู้ที่อาวุโสด้วยวุฒิและคุณวุฒิแล้ว ก็ยังต้องการให้วัยรุ่นในช่วงวัยนี้ที่กำลังจะเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตได้ครุ่นคิดและทบทวนถึงคุณค่าของชีวิตตนเองด้วยเช่นกัน เนื่องจากคณะผู้จัดทำ *สมานมิตร' 21* ต้องการปฏิเสธแนวทางการนำหนังสืออนุสรณ์ที่เกิดขึ้นในห้วงสองถึงสามปีที่ผ่านมาที่เน้นความบันเทิงเป็นสำคัญ¹¹⁴ นอกจากนี้การนำเสนอถึงการครุ่นคิดเกี่ยวกับคุณค่าของชีวิตของตนเองยังเกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของโรงเรียนมัธยมในต้นทศวรรษ 2520 เช่นกัน กล่าวคือ กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบเกี่ยวการทำกิจกรรมชุมนุมตามนโยบายรัฐบาลที่ต้องการส่งเสริมให้โรงเรียนจัดกิจกรรมในฐานะส่วนหนึ่งของการพัฒนาการศึกษา จึงทำให้แต่ละโรงเรียนต้องมีการจัดตั้งชุมนุมหรือชมรมกิจกรรมขึ้นภายในโรงเรียน “เพราะการทำกิจกรรมของนักเรียนในโรงเรียนจะเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของการฝึกฝนอุปนิสัย คุณธรรม และความสามารถอันดีในการเรียนรู้ เข้าใจและแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี เป็นผลให้เยาวชนเติบโตขึ้นเป็นประชาชนที่มีคุณภาพของชาติสืบไป”¹¹⁵

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า. แนวทางดังกล่าวนี้จะเป็นแนวคิดหลักในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนสวนกุหลาบในช่วงปีการศึกษา 2522 ถึงราวพ.ศ. 2525 ก่อนที่จะค่อยๆ เสื่อมความนิยมลงในปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา.

¹¹⁵ *สุจิตต์นิตรรคสวน'21*, เอกสารไม่มีเลขหน้า

และปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เองก็นำมาสู่การจัดกิจกรรมนิทรรศการขนาดใหญ่ภายในโรงเรียนขึ้นไม่ว่าจะเป็น งานนิทรรศการสวน งานรำเพยสร้างสรรค์ เป็นอาทิ¹¹⁶

นอกจากนี้ปรากฏการณ์ดังกล่าวก็นำมาสู่การปรากฏภาพถ่ายของผู้ทำประโยชน์แก่โรงเรียน ภาพถ่ายของคณะกรรมการชุมนุมหรือชมรม การตีพิมพ์ผลงานของชุมนุมหรือชมรมในหนังสืออนุสรณ์ รวมไปถึงการกระตุ้นให้วัยรุ่นทำกิจกรรมให้มากขึ้น ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยรุ่นที่ 129 ซึ่งสำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2524 ภาพถ่ายนี้เป็นภาพถ่ายของพิมพ์ดีดที่วางอยู่บนโต๊ะซึ่งเต็มไปด้วยเอกสารจำนวนมาก บนแคร์ของพิมพ์ดีด มีกระดาษที่มีคำว่า “กิจกรรม” ปรากฏอยู่ และทั้งหน้ากระดาษถูกเขียนทับด้วยข้อความที่ใช้ตัวอักษรพิมพ์ดีดว่า “เข้าร่วมกิจกรรม” (ภาพที่ 4.49) การเลือกใช้ภาพถ่ายพิมพ์ดีดเป็นภาพเพื่อกระตุ้นให้วัยรุ่นกรุงเทพคริสเตียนฯ เข้าร่วมทำกิจกรรมน่าจะมาจากภาพลักษณะของพิมพ์ดีดที่เชื่อมโยงกับประโยชน์เพื่อการทำงานและเกี่ยวเนื่องกับคนทำงานเป็นหลัก¹¹⁷ จึงน่าจะทำให้คณะผู้จัดทำเลือกใช้พิมพ์ดีดเพื่อกระตุ้นให้สมาชิกชาวม่วงทองหันมาสนใจการทำกิจกรรมให้มากขึ้น ดังความตอนหนึ่งว่า

มาเกิดครั้นน้อง โรงเรียนของเราให้อิสระในการทำกิจกรรมเต็มที่ กิจกรรมก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ กิจกรรมคือการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ กิจกรรมจะช่วยให้น้องมีความรับผิดชอบอันเป็นพื้นฐานของการทำงานในอนาคต กิจกรรมจะฝึกให้มีความเป็นผู้นำ กิจกรรมพัฒนาสติปัญญา อย่าเรียนอย่างเดียวเลยครับ ถึงได้ระดับมัธยมปลายเราจะมีน้อย แต่พี่ก็เชื่อว่ามัน้อง ๆ มัธยมต้นหรือประถมก็จะสามารถทำได้ดี เราจะพัฒนาไปเรื่อย ๆ มาเกิดครับ¹¹⁸

ข้อความดังกล่าวสัมพันธ์กับการเลือกใช้ภาพถ่ายพิมพ์ดีดที่เป็นสัญลักษณ์แทนทำงาน เพื่อเน้นย้ำให้สมาชิกชาวม่วงทองไม่หมกมุ่นกับการเรียนแต่เพียงอย่างเดียว ผ่านการโน้มน้าวใจว่า “ความรู้้อย่างเดียวเพียงพอหรือ สร้างเสริมประสบการณ์ด้วยการ เข้าร่วมกิจกรรม”¹¹⁹

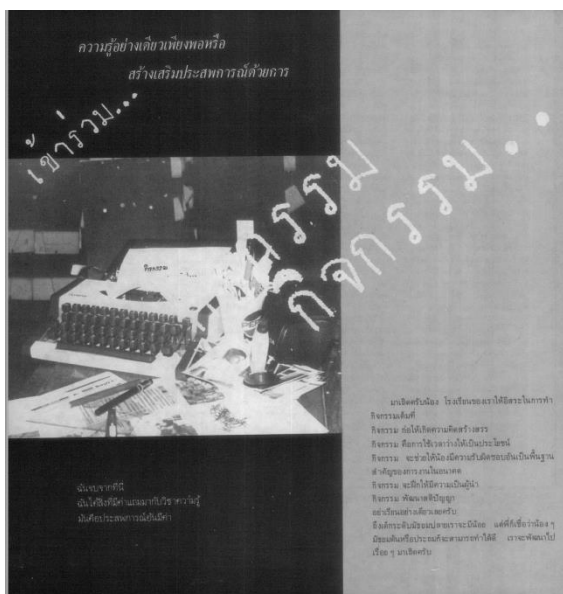
¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า; ปณิธาน: หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนเทพศิรินทร์ ปีการศึกษา 2521, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

¹¹⁷ ข้อเสนอมาจากการพิจารณาผลการศึกษาใน อภัย เลหาหมนตรี, “ทัศนคติของผู้บริโภคในเขตกรุงเทพมหานครที่มีต่อเครื่องพิมพ์ดีดแบบกระดาษเป่าหัว,” (วิทยานิพนธ์พหุศึกษาสาขาสถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต ภาควิชาการตลาด บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528).

¹¹⁸ หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยรุ่นที่ 129 ปีการศึกษา 2524, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 4.49 ภาพโฆษณาเชิญชวนให้นักเรียนโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนฯ เข้าร่วมกิจกรรม (ปีการศึกษา 2524)

ที่มา: กรุงเทพคริสเตียน (ปีการศึกษา 2524) เอกสารไม่มีเลขหน้า.

อย่างไรก็ตามเมื่อเข้า พ.ศ. 2524 - 2525 เป็นต้นมา การแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับคุณค่าของชีวิตได้เสื่อมพลังลงอย่างมาก แม้แต่คณะผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ปีการศึกษา 2526 ยังต้อง “พัฒนาหนังสือประจำปีของโรงเรียนให้เข้ากับรูปแบบมาตรฐานหนังสืออนุสรณ์ทั่ว ๆ ไป”¹²⁰ ด้วยปัจจัยที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน หากอิงจากบริบทระดับสากลก็จะพบว่า ในปลายทศวรรษ 2520 นี้ถือเป็นช่วงเวลาที่สงครามเย็นกำลังจะสิ้นสุดลง พลังทางการเมืองของฝ่ายซ้ายกำลังถึงคราวล่มสลาย แม้แต่ในประเทศไทยเองภายหลังการออกประกาศ 66/2523 ที่ดำเนินการมาตั้งแต่รัฐบาลของพลเอกเกรียงศักดิ์จนถึงพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ภาวะวิกฤตศรัทธาใน พ.ศ. 2523 - 2524 ประกอบกับการขับเคลื่อนสังคมด้วยเศรษฐกิจ ทำให้ประเด็นเรื่องเศรษฐกิจกลายเป็นประเด็นหลักทางสังคมแทนที่การเมืองที่เคยเป็นบริบทนำมาโดยตลอด รวมไปถึงกระแสการส่งเสริมเทคโนโลยีในด้านต่าง ๆ ยิ่งส่งผลให้การเมืองการเป็นสิ่งที่ไกลตัววัยรุ่นมากยิ่งขึ้น ดังความตอนหนึ่งในข้อเขียน “เสี้ยวหนึ่งของปี 5” ใน *แห่งกาลเวลา* หนังสืออนุสรณ์นักศึกษาแพทย์รามาริบัติรุ่นที่ 16 ว่า “คนหนุ่มสาวยุคคอมพิวเตอร์จึงเอาแต่เรียนไปวัน ๆ เสร็จแล้วก็เล่น เฮฮา พักผ่อน ซื่อปิ้ง ค่อนข้างขาดความกระตือรือร้นในปัญหาของสังคมและบ้านเมือง ทั้ง ๆ ที่อนาคตนั้น คนหนุ่มสาวเหล่านี้จะต้องเข้าไปกุมชะตาชีวิตของบ้านเมือง”¹²¹

¹²⁰ *สมานมิตร* 26, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

¹²¹ *แห่งกาลเวลา*, หน้า 172.

ขณะเดียวกันแม้สังคัมรวมไปถึงตัวของวัยรุ่นเองต่างมองว่าวัยรุ่นเป็นกลุ่มคนที่แยกขาดตนเองออกจากบริบททางการเมือง แต่วัยรุ่นบางส่วนเองก็พยายามกระตุ้นและสร้างความเชื่อมั่นว่าวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาผู้เป็นพลังของสังคมได้ ตัวอย่างเช่น กลุ่มภาพถ่ายในหนังสือ *ธรรมศาสตร์บัณชิต 2532* ภาพถ่ายชุดนี้เป็นภาพถ่ายของบัณฑิตหญิงธรรมศาสตร์หันหลังกล้องที่เบื้องหน้าของเธอนั้นเป็นทุ่งนา ร้านขายข้าวสาร สถานีรถไฟหัวลำโพง สีแยก ป้ายรถเมล์ ตลาดสด โรงรถเก็บขยะ กองขยะ ตึกระฟ้า พื้นที่ก่อสร้าง ลำคลองที่น้ำเน่าเสีย ย่านพัฒนพงศ์ สะพานลอยที่มีขอทาน วันแรงงานที่ท้องสนามหลวง ดินเลน ธงชาติไทย อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย และโดมธรรมศาสตร์ (ภาพที่ 4.50) หากพิจารณาภาพถ่ายเหล่านี้ตามอุดมการณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพียงอย่างเดียวก็จะเข้าใจว่าคณะผู้จัดทำต้องการให้บัณฑิตธรรมศาสตร์สนใจปัญหาบ้านเมือง มีจิตใจของการรับใช้ประชาชนดังอุดมการณ์ของมหาวิทยาลัย เนื่องจากหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสืออนุสรณ์แก่บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาจากธรรมศาสตร์

ภาพที่ 4.50 ชุดภาพถ่ายบัณฑิตหญิงธรรมศาสตร์หันหน้าออกไปยังสถานที่ต่าง ๆ ใน *ธรรมศาสตร์บัณชิต 2532*

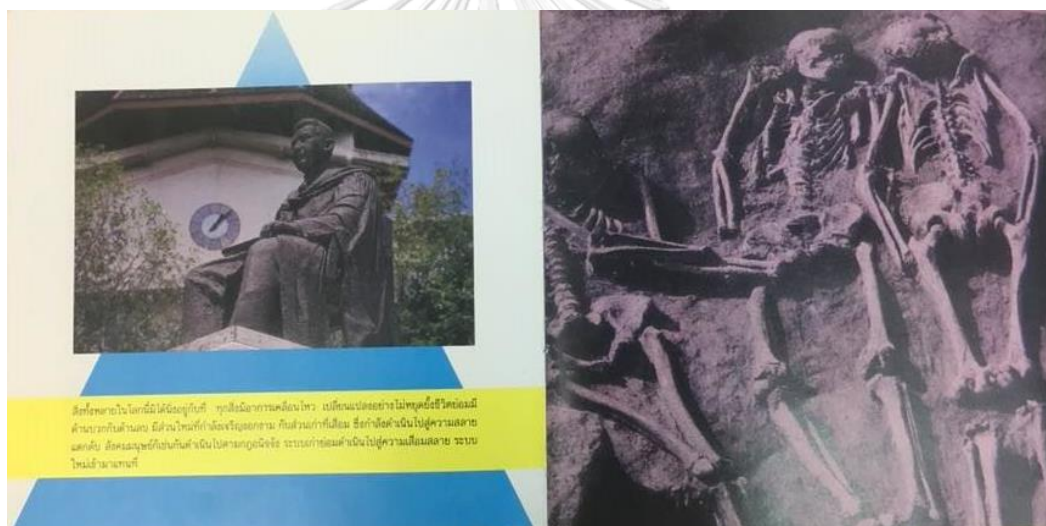
ที่มา: *ธรรมศาสตร์บัณชิต 2532*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

แต่หากเราขยายการพิจารณาไปสู่ภาพถ่ายอนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยกับภาพถ่ายหลุมฝังศพ (ภาพที่ 4.51) ที่อยู่ถัดจากภาพถ่ายชุดนี้ ก็จะพบว่าสิ่งที่ภาพถ่ายชุดนี้ต้องการนำเสนอก็คือ ชีวิตของมนุษย์เป็นอนิจจัง แต่คำว่า “อนิจจัง” ในที่นี้มีได้ตรงตามความหมายของกฎไตรลักษณ์อันหมายความว่าความถึงการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ตามหลักพุทธศาสนา ดังข้อเขียนได้ภาพถ่ายอนุสาวรีย์ของปรีดีว่า

สิ่งทั้งหลายในโลกนี้มีได้เนื่องอยู่กับที่ ทุกสิ่งมีอาการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้ง ชีวิตย่อมมีด้านบวกกับด้านลบ มีส่วนใหม่ที่กำลังเจริญงอกงาม กับส่วนเก่าที่เสื่อม ซึ่งกำลังดำเนิน

ไปสู่ความสลาย แยกดับ สังคมมนุษย์ก็เช่นกันดำเนินไปตามกฎอนิจจัง ระบบเก่าย่อมดำเนินไปสู่ความเสื่อมสลาย ระบบใหม่เข้ามาแทนที่¹²²

ข้อเขียนนี้คัดลอกมาจากคำปรารภในข้อเขียนเรื่อง “ความเป็นอนิจจังของสังคม” ของปรีดี พนมยงค์ ที่ใช้แนวคิดเรื่องอนิจจังตามคัมภีร์อรรถกถาของพุทธศาสนา¹²³ ในการอธิบายพัฒนาการทางสังคม และการต่อสู้ทางสังคมตามแนวทางของลัทธิมาร์กซ์ (Marxism) เนื่องจากปรีดีเชื่อว่า “กฎแห่งอนิจจัง [...] ตรงกับกฎธรรมชาติและวิทยาศาสตร์ทางสังคม”¹²⁴ โดยมีหลักการสำคัญของแนวคิดนี้ได้ปรากฏในท้ายข้อเขียนที่ยกใน *ธรรมศาสตร์บัณฑิต 2532* ความว่า “ระบบเก่าย่อมดำเนินไปสู่ความเสื่อมสลาย ระบบใหม่เข้ามาแทนที่” คำว่า “ระบบใหม่” ในที่นี้ก็หมายความถึง วิทยุวัฒนธรรมศาสตร์ผู้บัณฑิตที่กำลังจะออกไปสู่สังคมผ่านการถ่ายภาพอนุสาวรีย์ของปรีดีในฐานะผู้อุทิศตนสังคมนิฐานะตัวแทนของผู้สร้างระบบใหม่ และภาพถ่ายของหลุมศพก็หมายความถึงระบบเก่าที่ได้ “ไปสู่ความเสื่อมสลาย” แล้ว

ภาพที่ 4.51 ภาพถ่ายอนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์ และภาพถ่ายโครงกระดูกในหลุมฝังศพ (ปีการศึกษา 2532)

ที่มา: *ธรรมศาสตร์บัณฑิต 2532*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

¹²² *ธรรมศาสตร์บัณฑิต 2532*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

¹²³ คัมภีร์อรรถกถา (บ้างก็เรียกอรรถกถา หรือปกรณ์อรรถกถา) เป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่มีความสำคัญรองลงมาจากพระไตรปิฎก ทำหน้าที่อธิบายความหรือศัพท์ยากในพระไตรปิฎกให้ง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น โดยผู้ที่ทำหน้าที่อธิบายความจะเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์.

¹²⁴ ปรีดี พนมยงค์, “ความเป็นอนิจจังของสังคม,” ใน *ข้อเขียนทางปรัชญา* (กรุงเทพฯ: สถาบันสยามเพื่อการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม, 2518), หน้า 10-11. ข้อเขียนชิ้นนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกเนื่องในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานคุณหญิงเพ็ญชัยวิจิตรวิเศษธรรมธาดา ผู้มีอุปการะคุณต่อครอบครัวและตัวของปรีดี เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2500 และมีการตีพิมพ์ในอีกหลายวาระในปีพ.ศ. 2501, พ.ศ. 2513 และพ.ศ. 2512 ตามลำดับ.

ดังนั้นภาพถ่ายของบัณฑิตหญิงธรรมศาสตร์ที่หันหลังให้กล้องเพื่อแทนการทอดสายตาไปยังสังคมเมืองที่เต็มไปด้วยปัญหาและความทุกข์ยากของผู้คนจึงสื่อความหมายได้ว่า วัยรุ่นผู้สำเร็จการศึกษาจากร่วมหาวิทยาลัยจะต้องไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตน แต่ต้องคำนึงถึงประโยชน์ของเพื่อนร่วมชาติอีกจำนวนมากที่ยังคงยากจน และมีคุณภาพชีวิตที่ย่ำแย่ เพื่อให้เข้าใจคำอธิบายดังกล่าวนี้ ผู้ดูภาพสามารถอ่านภาพถ่ายชุดนี้ได้สองวิธีคือการอ่านตามเข็มและทวนเข็มนาฬิกา โดยให้เริ่มต้นที่ภาพบัณฑิตหญิงมองตึกโดมเป็นภาพแรกและใช้บริบททางสังคมเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความหมาย ก็จะพบว่าภาพถ่ายชุดนี้ต้องการให้วัยรุ่นได้ตระหนักปัญหาของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 - 2520 ที่หันมาส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก สวนทางกับภาคเกษตรที่ถูกลดความสำคัญอย่างรวดเร็ว ราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ พื้นที่ทางการเกษตรในเขตปริมณฑลเปลี่ยนไปเป็นนิคมอุตสาหกรรม หมู่บ้านจัดสรร สนามกอล์ฟ ส่งผลให้เศรษฐกิจภาคชนบทถดถอย นำมาสู่การย้ายถิ่นทั้งแบบชั่วคราวและถาวรเพื่อมาเป็นแรงงานในภาคส่วนต่าง ๆ ของกรุงเทพฯ¹²⁵ ทั้งหมดนี้ถูกแสดงผ่านภาพถ่ายของบัณฑิตหญิงที่หันหน้าไปหาพื้นที่เหล่านี้แทบทั้งสิ้น และการหันหลังของบัณฑิตหญิงที่ปรากฏในภาพถ่ายแต่ละภาพก็สัมพันธ์กับความในตอนที่อ่านของข้อเขียนเรื่อง “ความอนิจจังของสังคม” ว่าวัยรุ่นผู้สำเร็จการศึกษามีหน้าที่สำคัญในฐานะของผู้สถาปนาระบบใหม่เพื่อแทนที่ระบบสังคมแบบเก่าที่กำลังจะตายลงไปตามกฎแห่งอนิจจัง เพราะวัยรุ่นก็เปรียบได้ดั่ง “ส่วนใหม่ที่กำลังเจริญงอกงาม” ใน “ระบบใหม่ [ที่] เข้ามาแทนที่”

อย่างไรก็ตามตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นมาก็เริ่มปรากฏช่วงซึ่งความหมายของในเชิงอุดมคติและความเป็นนักอุดมคติของวัยรุ่นมากขึ้น ดังปรากฏผ่านโฆษณาของภาคธุรกิจต่างๆ ตัวอย่างเช่น โฆษณาของธนาคารทหารไทยที่ตีพิมพ์ในหนังสือ *สมานมิตรปีที่ 1 ศตวรรษที่ 2* หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยปีการศึกษา 2525 ภาพถ่ายดังกล่าวประกอบด้วยภาพถ่ายสองภาพขนาดไม่เท่ากัน ด้านบนเป็นภาพถ่ายขนาดใหญ่ของเด็กชายในชุดนักเรียนกำลังมัดคองดูกระดาษด้วยสีหน้าแห่งความสุข ใต้ภาพมีคำโปรยขนาดใหญ่ว่า “ชีวิตไทยไทย อบอุ่น เรียบง่าย เป็นสุข” และด้านล่างเป็นภาพถ่ายของผู้หญิงซึ่งน่าจะเป็นแม่กำลังโอบกอดเด็กชายคนดังกล่าวพร้อมสายตาทอดมองสมุดบัญชีเงินฝากด้วยใบหน้าเปื้อนยิ้ม ด้านข้างของภาพถ่ายมีคำโฆษณาว่า “คนไทยตระหนักในคุณค่าของการเก็บออม และการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ รู้ใช้จ่ายสมฐานะ” (ภาพที่ 4.52) ภาพถ่ายดังกล่าวเป็นภาพถ่ายที่สร้างสรรค์ตามแนวโน้มของการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ที่กลุ่มธนาคารพาณิชย์และบริษัทเอกชนเข้ามาเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมทางศิลปะ

¹²⁵ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริสเบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2546), หน้า 96-97, 161-162, 257.

รวมไปถึงการส่งเสริมค่านิยมการอนุรักษ์ความเป็นไทยในฐานะเอกลักษณ์ของชาติ¹²⁶ จึงมีส่วนสำคัญ ที่ให้ความยากจนที่วัยรุ่นเคยนำเสนอในฐานะของปัญหาในเชิงโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมถูกตีความใหม่จากกระแสนิยมไทยผ่านภาพวาดจิตรกรรมและภาพถ่ายโฆษณาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไทยในฐานะภาพแทนของชีวิตที่สมถะเรียบง่าย

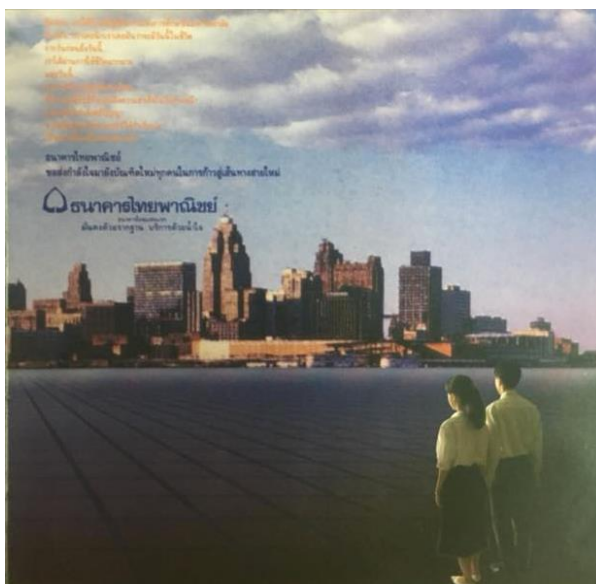
ภาพที่ 4.52 ภาพโฆษณาธนาคารธนาคารทหารไทย (ปลายทศวรรษ 2520)

ที่มา: สมานมิตรปีที่ 1 ศตวรรษที่ 2, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ขณะเดียวกันภายใต้กระแสแห่งการพัฒนาการภาคธุรกิจก็มองวัยรุ่นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการแก้ไขและพัฒนาสังคมใหญ่เท่านั้น ตัวอย่างเช่น ภาพโฆษณาของธนาคารไทยพาณิชย์ที่ตีพิมพ์ในหนังสือ *ธรรมศาสตร์บัณฑิต 2532* (ภาพที่ 4.53) โฆษณาชิ้นนี้ประกอบด้วยวัยรุ่นชายและหญิงในชุดนักศึกษาที่ยืนอยู่ริมขอบของภาพและทอดสายตามองไปยังดีกรีฟ้า การจัดวางองค์ประกอบของภาพได้แสดงให้เห็นว่า ภาคเอกชนมองวัยรุ่นในฐานะสมาชิกตัวเล็ก ๆ คนหนึ่งผู้กำลังก้าวมาสู่ “เส้นทางสายใหม่” ที่กว้างใหญ่และเต็มไปด้วยการแข่งขันดังจะเห็นได้จากการจัดวางให้วัยรุ่นมีขนาดเล็กกว่าภาพดีกรีฟ้าที่เป็นจุดเด่นบริเวณกึ่งกลางของภาพ ภาพโฆษณาชิ้นนี้แตกต่างชุดภาพบัณฑิตหญิงธรรมศาสตร์ในหนังสืออนุสรณ์เล่มเดียวกันที่ให้บัณฑิตหญิงเป็นจุดเด่นของภาพท่ามกลางบริบทแวดล้อมอื่น ๆ (ภาพที่ 5.50) ลักษณะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางความคิดในการให้ความหมายต่ออุดมคติทางการเมืองของวัยรุ่นในช่วงต้นทศวรรษ 2530 กล่าวคือ ในขณะที่วัยรุ่น

¹²⁶ สิทธิธรรม โลหิตะสุข, “ประวัติศาสตร์การประกวดศิลปกรรมในประเทศไทย ตั้งแต่ทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2530,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557), หน้า 282 - 287, 332.

พยายามสร้างความเชื่อมั่นให้แก่เพื่อนบัณฑิตว่าพวกเขาคือผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่ในทางกลับกันสังคมภายนอกที่พวกเขากำลังจะเผชิญต่อไปนั้นกลับมองพวกเขาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่เท่านั้น

ภาพที่ 4.53 ภาพโฆษณาธนาคารไทยพานิชย์ใน *ธรรมศาสตร์บัณฑิต 2532*

ที่มา: *ธรรมศาสตร์บัณฑิต 2532*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า ภาพถ่ายมีพลังต่อการสร้างและนิยามความหมายของการเมืองในเชิงอุดมคติของวัยรุ่น ที่เปลี่ยนแปลงจากการใช้ภาพถ่ายที่อิงกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงสู่การใช้ภาพถ่ายนอกรอบบริบทเดิมของภาพ เพื่อกระตุ้นให้เพื่อนวัยรุ่นได้อยู่ร่วมสังคมเดียวได้ตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตนในการอุทิศตนเพื่อสังคม ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาแนวทางการใช้ภาพถ่ายตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ก็จะพบการเปลี่ยนแปลงของวิธีการนำเสนอที่สำคัญคือ จากเดิมที่วัยรุ่นเชื่อมโยงความหมายการเมืองผ่านการสร้างภาพแทนในอุดมคติเพื่อกระตุ้นให้เพื่อนร่วมสังคมเข้าร่วมกลุ่มหรือการเคลื่อนไหวที่เป็นขบวนการ ก็เปลี่ยนมาสู่การให้วัยรุ่นได้ตระหนักถึงคุณค่าและชีวิตตนเอง นอกจากการใช้ภาพถ่ายเพื่อแสดงอัตลักษณ์ทางการเมืองของวัยรุ่นนอกจากจะส่งผลในทางการเมืองแล้ว ก็ยังส่งผลให้เกิดการปฏิเสธการเมืองผ่านการใช้ภาพถ่ายเพื่อยืนยันอัตลักษณ์ของวัยรุ่นที่อิงกับชีวิตที่ผูกพันกับสถาบันการศึกษา อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าสู่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาวัยรุ่นมิได้เป็นผู้ผูกขาดความหมายของชีวิตในอุดมคติแต่เพียงกลุ่มเดียวอีกต่อไป เพราะด้วยสังคมที่เปิดกว้างและวัยรุ่นได้กลายเป็นความคาดหวังทางสังคมที่ย่อมส่งผลให้ผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ต้องการที่จะเข้าถึงวัยรุ่นมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการสร้างภาพแทนความหมายของชีวิตในเชิงอุดมคติในอีกรูปแบบหนึ่งที่ลดทอนพลังทางการเมืองและสังคมของวัยรุ่น และเน้นความหมายของชีวิตพวกเขาในฐานะที่พวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเท่านั้น

บทที่ 5 วัยรุ่นกับความเป็นเพื่อน

ภาพที่ 5.1 ภาพถ่ายหมู่ของวัยรุ่นชั้น ม.6/3 ใน บดินทรเดชา รุ่น 18 (ปีการศึกษา 2532)

ที่มา: บดินทรเดชา รุ่น 18, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ในภาพถ่ายหมู่ของวัยรุ่นชายหญิงชั้น ม.6/3 โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) รุ่นที่ 18 ปีการศึกษา 2532 แต่ละคนมีสีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสอยู่ในอิริยาบถที่ผ่อนคลาย (ภาพที่ 5.1) ภาพนี้เป็นเพียงภาพถ่ายหมู่ของเพื่อนร่วมชั้นเรียนที่เราอาจพบเห็นได้โดยทั่วไป แต่บทกลอนที่อยู่ใต้ภาพถ่ายที่บ่งบอกความรู้สึกอาลัยรักและบอกเล่าถึงช่วงเวลาแห่งความประทับใจที่เพื่อนต่างเคยมีส่วนร่วมกัน ทำให้เห็นว่าภาพถ่ายนี้ได้รับเลือกมาตีพิมพ์ในหน้ากระดาษเพื่อทำหน้าที่เป็นดังคำสัญญาว่า “เพียงขอให้อย่าลืมกันเท่านั้นพอ”¹ ดังนั้นเมื่อวันเวลาผ่านไป ถ้าวัยรุ่นเหล่านี้กลับมาเปิดดูหนังสืออนุสรณ์และเห็นภาพถ่ายใบนี้ก็จะระลึกถึงอดีตและช่วงเวลาที่ผ่านมาที่เคยใช้ชีวิตร่วมกันเมื่อครั้งเป็นวัยรุ่นผ่านภาพถ่ายที่มีใบหน้าของเพื่อนที่แต่ละคนอันเป็นสื่อให้ผู้ดูภาพได้ย้อนระลึกถึงผู้คนและเรื่องราวที่ผ่านมาได้ ภาพแทนของความเป็นเพื่อนในลักษณะดังกล่าวนี้ถือเป็นภาพที่เราพบเห็นจนคุ้นตา แต่แท้จริงแล้วลักษณะของความเป็นเพื่อนเช่นนี้เป็นสิ่งที่เกิดพร้อมกับการเติบโตของอุตสาหกรรมบันเทิง

¹ บดินทรเดชา รุ่น 18, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

และโฆษณาในปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ความรับรู้ในลักษณะดังกล่าวส่งผลให้เราเชื่อว่า ความหมายของความเป็นเพื่อนเป็นสิ่งที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลง ประเด็นดังกล่าวนำมาสู่คำถามของการอภิปรายบทนี้ว่า ความหมายของความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

ประเด็นเรื่องความเป็นเพื่อนนอกจากที่จะยังไม่เป็นที่สนใจในวงวิชาการด้านประวัติศาสตร์ไทยแล้ว การอธิบายเรื่องเพื่อนและความเป็นเพื่อนก็ยิ่งอิงกับคำอธิบายของสังคมอื่นมากกว่าที่จะมองจากการเปลี่ยนแปลงที่บนฐานของบริบททางการเมืองและสังคมของไทยเอง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบความสัมพันธ์และความหมายที่เฉพาะกาลเทศะ ดังจะเห็นได้จากการที่ประเด็นเรื่องเพื่อนและความเป็นเพื่อนเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการอธิบายเกี่ยวกับความเป็นชาย (masculinity) ในราชสำนักของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ตัวอย่างเช่น งานศึกษาเรื่อง “ลัทธิชาตินิยมกับบทบาทเรื่องเพศในประเทศไทย พ.ศ. 2453 - 2468” ของทาโมรา ฟิชเชล (Thamora Fishel; ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2543 แปล พ.ศ.2550) อธิบายบทบาททางเพศในฐานะเครื่องมือของการศึกษาเพื่อนำไปสู่การเข้า “ลัทธิชาตินิยม” ของรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 - 2468) ส่วนหนึ่งของงานชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงบทบาทของความเป็นชายที่มีส่วนในการสร้างความเป็นเพื่อน อันจะเป็นเครื่องมือในการสร้างแนวคิดชาตินิยมในสยามได้² นอกจากนี้ยังมีงานอีกชิ้นหนึ่งเรื่อง “วัฒนธรรมโรงเรียนชายล้วนของวชิราวุธวิทยาลัยในยุคโรงเรียนมหาดเล็กหลวง” ของชานันท์ ยอดหงษ์ (พ.ศ. 2555) ที่เสนอว่า

ในฐานที่เป็นโรงเรียนชายล้วน วชิราวุธวิทยาลัยหรือโรงเรียนมหาดเล็กหลวง จึงเป็นสังคมชายล้วน (Homosociality) เช่นเดียวกับค่ายทหาร ทิมกีฬา หรือแม้แต่เรือนจำ ที่สามารถเชื่อมความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีเพศสรีระ (sex) เดียวกัน และสร้างความเป็นหมู่คณะที่มีเพศสภาวะ (gender) ร่วมกันผ่านความรื่นรมย์ ความพึงพอใจร่วมกันในกลุ่มพวกพ้อง ขณะเดียวกันก็ผลิตวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มซึ่งมีผลต่อลักษณะทางเพศ การปกครอง การเรียน และสิ่งแวดล้อมของโรงเรียน จึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของนักเรียนอย่างชัดเจน³

ข้อเสนอนี้เน้นให้เห็นว่า พื้นที่ของโรงเรียนกึ่งนอนชายล้วน นอกจากจะเป็นพื้นที่ของการสร้างความเป็นชายแล้ว ยังช่วยในการสร้างความเป็นเพื่อนที่เป็นหมู่คณะผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในโรงเรียนด้วยเช่นกัน แต่ปัญหาสำคัญของงานชิ้นนี้ก็คือ การใช้บริบทของสังคมต่างประเทศในช่วงเวลาเดียวกันเข้ามาอธิบายสังคมชายล้วนของโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ดังจะเห็นได้จากที่ชานันท์การอ้างอิง

² ดังที่ฟิชเชลได้อธิบายไว้ความว่า “ร.6 ทรงมีความหวังว่าจะสร้างมิตรภาพระหว่างพระสหายชาย ซึ่งเป็นตัวอย่างของความเท่าเทียมกัน และสามารถรวมตัวกันเป็นแกนกลางของขบวนการชาตินิยมได้...” (ทาโมรา ฟิชเชล, “ลัทธิชาตินิยมกับบทบาทเรื่องเพศในประเทศไทย พ.ศ. 2453 - 2468,” *ฟ้าเดียวกัน* 5, 4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2550): 126)

³ ชานันท์ ยอดหงษ์, “วัฒนธรรมโรงเรียนชายล้วนของ ‘วชิราวุธวิทยาลัย’ ในยุค ‘โรงเรียนมหาดเล็กหลวง,’” *อ่าน* 4, 1 (มิถุนายน - เมษายน 2555): 178. ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวใน ชานันท์ ยอดหงษ์, *นายใน สมัยรัชกาลที่ 6* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2556) ในบทที่ 4 กิจกรรมภายในราชสำนักฝ่ายชาย, หน้า 109-129 และบทที่ 6 เพศภาวะของนายใน, หน้า 175 - 218.

ข้อเสนอจากบทความเรื่อง “Romantic Friendship: Male Intimacy and Middle-class Youth in the United States, 1800 - 1900” ของ อี แอนโทนี โรทุนโด (E. Anthony Rotundo) เพื่ออธิบายรูปแบบความเป็นเพื่อนของนักเรียนชายในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงด้วยข้อสังเกตของโรทุนโดที่ว่า “ความสัมพันธ์สนิทสนมจากการกินอยู่ร่วมกันเป็นเวลานานในหมู่เพื่อนชายวัยรุ่นตอนปลายนั้นไม่ต่างจากการสร้างครอบครัวร่วมกันหรือสถานภาพสมรส”⁴ แต่สิ่งที่ชานันท์มิได้ไว้แสดงในบทความนี้ก็ คือ การชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของความเป็นเพื่อนและความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนชายในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงที่อิงกับบริบทของสังคมสยามและบริบทของโรงเรียนในช่วงเวลาดังกล่าวอย่างชัดเจน แต่กลับอาศัยคำอธิบายจากสังคมอื่นเข้ามาเพื่อช่วยสร้างคำอธิบาย และนำหลักฐานที่มีอยู่ไปจัดเรียงให้เข้ากับคำอธิบายนั้น

ขณะเดียวกันความเพิกเฉยต่อประเด็นดังกล่าวก็เกี่ยวข้องกับปัญหาในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ของไทยที่สำคัญ คือ การอธิบายระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของวัยรุ่นผ่านระบบอาวุโส เนื่องจากความสนใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมของวัยรุ่นมักอธิบายผ่านประเด็นที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์การเมือง คำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับระบบอาวุโส (หรือระบบชิเนียร์ริตี้; seniority หรือโซตัส; SOTUS)⁵ มีการใช้งานในสองประการสำคัญ ได้แก่ ประการแรก เพื่อชี้ให้เห็นถึงความโดดเด่นของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2516 ว่าเป็นมหาวิทยาลัยที่มีแต่ความเสมอภาคและปราศจากระบบอาวุโส และเพื่อนแย้งว่าบรรยากาศดังกล่าวนี้มีส่วนสำคัญที่ทำให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กลายเป็นผู้นำการเคลื่อนไหวในเหตุการณ์ 14 ตุลา⁶ ประเด็นดังกล่าวสัมพันธ์กับปัญหาประการถัดมา คือ ระบบอาวุโสมักถูกอธิบายในฐานะระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ล้าหลังและถูกใช้เพื่อขบขันบทบาทของกลุ่มวัยรุ่นหัวก้าวหน้า ดังที่สุธาชัย ยิ้มประเสริฐได้อธิบายไว้ในบทความเรื่อง “6 ตุลาฯ เกิดขึ้นได้อย่างไร” ว่า

การขยายอิทธิพลที่ก้าวหน้าของฝ่ายนักศึกษา นั้น มีผลกระทบอย่างมากต่อการเสื่อมสลายของระบบโซตัส ระบบอาวุโส และประเพณีรับน้องอันเหลวไหลของนิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นกระแสของนักศึกษา

⁴ เรื่องเดียวกัน: 184.

⁵ SOTUS; เป็นคำที่ประกอบขึ้นจาก S ย่อมาจาก Seniority คือการเคารพต่อผู้ที่มีคุณวุฒิและวัยวุฒิสูงกว่าตนเอง O ย่อมาจาก Order คือ การปฏิบัติตามคำสั่ง T ย่อมาจาก Tradition คือ การปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณี U ย่อมาจาก Unity คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และ S คือ Spirit คือ การแสดงออกในสิ่งที่ถูกต้อง หลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งที่มีถูกอ้างถึงการนิยามความหมายของคำว่าโซตัส คือ “โคลงสี่สุภาพที่พบในหนังสือเพชรซึ้งนโบริวม จากห้องสมุดภาควิชาวิศวกรรมโยธา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ซึ่งไม่ระบุศักราชของเล่ม อันเป็นหลักฐานที่ปรากฏในเวปไซต์วิกิพีเดีย <https://th.wikipedia.org/wiki/โซตัส> และ ในหนังสือ นายชาติสังคม(นามปากกา), *วิพากษ์ว่าก: บทวิพากษ์แห่งการรับน้องประชุมเชียร์ โซตัส* (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2554).

⁶ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2556), หน้า 38.

ในระยะก่อนกรณี 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 [...] นอกจากนี้ ประเพณีที่ล้าหลัง ไร้สาระ และฟุ่มเฟือยชนิดต่าง ๆ ถูกลดจำนวนลงอย่างมากและมักไม่ได้รับความสนใจจากนักศึกษาส่วนใหญ่กิจกรรมที่นักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ จัดทำในช่วงนี้ จะเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่มีสาระ⁷

คำอธิบายดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงผลของการเปลี่ยนแปลงอันยิ่งใหญ่จากบริบททางการเมืองในปลายทศวรรษ 2510 ที่มีผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของวัยรุ่นมากกว่าที่จะทำความเข้าใจผ่านมิติทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นแนวคิดของความเป็นเพื่อนที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้คำอธิบายที่อิงบริบททางการเมือง ทำให้เราไม่เข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมของวัยรุ่นได้มากและหลากหลายเท่าที่ควร

แต่ในพื้นที่ของประวัติศาสตร์ยุโรปนั้น ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความ เป็นเพื่อนถือเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจอย่างมาก งานเหล่านี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า เพื่อนและความเป็นเพื่อน นอกจากที่มีรูปแบบเฉพาะที่สัมพันธ์กับกาลเทศะในยุคสมัยหนึ่งแล้ว ปรากฏการณ์ดังกล่าวยังเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น หนังสือ *The Friend* ของ อลัน เบรย์ (Aland Bray) ที่อธิบายความเป็นเพื่อนของผู้ชายผ่านความสัมพันธ์ของครอบครัวบนพื้นฐานของคริสต์ศาสนาแบบอังกฤษตั้งแต่ยุคกลางไปจนถึงสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) และสมัยใหม่ เพื่อชี้ให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นเพื่อนที่เปลี่ยนจากเดิมที่เน้นเรื่องความจงรักภักดีมาสู่ความเป็นส่วนตัวและความสัมพันธ์ระหว่างเพศ⁸ นอกจากนี้ยังมีหนังสือ *Friendship a History* ของ บาบารา ไคน์ และคณะ (Barbara Caine) ที่ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกี่ยวกับคำว่าเพื่อน ตั้งแต่สมัยกรีกโบราณที่เกิดคำว่าเพื่อนในความหมายทางปรัชญาไปจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 เพื่อชี้ให้เห็นการคลี่คลายความหมายและการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของคำว่าเพื่อนที่มีรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันไปตามกลุ่มคนและสังคมในแต่ละช่วงเวลาตลอดประวัติศาสตร์ยุโรป⁹ ตัวอย่างเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นว่า เพื่อนและความเป็นเพื่อนเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงทั้งในแง่ของรูปแบบและความหมายตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม จึงทำให้เราต้องกลับมาทบทวนว่า แท้ที่จริงแล้ว ความหมายของความเป็นเพื่อน โดยเฉพาะความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นในสังคมไทยไม่เปลี่ยนแปลงเลยหรือ? ทั้งหมดนี้จึงนำมาสู่คำถามของการศึกษาประจำบทที่ว่า ความหมายของความเป็นเพื่อนและการสร้างภาพแทนดังกล่าว เปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร การใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นช่วยให้เราเข้าใจกระบวนการสร้างความหมายและภาพแทนของความเป็นเพื่อนอย่างไร และปัจจัยใดเป็นตัวกำหนดการประกอบสร้างความหมายและการสร้างภาพแทนดังกล่าว

⁷ สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ, “6 ตุลาฯ เกิดขึ้นได้อย่างไร,” *อาชญากรรมรัฐในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง*, ใจ อึ้งภากรณ์, สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรับรู้ข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519, 2544), หน้า 111-112.

⁸ Aland Bray, *The Friend* (Chicago and London: The University of Chicago Press, 2003).

⁹ Barbara Caine (eds.), *Friendship A History* (2009; rept. New York: Routledge, 2014.).

สำหรับนิยามของคำว่า “ความเป็นเพื่อน” ประจําบทนี้คือ ความสัมพันธ์ที่ไม่เพียงแต่ก่อรูปจากกลุ่มวัยรุ่นที่อยู่ร่วมโรงเรียนและมหาวิทยาลัยเดียวกันเท่านั้น แต่ยังเกิดจากกลุ่มคนที่เรียนในระดับชั้นเดียวกันเป็นเวลายาวนาน ซึ่งพวกเขาต่างมีสำนึกของความเป็นเพื่อนร่วมห้องเรียน เพื่อนร่วมชั้นเรียน และเพื่อนร่วมรุ่นที่ต่างมีความรัก ความสามัคคี และความปรารถนาดีต่อกัน นิยามดังกล่าวนอกจากที่จะสัมพันธ์กับนิยามของเพื่อนที่วัยรุ่นในช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 เป็นผู้สร้างแล้ว ก็ยังเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติของเอกสารชั้นต้นที่จะใช้ศึกษาและอภิปรายในบทนี้ด้วยเช่นกัน เนื่องจากหลักฐานชุดดังกล่าวรวมถึงที่จะกล่าวต่อไปหลังจากนี้จะช่วยให้เราเข้าถึงภาพแทนของความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นผ่านมุมมองของมิตรภาพ ความสามัคคี และความปรารถนาดีต่อกัน

นอกจากนี้นิยามดังกล่าวก็เป็นนิยามที่วัยรุ่นต่างยอมรับผ่านเอกสารทั้งหนังสืออนุสรณ์และสมุดเพรนต์ชีพว่า สถานศึกษามีส่วนสำคัญในการสร้างความหมายของคำว่าเพื่อนและความเป็นเพื่อน และเพื่อนที่วัยรุ่นให้ความสำคัญมากที่สุดก็คือ เพื่อนร่วมชั้นเรียน ดังที่วัยรุ่นชายโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยได้อธิบายไว้ในหนังสืออนุสรณ์ประจำปีการศึกษา 2504 ของพวกเขาว่า

เพื่อนที่นับว่าเราได้พบและสนิทสนมกันนานที่สุด ก็ได้แก่ เพื่อนร่วมชั้นเรียนในโรงเรียนเดียวกัน นับแต่เราได้ก้าวมารับการศึกษาภายในรั้วม่วงทองอันอบอุ่น เราก็มักได้พบและมีเพื่อนซึ่งร่วมชั้นเรียน ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมา ตั้งแต่ชั้นประถมหนึ่ง จนเราเติบโต และเปลี่ยนชั้นขึ้นมาเรื่อยๆ เพื่อนบางคนอาจจะโชคร้ายสอบตก แต่ก็ไม่มีใครดูหมิ่นดูแคลนกัน เรายังคงถือมิตรภาพอันอบอุ่นและเป็นเพื่อนกันเสมอ เมื่อพวกเราได้อยู่กันนานหลายปีเข้า ก็เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น มีมิตรภาพอันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เมื่อถึงคราวเพื่อนคนใดได้รับความทุกข์ลำบาก เราก็มักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และสิ่งที่เราพร้อมใจกันรักมากที่สุดก็ได้แก่ ร.ร. B.C.C. [โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย; Bangkok Christian College] ของเรานั่นเอง ร.ร. ของเรานี้เป็นสถานที่ให้การอบรมสั่งสอนและให้วิชาแก่เรา ร.ร. ให้เราได้พบและมีเพื่อน¹⁰

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าวัยรุ่นมองว่า “เพื่อนร่วมชั้นเรียนในโรงเรียนเดียวกัน” เป็นบุคคลที่รู้สึกผูกพันและมองว่าเป็นเพื่อน เนื่องจากการได้ใช้เวลาร่วมชั้นเรียนและสถานศึกษาเดียวกันนั้นเป็นบ่อเกิดแห่งมิตรภาพที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โรงเรียนจึงไม่เพียงทำหน้าที่ให้ความรู้ แต่ยังทำให้พวกเขาได้รู้จักและมีเพื่อน แม้คำอธิบายดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่ได้รับการผลิตซ้ำอยู่เรื่อยมา แต่ถ้าพิจารณาจากบริบทที่แวดล้อมอยู่ก็จะพบมุมมองบางประการที่น่าสนใจ ดังคำกล่าวอำลาของฐิตาภรณ์ วิชัยดิษฐ ตัวแทนนักเรียนโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยในพิธีรับดีโพลมา (Diploma) ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 รุ่นที่ 112 ปีการศึกษา 2529 ในหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียน ได้กล่าวถึงเพื่อนร่วมรุ่นของเธอความตอนหนึ่งว่า

¹⁰ พิศาล ประหัสฎาภิฑูร, “เพื่อน,” ใน อนุสรณ์ 2504 ที่ระลึกคณะนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย, หน้า 115.

สิ่งสำคัญที่สุดที่ข้าพเจ้าทุกคนได้รับจากการเข้ามาเป็นนักเรียนวัฒนาฯ คือ “เพื่อน” ตลอดเวลาที่ผ่านมา เพื่อนจะเป็นผู้อยู่เคียงข้างเสมอ ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ช่วยเหลือให้กำลังใจ สนิทศรสมานสามัคคี และมีความจริงใจ ทุกอย่างสอนให้ทุกคนรู้ว่า ไม่ใช่เพียงการมีวิชาความรู้เด่นเพียงอย่างเดียว ที่จะทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จได้ แต่การที่เรามีเพื่อนที่ดี มีมนุษยสัมพันธ์ และมีมิตรภาพ ก็มีผลสำคัญเช่นกัน¹¹

แม้คำกล่าวอ้างดังกล่าวจะเป็นไปในทิศทางเดียวกับข้อเขียนเมื่อปีการศึกษา 2504 ของวัยรุ่นชายกรุงเทพฯ คริสเตียนฯ แต่หากพิจารณาความตอนท้ายของคำกล่าวอ้างนี้ก็พบว่า วัยรุ่นได้เน้นย้ำความสำคัญของเพื่อนในฐานะคู่ตรงข้ามของการเป็นปัจเจกบุคคลที่มุ่งเน้นความสำเร็จส่วนบุคคลทางการศึกษา ว่ามนุษยย์ไม่อาจประสบความสำเร็จเพียงลำพังได้ เพราะ “การที่เรามีเพื่อนที่ดี มีมนุษยสัมพันธ์ และมีมิตรภาพก็มีผลสำคัญเช่นกัน” ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าแก่นิยามของความเป็นเพื่อนที่วัยรุ่นพยายามเน้นย้ำผ่านตัวอักษรและคำพูดของพวกเขาจะดูเหมือนไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ แต่ความหมายที่แฝงมากับนิยามเหล่านี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่เราจะเข้าใจการเปลี่ยนแปลงการให้ความหมายที่นำไปสู่การสร้างภาพแทนของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นได้ดียิ่งขึ้น

บทนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาและอภิปรายพลวัตของความหมายและภาพแทนของความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นในทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 เพื่อแสดงให้เห็นว่า แม้ความหมายของความเป็นเพื่อนตลอดช่วงเวลาดังกล่าวอาจเป็นสิ่งที่ดูเหมือนหยุดนิ่ง แต่ในความเป็นจริงแล้วความหมายของเพื่อนกลับเป็นสิ่งที่พลวัตและสัมพันธ์กับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในแต่ละทศวรรษด้วย

บทนี้นอกจากจะใช้หนังสืออนุสรณ์เป็นเอกสารหลักในการศึกษาความหมายของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 แล้ว ยังใช้เอกสารชั้นต้นประเภทอื่นเพื่อชี้ให้เห็นการสร้างนิยามของความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น สมุดเฟรนด์ชิพ (friendship book) ซึ่งเป็นเอกสารที่วัยรุ่นนิยมแลกเปลี่ยนกันเขียนเนื่องในหลายวาระ ไม่ว่าจะเป็นสำเร็จการศึกษา การเปลี่ยนห้องเรียนเมื่อขึ้นระดับชั้นใหม่ การไปศึกษาต่อต่างประเทศ เป็นต้น¹² สมุดเฟรนด์ชิพไม่เพียงแต่จะช่วยให้นักประวัติศาสตร์เห็นถึงความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นในช่วงทศวรรษ 2500 ถึงราวต้นทศวรรษ 2510 ที่พวกเขาต่างแสดงมิตรภาพและความสนิทสนมระหว่างกันอย่างเปิดเผยเท่านั้น แต่ยังช่วยให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นที่หลากหลายและมิได้จำกัดเพียงแค่เรื่องระบบอาวุโสในมหาวิทยาลัยอย่างเดียว อย่างไรก็ตามสมุดเฟรนด์ชิพที่ผู้วิจัยสำรวจพบแค่ในช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 เท่านั้น แบ่งออกเป็นสองกลุ่มหลัก

¹¹ วัฒนา 112: หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยรุ่นที่ 112 ปีการศึกษา 2529, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

¹² ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผศ.ดร. วิไล วิไลทอง อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้แนะนำให้ผู้วิจัยได้ทดลองใช้สมุดเฟรนด์ชิพในฐานะเอกสารชั้นต้นทางประวัติศาสตร์เพื่อเข้าใจชีวิตวัยรุ่น.

ได้แก่ กลุ่มแรกเป็นสมุดเฟรนด์ชิพของไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ในเว็บไซต์หอจดหมายเหตุร่วมสมัย ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม จำนวน 3 เล่ม¹³ และอีกกลุ่มหนึ่งเป็นสมุดเฟรนด์ชิพที่พบในกระตู้ในเว็บบอร์ดไทยสกูตเตอร์ จำนวน 3 เล่ม¹⁴ แต่ข้อจำกัดของเอกสารทั้งในแง่ปริมาณและช่วงเวลาก็มีได้เป็นปัญหา นัก เพราะผู้วิจัยจะใช้เอกสารดังกล่าวเพื่อชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างของการอธิบายความหมายของความเป็นเพื่อนในทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 ระหว่างความสามัคคีกับความสนิทสนม เนื่องจากหนังสืออนุสรณ์ในช่วงเวลาดังกล่าวเน้นแสดงความสามัคคีของหมู่คณะเป็นสำคัญ นอกจากสมุดเฟรนด์ชิพแล้ว ผู้วิจัยจะใช้หน้าปกเทปเพลงและโฆษณา เพื่อชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลและปฏิสัมพันธ์ของการสร้างภาพแทนความเป็นเพื่อนระหว่างภาครัฐกิจกับวัยรุ่นในปลายทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2530 การใช้เอกสารชิ้นต้นที่หลากหลายเช่นนี้จะช่วยให้เราเข้าใจบริบทและปัจจัยที่นำไปสู่การประกอบสร้างความหมายของความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นในแต่ละทศวรรษ

บทนี้แบ่งการอภิปรายออกเป็นสามส่วนหลักเรียงตามทศวรรษ เพื่อชี้ให้เห็นถึงการเน้นย้ำความหมายของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นที่พัฒนาจากความหมายในเชิงความสมัครสมานสามัคคีของหมู่คณะมาสู่ความหมายในเชิงความสนิทสนมและความผูกพันทางใจ หรือที่เป็นที่รับรู้ในวลีว่า “เพื่อนกันตลอดไป” ส่วนแรกว่าด้วยความสัมพันธ์กับความสามัคคี ส่วนนี้ต้องการอธิบายความหมายของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นในช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 ที่เน้นความสามัคคีเป็นแกนกลางของการอธิบายความเป็นเพื่อนร่วมรุ่นผ่านคำบรรยายภาพและข้อเขียนในหนังสืออนุสรณ์ อันเป็นผลมาจากรูปแบบของกิจกรรมของวัยรุ่นที่ต้องการเน้นย้ำความสามัคคีในฐานะเครื่องมืออ้างสังคม ส่วนที่สองว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงความหมายของความเป็นเพื่อนจากความสามัคคีมาสู่ความสนิทสนม ส่วนนี้ต้องการอธิบายบทบาทของความสามัคคีที่นำไปสู่ความสนิทสนมในฐานะเครื่องมือเยียวยาบาดแผลจากความเจ็บปวดทางจิตใจจากเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของความคิดเรื่องความสนิทสนมที่มีส่วนสำคัญในการให้

¹³ สมุดเฟรนด์ชิพของไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม จำนวนสามเล่ม ได้แก่ สมุดเฟรนด์ชิพเมื่อครั้งสำเร็จการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ณ โรงเรียนไพศาลศิลป์ ปีการศึกษา 2500 สมุดเฟรนด์ชิพเมื่อครั้งสำเร็จการศึกษาระดับชั้นเตรียมอุดมศึกษาปีที่ 2 ณ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ปีการศึกษา 2503 และอีกเล่มหนึ่งสมุดเฟรนด์ชิพก่อนเดินทางไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ (เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2504) และช่วงที่ใช้ชีวิตอยู่ที่เมืองลัดโลว์ (Ludlow) และมณฑลชร็อบเชอร์ (Shropshire) ประเทศอังกฤษ (ระหว่างเดือนมิถุนายน – กันยายน พ.ศ. 2504) ดูเอกสารส่วนตัวอื่นๆ ของไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม เพิ่มเติมใน <http://www.paiboonarc.in.th/> หมายเหตุ หอจดหมายเหตุร่วมสมัยของไพบูลย์ วัฒนศิริธรรมไม่สามารถเข้าถึงทางออนไลน์ได้แล้ว

¹⁴ สมุดเฟรนด์ชิพของสาว ๆ เมื่อ ปี พ.ศ.2511 [ออนไลน์], 17 กันยายน 2559. แหล่งที่มา <http://www.thaiscooter.com/forums/showthread.php?t=94668&highlight=#.WbZnf9MJHVp>; มาดูเฟรนด์ชิพของเด็ก ม.7 เตรียมอุดมฯ เมื่อ พ.ศ.2513-2514 กัน [ออนไลน์], 17 กันยายน 2559. แหล่งที่มา <http://www.thaiscooter.com/forums/showthread.php?t=100989#.WbZnm9MJHVo>.

ความหมายและสร้างภาพแทนความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นในต้นทศวรรษ 2520 ที่จะส่งอิทธิพลอย่างต่อเนื่องไปในปลายทศวรรษ 2520 และส่วนสุดท้ายว่าด้วยความหมายของความเป็นเพื่อนกับความผูกพัน ส่วนนี้มุ่งอธิบายความแพร่หลายของการแสดงความเป็นเพื่อนที่เน้นความผูกพันทางใจซึ่งเดิมเป็นสิ่งที่อยู่ในพื้นที่เฉพาะของวัยรุ่นกลุ่มย่อยในสมุดเฟรนด์ชิพ แต่ในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ภาวะดังกล่าวนี้ได้รับการเน้นย้ำในหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นในชั้นมัธยมศึกษามากขึ้น ซึ่งตรงข้ามกับวัยรุ่นในมหาวิทยาลัยที่การทำหนังสือรุ่นเริ่มเสื่อมความนิยมหลังจากเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ขณะเดียวกันความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นก็เป็นสิ่งที่บรรดากลุ่มธุรกิจต่างๆ นำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการตลาดเพื่อเข้าถึงผู้บริโภคที่เป็นวัยรุ่นซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน ดังนั้นบทนี้จะช่วยให้เราเห็นแบบแผนของภาพแทนความหมายของความเป็นเพื่อนที่ค่อยๆ ก่อตัวและเปลี่ยนแปลงไปตลอดทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530

บทนี้ต้องการเสนอว่า การใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นแสดงให้เห็นถึงการประกอบสร้างความหมายและภาพแทนของความเป็นเพื่อนในแบบของวัยรุ่นที่มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงจากความสามัคคีมาสู่ความสนิทสนมและความผูกพันตามลำดับ ภาพแทนความหมายของความเป็นเพื่อนที่เปลี่ยนไปเช่นนี้มีใช้สิ่งที่เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน แต่เป็นการพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่แนวคิดหลักแบบหนึ่งค่อยๆ เสื่อมความนิยมและแทนที่ด้วยแนวคิดรองที่เป็นกระแสอยู่ในขณะนั้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวอยู่บนฐานของความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมและความรู้ทางสังคมของวัยรุ่นกับบริบททางการเมืองและสังคมในแต่ละทศวรรษ เนื่องมาจากสถาบันการศึกษามีได้เป็นเพียงสถานที่ที่ให้ความรู้แต่เพียงอย่างเดียว แต่โรงเรียนและมหาวิทยาลัยถือเป็นพื้นที่ทางสังคมที่วัยรุ่นผู้ร่วมเรียนสถาบันและชั้นเรียนเดียวกันได้เรียนรู้อุปนิสัยใจคอซึ่งกันและกัน นำมาสู่การก่อรูปความสัมพันธ์ระหว่างกันและนำมาสู่การให้ความหมายและสร้างภาพแทนของความเป็นเพื่อนในที่สุด

5.1 ความสามัคคีกับความเป็นเพื่อนในทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510

ความหมายของความสามัคคีมักได้รับการอธิบายในประเด็นที่อิงกับแนวคิดชาตินิยมที่มีส่วนสำคัญใน “การสร้างเอกภาพให้เกิดขึ้นระหว่างชนชั้นและเชื้อชาติกลุ่มต่างๆ ในประเทศ รวมถึงสร้างเอกลักษณ์ของชาติไทยเพื่อป้องกันการคุกคามจากชาติอื่น”¹⁵ แน่นนอนว่าผู้วิจัยมิได้ปฏิเสธความหมายในลักษณะดังกล่าว อย่างไรก็ตามดังที่ได้ชี้ให้เห็นในตอนต้นของบทแล้วว่า คำอธิบายทำนองนี้มีได้ทำให้เราเห็นถึงรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมของวัยรุ่นที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้หากพิจารณาจากข้อเขียนที่ปรากฏในหนังสือต้อนรับน้องใหม่และหนังสืออนุสรณ์ก็จะพบว่า ความ

¹⁵ อูชา รุ่งโรจน์การค้า, “การอธิบายความกระแสพระราชดำรัสว่าด้วยความรักสามัคคี,” (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556), หน้า 98.

สามัคคีในช่วงเวลาดังกล่าวหมายถึงการสมาคมที่วัยรุ่นได้มีโอกาสพบปะพูดคุยและใช้เวลาด้วยกัน ดังความตอนหนึ่งในหนังสืออนุสรณ์ของนักศึกษาห้องเอสิบห้า ชั้นปีที่ 1 คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2509 ว่า

ความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียวเป็นสิ่งที่เราอยากพบอยากเห็นและกระหายใคร่จะรู้จักยิ่งนัก เวลา 12 เดือนไม่เพียงพอสำหรับพวกเราเลยที่จะเข้าซึ่งถึงจิตใจซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี เวลาการคบค้าสมาคมและอยู่ร่วมกันมันมีน้อยเกินไป เราอยากจะสวดมนต์อ่อนวอนต่อทวยเทพ ขอให้กาลเวลาจงผ่านไปอย่างช้า ๆ อย่าให้พวกเราเอ่ยคำว่า “จาก” เลย มันเสียดแทงในความรู้สึกมันลึกเข้าไปในจิตใจยากที่จะบรรยายความรู้สึกออกมาได้...¹⁶

ข้อความดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่า วัยรุ่นมองว่าความสามัคคีคือผลจากที่พวกเขาใช้เวลาในการเรียนร่วมกันเป็นเวลานาน และได้ทำให้พวกเขา “เข้าซึ่งถึงจิตใจซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี” ลักษณะดังกล่าวเองก็ปรากฏในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นมัธยมด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากคำประพันธ์ที่นำหน้ากลุ่มภาพถ่ายทั้งหมดใน ราชนี 2506 ว่า

ราชนีเลิศล้ำจำไกล   พวกเราเนาใน
นับต่อแต่นี้มิเห็น
เคยเริ่งรื่นเข้าเย็น   เราหรือถือเป็น
ที่เล่นเรียนกันหรรษา
กิจกรรมทำไวนานา   เกิดจากความสา-
มัคคีร่วมกันขันแข็ง
ภาพที่เราขึ้นชี้แสดง   สำเร็จด้วยแรง-
ใจเราซึ่งเฝ้าชื่นชม
นิราศร้างราพาตรม   ไร่ชื่นชื่นชม
ไกลกันก็แต่เพียงกาย
รำลึกนึกกันมิวาย   สายสวาทมิคลาย
จงอยู่คู่กันนิรันดร.¹⁷

คำประพันธ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นความหมายของความสามัคคีที่นอกจากการได้สมาคมกันก็คือ การร่วมแรงร่วมใจเป็นหนึ่งเดียวกัน อันเป็นผลมาจากการที่วัยรุ่นได้เรียนรู้นิสัยใจคอซึ่งกันและกันผ่านการใช้ชีวิตในสถาบันการศึกษาร่วมกันเป็นเวลายาวนาน และคำประพันธ์นี้นอกจากจะชี้ให้เห็นว่าความสามัคคีนอกเหนือจากที่จะเป็นเครื่องสำอางสังคมแล้ว ยังเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนคนในสังคมโรงเรียนและมหาวิทยาลัยให้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้อีกด้วย

¹⁶ อนุสรณ์ A15 2509, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

¹⁷ ราชนี 2506, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ดังนั้นนิยามของคำว่าความสามัคคีสำหรับบทนี้จึงหมายความว่า การใช้เวลาร่วมกลุ่มร่วมสมาคม มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และร่วมแรงร่วมใจเป็นหนึ่งเดียวกัน นิยามนี้สัมพันธ์กับธรรมชาติที่สำคัญยิ่งของหนังสืออนุสรณ์ในฐานะเอกสารที่แสดงให้เห็นถึงผลแห่งความสามัคคีของหมู่คณะของวัยรุ่นในแต่ละปีการศึกษา อีกทั้งภาพถ่ายที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์นอกเหนือจากที่จะแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการประมวลอดีตในช่วงเวลาที่ผ่านมาให้ครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดแล้ว ภาพถ่ายเหล่านี้ก็ยังมาพร้อมคำอธิบายที่ชี้ให้เห็นว่า พวกเขาเป็นเพื่อนที่ต่างมีความรักและสามัคคีกันด้วย

นิยามดังกล่าวนอกจากที่จะสัมพันธ์กับความหมายที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาแล้ว ก็ยังสัมพันธ์กับธรรมเนียมปฏิบัติของสังคมวัยรุ่นและความรับรู้ของสังคมที่มีต่อความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นที่รับรู้กันในสังคมในทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 ด้วยเช่นกัน เนื่องจากสังคมมองความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นในลักษณะใกล้เคียงกับสังคมแบบผู้ใหญ่ที่มีลักษณะของการสมาคมกัน ดังความตอนหนึ่งในข้อเขียนของแพทย์หญิงอรวรรณ คุณวิศาล เรื่อง “ต้องเข้าใจกันจึงจะอยู่ร่วมกันได้เป็นสุข” ที่ตีพิมพ์ในหนังสือวันเด็กแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ว่า

เด็กวัยรุ่นมีธรรมชาติอีกข้อหนึ่ง ซึ่งผู้ใหญ่ควรรับทราบคือ การชอบเข้าหมู่เข้าสมาคม ต้องการแสดงและอวดตัว ต้องการความสนใจจากเพื่อนต่างเพศ เด็กในวัยนี้จึงมีการกระทำผาดโผนแปลก ๆ เพื่อเรียกร้องความสนใจจากผู้อื่นโดยเฉพาะจากเพื่อนต่างเพศ การรับรู้ถึงธรรมชาติข้อนี้และสนับสนุนให้เด็กมีโอกาสแสดงออกซึ่งลักษณะนั้นภายในขอบเขต จะช่วยป้องกันความเสียหายต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้¹⁸

ข้อความดังกล่าวไม่เพียงชี้ให้เห็นว่าวัยรุ่นชอบ “เข้าหมู่เข้าสมาคม” เท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นว่าสังคมในช่วงเวลาดังกล่าวมองกลุ่มเพื่อนวัยรุ่นในฐานะของกลุ่มคนที่จะชักนำวัยรุ่นคนหนึ่งๆ ให้ประพฤติในทางที่มีขอบได้ เพราะวัยรุ่นต้องการทำตนให้เป็นที่ยอมรับของกลุ่มเพื่อน ผ่าน “การกระทำผาดโผนแปลกๆ เพื่อเรียกร้องความสนใจจากผู้อื่น” ลักษณะดังกล่าวเป็นความรู้ที่ผู้คนในสังคมได้รับผ่านหนังสือพิมพ์ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ที่นิยมนำเสนอข่าวอาชญากรรมที่ส่วนมากมักเป็นข่าวกลุ่มวัยรุ่นขนาดใหญ่ที่มีลักษณะเป็นกลุ่มก้อน¹⁹ จึงมีส่วนทำให้ข้อเขียนของแพทย์หญิงอรวรรณนำการเข้าสมาคมแบบผู้ใหญ่มาเป็นคำที่ใช้อธิบายคำว่ากลุ่มก้อนของวัยรุ่นในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ปรากฏการณ์ดังกล่าวก็ยังสัมพันธ์กับความเป็นเพื่อนในสังคมยุโรปและอเมริกันในราวคริสต์ทศวรรษ 1960 ถึง 1970 ที่นอกจากจะมีการแบ่งแยกคุณลักษณะของเพื่อนที่ดีและไม่ดีอย่างชัดเจน

¹⁸ อรวรรณ คุณวิศาล, “ต้องเข้าใจกันจึงจะอยู่ร่วมกันได้เป็นสุข,” ใน *เด็กวัยรุ่นของเรา: หนังสือวันเด็กแห่งชาติ พ.ศ. 2503*, หน้า 13.

¹⁹ วชิร คำน้ำปาด, “เด็กกับความคาดหวังของรัฐบาล พ.ศ. 2502 - 2519,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 52; ภิญญพันธ์ พงนะลาวินย์, “กาลเทศะในวันเด็กแห่งชาติ และความเป็นเด็กในพลเมืองไทยยุคพัฒนา,” *ศิลปวัฒนธรรม* 34, 3 (มกราคม 2556): 157 - 160.

แล้ว ความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นก็เริ่มโดดเด่นและแตกต่างจากความสัมพันธ์แบบครอบครัว เครือญาติ และความสัมพันธ์แบบอื่น ๆ อีกทั้งมีแนวโน้มไปในทิศทางที่โรแมนติกมากขึ้นด้วยเช่นกัน²⁰

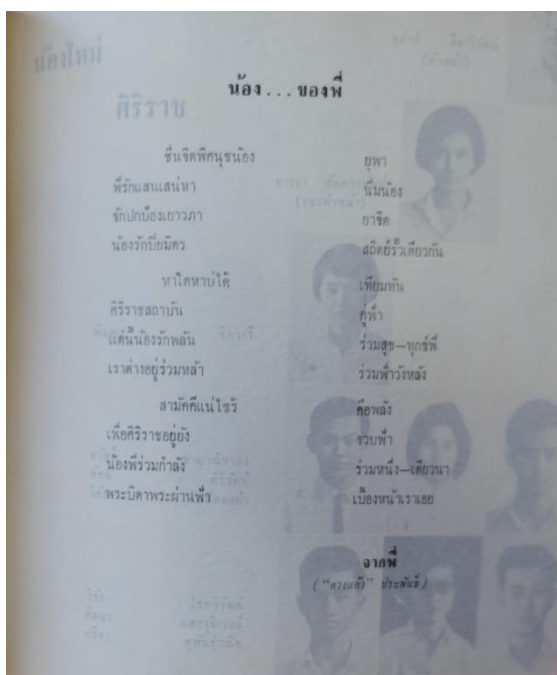
สถาบันการศึกษาเป็นพื้นที่สำคัญของการบ่มเพาะความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นที่สำคัญยิ่ง ความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นในมหาวิทยาลัยในช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 มิได้จำกัดอยู่เฉพาะแต่เพียงเพื่อนร่วมรุ่นเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นพี่รุ่นน้องอีกด้วย เพราะสังคมเพื่อนของวัยรุ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในมหาวิทยาลัยให้ความสำคัญกับสังคมขนาดใหญ่ที่ประกอบไปด้วยรุ่นพี่และรุ่นน้องอยู่ร่วมกันภายใต้ความคิดเรื่องความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งเดียวกันของคุณะผ่านระบบอาวุโส เพื่อกระชับความสัมพันธ์และสร้างความสามัคคีในหมู่คณะของตนผ่านกิจกรรมรับน้องทั้งในและนอกบริเวณของคุณะและมหาวิทยาลัย ความสามัคคีเป็นสิ่งที่ได้รับการเน้นย้ำผ่านเอกสารชิ้นแรกสุดที่วัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาใหม่ในแต่ละคณะจะได้รับคือ หนังสือต้อนรับน้องใหม่ ตัวอย่างที่จะอธิบายประเด็นดังกล่าวนี้ได้คือ ชุดภาพถ่าย “น้องใหม่ศิริราช” ใน *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2509* (ภาพที่ 5.2) ภาพถ่ายที่ปรากฏในชุดภาพนี้เป็นภาพถ่ายบุคคลของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาแพทย์ที่ข้ามฟากมาเป็นสมาชิกใหม่ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ภาพถ่ายเหล่านี้อาจเป็นเพียงภาพประกอบชื่อและนามสกุลเพื่อระบุตัวตนของวัยรุ่นแต่ละคนเท่านั้น หากไม่มีโคลงสี่สุภาพ “น้อง...ของพี่” ซึ่งพิมพ์บนกระดาษขาวบางเหนือภาพถ่ายชุดนี้ ความตอนหนึ่งว่า

สามัคคีแน้ไซ้	คือพลัง
เพื่อศิริราชอยู่ยง	จวบฟ้า
น้องพี่ร่วมกำลัง	ร่วมหนึ่ง-เดียนา
พระบิดาพระผ่านฟ้า	เบื้องหน้าเราเอ๋ย ²¹

โคลงบทนี้เน้นย้ำถึงความสำคัญของความสามัคคีในฐานะเครื่องธำรงสังคมของวัยรุ่นผู้อยู่ร่วมคณะและมหาวิทยาลัยเดียวกัน ดังนั้นโคลงบทนี้จึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้ภาพถ่ายบุคคลของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาใหม่มิได้เป็นเพียงแค่การใช้ภาพถ่ายระบุตัวตน แต่ข้อความในเชิงคำมั่นสัญญาที่มีส่วนสำคัญที่จะช่วยขับเคลื่อนความหมายของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นในสังคมมหาวิทยาลัยที่มีได้จำกัดแค่เพียงพวกเขาแต่ยังหมายความถึงความสัมพันธ์ของผู้อยู่ร่วมหมู่คณะเดียวกันด้วยอันจะได้แสดงให้เห็นตามลำดับ

²⁰ Barbara Caine (ed.), *Friendship a history*, pp. 320 - 326.

²¹ *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2509*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 5.2 ภาพถ่ายวัยรุ่น “น้องใหม่ศิริราช” ปีการศึกษา 2509 ใน ต้อนรับน้องใหม่ศิริราช 2509
ที่มา: ต้อนรับน้องใหม่ศิริราช 2509, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

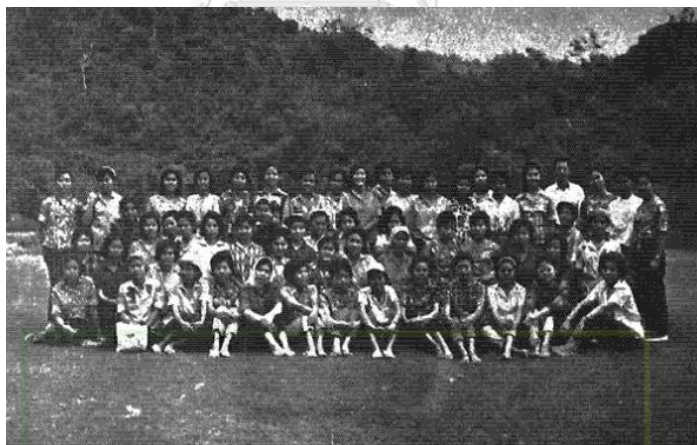
การอภิปรายเกี่ยวกับสังคมภายในมหาวิทยาลัยที่ผ่านมาทำให้ความสนใจต่อกิจกรรมรับน้องเป็นสิ่งสำคัญ อย่างไรก็ตามการรับน้องเป็นเพียงการต้อนรับวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาในชั้นแรกเท่านั้น เพราะพวกเขายังมีกิจกรรมพบปะสังสรรค์ในลักษณะของ “งานมีตติ้ง” (meeting party) เพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างกันของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาภายในคณะให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น กิจกรรมนี้นอกจากที่เพื่อนในแต่ละกลุ่มจะจัดร่วมกันแล้ว ก็ยังเป็นงานกลุ่มสัมพันธ์ที่รุ่นพี่กับรุ่นน้องจะได้มาพบปะกัน รูปแบบของกิจกรรมงานมีตติ้งมีทั้งการจัดเลี้ยงสังสรรค์ ไม่ว่าจะเป็นหลังการสอบกลางภาค-ปลายภาค หรือวันขึ้นปีใหม่ การท่องเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นทะเล น้ำตก หรือป่าเขา ลำเนาไพรต่างๆ ซึ่งการท่องเที่ยวลักษณะดังกล่าวนี้เป็นคนละรูปแบบกับการทัศนศึกษาที่เป็นไปเพื่อศึกษาดูงานเสียมากกว่า²² และการท่องเที่ยวนอกสถานที่ของพวกเขาไม่ได้ให้ประโยชน์เพื่อการ

²² ปิ่นเพชร จำปา เสนอลักษณะวัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทยในพ.ศ. 2503 - 2544 ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย พ.ศ. 2394 - 2544” ว่าแบ่งออกได้เป็นสองประเภทใหญ่คือ การท่องเที่ยวแบบส่วนตัวและเชิงธุรกิจ โดยอิงจากการใช้บริการบริษัทนำเที่ยวเป็นเกณฑ์ ซึ่งผู้วิจัยมองว่าเกณฑ์ดังกล่าวอาจเหมาะในการมองภาพรวมของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในเบื้องต้น แต่เกณฑ์ดังกล่าวมิได้ช่วยให้เข้าใจรูปแบบของวัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นกลางในเมืองหลวงที่มีหลายกลุ่มได้อย่างแท้จริง ดังตัวอย่างที่ปิ่นเพชรอธิบายเรื่องการทัศนศึกษาไว้ในฐานะรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบส่วนตัวว่า “...การท่องเที่ยวไปกับเพื่อนในสถานศึกษาและหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งเรียกกันว่า ทัศนศึกษา การจัดการท่องเที่ยวแบบนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการเดินทางเพื่อศึกษานอกสถานที่ และนิยมจัดในสถาบันการศึกษาตั้งแต่ประถมถึงระดับอุดมศึกษา” (ปิ่นเพชร จำปา, “วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย พ.ศ. 2394-2544,” (วิทยานิพนธ์

ท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นไปเพื่อสร้างความสามัคคีของหมู่คณะด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายหมู่ของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาพยาบาลของศิริราชระหว่างการท่องเที่ยวหน้าตกวังตะไคร้ จังหวัดนครนายก ในวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2506 ใน *เวชนิสสิต 2506 - 2507* (ภาพที่ 5.3) ภาพถ่ายนี้เป็นหนึ่งในภาพประกอบข้อเขียนเรื่อง “เที่ยววังตะไคร้” โดยจิตอนงค์ พึ่งบุญ ณ อยุธยา ผู้เป็นเพื่อนร่วมรุ่น ที่พวกเขาถ่ายร่วมกันก่อนที่จะเดินทางกลับกรุงเทพฯ เพื่อเน้นย้ำถึงความประทับใจจากการท่องเที่ยวที่มีส่วนทำให้พวกเขาได้มีโอกาสใช้เวลาด้วยกัน อีกทั้งยังเป็นการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนร่วมรุ่นให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ดังบทกลอนตอนท้ายของข้อเขียนดังกล่าวว่า

เที่ยววังตะไคร้สามัคคีดีกันหมด   ทุกคนปลดเปลื้องทุกข์สุขหมด
รวมทั้งญาติรวมทั้งมิตรอยู่ร่วมกัน   ล้วนสรรลสันต์ขึ้นคำจำนรรจา²³

บาทแรกของกลอนนี้ได้เน้นย้ำถึงจุดมุ่งหมายสำคัญของการท่องเที่ยวที่นอกจากที่จะสร้างความสุขจนถึงกับมีการเสนอว่า “ควรจัดไปเที่ยวใหม่ดีไหมคุณ”²⁴ ก็คือ การสร้างความสามัคคีที่ทุกคนได้ละทิ้งภาระการศึกษามาใช้เวลาพบปะสังสรรค์ร่วมกัน ฉะนั้นภาพถ่ายหมู่ก่อนเดินทางกลับกรุงเทพฯ ที่ถูกนำมาประกอบข้อเขียน “เที่ยววังตะไคร้” แม้จะถูกระบุไว้ว่า “เพื่อไว้เป็นที่ระลึกในการมาเที่ยวครั้งนี้”²⁵ แต่แท้จริงแล้วภาพถ่ายนี้แสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นให้ความสำคัญต่อการสร้างสร้างความสามัคคีของหมู่คณะผ่านการใช้เวลาด้วยกัน เพื่อเรียนรู้อุปนิสัยใจคออันนำไปสู่การอยู่ร่วมกัน

ภาพที่ 5.3 ภาพถ่ายหมู่วัยรุ่นนักศึกษาพยาบาลท่องเที่ยวหน้าตกวังตะไคร้ ใน *เวชนิสสิต 2506 - 2507*
ที่มา: *เวชนิสสิต 2506 - 2507*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), หน้า 186) จึงเป็นคำอธิบายที่มีปัญหาค่อนข้างมากเนื่องด้วยเป็นนิยามที่ละเอียดตัวของผู้กระทำหรือผู้จัดการท่องเที่ยวในวาระใดวาระหนึ่ง

²³ *เวชนิสสิต 2506 - 2507*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

อีกตัวอย่างหนึ่งที่จะช่วยเข้าใจถึงความสำคัญของความสัมพันธ์ที่มีบทบาทในการสร้างความ เป็นเพื่อน คือ ภาพถ่ายหมู่ในหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาชั้นปีหนึ่ง ห้องเอสิบห้า คณะ ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2509 (ภาพที่ 5.4) ความน่าสนใจของภาพนี้ไม่ใช่ การตัดแต่งภาพถ่าย แต่เป็นคำบรรยายใต้ภาพที่ว่า “สร้างสามัคคีที่พหยา” การใช้ภาพถ่ายในลักษณะ นี้แสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นเองก็เชื่อว่าความสัมพันธ์เป็นสิ่งที่ไม่สามารถเกิดขึ้นเองได้ แต่ต้อง “สร้าง” เพื่อให้ สังคมเพื่อนของพวกเขาดำรงอยู่ได้ ดังที่พวกเขาได้สรุปไว้ในหนังสืออนุสรณ์เล่มเดียวกันนี้ว่า “ผลที่ได้ จากการมีที่ตั้งก็คือ ความสามัคคีกลมเกลียวกันอย่างแน่นแฟ้น, ความเข้าใจอันดีระหว่างเพื่อนๆ ประการที่สำคัญที่สุดก็คือ ทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบในงานซึ่งทำร่วมกัน ซึ่งจะเป็นรากฐานอันดี ในการดำรงชีวิตในสังคม”²⁶ ข้อสรุปดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ความสามัคคีถือเป็นแกนกลางของความเป็น เพื่อนของวัยรุ่น เนื่องจากสิ่งสำคัญของความสัมพันธ์ทางสังคมของวัยรุ่นก็คือความพยายามให้เพื่อน ร่วมสังคมได้มาร่วมสมาคมกัน แม้แต่ในสังคมกลุ่มย่อยของวัยรุ่นเองก็ตามที่ เพราะด้วยบริบททาง สังคมของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2505 ถึงราวต้นทศวรรษ 2510 กำหนดวัยรุ่นผู้ เป็นนักศึกษาใหม่ต้องเรียนวิชาพื้นฐานร่วมกันที่คณะศิลปศาสตร์ในช่วงปีแรก ก่อนที่จะแยกย้ายไป ตามคณะต่างๆ โดยวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาจะได้รับจัดกลุ่มแบ่งเป็นห้องเรียนละประมาณ 40 – 50 คน แต่ละห้องมีอาจารย์ที่ปรึกษา มีหัวหน้า รองหัวหน้า และเหรียญก คล้ายระบบชั้นเรียนในโรงเรียน นอกจากการเรียนในชั้นเรียนแล้ว พวกเขาก็มีกิจกรรมนอกชั้นเรียนไม่ว่าจะเป็นการแข่งขันกีฬา การ จัดงานเลี้ยงสังสรรค์ การไปท่องเที่ยวนอกสถานที่ การมีระบบห้องเรียนและกิจกรรมที่ส่งเสริมการใช้ เวลาด้วยกันก็มีส่วนทำให้สมาชิกภายในแต่ละกลุ่มห้องเรียนได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน อันส่งผลให้พวกเขา รู้สึกถึงความ เป็นเพื่อนที่รักใคร่สามัคคีกันได้ดียิ่งขึ้น²⁷

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

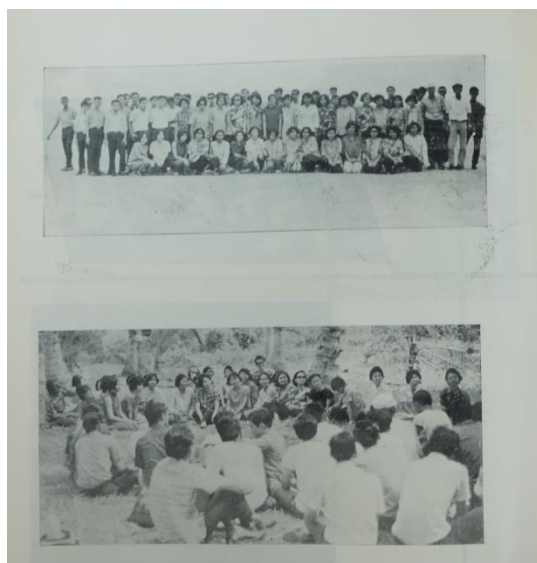
²⁶ อนุสรณ์ A15 2509, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

²⁷ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 64 – 65.

ภาพที่ 5.4 ภาพถ่ายหมู่ในทริปพัทยาของนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ห้องเอลิบห้า ปีการศึกษา 2509
ที่มา: อนุสรณ์เอลิบห้า, เอกสารไม่มีเลขหน้า

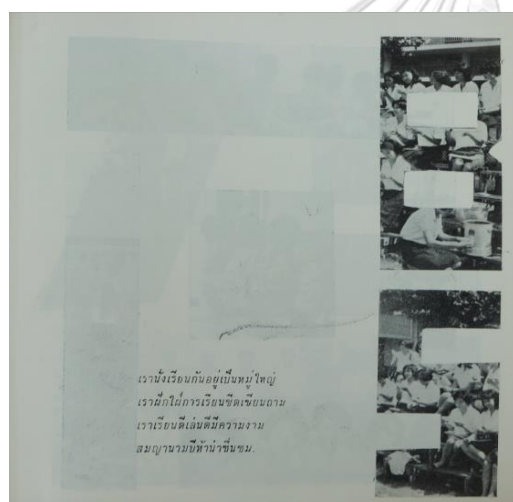
นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นพี่และรุ่นน้องก็มีส่วนสำคัญที่จะดำรงรักษาสังคมเพื่อนไว้ ฉะนั้นกิจกรรมเหล่านี้นอกจากจะกระชับความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนแล้วยังเป็นการกระชับความสัมพันธ์ของคนต่างรุ่นด้วย ภาพถ่ายหมู่ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ยืนยันความคิดดังกล่าวนี้ ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายหมู่ใน อนุสรณ์ปีห้า ปีการศึกษา 2510 ของนักศึกษาชั้นปีหนึ่ง ห้องปีห้า คณะศิลปศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2510 ภาพแรกเป็นภาพถ่ายหมู่ถ่ายในโอกาสที่พวกเขาไปท่องเที่ยวร่วมกัน ส่วนอีกภาพหนึ่งเป็นภาพถ่ายหมู่ของห้องปีห้าซึ่งถ่ายที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ภาพที่ 5.5-5.6) จะเห็นได้ว่าภาพแรกนั้นมีจำนวนสมาชิกในภาพมากกว่าภาพที่สอง และภาพซึ่งเน้นย้ำความหมายของเพื่อนของวัยรุ่นที่อิงกับสังคมกลุ่มใหญ่ก็คือ ภาพด้านล่างของภาพแรกที่เป็นภาพที่พวกเขาล้อมวงเพื่อพูดคุยสนทนากัน (ภาพที่ 5.5) ภาพทั้งสองนี้สัมพันธ์กับความคิดเรื่องความสามัคคีของกลุ่มที่พวกเขาต้องการนำเสนอ ดังปรากฏภาพนำเรื่องของกลุ่มภาพทั้งหมดในเล่มเป็นภาพที่ถูกตัดเป็นตัวอักษร “B5” พร้อมกลอนสั้น ๆ ว่า “เรานั่งเรียนกันอยู่เป็นหมู่ใหญ่ เราฝึกใฝ่การเรียนรู้ขีดเขียนถาม เราเรียนดีเล่นดีมีความงาม สมญานามปีห้าที่น่าชื่นชม” (ภาพที่ 5.7) ยิ่งเป็นเครื่องยืนยันว่า วัยรุ่นใช้ภาพถ่ายเหล่านี้เพื่อยืนยันความหมายของความเป็นเพื่อนที่อิงกับความสามัคคีของพวกเขาได้เป็นอย่างดี เพราะคณะผู้จัดทำเลือกใช้ภาพบรรยากาศการล้อมเขี้ยวกีฬาที่แสดงให้เห็นถึงความพร้อมเพรียง ร่วมแรงร่วมใจเป็นอันหนึ่งเดียวกัน

ภาพที่ 5.5

ภาพที่ 5.6

ภาพที่ 5.7

ภาพที่ 5.5 - 5.7

ภาพถ่ายหมู่ในหนังสืออนุสรณ์นักศึกษาคณะศิลปศาสตร์
ชั้นปี 1 หองปีห้า ปีการศึกษา 2510

ที่มา: หนังสืออนุสรณ์หองเอห้า ปีการศึกษา 2510,
เอกสารไม่มีเลขหน้า

วิทยาลัย
UNIVERSITY

อย่างไรก็ตามแม้เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า สังคมเพื่อนของวัยรุ่นนั้นมีความแตกต่างระหว่าง
ฐานะทางสังคม และความขัดแย้งภายในสังคม แต่สิ่งเหล่านี้มิได้เป็นอุปสรรคผ่านหนังสืออนุสรณ์ใน
ช่วงเวลาดังกล่าว เพราะนอกจากวัยรุ่นจะถูกเน้นย้ำเรื่องความสามัคคีแล้ว ธรรมชาติของหนังสือ
อนุสรณ์เองก็ถือเป็นผลจากความผูกพันของกลุ่มที่ดำเนินมาอย่างยาวนาน ทั้งหมดนี้เองจึงมีส่วนทำ
ให้หนังสืออนุสรณ์เป็นพื้นที่ที่พยายามแสดงภาพแทนของความเป็นเพื่อนในเชิงหมู่คณะมากกว่าเน้น
ความเป็นปัจเจกบุคคล

ทั้งหมดนี้จึงนำมาสู่ข้อสรุปที่ว่า วิทยุในสังคมมหาวิทยาลัยใช้ความสามัคคีเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเป็นเพื่อนและความหมายของความเป็นเพื่อนผ่านการให้ความหมายแก่ภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์ที่พยายามเน้นถึงคุณค่าและความสำคัญของหมู่คณะที่เป็นภาพแทนความหมายของความเป็นเพื่อนของวิทยุในทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 บ่อยครั้งเราจะพบเห็นภาพถ่ายที่เป็นภาพหมู่หรือภาพที่ประกอบด้วยคนจำนวนมากๆ แต่การได้มาซึ่งความสามัคคีของหมู่คณะที่นำไปสู่การใช้ภาพในลักษณะดังกล่าวนี้ นอกจากที่เป็นผลมาจากกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ต่างๆ แล้ว ส่วนหนึ่งวิธีคิดเหล่านี้ก็ยังเป็นสิ่งที่สืบเนื่องมากับบรรยากาศทางสังคมของวิทยุในระบบการศึกษาด้วยเช่นกัน

มหาวิทยาลัยถือเป็นพื้นที่ซึ่งเอื้อให้วิทยุชายและหญิงได้มาปฏิสัมพันธ์กันได้โดยตรง เนื่องจากในช่วงทศวรรษ 2500 - 2510 ในกรุงเทพฯ ก็ยังเต็มไปด้วยโรงเรียนชายและโรงเรียนหญิง หากจะกล่าวถึงโรงเรียนแบบสหศึกษานั้นก็ถือว่ามียุคนี้เอง เนื่องจากเดิมทีเป้าหมายของโรงเรียนทั้งสองกลุ่มนี้ให้การศึกษาในรูปแบบที่ต่างกัน กล่าวคือในขณะที่โรงเรียนชายเน้นให้การศึกษาทางด้านวิชาการต่างๆ อย่างครบถ้วน แต่โรงเรียนหญิงนั้นเน้นให้การศึกษาในวิชาที่ประโยชน์ในการเรือนและการสมาคมเป็นสำคัญ²⁸ นอกจากนี้ในช่วงเวลาก่อนทศวรรษ 2470 การจัดการเรียนการสอนแบบสหศึกษาก็ยังเป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการยอมรับจากบรรดาชนชั้นนำและบุคคลากรทางการศึกษามากนัก ด้วยเกรงว่าการเรียนร่วมกันของชายหญิงจะส่งผลในทางเสื่อมศีลธรรม แม้ว่าหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรีจะทรงริเริ่มการจัดการศึกษาแบบสหศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ด้วยการนำสตรีเข้าศึกษาที่คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ในปีการศึกษา 2470 แต่กิจกรรมระหว่างนิสิตชายกับหญิงก็มีการแบ่งแยกกันอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามล่วงมาถึงทศวรรษ 2490 การเรียนร่วมกันระหว่างชายและหญิงในมหาวิทยาลัยเริ่มเป็นที่ยอมรับ และวิทยุผู้เป็นนิสิตนักศึกษาหญิงเริ่มมีบทบาทในการทำกิจกรรมทางสังคมในมหาวิทยาลัยเพิ่มตามลำดับ²⁹ ด้วยเหตุนี้มหาวิทยาลัยจึงกลายเป็นสถานที่ที่วิทยุชายและหญิงได้มีปฏิสัมพันธ์กันโดยตรง ซึ่งแตกต่างจากสังคมโรงเรียนมัธยมศึกษาในขณะนั้นที่ยังเป็นโรงเรียนชายล้วนและหญิงล้วนเป็นส่วนใหญ่

²⁸ เพชรสุภา ทศนพันธ์, “แนวความคิดเรื่อง “การเข้าสมาคม” และผลกระทบต่อสตรีไทย พ.ศ. 2461 - 2475,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 98-105.

²⁹ วรธนา วุฒตะกุล, “แนวคิดและบทบาททางการศึกษาของหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 55-61; นิตา ชูโต, วนิดา พูนศิริวงศ์ และพีไล แยมงามเหลือ, *บัณฑิตสตรีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 36-71.

มหาวิทยาลัยมิได้เป็นเพียงสถานที่ซึ่งเอื้อให้วัยรุ่นชายและหญิงได้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเท่านั้น แต่มหาวิทยาลัยยังเป็นสถานที่พบปะของนักวิชาชีพในอนาคต ไม่เพียงแต่ทั้งตัวของวัยรุ่นผู้เป็นนิสิตนักศึกษาและผู้คนในสังคมภายนอกต่างก็มองมหาวิทยาลัยในฐานะสถาบันสอนวิชาชีพชั้นสูง³⁰ แม้กระทั่งอาจารย์ภายในมหาวิทยาลัยเองก็มักเน้นความสำคัญของความสามัคคีที่ส่งผลในภาคหน้าด้วยเช่นกัน ดังความตอนหนึ่งในข้อเขียนเรื่อง “ความสำคัญของพิธีต้อนรับน้องใหม่ของนักศึกษาแพทย์ศิริราช” ของนายแพทย์เอิบ ณ บางช้าง ใน *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2503* ความตอนหนึ่งว่า “UNITY มีความหมายให้นักศึกษารุ่นพี่รัก สงสารและเมตตาให้นักศึกษารุ่นน้อง ต่อไปเมื่อเป็นแพทย์ ก็จะช่วยใคร่กัน สงสารเมตตา กัน เป็นห่วงหรือออกรับแทนกัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน”³¹ ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า ความสามัคคีที่หมายถึงการสมาคมกันนั้นมีได้ให้ผลแคในเวลาที่วัยรุ่นเป็นนิสิตนักศึกษาผู้ร่วมเรียนด้วยเท่านั้น แต่ความสามัคคีกันเช่นนี้ก็ยิ่งส่งผลดีที่หน้าที่การงานในอนาคตของพวกเขาด้วย

แนวคิดเรื่องความสามัคคีก็เป็นแนวคิดที่ปรากฏในสังคมของวัยรุ่นมัธยมด้วยเช่นกัน แต่ด้วยหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนมัธยมในช่วงทศวรรษ 2500 ยังคงรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาในทำนองเดียวหนังสือพิมพ์โรงเรียนที่เคยถือปฏิบัติกันมาคือการนำเสนอข้อเขียนมากกว่าภาพถ่าย หรือหากมีภาพถ่ายก็มักเป็นภาพที่เน้นบรรยากาศภายในโรงเรียนหรือกิจกรรมภายในมากกว่าภาพที่บ่งชี้ถึงความเป็นเพื่อนอย่างชัดเจนนัก อย่างไรก็ตามการเน้นย้ำเรื่องความสามัคคีจะเริ่มปรากฏผ่านการถ่ายภาพในหนังสืออนุสรณ์อย่างน้อยในราวปลายทศวรรษ 2500 เป็นต้นทศวรรษ 2510 ตัวอย่างเช่นภาพถ่ายนำกลุ่มภาพถ่ายชุด “น้องพี” ใน *สมานมิตร 2515* เป็นภาพถ่ายของวัยรุ่นชายทางซ้ายซึ่งเป็นนักเรียนรุ่นน้องมอบดอกกุหลาบให้วัยรุ่นชายทางขวาซึ่งเป็นนักเรียนรุ่นพี่ (ภาพที่ 5.8) สิ่งสำคัญที่ทำให้ความหมายในภาพถ่ายนี้ชัดเจนก็คือดอกกุหลาบ เพราะดอกกุหลาบเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ดังนั้นการมอบดอกกุหลาบจึงมิได้มีความหมายแค่เพียงความรักและความผูกพันระหว่างวัยรุ่นรุ่นพี่กับรุ่นน้องเท่านั้น แต่ยังหมายถึงความถึงค้ำประกันสัญญาที่ให้วัยรุ่นรุ่นพี่ต้องรักษาชื่อเสียงและเกียรติภูมิของโรงเรียนสวนกุหลาบฯ ด้วยเช่นกัน ดังความตอนหนึ่งในข้อเขียนท้ายหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ของพรหมินทร์ เลิศสุริย์เดช เรื่อง “ข้อคิดจากประธานนักเรียน 2515” ว่า

“สวนกุหลาบ” สร้างสิ่งต่างๆ ให้ข้าพเจ้าและเพื่อนๆ มากมาย ไม่เพียงแต่การศึกษาอย่างดีเลิศ การอบรมอย่างดีเลิศ แต่เป็นประสบการณ์ชีวิต ที่ข้าพเจ้าคิดว่าจะไม่มี โรงเรียนแห่งไหนให้ได้อีกแล้ว ที่

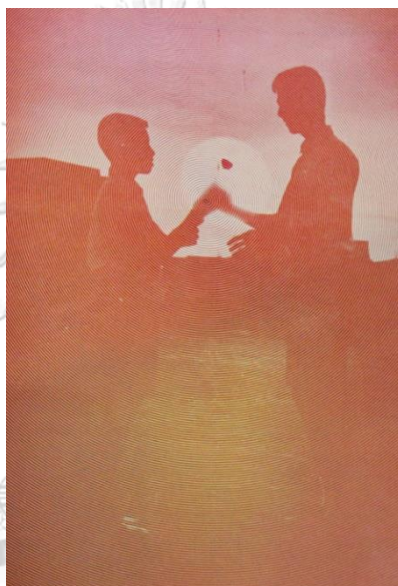
³⁰ สุจิต บุญบงการ, “นิสิตนักศึกษากับพัฒนาทางการเมืองไทย” ใน *วรรณไวทยาการ : ชุมชนบทความทางวิชาการถวายพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ประพัทธ์ ในโอกาสที่พระชนม์มครบ 80 พรรษาบริบูรณ์ (รัฐศาสตร์)*, โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 20-21.

³¹ เอิบ ณ บางช้าง, “ความสำคัญของพิธีต้อนรับน้องใหม่ของนักศึกษาแพทย์ศิริราช,” *ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2503*, หน้า 6.

เป็นเช่นนี้เกิดจากคณาจารย์ เพื่อนนักเรียน และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เหมาะสมสนับสนุนกัน [...] และเราจะตอบแทนด้วยการรักษาชื่อเสียง เกียรติของโรงเรียนของเราให้เหมือนกับที่รุ่นพี่ๆ ได้ดำรงไว้ ขณะเดียวกันเราจะช่วยกันก่อเกียรตินี้ขึ้นไปอีกตามกำลังความสามารถของเรา³²

ข้อความดังกล่าวช่วยให้เข้าใจการตีพิมพ์ภาพถ่ายดังกล่าวได้ดียิ่งขึ้นว่า การมอบดอกกุหลาบของวัยรุ่นรุ่นน้องมิได้เน้นแต่เพียงความสามัคคีระหว่างรุ่นพี่กับรุ่นน้องเท่านั้น แต่ดอกกุหลาบยังเป็นเหมือนเครื่องเตือนใจแก่วัยรุ่นที่สำเร็จการศึกษาว่า พวกเขาจะต้องรักษาเกียรติภูมิของโรงเรียนเช่นเดียวกับที่รุ่นพี่ที่สำเร็จการศึกษาไปก่อนหน้านี้เคยปฏิบัติกันมาด้วยเช่นกัน และภาพถ่ายใบนี้ก็ทำหน้าที่ย้ำเตือนวัยรุ่นสวนกุหลาบให้ระลึกถึงคุณค่าและบรรยากาศแห่งความสามัคคีเมื่อเวลาล่วงเลยไป

ภาพที่ 5.8 ภาพถ่ายนำภาพชุด “น้องพี่” ใน สมานมิตร 2515

ที่มา: สมานมิตร 2515, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

อย่างไรก็ตามอย่างน้อยในทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 ความสามัคคีกับความสนิทสนมถือเป็นสิ่งแยกขาดจากการอย่างชัดเจน กล่าวคือ ความสามัคคีถือเป็นสิ่งที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์ของวัยรุ่นในหมู่คณะ ส่วนความสนิทสนมนั้นใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มย่อยหลักฐานหนึ่งที่ทำให้เห็นถึงความแตกต่างดังกล่าวนี้ก็คือสมุดเฟรนด์ชิพ แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานว่าสมุดเฟรนด์ชิพนี้เกิดขึ้นและแพร่หลายในสังคมวัยรุ่นตั้งแต่เมื่อใด แต่จากการที่ผู้วิจัยได้พบกลุ่มสมุดเฟรนด์ชิพในคลังเอกสารส่วนบุคคลออนไลน์ของไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม³³ ซึ่งเล่มแรกสุดคือสมุด

³² สมานมิตร 2515, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

³³ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (24 มีนาคม พ.ศ. 2484 - 9 เมษายน พ.ศ. 2555) เป็นอดีตรองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในรัฐบาลของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ (1 ตุลาคม พ.ศ.2549 - 29 มกราคม 2551) และอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

เฟรนด์ชิพเมื่อครั้งไพบูลย์ศึกษาอยู่ชั้น ม.6 ณ โรงเรียนไพศาลศิลป์ ในปี พ.ศ. 2500 - 2501 ก่อนที่จะย้ายมาศึกษาชั้นเตรียมอุดมศึกษาที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา จึงสันนิษฐานในเบื้องต้นได้ว่า สมุดเฟรนด์ชิพน่าจะเป็นที่นิยมในหมู่วัยรุ่นมาอย่างน้อยตั้งแต่ทศวรรษ 2500 หรือก่อนหน้าได้สักพักหนึ่งแล้ว สำหรับวัยรุ่นในทศวรรษ 2500 แล้ว นอกจากนี้การเขียนข้อความเพื่อแสดงการอำลาและอวยพรให้เจ้าของสมุดประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วก็ยังปรากฏการใช้ภาพถ่ายในฐานะสิ่งอนุสรณ์แห่งมิตรภาพระหว่างกันด้วยเช่นกัน ดังเช่นในส่วนของสมุดเฟรนด์ชิพเล่มนี้ที่สมบูรณ์ วิธีเจริญ เป็นผู้เขียน ความว่า

ก่อนที่เราจะจากกันแล้ว ผมขอมอบภาพนี้ไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์แต่ความเป็นมิตรภาพของเรามีต่อกันและกัน ผมหวังอย่างยิ่งว่า มิตรภาพของ [เรา] ก็คงจะยั่งยืนสืบไป และก็ขอให้เพื่อนพบความสุขความสำเร็จสมตั้งใจปรารถนา³⁴

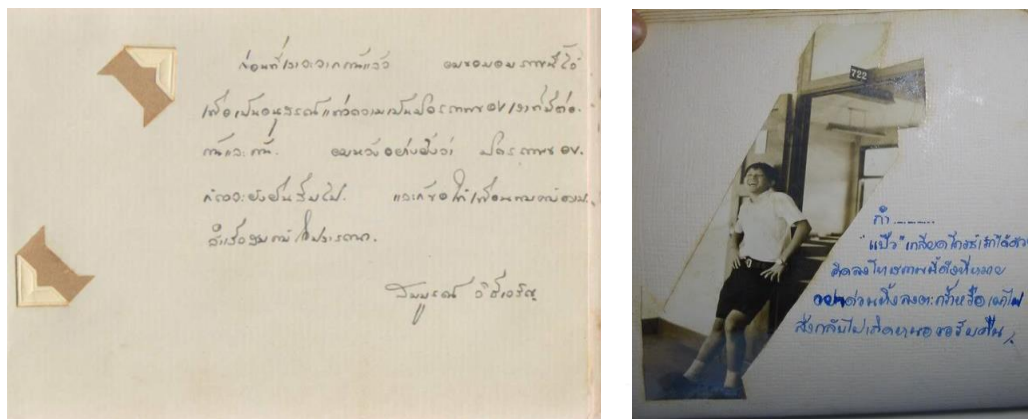
ข้อเขียนดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นมีการแลกเปลี่ยนภาพถ่ายซึ่งกันและกันในฐานะสิ่งอนุสรณ์ ดังจะเห็นได้จากส่วนด้านซ้ายของหน้ากระดาษมีพื้นที่สำหรับแนบภาพถ่ายอยู่ด้วย แต่ภาพถ่ายดังกล่าวอาจไม่เคยมีอยู่หรือสูญหายภายหลังก็เป็นได้ (ภาพที่ 5.9) แต่การปรากฏพื้นที่สำหรับแนบภาพถ่ายช่วยทำให้เราเห็นว่า นอกเหนือจากที่วัยรุ่นในช่วงทศวรรษ 2500 จะถ่ายทอดความเป็นเพื่อนผ่านตัวอักษรในสมุดเฟรนด์ชิพแล้ว พวกเขาก็ยังมีการมอบภาพถ่ายของกันและกันไว้เป็นที่อนุสรณ์ในฐานะของผู้เรียนร่วมกันด้วยเช่นกัน

ขณะเดียวกันการแลกเปลี่ยนภาพถ่ายมิได้เป็นที่ระลึกเพียงอย่างเดียว แต่แสดงให้เห็นถึงความสนิทสนมระหว่างผู้ให้และผู้รับภาพถ่ายด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายใบหนึ่งในสมุดเฟรนด์ชิพของจันทนา (แป้ว) แห่งห้อง 722 โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ในราวปีการศึกษา 2513-2514 ในสมุดเฟรนด์ชิพเล่มนี้ปรากฏภาพถ่ายของประสิทธิ์ แก้วชัยกิจเจริญ เพื่อนวัยรุ่นชายร่วมชั้นเรียนของจันทนา ภาพถ่ายนี้เป็นภาพที่ประสิทธิ์อยู่ในอิริยาบถผ่อนคลายบริเวณหน้าห้อง 722 (ภาพที่ 5.10) การที่ประสิทธิ์ได้แนบภาพถ่ายของเขาไม่เพียงแสดงให้เห็นถึงการให้ภาพถ่ายในฐานะสิ่งอนุสรณ์เท่านั้น แต่การให้ภาพถ่ายของเขาในอิริยาบถผ่อนคลายและตัดภาพนั้นให้เป็นภาพลูกศรที่ปลายปักลงไปทางด้านล่างซ้ายของหน้ากระดาษ แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจที่เขาต้องการสื่อสารความรู้สึกที่ว่าตนเองนั้นสนิทสนมกับจันทนาเป็นอย่างมาก ดังที่ประสิทธิ์ได้เขียนเน้นย้ำไว้ทางขวาของภาพว่า “ถ้า ‘แป้ว’ [จันทนา] เกลียดโกรธ ‘เร็ก’ [ประสิทธิ์] ได้ด้วยใจ คิดลงโทษภาพนี้ตั้งที่หมายอย่าด่วนทิ้งลงตะกร้าหรือเผาไฟ ส่งกลับไปเถิดหนอขอรับคืน”³⁵ ข้อความเช่นนี้ยิ่งแสดงให้เห็นว่าวัยรุ่นได้ใช้ภาพถ่ายในสมุดเฟรนด์ชิพเพื่อเป็นเครื่องยืนยันและสื่อสารความสนิทสนมให้แก่เพื่อนผู้เป็น

³⁴ สมุดเฟรนด์ชิพของไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (พ.ศ. 2500-2501).

³⁵ สมุดเฟรนด์ชิพของจันทนา, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

เจ้าของเล่มได้รับทราบ อีกทั้งการมอบภาพถ่ายส่วนตัวก็เป็นความตั้งใจของผู้เขียนสมุดเฟรนด์ชิพที่ต้องการให้เจ้าของเล่มได้ระลึกถึงความหลังครั้งหนึ่งที่พวกเขาได้เป็นเพื่อนร่วมเรียนกันมา

ภาพที่ 5.9 ภาพหน้ากระดาษที่ติดภาพของสมบุรณ์ วิริเจริญโชติ

ใน สมุดเฟรนด์ชิพของไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ปีการศึกษา 2500 - 2501

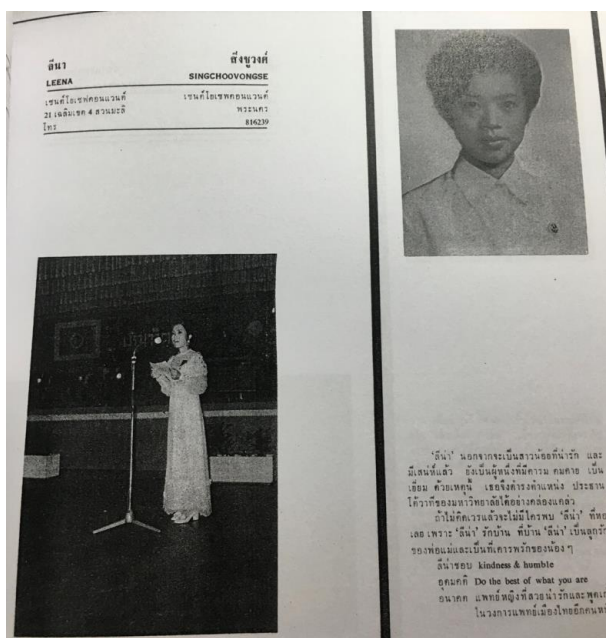
ภาพที่ 5.10 ภาพถ่ายของประสิทธิ์ แก้วชัยเจริญ ใน สมุดเฟรนด์ชิพของจันทนา (2513-2514)

ที่มา: สมุดเฟรนด์ชิพของไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม; สมุดเฟรนด์ชิพของจันทนา.

ลักษณะดังกล่าวนี้เองก็จะเริ่มแพร่หลายในหนังสืออนุสรณ์ในราวต้นทศวรรษ 2510 ด้วยเช่นกัน กล่าวคือวัยรุ่นเริ่มให้ความสำคัญต่อความเป็นปัจเจกบุคคลของเพื่อนร่วมชั้นมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการลดพื้นที่การประมวลภาพกิจกรรมในหนังสืออนุสรณ์ลง และเพิ่มพื้นที่ให้ภาพถ่ายที่ให้เพื่อนแต่ละคนได้ส่งภาพส่วนตัวมาตีพิมพ์มากขึ้น ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายสองภาพของลينا สิ่งชูวงศ์ ใน *เวชชบัณชิต* รุน 75 พ.ศ.2512-2513 (ภาพที่ 5.11) ภาพแรกทางด้านบนขวาเป็นภาพถ่ายในชุดนักศึกษาที่ถ่ายจากห้องภาพ ส่วนทางซ้ายเป็นภาพถ่ายที่เธอเป็นพิธีกรในงานเลี้ยงคราหนึ่ง ภาพถ่ายนี้สอดคล้องกับข้อเขียนบรรยายเกี่ยวกับตัวของเธอดังความตอนหนึ่งว่า “ ‘ลينا’ นอกจากจะเป็นสาวน้อยที่น่ารัก และมีเสน่ห์แล้ว ยังเป็นผู้หนึ่งที่มีคารม คมคาย เป็นเยี่ยม ด้วยเหตุนี้ เธอจึงดำรงตำแหน่งประธานได้วาทิของมหาวิทยาลัยได้อย่างคล่องแคล่ว”³⁶ ความสอดคล้องกันเป็นอย่างดีของภาพถ่ายกับคำบรรยายภาพแสดงให้เห็นถึงการใช้ภาพถ่ายเพื่อเน้นย้ำความเป็นปัจเจกบุคคลที่เริ่มปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นเพิ่มมากขึ้น ปรากฏการณ์เช่นนี้มิได้หมายความว่าวัยรุ่นไม่ได้ให้ความสำคัญต่อความสามัคคีในฐานะภาพแทนของความเป็นเพื่อน แต่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะแนวทางของการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ที่ค่อยๆ พัฒนามาเป็นลำดับ จากเดิมที่ให้น้ำหนักกับความสามัคคีก็เริ่มเปลี่ยนมาสู่

³⁶ เวชชบัณชิต รุน 75 พ.ศ.2512-2513, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ความเป็นปัจเจกบุคคลของเพื่อนร่วมชั้นเรียนมากขึ้น นัยหนึ่งก็เพื่อให้หนังสืออนุสรณ์เป็นสิ่งที่มีความค่า และความหมายแก่เพื่อนร่วมชั้นเรียนทุกคน

ภาพที่ 5.11 ภาพถ่ายของลีนา สิงชววงศ์ ใน เวชชบัณชิตรุ่น 75 พ.ศ.2512-2513

ที่มา: เวชชบัณชิตรุ่น 75 พ.ศ.2512-2513, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

อย่างไรก็ตามการเติบโตของความคิดเรื่องความเป็นปัจเจกบุคคลในช่วงต้นทศวรรษ 2510 นี้ จะเริ่มส่งผลอย่างมากในราวปลายทศวรรษ 2510 ภายหลังจากเหตุการณ์ทางการเมืองครั้งใหญ่ที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้วัยรุ่นมีความเชื่อมั่นและมั่นใจในตนเองมากขึ้น แต่พวกเขาก็ยังคงใช้ความสามัคคีเป็นเครื่องมือในการเยียวยาความเป็นเพื่อนของพวกเขา อย่างไรก็ตามความคิดดังกล่าวนี้ก็ค่อยๆ พัฒนาไปสู่ความสนิทสนมดังที่จะได้นำเสนอในส่วนถัดไป

5.2 ความสนิทสนมกับความเป็นเพื่อนในปลายทศวรรษ 2510 ถึงต้นทศวรรษ 2520

วัยรุ่นอย่างน้อยในปลายทศวรรษ 2510 มิได้มองว่าความสามัคคีเป็นแนวคิดของการอยู่ร่วมกันดังเช่นในทศวรรษ 2500 ถึงราวต้นทศวรรษ 2510 แต่พวกเขาองความสามัคคีในฐานะวิธีการที่จะแก้ไขปัญหาของความขัดแย้งและกระชับความสัมพันธ์ของเพื่อน ส่วนนี้ผู้วิจัยแบ่งการอภิปรายเป็นสองส่วนหลักได้แก่ ส่วนแรกเป็นส่วนที่ต่อเนื่องจากบทว่าด้วยวัยรุ่นกับความเป็นนักอุดมคติ เพื่อชี้ให้เห็นแนวทางในการใช้ภาพถ่ายเพื่ออธิบายความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านทางการเมืองครั้งสำคัญในปลายทศวรรษ 2510 ขณะเดียวกันก็ต้องการชี้ให้เห็นว่าในช่วงเวลาเดียวกันนี้แม้ว่าระบบอาวุโสจะล่มสลายลงในหลายมหาวิทยาลัย แต่วัยรุ่นก็ยังคงให้

ความสำคัญกับความสามัคคีในฐานะของวิธีการแก้ปัญหาและเยียวยาบาดแผลทางจิตใจอันเนื่องมาจากความรุนแรงทางการเมือง และอีกส่วนหนึ่งเป็นส่วนที่ว่าด้วยความเป็นเพื่อนในต้นทศวรรษ 2520 ที่วัยรุ่นพยายามสร้างความหมายและภาพแทนของความเป็นเพื่อนที่ตัดขาดตนเองจากบริบททางการเมืองในปลายทศวรรษ 2510 ด้วยการนำเสนอความสนิทสนมผ่านหนังสืออนุสรณ์ของพวกเขา

อาจกล่าวได้ว่าบรรยากาศภายในสังคมของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาในปลายทศวรรษ 2510 นั้นเป็นช่วงเวลาแห่งความตึงเครียดมากที่สุดช่วงหนึ่งถึงกับมีผู้กล่าวไว้ว่า “ความนึกคิด อุบิสัยใจคอ เป็นของยากที่จะรู้ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลัง 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา”³⁷ เนื่องจากบรรยากาศของกิจกรรมทางสังคมในมหาวิทยาลัยรวมไปถึงบรรยากาศทางการศึกษาค่อนข้างซบเซา เพราะวัยรุ่นรู้สึกว้าหว้างที่แท้จริงไม่ใช่ห้องเรียนสี่เหลี่ยมในมหาวิทยาลัย แต่คือชนบทที่ห่างไกลอันเป็นอิทธิพลมาจากความคิดเรื่อง “หนีสังคม” ที่แพร่หลายมาอย่างน้อยในต้นทศวรรษ 2510 ส่วนวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการเรียนในชั้นเรียน การเป็นหนอนหนังสือก็ได้รับการว่ากล่าวว่า เห็นแก่ตัวและเอาเปรียบสังคม³⁸ อีกทั้งความเชื่อมั่นในตนเองของวัยรุ่นและความหลากหลายทางความคิดในขณะนั้นก็นำมาซึ่งความขัดแย้งภายในสังคมของวัยรุ่นในมหาวิทยาลัยเป็นอย่างมาก เพราะแต่ละคนต่างมีความเชื่อมั่นในหลักการและเหตุผลของตนเองจนนำไปสู่การแสดงออกอย่างสุดโต่ง ดังความตอนหนึ่งของ พงษ์จันทร์ หัตถิรัตน์ ผู้เป็นอนุสาสนในหนังสืออนุสรณ์ของนักศึกษาแพทย์รามธิบดีรุ่น 8 ว่า

หลังจาก 14 ตุลาคม 2516 นักศึกษาได้แสดงออกอย่างเต็มที่ สุภาพบ้าง ไม่สุภาพบ้าง ซ้ายบ้าง ขวาบ้าง สิ่งเหล่านี้ เป็นปรากฏการณ์ซึ่งแปลกประหลาดในหมู่ชนของผู้ที่มีอาวุโสกว่า ความเครียดเกิดขึ้นโดยทั่วไป ความแตกต่างทางความคิดและความไม่เข้าใจกันมีมากขึ้น³⁹

ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้มีผลอย่างยิ่งในการเลือกนำเสนอความหมายและภาพแทนของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นในมหาวิทยาลัยผ่านภาพถ่ายที่มีความหลากหลายตามความต้องการของสารานุกรมผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์ในปลายทศวรรษ 2510 ต่อต้นทศวรรษ 2520

ในขณะที่สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาไว้ในบทความเรื่อง “6 ตุลาฯ เกิดขึ้นได้อย่างไร” ว่า ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ “การขยายอิทธิพลที่ก้าวหน้าของฝ่ายนักศึกษานั้นมีผลกระทบอย่างมากต่อการเสื่อมสลายของระบบไซดัส ระบบอาวุโส

³⁷ แสงจันทร์ ศาสตร์สุข และสรวิชัย, “วิวัฒนาการของโรงเรียนแพทย์ศิริราช หลังสงครามโลกครั้งที่ 2,” ใน *อนุสรณ์ 84 ปี ศิริราช*, หน้า 370.

³⁸ สมาคมนิสิตเก่ารัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *6 ทศวรรษ รัฐศาสตร์ จุฬาฯ* (กรุงเทพฯ: เดอะสยามเฮอริเทจ, ม.ป.ป.), หน้า 94.

³⁹ พงษ์จันทร์ หัตถิรัตน์, “บันทึกเกี่ยวกับแพทย์รามาธิบดีรุ่นที่ 8,” ใน *รามยา 8*, หน้า 7.

และประเพณีรับน้องอันเหลวไหลของนิสิตนักศึกษา”⁴⁰ จริ่งอยู่ที่ว่าระบบอาวุโสที่ดำรงอยู่ก่อนหน้าจะล่มสลายลง แต่ความสามัคคีที่เป็นฐานของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นที่ดำรงอยู่เรื่อยมาอย่างน้อยตั้งแต่ทศวรรษ 2500 มิได้ล่มสลายตามไปด้วย และวัยรุ่นก็ได้ใช้ความสามัคคีเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนของพวกเขาด้วยเช่นกัน ลักษณะดังกล่าวนี้ก็ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ที่จัดทำขึ้นในราวต้นทศวรรษ 2520 อันเป็นช่วงเวลาที่วัยรุ่นผู้นักศึกษาในมหาวิทยาลัยสำเร็จการศึกษาหนังสืออนุสรณ์เหล่านั้นนอกจากที่เน้นบทบาทในทางการเมืองแล้วยังเน้นความเข้มข้นทางอารมณ์ของความเป็นเพื่อนผ่านภาพถ่ายของพวกเขาด้วยเช่นกัน

ตัวอย่างแรกเป็นภาพถ่ายหมู่ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของนักศึกษาแพทยรามาธิบดีรุ่นที่ 7 (ปีการศึกษา 2514 – 2519) เมื่อครั้งที่พวกเขาได้รับพระราชทานปริญญาบัตรคณะวิทยาศาสตร์แผนกวิทยาศาสตร์การแพทย์ในปีการศึกษา 2517-2518 ใน *ราม่า* 7 (ภาพที่ 5.12) ภาพนี้เป็นภาพถ่ายเพียงภาพเดียวที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์เล่มเล็กของพวกเขา และที่น่าสนใจว่านั่นก็คือบทกลอนท้ายเล่มที่ประพันธ์โดยสุชีลา พานิชชีวะ หนึ่งในเพื่อนรุ่น กลับไม่ได้แสดงให้เห็นถึงความซาบซึ้งในมิตรภาพระหว่างกันของพวกเขา เพราะกลอนบทนี้ชี้ให้เห็นว่า ภาพถ่ายหมู่ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นหมู่คณะของนักศึกษาแพทยรามาธิบดีรุ่นที่ 7 นั้นเป็นสิ่งลวงตา เพราะในความจริงแล้วพวกเขาต่างอยู่ร่วมกันภายใต้ความสัมพันธ์อันร้าวราน ที่ “เราต่างซึ้งในกมล ซึ่งในความรักตน มีค่าเหนือสิ่งอื่นใด” และ “เหลือเพียงความเป็น ‘ราม่า’ กับอดีตอันตรึงตรา ตอกไว้ในความทรงจำ”⁴¹ เหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่น่าจะทำให้พวกเขาได้ตระหนักถึงความสำคัญของเพื่อนร่วมรุ่น แต่มันก็สายเสียแล้ว เพราะในวันที่ทุกซักระทมที่สุดเมื่อเหลียวหลังกลับไปพวกเขาไม่เหลือกลุ่มเพื่อนที่ต่างจะช่วยกันเยียวยาและปลอบประโลมจิตใจจากความเจ็บปวด เพราะในขณะนี้ทุกคนเหลือเพียงตนเป็นที่พึ่งแห่งตนเพียงเท่านั้น ดังความตอนหนึ่งว่า

เหตุการณ์ 6 ตุลาคม มาสะกดพวกเราอย่างจัง จากความขัดแย้งทางความคิดของกลุ่มนักศึกษา กับบุคคลหลายกลุ่ม พวกเราสลดหดหู่ใจ ไม่มีใครอยากให้เกิดเช่นนี้ขึ้น หลายคนสับสน และว่าวุ่น ฉันได้แต่คิดว่า คนอย่างฉันจะทำประโยชน์ได้ มากที่สุดก็เมื่อได้ทำงานตามหน้าที่ที่ฉันอุทิศมาอย่างดีที่สุดเท่านั้น ช่วงปีนี้เวลาผ่านไปอย่างรวดเร็ว ที่เคยคิดว่าอยากจบเร็ว ๆ เพราะขี้เกียจเต็มแก่แล้ว เปลี่ยนไปเป็นความกลัวที่จะต้องจบ จะต้องรับผิดชอบ แต่ใครจะห้ามเวลาได้ แล้วพวกเรา ก็สอบเสร็จ ถึงเวลาที่ต้องจากกันไป เป็นกลุ่มเล็ก กลุ่มใหญ่ หรือยังตั้งมั่นอยู่ในรามาก็ตาม พวกเรามีหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบต่ออะไรอีกมากมายในวันก๊วนข้างหน้า วิชาความรู้ที่มีอยู่ไม่รู้จะควักมาใช้ได้ทันกาล (คนไข้) พันใจ

⁴⁰ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, “6 ตุลาฯ เกิดขึ้นได้อย่างไร,” หน้า 111.

⁴¹ *ราม่า* 7, รองปกหลัง.

ของเราหรือไม่ เป็นเรื่องที่ผมต้องสวดมนต์ภาวนาให้ตัวเอง ฉันได้แต่หวังให้ตัวเองมีความอดทนถึงที่สุดต่อ
งานในหน้าที่ และอดใจที่จะไม่ทำความเลวทั้งปวง (ทั้งที่เคยทำมาแล้วหรือที่อาจจะทำต่อไป)⁴²

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า ความรุนแรงทางการเมืองในเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ได้สั่นคลอนความเชื่อมั่นที่
วัยรุ่นต่างมองว่า ตนเองคือผู้นำการเปลี่ยนแปลงสังคม ทำให้พวกเขาต่างสับสนและว่าวุ่น มองไม่เห็น
วันหน้าว่าพวกเขาจะใช้ชีวิตอยู่ต่อไปอย่างไร สำหรับนักศึกษาแพทย์รามธิบดีรุ่นที่ 7 เองก็เช่นกัน
เหตุการณ์ครั้งนี้จะมีส่วนทำให้พวกเขาได้นึกถึงเพื่อนของพวกเขาอีกครั้ง ช่วงราวเดือนมีนาคม พ.ศ.
2520 อันเป็นช่วงใกล้ปิดภาคการศึกษา เพื่อนส่วนหนึ่งได้มีความคิดที่จะทำหนังสืออนุสรณ์ขึ้นซึ่งเป็น
สิ่งที่เกิดขึ้นอย่างกระชั้นชิดมาก⁴³ และเมื่อพิจารณาข้อเขียนที่เกี่ยวกับเรื่องราวภายในรุ่นก็จะพบว่า
ทั้งหมดนี้เป็นความตั้งใจของผู้เขียนแต่ละคนที่ต้องการบอกเล่าถึงอดีตของความสัมพันธ์อันร้ายวาระ
ระหว่างเพื่อน ดังนั้นทั้งตัวผู้เขียนรวมไปถึงคณะผู้จัดทำก็น่าจะยอมรับว่า ความล้มเหลวของ
ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนเป็นสิ่งที่ควรจะได้รับการบันทึกในฐานะภาพแทนความทรงจำของ
ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนนักศึกษาแพทย์รามธิบดีรุ่นที่ 7 ในห้วงเวลาที่พวกเขาต่างใช้ชีวิตร่วมกัน
ในรามธิบดี

ทั้งหมดนี้ก็นำมาสู่การเลือกใช้ภาพถ่ายของเพื่อนซึ่งเป็นภาพถ่ายหมู่ในพิธีพระราชทาน
ปริญญาเมื่อครั้งพวกเขาสำเร็จการศึกษาแผนกวิทยาศาสตร์การแพทย์ ปีการศึกษา 2517 - 2518 ซึ่ง
น่าจะถูกลีอกมาใช้แทนภาพถ่ายหมู่ของเพื่อนที่พวกเขาไม่น่าจะมีโอกาสได้ถ่ายภาพร่วมกันมาเป็น
ภาพแทนความทรงจำระหว่างเพื่อน เนื่องจากหนังสือเล่มนี้จัดทำในช่วงเวลาที่กระชั้นชิดหลังจากที่การ
สอบครั้งสุดท้ายได้ผ่านพ้นไป เพื่อเน้นย้ำว่าพวกเขาไม่เหลือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของเพื่อนเลย
เพราะพวกเขาไม่อาจใช้ความสามัคคีอันหมายถึงความถึงการสมาคม พุดคุยสนทนาปรับความเข้าใจมา
ใช้ในการรักษาและเยียวยาความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนได้เลย

⁴² “รำพึงถึงความหลัง,” ใน *รวมว* 7, หน้า 46.

⁴³ ดังที่รจิต บุรี อาจารย์แพทย์ผู้ซึ่งเขียน “ข้อคิดจากอาจารย์” ได้เกริ่นไว้ในตอนต้นว่า “เมื่ออาจารย์ได้ทราบว่ามีบัณฑิต
รุ่นที่ 7 จะจัดทำหนังสือเป็นที่ระลึกสำหรับรุ่นนี้ภายในเดือนนี้ [มีนาคม พ.ศ. 2520] และได้มาขอรับรองอาจารย์เขียนบทความสั้น ๆ
เพื่อเป็นข้อคิดหรือคติเตือนใจศิษย์ต่อไปภายหน้าเมื่อแยกย้ายไปปฏิบัติหน้าที่ที่วราฯอาณาจักร ถึงแม้เวลาที่กำหนดให้สำหรับเรื่อง
นี้ค่อนข้างจะสั้นมาก อาจารย์มีความยินดีที่จะตอบสนองความต้องการของศิษย์ด้วยความเต็มใจ” (รจิต บุรี, “ข้อคิดจากอาจารย์,”
ใน *รวมว* 7, เอกสารไม่มีเลขหน้า.)

ภาพที่ 5.12 ภาพถ่ายหมู่เพียงภาพเดียวใน รามา 7

ที่มา: รามา 7, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

การปรากฏภาพถ่ายร่วมกันของเพื่อนเพียงภาพเดียวในหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาแพทย์รามารับที่ 7 ถือเป็นตัวอย่างที่ดีที่ชี้ให้เห็นถึงการปะทะของความแตกต่างทางความคิด และการใช้ความสามัคคีในการรักษาและเยียวยาความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน เพราะในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ วัยรุ่นต่างตื่นตัวกับการอุทิศตนเพื่อสังคม แต่แต่ละคนต่างเชื่อมั่นในความคิดของตนเอง แน่ใจว่าเมื่อทุกคนต่างยึดมั่นถือมั่นในความคิดของตนเองเป็นใหญ่และไม่ฟังเสียงของผู้อื่นก็ย่อมนำมาซึ่งความขัดแย้งและการแตกกลุ่มออกเป็นกลุ่มย่อยต่าง ๆ ช่วงเวลานี้ก็เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่นักศึกษาแพทย์รามารับที่ 7 ได้เข้ามาศึกษาที่คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามารับที่ (ปีการศึกษา 2516) ดังความตอนหนึ่งว่า

เดือนตุลาคม วันมหาวิปโยค ทำให้นักศึกษาได้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน มีผลกระทบกระเทือนมาถึงสังคมเล็ก ๆ และเสียงแค้นของเราด้วย ทะเลาะกันเป็นบ้า รักษาสิทธิและละเลยหน้าที่ ทุกคนเก่งและเชื่อตัวเอง ตั้งกลุ่มสูมหวันินทา เป็นก๊ก เป็นพวก “ลาย” แต่ละคนเริ่มออก พรีเมอร์ปิดสอนไว้ไม่ค่อยอยู่ อย่างไรก็ตาม พวกเราก็อยู่กันมาได้อย่างลุ่มๆ ดอนๆ หอบหัวกันข้ามปี 3 มาได้โดยไม่ทิ้งใครไว้ให้ต้องคิดถึงกันทีหลัง⁴⁴

นี่เป็นเพียงการเปิดฉากของความขัดแย้งภายในของนักศึกษาแพทย์รามารับที่ 7 เท่านั้น เพราะในปีการศึกษา 2517-2518 อันเป็นปีการศึกษาที่ปรากฏในภาพถ่ายซึ่งพวกเขาได้รับพระราชทานปริญญาบัตรวิทยาศาสตร์บัณฑิตแผนกวิทยาศาสตร์การแพทย์ ช่วงเวลานี้ถือเป็นช่วงที่ประชาธิปไตยเฟื่องฟู ขณะเดียวกันชัยชนะของนักศึกษาในการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลเผด็จการที่ครองอำนาจยาวนานกว่าสองทศวรรษได้สร้างความมั่นใจให้แก่พวกเขาในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงสังคม ดังที่พวกเขาได้

⁴⁴ “รำพึงถึงความหลัง,” ใน รามา 7, หน้า 42.

บอกเล่าในส่วนของเรื่องราวเมื่อครั้งพวกเขาเป็นนักศึกษาแพทย์ชั้นปีที่ 4 ในปีการศึกษา 2517 ความตอนหนึ่งว่า

ช่วงนี้ประชาธิปไตยกำลังเบงบาน มีกิจกรรมมากมายจนเลือกทำไม่ถูก ถึงกับพวกเราต้องหยุดเรียนไปช่วยขานา กันทีเดียว มีใครเคยย้อนคิดเปรียบเทียบเหตุและผล เมื่อครั้งนั้นกับครั้งนี้บ้างไหม อย่างน้อยก็เท่ากับเป็นทุนไว้สำหรับการตัดสินใจของเราในเรื่องต่าง ๆ ในภายหน้า [...] อาจารย์ทางคลินิก เริ่มรู้สึกถึงความแตกต่างของศิษย์รุ่นนี้กับรุ่นก่อน จนมีข่าวลือไปต่าง ๆ นานา เป็นเพราะพวกเราอยู่ในช่วงประชาธิปไตยเฟื่อง หรือเพราะความกระด้างของเราเอง ฉันทก็ยังสงสัยอยู่เหมือนกัน [...] ⁴⁵

ข้อเขียนดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า นักศึกษาแพทย์รามธิบดีรุ่นที่ 7 ต่างสัมผัสได้ถึงบรรยากาศทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และชวนให้คิดคำนึงถึงความเป็นไปได้ในอนาคตว่าพวกเขาจะอยู่ร่วมกันได้อย่างไร เพราะสังคมเพื่อนในรุ่นที่ต่างคนต่างไม่แยแสต่อความรู้สึกของเพื่อนที่อยู่ร่วมกันและความขัดแย้งภายในรุ่นที่เริ่มก่อตัวตั้งแต่ปีการศึกษาที่ผ่านมาต่างเป็นที่รับรู้อย่างกว้างในสังคมนรามธิบดี

อย่างไรก็ตามวัยรุ่นรามธิบดีรุ่นที่ 7 ก็มีได้เพิกเฉยต่อความขัดแย้งภายในรุ่น ดังจะเห็นได้จากที่พวกเขาก็ยังใช้โอกาสพบกันในเวลาเรียนมาร่วมประชุมปรึกษาปัญหาต่างๆ เพื่อหาทางออกร่วมกันเสมอ ซึ่งดูเหมือนว่าความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนในรุ่นน่าจะดำเนินไปในทิศทางที่ดีขึ้น แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับไม่เป็นเช่นนั้นเลย เพราะด้วยความขัดแย้งที่มีอยู่แต่เดิมไม่เคยได้รับการแก้ไข ประกอบปัญหาใหม่ที่เข้ามาก็ยังซ้ำเติมความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนให้ร้ายลึกยิ่งขึ้น ดังความตอนหนึ่งในเรื่องราวเมื่อพวกเขาศึกษาชั้นปีที่ 5 ในปีการศึกษา 2518 ความตอนหนึ่งว่า

พวกเราทั้งชั้นยังได้พบกันทุกวันเวลาเรียน เรื่องถกเถียงความเห็นไม่ตรงกันในปัญหาต่าง ๆ มีอยู่เป็นประจำ ปัญหาที่ไม่มีใครบอกเราได้ว่าอันไหนถูกและผิด ปัญหาทันตแพทย์ ปัญหาเรื่องทางการเมืองที่นักศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย แน่นนอน จะให้ทุกคนคิดเหมือนกันหมดได้อย่างไร แต่ก็แน่นอนมติของทั้งชั้นจะมี 72 ประเด็นได้อย่างไร ผลการประชุมแก้ปัญหามาตรึมจะลงเอยด้วยปัญหาอันอื่น ๆ ที่ตามมาใหม่ด้วยทุกที ช่องว่างระหว่างความคิดมันกว้างขวางกว่าที่เทวดาจะช่วยแก้ไขได้ ⁴⁶

ความขัดแย้งภายในรุ่นกลายเป็นจุดเน้นของความทรงจำร่วมระหว่างเพื่อนนักศึกษาแพทย์รามธิบดีรุ่นที่ 7 เพราะพวกเขาก็ต่างเชื่อแล้วว่า พวกเขาคงไม่มีวันที่จะประสานรอยร้าวที่เกิดขึ้นได้อีกแล้ว และพวกเขาก็ยิ่งเชื่อมั่นขึ้นไปอีกว่า “ความแตกแยกเป็นการส่งเสริมกำลังปัญญานั้นนำมาใช้ไม่ได้ในหมู่พวกเรา เพราะไม่ว่าเวลาจะล่วงเลยไปกี่ปีต่อกี่ปี คนที่ไม่ก็ยังคงไม่ คนที่เคยเห็นดีก็ยังคงเห็นและเห็นดีมากขึ้นเรื่อย ๆ จนไม่มีอะไรรั้งเขาอยู่” ⁴⁷ ข้อความดังกล่าวนอกจากจะชี้ให้เห็นถึงการแตกความสามัคคีระหว่างเพื่อนแล้ว นัยหนึ่งก็ยิ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้เขียนข้อความนี้ก็ยิ่งรู้สึกผิดหวังที่สังคมนรุ่นของ

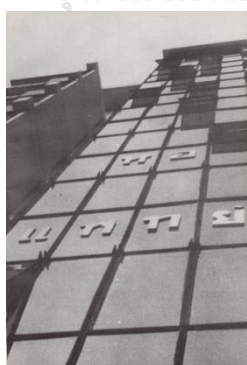
⁴⁵ “รำพึงถึงความหลัง,” ใน *รวมๆ* 7, หน้า 43.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44 - 45.

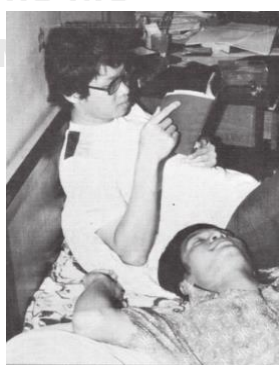
⁴⁷ “ปากกาพาไป,” ใน *รวมๆ* 7, หน้า 54.

พวกเขาเองไม่อาจรักษาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของเพื่อนไว้ได้ ขณะเดียวกันช่วงชีวิตของวัยรุ่นนรามาธิบติรุ่นที่ 7 ซึ่งดำเนินไปพร้อมกับบรรยากาศทางการเมืองที่ร้อนระอุตั้งแต่ปีการศึกษา 2516 - 2519 ไม่เคยเอื้อให้พวกเขาได้มีโอกาสปรับความเข้าใจกันได้เลย ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตามที่ ฉะนั้นเมื่อพวกเขาประสบกับความรุนแรงครั้งใหญ่ในเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ พวกเขาจึงแทบไม่เหลือสายสัมพันธ์ใดๆ ที่จะเยียวยาบาดแผลทางจิตใจจากความรุนแรงดังกล่าว ดังนั้นการเลือกใช้ภาพถ่ายหมู่เพียงภาพเดียวในหนังสืออนุสรณ์จึงเป็นเครื่องยืนยันที่ดีที่สุดถึงความล้มเหลวของการใช้ความสามัคคีในฐานะวิธีที่จะช่วยกระชับความสัมพันธ์และสร้างความสนิทสนมแก่เพื่อนผู้มีความหลากหลายทางความคิดให้อยู่ร่วมกันได้

อีกตัวอย่างหนึ่งที่จะชี้ให้เห็นว่า วัยรุ่นใช้ความสามัคคีในฐานะเครื่องมือแก้ปัญหาความขัดแย้งและเยียวยาบาดแผลทางจิตใจจากความรุนแรงทางการเมืองได้ก็คือ กลุ่มภาพถ่ายในช่วงเวลาแห่งความสุขใน *รวมฯ 8* ของวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาแพทย์รามาธิบติรุ่นที่ 8 (ปีการศึกษา 2515 - 2520) ภาพถ่ายเหล่านี้เป็นภาพถ่ายที่พวกเขาใช้ชีวิตร่วมกันในหอพักแพทย์ของโรงพยาบาลรามาธิบติ ดังจะเห็นได้จากภาพถ่ายนำของชุดภาพดังกล่าวเป็นภาพด้านหน้าของหอพักแพทย์ (ภาพที่ 5.13) ความน่าสนใจของภาพถ่ายชุดนี้คือ ภาพถ่ายที่ปรากฏนั้นเป็นภาพที่แต่ละคนต่างอยู่ในอิริยาบถที่ผ่อนคลาย ไม่ว่าจะเป็นการนอนอ่านหนังสือ การชวนเพื่อนมาถ่ายภาพร่วมกัน หรือการเล่นกับสุนัข (ภาพที่ 5.14 - 5.16) ความสุขเหล่านี้เป็นอีกสิ่งที่คุณัดทำต้องการนำเสนอผ่านหนังสืออนุสรณ์เล่มดังกล่าวเพื่อแสดงให้เห็นว่า นี่คือนี่ที่เป็นผลจากการเรียนรู้ที่นักศึกษาแพทย์รามาธิบติรุ่นที่ 8 ได้ใช้ความสามัคคีเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งภายในรุ่นของพวกเขา เพื่อนำไปสู่การประกอบสร้างความหมายใหม่ให้แก่ภาพถ่ายในฐานะภาพแทนชีวิตในช่วงเวลาแห่งความสุข

ภาพที่ 5.13

ภาพที่ 5.14

ภาพที่ 5.15

ภาพที่ 5.16

ภาพที่ 5.13 – 5.16 ภาพถ่ายชุด “หอพักแพทย์” ใน รามา 8

ที่มา: รามา 8, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

คำอธิบายดังกล่าวสัมพันธ์กับภาพถ่ายที่เป็นฉากหลังของข้อเขียนเรื่อง “ในมโน” ในหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ ภาพถ่ายในหน้าแรกเป็นภาพของเพื่อนในรุ่นสองคนกำลังพูดคุยกัน และภาพถ่ายในแต่ละหน้าก็เปลี่ยนไปเป็นภาพถ่ายของเพื่อนในรุ่นที่มาร่วมประชุมกัน (ภาพที่ 5.17 - 5.19) ภาพถ่ายทั้งหมดถูกเลือกเพื่อเป็นตัวแทนของการสนทนากันระหว่างตัวแทนมโนสำนึกต่าง ๆ ซึ่งแทนความหมายและเสียงของเพื่อนแต่ละคนในรุ่นทั้งชายหญิงที่ต่างมาร่วมพูดคุยกันรำลึกความหลังเป็นครั้งสุดท้ายก่อนที่พวกเขาจะแยกย้ายจากกันไปเพื่อทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ แน่ใจว่าวัยรุ่นผู้เป็นนักศึกษาแพทย์รามาริเบติรุ่นที่ 8 ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงความขัดแย้งภายในรุ่นที่ส่วนหนึ่งได้ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปลายทศวรรษ 2510 ไปได้ เพราะเพื่อนแต่ละคนในรุ่นต่างยึดถือความคิดของตนเป็นใหญ่ในทำนองเดียวกับนักศึกษาแพทย์รามาริเบติรุ่นที่ 7 และพวกเขาก็ยอมรับเช่นเดียวกับรุ่นพี่ของพวกเขาว่า “ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นไม่ใช่สิ่งที่เสียหายทั้งหมด”⁴⁸ จึงทำให้วัยรุ่นรามาริเบติรุ่นที่ 8 ใช้ความสามัคคีเป็นเครื่องมือเพื่อปรับความเข้าใจและตักเตือนซึ่งกันและกัน ดังความตอนหนึ่งว่า

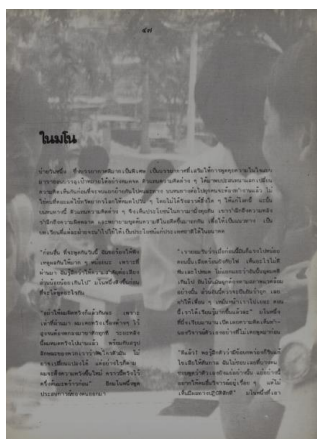
ผมมองอีกแง่ว่า เพราะเราขัดแย้งกัน อาศัยแก้ข้อขัดแย้งโดยผ่านการพูดคุยกันจึงเกิดความเข้าใจกันลึกซึ้งยิ่งขึ้น เรา ไม่กลัวการหันหน้ามาพูดคุยกัน มีความไว้วางใจกัน มีความหวังดีต่อกัน เคารพเหตุผลซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ของเราจึงดีขึ้น แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น นี่เพราะว่าเราได้ปฏิบัติตามความตั้งใจนี้ ไม่ใช่เอาแต่พูดปาว ๆ [...] ⁴⁹

ข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จจากการใช้ความสามัคคีในการเยียวยาและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งภายในรุ่น ทำให้กิจกรรมดังเช่นค่ายอาสาพัฒนาชุมชนที่พวกเขาจัดขึ้นในแต่ละครั้งได้กลายเป็นพื้นที่สร้างความเป็นเพื่อนที่รักใคร่กลมเกลียวกัน ขณะเดียวกันพวกเขาเองก็ตระหนักเช่นกัน

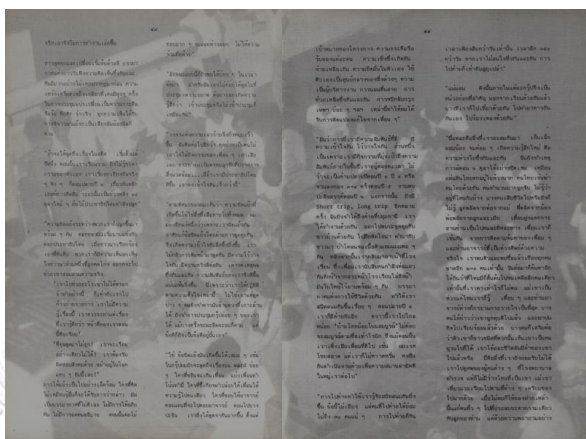
⁴⁸ “ในมโน,” ใน รามา 8, หน้า 48.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48-49.

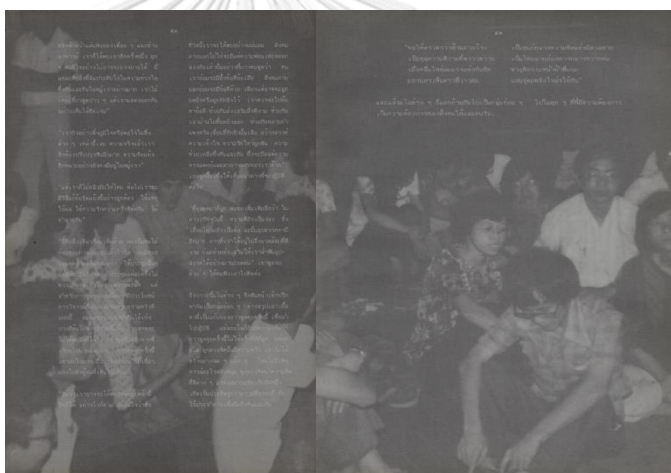
ว่า ไม่ใช่ทุกคนที่จะได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ฉะนั้น “กรุ๊ป” ที่เป็นกลุ่มสำหรับปฏิบัติหน้าที่ในโรงพยาบาลรามาธิบดีจึงเป็นพื้นที่สำคัญที่ช่วยสานความสัมพันธ์ของเพื่อนให้เหนียวแน่นยิ่งขึ้น⁵⁰

ภาพที่ 5.17

ภาพที่ 5.18

ภาพที่ 5.19

ภาพที่ 5.17 – 5.19 ภาพประกอบข้อเขียน “โนมโน” ใน รามา 8

ที่มา: รามา 8, หน้า 47 – 51.

เรื่องราวทั้งหมดก็สัมพันธ์กับการเลือกใช้ภาพถ่ายที่เป็นฉากหลังของข้อเขียนนี้ ทั้งภาพถ่ายของกลุ่มเพื่อนที่พูดคุยกันแบบกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ซึ่งเป็นตัวแทนของมโนสำนึกต่าง ๆ ที่ผลัดเปลี่ยนกันมาบอกเล่าเรื่องราวของสังคมเพื่อนที่ต่างช่วยกันแก้ไขความขัดแย้งระหว่างเพื่อนในรุ่น

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49. ดังความตอนหนึ่งในหน้าเดียวกันว่า

การไปค่ายทำให้สนิทสนมกันยิ่งขึ้นตอนนี้ไม่เถียง แต่คนที่ไปค่ายได้ยอมไม่ถึง 70 คนแน่ๆ การไปค่ายก็กินเวลาเพียงสิบกว่าวันเท่านั้น เวลาอีก 350 กว่าวัน หากเราไม่สนใจซึ่งกันและกัน การไปค่ายก็เท่ากับสูญเปล่า แน่นอน ดังนั้นภายในแต่ละกรุ๊ปจึงเป็นหน่วยย่อยสำคัญ นอกจากเรียนด้วยกันแล้ว บางทีเราก็กินเที่ยวด้วยกัน ไปทำอาหารกินกันเอง ไปร้องเพลงด้วยกัน นี่แหละคือสิ่งที่เราสะสมกันมา เก็บเล็กผสมน้อยจนค่อยๆ เกิดความรู้สึกใหม่คือความห่วงใยซึ่งกันและกัน.

ไปสู่ความเข้าใจกันผ่านการสร้างความสามัคคีในฐานะเครื่องมือเชื่อมสัมพันธ์ในห้วงเวลาที่สถานการณ์ทางการเมืองปลายทศวรรษ 2510 กำลังร้อนระอุ ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่วัยรุ่นรามาริบัติรุ่นที่ 7 ซึ่งเป็นรุ่นพี่ของพวกเขาไม่อาจสะสมเป็น “ทุนไว้สำหรับการตัดสินใจของเราในเรื่องต่าง ๆ ในภายหน้า”⁵¹ และลักษณะดังกล่าวนี้จะสัมพันธ์กับข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ การเลือกใช้ภาพถ่ายของนักศึกษาแพทย์รามาริบัติรุ่นที่ 8 เป็นผลมาจากการจัดการความสัมพันธ์ที่พวกเขานอกจากที่ยอมรับความแตกต่างของเพื่อนแต่ละคนและแสวงหาวิธีที่จะอยู่ร่วมกันได้แล้ว พวกเขาเองก็ยังคงผ่านบททดสอบจากเหตุการณ์ทางการเมืองครั้งแล้วครั้งเล่าทั้งในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนเริ่มระส่ำระสาย และที่จะกล่าวต่อไปก็คือเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ที่เป็นเหตุการณ์ที่ทำให้พวกเขาได้ใช้ทุนที่พวกเขาสั่งสมมาในฐานะเครื่องมือเยียวยาบาดแผลทางจิตใจห้วงเวลาของความเจ็บปวด

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในกรณีของวัยรุ่นรามาริบัติรุ่นที่ 7 ว่า เหตุการณ์ 6 ตุลาฯ มีส่วนสำคัญที่ทำให้วัยรุ่นได้ตระหนักถึงความสำคัญของเพื่อนในห้วงเวลาของความสูญเสีย แต่สำหรับวัยรุ่นรามาริบัติรุ่นที่ 8 แล้วพวกเขาต้องสูญเสียเพื่อนจากเหตุการณ์ดังกล่าว และเหตุการณ์ในครั้งนี้ทำให้พวกเขาได้พิสูจน์ความเป็นเพื่อนของพวกเขาได้เป็นอย่างดี ดังความตอนหนึ่งว่า

วันนี้เมื่อปีที่แล้ว [6 ตุลาคม 2519] จะเป็นนิยายปร่าปราเล่าสืบทอดถึงความผูกพันในน้ำมิตรแห่งเพื่อนๆ เรา วันนี้เมื่อปีที่แล้ว เพื่อนๆ ทุกคนทำงานตัวเป็นเกลียว บ้างร้อยค้นทุกห้องที่จำเป็นจนกระจุกบ้างก็ฉีกๆ และก็ฉีกจนเป็นผุยผง พนักงานเผาก็เผาๆ จนเหลือแต่ทรากคอก่าน พนักงานล้างเทปก็ล้างๆ จนเทปยึดไปหมด พนักงานส่งสารก็โทรโข่งจนหูอื้อไปด้วยคำว่า เขากลับมาหรือยัง ยังๆ ยังหาไม่เจอเลย ตอนนั้นเห็นแต่หลังขาวๆ ครั้งสุดท้ายอยู่ที่ไหนนะ พนักงานโทรเลขก็มั่วโทรจนเอาชื่อเพื่อนนี้ใส่ให้ลูกคนนั้น เอาชื่อลูกคนนี้ใส่ให้พ่อคนนั้น พนักงานไทยยามก็ยืนหยัดตบยุงจนได้รุ่ง เราซึ่งในน้ำใจเพื่อนๆ และลึกไปกว่านั้นคือความนับถือและความภูมิใจในสิ่งที่เพื่อน ๆ ยืนหยัดในความเป็นธรรม ความผูกพันของเราสร้างขึ้นจากวันหลาย ๆ วันในหลาย ๆ ปีที่ผ่านมา และเราจะเกื้อกูลกันเพื่อเป็นหมอบที่ดีของประชาชน และเราจะเทิดค่าของพระราชบิดา [สมเด็จพระมหิตลาธิเบตร อดุลเดชาภิกรม พระบรมราชชนก] ไว้ด้วยกัน “ประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์เป็นกิจที่หนึ่ง”⁵²

ข้อความนี้ชี้ให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างเพื่อนที่พวกเขาต่างร่วมกันสร้างและได้กลายเป็นเครื่องมือรวมพวกเขาในการที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันในช่วงเวลาของความรุนแรงทางการเมือง จนกลายเป็นเพื่อนร่วมเป็นร่วมตายเคียงข้างกันมา ขณะเดียวกันพวกเขาก็ไม่ลืมย้ำเตือนเพื่อนร่วมรุ่นว่า อย่าลืมอุดมการณ์ของการอุทิศตนเพื่อมวลชน ดังแสดงผ่านการเลือกใช้ภาพถ่ายรองปกหน้าที่เป็นภาพของวัยรุ่นรามาริบัติรุ่นที่ 8 ซึ่งต่างมีสีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส (ภาพที่ 5.20) และภาพรองปกหลังที่เป็นภาพ

⁵¹ “รำพึงถึงความหลัง,” ใน *รวมๆ* 7, หน้า 43.

⁵² *รวมๆ* 8, หน้า 44-45.

ของกลุ่มวัยรุ่นกำลังนั่งล้อมวงเล่นทรายอยู่ริมชายหาดในยามตะวันตกวันโพล่พ้นขอบฟ้า (ภาพที่ 5.21) ภาพรองปกหน้าทำหน้าที่สื่อความหมายถึงความสัมพันธ์อันดีของเพื่อนร่วมรุ่นที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน ซึ่งภาพรองปกหน้าก็สัมพันธ์กับภาพถ่ายฉากหลังของข้อเขียน “ในมโน” ที่บอกเล่าเรื่องราวของการใช้ความสามัคคีเป็นเครื่องมือเยียวยาและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งภายในรุ่น ลักษณะเช่นนี้จะสัมพันธ์กับความหมายอีกประการหนึ่งที่แสดงผ่านภาพรองปกหลังคือ การใช้ความสามัคคีระหว่างเพื่อนในช่วงเวลาแห่งความสุขมาเป็นพลังในการขับเคลื่อนและพัฒนาสังคมไทย ดังบทกลอนสั้นๆ ที่ตีพิมพ์บนภาพถ่ายรองปกหลังที่ว่า “ขอจงเราจงมาร่วมกัน ผูกสัมพันธ์ยิ่งใหญ่ สานแสงทองของความเป็นไทย ด้วยหัวใจบริสุทธิ์” ทั้งหมดนี้แสดงผ่านภาพถ่ายของการรวมกลุ่มก่อกองทรายริมชายหาดในช่วงเวลาที่ดวงอาทิตย์สาดแสงสีทอง ดังนั้นภาพถ่ายรองปกหน้าและปกหลังของหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้จึงมิได้ถูกเลือกมาตกแต่งเพื่อความสวยงามเท่านั้น แต่ภาพถ่ายทั้งสองนี้ยังสัมพันธ์กับภาพถ่ายและเนื้อหาที่คณะผู้จัดทำได้นำเสนอในตัวเล่มหนังสืออนุสรณ์นี้ด้วยเช่นกัน

ลักษณะดังกล่าวนี้ก็สัมพันธ์กับความตั้งใจของสารานุกรมดังกล่าวที่ความตอนหนึ่งว่า “หนังสือเล่มนี้จะเป็นเพียงสื่อ แห่งความรำลึกถึงระหว่างเรา ถึงวันเวลาของการใช้เวลาร่วมกัน ถึงความตั้งใจและความศรัทธาของพวกเรา หวังว่าสาระของหนังสือเล่มนี้จะมีส่วนส่งเสริมกำลังใจในการทำงานของเราต่อไป”⁵³ ข้อความดังกล่าวมิได้ชี้ให้เห็นแต่เพียงแนวคิดในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้เท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงรูปแบบของการเลือกใช้ภาพถ่ายที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเพื่อนในปลายทศวรรษ 2510 ต่อต้นทศวรรษ 2510 ที่วัยรุ่นให้ความหมายและสร้างภาพแทนของความเป็นเพื่อนผ่านความสนิทสนมที่เกิดจากความสามัคคีอันเป็นทุนแห่งความสัมพันธ์ระหว่างกันของพวกเขา และทุนดังกล่าวนี้ก็ได้ถูกใช้เพื่อเยียวยาบาดแผลทางจิตใจที่ไม่จำกัดแต่พวกเขาเท่านั้น แต่ยังคงครอบคลุมถึงผู้อื่นอีกด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 5.20 - 5.21 ภาพถ่ายรองปกหน้าและหลังหนังสืออนุสรณ์ รามา 8

ที่มา: รามา 8, รองปกหน้า - หลัง

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

แม้วัยรุ่นที่ศึกษาทั้งในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาในปลายทศวรรษ 2510 จะประสบกับความรุนแรงทางการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวก็จริง แต่เมื่อพวกเขาขึ้นชั้นเรียนใหม่ในปีการศึกษาใหม่ในทศวรรษ 2520 ความรับรู้ทางการเมืองกลับกลายเป็นสิ่งที่แทบจะไม่ได้รับการกล่าวถึงในหนังสืออนุสรณ์ราวกับเหตุการณ์ในครั้งนั้นไม่เคยเกิดขึ้น ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้อาจต้องรอนานศึกษาในอนาคตมาตอบคำถามดังกล่าวนี้ แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะการขึ้นระดับชั้นใหม่ก็เสมือนการตัดขาดบริบทของชีวิตในช่วงเวลาที่ผ่านมา หรืออีกนัยหนึ่งก็คือชีวิตของวัยรุ่นตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นชีวิตที่แยกขาดจากบริบททางการเมืองอย่างสิ้นเชิง ดังจะเห็นได้จากการห้ามทำกิจกรรมภายในสถานศึกษาใน พ.ศ.2520 อีกทั้งผู้นำการเคลื่อนไหวทางการเมืองบ้างก็ถูกจับกุมคุมขัง บ้างก็หนีเข้าป่าไปร่วมขบวนการกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ส่วนผู้ที่เหลืออยู่ในกรุงเทพฯ ก็ไม่อาจแสดงบทบาทเคลื่อนไหวทางการเมืองได้มากนัก นอกจากนี้ผู้นำกิจกรรมทางสังคมของวัยรุ่นทั้งในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยก็ได้มีใจฝักใฝ่ทางการเมืองมากนักก็อาจเป็นไปได้เช่นกัน บรรยากาศเช่นนี้ก็เหมือนเป็นเริ่มต้นใหม่อีกครั้งของสังคมวัยรุ่นในกรุงเทพฯ

ชีวิตของวัยรุ่นที่ผูกพันกับการแข่งขันที่เข้มข้นมากขึ้น ตั้งแต่การสอบเข้ามหาวิทยาลัยด้วยระบบเอ็นทรานซ์ (Entrance) ไปจนถึงการสมัครงานที่มีอยู่อย่างจำกัดและปัญหาการว่างงานในต้นทศวรรษ 2520 ก็มีส่วนทำให้วัยรุ่นต้องสนใจอนาคตของตนเองให้มากยิ่งขึ้น ตั้งแต่การเรียนกวดวิชาเพื่อให้สอบเข้าคณะและมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียง เพราะการสอบเข้ามหาวิทยาลัยเป็นมหกรรมการศึกษาขนาดใหญ่ที่มีคนเพียงหยิบมือเท่านั้นที่สามารถสอบเข้ามหาวิทยาลัยของรัฐได้ อีกทั้งวัยรุ่นเองก็ต้องเสี่ยงโชคจากยื่นใบสมัครคัดเลือกลำดับคณะและมหาวิทยาลัยที่ต้องการเข้าศึกษาต่อ 6 อันดับโดยที่พวกเขาไม่ทราบผลคะแนนสอบล่วงหน้า⁵⁴ ทำให้วัยรุ่นบางส่วนก็ไม่ได้คณะที่ตนเองสนใจ บางส่วนก็เข้ามาตามกระแสนิยม บางส่วนเองก็เลือกตามเพื่อน หรือบางส่วนเองก็ทราบว่าจะตนเองอยากศึกษาต่อคณะใด แต่จำเป็นต้องเลือกด้วยเหตุผลต่างๆ นานา⁵⁵ ขณะเดียวกันด้วยบรรยากาศทางสังคมภายในมหาวิทยาลัยตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 ต่อต้นทศวรรษ 2520 ก็เปลี่ยนแปลงอย่างมาก ดังจะพบการเปิดคณะและสาขาวิชาใหม่ๆ เพิ่มในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นทางด้านวิศวกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์สุขภาพ ศิลปกรรมศาสตร์ นิเทศศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนี้แต่ละมหาวิทยาลัยก็มีจำนวนนักศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

⁵⁴ อธิพร จันทรประทีน, “การเปิดรับข่าวสาร ความรู้ และทัศนคติ ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในกรุงเทพมหานครที่มีต่อระบบแอดมิชชันส์ ปี 2553,” (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตรพัฒนการภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 36-37.

⁵⁵ สมาคมนิสิตเก่ารัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 6 ทศวรรษ รัฐศาสตร์ จุฬาฯ, หน้า 112-113.

นอกจากนี้อิทธิพลของการเมืองในปลายทศวรรษ 2510 ได้ตอกย้ำให้การทำหน้าที่สื่ออนุสรณ์ที่เดิมที่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากในสังคมมหาวิทยาลัยอยู่แล้ว ยิ่งซบเซาลงไปอีก ภาวะเช่นนี้ทำให้ยากที่จะชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมเพื่อนในมหาวิทยาลัยตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ที่ต่อเนื่องและเป็นภาพแทนที่เข้าใจได้ดังเช่นสังคมเพื่อนของวัยรุ่นในระดับมัธยม เพราะหนังสืออนุสรณ์บางแห่งที่เน้นความสามัคคีที่ควบคู่กันมากับระบบอาวุโสดังเช่นคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาในหนังสืออนุสรณ์อย่างสิ้นเชิง หนังสืออนุสรณ์ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชที่ตีพิมพ์ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2520 กลายเป็นหนังสือที่เน้นนำเสนอความก้าวหน้าขององค์กรภายในโรงพยาบาลศิริราชมากกว่าที่จะเน้นเรื่องราวของนักเรียนแพทย์ดังที่เคยเป็นมา หรือในบางคณะบางมหาวิทยาลัยเองหนังสืออนุสรณ์เป็นเพียงหนังสือเปล่าที่รวบรวมภาพถ่ายของนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาและที่อยู่ และไม่แสดงความหมายของความเป็นเพื่อนใดๆ เลยก็มี ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าหนังสืออนุสรณ์ในมหาวิทยาลัยเริ่มเสื่อมความนิยมและไม่มีความหมายดังเช่นช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 อีกต่อไป

ความเป็นเพื่อนในสังคมมหาวิทยาลัยจึงเน้นแสดงภาพถ่ายของเพื่อนกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มที่มาประกอบกันเป็นความหมายของเพื่อนร่วมรุ่น แทนที่จะเน้นความหมายของรุ่นผ่านความสามัคคีดังเช่นที่เคยเป็นมาในช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 ดังจะเห็นได้จากการรวมเป็นกลุ่มเพื่อนกลุ่มเล็กๆ หรือรวมกลุ่มกันเป็นโต๊ะ ที่เน้นช่วยเหลือทางด้านการเรียนและความสนุกสนาน⁵⁶ นอกจากนี้ในบางคณะของบางมหาวิทยาลัยเองก็ตั้งใจให้หนังสืออนุสรณ์ทำหน้าที่ในลักษณะใกล้เคียงกับสมุดเฟรนด์ชิพโดยคณะผู้จัดทำได้ทำเส้นบรรทัดสำหรับเขียนข้อความหรืออาจจะเว้นหน้ากระดาษสำหรับให้เจ้าของหนังสืออนุสรณ์เล่มดังกล่าวได้นำหนังสือของตนไปให้เพื่อนร่วมรุ่นได้เขียน ตัวอย่างเช่นภาพถ่ายในหนังสือ *ณ ที่นี้ มีวันวาน* หนังสืออนุสรณ์ของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รุ่นที่ 33 (ปีการศึกษา 2524-2528) เป็นภาพของกลุ่มเพื่อนที่มาถ่ายภาพร่วมกัน (ภาพที่ 5.22) แต่ละคนต่างแสดงอิริยาบถที่แตกต่างกันแต่แฝงด้วยสีหน้ายิ้มที่แจ่มใส ความน่าสนใจของภาพดังกล่าวนี้นอกจากต้องการเสนอภาพแทนของเพื่อนที่ใกล้ชิดกันแล้ว ก็คือเส้น

⁵⁶ กรกฎ, “นักศึกษาไปกับสายลมแสงและแสงแดด,” หน้า 9-10. ดังเรื่องราวของนักศึกษาแพทย์รามธิบดีรุ่นที่ 16 ที่เข้าศึกษาชั้นปีที่ 2 ในปีการศึกษา 2524 ว่า

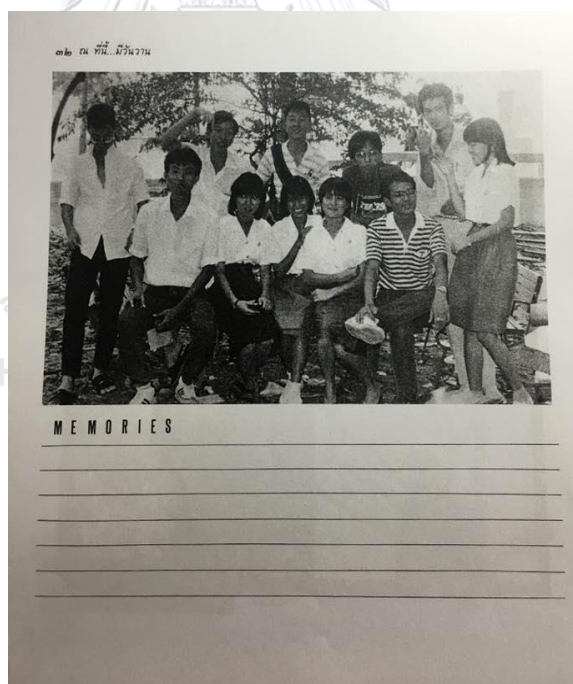
เนื่องจากในช่วงปี 1 ซึ่งเป็นช่วงที่เรียนร่วมกับศิริราช เพื่อนหลายคนมักจับกลุ่มกับเพื่อน ร.ร.เดิม, เพื่อนจากชมรมเดียวกัน เพื่อนที่อยู่คนละกลุ่มมีโอกาสรู้จักกันน้อย ในช่วงต้นปี Pr.2 [ชั้นปีที่ 2] เพื่อนบางคนแทบไม่รู้จักกันมาก่อนเลย ถึงแม้จะได้เรียนมาด้วยกัน 1 ปีก็ตาม [...] แต่ต่อมาเมื่อได้ร่วมเรียนและเล่นด้วยกัน กลุ่มต่างๆ ก็รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ขึ้น สังเกตได้จากจำนวนเพื่อนๆ ที่รวมกลุ่มกันไปกินอาหารโรงเตี๊ยมหลังเลิกเรียน จะมีหน้าใหม่โผล่เข้ามารวมกลุ่มอยู่เรื่อยๆ [...] มีกิจกรรมทำร่วมกันมากขึ้นทั้งในด้านการเรียน การท่องเที่ยว กีฬา ฯลฯ (แห่งกาลเวลา: หนังสืออนุสรณ์คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดลรุ่นที่ 16, หน้า 165.)

บรรทัดที่คณะผู้จัดทำได้ทำไว้เพื่อให้เกิดการขีดเขียนข้อความ เหตุที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากความต้องการของคณะผู้จัดทำที่ต้องให้เพื่อนแต่ละคนได้บันทึกเรื่องราวของเพื่อนด้วยตนเอง ดังความตอนหนึ่งว่า

“ณ ที่นี้ มีวันวาน” เป็นเพียงหนังสือเล่มเล็ก ๆ เล่มหนึ่ง หนังสือเล่มเล็กๆ ที่รวบรวมภาพชีวิตเรื่องราวของเพื่อน ๆ “สิงห์ 33” มิตรภาพ และน้ำใจของเรา “สิงห์ 33” อันยาวนานนั้นมิใช่เวลาสั้นๆ เพียงสี่ปี มิใช่สาระทั้งหมดของหนังสือเล่มนี้ ด้วยว่ามิตรภาพของพวกเรานั้นยิ่งใหญ่เกินกว่าที่หนังสือเล็กๆ นี้จะบรรจุไว้ได้หมด สายสัมพันธ์ มิตรภาพนั้นยังคงอยู่ชั่วนิรันดร์ “ณ ที่นี้ มีวันวาน” จึงเป็นหนังสืออนุสรณ์แห่งความทรงจำ ความทรงจำที่แสนดี สดชื่น และสวยงาม ความทรงจำที่ขมขื่น ปวดร้าว วันวานที่ผ่านมา เป็นเพียงความทรงจำเท่านั้น เพียงความทรงจำ⁵⁷

ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ตั้งใจให้หนังสืออนุสรณ์ทำหน้าที่บันทึกเรื่องราวของความเป็นเพื่อนที่พวกเรามีร่วมกันเป็นเวลา 4 ปี ซึ่งพวกเขาใช้ภาพถ่ายตัวดำเนินเรื่องราวของความเป็นเพื่อน โดยให้เพื่อนแต่ละคนที่ดูภาพต่างได้จินตนาการความเป็นเพื่อนของพวกเขาที่เกิดขึ้นในห้วงเวลาที่ผ่านมามีด้วยตนเอง ดังนั้นคณะผู้จัดทำตั้งใจใช้ภาพถ่ายของเพื่อนแต่ละคนและภาพถ่ายของกลุ่มเพื่อนที่มีความสนิทสนมกัน เพื่อแทนความหมายของ “สายสัมพันธ์ มิตรภาพนั้นยังคงอยู่ชั่วนิรันดร์”

ภาพที่ 5.22 ภาพกลุ่มเพื่อนวัยรุ่นนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ราว 2524-2528)

ที่มา: ณ ที่นี้ มีวันวาน, หน้า 32

⁵⁷ ณ ที่นี้ มีวันวาน: หนังสืออนุสรณ์คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รุ่นที่ 33, หน้า 1.

สำหรับสังคมวัยรุ่นมัธยมในต้นทศวรรษ 2520 นับได้ว่าเป็นยุคแสวงหาอีกครั้งของการทำหนังสืออนุสรณ์ ส่วนหนึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเพราะการทำหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นมัธยมอาจถูกควบคุมและตรวจสอบจากครูอาจารย์ในโรงเรียนอย่างใกล้ชิด อีกทั้งการลดบทบาทในเชิงวรรณกรรมและเปลี่ยนมานำเสนอภาพถ่ายในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้น ยิ่งทำให้หนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นมัธยมเริ่มให้ความสำคัญกับคุณลักษณะของปัจเจกมากยิ่งขึ้น ลักษณะดังกล่าวทำให้หนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นมัธยมเริ่มสื่อสารความหมายของความเป็นเพื่อนที่แคบลง เนื่องจากการประมวลและนำเสนอกลุ่มภาพถ่ายของเพื่อนกลายเป็นหน้าที่ของวัยรุ่นแต่ละห้องเรียน ส่วนสารานุกรมทำหน้าที่เป็นแกนกลางในประมวลและจัดทำเล่มหนังสืออนุสรณ์เท่านั้น ตัวอย่างเช่น กลุ่มภาพถ่ายส่วนหนึ่งดังเช่นกลุ่มภาพถ่ายปะติดส่วนหนึ่งของชั้น ม.ศ. 5/8 ใน *บดินทร รุ่ง 8* (ปีการศึกษา 2522) (ภาพที่ 5.23 - 5.24) ภาพแรกเป็นภาพถ่ายหมู่ที่เกิดจากการนำภาพถ่ายขนาด 1 - 2 นิ้วสำหรับติดเอกสารสำคัญของเพื่อนร่วมชั้นเรียนแต่ละคนมารวมกัน โดยมีภาพอาคารเรียนของโรงเรียนเป็นฉากหลังของภาพ ส่วนอีกหน้าหนึ่งเป็นภาพถ่ายของเพื่อนแต่ละคนที่ถ่ายเป็นกลุ่มย่อยๆ โดยด้านล่างของแต่ละภาพจะมีชื่อเล่นของเพื่อนในภาพถ่ายพร้อมข้อความสั้นๆ ที่บ่งบอกถึงคุณลักษณะเด่นๆ ของวัยรุ่นในภาพถ่าย

ภาพที่ 5.23 - 5.24 ภาพของนักเรียนชั้น ม.ศ. 5/8 ใน *บดินทร รุ่ง 8* (ปีการศึกษา 2522)

ที่มา: *บดินทร รุ่ง 8*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

สำหรับภาพถ่ายหมู่ในหน้าแรกนั้น ไม่สำคัญเลยว่าพวกเขาจะมีภาพถ่ายหมู่ของเพื่อนร่วมชั้นหรือไม่ แต่การเลือกใช้ภาพถ่ายทางการสำหรับติดเอกสารสำคัญแสดงให้เห็นว่า กลุ่มเพื่อนผู้สร้างกลุ่มภาพถ่ายหมู่พยายามที่จะแสดงหน้าตาของเพื่อนแต่ละคนให้เห็นเด่นชัด เพื่อให้เห็นว่าเพื่อนร่วมห้องเรียนของพวกเขามีใครกันบ้าง ส่วนภาพถ่ายกลุ่มย่อยที่อยู่ในหน้าถัดไปดังที่ผู้วิจัยได้เลือกมาแสดงข้างต้นนี้ก็แสดงให้เห็นถึงการใช้ภาพถ่ายที่ไม่เพียงแต่ต้องการที่จะระบุให้ผู้ดูภาพได้รู้อย่างชัดเจนว่า

ใครเป็นใครเพียงอย่างเดียว แต่ข้อความสั้นๆ ที่บ่งบอกถึงคุณลักษณะเด่นหรือภาพแทนความรับรู้ของเพื่อนร่วมชั้นเรียนที่ถูกเขียนขึ้นโดยกลุ่มเพื่อนผู้จัดทำก็เปรียบเสมือนบันทึกช่วยจำว่า เพื่อนในภาพถ่ายนี้คือใคร และอะไรเป็นสิ่งที่เพื่อนร่วมชั้นน่าจะจดจำได้เมื่อย้อนกลับมาดูภาพถ่ายเหล่านี้อีกครั้ง ลักษณะสำคัญทั้งสองประการนี้เองแสดงให้เห็นถึงการเน้นความสำคัญของปัจเจกเพิ่มมากขึ้นในหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นมัธยม แม้ลักษณะดังกล่าวจะเคยเกิดขึ้นมาพร้อมกับการทำหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นมัธยมในช่วงแรกก็จริง แต่ในทางกลับกันในทศวรรษ 2520 ลักษณะดังกล่าวมิได้เป็นการจัดทำโดยสาราณียกรของเล่มดังเช่นในช่วงเวลาก่อนหน้า แต่เป็นการจัดทำโดยเพื่อนร่วมห้องของวัยรุ่นเอง ดังนั้นความหมายของความเป็นเพื่อนจึงสัมพันธ์กับภาพแทนที่วัยรุ่นกลุ่มเล็กในระดับห้องเรียนเป็นผู้สร้าง และมีสาราณียกรเป็นผู้ประมวลกลุ่มภาพถ่ายเหล่านี้ให้เป็นภาพแทนของกลุ่มเพื่อนร่วมชั้นเรียนตามลำดับ

นอกจากนี้ยังปรากฏการเลือกใช้กลุ่มภาพถ่ายต่างกรรมต่างวาระจำนวนมากมาปะติดรวมกันเพื่อสร้างความซับซ้อนและเพื่อสร้างภาพแทนของความเป็นเพื่อนร่วมชั้นเรียน ตัวอย่างเช่นกลุ่มภาพถ่ายปะติดของนักเรียนชั้น ม.ศ.5 (ไม่ทราบห้องเรียน) ใน ราชนี 2524 ภาพถ่ายที่ปรากฏเป็นภาพถ่ายที่ถูกรวบรวมมาจากกลุ่มภาพถ่ายในโอกาสต่างๆ ที่วัยรุ่นหญิงราชนีได้นำมาตัดเป็นภาพเล็กๆ และนำมาปะติดรวมกันในสองหน้ากระดาษเพื่อตีพิมพ์ลงในหนังสืออนุสรณ์ (ภาพที่ 5.25) ถ้าพิจารณารายละเอียดในแต่ละภาพก็จะพบว่าแต่ละภาพมิได้มีเรื่องราวที่สอดคล้องหรือสัมพันธ์กันเลย แต่ถ้าพิจารณาภาพทั้งหมดเป็นภาพขนาดใหญ่แผ่นเดียวก็จะพบว่า ความหมายของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นในต้นทศวรรษ 2520 เริ่มโน้มเอียงในแง่มุมมองความสนิทสนมมากกว่าความสามัคคี ดังจะเห็นได้จากการเลือกภาพถ่ายพร้อมเขียนข้อความล้อเลียนประกอบภาพถ่ายของเพื่อนแต่ละคนต่างมีสีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส และภาพถ่ายที่เผลอของเพื่อน รวมไปถึงภาพถ่ายที่เน้นการโอบกอดและการสัมผัสร่างกายกันมากขึ้น และความหมายในลักษณะดังกล่าวนี้จะได้รับการเน้นย้ำมากขึ้นในปลายทศวรรษ 2520⁵⁸

⁵⁸ ตัวอย่างหนังสืออนุสรณ์ในทศวรรษ 2520 ที่แสดงให้เห็นปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ เช่น บดินทร รุ่น 8, ราชนี 2522 – 2529, วัฒนา 107 – 112, สตรีวิทยา 2529.

ภาพที่ 5.25 กลุ่มภาพถ่ายเพื่อนของวัยรุ่นชั้น ม.ศ. 5 ใน ราชนี 2524
ที่มา: ราชนี 2524, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

อย่างไรก็ตามเพื่อแสดงให้เห็นว่าความสนิทสนมได้กลายเป็นความหมายใหม่ของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นในต้นทศวรรษ 2520 ผู้วิจัยจะพิจารณาผ่านมุมมองของเพื่อนที่เขียนถึงเพื่อนในหนังสืออนุสรณ์ ดังที่เพื่อนร่วมชั้นเรียนได้เขียนถึงวิมลภุชญา นิภาวงษ์ (โอ) วัยรุ่นหญิงราชนีชั้น ม.ศ. 5/3 ใน ราชนี 2523 ดังความว่า

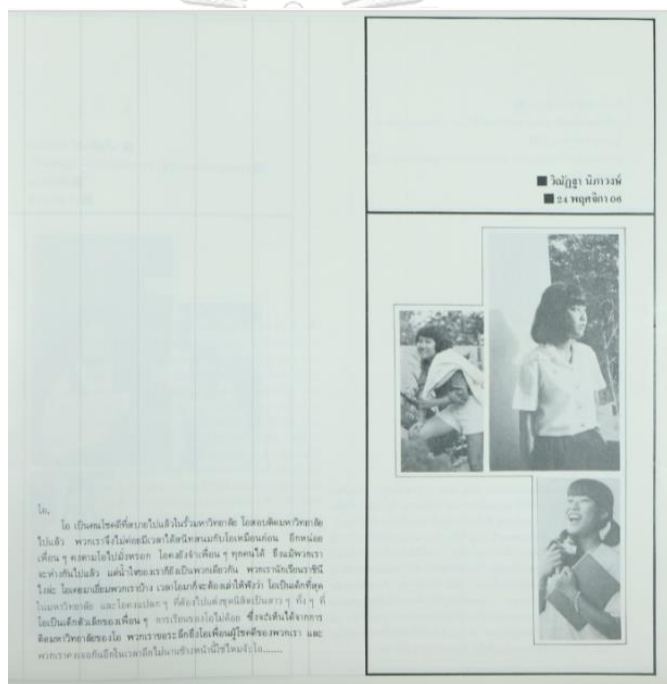
โอ,

โอ เป็นคนโชคดีที่สบายไปแล้วในรั้วมหาวิทยาลัย โอสอบติดมหาวิทยาลัยไปแล้ว พวกเราจึงไม่ค่อยมีเวลาได้สนิทสนมกับโอเหมือนก่อน อีกหน่อยเพื่อนๆ คงตามโอไปมั่งหรือ โอคงยังจำเพื่อนๆ ทุกคนได้ ถึงแม้พวกเราจะห่างกันไปแล้ว แต่น้ำใจของเราก็คงยังเป็นพวกเดียวกัน พวกเรานักเรียนราชนีใจล่ะ โอเคยมาเยี่ยมพวกเราบ้าง เวลาโอมาก็จะต้องเล่าให้ฟังว่า โอเป็นเด็กที่สุดในมหาวิทยาลัย และโอคงแปลก ๆ ที่ต้องไปแต่งชุดนิตยาสาวๆ ทั้งๆ ที่โอเป็นเด็กตัวเล็กของเพื่อนๆ การเรียนของโอไม่ต้อง ซึ่งจะได้จากการติดมหาวิทยาลัยของโอ พวกเราขอระลึกถึงโอเพื่อนผู้โชคดีของพวกเรา และพวกเราคงเจอกันอีกไม่นานข้างหน้านี้ใช่ไหมจ๊ะโอ⁵⁹

ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า แม้พวกเธอจะเคยเป็นเพื่อนร่วมชั้นเรียนกันมาก่อนหน้านี้ แต่เมื่อเพื่อนร่วมชั้นสามารถสอบเทียบเพื่อเข้ามหาวิทยาลัยได้ก่อน ก็ทำให้วัยรุ่นหญิงคนอื่นๆ รู้สึกไม่สนิทกับโอ

⁵⁹ ราชนี 2523, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

(วิณัฐฐา) เหมือนเมื่อครั้งที่พวกเขาเคยได้เรียนร่วมชั้นกัน ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากความรู้สึกแปลกแยกทางสังคมที่แม่วัยรุ่นผู้เขียนจะบรรยายว่า “โอคงแปลกๆ ที่ต้องไปแต่งชุดนิตาสาวๆ ทั้งๆ ที่โอเป็นเด็กตัวเล็กของเพื่อนๆ” แต่ข้อความดังกล่าวกลับแสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นแม่จะอยู่ในรุ่นราวคราวเดียวกันก็จริง แต่เมื่อพวกเขามีสถานะทางสังคมที่แตกต่างระหว่างนักเรียน อันเป็นสถานะของผู้เขียน กับนิตาสาวซึ่งก็คือโอ ก็ทำให้พวกเขาต่างรู้สึกถึงความแตกต่างและไม่สนิทสนมกันเหมือนก่อน ดังปรากฏผ่านภาพถ่ายส่วนตัวของโอที่ส่งมาตีพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ ที่คณะผู้จัดทำได้เลือกภาพถ่ายของเธอในชุดนิตาสาวให้มีขนาดใหญ่และโดดเด่นกว่าภาพถ่ายอื่นๆ ของโอในชุดภาพถ่ายเดียวกัน (ภาพที่ 5.26) ดังนั้นจากภาพถ่ายและข้อเขียนประกอบภาพถ่ายได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า ความสนิทสนมได้ถูกใช้ในฐานะความหมายและภาพแทนของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นในต้นทศวรรษ 2520 ก่อนที่ลักษณะดังกล่าวนี้จะพัฒนาไปสู่ความผูกพันอันจะได้แสดงให้เห็นในส่วนถัดไป

ภาพที่ 5.26 ภาพถ่ายของวิณัฐฐา นิกาวรรค์ (โอ) ใน ราชนี 2523

ที่มา: ราชนี 2523, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

5.3 ความผูกพันกับความเป็นเพื่อนในปลายทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2530

ความผูกพันเป็นความหมายที่วัยรุ่นอย่างน้อยในปลายทศวรรษ 2520 พัฒนาต่อเนื่องมาจากความสนิทสนมเพื่อสร้างภาพแทนของความเป็นเพื่อนของพวกเขาให้มีความหมายที่กว้างขวางและครอบคลุมความสนิทสนมของเพื่อนร่วมห้องให้เป็นเพื่อนร่วมรุ่น เพราะวัยรุ่นในช่วงเวลาดังกล่าวนี้เริ่มให้ความสำคัญต่อตนเองและกลุ่มเพื่อนขนาดเล็ก ลักษณะดังกล่าวนี้ก็สัมพันธ์กับรูปแบบการนำเสนอภาพแทนความเป็นเพื่อนในหนังสืออนุสรณ์ที่พยายามสร้างสำนึกของเพื่อนร่วมรุ่นให้ชัดเจนกว่าในราว

ต้นทศวรรษ 2520 ที่ความเป็นเพื่อนในหนังสืออนุสรณ์มีลักษณะที่กระจัดกระจายมากกว่าที่จะเป็นเนื้อเดียวกัน อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาเดียวกันนี้ภาคธุรกิจก็นำภาพแทนของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นมาประยุกต์เพื่อนำเสนอผลิตภัณฑ์ให้เข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคที่เป็นวัยรุ่นมากขึ้นด้วยเช่น

สำนึกของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นมัธยมดำเนินสืบเนื่องมาจากต้นทศวรรษ 2520 นั้นมีปัจจัยต่างๆ ที่นำมาสู่การเน้นย้ำความหมายของเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นที่มีความผูกพันทางใจเป็นอย่างมากไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมกิจกรรมภายในโรงเรียน การแข่งขันกีฬา อีกทั้งในช่วงเวลาดังกล่าวนี้เริ่มเกิดการจัดกิจกรรมอลาอาลัยแก่วัยรุ่นผู้สำเร็จการศึกษาด้วย⁶⁰ ปัจจัยเหล่านี้มีส่วนสำคัญที่ทำให้วัยรุ่นให้ความสำคัญต่อเพื่อนและความหมายของความเป็นเพื่อนมากขึ้นด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามวัยรุ่นอย่างน้อยตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาเริ่มแบ่งแยกสำนึกระหว่างความเป็นเพื่อนร่วมรุ่นกับเพื่อนร่วมห้องจากกันอย่างชัดเจน พวกเขาได้ใช้การถ่ายภาพที่เรียกว่า พาโนรามา (panorama) หรือการถ่ายภาพมุมกว้าง เพื่อถ่ายภาพเพื่อนร่วมรุ่นทั้งหมด นวัตกรรมใหม่นี้เริ่มแพร่หลายในช่วงปลายทศวรรษ 2520⁶¹

ข้อได้เปรียบของการถ่ายภาพแบบพาโนรามาคือสามารถบันทึกภาพหมู่ของนักเรียนทั้งระดับชั้นได้อย่างครบถ้วน แต่การถ่ายภาพในมุมกว้างเช่นนี้มักใช้เพื่อแสดงความหมายที่เป็นทางการ กล่าวคือ ทั้งครูและนักเรียนที่อยู่ในภาพจะต้องแสดงอิริยาบถที่สำรวมเพื่อให้บรรยากาศและอารมณ์ของภาพถ่ายที่ได้เป็นในทิศทางเดียวกัน ดังเช่น ภาพถ่ายหมู่พาโนรามาใน *สตรีวิทยา 2532* (ภาพที่ 5.27) จะเห็นได้ว่าภาพรวมของวัยรุ่นแต่ละคนต่างอยู่แต่เครื่องแบบนักเรียนและอยู่ในอิริยาบถที่สำรวม ภาพถ่ายนี้อยู่เป็นภาพนำชุดภาพถ่ายของนักเรียนชั้น ม.6 ในแต่ละห้อง ฉะนั้นจะเห็นว่าวัยรุ่นในราวปลายทศวรรษ 2520 เป็นอย่างน้อยเริ่มแยกสำนึกของความเป็นเพื่อนที่อิงกับรุ่นและห้องเรียนออกจากกันอย่างชัดเจน ลักษณะดังกล่าวสัมพันธ์กับความเปลี่ยนวิธีคิดของการนำเสนอที่สัมพันธ์กันระหว่างวัยรุ่นกับการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ เพราะธรรมเนียมของการทำหนังสืออนุสรณ์เริ่มเปลี่ยน

⁶⁰ ดังปรากฏกลุ่มภาพถ่าย “งานจากเหย้า” ในหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยครั้งแรกในปีการศึกษา 2525 หรือในหนังสือที่ระลึกครบรอบของโรงเรียนสตรีวิทยาก็ได้มีการบันทึกอีกเช่นกันว่า มีการจัด “วันอาลัยรักนักเรียน” ขึ้นเป็นครั้งแรกในปีการศึกษา 2529 (โรงเรียนสตรีวิทยา, *สมุดภาพ 111 ปี สตรีวิทยา* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2555), หน้า 185.) นอกจากนี้ในส่วนของโรงเรียนคริสต์ที่มีการจัดงานเฉลิมฉลองการสำเร็จการศึกษาตามแบบอเมริกัน (ประสงศ์ สุขุม, *150 ปี จากกุฎิเงินถึงประมวญ มิชชันนารีกับการศึกษาไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 192 – 193.) ไม่ว่าจะเป็น “Baccalaureate” หรือ “Diploma” ก็เริ่มมีรูปแบบการจัดกิจกรรมที่ใหญ่โตขึ้นตามลำดับ.

⁶¹ ตัวอย่างหนังสืออนุสรณ์ที่ปรากฏการใช้ภาพถ่ายแบบพาโนรามา เช่น *กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2528)*, *กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2529)*, *สมานมิตร 103 (ปีการศึกษา 2527)*, *สมานมิตร 104 (ปีการศึกษา 2528)*, *สมานมิตร 106 (ปีการศึกษา 2530)*, *สตรีวิทยา 2529*, *สตรีวิทยา 2530*, *สตรีวิทยา 2532*, *บดินทรเดชา รุ่น 22 (ปีการศึกษา 2535)*.

จากการเน้นความหมายของเพื่อนร่วมรุ่นมาสู่เพื่อนร่วมห้อง ทำให้หนังสืออนุสรณ์จากเดิมที่เคยทำหน้าที่ยกย่องความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของวัยรุ่นโดยรวมในลักษณะที่เป็นรุ่น เปลี่ยนมาสู่บทบาทของการประคองความเป็นรุ่นให้ยังอยู่ได้บนฐานของความหมายของความเป็นเพื่อนที่อิงกับเพื่อนร่วมห้องเรียนเป็นหลัก

ภาพที่ 5.27 ภาพถ่ายหมู่แบบโพโนรามาของนักเรียนโรงเรียนสตรีวิทยาชั้น ม.6 ปีการศึกษา 2532

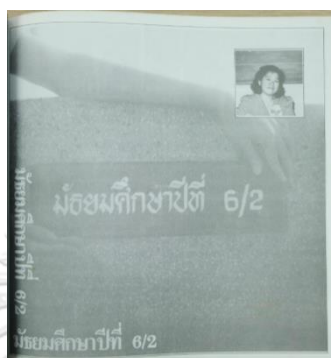
ที่มา: สตรีวิทยา 2532, เอกสารไม่มีเลขหน้า

ความหมายของเพื่อนร่วมรุ่นเกิดขึ้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะสารานุกรมทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการประมวลความเป็นเพื่อนของแต่ละห้องเรียนให้แสดงความหมายของเพื่อนร่วมรุ่นที่สำเร็จในแต่ละปีการศึกษา ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างน้อยในทศวรรษ 2520 และดำเนินสืบต่อกันเรื่อยมา ฉะนั้นจึงไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่า ความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นมัธยมนั้นสัมพันธ์กับความหมายในระดับห้องมากกว่าระดับรุ่น ดังจะเห็นได้จากในปลายทศวรรษ 2520 วัยรุ่นเริ่มใช้ภาพถ่ายของป้ายบอกระดับชั้นเรียนในหนังสืออนุสรณ์มากขึ้น ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายป้ายห้องเรียนชั้น ม.6/1 - 6/3 ในหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนราชินี ปีการศึกษา 2527 (ภาพที่ 5.28 - 5.30) ป้ายแต่ละแผ่นนั้นต่างอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ต่าง ๆ ตำแหน่งการวางทั้งหมดนี้นัยหนึ่งน่าจะเป็นการสื่อสารแก่เพื่อนร่วมรุ่นในแต่ละห้องเรียนว่า ความเป็นเพื่อนที่มีความหมายเชื่อมโยงถึงความเป็นห้องนั้นมีได้อยู่แค่ในห้องเรียนแต่เพียงอย่างเดียว แต่สิ่งเหล่านี้ก็ยังติดตัวพวกเขาไปยังทุกหนแห่ง ดังจะเห็นได้จากตำแหน่งแห่งที่ของป้ายบอกชั้นเรียนไม่ว่าจะแขวนไว้บนคอของวัยรุ่นหญิง วางติดบนกำแพง และวางบนโต๊ะเก้าอี้หนังสือ นอกจากนี้ป้ายห้องเรียนได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของการถ่ายภาพหมู่ของเพื่อนร่วมห้อง เพื่อเน้นย้ำความหมายของความเป็นเพื่อนร่วมเรียนกันมาเป็นเวลานาน ดังเช่นภาพถ่ายหมู่นักเรียนหญิงชั้น ม.6/11 โรงเรียนสตรีวิทยา ที่สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2530 ภาพถ่ายใบนี้เป็นภาพถ่ายหนึ่งในภาพหมู่สามภาพ (ภาพที่ 5.31) ความน่าสนใจของภาพนี้จะเห็นได้ว่า มีวัยรุ่นหญิงคนหนึ่งถือป้ายชั้น

เรียนอยู่ด้านหน้าสุดจากทุกคนในภาพ การจัดวางตำแหน่งในลักษณะดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่าวัยรุ่นนั้นให้ความสำคัญกับสำนึกของความเป็นห้องในฐานะของสิ่งที่รวบรวมเรื่องราวและความทรงจำของคนที่อยู่ร่วมกันมาเป็นเวลานาน ฉะนั้นการเลือกใช้ป้ายชั้นเรียนจึงกลายมาเป็นสัญลักษณ์ใหม่ที่วัยรุ่นในการแสดงออกซึ่งความหมายของความเป็นเพื่อน ในฐานะของตัวแทนของช่วงเวลาที่เราได้ใช้ชีวิตร่วมกัน

ภาพที่ 5.28

ภาพที่ 5.29

ภาพที่ 5.30

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภาพที่ 5.31

ภาพที่ 5.28 – 5.30 ภาพป้ายห้องเรียนใน ราชินี 2527

ภาพที่ 5.31 ภาพหมู่ นักเรียนชั้น ม. 6.11 ใน สตรีวิทยา 2530

ที่มา: ราชินี 2527, เอกสารไม่มีเลขหน้า; สตรีวิทยา 2530, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ปัจจัยดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากจำนวนนักเรียนในแต่ละโรงเรียนที่เพิ่มขึ้น ส่งผลให้จำนวนห้องเรียนต่อระดับชั้นเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ถ้าเปรียบเทียบจำนวนนักเรียนกับจำนวนห้องเรียนของวัยรุ่นที่สำเร็จการศึกษาในระดับชั้นสูงสุดอย่าง ม.ศ. 5 กับ ม.6 เปรียบเทียบกันจะพบว่าแม้จำนวนนักเรียนในแต่ละจะมีจำนวนใกล้เคียงหรืออาจเพิ่มสูงขึ้นบ้าง แต่จำนวนห้องเรียนที่เพิ่มขึ้นถือเป็นเครื่องบ่งชี้การเพิ่มขึ้นของนักเรียนในโรงเรียนได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นในที่นี้คือ กรณีของโรงเรียนสตรีวิทยา (เท่าที่ผู้วิจัยสำรวจเอกสารได้) ถ้าเปรียบเทียบระหว่างปีการศึกษา 2515 ขณะนั้นนักเรียนชั้น ม.ศ.5 มีจำนวน 409 คน แบ่งเป็นแผนกวิทยาศาสตร์และศิลปะอย่างละ 6 ห้องเรียน และ

แผนกทั่วไป 1 ห้องเรียน รวมทั้งสิ้น 11 ห้องเรียน เรียนละประมาณ 35 – 40 คน แต่ในปีการศึกษา 2532 ถ้าพิจารณาจากภาพถ่ายพาโนรามาของวัยรุ่นชั้น ม.6 ก็จะพบว่ามียุวกเรียนเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า จากปีการศึกษา 2515 (ประมาณ 630 คน)⁶² (ภาพที่ 5.27) ด้วยจำนวนของวัยรุ่นต่อชั้นเรียนที่เพิ่มขึ้นจึงส่งผลต่อธรรมเนียมของการทำหนังสืออนุสรณ์ที่คณะผู้จัดทำเป็นเพียงสื่อกลางในการรวบรวมรวบรวมภาพถ่ายและข้อมูลของวัยรุ่นในแต่ละห้องเรียน จึงทำให้สำนึกของความเป็นรุ่นเริ่มลดลงและค่อยๆ เปลี่ยนมาสู่ความหมายของเพื่อนร่วมห้องที่มีความหมายเชื่อมโยงกับความเป็นเพื่อนร่วมรุ่นผ่านการนำเสนอของสาราณียกรและคณะแทน ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงส่งผลให้หนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นอย่างน้อยตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เริ่มอ่านและเข้าถึงวิธีการนำเสนอความหมายของความเป็นเพื่อนได้ยากขึ้นด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามหากพิจารณาหนังสืออนุสรณ์ทั้งหมดที่ตีพิมพ์ในกรอบเวลาอย่างน้อยปลายทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2530 จะพบว่า สาระของการนำเสนอภาพแทนของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นกลุ่มดังกล่าวก็คือ การเน้นความหมายของความเป็นเพื่อนที่มีความผูกพันทางใจอันนำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนอันยาวนาน

การนำเสนอภาพแทนความหมายของความเป็นเพื่อนในช่วงเวลาดังกล่าวมีอยู่หลากหลายรูปแบบ รูปแบบที่พื้นฐานที่สุดก็คือ การเลือกใช้ภาพเพื่อนในลักษณะกึ่งทางการไปจนถึงไม่เป็นทางการซึ่งให้ความรู้สึกถึงความใกล้ชิด ผ่านลักษณะการนำเสนอก็มีหลายรูปแบบ อาทิ การใส่บทกลอน เพลง หรือข้อเขียนสั้นๆ ตัวอย่างเช่นภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์ของนักเรียนหญิงโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ที่สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2527 เป็นภาพถ่ายหมู่ของเพื่อนพร้อมมีกลอนประกอบด้านล่างภาพ (ภาพที่ 5.32) ว่า

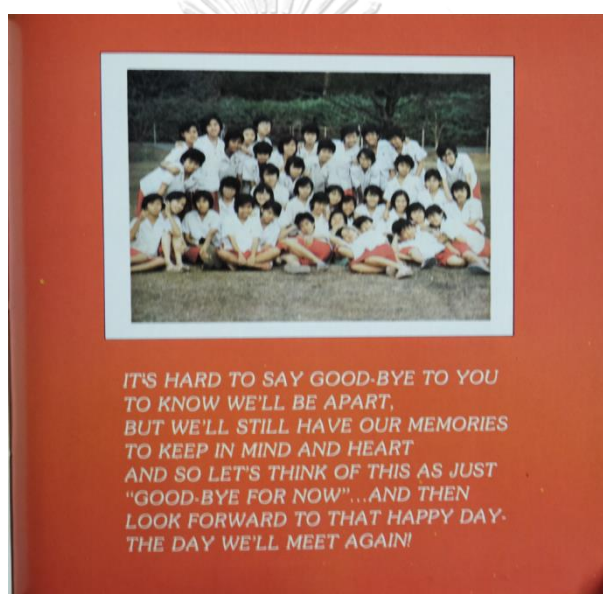
It's hard to say good-bye to you
 To know we'll be apart,
 But we'll still have our memories
 To keep in mind and heart
 And so let's think of this as just
 "Good-bye for now"... and then
 Look forward to that happy day
 The day we'll meet again!⁶³

บทกลอนดังกล่าวอธิบายความหมายของภาพถ่ายหมู่ของวัยรุ่นหญิงวัฒนาฯ และความหมายของความเป็นเพื่อนในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ได้เป็นอย่างดี คือ ถ้าหากเราเปรียบเทียบกับในช่วงทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 จะพบว่า วัยรุ่นในช่วงก่อนหน้านี้นั้นมองว่าในวันที่พวกเขาจะต้อง

⁶² สตรีวิทยา 2515; สตรีวิทยา 2532.

⁶³ วัฒนา 110, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

แยกย้ายจากเพื่อนด้วยเหตุผลใดก็ตาม พวกเขาเหล่านั้นมิได้เน้นย้ำความหมายของเพื่อนกับการจากลาเพื่อสักวันจะกลับมาพบกันใหม่มากนัก เพราะสิ่งหนึ่งที่วัยรุ่นในช่วงเวลาดังกล่าวให้ความสำคัญก็คือ เพื่อนของพวกเขาต้องมีอนาคตในชีวิตที่ดียิ่งขึ้นไป ฉะนั้นสิ่งที่คนในช่วงเวลาดังกล่าวทำก็คือ การอวยพรให้โชคดีและอย่าลืมมิตรภาพที่เคยมีร่วมกันมา ลักษณะดังกล่าวตรงข้ามกับสิ่งที่วัยรุ่นในสังคมวัฒนาฯ ในปลายทศวรรษ 2520 ที่ให้ความสำคัญกับความผูกพันนำมาสู่การสร้างสัญญาใจว่า “เราจากกันเพียงแค่วันนี้ แต่เมื่อเรามีชีวิตที่ดี สักวันหนึ่งเราจะกลับมาพบกันใหม่”⁶⁴ ฉะนั้นการเลือกใช้ภาพถ่ายหมู่ประกอบบทกลอนดังกล่าวจึงเป็นเหมือนการสื่อสารกับเพื่อนร่วมรุ่นที่อยู่ในภาพถ่ายดังกล่าวเมื่อพวกเขาเหล่านั้นได้เปิดหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ว่า สักวันหนึ่งพวกเราจะต้องได้พบกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตาดังวันวานที่พวกเราเคยอยู่ร่วมกันอีกครั้ง

ภาพที่ 5.32 ภาพหมู่นักเรียนชั้น ม.6 โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยปีการศึกษา 2527
ที่มา: วัฒนา 110, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

นอกจากนี้วัยรุ่นยังเน้นให้ความสำคัญของเพื่อนในฐานะของคนสำคัญของชีวิตที่จะอยู่เคียงกันดังเช่นเวลาที่พวกเขาอยู่ร่วมกัน ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนราชินี ปีการศึกษา 2527 เป็นภาพถ่ายของวัยรุ่นหญิงกอดคอหันหลังให้แก่อีกฝั่ง แสดงท่าคล้ายกำลังเดินไปบนเส้นทางข้างหน้าทีชันบ่าข้างด้วยทิวสน บนภาพมีบทกวี “เพื่อนผู้ผ่านทาง” ที่ประพันธ์โดยเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ (ภาพที่ 5.33) ที่ในตอนท้ายของบทกวีดังกล่าวได้อธิบายถึงความหมายและความสำคัญของเพื่อนไว้ว่า

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

หนทางยาวยืดเยื้อแต่ยังโย เส้นทางนี้ที่คนนี้มีมิตรมีมิ่ง มีความงามความจริงความยิ่งใหญ่ วันจะเคลื่อนเดือนจะเวียนปีเปลี่ยนไป แต่รักยังจริงใจไม่เปลี่ยนแปลง รวยระรินกลิ่นกรุ่นพิกุลแก้ว ตะวันทอง ผ่องแพรวพรายแสง จับมือกันมันใจไม่กลางแคลง ร่วมลงแรงสรรค์สร้างเส้นทางทอง⁶⁵

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า คณะผู้จัดทำตั้งใจเลือกใช้ภาพถ่ายให้สัมพันธ์กับบทกวีนี้ ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้ภาพถ่ายที่ของการเดินกอดคอกันระหว่างเพื่อนบนถนนที่ทอดยาวไปข้างหน้าให้เป็นจุดนำสายตาให้แก่ผู้เห็นภาพถ่าย เพื่อเน้นย้ำว่าไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นต่อไปหลังจากนี้วัยรุ่นก็จะมีเพื่อนจับมืออยู่เคียงข้างร่วมทุกข์ร่วมสุขอยู่เสมอไม่มีวันหนีหายไปไหน ฉะนั้นบทกวีและภาพถ่ายจึงทำหน้าที่สอดรับกันเป็นอย่างดีในการสื่อสารความหมายของความเป็นเพื่อนในฐานะของผู้ที่จะอยู่เคียงบ่าเคียงไหล่ของวัยรุ่นไม่ว่าจะเกิดเหตุใดๆ ขึ้นก็ตาม ความหมายดังกล่าวก็ยังคงได้รับการอธิบายเรื่อยมาแต่ก็มีการนำบริบทอดนียมของยุคสมัยเข้ามาประยุกต์เพื่อสื่อความหมายดังกล่าวให้แก่ผู้ดูภาพได้เข้าใจถึงความหมายของความเป็นเพื่อนที่คณะผู้จัดทำต้องการจะสื่อสาร

ภาพที่ 5.33 ภาพถ่ายประกอบบทกวี “เพื่อนผู้ผ่านทาง” ใน ราชนี 2527

ที่มา: ราชนี 2527, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

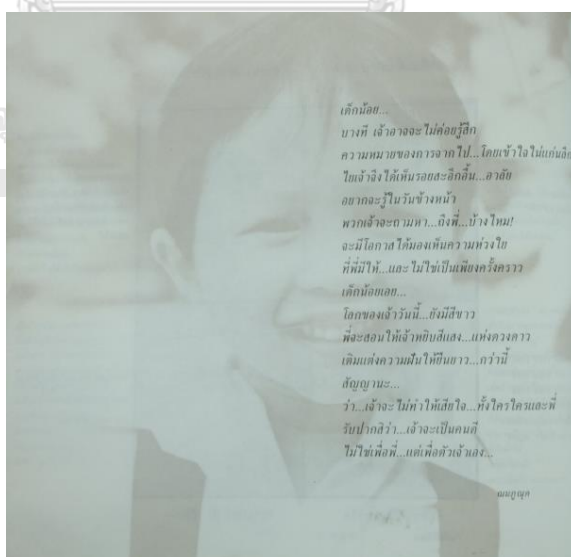
นอกจากนี้ความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นมัธยมศึกษามีแนวโน้มที่มีความเป็นเด็กมากกว่าที่จะเป็นผู้ใหญ่ที่เพียบพร้อมไปด้วยวุฒิและคุณวุฒิ ปรัชญาการณเช่นนี้ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการที่วัยรุ่นใช้ชีวิตทางการศึกษาที่ยาวนานขึ้นกว่าทศวรรษก่อนหน้า เพราะสิ่งหนึ่งที่เป็นจุดตัดระหว่างความเป็น

⁶⁵ ราชนี 2527, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

วัยรุ่นกับความเป็นผู้ใหญ่ก็คือการทำงาน จึงทำให้วัยรุ่นใช้ความเป็นเด็กในฐานะภาพแทนของชีวิตที่ปราศจากความวุ่นวายซึ่งแตกต่างจากภาพแทนของความเป็นผู้ใหญ่ที่ต้องแบกรับความผิดชอบอย่างหนัก ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายเด็กนักเรียน ใน ราชินี 2529 (ภาพที่ 5.34) เด็กชายคนนี้มีใบหน้าเปื้อนยิ้มแต่คณะผู้จัดทำได้ใส่ข้อเขียนเพื่อทำให้ความหมายของภาพถ่ายนี้เปลี่ยนไป ดังความว่า

เด็กน้อย บางที เจ้าอาจจะไม่ค่อยรู้สึก [ถึง] ความหมายของการจากไป โดยไม่เข้าใจในแก่นลึก ไยเจ้าจึงได้เห็นรอย สะอึกสะอื้นอาลัย อยากจะรู้ในวันข้างหน้า พวกเจ้าจะถามหาถึงพี่บ้างไหม! จะมีโอกาสได้มองเห็นความหวังโยที่พี่มีให้ และไม่ใช่เป็นเพียงครั้งคราว เด็กน้อยเอ๋ย โลกของเจ้าวันนี้ ยังมีสีขาว พี่จะสอนให้เจ้าหยิบแสงแห่งดวงดาว เติมแต่งความฝันให้ยืนยาวกว่านี้ สัญญาว่า เจ้าจะทำให้เสียใจ ทั้งใครใครและพี่ รับปากสิว่า เจ้าจะเป็นคนดี ไม่ใช่เพื่อพี่ แต่เพื่อตัวเจ้าเอง⁶⁶

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดทำที่ใช้ภาพถ่ายเด็กชายที่มีใบหน้าเปื้อนยิ้มถ่ายทอดความรู้สึกเจ็บปวดและเสียใจที่ต้องจากโรงเรียนและเพื่อนร่วมชั้นเรียนของพวกเธอ ดังจะเห็นได้จากการพรรำรำพันว่า เด็กเหล่านี้จะคิดถึงและเห็นถึงความรักและความหวังโยที่พวกเธอมีให้หรือไม่ ขณะเดียวกันการใช้ภาพถ่ายในลักษณะนี้ก็แสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นต่างมองเด็กในฐานะวัยที่ไร้เดียงสา เปรียบเสมือนผ้าขาวที่รอการแต่งแต้มจินตนาการ ปราบกฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลขององค์ความรู้ทางจิตวิทยา ตลอดจนภาคประชาสังคมที่มีการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของ คนแต่ละช่วงวัยอย่างชัดเจน และนั่นหนึ่งก็ทำให้วัยรุ่นได้ตระหนักว่า ตนเองนั้นอ่อนด้วยคุณวุฒิต่างมาก ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้ภาพถ่ายของเด็กในช่วงเวลาแห่งความสุขเพื่อสร้างภาพแทนความหมายต่อตัวของวัยรุ่นและเพื่อนร่วมสังคมด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 5.34 ภาพถ่ายเด็กใน ราชินี 2529

ที่มา: ราชินี 2529, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁶⁶ ราชินี 2529, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า วิทยาลัยมัธยมในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2530 มีปัจจัยหลายประการที่ทำให้พวกเขาต้องแสดงความเป็นเพื่อนทั้งในฐานะของเพื่อนร่วมรุ่นและเพื่อนร่วมห้อง คอลัมน์ “Ent’ ติดก่อน” ซึ่งเริ่มปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ของวิทยาลัยมัธยมตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา เพื่อลงภาพถ่ายของเพื่อนร่วมรุ่นที่สอบเข้ามหาวิทยาลัยได้ก่อนสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรด้วยการสอบเทียบเพื่อเข้ามหาวิทยาลัย ซึ่งบริบทดังกล่าวถือเป็นบริบทเฉพาะของทศวรรษ 2520 - 2530⁶⁷ ความมุ่งหมายของคอลัมน์ดังกล่าวนอกเหนือจากที่จะชื่นชมเพื่อนที่สอบเข้ามหาวิทยาลัยได้ก่อนกำหนดแล้ว ก็ยังทำหน้าที่ในการเน้นย้ำว่า แม้พวกเขาเหล่านี้จะเข้ามหาวิทยาลัยได้ก่อนเพื่อนที่เพิ่งจะสำเร็จการศึกษาในชั้น ม.6 แต่พวกเขาก็ยังเป็นเพื่อนร่วมรุ่นกับพวกเราที่กำลังจะสำเร็จการศึกษาเสมอ

ลักษณะของภาพถ่ายที่นำมาลงนอกเหนือจากจะเป็นภาพที่บุคคลนั้นๆ เป็นผู้ส่งมาเองแล้ว ในช่วงต้นทศวรรษ 2530 จะเริ่มพบการชักชวนให้เพื่อนที่สอบเข้ามหาวิทยาลัยได้ก่อนมาถ่ายภาพที่โรงเรียน ดังเช่น ภาพถ่ายของกลุ่มวัยรุ่นชายรุ่นที่ 135 ปีการศึกษา 2530 ของโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย ในหน้า “EN’TRANCE ก่อนเลยติดก่อน” เป็นภาพที่พวกเขามาถ่ายรูปร่วมกันในชุดนักศึกษาที่โรงเรียน (ภาพที่ 5.35) หรือในบางโรงเรียนไม่มีคอลัมน์ดังกล่าว แต่บางห้องเรียนก็มีการนัดหมายกันเพื่อถ่ายภาพหมู่เพื่อลงในหนังสืออนุสรณ์ ดังเช่นภาพหมู่ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6/6 แผนการเรียนวิทยาศาสตร์ - คณิตศาสตร์ ของโรงเรียนบดินทรเดชาฯ ในหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนบดินทรเดชาฯ ปีการศึกษา 2531 (ภาพที่ 5.36) ในภาพถ่ายนี้มิได้มีแต่วัยรุ่นในนักเรียนในชุดนักเรียนเท่านั้น แต่ยังมีวัยรุ่นในชุดนักศึกษาด้วย อาทิ นักเรียนหญิงคนที่ 5 ของแถวที่ 2 และนักเรียนชายคนที่ 6 ของแถวที่ 3 นับจากซ้ายมือ ซึ่งวัยรุ่นกลุ่มนี้เป็นนักเรียนที่สามารถสอบเทียบเข้ามหาวิทยาลัยได้ก่อนเกณฑ์ จึงทำให้เชื่อได้ว่าก่อนที่ภาพนี้จะถูกถ่ายพวกเขาจะต้องมีการนัดแนะเวลากับทั้งเพื่อนในชั้นเรียนและเพื่อนที่สำเร็จการศึกษาได้ก่อน เพื่อให้พวกเขามีภาพของเพื่อนที่ครบทั้งห้องได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความเป็นเพื่อนที่มีความผูกพันทางใจได้กลายเป็นสาระสำคัญที่วัยรุ่นใช้เพื่อแสดงความหมายของความเป็นเพื่อนที่ต่างใช้ชีวิตวัยรุ่นในชั้นมัธยมร่วมกันเป็นเวลายาวนาน และ

⁶⁷ “การสอบเทียบ” หรือ “การสอบเทียบบุคคลภายนอก” มีชื่ออย่างเป็นทางการคือ “การศึกษานอกโรงเรียน ประเภทบุคคลภายนอก” เป็นผลมาจากการออกระเบียบว่าด้วยการสอบประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายสำหรับบุคคลภายนอก ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2521 ที่กำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครสอบแค่สำเร็จการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นหรือเทียบเท่า จึงทำให้นักเรียนที่เรียนในโรงเรียนสามารถสมัครสอบประเภทบุคคลภายนอกได้โดยมิต้องลงทะเบียนเรียนแต่อย่างใด และในปีการศึกษา 2526 ได้มีการเพิ่ม “กิจกรรมพบกลุ่ม” ในฐานะเกณฑ์การประเมินคุณลักษณะทางคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อจบหลักสูตร (อุดม เขยกิจวงศ์, ความรู้เกี่ยวกับงาน “ศบว.” การศึกษานอกโรงเรียนประเภทบุคคลภายนอก (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2529), หน้า 13-14, 82-84) แต่อย่างไรก็ตามปัญหาการสอบเทียบได้กลายมาเป็นหนึ่งในประเด็นถกเถียงทางสังคมอย่างต่อเนื่องในทศวรรษ 2530 ดูเพิ่มเติมใน สอบเทียบ หมอชาวบ้าน, โอกาสเลือกหรือหลงทางการศึกษา? [ออนไลน์], 22 พฤศจิกายน 2559. แหล่งที่มา <https://www.doctor.or.th/article/detail/3186>

ความหมายดังกล่าวนี้เองก็แสดงออกผ่านการเลือกใช้ภาพถ่ายเพื่อเป็นสื่อในการแสดงความหมายดังกล่าวให้เป็นที่รับรู้กันในสังคมเพื่อนวัยรุ่นของพวกเขาเอง

ภาพที่ 5.35 นักเรียนชายโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยรุ่นที่ 135

ในหน้า EN'TRANCE ติดก่อน (ปีการศึกษา 2530)

ภาพที่ 5.36 ภาพหมู่ของนักเรียนชั้นม.6/6 โรงเรียนบดินทรเดชาฯ ปีการศึกษา 2531

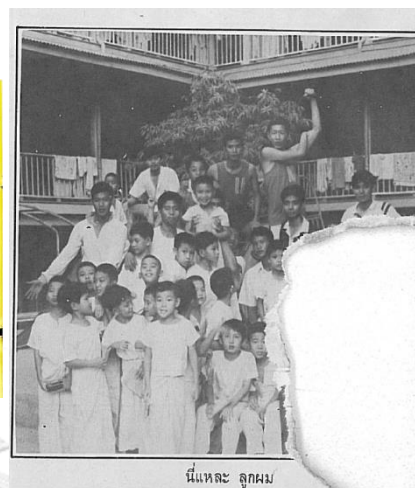
ที่มา: หนังสืออนุสรณ์โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยรุ่น 135, เอกสารไม่มีเลขหน้า; บดินทรเดชาปีการศึกษา 2531 รุ่น 17, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

เพื่อพิสูจน์อิทธิพลของความหมายของความเป็นเพื่อนที่มีต่อวัยรุ่น ผู้วิจัยจึงเลือกใช้ภาพถ่ายใบหนึ่งในข้อเขียน “10 ปีในวชิราวุธฯ” ของนักเรียนชายโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยรุ่นที่ 57 ซึ่งสำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2528 (ภาพที่ 5.37) ข้อเขียนชิ้นนี้ถือเป็นข้อเขียนหนึ่งที่มีจะได้รับทั้งการคัดลอก แก้ไข ดัดแปลง และตีพิมพ์ซ้ำในหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยเป็นประจำในแต่ละปีการศึกษา เดิมทีข้อเขียนดังกล่าวตามแบบแผนที่เคยปฏิบัติกันมามักใช้ภาพถ่ายในการถ่ายทอดเรื่องราวมาโดยตลอด แต่ในปีการศึกษาดังกล่าวคณะผู้จัดทำเปลี่ยนมาใช้ภาพถ่ายประกอบเรื่องแทน และดัดแปลงแก้ไขเนื้อหาบางส่วนให้กับบริบทขณะนั้น ดังความตอนต้นเรื่องว่า “เหตุการณ์เหล่านี้ได้เขียนขึ้นจากคำบอกเล่าของพี่เก่าๆ ในอดีต โดยได้ทำการแก้ไขบางคำเพื่อให้เข้ากับเหตุการณ์ในปัจจุบัน”⁶⁸ สังคมของวชิราวุธวิทยาลัยค่อนข้างแตกต่างจากโรงเรียนอื่นๆ ตรงที่เน้นระบบอาวุโสเป็นเครื่องมือในการปกครองกันเองระหว่างนักเรียนรุ่นพี่กับรุ่นน้อง ฉะนั้นการอธิบายความแตกต่างระหว่างวัยของคณะผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์จึงเน้นใช้คำว่าพี่กับน้องเป็นหลัก หรือในบางครั้งวัยรุ่นชั้นโตสุดก็เรียกนักเรียนชั้นเล็กกว่า “ลูก” เสียด้วยซ้ำ ดังเช่นภาพถ่ายหนึ่งในหนังสืออนุสรณ์ของนักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยรุ่นที่ 55 ซึ่งสำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2526 เป็นภาพของวัยรุ่นชั้นโตถ่ายภาพร่วมกับเด็กชั้นประถมของโรงเรียน ซึ่งมีคำบรรยายใต้ภาพว่า “นี่แหละ ลูกผม”⁶⁹

⁶⁸ วชิราวุธ 57, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁶⁹ วชิราวุธ 55, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

(ภาพที่ 5.38) ลักษณะดังกล่าวทำให้เห็นว่าวัยรุ่นชั้นโตเองไม่ได้มองวัยรุ่นและเด็กชั้นเล็กที่มีสถานะเท่ากับตน ดังจะเห็นจากท่าทางของวัยรุ่นชั้นโตคนหนึ่งที่แสดงท่าคล้ายกำลังเบ่งกล้ามเนื้อ ส่วนเด็กๆ ในภาพก็ดูเหมือนไม่ทราบตนเองกำลังถูกถ่ายภาพอยู่

ภาพที่ 5.37 ภาพนักเรียนรุ่นพี่ถ่ายภาพกับนักเรียนรุ่นน้อง ใน วชิราวุธ 57

ภาพที่ 5.38 ภาพนักเรียนรุ่นพี่ถ่ายภาพกับนักเรียนรุ่นน้อง ใน วชิราวุธ 55

ที่มา: วชิราวุธ 57, เอกสารไม่มีเลขหน้า; วชิราวุธ 55, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

แต่เมื่อกลับมาพิจารณาภาพถ่ายในข้อเขียนของนักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยรุ่นที่ 57 จะพบว่าวัยรุ่นชั้นโตจะอยู่ด้านหลังของภาพเหมือนกัน แต่สีหน้าและท่าทางที่พวกเขาแสดงออกกลับเป็นอากัปกริยาที่แสดงความเอ็นดูและรักใคร่ในตัวของเด็กๆ และสิ่งที่น่าสนใจของภาพถ่ายไปนี้คือคำบรรยายภาพที่เรียกแทนผู้คนต่างช่วงวัยว่า “เพื่อน” ดังความว่า “ผมเข้ามาเรียนที่นี่ตั้งแต่ ป.3 ซึ่งก็เป็นชั้นแรกของผมครับ เพื่อนฝูงเยอะแยะเลยครับ มีทั้งตัวใหญ่ ตัวเล็ก ทั้งที่ในคณะเดียวกันแล้วในห้องเรียน และนี่แหละครับจุดเริ่มต้นการร่วมผจญภัยในชีวิตเด็ก “กินนอน” ก็เริ่มขึ้นที่นี่แหละ”⁷⁰ (ภาพที่ 5.37) การเริ่มต้นเรื่องด้วยคำว่า “เพื่อน” ของข้อเขียนชิ้นนี้นอกจากที่จะแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความหมายและภาพแทนของความเป็นเพื่อนที่แพร่หลายในปลายทศวรรษ 2520 ที่วัยรุ่นวชิราวุธวิทยาลัยซึ่งอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์แบบอาวุโสก็ไม่อาจที่จะปฏิเสธได้แล้ว การเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นชายสองคนในภาพที่แวดล้อมไปด้วยเด็ก ๆ ของคณะผู้จัดทำก็แสดงให้เห็นถึงความพยายามเสนอภาพแทนของสังคมภายในวชิราวุธวิทยาลัยที่เต็มไปด้วยความรักและความอบอุ่นระหว่างเด็กกับวัยรุ่นชายวชิราวุธวิทยาลัยผ่านการเริ่มต้นข้อเขียนด้วยคำว่าเพื่อนเพื่อสลายความ

⁷⁰ วชิราวุธ 57, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

แตกต่างของวัยรุ่นในสังคมเดียวกัน และนำมาสู่การสร้างความรู้สึกที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้ความหมายของความเป็นเพื่อนที่อิงกับความผูกพันทางจิตใจเป็นหลัก

ขณะที่วัยรุ่นมัธยมพยายามสร้างความหมายและภาพแทนของความเป็นเพื่อนของอย่างต่อเนื่อง แต่ความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นในสังคมมหาวิทยาลัยกลับหยุดนิ่งและยังคงดำเนินรูปแบบสืบเนื่องมาจากช่วงต้นทศวรรษ 2520 เป็นสำคัญ หากจะมีการเปลี่ยนแปลงก็คงเป็นเพียงการแสดงออกซึ่งความสนิทสนมระหว่างเพื่อนเท่านั้น ดังในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ความหมายของความเป็นเพื่อนในมหาวิทยาลัยเริ่มที่เน้นการสร้างสรรค์ของท่าที่ใช้ในการถ่ายภาพเพื่อแสดงความใกล้ชิดสนิทสนม ยิ่งถูกแสดงผ่านภาพถ่ายมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายภาพหนึ่งในหนังสือ *เสือชะอย่าง* หนังสืออนุสรณ์ของนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2532 เป็นภาพกลุ่มเพื่อนวัยรุ่นถ่ายภาพนั่งเรียงเป็นแถวสลับฟันปลา (ภาพที่ 5.39) หรือในกรณีของหนังสืออนุสรณ์ของนักศึกษาแพทยรามาริบติร์นที่ 17 (ปีการศึกษา 2529) พวกเขาให้พื้นที่เกือบสองหน้ากระดาษสำหรับคอลัมน์ “คนแรกของรุ่น” เพื่อชื่นชมและแสดงความยินดีต่อความสำเร็จในอีกขั้นหนึ่งของชีวิตของเพื่อนสองคนได้แก่ “บัณฑิตแพรงค์” และ “เจ้าบ่าวนพ” (ภาพที่ 5.40) การตีพิมพ์ภาพถ่ายของเพื่อนที่สำเร็จการศึกษาและเพื่อนที่แต่งงานแสดงให้เห็นถึงความใกล้ชิดและความสนิทสนมระหว่างเพื่อนร่วมรุ่นมากกว่าที่จะชี้ให้เห็นถึงความผูกพันดังเช่นในหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นมัธยม เพราะสิ่งที่วัยรุ่นรามาริบติร์นที่ 17 ต้องการนำเสนอมิใช่ความผูกพันระหว่างเพื่อนแต่เป็นความสนิทสนมและความชื่นชมยินดีกับการที่เพื่อนร่วมรุ่นของพวกเขาประสบความสำเร็จอีกขั้นหนึ่งของชีวิต

ภาพที่ 5.39 ภาพกลุ่มเพื่อนวัยรุ่นนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ราว 2530-2532)

ที่มา: *เสือชะอย่าง*, หน้า 41.

ภาพที่ 5.40 ภาพชุด “คนแรกของรุ่น” ใน รามาทิบัติ 17
ที่มา: รามาทิบัติ 17, หน้า 25-26.

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การทำหนังสืออนุสรณ์ในมหาวิทยาลัยตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เสื่อมลง ส่วนหนึ่งนอกเหนือจากปัจจัยที่นำเสนอไปในส่วนที่ผ่านมาแล้ว อีกส่วนหนึ่งก็คือ ผู้เกี่ยวข้องกับการทำหนังสืออนุสรณ์ กล่าวคือ การทำหนังสืออนุสรณ์ในโรงเรียนมัธยมนอกจากความต้องการของวัยรุ่นในโรงเรียนแล้ว โรงเรียนเองก็มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนการทำหนังสืออนุสรณ์ด้วยเช่นกัน แต่สังคมมหาวิทยาลัยไม่ได้เป็นเช่นนั้นเพราะการทำหนังสืออนุสรณ์ในมหาวิทยาลัยเป็นการจัดทำรายสะดวกมากกว่าการจัดทำเป็นรายปีดังเช่นในโรงเรียนแต่แรกเริ่ม ขณะเดียวกันด้วยจำนวนนักศึกษาแต่ละคณะที่มีจำนวนมาก การทำหนังสืออนุสรณ์ที่ถูกใจทุกคนหรือทำให้ทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันจึงยากกว่าโรงเรียนดังนั้นด้วยปัจจัยข้างต้นนี้ก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้การทำหนังสืออนุสรณ์ในมหาวิทยาลัยจึงค่อยๆ เสื่อมความนิยมตามลำดับ

ขณะที่วัยรุ่นเลือกใช้ภาพถ่ายของเพื่อนที่มีลักษณะของความใกล้ชิดสนิทสนมเป็นสื่อในการอธิบายความเป็นเพื่อนที่มีความผูกพันทางใจในปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา บรรดาภาคธุรกิจที่กำลังเติบโตในช่วงเวลาเดียวกันนี้ต่างเริ่มให้ความสนใจต่อวัยรุ่นในฐานะผู้บริโภคกลุ่มใหม่ อันเนื่องมาจากภูมิทัศน์ประชากรตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2520 ที่มีอัตราการเกิดที่ลดลง แต่ด้วยอัตราประชากรสะสมตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาทำให้วัยรุ่นกลายเป็นประชากรที่มีอัตราส่วนค่อนข้างมาก แม้งานศึกษาเรื่อง “แต่งตัวให้ผู้หญิงชั้นกลางไทย: “นักดีไซน์แบบ” และวัฒนธรรมความงามในสมัย “พัฒนา” ของวิลลา วิลัยทองพยายามชี้ให้เห็นว่า ในทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ

2510 วัยรุ่นได้กลายเป็นผู้บริโภคที่กลุ่มตลาดความสวยงามให้ความสนใจ⁷¹ แต่ปลายทศวรรษ 2520 ต่างหากที่ภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ ต้องปรับแนวทางในการนำเสนอสินค้า เพื่อให้เข้ากับผู้บริโภคกลุ่มใหม่นี้ ความเป็นเพื่อนถือเป็นหนึ่งในแนวคิดหลักที่บรรดาผู้ประกอบการเลือกใช้ในการสื่อสารคุณสมบัติและคุณค่าของสินค้าแก่ผู้บริโภค ฉะนั้นในส่วนนี้จึงต้องการอภิปรายประเด็นดังกล่าวผ่านกลุ่มธุรกิจสามธุรกิจ ได้แก่ ธุรกิจเพลง ธุรกิจอาหาร และธุรกิจผลิตภัณฑ์การถ่ายภาพ

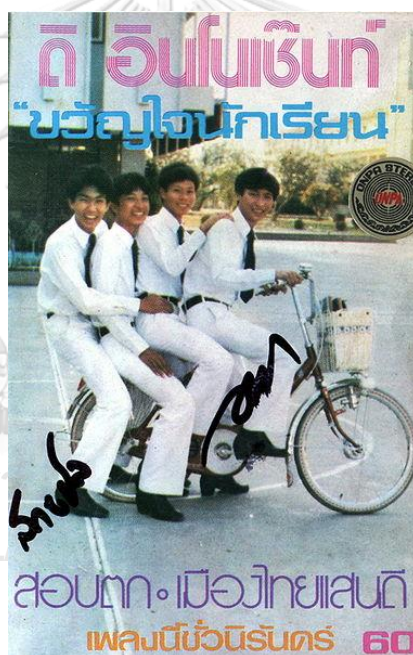
สำหรับธุรกิจเพลง งานศึกษาทั้งที่เกี่ยวข้องเพลงไทยสากลและไทยลูกทุ่งให้อธิบายในทิศทางเดียวกันว่า ช่วงทศวรรษ 2520 ถือเป็นช่วงเวลาที่ธุรกิจเพลงเปลี่ยนผ่านจากธุรกิจวงดนตรีอิสระและวงดนตรีแบบครอบครัวสู่ระบบอุตสาหกรรมค่ายเพลง ด้วยปัจจัยสำคัญสามประการ ได้แก่ การบันทึกเสียงในเทปคาสเซต (Cassette) การออกพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2521 และบริบททางเศรษฐกิจที่เกิดการขยายตัวและนำมาสู่สังคมแบบบริโภคนิยม⁷² แต่สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจมองข้ามและไม่ให้ความสำคัญก็คือ บรรดากลุ่มธุรกิจเพลงโดยเฉพาะเพลงไทยสากลต่างอยู่ในช่วงเวลาของปรับตัว เพื่อให้สามารถเข้าถึงกลุ่มวัยรุ่นซึ่งผู้บริโภคใหม่ที่กำลังเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนเนื้อหาเพลง รูปแบบของดนตรี และภาพลักษณ์ของศิลปิน เพื่อให้สอดคล้องกับกลุ่มวัยรุ่นซึ่งเป็นผู้บริโภคกลุ่มใหม่ ในที่นี้จะแสดงตัวอย่างผ่านศิลปินกลุ่มทั้งชายและหญิงสองวงดนตรีด้วยกันคือ วงดิอินโนเซนท์และวงสาวสาวสาว เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น

สำหรับวงดิอินโนเซนท์ที่เริ่มต้นเข้าสู่วงการเพลงตั้งแต่ พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา พวกเขาอาจจะเป็นวงดนตรีที่ประสบความสำเร็จกับอัลบั้มแรกซึ่งก็คือ “ขวัญใจนักเรียน” ที่เน้นนำเสนอเพลงเกี่ยวกับชีวิตนักเรียน อาทิ เพลงสอบตก เพลงศิษย์เก่ารำลึก เพลงขวัญใจนักเรียน เป็นต้น ด้วยเนื้อเพลงที่แตกต่างจากเพลงสตริงร่วมสมัยขณะนั้นที่เน้นเรื่องความรักเป็นหลัก ทำให้ได้รับกระแสตอบรับจากผู้ฟังเป็นอย่างดี แต่สิ่งที่น่าสนใจคือความตรงกันข้ามกันระหว่างเนื้อหาที่นำเสนอผ่านเพลงและภาพลักษณ์ของศิลปินที่ปรากฏบนหน้าปกเทปเพลง กล่าวคือ ขณะที่เนื้อหาของเพลงส่วนใหญ่ที่เน้นเนื้อหาของสังคมวัยรุ่นในชั้นมัธยมมากกว่ามหาวิทยาลัย แต่ภาพของศิลปินที่ปรากฏบนหน้าปกเทป

⁷¹ วิลลา วิไลทอง, “แต่งตัวให้ผู้หญิงชั้นกลางไทย: “นักดีไซน์แบบ” และวัฒนธรรมความงามในสมัย “พัฒนา”,” *รัฐศาสตร์สาร* 38, 1 (มกราคม – เมษายน 2560): 137-139.

⁷² ศมกมล ลิ้มปีย์, “บทบาทของระบบธุรกิจเพลงไทยสากลต่อการสร้างสรรค์ผลงานเพลง,” (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 88-91; ฉกาจ ราชบุรี, “ประวัติศาสตร์ธุรกิจเพลงลูกทุ่งไทย พ.ศ. 2507 - 2535,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537), หน้า 108-110; ศิริพร กรอบทอง, “วิวัฒนาการของเพลงลูกทุ่งไทย พ.ศ. 2481 - 2535,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 184-198; สุพลธัช เตชะบุณณะ, “การเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวของธุรกิจเพลงไทยสากลในทศวรรษที่ 2520,” *วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์* 3, 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2559): 125-135.

กลับเป็นภาพของศิลปินในชุดนักศึกษาซ้อนกันสี่คนบนจักรยานหนึ่งคัน (ภาพที่ 5.41) ลักษณะดังกล่าวนี้ น่าจะเกี่ยวเนื่องกับความรู้ของผู้คนในสังคมที่มักมองวัยรุ่นในชั้นมัธยมที่มีภาพแทนของความเป็นเด็กมากกว่าวัยรุ่น ขณะเดียวกันภาพแทนของวัยรุ่นในสังคมมหาวิทยาลัยกลับสื่อสารความเป็นวัยรุ่นที่พ้นจากความเป็นเด็กแต่ยังไม่ก้าวเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่อย่างชัดเจน ความคิดดังกล่าวนี้เอง น่าจะเป็นผลมาจากการตัดสินใจของค่ายเพลงที่เป็นต้นสังกัดของศิลปินวงดิอินโนเซนท์ เนื่องด้วยตัวศิลปินทั้งหมดเองก็ยังคงศึกษาอยู่ในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) อยู่⁷³ ภาวะตรงกันข้ามดังกล่าวนี้จึงสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงหลายประการที่เกิดในสังคมวัยรุ่นในสถานศึกษาที่เริ่มให้ความหมายกับความเป็นเพื่อนที่มีความสนิทสนมและแสดงออกดังกล่าวย่างเปิดเผยผ่านภาพถ่าย ทำให้ความเป็นเพื่อนลักษณะดังกล่าวนี้ได้ถูกนำมาใช้เป็นภาพแทนของการสร้างภาพลักษณ์ของศิลปินเพื่อให้สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคที่เป็นวัยรุ่นได้ดียิ่งขึ้น

ภาพที่ 5.41 ภาพปกเทปคลาสเซทอัลบั้ม “ขวัญใจนักเรียน”
ของวงดิอินโนเซนท์ ซึ่งวางจำหน่ายในปี พ.ศ. 2524

ที่มา <http://topicstock.pantip.com/chalermkrung/topicstock/2009/07/C8143837/C8143837.html>

เมื่อเข้าปลายทศวรรษ 2520 ทั้งวงดิอินโนเซนท์และสาวสาวสาวต่างประสบปัญหาในเรื่องความล้าสมัยของรูปแบบดนตรีและการนำเสนอเนื้อเพลง ทำให้ไม่สามารถครองใจผู้ฟังทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และวัยรุ่นได้ เพราะรูปแบบดนตรีของเพลงสตริงในช่วงเวลาก่อนหน้านั้นเน้นทางดนตรีแบบโพล์คซวง

⁷³ ดิอินโนเซนท์[ออนไลน์], 2 ตุลาคม 2560. แหล่งที่มา https://th.wikipedia.org/wiki/ดิ_อินโนเซนท์.

ซึ่งเน้นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสายเป็นหลัก⁷⁴ กรณีของอัลบั้ม “รักปักใจ” ของวงสาวสาวสาวซึ่งถือเป็นอัลบั้มเพลงชุดแรกของพวกเธอ ถือเป็นตัวอย่างที่ดีที่ชี้ให้เห็นปัญหาดังกล่าว เพราะในพ.ศ. 2525 สาวสาวสาวได้ออกจำหน่ายอัลบั้มชุดดังกล่าวในนามรถไฟดนตรี แต่อัลบั้มดังกล่าวกลับไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร แม้นเนื้อหาของเพลงจะใกล้ชิดกับวัยรุ่น แต่ด้วยการเรียบเรียงเสียงประสานที่เน้นการใช้เครื่องสายซึ่งให้ความรู้สึกที่ค่อนข้างเป็นผู้ใหญ่ ทำให้ไม่อาจเข้าถึงกลุ่มผู้ฟังที่เป็นวัยรุ่นได้มากนัก⁷⁵ ขณะเดียวกันภาพถ่ายบนปกอัลบั้มชุดนี้ที่แม่พวกเธอจะอยู่อริยาบถซึ่งดูเป็นผู้ใหญ่อยู่มาก แต่ด้วยทรงผมและเครื่องแต่งกายกลับให้ความรู้สึกที่ดูเป็นผู้ใหญ่มากกว่าวัยรุ่น (ภาพที่ 5.42) นี่จึงอาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้อัลบั้มชุดแรกของวงสาวสาวสาวไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ปัญหาดังกล่าวทำให้วงดนตรีทั้งสองปรับเปลี่ยนมาใช้ในการเรียบเรียงเสียงประสานแบบเพลงป๊อปร็อก (pop rock) ซึ่งแนวเพลงที่เป็นเพลงที่นิยมไปทั่วโลกในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 ทำให้วงดนตรีทั้งสองเริ่มเข้าถึงกลุ่มวัยรุ่นได้มากขึ้น และจากวิทยานิพนธ์ของนุชนาฎ รามสมภพ เรื่อง “การศึกษาความคิดเห็นของนิสิตนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครต่อเทปคาสเซตเพลงไทยสากล” ในปีการศึกษา 2529 ก็ได้ชี้ให้เห็นเช่นกันว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อเลือกซื้อเทปคาสเซตเป็นอันดับแรกก็คือ แนวเพลงและการเรียบเรียงเสียงประสาน รองลงมาก็คือ เนื้อหาของเพลง⁷⁶

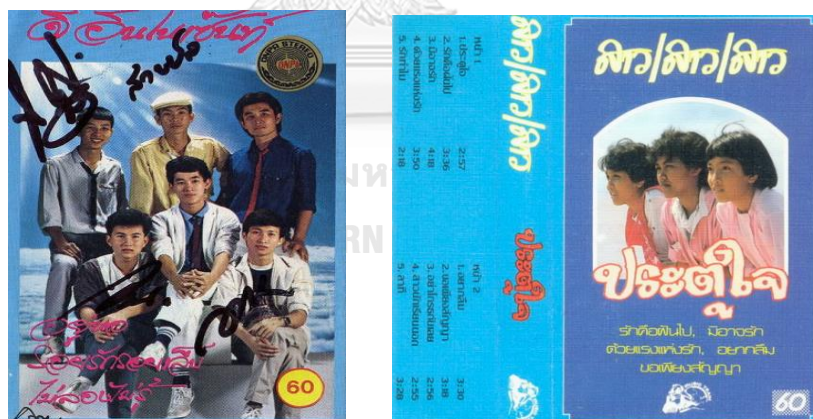
ภาพที่ 5.42 ภาพปกเทปอัลบั้ม “รักปักใจ” วงสาวสาวสาว (2525)
ที่มา: <http://www.saosaosao.com/discography/รักปักใจ/>;

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน; สาวสาวสาว (2525 – 2527) [ออนไลน์], 2 ตุลาคม 2560. แหล่งที่มา <http://www.saosaosao.com/chronology/2526-2527/>.

⁷⁵ สาวสาวสาว (2525 – 2527) [ออนไลน์], 2 ตุลาคม 2560. แหล่งที่มา <http://www.saosaosao.com/chronology/2526-2527/>.

⁷⁶ นุชนาฎ รามสมภพ, “การศึกษาความคิดเห็นของนิสิตนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครต่อเทปคาสเซตเพลงไทยสากล,” (วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 54-55.

นอกจากนี้ทางค่ายเพลงก็สร้างภาพลักษณ์ของศิลปินที่ดูอ่อนวัยลงด้วยเช่นกัน ในส่วนของวงดิอินโนเซนท์ พวกเขาเปลี่ยนแนวเพลงจากดนตรีแบบโพล์คซองที่พวกเขาเคยทำในอัลบั้มที่ผ่านมาเป็นดนตรีแบบป๊อปรีอค แม้ว่าพวกเขาจะมีได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหาของเพลง แต่สิ่งหนึ่งที่เปลี่ยนไปคือจากเดิมที่พวกเขาแสดงภาพถ่ายบนหน้าปกอัลบั้มที่เน้นความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นในสถานศึกษา พวกเขาเปลี่ยนมาเป็นภาพลักษณ์แบบสมัยนิยมที่เน้นเครื่องแต่งกายที่ให้ความรู้สึกอ่อนวัยลง ดังจะเห็นได้จากอัลบั้มชุดต่อมาคือชุด “อยู่หอ” ที่ศิลปินในวงแต่ละคนแต่งกายตามสมัยนิยมซึ่งส่งผลให้ภาพลักษณ์ของพวกเขาที่แสดงบนหน้าปกเทปดูอ่อนวัยและมีความเป็นวัยรุ่นมากขึ้น (ภาพที่ 5.43) ในกรณีของวงสาวสาวสาวก็เช่นกัน อัลบั้มที่สองซึ่งวางจำหน่ายในต้นพ.ศ. 2526 คือ “ประตู่ใจ” ก็ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียบเรียงเสียงประสานเป็นทำนองเพลงป๊อปที่ติดหูผู้ฟังได้ง่าย⁷⁷ อีกทั้งยังปรับเปลี่ยนการนำเสนอภาพถ่ายในส่วนของการจัดการวางองค์ประกอบภาพและเครื่องแต่งกายที่เน้นสีสันสดใส ดังจะเห็นได้ภาพถ่ายบนปกอัลบั้มดังกล่าวที่นักร้องหญิงแต่ละคนต่างแต่งกายในชุดสีชมพู และมีได้ทำผมในรูปแบบเดียวกับอัลบั้มที่ผ่านมา (ภาพที่ 5.42 และ 5.44) ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้ต่อมาได้กลายเป็นมาตรฐานของการนำเสนอภาพถ่ายบนอัลบั้มของวงสาวสาวสาวอย่างน้อย 3 อัลบั้มอาทิ “เป็นแฟนกันได้ไง” (พ.ศ. 2527) “หาคนร่วมฝัน” (พ.ศ. 2527) และ “ในวัยเรียน” (พ.ศ. 2528) จะเห็นได้ว่าภาพถ่ายหน้าปกอัลบั้มแต่ละภาพเน้นนำเสนอภาพแทนของความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นผ่านภาพลักษณ์ของศิลปินที่ปรากฏบนหน้าปกอัลบั้มเพลงเหล่านี้

ภาพที่ 5.43 ภาพปกเทปอัลบั้ม “อยู่หอ” วงดิอินโนเซนท์ (2525)

ภาพที่ 5.44 ภาพปกเทปอัลบั้ม “ประตู่ใจ” วงสาวสาวสาว (2526)

ที่มา: <http://topicstock.pantip.com/chalermkrung/topicstock/2009/07/C8143837/C8143837.html>;

<http://www.saosaosao.com/discography/ประตู่ใจ/>.

⁷⁷ สาวสาวสาว (2525 – 2527)[ออนไลน์], 2 ตุลาคม 2560.

แหล่งที่มา <http://www.saosaosao.com/chronology/2526-2527/>.

ภาพเหล่านี้เองส่วนหนึ่งนั้นก็น่าจะได้รับแรงบันดาลใจมาจากภาพถ่ายของเพื่อนวัยรุ่นที่ปรากฏในช่วงเวลาดังกล่าว ตัวอย่างเช่น อัลบั้ม “หากคนร่วมฝัน” ที่วางจำหน่ายในพ.ศ. 2527 เป็นภาพของศิลปินหญิงทั้งสามที่แสดงความสนิทสนมกันในขณะที่พวกเธอกำลังไปปิกนิกนอกสถานที่ ภาพถ่ายดังกล่าวดูเหมือนว่าจะเป็นภาพแทนของความเป็นเพื่อนในรูปแบบใหม่ที่บรรดาผู้ประกอบการได้รังสรรค์ขึ้น (ภาพที่ 5.45) แต่ถ้ากลับไปพิจารณาภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์ในช่วงต้นทศวรรษ 2520 ก็จะพบภาพถ่ายในลักษณะดังกล่าวเช่นกัน ดังภาพถ่ายของกลุ่มเพื่อนวัยรุ่นชายของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2524 จะเห็นได้ว่าเพื่อนชายกลุ่มนี้ถ่ายภาพในลักษณะที่ใกล้ชิดกันเช่นเดียวกับภาพถ่ายบนหน้าปกอัลบั้มดังกล่าว (ภาพที่ 5.46) ลักษณะนี้เองยิ่งทำให้เห็นว่า บรรดาผู้ผลิตเพลงได้หยิบความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นในช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นแบบของการนำเสนอภาพลักษณ์ของศิลปินผ่านภาพถ่ายบนหน้าปกเทปคลาสเซตในแต่ละอัลบั้ม นอกจากนี้เพื่อที่จะให้ตรงตามแนวคิดของอัลบั้มและเนื้อหาของเพลงแล้ว ก็ใช้เพื่อเสนอภาพลักษณ์ของศิลปินให้เข้าถึงกลุ่มวัยรุ่นตามแนวเพลงที่พวกเขาต้องการนำเสนอแก่วัยรุ่นด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 5.45 ภาพปกเทปอัลบั้ม “หากคนร่วมฝัน” วงสาวสาวสาว (2527)

ภาพที่ 5.46 กลุ่มเพื่อนวัยรุ่นชายของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ที่สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2524

ที่มา: <http://www.saosaosao.com/discography/รักปึกใจ/>; รัฐศาสตร์ 2524, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

สำหรับธุรกิจอาหารและการถ่ายภาพ ความเป็นเพื่อนได้กลายเป็นแนวคิดสำคัญของการสร้างสรรค์โฆษณาเพื่อนำเสนอสินค้าแก่กลุ่มวัยรุ่นในฐานะผู้บริโภคหลัก แต่ปัญหาสำคัญของการนำเสนอความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นผ่านโฆษณาก็คือ การเน้นภาพแทนความหมายของความเป็นเพื่อนที่อิงกับความสนุกสนานที่อยู่อาณาเขตของบ้านเป็นหลัก ในที่นี้จะอธิบายผ่านโฆษณาสองชิ้นด้วยกัน คือ โฆษณาของกล้องโกดักวีอาร์สามห้า และโฆษณาของข้าวเกรียบฮานามิ ในกรณีของกล้องโกดักวีอาร์สามห้า (Kodak VR-35) ซึ่งเป็นกล้องถ่ายภาพขนาดเล็กที่โกดักเริ่มทำการตลาดในช่วงราวปลาย

ทศวรรษ 2520 มีแนวคิดในการนำเสนอว่า “เหตุการณ์ประทับใจ ชีวิตประทับใจ วีอาร์35 ง่าย ไร้อับชีวิตหยุดไว้ จับใจตลอดกาล” สิ่งที่มีโฆษณาต้องการนำเสนอคือ นอกเหนือจากที่ต้องการสื่อสารว่าการถ่ายภาพเป็นเรื่องสนุกแล้ว แต่สิ่งที่สำคัญกว่าคือ กล้องตัวนี้สามารถบันทึกเหตุการณ์ที่ขึ้นในทุกช่วงขณะได้ง่ายและรวดเร็ว ภาพถ่ายของวัยรุ่นชายหญิงภาพนี้เป็นภาพส่วนหนึ่งจากโฆษณาของกล้องโกดักวีอาร์35 ที่ออกอากาศทางโทรทัศน์ในช่วงราวปลายทศวรรษ 2520 ภาพดังกล่าวนี้เป็นภาพในช่วงสุดท้ายของโฆษณาหลังจากที่ทั้งสองและผองเพื่อนกำลังเที่ยวเล่นในสวนสนุกในยามค่ำคืนขณะนั้นเองเพื่อนคนหนึ่งในกลุ่มก็หยิบกล้องวีอาร์35 ขึ้นถ่ายทั้งสองคนที่หันมากล้องอย่างรวดเร็ว (ภาพที่ 5.47) โฆษณาดังกล่าวนี้ทำให้เห็นว่า แม้ว่าผู้ประกอบการจะเน้นนำเสนอความเป็นวัยรุ่นผ่านตัวผลิตภัณฑ์ แต่ในความเป็นจริงวัยรุ่นเองก็ยังมีใจแก่่นสำคัญของการอธิบายผลิตภัณฑ์อยู่ดี เพราะแท้จริงแล้วสิ่งที่มีโฆษณาต้องการนำเสนอก็คือ คุณสมบัติและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ดังคำโฆษณาในตอนสุดท้ายของผลิตภัณฑ์ว่า “ภาพจับง่าย ไร้อับด้วยวีอาร์35”⁷⁸

ภาพที่ 5.47 โปสเตอร์โฆษณากล้องโกดัก VR 35 (2525)
ที่มา: ทอม เชื้อวิวัฒน์, อุปกรณ์กล้องทำเอง, รองปกหลัง

⁷⁸ โฆษณากล้องถ่ายรูป kodak รุ่น vr35 ออกอากาศปี 2528[ออนไลน์], 5 มิถุนายน 2560. แหล่งที่มา

ในกรณีของข้าวเกรียบฮานามิก็เช่นกัน ทางผู้ประกอบการเลือกเสนอสโลแกนหลักของผลิตภัณฑ์คือ “ฮานามิ ข้าวเกรียบรวყเพื่อน” โดยแนวหลักของการนำเสนอก็คือเน้นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนผ่านกิจกรรมนอกร้าน⁷⁹ แม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานที่ยืนยันว่าแนวคิดของการโฆษณาดังกล่าวเริ่มขึ้นเมื่อใด แต่เมื่อพิจารณาจากสารนิพนธ์ของ และภาพถ่ายล้อเลียนในหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยปีการศึกษา 2529 ก็พอสันนิษฐานได้ว่า แนวคิดของโฆษณาดังกล่าวน่าจะเกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ต่อต้นทศวรรษ 2530 เพราะในบทความเรื่อง “ ‘เพื่อน’ ในงานโฆษณา” ที่เรียบเรียงโดยผู้ใช้นามปากกาว่า “ไหมไทย” ในวารสาร *ยูงทอง* ฉบับปีการศึกษา 2532 ได้ปรากฏบทสัมภาษณ์ของตัวแทนจากฮานามิเกี่ยวกับโฆษณาของผลิตภัณฑ์ที่เชื่อมโยงกับความเป็นเพื่อนด้วยเช่นกัน โดยตัวแทนของบริษัทประภิต แอนด์ เอพีซีบี ผู้ผลิตโฆษณาของฮานามิ ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดของโฆษณาที่ออกอากาศในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ไว้ว่า

ข้าวเกรียบนี้ Target จะเป็นพวกวัยรุ่น ซึ่งก็มักจะไม่ค่อยอยู่บ้านติดเพื่อนมากกว่าติดบ้าน เดี่ยวก็ไปเที่ยวกัน ไปอะไรกัน เพื่อนมักจะมาเป็นอันดับหนึ่ง และอีกมุมหนึ่ง ตัวข้าวเกรียบเองมันเป็น snack ซึ่งลักษณะการกินก็จะเป็นการกินกับเพื่อนฝูง เฮฮา กัน มันก็ไปกันได้ คำว่า ข้าวเกรียบรวყเพื่อนนี้เป็น Concept นะ ส่วนการ present ออกมาเป็นหนังว่าจะรวყเพื่อนแบบไหนมันเป็นเรื่องนี้ทางลูกค้าเค้าอยากได้หนังสนุกๆ ก็เลยออกมาในลักษณะกีฬา มีเพลง⁸⁰

ข้อความดังกล่าวนอกจากจะชี้ให้เห็นถึงความคิดของบริษัทผู้ผลิตโฆษณาเกี่ยวกับความเข้าใจของผู้สร้างงานต่อความหมายของความเป็นเพื่อนแล้ว ก็ยังเห็นได้ถึงวิถีคิดของผู้ประกอบการต่อการเลือกแสดงความหมายของความเป็นเพื่อนเพื่อให้สามารถเข้าถึงกลุ่มวัยรุ่นได้ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ บรรดาผู้ประกอบการและบริษัทผลิตโฆษณาต่างมองความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นบนฐานของชีวิตวัยรุ่นที่ให้ความสำคัญกับความสนุกสนาน เน้นกิจกรรมเพื่อความบันเทิงตามกระแสสังคมเป็นหลัก แต่สิ่งที่กลุ่มธุรกิจเหล่านี้กลับละเลยก็คือ อะไรคือสิ่งแทนความหมายของความเป็นเพื่อนที่สามารถเข้าไปประทับในใจของวัยรุ่นได้อย่างตรงจุดที่สุด

โฆษณาชุด “Graduation” ของฟิล์มสีฟูจิที่ผลิตโดยบริษัท เอชดีเอ็ม จำกัด ในช่วงต้นทศวรรษ 2530 น่าจะเป็นโฆษณาที่ตอบโจทย์ดังกล่าวได้ดีที่สุด โฆษณาชุดนี้เป็นหนึ่งในภาพยนตร์โฆษณาที่ทางบริษัทได้เสนอความคิดให้แก่ทางฟูจิได้พิจารณา ซึ่งทางฟูจิเองก็ได้ตอบรับเป็นอย่างดี ดังที่ทวีชัย พงศ์มณีรัตน์ นักศึกษาคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งได้ฝึกงานกับบริษัท เอชดีเอ็ม จำกัด ผู้ผลิตโฆษณาชิ้นนี้ ได้บอกเล่าไว้ในสารนิพนธ์ของเขาไว้ว่า

⁷⁹ พนิดา พาหุกาญจน์, “ความสำคัญของกระบวนการตัดสินใจของผู้บริโภคต่อการวางแผนโฆษณา ศึกษาเฉพาะกรณีสินค้าฮานามิ,” (สารนิพนธ์วารสารศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาโฆษณา คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 54-55; ไหมไทย (นามปากกา), “ ‘เพื่อน’ ในงานโฆษณา,” *ยูงทอง* (2532); 67.

⁸⁰ ไหมไทย (นามปากกา), “ ‘เพื่อน’ ในงานโฆษณา,” *ยูงทอง* (2532); 67.

ภาพยนตร์โฆษณาเรื่องนี้ [“Graduation”] ถือได้ว่าเป็น EXECUTION แรกที่ทางฝ่ายสร้างสรรค์ของบริษัท HDM จำกัด ผลิตให้กับทางฟูจิ ในขั้นแรก ทางฝ่ายสร้างสรรค์ได้วาง EXECUTION ภาพยนตร์โฆษณาออกมาแล้ว 3 เรื่อง ซึ่งก็ได้แก่ เรื่อง “LIFE IN BOURDON STREET,” “MIRACLE” และ “GRDAUATION” (STORY BOARD) ของภาพยนตร์ทั้ง 3 เรื่องนี้ [...] ซึ่งเป็นการทำงานตามธรรมดาของฝ่ายสร้างสรรค์ทั่วไป ที่จำเป็นต้องเสนอภาพยนตร์มากกว่า 1 เรื่อง เพื่อให้ลูกค้าเลือกเรื่องที่ดีที่สุดตามสายตาเขาเองเป็นตัวเลือก (ALTERNATIVES) ในที่สุด ลูกค้า [ฟูจิ] ก็เลือกเรื่อง “GRADUATION” เพราะในความรู้สึกของลูกค้า [ฟูจิ] แล้วบอกว่า เรื่อง “LIFE IN BOURDON STREET” และ “MIRACLE” นั้นมีแนวของภาพยนตร์ออกมาในเชิงการเดินทางเที่ยว ซึ่งทางฟูจิบอกว่า ยังไม่เป็นที่น่าประทับใจ เพราะว่า การเดินทางท่องเที่ยวยังไม่สามารถถือได้ว่าเป็นเรื่องที่น่าประทับใจ⁸¹

ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความคิดของบริษัทผู้ผลิตโฆษณากับผู้ประกอบการที่สังเกตเห็นความจำเป็นของการนำเสนอภาพแทนในสื่อในช่วงเวลาดังกล่าวที่มักใช้การท่องเที่ยวเพื่อแทนความหมายของความประทับใจ จึงทำให้ทางฟูจิจึงได้เลือกโฆษณาชุด “Graduation” ที่บอกเล่าเรื่องราวในห้วงเวลาของวันสำเร็จการศึกษาอันเป็นอีกหนึ่งวันที่สำคัญของวัยรุ่นในสถาบันการศึกษา ภาพนี้เป็นภาพโปสเตอร์ของโฆษณาชุดดังกล่าวสำหรับตีพิมพ์ในนิตยสารและหนังสืออนุสรณ์ ในโปสเตอร์ชุดนี้มีภาพถ่ายเป็นภาพของนักเรียนแต่ละคนที่ต่างกำลังผูกข้อมือให้แก่เพื่อนวัยรุ่นหญิงคนหนึ่ง ด้านล่างของภาพมีข้อความว่า “ใครจะรู้ว่าพรุ่งนี้จะเป็นอย่างไร แต่อย่างน้อยคุณก็แน่ใจได้ว่า ความรู้สึกของวันนี้จะอยู่กับคุณไปอีกนาน ด้วยฟิล์มสีฟูจิ” (ภาพที่ 5.48) จากภาพถ่ายประกอบกับข้อความในโปสเตอร์ดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบกับโฆษณากล้องวีอาร์สามห้าของโกดักจะพบว่า โฆษณาผลิตภัณฑ์การถ่ายภาพทั้งสองชิ้นนี้ต่างนำเสนอผลิตภัณฑ์แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ ขณะที่โกดักพยายามที่จะเน้นโฆษณาตัวสินค้าให้โดดเด่น แต่ฟูจิเน้นการเสนอภาพถ่ายในห้วงเวลาของการสำเร็จการศึกษาอันเป็นช่วงเวลาที่สำคัญของวัยรุ่นมาใช้เป็นจุดขายของผลิตภัณฑ์

CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁸¹ ทวีชัย พงศ์มณีรัตน์, “การวางแผนกลยุทธ์ทางการสร้างสรรค์ (creative strategy) ของฟิล์มสี ‘ฟูจิ’ โดยบริษัท HDM จำกัด,” (สารนิพนธ์วารสารศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาโฆษณา คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 5.48 โปสเตอร์โฆษณาฟิล์มสีฟูจิชุด “Graduation” (ต้น 2530)
ที่มา: ราชนี 2532, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

นอกจากนี้สำหรับโฆษณาที่จะออกอากาศทางโทรทัศน์ก็ได้ใช้แนวคิดเดียวกันกับโปสเตอร์โฆษณา คือทางทีมงานผู้ผลิตโฆษณาได้หยิบเอาวันสุดท้ายของการเรียนของวัยรุ่นในระดับชั้นสูงสุดมาเป็นตัวเดินเรื่อง เพิ่มบทสนทนา และใช้เพลงที่เป็นการร้องที่ไม่มีดนตรีประกอบ เน้นอารมณ์และความรู้สึกของการจากลา เพื่อเน้นย้ำว่า “ความรู้สึกของวันนี้จะยังคงคมชัดไปอีกนาน ด้วยฟิล์มสีฟูจิ เทคโนโลยีคุณภาพจากประเทศญี่ปุ่น” ดังบทเพลงประกอบว่า “เมื่อตะวันจะลับฟ้า ฟรุ้งนี้ใกล้จะมาถึง เราจะต้องจากกันวันหนึ่ง วันซึ่งมีทางของตัวเอง แม้วันนี้เราต้องห่างไกล แต่หัวใจยังอยู่ นานแค่ไหนขอให้เธอรู้ เพื่อนยังอยู่ในใจเสมอ”⁸² โฆษณาชุดดังกล่าวถือว่าค่อนข้างที่จะประสบความสำเร็จพอสมควร⁸³ เพราะนอกจากที่จะสื่อสารความหมายที่เข้าถึงผู้บริโภคได้เป็นอย่างดีแล้ว ก็ยิ่งคว่ำรางวัล

⁸² เรื่องเดียวกัน, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁸³ ดังคำวิจารณ์ในคอลัมน์ “ดูแล้วเอามาเขียน” เรื่อง “ฟิล์มสีซึ่งไม่สนเรื่องสี” ในนิตยสาร *มีเดีย* ความตอนหนึ่งว่า เรื่องราวในหนังเป็นเรื่องราวที่สามารถจับใจเราได้ง่ายๆ อยู่แล้ว และเป็นสิ่งซึ่งเด็กรุ่นใหม่ทุกคนสามารถสัมผัสความรู้สึกและอารมณ์ในหนังได้ดี ด้วยหนังจับเอาบรรยากาศช่วงที่สะท้อนอารมณ์ที่สุดในชีวิตวัยรุ่นเรียนมานำเสนอ ช่วงแห่งการพลัดพรากเพื่อที่จะไปเริ่มต้นสิ่งใหม่ๆ ตามทางของแต่ละคน มันเป็นช่วงที่ยังไง ก็ทำให้ “ความรู้สึกที่คมชัด” ในใจเราตลอดไปอยู่แล้ว แต่อารมณ์ในหนังจะไม่เกิดขึ้นได้ถ้าเรานำเสนอออกมาอย่างมีสูตรสำเร็จ อย่างตัดและปรุงแต่งมากเกินไป จนขาดความเป็นธรรมชาติ [...] การที่หนังเลือกจะนำเสนอออกมาอย่างเป็นธรรมชาติโดยลำพังสูตรสำเร็จไป ถือได้ว่าเป็นเสน่ห์สำคัญของหนังเรื่องนี้ที่ช่วยให้ดูเหนือกว่าหนังเรื่องอื่นเลยทีเดียว (ดูแล้วเอามาเขียน: ฟิล์มสีซึ่งไม่สนเรื่องสี, *มีเดีย* 6, 66 (ธันวาคม 2532): 117.)

โกลด์อวอร์ด (gold award) ในสาขาผลิตภัณฑ์ทั่วไปจากงานแทคอวอร์ด (TACT Awards) ประจำปี พ.ศ. 2533 และรางวัลแบดส์อวอร์ด (BAD Awards) สองรางวัลใหญ่จากสมาคมผู้กำกับศิลป์บางกอก (Bangkok Art Directors' Association)⁸⁴ ความสำเร็จดังกล่าวถือเป็นเครื่องยืนยันถึงการเลือกใช้ความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นที่เกิดจากความเข้าใจและเข้าถึงจุดของอารมณ์แห่งความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนแบบวัยรุ่นได้เป็นอย่างดีด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตามบรรดาผู้ประกอบการเองก็มิได้หยิบบริษณภาพเป็นเพื่อนของวัยรุ่นเพื่อใช้ในการสร้างสรรค์โฆษณาเพื่อเข้าถึงวัยรุ่นในฐานะกลุ่มผู้บริโภคหลักเพียงอย่างเดียว ในทางกลับกันวัยรุ่นเองก็นำเอาความรู้เกี่ยวกับความเป็นเพื่อนจากโฆษณาเหล่านี้มาใช้ในการนำเสนอความเป็นเพื่อนในหนังสืออนุสรณ์ของพวกเขาด้วยเช่นกัน ฉะนั้นเพื่อพิสูจน์ข้อเสนอดังกล่าวผู้วิจัยจึงเลือกใช้ชุดภาพถ่ายที่วัยรุ่นได้แรงบันดาลใจจากโฆษณาเหล่านี้เพื่อพิสูจน์ข้อเสนอในสองระดับคือ ในขั้นแรก เพื่อพิสูจน์ว่าวัยรุ่นใช้โฆษณาเพื่ออธิบายความเป็นเพื่อนของพวกเขา ผู้วิจัยเลือกใช้ภาพถ่ายในชุด “เคล็ดลับของนายฮานามิ ทำอย่างไรจึงรวยเพื่อน???” ในหนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ที่สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2529 ในหน้าดังกล่าวนี้ทางด้านซ้ายมือจะมีข้อความเรียงจามลำดับถึงวิธีการที่จะ “รวยเพื่อน” แต่ละข้อจะมีภาพถ่ายเล็ก ๆ เป็นภาพประกอบอยู่ทางด้านขวา (ภาพที่ 5.49)

เคล็ดลับในแต่ละข้อเรียงลำดับความแปลกประหลาดพิสดารจากระดับน้อยสุดไปยังมากที่สุด ได้แก่ ข้อแรกคือ การทำตน “ให้เริ่งรี้นขึ้นบานเหมือนนกน้อย” ก็ใช้ภาพถ่ายของเพื่อนที่กำลังกระโดดแทนภาพของการบิน ข้อที่สองคือ การพูดมากจนทุกคนเคลิบเคลิ้มและหลับไปในที่สุด ก็ใช้ภาพของวัยรุ่นสองคนกำลังคุยกันคู่กับภาพของเพื่อนที่ตาปรือและภาพคนกำลังฟุบบนโต๊ะเรียน ส่วนข้อที่สามคือ การรู้จักแบ่งปันซึ่งกันและกัน แม้มันไม่มีอะไรแต่ภาพที่คณะผู้จัดทำเลือกใช้เป็นภาพของวัยรุ่นหญิงกำลังสลัปไอศกรีมและลูกอมกัน คนทางซ้ายดูมีใบหน้านัยยิ้มแยมแจ่มใส แต่คนทางขวากลับมีสีหน้าที่ค่อนข้างพะอืดพะอม ข้อที่สี่คือ ต้องสบตากัน อย่าปิดตาดังภาพของเพื่อนที่กำลังทำกิจกรรมบางอย่างที่ต้องปิดตาอยู่ และข้อที่ห้าซึ่งเป็นข้อที่น่าสนใจที่สุดคือ ต้องทำตนให้โดดเด่นเป็นที่สนใจของผู้คน คณะผู้จัดทำได้ยกตัวอย่างและใช้ภาพถ่ายประกอบ ได้แก่ “แปลงกายเป็นมนุษย์กล่อง ครึ่งบนคนครึ่งล่างเป็นกล่อง หรือแต่งตัวประหลาด ๆ ถือลูกโป่งออกไปเดินกลางถนน หรือไม่ก็แกล้งทำเป็นจะฆ่าตัวตาย ประเภทเด็กมีปัญหา อะไรทำนองนี้ แต่หน้าตาควรจะมีจริงสมจริงกว่าในรูปนี้นะ” แม้ว่าภาพถ่ายทั้งหมดที่ใช้ประกอบข้อเขียนในส่วนนี้จะเป็ภาพถ่ายที่คัดเลือกมาจากภายในวาระต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับเคล็ดลับในแต่ละข้อ แต่วิธีการนำเสนอภาพถ่ายโดยใช้แนวคิดของโฆษณาชวนเรีบยกับฮานามิเป็นแนวคิดหลักในอธิบายภาพถ่าย ก็ทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า วัยรุ่นเองก็ได้เลือกความคิด

⁸⁴ ทวีชัย พงศ์มณีรัตน์, “การวางแผนกลยุทธ์ทางการสร้างสรรค์ (creative strategy) ของฟิล์มสี ‘ฟูจิ’ โดยบริษัท HDM จำกัด,” เอกสารไม่มีเลขหน้า.

สนามบาสเกตบอล ก้อนน้ำ ระฆัง เป็นอาทิ ทั้งหมดนี้เองนอกเหนือจากที่ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จของ โฆษณาชุด “Graduation” ที่ได้เข้าไปครองใจผู้คนจำนวนมากแล้ว ยังชี้ให้เห็นอีกด้วยสื่อกับวัยรุ่นต่าง ก็มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันกล่าวคือ ขณะที่สื่อได้ใช้ภาพแทนของความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นเป็นหนึ่งในเครื่องมือในการสร้างภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ให้เข้าถึงวัยรุ่นได้มากขึ้น วัยรุ่นเองก็ใช้ภาพแทน ความหมายของความเป็นเพื่อนที่ปรากฏผ่านสื่อมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างและอธิบายความหมาย ของความเป็นเพื่อนแบบวัยรุ่นเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 5.50 ภาพถ่ายเลียนแบบภาพยนตร์โฆษณาทางโทรทัศน์ของฟิล์มสีฟูจิชุด “Graduation” ใน ราชินี 2532
ที่มา: ราชินี 2532, เอกสารไม่มีเลขหน้า

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า สถาบันการศึกษาถือเป็นพื้นที่สำคัญที่นำมาสู่การก่อตัวของมิตรภาพ อันยืนยาวของวัยรุ่น ความหมายและภาพแทนของความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นเป็นที่ดูเหมือนจะหยุดนิ่ง แต่แท้จริงแล้วกลับเป็นสิ่งที่พัฒนาไปตามบริบททางการเมืองและสังคมในลักษณะของการ เปลี่ยนแปลงแทนที่ ดังจะเห็นได้จากในทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 ความสามัคคีกับความ สนับสนุนนั้นถือเป็นคนสิ่งกันโดยสิ้นเชิง เพราะวัยรุ่นมองความสามัคคีในฐานะความหมายและภาพ แทนของความเป็นเพื่อนในระดับชั้นเรียนหรือคณะ แต่ความสนับสนุนนั้นถือเป็นความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและกลุ่มย่อย ขณะเดียวกันการให้ความสำคัญต่อความเป็นปัจเจกที่เริ่มก่อตัวในราวต้นทศวรรษ 2510 ก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ความ สามัคคีค่อยๆ ลดความสำคัญลงและเปลี่ยนจากหลักการกลายเป็น เพียงวิธีการแก้รักษาความสัมพันธ์ระหว่างกันของวัยรุ่น ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนในปลายทศวรรษ 2510

ความสนิทสนมก็เริ่มเข้ามาแทนที่ความสามัคคีที่ค่อยๆ ลดบทบาทลง นอกจากนี้อิทธิพลของบริบททางการเมืองในปลายทศวรรษ 2510 ก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ความหมายและภาพแทนของความ เป็นเพื่อนในมหาวิทยาลัยเริ่มหยุดนิ่ง และเหลือเพียงแต่การให้ความสำคัญแก่เพียงความสนิทสนม เท่านั้น แต่ความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นมัธยมกลับยิ่งพัฒนาและเริ่มเน้นย้ำถึงความผูกพันทางใจเพิ่มมากขึ้น ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา และในทศวรรษเดียวกันนี้ความเป็นเพื่อนก็ได้กลายมาเป็นหนึ่งในแนวคิดที่บรรดาผู้ประกอบการได้ประยุกต์ใช้ในการ นำเสนอสินค้าเพื่อเจาะกลุ่มเป้าหมายที่เป็นวัยรุ่นมากขึ้นด้วยเช่นกัน โดยทั้งวัยรุ่นและผู้ประกอบการ ต่างก็มีปฏิสัมพันธ์ในการสร้างและประยุกต์ใช้ภาพแทนเพื่อสร้างความหมายของเป็นเพื่อนซึ่งและซึ่งกัน และความหมายและภาพแทนของความเป็นเพื่อนอย่างน้อยตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาจะ กลายเป็นฐานของการให้ความหมายและสร้างภาพแทนความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นในยุคสมัยถัดไปที่ไม่ จำกั้อยู่แต่เพียงในหนังสืออนุสรณ์เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงผลงานเพลงและโฆษณาที่เริ่มนำเสนอภาพ แทนความหมายของความเป็นเพื่อนในราวปลายทศวรรษ 2530 เป็นจำนวนมากขึ้นด้วยเช่นกัน

อุปสรรคสำคัญที่ทำให้เราไม่อาจเข้าใจพลวัตทางประวัติศาสตร์ของความเป็นเพื่อนได้ก็คือ ธรรมเนียมในการสร้างหลักฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสืออนุสรณ์ เนื่องด้วยหนังสืออนุสรณ์เป็น หลักฐานที่สร้างพร้อมกับปีการศึกษาที่วัยรุ่นสำเร็จการศึกษา ทำให้เอกสารเหล่านี้มีลักษณะที่เป็นไป ในทางทิศเดียวกันจนไม่อาจแยกแยะและเข้าถึงความเปลี่ยนแปลงได้ง่ายนัก เพราะคณะผู้จัดทำของ แต่ละปีการศึกษาต่างก็สืบทอดรูปแบบและธรรมเนียมการจัดทำตามแบบอย่างหนังสืออนุสรณ์ที่เคย จัดทำมาก่อนหน้านี้ แม้ในบางปีการศึกษาหรือบางช่วงเวลาจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของหนังสือ ไปบ้าง แต่ส่วนมากแล้วก็ยังคงพื้นฐานของเค้าโครงของหนังสือตามแบบที่สืบทอดหรือคุ่นเคย ปัจจัย ดังกล่าวนี้ก็ส่งผลต่อรูปแบบการนำเสนอภาพถ่ายของเพื่อนที่ดูเหมือนจะไม่เปลี่ยนแปลงไปเท่าใดนัก ทำให้ยากที่จะเข้าใจถึงพลวัตทางประวัติศาสตร์ของความเป็นเพื่อนด้วยเช่นกัน แต่นั่นก็มิได้ หมายความว่า ความเป็นเพื่อนของวัยรุ่นนั้นไม่เปลี่ยนแปลงเลย เพราะเมื่อเราพิจารณาจากคำบรรยาย ภาพ ข้อเขียนประกอบอื่นๆ ประกอบกับจำนวนของหนังสืออนุสรณ์ทั้งจำนวนเล่ม จำนวนกลุ่ม ตัวอย่าง และช่วงเวลาศึกษา ก็จะพบว่าความหมายของความเป็นเพื่อนเกิดขึ้นได้ เพราะวัยรุ่นเป็นผู้ให้ ความหมายแก่ภาพถ่ายนั้นๆ ด้วยตนเอง

บทที่ 6

บทสรุป: วิทยุกับความหมายของชีวิตวิทยุ

ภาพที่ 6.1 กระแส ชนวงค์ สารานุกรม เวชนิสิต 2502-2503

ที่มา: เวชนิสิต 2502-2503, เอกสารไม่มีเลขหน้า

ในวันถ่ายภาพคณะกรรมการสโมสรนักศึกษาแพทย์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ปีการศึกษา 2502 ประธานแผนกต่างๆ ได้รับการจัดทำทางเพื่อถ่ายภาพร่วมกับอาคารสถานที่หรือสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่รับผิดชอบของตน ภาพที่ถ่ายในโอกาสดังกล่าวนี้ได้ตีพิมพ์ลงใน *เวชนิสิต* 2502 - 2503 อันเป็นหนังสืออนุสรณ์ประจำปีการศึกษาของพวกเขา กระแส ชนวงค์ ผู้เป็นประธานแผนกสารานุกรมของนักศึกษาแพทย์ศิริราชประจำปีการศึกษานี้ก็เช่นกัน เขาได้รับการจัดทำทางคล้ายกำลังเตรียมการจัดทำหนังสืออนุสรณ์บนโต๊ะเต็มไปด้วยกองภาพถ่ายในวาระต่างๆ ซ้อนกันอย่างกระจัดกระจาย (ภาพที่ 6.1) ด้านข้างของภาพถ่ายใบนี้มีคำบรรยายประกอบว่า “คนมีกรรม” อันแสดงให้เห็นถึงภาระและหน้าที่ของสารานุกรมในฐานะผู้คัดเลือกภาพถ่ายจำนวนมหาศาล เพื่อสร้างสรรค์เรื่องราวและความหมายต่อภาพถ่ายใบหนึ่งอันนำไปสู่การสร้างภาพแทนความหมายของชีวิตวิทยุที่ครั้งหนึ่งได้เกิดใน “ศิริราช” ผ่าน *เวชนิสิต* อันเป็นอนุสรณ์ของพวกเขาตั้งความต่อนหนึ่งที่กระแสได้ปรารถนาไว้ในบทสารานุกรมท้ายเล่มว่า

ในที่สุด- - -

เพื่อนๆ ที่สำเร็จแล้ว ก็จะต้องจากกันไป- - - จากไปเพื่อสร้างสรรค์ และแสวงหาความรับผิดชอบอันใหม่ ไม่มีอะไรที่แน่นอน เราอาจจะไม่ได้พบกันอีกเลยก็ได้ ใครจะรู้ได้ แต่มีสิ่งหนึ่งซึ่งผมแน่ใจว่า จะอยู่กับคุณ พบกับคุณ (ถ้าคุณต้องการ) และคอยเตือนให้คุณระลึกถึงความหลัง เมื่อครั้งที่เรายัง

อยู่ใน “ศิริราช” ด้วยกัน ซึ่งอาจจะเป็นความรักอันแสนหวาน ความผิดหวังอันแสนจะปวดร้าว หรือแม้แต่ความสมหวังที่น่าภาคภูมิใจ สิ่งนั้นคือ “เวชนิสิต” นี้เอง¹

ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายและหนังสืออนุสรณ์ที่มีได้จำกัดแค่เพียงเครื่องเตือนใจในฐานะอนุสรณ์แห่งความหลังของชีวิตในสถาบันการศึกษาเท่านั้น แต่เพื่อประมวลความหมายของชีวิตวัยรุ่นให้กลายเป็นภาพแทนของชีวิตในบันทึกอดีตแห่งชีวิตที่พวกเขาเป็นผู้สร้างและกำหนดความหมายให้แก่ช่วงชีวิตวัยรุ่นด้วยตัวของพวกเขาเอง

การศึกษาวัยรุ่นทั้งในทางประวัติศาสตร์และแขนงวิชาอื่นๆ ที่ผ่านมา หากไม่มองวัยรุ่นในฐานะช่วงวัยที่รัฐต้องการควบคุมและจัดการ ก็มักจะสนใจกลุ่มวัยรุ่นที่มีบทบาทนำในทางการเมืองและกลุ่มวัยรุ่นที่เป็นกลุ่มที่มีปัญหาเป็นสำคัญ ปัญหาดังกล่าวดำเนินควบคู่ไปกับการใช้เค้าโครงการอธิบายของประวัติศาสตร์การเมืองมาเป็นฐานในการอธิบาย ขณะเดียวกันงานประวัติศาสตร์นิพนธ์การเมืองไทยไม่ว่าจะเป็นยุคสายลมแสงแดด ยุคแสวงหา หรือแม้แต่ยุคนักศึกษาหายไปไหน ได้กลบทับเสียงของวัยรุ่นกลุ่มใหญ่ที่ได้มีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรง ด้วยเหตุนี้เองวิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงต้องการที่จะทบทวนประวัติศาสตร์วัยรุ่นผ่านมิติทางวัฒนธรรม เพื่อชี้ให้เห็นถึงการให้ความหมายและการสร้างภาพแทนของชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 โดยพิจารณาวัยรุ่นในบริบทของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยอันเป็นพื้นที่ทางสังคมที่พวกเขาใช้เวลาเสียหนึ่งของชีวิตมากที่สุด และใช้ภาพถ่ายจากหนังสืออนุสรณ์อันเป็นเอกสารที่พวกเขาเป็นผู้สร้างและให้ความหมายด้วยตนเอง เพื่อคืนเสียงและชีวิตของพวกเขาที่หายไปจากงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ให้กลับคืนมาอีกครั้ง ตลอดการศึกษาที่ผ่านมาผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะเป็นวัยรุ่นกับความเป็นวัยรุ่น วัยรุ่นกับภาพถ่ายและหนังสืออนุสรณ์ วัยรุ่นกับความเป็นนักอุดมคติ และวัยรุ่นกับความเป็นเพื่อน ฉะนั้นในบทสรุปนี้ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึง “วัยรุ่นกับความหมายของชีวิตวัยรุ่น” เพื่อขมวดปมความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นกรุงเทพฯ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวทางกับปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ ตลอดจนสำคัญของหนังสืออนุสรณ์ในฐานะบันทึกอดีตของวัยรุ่นกรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน

กรอบการศึกษาภาพถ่ายของวิทยานิพนธ์เล่มนี้คือ การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้กำหนดความหมายทั้งผู้ถ่ายภาพและผู้ใช้ภาพ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความตั้งใจในการนำเสนอความหมายและภาพแทนของชีวิตวัยรุ่น แม้วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะให้น้ำหนักแก่ผู้ที่เป็นวัยรุ่นมากกว่าผู้ที่มีได้เป็นวัยรุ่น แต่จากการนำเสนอในบทว่าด้วยความเป็นวัยรุ่นก็ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า กลุ่มคนที่อยู่ในภาครัฐและธุรกิจต่างก็มองวัยรุ่นว่าอยู่ในช่วงวัยที่มีความสำคัญและแตกต่างจากวัยเด็ก ดังที่ได้ชี้ให้เห็นผ่าน

¹ เวชนิสิต 2502-2503, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

เอกสารประเภทตำราทางคหกรรมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว คู่มือการใช้ชีวิต และตำราทางจิตวิทยา ตลอดจนโฆษณาในนิตยสารแล้วว่า ทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจต่างพยายามสร้างภาพแทนของความเป็นวัยรุ่นผ่านภาพถ่าย เพื่อสื่อสารความเป็นวัยรุ่นให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคม ขณะเดียวกันภาพแทนที่ปรากฏผ่านภาพถ่ายก็มีได้เป็นสิ่งที่เกิดจากองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับวัยรุ่นในลักษณะที่เป็นสากลดังที่เข้าใจเพียงอย่างเดียว เพราะบริบททางการเมืองและสังคมก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้คนต้องตระหนักให้ความสนใจต่อกลุ่มคนที่เป็นวัยรุ่น และเร่งแสวงหองค์ความรู้ที่อธิบายการแสดงออกทางสังคมของวัยรุ่นที่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็ว นอกจากนี้ทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจต่างก็พยายามช่วงชิงความหมายและใช้ประโยชน์จากความเป็นวัยรุ่นเพื่อให้พวกเขาสามารถเข้าใจและเข้าถึงกลุ่มคนผู้เป็นวัยรุ่นได้มากยิ่งขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวนำมาสู่การสร้างภาพแทนของชีวิตวัยรุ่นที่แตกต่างกันตามเป้าหมายและความตั้งใจของทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจ ดังจะเห็นได้จากฝั่งภาครัฐเน้นนำเสนอภาพถ่ายของวัยรุ่นในเชิงแบบอย่างหรือตัวอย่างของความเป็นวัยรุ่น ส่วนภาคธุรกิจก็ใช้ภาพถ่ายโฆษณาเพื่อชี้ให้เห็นว่าวัยรุ่นเป็นช่วงวัยแห่งความทันสมัยผ่านความสดใสและสนุกสนาน แต่จุดร่วมกันของความหมายที่แสดงผ่านภาพถ่ายของทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจก็คือ ชีวิตวัยรุ่นเป็นชีวิตที่แยกขาดจากสังคมภายนอกโดยสิ้นเชิง การใช้ความหมายดังกล่าวสำหรับภาครัฐเป็นไปเพื่อเรียกร้องให้สังคมให้ความสนใจต่อวัยรุ่นมากยิ่งขึ้น ขณะที่ภาคธุรกิจใช้เพื่อดึงดูดกลุ่มผู้บริโภคที่เป็นวัยรุ่นในฐานะกลุ่มผู้บริโภคหลักของสังคม

แต่หนังสืออนุสรณ์กลับเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า ชีวิตวัยรุ่นมิได้แยกขาดจากสังคมดังที่ภาครัฐและภาคธุรกิจพยายามจะนำเสนอ ย้อนกลับไปที่ข้อเสนอของพามেলা ไรเนีย-เคเบิร์ก (Pamela Riney-Kehrberg) ที่กระตุ้นให้นักประวัติศาสตร์ใช้หนังสืออนุสรณ์ในฐานะเอกสารที่ช่วยเข้าใจชีวิตวัยรุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 20-21² แต่สิ่งที่เคเบิร์กยังมิได้เน้นย้ำมากนักก็คือ หนังสืออนุสรณ์เป็นของวัยรุ่น กล่าวคือวัยรุ่นได้ตระหนักว่าตนเองเป็นเจ้าของและผู้สร้างเอกสารอย่างแท้จริง ความรู้สึกดังกล่าวเป็นสิ่งที่ได้รับการเน้นย้ำในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์มาโดยตลอดตั้งแต่ที่ *เวชเชนลิต* 2473 ได้ถือกำเนิดขึ้น แม้วัยรุ่นทั้งในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยในแต่ละปีการศึกษาต่างแสดงออกมามากกว่าพวกเขาไม่เคยมีประสบการณ์ในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์มาก่อน แต่พวกเขาก็พยายามทำหนังสืออนุสรณ์ในปีการศึกษาให้ออกมาดีที่สุดเท่าที่พวกเขาจะทำได้ เพื่อให้หนังสืออนุสรณ์ที่ออกมาเป็นอนุสรณ์อันทรงคุณค่าและเป็นสิ่งที่บันทึก “ความรู้สึกแห่งยุคสมัย” ของพวกเขาด้วยเช่นกัน

การศึกษาประวัติศาสตร์วัยรุ่นโดยให้นักกับบริบททางการเมืองมีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้ชีวิตของวัยรุ่นในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยแยกขาดจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอก แต่

² Pamela Riney-Kehrberg, “The High School Yearbook,” *Journal of the History of Childhood and Youth* 10, 2 (Spring 2017): 159-166.

การศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านมิติทางวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญต่อระบบความรู้และความคิดช่วยให้เราเข้าถึงและเข้าใจเสียงของวัยรุ่น และช่วยอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างกว้างขวางกว่าที่เคย เพราะภาพแทนของชีวิตวัยรุ่นเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองและสังคมในแต่ละทศวรรษ คำอธิบายข้างต้นนี้สัมพันธ์กับแนวทางในการนำเสนอภาพถ่ายของวัยรุ่นผ่านหนังสืออนุสรณ์ที่สารานุกรมและคณะผู้จัดทำเลือกสรรว่า อะไรควรค่าแก่การบันทึกและเป็นสิ่งเพื่อนร่วมรุ่นของพวกเขาควรที่จะจดจำไม่เพียงในฐานะอดีตแห่งวันวาน แต่เป็นความรู้สึกแห่งยุคสมัยของพวกเขาที่กำลังจะผ่านพ้น ลักษณะดังกล่าวนี้สัมพันธ์กับค่านิยมทางสังคมและความต้องการในการนำเสนอตนเองของวัยรุ่น ดังที่แสดงให้เห็นผ่านบทว่าด้วยความเป็นวัยรุ่น และความคิดสร้างสรรค์แล้ว

นอกจากนี้ธรรมชาติของหนังสืออนุสรณ์ก็เป็นสิ่งที่มีกำเนิดและพัฒนาการควบคู่ไปกับบริบททางการเมืองและสังคม กล่าวคือ หนังสืออนุสรณ์เป็นสิ่งที่เกิดจากความพยายามของวัยรุ่นที่ต้องการจะไปให้พ้นจากการทำหนังสือพิมพ์โรงเรียน (ยกเว้นกรณีของ *เวชนิสิต*) แต่พวกเขาเองก็ยังมีได้ อยากจะละทิ้งคุณค่าหนังสือพิมพ์โรงเรียนในฐานะของเอกสารที่ให้ข่าวสาร ความเคลื่อนไหวภายในโรงเรียน ตลอดจนเป็นพื้นที่ให้วัยรุ่นได้ฝากฝีมือในการเขียนและเผยแพร่ผลงานของพวกเขาให้เพื่อนร่วมชั้นเรียนได้อ่าน จึงส่งผลให้หนังสืออนุสรณ์ในช่วงแรก (ทศวรรษ 2500 ถึงทศวรรษ 2510) ทำให้หน้าที่ในเชิงวรรณกรรมควบคู่กับการเป็นสิ่งอนุสรณ์ และลักษณะดังกล่าวได้นำมาสู่การถือกำเนิดขึ้นของหนังสืออนุสรณ์การเมืองในปลายทศวรรษ 2510 ที่คณะผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์ได้ใช้ประโยชน์ทางวรรณกรรมของหนังสืออนุสรณ์ในฐานะเครื่องมือแสดงออกซึ่งความคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง ก่อนที่หนังสืออนุสรณ์จะทำหน้าที่เป็นสิ่งอนุสรณ์อย่างจริงจังตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา

ลำดับพัฒนาการโดยสังเขปนี้สัมพันธ์กับการปรากฏภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์ที่ทวีจำนวนเพิ่มและช่วงชิงพื้นที่ในหน้ากระดาษของหนังสืออนุสรณ์เพิ่มมากขึ้นจนในราวปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา อาจกล่าวได้ว่าหนังสืออนุสรณ์แทบจะกลายเป็นสมุดภาพไปเสียแล้ว ปรากฏการณ์ดังกล่าวยังชี้ให้เห็นถึงการสื่อสารข้อมูลผ่านหนังสืออนุสรณ์ที่เปลี่ยนแปลงจากข้อมูลเชิงลายลักษณ์ก็พัฒนามาสู่ภาพถ่าย อันเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการรวมกลุ่มทางสังคมของวัยรุ่นที่เปลี่ยนจากสังคมนวมหมู่มาสู่สังคมที่เน้นความเป็นปัจเจกมากขึ้น ขณะเดียวกันจำนวนของภาพถ่ายที่เพิ่มจำนวนขึ้นในหนังสืออนุสรณ์ก็ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของเทคโนโลยีการถ่ายภาพที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เทคโนโลยีเป็นสิ่งไกลตัว ใช้งานได้ยาก มีราคาสูงมาก ก็กลายเป็นเทคโนโลยีที่แม้จะมีราคาไม่ถูกนัก แต่ก็เข้าถึงได้ง่าย ใช้งานได้ง่าย ประกอบกับความพยายามของกลุ่มผู้ประกอบการเกี่ยวกับเทคโนโลยีการถ่ายภาพพยายามทำให้เทคโนโลยีการถ่ายภาพกลายเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและมีความสำคัญในฐานะเครื่องมือบันทึกเสียเวลาหนึ่งของชีวิตก็ยิ่งทำให้การถ่ายภาพเริ่มเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตวัยรุ่นมากขึ้น

ด้วยเช่นกัน ดังนั้นความสัมพันธ์ของปัจจัยทั้งหมดนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นด้วยกัน

แนวทางในการนำเสนอภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ถึงราวต้นทศวรรษ 2510 ภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์มักจะเป็นภาพกิจกรรมภายในสถาบันการศึกษาทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ภาพถ่ายเหล่านี้นอกจากที่จะบอกว่า มีกิจกรรมอะไรเกิดขึ้นบ้างในรอบปีการศึกษาหนึ่งๆ แล้ว กิจกรรมทางสังคมเหล่านี้ก็ยังชี้ให้เห็นถึงความประทับใจและความภาคภูมิใจของวัยรุ่นที่พวกเขาเข้าร่วมแรงร่วมใจกันจัดงานเหล่านี้ขึ้นมาได้ ขณะเดียวกันภาพถ่ายกิจกรรมขนาดใหญ่ที่นำเสนอผ่านหนังสืออนุสรณ์ก็ยังชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของบริบทของสังคมภายนอกที่เข้ามาอิทธิพลต่อวัยรุ่นในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ดังที่วิทยานิพนธ์เล่มนี้พัฒนาข้อเสนอที่เกี่ยวข้องกับงานศึกษาของวิลลา วิลัยทอง ในเรื่องแพชชั่นที่วิลลาได้ชี้ให้เห็นถึงกิจกรรมบันเทิงที่เติบโตขึ้นภายใต้บรรยากาศทางการเมืองในยุคเผด็จการทหารในทศวรรษ 2500 ถึงราวต้นทศวรรษ 2510³ แต่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ชี้ให้เพิ่มเติมอีกว่า วัยรุ่นก็รับเอาบริบทดังกล่าวมาปรับใช้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดกิจกรรมทางสังคมของวัยรุ่นด้วยเช่นกัน ภาวะเช่นนี้จะเริ่มถูกท้าทายด้วยบริบททางการเมืองในทศวรรษ 2510 ที่วัยรุ่นเรียกร้องให้เพื่อนร่วมสังคมผู้เป็นหนี้ของภาษีประชาชนได้อุทิศตนเพื่อรับใช้มวลชน อันนำมาสู่การใช้ภาพถ่ายเพื่อตอบสนองอุดมคติทางการเมืองของวัยรุ่น วัยรุ่นได้ใช้พลังของภาพถ่ายผนวกกับเรื่องราวที่พวกเขาได้แต่งขึ้นเพื่อกระตุ้นให้เพื่อนร่วมสังคมได้ออกมาแสดงพลังและหันมาให้ความสนใจต่อปัญหาสังคมมากยิ่งขึ้นผ่านแนวคิดชายใหม่ที่เติบโตขึ้นในห้วงเวลาดังกล่าว ลักษณะดังกล่าวสัมพันธ์กับการที่วัยรุ่นใช้ภาพถ่ายเพื่อแสดงพลังและบทบาทของตนเองผ่านการสร้างภาพในเชิงอุดมคติและเสียดสีสังคม อันสัมพันธ์กับลักษณะหนึ่งของความเป็นวัยรุ่นที่พวกเขาารู้สึกว่าตนเองเติบโตและต่อต้านผู้ใหญ่มากขึ้น

การเลือกใช้ภาพถ่ายของวัยรุ่นยังแสดงให้เห็นการสร้างความเป็นเพื่อนที่มีใช่เป็นเพียงเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลแต่เพียงอย่างเดียว แต่ความเป็นเพื่อนที่แสดงออกผ่านภาพถ่ายดังที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาของงานศึกษาทางประวัติศาสตร์ก่อนหน้าที่มีมุมมองวัยรุ่นผ่านระบบตีเนียร์ริตี้หรือระบบอาวุโสอันเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของวัยรุ่นในมหาวิทยาลัย ซึ่งโดยมากแล้วการอธิบายผ่านระบบดังกล่าวมักเป็นการมุ่งอธิบายให้เห็นถึงอิทธิพลของบริบททางการเมืองที่เข้ามาทำลายระบบทางสังคมที่ล้าหลัง และทำให้สังคมวัยรุ่นให้ความสำคัญกับเสรีภาพของบุคคลมากยิ่งขึ้น แต่ในทางกลับกันคำอธิบายดังกล่าวนี้กลับไม่เพียงพอที่จะอธิบาย

³ วิลลา วิลัยทอง, “แต่งตัวให้ผู้หญิงชนชั้นกลางไทย: “นักดีไซน์แบบ” และวัฒนธรรมความงามในสมัย “พัฒนา”,”

โครงสร้างทางสังคมของวัยรุ่นภายหลังทศวรรษ 2510 ได้เลย ด้วยปัญหาดังกล่าวทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้หันกลับมาทบทวนความสัมพันธ์ทางสังคมของวัยรุ่นผ่านมิติทางวัฒนธรรมเพื่อชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการให้ความหมายที่มีผลต่อการสร้างภาพแทนความสัมพันธ์ทางสังคมของวัยรุ่นเพื่อชี้ให้เห็นว่า ความเป็นเพื่อนเปลี่ยนแปลงตามบริบททางการเมืองและสังคม ด้วยการชี้ให้เห็นผ่านคำว่า “สามัคคี” ที่มีกติกาคือความในฐานะของการแบ่งกลุ่มแบ่งพวกตามระบบชีนีเยร์ริตี้ แต่ถ้าพิจารณาผ่านมิติทางวัฒนธรรมก็จะพบว่าคำว่า สามัคคี หมายความว่า การได้ร่วมกลุ่มร่วมสมาคมกัน ก่อนที่คำดังกล่าวที่ถูกแทนที่ด้วยคำว่า “ความผูกพัน” ในฐานะของเครื่องมือที่วัยรุ่นใช้ประดับประดาความสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้บริบทแห่งความเป็นปัจเจกที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปลายทศวรรษ 2510 ที่ทำให้วัยรุ่นมีความเชื่อมั่นในศักยภาพและความคิดของตนเองมากยิ่งขึ้น และคำดังกล่าวมีส่วนสำคัญที่ทำให้ความหมายและภาพแทนของหนังสืออนุสรณ์เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน

ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่พบเห็นได้น้อยมากในกลุ่มหนังสืออนุสรณ์ในสถาบันการศึกษาที่อยู่ในเขตพื้นที่ต่างจังหวัด กล่าวคือ ในขณะที่หนังสืออนุสรณ์ในกรุงเทพฯ เต็มไปด้วยความน่าตื่นตาใจในการนำเสนอภาพถ่ายและเนื้อหา แต่เราพบลักษณะดังกล่าวในหนังสืออนุสรณ์ของสถาบันการศึกษาในต่างจังหวัดได้ไม่มากนัก ส่วนหนึ่งอาจเป็นความรู้ในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ของผู้คนในต่างจังหวัดจำกัดเฉพาะความหมายของการเป็นสิ่งอนุสรณ์เท่านั้น จึงทำให้เราไม่พบการเปลี่ยนแปลงและความคิดสร้างสรรค์ในตัวเล่มเท่าใดนัก ความแตกต่างดังกล่าวนี้ส่วนหนึ่งก็สัมพันธ์กับปัจจัยในเชิงพื้นที่ที่กล่าวคือ กรุงเทพมหานครนอกจากที่จะเป็นเมืองหลวงแล้ว ก็ยังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมที่สำคัญของประเทศ จึงทำให้วัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ มิได้เพียงแต่มีโอกาสทางการศึกษาเท่านั้น แต่ยังพวกเขายังมีโอกาสเข้าถึงวิทยาการ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี วัฒนธรรมบันเทิง วัฒนธรรมสมัยนิยมใหม่ๆ ตัวอย่างเช่น แฟชั่น รวมไปถึงถึงการรวมกลุ่มทางการเมืองและสังคมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ได้ปรากฏการเลือกใช้ภาพถ่ายที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ที่แสดงความหมายของชีวิตวัยรุ่นที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละทศวรรษ และมีส่วนที่ทำให้ภาพแทนชีวิตของวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ แตกต่างไปจากพื้นที่อื่นของไทยด้วยเช่นกัน

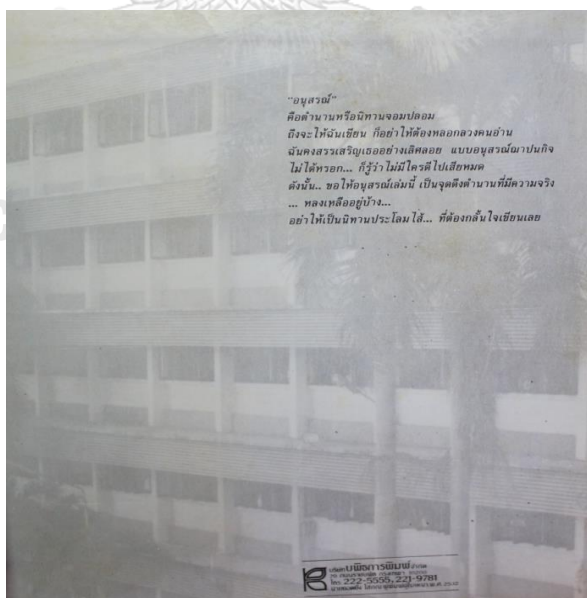
ตลอดทั้งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ชีวิตวัยรุ่นอาจไม่ใช่แค่ชีวิตที่ปรากฏบนท้องถนนอย่างที่เรารู้จักกัน แต่เป็นภาพถ่ายที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ที่ไม่เพียงแต่ช่วยให้เราแค่วัยรุ่นเท่านั้น แต่ยังทำให้เราเข้าใจถึงโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของพวกเขาด้วยเช่นกัน เพราะ

สารานุกรมและคณะผู้จัดทำต่างตั้งใจให้หนังสืออนุสรณ์เป็นเครื่องบันทึกความรู้สึกและทัศนคติต่อยุคสมัยของพวกเขา ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายอาคารเรียนหลังหนึ่งของโรงเรียนสตรีวิทยาที่ปรากฏท้ายหนังสือ *สตรีวิทยา 2531* ก็คงไม่แตกต่างจากภาพถ่ายอาคารเรียนที่พบเห็นได้ทั้งในหนังสืออนุสรณ์ของวัยรุ่นหญิงสตรีวิทยาและที่อื่นทั่วไป แต่ข้อความที่ปรากฏบนมุมขวาของภาพถ่าย ทำให้ความหมายของภาพถ่ายอาคารหลังนี้เปลี่ยนไป (ภาพที่ 6.2) ดังความว่า

“อนุสรณ์” คือตำนานหรือนิทานจอมปลอม ถึงจะให้ฉันทเขียน ก็อย่าให้ต้องหลอกลวงคนอ่าน
ฉันทสรรเสริญเธอ อย่างเลิศลอย แบบอนุสรณ์ฉันทปก

ไม่ได้หรอก ก็รู้ว่าไม่มีใครจะไปเสียหมด ดั่งนั้น ขอให้อนุสรณ์เล่มนี้เป็นจุดตั้งตำนานที่มีความจริง
หลงเหลืออยู่บ้าง... อย่าให้เป็นนิทานประโลมไส้ ที่ต้องกลืนใจเขียนเลย⁴

ข้อความข้างต้นมีส่วนสำคัญที่ทำให้เราได้ถูกคิดและมองภาพถ่ายอาคารเรียนหลังนี้เสียใหม่ ดังที่สารานุกรมได้ย้าเตือนผู้อ่านให้ละเอียดอ่อนต่อสิ่งที่อยู่ตรงหน้าว่า “ขอให้อนุสรณ์เล่มนี้เป็นจุดตั้งตำนานที่มีความจริง หลงเหลืออยู่บ้าง” ภาพถ่ายและข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานครตลอดทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ว่าการให้ความหมายและภาพแทนที่ปรากฏผ่านภาพถ่ายในหนังสืออนุสรณ์ตลอดวิทยานิพนธ์ทั้งเล่มนี้มีได้มีเพียงระนาบเดียว แต่จากข้อความประกอบภาพถ่ายก็ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า วัยรุ่นมีความตั้งใจที่จะให้หนังสืออนุสรณ์ที่พวกเขาจัดทำขึ้นมีคุณค่าและความหมาย ตลอดจนแสดงภาพแทนแห่งยุคสมัยของพวกเขา

ภาพที่ 6.2 ภาพถ่ายอาคารเรียนที่รองปกหลังหนังสืออนุสรณ์โรงเรียนสตรีวิทยา ปีการศึกษา 2531
ที่มา: *สตรีวิทยา 2531*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

⁴ *สตรีวิทยา 2531*, เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ดังนั้นหนังสืออนุสรณ์ในแต่ละปีการศึกษาไม่ได้เป็นแค่เพียง “อนุสรณ์” ที่วัยรุ่นใช้เพื่อระลึกถึงเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นความหมายของความเป็นวัยรุ่นไม่ว่าจะความเชื่อมั่นและมั่นใจในตนเอง การขบถต่อกฎระเบียบและค่านิยมทางสังคม ความคิดสร้างสรรค์ และการมองตนเองในฐานะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง ผ่านประยุกต์ใช้เทคนิคและเทคโนโลยีการถ่ายภาพ ตลอดจนใช้พลังของภาพถ่ายเพื่อถ่ายทอดความหมายและสร้างภาพแทนของชีวิต ตลอดจนความพยายามแสวงหาแนวทางในการนำเสนอหนังสืออนุสรณ์ในรูปแบบใหม่ๆ ที่แตกต่างจากหนังสืออนุสรณ์ที่เคยมีมาก่อนหน้า ดังเช่น หนังสืออนุสรณ์การเมือง ทั้งหมดนี้ล้วนแสดงให้เห็นว่า ถ้าหากต้องการรู้จักและเข้าใจถึงชีวิตวัยรุ่น หนังสืออนุสรณ์เป็นเอกสารชิ้นต้นที่ไม่อาจมองข้ามความสำคัญได้เลย

รายการอ้างอิง

เอกสารชั้นต้น: หนังสืออนุสรณ์ หนังสือต้อนรับน้องใหม่ และหนังสือครบรอบรุ่น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รัฐศาสตร์ฉบับต้อนรับน้องใหม่ 2501.

สิงห์คารณรุ่นลิบห้า คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2505).

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นิติศาสตร์ฉบับต้อนรับศตวรรษใหม่.

รัฐศาสตร์'21: หนังสืออนุสรณ์บัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์รุ่นที่ 21.

ครั้งหนึ่งในอดีต (ปีการศึกษา 2524).

ณ ที่นี้...มีวันวาน: หนังสืออนุสรณ์แห่งความทรงจำ บัณฑิตรัฐศาสตร์ รุ่น 33

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

หยาดฝน.

ศิลปศาสตร์ 2506.

ศิลปศาสตร์ 2508.

เสื่อชะอย่าง.

อนุสรณ์บัณฑิต 2532

มหาวิทยาลัยมหิดล

เวชนิสสิต 2473.

เวชนิสสิต 2478.

เวชนิสสิต 2502-2503.

เวชบัณฑิต 68 (2505 – 2506).

เวชนิสสิต 2506 – 2507.

เวชนิสลิต 2510 – 2511.

เวชขบัณชิตรุ่น 75 พ.ศ. 2512 – 2513.

ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2503.

ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2509.

ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2512.

คำเนึงถึงความหลัง แพทย์ปริญญารุ่น 3 (พ.ศ. 2473) 27 มีนาคม 2526.

รามมา 7.

รามมา 8.

Ramathibodi 1985.

แห่งกาลเวลา: Rama the 16th.

หนังสืออนุสรณ์แพทยศาสตร์รามมาธิบตีรุ่นที่สิบเจ็ด (พ.ศ.2524 – 2530).

โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย

อนุสรณ์ 2504 ที่ระลึกคณณะนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย
กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2516).

กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2524).

กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2530).

โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

บดินทรเดชา 2516.

บดินทร์ 2517.

นิลุบล 20.

บดินทรรุ่น 8.

Fifteenth Bodindechas Yearbook Vol.15.

บดินทรเดชา 2530.

บดินทรเดชาปีการศึกษา 2531 รุ่น 17.

บดินทรเดชารุ่น 18.

บดินทรเดชารุ่น 19.

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

- ต.อ. ฉบับที่ 14 2505.
 ต.อ. ฉบับที่ 15 2506.
 ต.อ. ฉบับที่ 16 2507.
 ต.อ. ฉบับที่ 17 2508.
 เตรียมอุดมศึกษา 2509.
 กฎแฉแห่งมหาทวาร (2518).

โรงเรียนราชินี

- ราชินี 2503.
 ราชินี 2506.
 ราชินี 2516.
 ราชินี 2518.
 ราชินี 2523.
 ราชินี 2524.
 ราชินี 2525.
 ราชินี 2527.
 ราชินี 2528.
 ราชินี 2529.
 ราชินี 2530.
 ราชินี 85 (2532).

โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒารามในพระบรมราชินูปถัมภ์

- พฤษภา 18.

โรงเรียนสตรีวิทยา

- สตรีวิทยา 2515.

สตรีวิทยา 2530.

สตรีวิทยา 2531.

สตรีวิทยา 2532.

สตรีวิทยา 2533.

โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

สมานมิตร 2515.

สมานมิตร 16.

สมานมิตร 17.

ศึก: สมานมิตร 17.

กุหลาบบานเมื่อปี ร.ศ.194: สมานมิตร 18.

สมานมิตร 2519.

สมานมิตร 21.

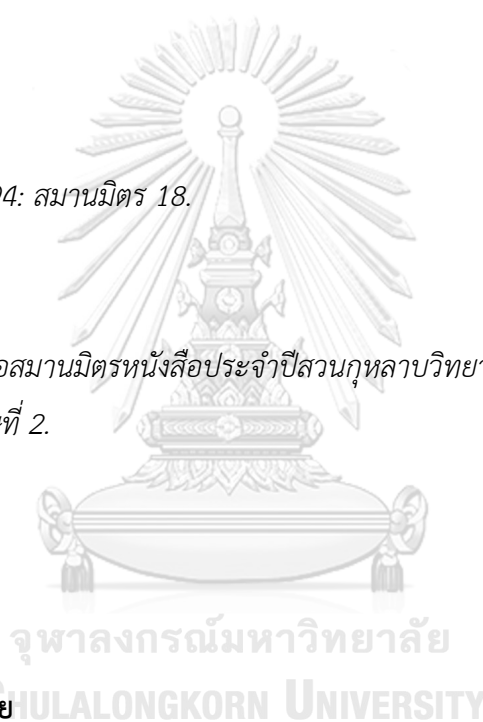
ก้าวที่ก้าวสิบแปด: หนังสือสมานมิตรหนังสือประจำปีสวนกุหลาบวิทยาลัย พุทธศักราช 2522.

สมานมิตรปีที่ 1 ศตวรรษที่ 2.

สมานมิตร 26.

สมานมิตร 103.

สมานมิตร 104.

โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

วชิราวุธ 40.

วชิราวุธ 48.

วชิราวุธ 55.

วชิราวุธ 57.

โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย

วัฒนา 108.

ถาลืมได้ รุ่น 109.

วัฒนธรรม 110.

วัฒนธรรมวิทยาลัย 111 ปี.

วัฒนธรรม 112.

เอกสารขั้นต้น: สิ่งพิมพ์รัฐบาล

คำปราศรัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี กล่าวในโอกาสวันครบรอบปีแห่งการปฏิวัติ

10 ตุลาคม 2502

เด็กของเรา: หนังสือวันเด็กแห่งชาติประจำปีพุทธศักราช 2502

เด็กวัยรุ่นของเรา: หนังสืองานเด็กแห่งชาติประจำปีพุทธศักราช 2503

ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบรอบปีแห่งการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี 10 กุมภาพันธ์ 2503.

ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ในปี 2505

ทางสายใหม่: หนังสือวันเด็กแห่งชาติประจำปี พ.ศ. 2519

รายงานการวิจัยเด็กวัยรุ่น

วัยรุ่นวัยสร้างสรรค์เพื่อสังคมไทย

สมุดสถิติรายปีประเทศไทย บรรพ 32 2519-2523

อนุสารจรรยาศึกษาฉบับที่ 5

เอกสารขั้นต้น: เอกสารตีพิมพ์อื่น ๆ

เกษียร เตชะพีระ. *รัฐлікแห่งยุคสมัย*. กรุงเทพฯ: ทางไท, 2532.

แดน ปิข บรัดเลย์. *หนังสืออักษรวิธานศัพท์ (Dictionary of the Siamese Language)*, แปลโดย

อาจารย์ทัต, พิมพ์ครั้งใหม่ (พระนคร, โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514)

ทวิรัช ธานาคม, *พัฒนาการครอบครัวและเด็ก* (พระนคร: กรมการฝึกหัดครู, 2509)

ถอดเทปคำบรรยายเรื่อง เด็ก...ความหวังสุดท้ายของชาติ บรรยายโดย ศาสตราจารย์คุณหญิงเต็มศิริ

บุญยสิงห์ ให้สมาชิกลสมาคมสันติสุขฟัง ณ ห้องประชุม ตึกพยาธิวิทยา โรงพยาบาลพระ

มงกุฎเกล้า วันเสาร์ที่ 25 สิงหาคม 2527

นราธิป, “โคลงกำหนดอายุมนุษย์,” *วชิรญาณวิเศษ* 5, 53 (19 ตุลาคม ร.ศ.109): 630.

บริษัทอีสท์แมนโกดัก. *มาถ่ายภาพกันเถิดด้วยกล้องแบบถ่ายง่ายและกล้องอัตโนมัติ*, แปลโดย

ไพบูลย์ มุสิกโปดก. กรุงเทพฯ: บริษัทโกดัก (ประเทศไทย) จำกัด, 2522.

ประมวล ดิคคินสัน. *วัยวัฒนา จิตวิทยาพัฒนาการ วัยรุ่น วัยเร่ง*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: แพร่-
พิทยา, 2527.

ประยูรศรี มณีสร. *จิตวิทยาวัยรุ่น*. พิมพ์ครั้งที่ 3. 2532

พิธีพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุท้องสนามหลวง 14 ตุลาคม 2517

รพพิมพ์ (นามปากกา). *วัยรุ่นเรียนโลก*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2516.

_____ *วัยรุ่นเรียนโลก*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2518.

วันมหาวิปโยค 14 ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ, อักษรบัณฑิต, ม.ป.ป)

สมชาย ธีธฤณกุล. *จิตวิทยาวัยรุ่น*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิษณุ, 2526.

สุชา จันทน์เอม. *จิตวิทยาพัฒนาการ*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2520.

_____. *จิตวิทยาพัฒนาการ*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2526.

_____. *จิตวิทยาวัยรุ่น*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

สุพัฒนา เดชาตวิวงศ์ ณ อยุธยา, “จิตเวชศาสตร์และสุขภาพจิต,” *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดย
พระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 10* (2531): 208.

สุจิตร์นิทรรศการภาพถ่ายระหว่างวิทยาลัยเอกชน ณ วิทยาลัยกรุงเทพครั้งที่ 2.

สุจิตร์นิทรรศการ'21.

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. *สยามแลลาวในสายตานิซันนารีชาวอเมริกัน*. กรุงเทพฯ: กรม
ศิลปากร, 2557.

The first creative photo contest 1984.

เอกสารต้น: นิตยสาร วารสาร และหนังสือพิมพ์

คนโฆษณา

ดิฉัน

มีเดีย

ยูงทอง

สารศิริราช

เอกสารชั้นต้น: เอกสารไม่ตีพิมพ์

ทวีชัย พงศ์มณีรัตน์. *การวางแผนกลยุทธ์ทางการสร้างสรรค์ (creative strategy) ของฟิล์มสี*

“ฟูจิ” โดยบริษัท HDM จำกัด. สารนิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโฆษณา คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

นิพนธ์ เจริญพจน์. *วัยรุ่นไทย*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2513.

นุชนาฏ งามสมภพ. *การศึกษาคำคิดเห็นของนิสิตนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครต่อเทปคาสเซตเพลงไทยสากล*. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

พนิดา พาหุกาญจน์. *ความสำคัญของกระบวนการตัดสินใจของผู้บริโภคต่อการวางแผนโฆษณาศึกษาเฉพาะกรณีสินค้าฮานามิ*. สารนิพนธ์วารสารศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโฆษณา คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

อภัย เลาหมนตรี. *ทัศนคติของผู้บริโภคในเขตกรุงเทพมหานครที่มีต่อเครื่องพิมพ์ดีดแบบกระเป่าหัว*. วิทยานิพนธ์พาณิชยศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาการตลาด บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

Dhanagom, Davirashmi. *The role of home economics in democratic family living with reference to child wellbeing proposals for such education in Thailand*. Doctor of Philosophy in the Graduate School of the Ohio State University, 1954.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารชั้นต้น: เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

โฆษณากล้องถ่ายรูป kodak รุ่น vr35 ออกอากาศปี 2528 [ออนไลน์], 5 มิถุนายน 2560.

แหล่งที่มา <https://www.youtube.com/watch?v=dZYbl5uzZf0>.

ภาพปกเทปคาสเซตอัลบั้ม “ขวัญใจนักเรียน” ของวงดิอินโนเซ็นท์ [ออนไลน์],

25 กรกฎาคม 2558. แหล่งที่มา

<http://topicstock.pantip.com/chalermkrung/topicstock/2009/07/C8143837/C8143837.html>

ภาพปกเทปคาสเซตอัลบั้ม “อยู่หอ” ของวงดิอินโนเซ็นท์ [ออนไลน์],

25 กรกฎาคม 2558. แหล่งที่มา

<http://topicstock.pantip.com/chalermkrung/topicstock/2009/07/C8143837/C8143837.html>

ภาพปกเทปอัลบั้ม “รักปักใจ” วงสาวสาวสาว [ออนไลน์], 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2558.

แหล่งที่มา <http://www.saosaosao.com/discography/รักปึกใจ/>.

ภาพปกเทปอัลบั้ม “ประตู่ใจ” วงสาวสาวสาว [ออนไลน์], 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2558.

แหล่งที่มา <http://www.saosaosao.com/discography/ประตู่ใจ/>.

ภาพปกเทปอัลบั้ม “หากคนร่วมฝัน” วงสาวสาวสาว [ออนไลน์], 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2558.

แหล่งที่มา <http://www.saosaosao.com/discography/หากคนร่วมฝัน/>.

มาตุพรนงค์ชีพ ของเด็ก ม.7 เตรียมอุดมฯ เมื่อ พ.ศ.2513-2514 กัน [ออนไลน์], 26 พฤศจิกายน 2559. แหล่งที่มา

<http://www.thaiscooter.com/forums/showthread.php?t=100989#WbZnm9MJHVo>

สมุดเฟรนด์ชิพของไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (พ.ศ. 2500-2501) [ออนไลน์], 26 พฤศจิกายน 2559.

แหล่งที่มา <http://www.paiboonarc.in.th/>

เอกสารชั้นรอง: หนังสือและบทความในหนังสือ

กนก วงษ์ตระหง่าน. *การเกิดและขยายเมืองกรุงเทพ: การศึกษาทางการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

กาญจนา แก้วเทพ. *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ: เอดิสันเพรสโปรดักส์, 2544.

เกรก เจ. เรย์โนลด์ส. *เจ้าสัว ชุนตีก คักตินิกา ปัญญาชน และคนสามัญ รวมบทความ*

ประวัติศาสตร์: แนวคิดและวิธีการศึกษาของเกรก เจ. เรย์โนลด์ส. วารุณี โอสธารมย์

(บรรณาธิการแปล). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556.

แคน สาริกา. *คนตุลาตายแล้ว*. นนทบุรี: สาริกา, 2550..

จันทน์ เจริญศรี. *โพสต์โมเดิร์นและสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2545.

ใจ อึ้งภากรณ์, สุราชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ. *อาชญากรรมโดยรัฐในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง*.

กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519, 2544.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. *สำนักนั้น วัฒนธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477 – 2511*.

กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2535.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. *ลัทธิชาตินิยมไทย/กัมพูชา: กรณีศึกษาปราสาทเขาพระวิหาร*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ

ไต้ยัด้าและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552.

ชัยอนันต์ สมุทรวานิช, สมบูรณ์ สุขสำราญ, กนก วงษ์ตระหง่าน และสุชุมพันธ์ บริพัตร, ม.ร.ว..

- จากป่าสู่เมือง: การศึกษาการเปลี่ยนแปลงในอุดมการณ์ของนักศึกษาไทยจากปี 2519. กรุงเทพฯ: สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. อ่าน(ไม่)เอาเรื่อง: รวมบทความวรรณกรรมศึกษาและบทวิจารณ์วรรณกรรมไทยและเทศ. กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2547.
- ทวีศักดิ์ เพื่อกสม. เชื้อโรค ร่างกาย และรัฐเวชกรรม: ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ. แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์, ประกายทอง สิริสุข, ม.ร.ว. และดำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2548.
- ธงชัย วินิจจะกุล. 6 ตุลา จำได้ไม่ได้ ลืมไม่ลง: ว่าด้วย 6 ตุลาคม 2519. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2558.
- _____ โฉมหน้าราชาชาตินิยม. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2559.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.
- ธีรยุทธ บุญมี. พัฒนาการลัทธิบริโภคนิยมในสังคมไทย. ม.ป.ท: ม.ป.ป.
- ดำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. ธรรมศาสตร์การเมืองไทย จากปฏิวัติ 2475 ถึง 14 ตุลา 2516 - 6 ตุลา 2519. กรุงเทพฯ: มติชน, 2547.
- นายชาติสังคม (นามปากกา). วิพากษ์ว่าก: บทวิพากษ์แห่งการรับน้อง ประชุมเชียร์ โชตัส. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2554. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นิตา ชูโต, วนิดา พูนศิริวงศ์ และพีโล งามแยมเหลือ. บันทึกสตรีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2470 - 2528. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- บุญเลิศ เลี้ยวประไพ. ประชากรไทย อดีต-ปัจจุบัน-อนาคต. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2557.
- เบเนดิก แอนเดอร์สัน. “บ้านเมืองของเราลงแดง: แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม,” แปลโดย เกษียร เตชะพีระ, ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ และชาญวิทย์ เกษตรศิริ ใน จาก 14 ถึง 6 ตุลา, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และดำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2544. หน้า 97-164.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2556.

- _____ . การเมืองวัฒนธรรมไทย: ว่าด้วยความทรงจำ/วาทกรรม/อำนาจ. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2558.
- ประสงค์ สุขุม. 150 ปี จากกฎจันถึงประมวล มัชฌิมนารีกับการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2546
- พวงทอง ภาวครพันธ์. รัฐและขบวนการอนารยะสังคมไทยในกรณีปราสาทพระวิหาร. กรุงเทพฯ: คบไฟ , 2556.
- ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์. กำเนิดประเทศไทยภายใต้เผด็จการ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2558.
- มรกต เจวจินดา. ภาพลักษณ์ปริศนา พนมยงค์ กับการเมืองไทย พ.ศ. 2475 – 2526. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- มิลตัน ออสบอร์น. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สังคมประวัติศาสตร์. แปลโดย มัทนา เกษกมล, พรรณ-งาม เก่าธรรมสาร, ธนาลัย (สุขพัฒน์นธิ) ลิมปรัตน์ศิริ. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2544.
- โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา. 70 ปี เตรียมอุดมศึกษา. กรุงเทพฯ: โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา. 2550?
- โรงเรียนราชินี. อนุสรสาร 75 ปี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2522.
- โรงเรียนสตรีวิทยา. สมุดภาพ 111 ปี สตรีวิทยา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2555.
- ลิขิต ธีรเวคิน. วิวัฒนาการการเมืองการปกครองของไทย. พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546)
- ศราวดี วิสาพรหม. ราษฎรสามัญหลังวันปฏิวัติ 2475. กรุงเทพฯ: มติชน, 2559.
- ศักดิ์ ศิริพันธ์. กษัตริย์และก๊อ้ง: วิวัฒนาการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388 – 2535. กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์, 2535.
- สงวน นิตยารัมภ์พงษ์ (บรรณาธิการ). ปฐมประวัติศาสตร์มหิดลเพื่อประชาธิปไตย ภาค 1 ก่อเกิด ขบวนการ. กรุงเทพฯ: อัลฟ่า มิเลเนียม, 2547.
- สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง : รวมบทความเกี่ยวกับกรณี 14 ตุลา และ 6 ตุลา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลารำลึก, 2544.
- สมาคมนิสิตเก่ารัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 6 ทศวรรษ รัฐศาสตร์ จุฬาฯ. ม.ป.ท., 2551.
- สมิทธ์ ถนอมศาสนะ, “ “วีรชน 14 ตุลา” ในสายตารัฐ: ว่าด้วยงานพระราชทานเพลิงศพ 14 ตุลาคม 2517,” ใน หมายเหตุเดือนตุลาลำดับที่ 1 ว่าด้วย 14 ตุลารำลึก, สมิทธ์ ถนอมศาสนะ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลาฯ, 2552, หน้า 26 – 61.

- สุจิต บุญบงการ. “นิสิตนักศึกษา กับพัฒนาทางการเมืองไทย” ใน *วรรณไวทยาการ : ชุมนุมบทความทางวิชาการถวายพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์ ในโอกาสที่พระชนม์ครบ 80 พรรษาบริบูรณ์ (รัฐศาสตร์)*. โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2514. หน้า 1 - 32.
- สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ. *สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย*. กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2551.
- _____. *แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยการรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2491-2500)*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2553.
- อาริยา บุญนาค (บรรณาธิการ). *รำลึกพระคุณมิสเอ็ดน่า เอส. โคล 150 ปีผู้ก่อตั้งวัฒนาวิทยาลัย : เนื่องในโอกาสครบ 150 ปีชาตกาล ค.ศ. 1855-2005 (พ.ศ. 2398-2548)*. กรุงเทพฯ: สมาคมศิษย์วังหลัง-วัฒนา สมัยปี 2548-2549, 2548
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. *มือบมือถือ: ชนชั้นกลางและนักธุรกิจกับการพัฒนาประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2536.
- อนุสรณ์ 84 ปี ศิริราช*.
- อุดม เขยกิจวงศ์. *ความรู้เกี่ยวกับงาน “ศบข.” การศึกษานอกโรงเรียนประเภทบุคคลภายนอก*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2529.
- Ambaras, David R. *Bad Youth: Juvenile Delinquency and the Politics of Everyday Life in Modern Japan*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press, 2006.
- Ariès, Philip. *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. Trans. Robert Baldick. New York: Alfred A. Knopf, 1962.
- Barthes, Roland. *Camera Lucida*. 1980 rept; London: Vintage, 2000.
- Ben-Amos, Ilana Krausman. *Adolescence and youth in early modern England*. New Haven and London: Yale University Press, 1994.
- Berker, John. *Another way of telling*. New York: Vintage Books, 1995.
- Bray, Alan. *The Friend*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2003.
- Burke, Peter. *Eyewitnessing: The Uses of Image as Historical Evidence*. 2001; London: Reaktion Books, rep. 2007.
- _____. *What is Cultural History?* 2001; Cambridge: Polity Press, rep. 2006
- Caine, Barbara (eds.). *Friendship a History*. 2009; rept. New York: Routledge, 2014.

- Furlong, Andy (eds.), *Handbook of Youth and Young Adulthood New perspective and agenda* (New York: Routledge, 2009)
- Gilcher-Holtey, Ingrid (ed.). *A Revolution of Perception?: Consequences and Echoes of 1968*. New York: Berghahn Books, 2014.
- Gillis, John R. *Youth and History: Tradition and Change in Europe Age Relation 1770 – Presents* (New York: Academic Press, 1974)
- Jordanova, Ludmilla. *The Look of the Past: Visual and Material Evidence in Historical Practice*. New York: Cambridge University Press, 2012.
- Kellner, Douglas. *Herbert Marcuse: The New Left and the 1960s*. London and New York: Routledge, 2005.
- Kurlansky, Mark. *1968 The Year that Rocked The World*. New York: Ballantine Books, 2004.
- Pinney, Cristopher. *Camera Indica: The Social Life of Indian Photographs*. London: Reaktion Books, 1997.
- Peleggi, Maurizio. *Lords of Things*. London: Reaktion Books, 2007.
- Robert, Benjamin B. *Sex and Drugs before Rock ‘n’ Roll: Youth Culture and Masculinity during Holland’s Golden Age*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012.
- Ross, Kenry. *Photography Everyone: The Cultural Lives of Cameras and Consumers in Early Twentieth-Century Japan*. Stanford, California: Stanford University Press, 2015.
- Sayer, Derek. “The Photograph: the still image,” in *History Beyond the Text: A students guide to approaching alternative sources*. Barber, Sarah and Peniston-Bird, Corinna M. (Eds.). 2009; New York: Routledge, rep. 2010, pp. 49 – 71.
- Sekula, Allan “On the Invention of Photographic Meaning,” in *Thinking Photography*, Victor Burgin (ed.) London: Macmillan, 1982, pp. 84 – 109.
- Strassler, Karen. *Refracted visions: popular photography and national modernity in Java*. Durham: Duke University Press, 2010
- Tash, John. *The burden of representation*. Amherst: The University of Massachusetts Press, 1988.

Vilaithong, Villa. "Marketing Business Knowledge and Consumer Culture before the Boom: The Case of Khoo Khaeng Magazine," in *A Sarong for Clio: Essay on the Intellectual and Cultural History of Thailand*. Maurizio Peleggi, editor. United States of America: Cornell Southeast Asia Program Publications, 2015, pp. 163 – 180.

Winter, Jay. *Remembering War: The Great War between Memory and History in the 20th Century*. London: Yale University Press, 2006.

_____. *War Beyond Words: Language of Remembrance from the Great War to the Present*. Berkeley and Los Angeles, California: Cambridge University Press, 2017.

Wongyannava, Thanet. "Policing the Imagined Family and Children in Thailand: From Family Name to Emotional love," in *Imagining Communities in Thailand Ethnographic Approaches*. Tanabe, Shigeharu (ed.). Chiang Mai: Mekong Press, 2008, pp. 22-57

Zontag, Susan. *On Photography*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1977.

เอกสารชั้นรอง: บทความในนิตยสารและวารสาร

กรกฏ. นักศึกษาไปกับสายลมแสงแดด. *ยูงทอง* (กุมภาพันธ์ 2526)

เกษียร เตชะพีระ. ข้อเขียนเพื่อการวิวาทะ: เส้นทางความคิดของขบวนการนักศึกษาไทยในรอบ ทศวรรษ 14 ตุลาคม: การปฏิวัติกระบวนทัศน์ 2 ครั้ง. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 3, 2 (มกราคม – มีนาคม 2527): 42 - 93.

จุฑามาศ ประมูลมาก. จาก 'มอญดูดาว' ถึง 'ยูงทอง' ข้อสังเกตเกี่ยวกับความนัยในบทเพลงประจำ มหาวิทยาลัย. *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* 13 (มิถุนายน 2552 - พฤษภาคม 2553): 47-53.

จำลอง ดิษยวณิช. จิตเวชศาสตร์ไทยในอดีต *วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย* 54, ภาคผนวก 1 (ตุลาคม 2552): 3S – 11S.

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. พลวัตนโยบายส่งเสริมการเพิ่มประชากรของไทย: วิเคราะห์ตามแนวทาง ประวัติศาสตร์เชิงโครงสร้าง. *วารสารประชากรศาสตร์* 8, 1 (มีนาคม 2535): 1-36.

ชานันท์ ยอดหงส์. วัฒนธรรมโรงเรียนชายล้วนของ 'วชิราวุธวิทยาลัย' ในยุค 'โรงเรียนมหาดเล็ก หลวง'. *อ่าน* 4, 1 (มิถุนายน - เมษายน 2555): 178 - 187.

- ทาโมรา ฟิสเซล, “ลัทธิชาตินิยมกับบทบาทเรื่องเพศในประเทศไทย พ.ศ. 2453 - 2468,” *ฟ้าเดียวกัน* 5, 4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2550): 120 - 145.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทย. *วารสารธรรมศาสตร์* 19, 1 (2536): 31-41.
- ภิญญพันธ์ พจนะลาวณิชย์. กาลเทศะในวันเด็กแห่งชาติ และความเป็นเด็กในพลเมืองไทยยุคพัฒนา. *ศิลปวัฒนธรรม* 34,3 (มกราคม 2556): 157 - 169.
- _____. จากกรรมมารดาสู่เชิงตะกอนแห่งเสรีภาพ: ชีวิตเด็กและเยาวชนภายใต้
กรุงศีลธรรมเชิงเผด็จการ ทศวรรษ 2500 - 2520. *ชุมทางอินโดจีน : เอเชียตะวันออก
เฉียงใต้ปริทัศน์* 4, 7 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2558): 397 - 414.
- วิลลา วิลัยทอง. “กำเนิดอาชีพนักโฆษณาไทย ระหว่างทศวรรษ 2490 ถึง 2510.” *ศิลปวัฒนธรรม* 30, 4 (กุมภาพันธ์ 2552): 122 - 137.
- _____. แต่งตัวให้ผู้หญิงชนชั้นกลางไทย: “นักดีไซน์แบบ” และวัฒนธรรมความงามในสมัย
“พัฒนา.” *รัฐศาสตร์สาร* 38, 1 (มกราคม - เมษายน 2560): 109 - 161.
- สุพลรัช เตชะบุรณะ. การเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวของธุรกิจเพลงไทยสากลในทศวรรษที่ 2520. *วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์* 3, 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2559): 125-135.
- อลิศรา พรหมโชติชัย. เด็ก รัฐ ประชาสังคม?: การก่อตัวและความเปลี่ยนแปลงของแนวนโยบายว่า
ด้วยเด็กในสังคม ไทยก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546. *รัฐศาสตร์
สาร* 35, 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2557): 37 - 80
- Altbach, Philip G. The International Student Movement. *Journal of Contemporary
History* 5, 1 (1970): 156 - 74.
- Hudgins, Nicole. A Historical Approach to Family Photography: Class and
Individuality in Manchester and Lille, 1850 - 1914. *Journal of Social History*
43, 3 (Spring 2010): 559-86
- Jory, Patrick. Thailand’s politics of politeness: Qualities of a Gentleman and the
making of ‘Thai manners.’ *Southeast Asia Research* 23, 3 (September 2015):
357-75.
- Lim, Samson. Murder! In Thailand’s Vernacular Press. *The Journal of Asian Studies*
(February 2014): 1 - 18.
- Mintz, Steven. Reflection on Age as a Category of Historical Analysis. *The Journal
of the History of Childhood and Youth* 1, 1 (Winter 2008): 91-94.
- Riney-Kehrner, Pamela. The High School Yearbook. *The Journal of the History of
Childhood and Youth* 10, 2 (Spring 2017): 159-66.

- Soontravanich, Chalong. "Small Arms, Romance, and Crime and Violence in Post WW II Thai Society." *Southeast Asian Studies* 43, 1 (June 2005): 26 - 46.
- Zackari, Karin. Writing Rights into Thailand's History with Photography. *Thammasat Journal of History* 2, 1 (April 2015 - December 2016): 201 - 47.

เอกสารชั้นรอง: เอกสารไม่ตีพิมพ์

- ก้องสกล กวินวีรกุล. *การสร้างร่างกายของพลเมืองไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487*. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- กุลภา วจนสาระ. *เซ็กซี่เตอร์พ้อยท์กับ "Preteen": การก่อตัวของวัฒนธรรมวัยแรกรุ่น*. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- เจริญวิทย์ ฐิติวรารักษ์. *การสร้างสารสนเทศและภาพตัวแทนของชายรักชายในเว็บไซต์ไทย*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวารสารสนเทศ ภาควิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544
- ฉกาจ ราชบุรี. *ประวัติศาสตร์ธุรกิจเพลงลูกทุ่งไทย พ.ศ. 2507 - 2535*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.
- ชาติชาย มุกสง. *รัฐ โภชนาการใหม่กับการเปลี่ยนแปลงวิถีการกินในสังคมไทย พ.ศ. 2482 - 2517*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.
- ชูศรี กาลวันตวานิช. *พัฒนาการของหนังสือปกอ่อนในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.
- दनัย ทองใหญ่. *ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์*. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.
- ฉันทา วงศ์เสงี่ยม. *รัฐไทยกับสุขภาพพลเมือง พ.ศ. 2475 - 2500*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.
- บาทัน อิมสำราญ. *นวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2501 - 2506*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

- ปิ่นเพชร จำปา. *วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย พ.ศ. 2394-2544*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา-
บัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- พรพรรณ สมบูรณ์บัติ. *หญิงชรา: ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน”*. วิทยานิพนธ์
วารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.
- พงษ์พันธ์ พึ่งตน. *ปราสาทพระวิหาร: การเมืองวัฒนธรรมในกัมพูชายุคหลังกรรมราชนิยาม ค.ศ. 1955
– 1970*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- พระครูบรรพตพัฒนาภรณ์ (ครุโก). *การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องวัยในศาสนาพุทธเถรวาทกับศาสนา
พราหมณ์-ฮินดู*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.
- เพชรสุภา ทศนพันธ์. *แนวความคิดเรื่อง “การเข้าสมาคม” และผลกระทบต่อสตรีไทย พ.ศ. 2461 –
2475*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ภาคิน นิมมานนรวงศ์. *ประวัติศาสตร์เด็กและวัยเด็กช่วงต้นรัตนโกสินทร์ถึงการปฏิรูปการปกครอง
สมัยรัชกาลที่ 5*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558.
- ภู ร้อยแก้ว. *การอบรมบ่มเพาะในความคิดของปัญญาชนฝ่ายปกครองของสยาม ทศวรรษ 1900 –
1920*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556.
- วรธิกา ตันติรัตน์ไพศาล. *กระบวนการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2532.*
- วรรณมา วุฒชะกุล. *แนวคิดและบทบาททางการศึกษาของหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี*. วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2533.
- วสันต์ ลิ้มปีเฉลิม. *ประวัติศาสตร์และจังหวะเวลาทางประวัติศาสตร์: พัฒนาการสู่ความเป็นนัก
เคลื่อนไหวฝ่ายซ้ายของนักเรียนมัธยมกลุ่มหนึ่งในบริบทการเมืองไทยระหว่างปี 2516 –
2519*. สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- วิจิตร จรางกุล. *การศึกษาความคิดเห็นของผู้บริโภคเกี่ยวกับการให้บริการล้างอัดขยายภาพสีด้วย*

- เครื่องอัตโนมัติ ในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาธุรกิจมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- ศิริพร กรอบทอง. *วิวัฒนาการของเพลงลูกทุ่งไทย พ.ศ. 2481 - 2535*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ. *การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นกลางไทยกับ “เรื่องอ่านเล่น” ไทยสมัยใหม่ ทศวรรษ 2460 - ทศวรรษ 2480*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558.
- สิทธิธรรม โลहितะสุข. *ประวัติศาสตร์การประกวดศิลปกรรมในประเทศไทย ตั้งแต่ทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2530*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557.
- สุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ. *“ผิวเดียวเมียวเดียว” ในสังคมไทยสมัยใหม่จากทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2480*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.
- สุพรรณิ เมธสุทธิ. *บทบาทของศาสตราจารย์สนั่น ปัทมะทิน ที่มีต่อการพัฒนาการถ่ายภาพและภาพยนตร์ในเมืองไทย*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ยุพาภรณ์ แจ้งเจนกิจ. *การศึกษาของสตรีไทย: ศึกษากรณีเฉพาะของโรงเรียนราชินี (พ.ศ. 2477-2503)*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.
- วัชนี คำน้ำปาด. *เด็กกับความคาดหวังของรัฐบาล พ.ศ.2502 - 2519*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- วิลาสินี โฉมเฉลา. *บทบาทของนิตยสารเปรียบต่อความคิดสร้างสรรค์ของวัยรุ่น ศึกษาเฉพาะกรณีงาน Young Designer'1985*. สารนิพนธ์วารสารศาสตรบัณฑิต สาขาหนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.
- ศมกมล ลิ้มปิชัย. *บทบาทของระบบธุรกิจเทปเพลงไทยสากลต่อการสร้างสรรค์ผลงานเพลง*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- สมโชคติ วีรภัทรเวช. *พัฒนาการของมหาวิทยาลัยไทย พ.ศ. 2459 - 2500*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร-

มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

อิทธิพร จันทระประทีน. *การเปิดรับข่าวสาร ความรู้ และทัศนคติ ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในกรุงเทพมหานครที่มีต่อระบบแอดมิชชันส์ ปี 2553*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตรพัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

อุษา รุ่งโรจน์การค้า. *การอภิปรายความกระแสพระราชดำรัสว่าด้วยความรู้รักสามัคคี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556.

Chatani, Sayaka. *Nation-Empire: Youth Mobilization in Japan, Taiwan, and Korea 1895 - 1945*. Doctor of Philosophy in the Graduate School of Arts and Science, Columbia University, 2014.

Rawling, Katherine Dorothy Berry. *Visualising Mental Illness: Gender, Medicine and Visual media c.1850 - 1910*. Doctor of Philosophy, University of London, 2011.

เอกสารชั้นรอง: เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

วิกิพีเดีย, *ดีอินโนเซ็นท์*[ออนไลน์], 2 ตุลาคม 2560.

แหล่งข้อมูล https://th.wikipedia.org/wiki/ดี_อินโนเซ็นท์.

ตำนานบรรดาเรา, *สวนกุหลาบต้องไว้อย่างไร* [ออนไลน์], 15 พฤศจิกายน 2560. แหล่งที่มา

https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1786358318248898&id=1526437537574312&substory_index=0.

นามปากกาของจิตร ภูมิศักดิ์ [ออนไลน์], 9 กุมภาพันธ์ 2561. แหล่งที่มา

<http://www.reocities.com/thaifreeman/jit/pumisak2.html>

“เล่าเรื่อง 6 ตุลา 2519” เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2557 ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [ออนไลน์], 17 พฤศจิกายน 2560. แหล่งที่มา

<https://www.youtube.com/watch?v=1TlnQ2WFOx4>.

หนังสือสมานมิตร[ออนไลน์], 14 มิถุนายน 2560. แหล่งที่มา

<http://library.sk.ac.th/osk/bs.html>.

ธรรมชาติ, *รำลึก อาจารย์เชาว์ จงมั่งคั่ง ผู้บัญญัติศัพท์ “พิศเจริญ” ต้นธารแห่ง “ธรรม*

ภาพ” [ออนไลน์], 20 มิถุนายน 2560 แหล่งที่มา

<https://www.facebook.com/dhammaparb/photos/a.406843232687393.87094.397012803670436/406843252687391/?type=1&theater>.

วิกิซอร์ซ, มาร์ช ม.ธ.ก. [ออนไลน์] 4 พฤษภาคม 2561. แหล่งที่มา

https://th.wikisource.org/wiki/มาร์ช_ม.ธ.ก.

คลิปเสวนาเรื่อง "ประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคมของนักศึกษาในประเทศไทยและระดับ

โลก" 1/3 [ออนไลน์], 15 พฤศจิกายน 2560. แหล่งที่มา

https://www.youtube.com/watch?v=lxuULGkjr_Y

ศูนย์ข้อมูลการเมืองไทย, ยุวชนสยาม[ออนไลน์] 1 พฤศจิกายน 2560. แหล่งที่มา

<http://www.politicalbase.in.th/index.php?title=ยุวชนสยาม>.

สาวสาวสาว (2525 – 2527) [ออนไลน์], 2 ตุลาคม 2560. แหล่งที่มา

<http://www.saosaosao.com/chronology/2526-2527/>.

เสวนารำลึกวีรชน40ปี 14 ตุลา16[ออนไลน์], 17 พฤศจิกายน 2560. แหล่งที่มา

<https://www.youtube.com/watch?v=vmKwCbiaNBO>

100 เล่มหนังสือดี 14 ตุลา: วัฒนชัย วินิจจะกุล & สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ [ออนไลน์], 1 พฤศจิกายน

2560. แหล่งที่มา <https://www.youtube.com/watch?v=ybjg0LTZMnE>.

UIA, *International Union of Students (IUS)* [online], 23 November 2017.

Source <https://uia.org/s/or/en/1100000693>.

Wikipedia, *International Union of Students* [online], 23 November 2017.

Source https://en.wikipedia.org/wiki/International_Union_of_Students

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคผนวก ก

นามานุกรมโรงเรียนและมหาวิทยาลัยที่เกี่ยวข้อง

โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย

โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยเป็นโรงเรียนแบบสากลแห่งแรกของไทย ถือกำเนิดขึ้นจากความตั้งใจของมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียน (Presbyterian) จากสหรัฐอเมริกาที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาใน พ.ศ. 2395 โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงมัธยมศึกษา โดยเปิดรับทั้งนักเรียนไปกลับและนักเรียนประจำ ในช่วงแรกที่โรงเรียนเปิดการเรียนการสอนมีนักเรียนทั้งโรงเรียนรวมกันเพียง 40 คนเท่านั้น และมีแนวโน้มที่มีจำนวนลดลงมากกว่าเพิ่มขึ้น ภายหลังจากที่ควรวรรวมโรงเรียนทั้งสองแห่งเข้าด้วยกันแล้วก็ทำให้มีจำนวนนักเรียนรวมกันทั้งสิ้น 100 คน และค่อยๆ มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ หนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของโรงเรียนสันนิษฐานว่าน่าจะเป็น *ปีซีซีสองห้าศูนย์สี่*

เอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวข้อง: *ปีซีซีสองห้าศูนย์สี่* (ปีการศึกษา 2504), *กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย* (ปีการศึกษา 2506 - 2508, 2514 - 2521, 2522 - 2535)

โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยมีต้นกำเนิดมาจาก “โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ” ซึ่งตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2425 ที่พระตำหนักสวนกุหลาบในพระบรมมหาราชวัง เพื่อฝึกหัดหม่อมเจ้าและหม่อมราชวงศ์ให้เป็นทหารมหาดเล็กโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยเป็นโรงเรียนที่วัฒนธรรมทางสังคมในโรงเรียนที่เข้มแข็ง กิจกรรมหนึ่งที่แสดงให้เห็นการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นอย่างดีก็คือ “วันสมานมิตร” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันได้มาพบปะกันผ่านกิจกรรมที่ศิษย์ปัจจุบันเป็นผู้จัดขึ้นซึ่งจะจัดทุกวันจันทร์แรกของเดือนกันยายนของแต่ละปีการศึกษา ในด้านการทำหนังสือได้พิมพ์หนังสือชื่อ “สวนกุหลาบ” ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2455 แต่ก็พิมพ์ได้เพียงสามฉบับก็ต้องยุติลง และกลับมาพิมพ์ใหม่อีกครั้งในนาม “สวนกุหลาบวิทยา” ในช่วงราวทศวรรษ 2460 ส่วนหนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของโรงเรียนนั้นในสังคมของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยเองก็ได้สันนิษฐาน

ว่าหนังสือ “สวนกุหลาบวิทยาลัยบ่อนุสรณ์” ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2475 น่าจะเป็นหนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของโรงเรียน เนื่องจากปรากฏภาพถ่ายหมู่ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 สลับกับข้อความในหนังสือเล่มดังกล่าว

เอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวข้อง: *สมานมิตร 2502, สมานมิตร 2504, สมานมิตร 2513 - 2530* (บางปีการศึกษาก็มีตั้งชื่อหนังสืออนุสรณ์แตกต่างกันออกไป ได้แก่ *สมานมิตรฉบับศึก* (หนังสืออนุสรณ์ที่พร้อมกันอีกหนึ่งในปีการศึกษา 2517), *กุหลาบบานเมื่อ ร.ศ.194* (ปีการศึกษา 2518), *สมานมิตร เธอเคยก้าวมาแล้ว เก้าสิบเก้าเก้า ตอนนี้เธอได้ก้าวมาเป็นก้าวที่ร้อย* (ปีการศึกษา 2524), *สมานมิตรปีที่ 1 ศตวรรษที่ 2* (ปีการศึกษา 2525).

โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยมีต้นกำเนิดจาก “โรงเรียนมหาดเล็กหลวง” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานกำเนิดขึ้นเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2453 เพื่อเป็นประหนึ่งพระอารามประจำรัชกาล เนื่องจากในรัชสมัยของพระองค์มีพระอารามเป็นจำนวนมาก ประกอบกับการศึกษาในช่วงเวลานั้นมิได้จำกัดตัวอยู่ในวัดและราชสำนักดังที่เคยเป็นมา ต่อมาได้รับพระราชทานนามโรงเรียนใหม่จากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “วชิราวุธวิทยาลัย” เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ผู้พระราชทานกำเนิดโรงเรียน โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยมีรูปแบบตามโรงเรียนกินนอน (Public school) ในอังกฤษ โดยหลักในการอบรมนักเรียนมีสามประการด้วยกันคือ “อบรมให้เป็นผู้ดี อบรมให้เป็นผู้มีศาสนา อบรมให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ” ขณะเดียวกันการจัดการเรียนสอนของโรงเรียนก็ได้เน้นการสอนในเชิงวิชาการเป็นหลัก แต่เน้นการทำกิจกรรมทางด้านดนตรีและกีฬาควบคู่กันไปด้วย นอกจากนี้โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยยังให้ความสำคัญกับการปกครองกันเองตามลำดับอาวุโส โดยแบ่งนักเรียนกินนอนออกเป็นสองฟากไม่ปะปนกันคือ ฟากเด็กเล็กของนักเรียนประถม และฟากเด็กโตของนักเรียนมัธยม ทั้งสองฟากแบ่งนักเรียนตามกลุ่มเป็น “คณะ” ในส่วนของการทำหนังสือมีสมาคมหนังสือพิมพ์เป็นกลุ่มหลักในการดำเนินงาน โดยหนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของโรงเรียนมีการจัดทำขึ้นเป็นครั้งแรกในปีการศึกษา 2503

เอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวข้อง: *วชิราวุธ 39 - 57* (ปีการศึกษา 2509 - 2528)

โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย

โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยมีต้นกำเนิดมาจาก “โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง” ใน พ.ศ. 2417 โดยมีซิสเตอร์ เอ็ม เฮาส์ (Harriet M. House) หนึ่งในมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียน ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลวังหลัง จังหวัดธนบุรีขณะนั้น และในปีนั้นมีนักเรียนประจำ 6 คน และไปกลับเพียงคนเดียว การจัดการเรียนการสอนในช่วงแรกเน้นการสอนภาษาอังกฤษ และการเย็บปักถักร้อย แต่ใน พ.ศ. 2419 มิสซิสเตอร์เฮาส์ต้องลาออกจากตำแหน่งเนื่องจากปัญหาสุขภาพ และใน พ.ศ. 2426 มิสเอ็ดน่า เซระ โคล ได้เข้ามารับตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ก็ถือเป็นช่วงเวลาของการปฏิรูปโรงเรียนครั้งใหญ่ และยังได้ย้ายที่ตั้งโรงเรียนจากบริเวณวังหลังมายังบางกะปิซึ่งเป็นที่ตั้งปัจจุบันด้วยเช่นกัน นอกจากนี้มิสโคลยังได้นำหนังสือ “แสงอรุณ” (มีชื่อภาษาอังกฤษว่า *The Day Break*) ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของเจ.เอ.เอกิน มิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียน มาเป็นหนังสือพิมพ์ของโรงเรียนในปี พ.ศ. 2435 ต่อมาหนังสือ “แสงอรุณ” จะเปลี่ยนชื่อเป็น “แมคเคอชิน วัฒนา” “วังหลัง” “วัฒนา” และ “วัฒนาวิทยาลัย” ตามที่ตั้งและชื่อของโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาตามลำดับ และส่วนหนึ่งเองทำให้คนในสังคมวัฒนาวิทยาลัยเรียกหนังสืออนุสรณ์ที่พวกเขาจัดทำขึ้นว่า “แมคคาซิน” โดยหนังสืออนุสรณ์เล่มแรกที่นักเรียนวัฒนาฯ ประกาศว่าเป็นหนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของโรงเรียนคือ *วัฒนาวิทยาลัยอนุสรณ์ 07* (ปีการศึกษา 2507)

เอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวข้อง: *วัฒนาวิทยาลัยอนุสรณ์ 07, Wattana ฉบับที่ระลึก 2510, วัฒนาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2512 - 2514, ว.ว.'17 ศตวรรษานุสรณ์ วังหลัง-วัฒนา พุทธศักราช 2517, วัฒนา 101* (ปีการศึกษา 2518), *วัฒนา 19, วัฒนา 20, วัฒนา 107 - 112* (ปีการศึกษา 2524 - 2529)

โรงเรียนสตรีวิทยา (2443)

โรงเรียนสตรีวิทยาถือกำเนิดขึ้นใน พ.ศ. 2443 โดยมีสลูซี ดันแลป (Lucy Dunlap; คนสยามในขณะนั้นเรียกว่า มิสลูซีหรือแฮมมัส) หนึ่งในมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียน ซึ่งเคยเป็นอดีตครูโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ในนามโรงเรียน “สตรีวิทยา” ช่วงแรกเป็นโรงเรียนสหศึกษา (แต่เด็กชายที่เข้าเรียนได้ต้องมีอายุไม่เกิน 12 ปี) ก่อนที่ในพ.ศ. 2444 มิสลูซีได้ยกโรงเรียนให้ขึ้นตรงต่อกรมศึกษาธิการ

กระทรวงธรรมการ ก่อนที่จะลาออกใน พ.ศ. 2449 เนื่องจากปัญหาสุขภาพ ในส่วนของการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนสตรีวิทยาจัดการเรียนการสอน 9 ระดับชั้น ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 4 และมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6 และในปีการศึกษา 2479 ได้เปิดชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 7-8 เพิ่มเติม แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าทางโรงเรียนยกเลิกการรับนักเรียนชายและชั้นประถมศึกษา และกลายมาเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาเมื่อใด อย่างไรก็ตามในทศวรรษ 2490 ถือเป็นช่วงเวลาสำคัญของการสร้างระบบของโรงเรียนที่เข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งสมาคมนักเรียนเก่าในนาม “สตรีวิทยาสมาคม” (พ.ศ. 2491) การแข่งขันกีฬาประเพณีสมาคม (พ.ศ. 2492) และการจัดตั้งสมาคมผู้ปกครองและครูสตรีวิทยา (พ.ศ.2498) ตามลำดับ หนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของโรงเรียนจัดทำขึ้นในปีการศึกษา 2509

เอกสารชิ้นต้นที่เกี่ยวข้อง: สตรีวิทยา 2515, สตรีวิทยา 2529 - 2533.

โรงเรียนราชินี (2447)

โรงเรียนราชินีเกิดขึ้นจากความสนพระทัยของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถในการตั้งโรงเรียนสตรี และถือเป็นการบำเพ็ญพระราชกุศลแทนการสร้างพระอาราม โดยจัดตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2447 ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อให้มีความรู้ในเชิงวิชาชีพ และมีความรู้ทางวิชาการทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษในระดับที่พอเข้าใจและอ่านออกเขียนได้ รวมถึงให้ผู้เรียนเพียบพร้อมไปด้วยกิจกรรมยามว่างและศีลธรรมอันดีงาม ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2447 - 2449 เน้นการจัดเรียนการสอนในด้านการเย็บปักถักร้อยมากกว่าการอ่านเขียน ด้วยครูสตรีชาวญี่ปุ่นและชาวไทย ต่อมาใน พ.ศ. 2450 โรงเรียนได้ให้กระทรวงธรรมการเป็นผู้จัดการศึกษา ทำให้โรงเรียนราชินีได้กลายเป็นสถานที่ทดลองหลักสูตรและกิจกรรมพิเศษของรัฐบาลสำหรับโรงเรียนสตรี อาทิ หลักสูตรมัธยมพิเศษ (พ.ศ.2451) การตั้งแผนกอนุบาล (พ.ศ.2466) เป็นต้น ในด้านการทำหนังสือมีการจัดทำสตรีพจน์ ที่ต่อมามาได้รับพระราชทานชื่อจากสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถใหม่คือ “ราชินีบำรุง” ก่อนที่จะยุติใน พ.ศ. 2480 เนื่องจากปัญหาราคาคะดาศและค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ที่เพิ่มสูงขึ้น แม้จะมีการฟื้นฟูในภายหลังแต่ก็ไม่ได้ได้รับความนิยมเท่าใดนัก ก่อนที่จะถูกแทนที่ด้วยการจัดทำหนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของโรงเรียนในปีการศึกษา 2503

เอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวข้อง: ราชินี 2503, ราชินี 2506, ราชินี 2509 - 2510, ราชินี 2512, ราชินี 2514 - 2516, ราชินี 2518 - 2519, ราชินี 2522 - 2529, ราชินีรุ่น 84 - 87 (ปีการศึกษา 2531 - 2534).

โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒารามในพระบรมราชินูปถัมภ์

โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒารามในพระบรมราชินูปถัมภ์เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนจากโรงเรียนพาณิชยการวัดมหาพฤฒารามเป็น “โรงเรียนสตรีมหาพฤฒาราม” ใน พ.ศ. 2461 ในช่วงแรกเปิดรับนักเรียนทั้งชายและหญิงอายุ 6 ปีขึ้นไป (นักเรียนชายต้องไม่เกิน 12 ปี) เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นประถมปีที่ 1 - 3 ก่อนที่จะขยายไปถึงชั้นมัธยมปีที่ 7-8 และได้ชั้นมัธยมปีที่ 7-8 ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2479 แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่า โรงเรียนยุบชั้นประถมศึกษาและเปิดแต่ชั้นมัธยมศึกษาตั้งแต่เมื่อใด ต่อมาใน พ.ศ. 2514 เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนสตรีมหาพฤฒาราม” และใน พ.ศ. 2518 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 ทรงรับโรงเรียนและสมาคมสตรีมหาพฤฒารามเข้าอยู่ในพระบรมราชินูปถัมภ์

เอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวข้อง: พุฒา 17, พุฒา 18.

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษามีต้นกำเนิดจาก “โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2479 ที่กำหนดให้ผู้จะศึกษาในระดับอุดมศึกษาต้องสำเร็จการศึกษาชั้นเตรียมอุดมศึกษาเสียก่อน (ระดับชั้นมัธยมปีที่ 7 - 8) โดยสภามหาวิทยาลัยมีมติให้จัดตั้งโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาเมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2480 ในส่วนของการทำหนังสือเล่ม หนังสือแรกของโรงเรียนจัดทำขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ของโรงเรียนในวาระครบรอบ 12 ปีของโรงเรียนก็คือ “หนังสือพิมพ์ ต.อ.” ในชื่อ “ตอ. ฉะบับปฐมฤกษ์” ออกเผยแพร่ครั้งแรกในวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2492 และได้กลายเป็นธรรมเนียมสืบทอดกันมาเป็นเวลากว่าสิบปี อย่างไรก็ตามโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาเริ่มทำหนังสืออนุสรณ์อย่างเป็นทางการน่าจะเริ่มประมาณช่วง

ต้นทศวรรษ 2520 ดังปรากฏในคำบอกเล่าในหนังสืออนุสรณ์เล่มดังกล่าวที่นักเรียนในโรงเรียนได้ปรึกษากับอาจารย์เพื่อทำหนังสืออนุสรณ์

เอกสารชิ้นต้นที่เกี่ยวข้อง: ต.อ. ฉบับที่ 11 - 21 2502 - 2511, กุญแจแห่งมหาทวาร (ปีการศึกษา 2518), *เตรียมอุดมฯ 20*, *ปิ่นหยั 22*

โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) จัดตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2514 อยู่ภายใต้การดำเนินงานเสมือนหนึ่งเป็นโรงเรียนสาขาของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา จึงทำให้โรงเรียนบดินทรเดชามีพระเกี้ยวเป็นสัญลักษณ์ประจำโรงเรียนเช่นเดียวกับโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ในปีแรกได้รับนักเรียนชั้นม.ศ. 1 จำนวน 6 ห้องเรียน และนักเรียนชั้นม.ศ. 4 จำนวน 12 ห้องเรียน มีนักเรียน 838 คน ครู-อาจารย์ 43 คน และได้ทำการเรียนการสอนที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาก่อนที่จะย้ายต่าบวังทองกลางซึ่งเป็นที่ตั้งปัจจุบันใน พ.ศ. 2516 หนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของโรงเรียนคือ *บดินทรเดชา 2515*

เอกสารชิ้นต้นที่เกี่ยวข้อง: *บดินทรเดชา 2515 - 2518*, *นิลุบล'20*, *บดินทรเดชา 2521 - 2533* (บางเล่มมีชื่อแตกต่างกันออกไป ได้แก่ *บดินทร รุ่น 8* (ปีการศึกษา 2522), *บดินทร 10 ปี* (ปีการศึกษา 2523), *บดินทรเดชา รุ่น 12* (ปีการศึกษา 2526), *Fifteenth Bodindecha's Yearbook Vol.15* (ปีการศึกษา 2529), *บดินทรเดชา รุ่น 18 - 19* (ปีการศึกษา 2532 - 2533))

คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล (2429)

คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลถือกำเนิดขึ้นจากการพระราชทานกำเนิดโรงพยาบาลศิริราชใน พ.ศ. 2431 โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงพยาบาลศิริราชไม่เพียงแต่เปิดบริการรักษาผู้เจ็บป่วยเท่านั้น แต่ยังเปิดเป็นโรงเรียนแพทย์ หลักสูตรประกาศนียบัตรแพทย์ 3 ปี โดยรับนักเรียนรุ่นแรกเพียง 15 คนเท่านั้น ต่อมาในพ.ศ. 2436 มีชื่อเรียกใหม่คือ “โรงเรียนแพทยากร” และ “โรงเรียนราชแพทยาลัย” ในพ.ศ. 2443 ตามลำดับ ต่อมาภายหลังการสถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยใน พ.ศ. 2459 แล้ว ก็ได้มีการรวม

เอาโรงเรียนราชแพทยาลัยเป็น “คณะแพทยศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ซึ่งต่อมาใน พ.ศ. 2461 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล” ตามพระราชบัญญัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2461 แต่ยังคงหลักสูตรเป็นระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพอยู่ซึ่งในขณะนั้นใช้เวลาเรียนทั้งสิ้น 6 ปี โดยศึกษาวิชาเตรียมแพทย์และปรีคลินิกที่คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2 ปี หลังจากนั้นจึง “ข้ามฟาก” มาเรียนด้านคลินิกที่โรงพยาบาลศิริราช

ต่อมาใน พ.ศ. 2464 รัฐบาลสยามได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ในการปรับปรุงหลักสูตรแพทยศาสตร์ให้ทัดเทียมกับตะวันตกนำมาสู่การเรียนแพทย์ปริญญาครั้งแรกในสยาม โดยนักเรียนแพทย์รุ่นแรกสำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2471 อย่างไรก็ตามเมื่อล่วงเข้าสู่ปลายทศวรรษ 2480 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้มติให้ตั้งกระทรวงสาธารณสุขขึ้นใน พ.ศ. 2485 เพื่อรวมเอาหน่วยงานทางด้านการแพทย์และสาธารณสุขที่กระจายอยู่ตามหน่วยงานต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน ทำให้คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล รวมไปถึงคณะทันตแพทยศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ และคณะสัตวแพทยศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถูกโอนไปขึ้นตรงกับกระทรวงสาธารณสุขในนาม “มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์” ใน พ.ศ. 2486 ต่อมาใน พ.ศ. 2512 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยมหิดล คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลจึงได้ถูกโอนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยมหิดลตามลำดับ ด้านการทำหนังสือ ในปีการศึกษา 2473 นักเรียนแพทย์ปริญญารุ่นที่สาม เปลี่ยนจากการจัดงานเลี้ยงมาเป็นการทำหนังสืออนุสรณ์ชื่อ “เวชนิสสิต 2473” ซึ่งถือเป็นหนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของไทย

เอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวข้อง: *เวชนิสสิต 2473, เวชนิสสิต 2478, เวชนิสสิต 2482, เวชนิสสิต 2490-2491, เวชขัณชิต พ.ศ. 2491-92, เวชขัณชิต 2492-2493, เวชขัณชิต 2495-96, เวชนิสสิต 2498-2499, เวชขัณชิต 2499-2500, เวชขัณชิต 2500-2501, เวชนิสสิต ศิริราช 2502-2503, เวชขัณชิต 2503-2504, เวชขัณชิต 67 2504-2505, เวชนิสสิต 2506-2507, เวชขัณชิต 2508, เวชขัณชิต รุ่นเจ็ดสิบเอ็ด (ปีการศึกษา 2509), เวชนิสสิต 2510-2511, เวชขัณชิต 2511 - 2512, เวชขัณชิตรุ่น 75 พ.ศ. 2512-2513, ศิริราชขัณชิต รุ่น 76 (ปีการศึกษา 2514), เวชนิสสิต 2515, เวชขัณชิตย ศิริราช 80 (ปีการศึกษา 2518), ศิริราชต้อนรับน้องใหม่ 2499 – 2516,*

คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี

คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดีเกิดขึ้นจากการขาดแคลนแพทย์และการขาดผู้เชี่ยวชาญทางด้านปรีคลินิก ก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2508 ในนาม “คณะแพทยศาสตร์พญาไท” สังกัดมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ทำหน้าที่ให้การศึกษาและอบรมด้านวิทยาศาสตร์คลินิกแก่นักเรียนแพทย์ ชั้นปีที่ 3 และ 4 และให้ได้รับปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ในช่วงแรกตั้งใจที่จะใช้สถานที่ของโรงพยาบาลหญิง (ปัจจุบันคือโรงพยาบาลราชวิถี) แต่ด้วยข้อจำกัดของสถานที่ซึ่งไม่อาจรองรับการเรียนการสอน การวิจัย และการขยายโรงพยาบาลได้ จึงนำมาสู่การขออนุมัติจัดตั้งโรงพยาบาลแห่งใหม่ซึ่งก็คือ “โรงพยาบาลรามาธิบดี” ส่วนระบบการจัดการเรียนการสอนนั้นได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ในการวางรากฐานและจัดทำหลักสูตร นอกจากนี้ระบบของคณะแพทยรามาฯ ยังได้รับการสนับสนุนจากอาจารย์แพทย์รุ่นใหม่ของฝั่งศิริราชที่ส่วนมากสำเร็จการศึกษาจากสหรัฐอเมริกา บรรยายภาคทางสังคมของแพทยรามาฯ อยู่บนฐานของการเคารพและยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกันมากกว่าที่จะเคารพเกรงใจกันตามแบบระบบอาวุโสตั้งเช่นแพทย์ศิริราช หนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดีคือ *บัณฑิตแพทย์รามาธิบดีรุ่น 1 2513 - 2514* อย่างไรก็ตามภายหลังทศวรรษ 2520 แม้การทำหนังสืออนุสรณ์ในคณะอื่นของหลายมหาวิทยาลัยจะเสื่อมลงไปมาก แต่แพทยรามาถือเป็นเพียงไม่กี่แห่งที่ยังมีการทำหนังสืออนุสรณ์อย่างคึกคัก และมีรูปแบบการนำเสนอที่น่าสนใจ

เอกสารชิ้นต้นที่เกี่ยวข้อง: *บัณฑิตแพทย์รามาธิบดีรุ่น 1 2513 - 2514*, รามา 7 - 10 (ปีการศึกษา 2520 - 2523), *รามา 14 - 20* (ปีการศึกษา 2527 - 2533)

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยถือกำเนิดขึ้นพร้อมกับการตั้งโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน ใน พ.ศ. 2422 ภายหลังจากสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยใน พ.ศ. 2459 คณะรัฐศาสตร์ถือเป็นหนึ่งในสี่คณะแรกตั้งของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในนาม “คณะรัฐภูประศาสนศาสตร์” แต่ภายหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนได้ส่งผลให้การเรียนคณะนี้ลดลง จึงประกาศยุบคณะก่อนที่จะมีเสนอจัดตั้งขึ้นใหม่อีกครั้งใน พ.ศ. 2475 ในนาม “คณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์” โดยรัฐบาลคณะราษฎร และใน พ.ศ. 2476 เมื่อมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัย

วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง คณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ถูกโอนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยที่ตั้งขึ้นใหม่นี้ ก่อนที่จะมีการจัดตั้งขึ้นใหม่อีกครั้งใน พ.ศ. 2491 โดยมีการเปิดสอนในหลายสาขาวิชา ได้แก่ การปกครอง การทูต รัฐประศาสนศาสตร์ การคลัง นิติศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และประชากรศาสตร์ อย่างไรก็ตามบางสาขาวิชาเติบโตขึ้นมากจึงได้แยกตัวตั้งเป็นคณะอิสระ อาทิ แผนกการคลังได้ร่วมกับแผนกเศรษฐศาสตร์ของคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีเป็น “คณะเศรษฐศาสตร์” (พ.ศ. 2513) แผนกนิติศาสตร์ยกขึ้นเป็น “คณะนิติศาสตร์” (พ.ศ. 2515) เป็นต้น

เอกสารขั้นต้นที่เกี่ยวข้อง: รัฐศาสตร์ 2497, รัฐศาสตร์ รุ่น 9 (2499), รัฐศาสตร์ฉบับต้อนรับน้องใหม่ 2501, สิ่งพิมพ์ รุ่งสิบห้า (ปีการศึกษา 2505), สิ่งพิมพ์ 2508, รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รุ่น 21, สิ่งพิมพ์ รุ่ง 22: หนังสือสิ่งพิมพ์ของนิสิตชั้นปีที่หนึ่ง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รุ่นที่ 22 ปีพุทธศักราช 2512, หนังสือซีเนียร์รัฐศาสตร์สองห้าหนึ่งสอง, รัฐศาสตร์ 2514, รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย'27 (หนังสือต้อนรับน้องใหม่ ปีการศึกษา 2517), 8 แผ่นดิน สิ่งดำ'27 (ปีการศึกษา 2520), รัฐศาสตร์ 28 (ปีการศึกษา 2522)

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ถือกำเนิดขึ้นพร้อมกับการสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองใน พ.ศ. 2477 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรธรรมศาสตร์-บัณฑิตซึ่งมีการเรียนการสอนระบบตลาดวิชา โดยมาจากการโอนคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก่อนที่จะแยกเป็นคณะนิติศาสตร์ใน พ.ศ. 2492 ภายหลังจากการปรับปรุงหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตที่ส่งผลให้วิชาในหลักสูตรแบ่งออกเป็นสี่คณะ (สามคณะที่เหลือได้แก่ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และพาณิชยศาสตร์และการบัญชี)

เอกสารขั้นต้นที่เกี่ยวข้อง: นิติศาสตร์ฉบับต้อนรับศตวรรษใหม่, นิติศาสตร์ 2509, นิติศาสตร์ 2514, นิติสัมพันธ์'30 ก่อนกระโจนเข้าสู่ระบบ, เลือดย่อย่าง (ปีการศึกษา 2531)

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เกิดขึ้นจากการปรับปรุงหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตใน พ.ศ. 2492 ที่แยกวิชาของหลักสูตรออกเป็นสี่คณะ ใน พ.ศ. 2496 ได้เปิดแผนกประจำเพื่อให้ให้นักศึกษาได้กินและนอนที่มหาวิทยาลัย เพื่อให้นักศึกษาได้รับการอบรมทางวิชาการและระเบียบวินัย ในพ.ศ. 2498 ได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการจากมหาวิทยาลัยอินเดียนา สหรัฐอเมริกาโดยตรง นำมาสู่การจัดตั้งแผนกวิชารัฐประศาสนศาสตร์ในระดับปริญญาโท (ต่อมายกฐานะขึ้นเป็นคณะและโอนย้ายไปเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ในพ.ศ. 2509) ใน พ.ศ. 2502 ได้มีการจัดตั้งแผนกการทูตในระดับปริญญาตรีขึ้นหลังจากที่การเรียนการสอนในระดับปริญญาโทมาเป็นเวลานาน รวมไปถึงแผนกบริหารรัฐกิจ และแผนกรัฐศาสตร์ศึกษา ตามลำดับ ในช่วงทศวรรษ 2510 – 2520 มีการปรับปรุงโครงสร้างของคณะอยู่เป็นระยะส่งผลให้คณะรัฐศาสตร์เหลือเพียงสามแผนก ได้แก่ การปกครอง บริหารรัฐกิจ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ตามลำดับ

เอกสารชิ้นต้นที่เกี่ยวข้อง: *รัฐศาสตร์รุ่น 13* (ปีการศึกษา 2504), *รัฐศาสตร์ 2509 – 2510*, *รัฐศาสตร์ 21* (ปีการศึกษา 2516), *ครั้งหนึ่งในอดีต* (ปีการศึกษา 2524), *ความทรงจำ* (ปีการศึกษา 2526), *ณ ที่นี้ มีวันวาน* (ปีการศึกษา 2527), *หากว่าจะถึงซึ่งจุดหมาย* (ปีการศึกษา 2530), *ก้าวไกลกว่าฝัน วันวาน* (ปีการศึกษา 2534)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2504 เพื่อทำหน้าที่จัดการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานทางด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และวิทยาศาสตร์แก่นักศึกษาที่ศึกษาตั้งแต่ปีการศึกษา 2505 เป็นต้นมา ปีแรกจะต้องเรียนรวมกันที่คณะศิลปศาสตร์ก่อนที่จะเลือกคณะเข้าศึกษาต่อในชั้นปีถัดไป โดยนักศึกษาที่เข้าศึกษาในชั้นปีแรกจะถูกจัดกลุ่มแบ่งเป็นห้องเรียนย่อยๆ ระบบดังกล่าวนี้สันนิษฐานว่าจะเลิกไปในราวปลายทศวรรษ 2510 ภายหลังจากที่มีการปรับปรุงหลักสูตรวิชาพื้นฐาน พ.ศ. 2518 โดยมีการตั้งฝ่ายวิชาพื้นฐานเพื่อตั้งวิชาพื้นฐานภายใต้การจัดการของคณะศิลปศาสตร์ไปสู่การจัดการของมหาวิทยาลัย ส่วนการจัดการเรียนการสอนภายในคณะ ในช่วงแรกตั้งมีเพียง 5 สาขาวิชาอันได้แก่ สาขาวิชาคณิตศาสตร์ สาขาวิชาสถิติ สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ และสาขาวิชาภาษาศาสตร์ นอกจากนี้คณะศิลปศาสตร์ยังเป็นฐานของการจัดตั้งหน่วยงานทางการศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่สำคัญ ได้แก่ สถาบันไทยคดีศึกษา สถาบันภาษา ในส่วนของการทำหนังสือ หนังสืออนุสรณ์เล่มแรกของคณะมีการจัดทำขึ้นครั้งแรกในปีการศึกษา 2506 โดยนอกจากการทำหนังสืออนุสรณ์ร่วมของคณะแล้ว ในช่วงที่คณะศิลปศาสตร์จัดการเรียนการสอนวิชาพื้นฐาน นักศึกษาบางห้องเรียนย่อยก็มีการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ของห้องตนเองด้วยเช่นกัน

เอกสารชิ้นต้นที่เกี่ยวข้อง: ศิลปศาสตร์แรก รุ่น 2506, ศิลปศาสตร์รุ่น 2 ปีการศึกษา 2506, ศิลปศาสตร์ 2507 – 2508, อนุสรณ์ A15 คณะศิลปศาสตร์ รุ่น 2509, อนุสรณ์ปีห้า 2510.

ภาคผนวก ข

รายนามแหล่งค้นคว้าหนังสืออนุสรณ์และเอกสารที่เกี่ยวข้องของวิทยานิพนธ์

สถาบันการศึกษา	แหล่งค้นคว้า
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	<ul style="list-style-type: none"> - หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ - ห้องสมุดรฟพส ดี สมิต และชำนาญ ยูวบูรณ์ - ศูนย์บรรณสารสนเทศทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ - ศูนย์สารนิเทศมนุษยศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ - สำนักวิทยทรัพยากร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	<ul style="list-style-type: none"> - หอจดหมายเหตุแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ - หอสมุดปรีดี พนมยงค์ - ห้องสมุดศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม
มหาวิทยาลัยมหิดล	<ul style="list-style-type: none"> - หอสมุดศิริราช คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล - หอจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์รามธิบดี คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามธิบดี
โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย	คลังเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ของหอประวัติศาสตร์ กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย http://www.bcc.ac.th/2014/ins/worthy_v.1.0/index.html
โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)	<ul style="list-style-type: none"> - พิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) - หอสมุดคุณหญิงนครราชสีมา (เจือ สิงหเสนี)
โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - ห้องนักอักษรศาสตร์รุ่นใหม่ ในพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี - ห้องสมุดโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา
โรงเรียนราชินี	ห้องสมุดโรงเรียนราชินี
โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒารามใน- พระบรมราชินีนาถ	ห้องสมุดโรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒารามฯ
โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย	<ul style="list-style-type: none"> - พิพิธภัณฑ์การศึกษาแห่งชาติ - ห้องสวนกุหลาบศึกษา แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญา ท้องถิ่น
โรงเรียนสตรีวิทยา	ห้องพักรูกลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา

โรงเรียนชิราวุธวิทยาลัย	คลังเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ของสมาคมนักเรียนเก่าวชิราวุธวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ http://www.oldvajiravudh.com/library.php?id=1
โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย	หอสมุดประกาศาร
	เอกสารส่วนบุคคลของ รศ.ดร. สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

พงศกร ชะอู่มีตี เกิดวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2534 ที่กรุงเทพมหานคร และเป็นชาวลาดกระบังโดยกำเนิด สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปีการศึกษา 2556 และเข้าศึกษาต่อปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2557

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY